

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
AVRUPA BİRLİĞİ ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

**STRATEJİK AÇIDAN AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ
POLİTİKASI VE ULUSLARARASI GÜVENLİK
SİSTEMİNE ETKİSİ**

M. Hakan KESKİN

Danışman
Prof.Dr. Rezan TATLIDİL

2006

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “*Stratejik Açıdan Avrupa Birliđi Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi*” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűőecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gűsterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ağustos 2006

M. Hakan KESKİN

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI**Öğrencinin****Adı ve Soyadı**

: M. Hakan KESKİN

Anabilim Dalı

: Avrupa Birliği

Programı

: Avrupa Çalışmaları

Tez Konusu

: Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi

Sınav Tarihi ve Saati

:

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	☐	OY BİRLİĞİ ile	☐
DÜZELTME	☐	OY ÇOKLUĞU	☐
RED edilmesine	☐	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. ***
Öğrenci sınava gelmemiştir. **

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.

** Bu halde adayın kaydı silinir.

*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	☐
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	☐
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	☐
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	☐

JÜRİ ÜYELERİ**İMZA**

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red

ÖZET

Doktora Tezi

Stratejik Açıdan Avrupa Birliği Enerji Politikası ve Uluslararası Güvenlik Sistemine Etkisi

M.Hakan KESKİN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimleri Enstitüsü
Avrupa Birliği Anabilim Dalı
Avrupa Çalışmaları Programı

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, enerji kavramı ve enerjinin küresel boyutu başlığı altında enerjinin tanımı, önemi, tarihsel gelişimi ve geleceği, enerji ve enerji kaynaklarının türleri ve coğrafi dağılımı gibi enerjinin küresel boyutu ele alınmıştır. Çalışmada uluslararası sisteme daha fazla etkisi olan petrol ve doğal gaz hakkında diğer enerji biçimlerine göre daha geniş yer verilmiştir.

İkinci bölümde Kıt'a Avrupa'sındaki AB üye ve aday ülkeleri enerji rezervleri, üretimi ve tüketimi incelenmiştir. Üçüncü bölümde Topluluk boyutunda Avrupa Birliği'nin Avrupada enerjinin tarihçesi, AB enerji politikaları, Avrupa Birliği'nde enerji ile ilgili hukuki dayanaklar, kurucu anlaşmalarda enerji, zirvelerde enerji, Avrupa Enerji Şartı, Trans-Avrupa enerji şebekeleri, stok tutma sistemleri, gibi enerji eylemleri hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde Avrupa Birliği'nin enerji boyutu tüm yönleri ile ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, uluslararası siyasal ve güvenlik sistem model ve teorilerinde kapsamında AB siyasal sisteminde enerjinin etkisi incelenmeye çalışılmıştır. Topluluğun siyasi bütünleşme sürecinde enerjinin ne derecede etkili olduğunun tespiti yapılmıştır.

Beşinci ve son bölümde enerjinin uluslararası güvenlik sistemine etkisinin tespit edilebilmesi için önce enerji krizleri ve enerji arzının sürdürülebilirliği konusuna değinilmiş ardından sırası ile ulus üstü seviyede enerji politika araçları, stratejik açıdan küresel enerji aktörleri, enerji bölgeleri, stratejik konumdaki enerji köprüleri, küresel çevre kavramının enerji stratejilerine etkisi ve küresel enerji mücadeleleri ele alınmıştır. Orta Asya'daki küresel enerji mücadeleleri, 11 Eylül'ün enerji stratejilerine etkisi, körfez savaşlarının enerji boyutu, Büyük Ortadoğu Projesi'nde enerji gibi konular kapsamında Avrupa Birliği enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisinin tespiti yapılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 1. Avrupa Birliği 2. Enerji Politikası 3. Uluslararası

Güvenlik Sistemi 4. Enerji Arz Güvenliği 5. Enerji Kaynakları

ABSTRACT

Ph. D.Thesis

The Energy Policy of European Union and Its Effect on International Security System

M.Hakan KESKİN

Dokuz Eylul University
Institute of Social Sciences
Department of European Union
European Studies Program

This study is composed of four main parts. The first part includes, definition of energy, importance, historical development and future of energy, kinds of energy sources, energy management and energy term and relationship between environment and energy.

In the second part the energy potential of candidate and member countries with the countries, which are not EU Member, are discussed. Third part concerns the energy potential of EU. In this context energy history of EU, aims of EU energy policies, legal energy pillars in EU, energy in EU summits, Europa energy projects, Trans-European Network, Energy Charter Treaty, EU energy reserves, EU energy production and consumption, EU energy researches and future of energy in EU are envisaged.

In the concept of the international political and security system and models and theories, the effect of energy in the EU political system is to be discussed. It is determined that the effect level of energy to the process of integration of EU in the fourth part of the study.

In the fifth and the last part of this study, before determining the effect of the energy to the international security system, first dealt with Energy crisis and sustainability of the energy supply after that international energy policy tools, international energy bridges, international energy actors, energy regions, and the relationship between environment and energy, global energy challenges are handled. In context of the items such as energy challenges in Middle Asia, the Effect of 11th September to the Energy strategies, the energy dimension of Gulf War, it is to be determined the the effect of the EU Energy Policy to the international security system.

Key Words: 1. European Union 2. Energy Policy 3. International Security System
4. Energy Supply Security 5. Energy Supplies

STRATEJİK AÇIDAN AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASI VE ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİSİ

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	ii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolar	xvii
ŞEKİLLER	xix
GİRİŞ	xx

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAVRAMI VE ENERJİNİN KÜRESEL BOYUTU

1.1. KAVRAMSAL BOYUTU İLE ENERJİ.....	1
1.2. ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRLERİ VE COĞRAFİ DAĞILIMI	3
1.2.1. FOSİL ENERJİ KAYNAKLARI	3
1.2.1.1. <i>Petrol</i>	4
1.2.1.1.1. Küresel Petrol Üretim ve Tüketim Potansiyeli	6
1.2.1.1.2. Küresel Petrol Ekonomisinin Stratejik Boyutu	8
1.2.1.1.2.1. Enerji Kaynağı Olarak Petrolün Üstünlükleri	9
1.2.1.1.2.2. Petrol Piyasasının Özellikleri ve Petrol Fiyatı	10
1.2.1.1.3. Petrol Ekonomisinin Küresel Aktörleri: <i>Yedi Kızkardeşler</i>	12
1.2.1.1.3.1. Yedi Kızkardeşler Öncesi Dönem; <i>Rockefeller Çağı</i>	13
1.2.1.1.3.2. Yedi Kızkardeşler Dönemi.....	14
1.2.1.1.4. Petrolün Geleceği	19
1.2.1.2. <i>Doğal Gaz</i>	20
1.2.1.3. <i>Kömür</i>	23
1.2.2. NÜKLEER ENERJİ KAYNAKLARI	24
1.2.2.1. <i>Mevcut ve Planlanan Kullanımı</i>	24
1.2.2.2. <i>Nükleer Enerji Yakıt Kaynakları</i>	26
1.2.2.3. <i>Nükleer Enerji Pazarında Etkili Unsurlar</i>	28
1.2.2.4. <i>Nükleer Enerjinin Kullanılabilirlik Analizi</i>	31
1.2.3. YENİLENEBİLİR ENERJİ KAYNAKLARI	32
1.2.3.1. <i>Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Biçimleri</i>	32
1.2.3.1.1. Rüzgar	32
1.2.3.1.2. Hidrolik Enerji (Hidroelektrik Enerji)	34
1.2.3.1.3. Jeotermal Enerji	34
1.2.3.1.4. Güneş Enerjisi	35
1.2.3.1.5. Biyomas (Biyokütle)	36
1.2.3.2. <i>Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanılabilirlik Analizi</i>	37
1.2.4. DİĞER ENERJİ KAYNAKLARI	39
1.2.4.1. <i>Elektrik Enerjisi</i>	39

1.2.4.2. Hidrojen Enerjisi.....	39
1.2.4.3. Bor.....	41
1.3. ENERJİNİN ÇEVRE İLE İLİNTİSİ	42

İKİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜYE VE ADAY ÜLKELERİ İLE ÜYE OLMAYAN AVRUPA ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKALARI VE GELİŞİMİ

2.1. AVRUPA ENERJİ PAZARI.....	48
2.1.1. AB ÜYE ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI ...	48
2.1.1.1. Avusturya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	49
2.1.1.2. Belçika'in Enerji Pazarı ve Politikası.....	50
2.1.1.3. Danimarka'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	52
2.1.1.4. Finlandiya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	53
2.1.1.5. Fransa'nın Enerji Pazarı ve Politikası	53
2.1.1.6. Almanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	55
2.1.1.7. Yunanistan'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	58
2.1.1.8. İrlanda'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	60
2.1.1.9. İtalya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	61
2.1.1.10. Lüksemburg'un Pazarı ve Politikası	63
2.1.1.11. Hollanda'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	64
2.1.1.12. Portekiz'in Enerji Pazarı ve Politikası	65
2.1.1.13. İspanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	66
2.1.1.14. İsveç'in Enerji Pazarı ve Politikası.....	68
2.1.1.15. Birleşik Krallık'ın Enerji Pazarı ve Politikası.....	68
2.1.1.16. GKRY'nin Enerji Pazarı ve Politikası.....	71
2.1.1.17. Çek Cumhuriyeti'nin Enerji Pazarı ve Politikası.....	72
2.1.1.18. Estonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	74
2.1.1.19. Macaristan'ın Enerji Pazarı ve Politikası	75
2.1.1.20. Letonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	77
2.1.1.21. Litvanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	78
2.1.1.22. Malta'nın Enerji Pazarı ve Politikası	79
2.1.1.23. Polonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	79
2.1.1.24. Slovakya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	81
2.1.1.25. Slovenya'nın Enerji Pazarı ve Politikası	82
2.1.2. AB ÜYE ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARININ ANALİZİ	83
2.1.3. AB'NE ADAY ÜLKELERİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI	84
2.1.3.1. Bulgaristan'ın Enerji Pazarı ve Politikası.....	85
2.1.3.2. Romanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası.....	86
2.1.3.3. Türkiye'nin Enerji Pazarı ve Politikası	87
2.1.3.3. AB'ne Aday Ülkelerin Enerji Pazarları ve Politikalarının Analizi.....	90
2.1.4. AB ÜYESİ OLMAYAN BAZI AVRUPA ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI.....	91
2.1.4.1. Norveç'in Enerji Pazarı ve Politikası	91
2.1.4.2. İsviçre'nin Enerji Pazarı ve Politikası.....	93

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ OLUŞTURULMASI VE
GELİŞİMİ

3.1. AB'NİN ENERJİ PAZARININ ÖZELLİKLERİ	95
3.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARININ ESASLARI	98
3.2.1. AB ENERJİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ	98
3.2.1.1. 1950-1970 Yılları Arasında AB Enerji Politikası	99
3.2.1.2. 1970-1986 Yılları Arasında AB Enerji Politikası	101
3.2.1.3. 1986-1995 Yılları Arasında AB Enerji Politikası	103
3.2.1.4. 1995- 2000 Yılları Arasında AB Enerji Politikası	109
3.2.1.5. AB'nin (2000-2006 arası) Günümüzdeki Enerji Politikası.....	114
3.2.1.6. AB Enerji Politikasının Geleceği	116
3.2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ ARAÇLARI.....	118
3.2.2.1. Avrupa Enerji Şartı	119
3.2.2.2. Trans-Avrupa Enerji Şebekeleri.....	121
3.2.2.3. Stok Tutma Sistemleri.....	122
3.2.2.4. AB Enerji Programları.....	123
3.2.2.4.1. Joule Programı	123
3.2.2.4.2. Enerji Çerçeve Programı	124
3.2.2.4.2.1. Altener Programı	124
3.2.2.4.2.2. Save Programı	125
3.2.2.4.2.3. Sinerji Programı	126
3.2.2.4.2.4. Carnot Programı	127
3.2.2.4.2.5. Etap Programı	127
3.2.2.4.2.6. Sure Programı	128
3.2.2.4.3. Thermie Programı	128
3.2.2.4.4. Valoren Programı	129
3.2.2.4.5. Enerji Gözlem (<i>Observatory</i>) Programı.....	130
3.2.2.4.6. Tacis Programı	130
3.2.2.4.6.1. Traceca Programı	131
3.2.2.4.6.2. Inogate Programı	132
3.2.2.4.6.3. Bistro ve Echo Programları.....	133
3.2.2.4.7. ManagEnergy İnisiyatifi	133
3.2.2.4.8. Avrupa için Akıllı Enerji Programı.....	133
3.2.2.4.9. Avrupa Birliği Enerji Programlarının Genel Değerlendirilmesi..	135
3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVELERİNDE ENERJİ	136
3.3.1. KAPSAMINDA ENERJİ OLAN AB ZİRVELERİ.....	136
3.3.2. AB ZİRVELERİNİN ENERJİ BOYUTUNUN ANALİZİ.....	145
3.4. AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINDA ENERJİ.....	146
3.3.1. TOPLULUK MÜKTESEBATI.....	146
3.4.2. BİRİNCİL MEVZUATTA (KURUCU ANLAŞMALARDA) ENERJİ	147
3.4.3. İKİNCİL MEVZUATTA VE 249. MADDEDE SAYILMAYAN MEVZUATTA ENERJİ	
.....	148
3.5. AB BÜTÇESİNDE ENERJİ	148

3.5.1. AB BÜTÇESİ.....	148
3.5.2. AB 2006 BÜTÇESİ.....	150
3.5.3. AB BÜTÇESİNDE ENERJİNİN ANALİZİ.....	151
3.6. AVRUPA BİRLİĞİ AKDENİZ POLİTİKASINDA ENERJİ.....	151
3.7. AVRUPA BİRLİĞİ KOMŞULUK POLİTİKASINDA ENERJİ.....	160
3.8. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENERJİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR.....	161
3.8.1. ALTERNATİF ENERJİ ÜRETİM BİÇİMLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	162
3.8.2. TOPLULUĞUN ENERJİ İLE İLGİLİ ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME PROGRAMLARI.....	162
3.9. AB KONVANSİYONU VE ANAYASASINDA ENERJİ.....	163
3.9.1. AB ANAYASASINDA ENERJİ.....	166
3.9.2. AVRUPA BİRLİĞİ ANAYASASININ ENERJİ BOYUTUNUN ANALİZİ.....	167

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEMDE VE AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ SİSTEMİNDE ENERJİ

4.1. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM VE GÜVENLİK SİSTEMİ MODEL VE TEORİLERİNDE ENERJİ.....	168
4.1.1. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM.....	169
4.1.1.1. <i>Uluslararası Siyasal Sistem Teorisi</i>	170
4.1.1.2. <i>Uluslararası Siyasal Sistem Modelleri</i>	171
4.1.1.3. <i>Uluslararası Siyasal Sistemde Enerjinin Analizi</i>	174
4.1.2. ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİ.....	176
4.1.2.1. <i>Güvenlik Merkezli Teoriler</i>	176
4.1.2.2. <i>Ekonomik ve Jeokültür Merkezli Teoriler</i>	178
4.1.2.3. <i>Uluslararası Güvenlik Sistem Teorilerinde Enerjinin Analizi</i>	180
4.2. AB'NİN SİYASAL SİSTEMİNDE ENERJİ VE STRATEJİK BOYUTU	183
4.2.1. TOPLULUĞUN SİYASAL SİSTEMİNİN GELİŞİMİ.....	183
4.2.2. TOPLULUĞUN SİYASAL SİSTEMİNİN ENERJİ BOYUTU.....	187
4.2.2.1. <i>Kurumsal Yapıda (AB Kurumlarının) Enerji Yetki ve Sorumlulukları</i>	187
4.2.2.1.1. Avrupa Birliği Konseyi.....	187
4.2.2.1.2. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi.....	188
4.2.2.1.3. Avrupa Komisyonu.....	190
4.2.2.1.4. Avrupa Parlamentosu.....	192
4.2.2.1.5. Avrupa Adalet Divanı.....	194
4.2.2.1.6. Sayıştay.....	195
4.2.2.1.7. Ekonomik Sosyal Komite.....	196
4.2.2.1.8. Bölgeler Komitesi.....	197
4.2.2.1.9. Avrupa Birliği Merkez Bankası.....	197
4.2.2.1.10. Avrupa Yatırım Bankası.....	198
4.2.2.1.11. Avrupa Birliği Ombudsmanı.....	198
4.2.2.2. <i>AB Kurumlarının İşlevleri ve İlişkilerinde Enerjinin Analizi</i>	199
4.2.3. AB'NİN SİYASAL SİSTEMİNİN GÜVENLİK BOYUTU İLE ENERJİNİN İLİNTİSİ.....	200
4.2.3.1. <i>Topluluğun Güvenlik Sisteminin Tarihi Arka Planı</i>	201

4.2.3.2. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nda Enerji.....	205
4.2.3.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na Enerjinin Etkisi	209
4.3. AB'NİN SİYASİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE ENERJİ.....	213
4.3.1. ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE BÜTÜNLEŞMENİN KAVRAMSAL BOYUTU.....	213
4.3.2. BÜTÜNLEŞME TEORİLERİ İLE AB'NİN SİYASİ BÜTÜNLEŞMESİ	215
4.3.3. AB'NİN OLASI BÜTÜNLEŞME SEÇENEKLERİNDE ENERJİNİN ANALİZİ	219

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE STRATEJİK ETKİLERİ

5.1. ENERJİNİN ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİSİ	226
5.1.1. ULUSÜSTÜ SEVİYEDE ENERJİ POLİTİKASI ENSTRÜMANLARI	226
5.1.2. STRATEJİK AÇIDAN KÜRESEL ENERJİ AKTÖRLERİ	233
5.1.2.1. Enerji Bölgeleri.....	233
5.1.2.1.1. Hazar Denizi.....	234
5.1.2.1.2. Basra Körfezi	246
5.1.2.2. Enerji Üreten Ülkeler.....	247
5.1.2.2.1. Suudi Arabistan.....	248
5.1.2.2.2. Rusya.....	249
5.1.2.2.3. İran	253
5.1.2.2.4. Irak	256
5.1.2.2.5. Cezayir	257
5.1.2.2.6. Venezuela.....	259
5.1.2.2.7. Nijerya.....	260
5.1.2.3. Enerji Tüketen Ülkeler	260
5.1.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri	261
5.1.2.3.2. Çin.....	266
5.1.2.3.3. Japonya.....	268
5.1.2.3.4. Hindistan	270
5.1.3. AVRUPA BİRLİĞİ AÇISINDAN STRATEJİK ÖNEMDEKİ BORU HATTI PROJELERİ	271
5.1.3.1. Ortadoğu ve Hazar Bölgesi Boru Hattı Projeleri.....	272
5.1.3.2. Türkiye üzerinden AB'ne ve Batı Pazarlarına Enerji Aktaran Boru Hattı Projeleri	273
5.2. KÜRESEL ÇEVRE KAVRAMININ ENERJİ STRATEJİLERİNE ETKİSİ.....	284
5.2.1. KÜRESEL ENERJİ POLİTİKALARINDA ÇEVRE	284
5.2.2. AB'NİN ÇEVRE POLİTİKASI KÜRESEL BOYUTU	285
5.2.2.1. AB'nin Çevre Politikasının Tarihi Arka Planı ve Çevre Eylemleri	285
5.2.2.2. 2000'li Yıllarda Avrupa Birliği Çevre Politikası	288
5.2.3. KYOTO PROTOKOLÜ.....	289
5.2.4. ÇEVRE KAVRAMININ ENERJİ STRATEJİLERİNE ETKİSİNİN ANALİZİ	291
5.3. KÜRESEL ENERJİ MÜCADELELERİ.....	291
5.3.1. KÜRESEL ENERJİ MÜCADELELERİNİN ORTA ASYA BOYUTU	292
5.3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi.....	292

5.3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası	294
5.3.2. 11 EYLÜL'ÜN ENERJİ STRATEJİLERİNE ETKİSİ	297
5.3.3. ORTA DOĞU STRATEJİLERİ VE KÖRFEZ SAVAŞLARINDA ENERJİ	300
5.3.3.1. Uluslararası Güvenlik Sisteminde Orta Doğu Bölgesi	301
5.3.3.2. Körfez Savaşlarının Enerji Boyutu	303
5.3.4. BÜYÜK ORTADOĞU PROJESİ (BOP) 'NDE ENERJİ.....	306
5.4. AB ENERJİ POLİTİKASININ ULUSLARARASI GÜVENLİK	
SİSTEMİNE ETKİSİ.....	308
5.4.1. AB ENERJİ POLİTİKASININ STRATEJİK DİNAMİKLERİ	309
5.4.2. AB ENERJİ POLİTİKASININ KÜRESEL AKTÖRLERE OLASI ETKİLERİ	313
SONUÇ.....	320
KAYNAKÇA	336
EK-1 ENERJİ ALANINDA ETKİN BAZI ULUSLARARASI	
KURULUŞLAR.....	356

KISALTMALAR

AAET	Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AIOC	Anglo-Iranian Oil Company
AKÇT	Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
AMB	Avrupa Birliği Merkez Bankası
APOC	Anglo-Persian Oil Company
ATAD	Avrupa Topluluğu Adalet Divanı
ATS	Avrupa Tek Senedi
AYB	Avrupa Yatırım Bankası
BASREC	Baltık Denizi Bölgesel Enerji İşbirliği,
BM	Birleşmiş Milletler
BOP	Büyük Ortadoğu Projesi
BOTAŞ	Boru Hatları ve Petrol Taşıma Anonim Şirketi
BTEP	Bin Ton Eşdeğer Petrol
CFSP	Common Foreign And Security Policy; Bakınız ODGP
CNG	Sıkıştırılmış Doğal Gaz (Compressed natural gas)

DGBH	Doğal Gaz Boru Hattı
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
EBRD	Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
ECOFIN	Avrupa Birliği Maliye Bakanları Zirvesi
ECT	Avrupa Enerji Şartı (Energy Charter Treaty)
EFP	Enerji Çerçeve Programı (Energy Framework Programme)
EIA	Enerji Bilgi Yönetimi (Energy Information Administration)
ENP	Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy)
EPB	Ekonomik ve Parasal Birlik
ESSO	Standard Oil of New Jersey
ETKB	Enerji ve Tabi Kaynaklar Bakanlığı
EURATOM	bakınız AAET
G	Giga = 10 ⁹ (milyar)
GAB	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GCR	Gaz soğutmalı bir reaktör (Gas Cooled Reactor)
GGE	Benzin Galon Eşidi (Gasoline Gallon Equivalent)
GKRY	Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GNO	Norveç Doğal gaz Uzlaşma Komitesi (Gas Negotiations Committee)

GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GT	Milyar ton
GW	1000 MW
GWH	Milyon kWh
HAEA	Macaristan Atom Enerji Otoritesi (Hungarian Atomic Energy Authority)
HES	Hidroelektrik Santrali
HPBH	Ham Petrol Boru Hattı
IAEA	Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı(International Atomic Energy Agency)
ICHET	Uluslararası Hidrojen Enerjisi Kurumu
INOGATE	Avrupaya Petrol ve Doğal Gaz Uluslararası Ulaştırılması (Interstate Oil and Gas Transport to Europa)
KEP	Kg eşdeğer petrol (= 10 500 kcal = 44 MJ)
LNG	Sıvılaştırılmış doğal gaz (liquefied natural gas)
LPG	Sıvılaştırılmış Petrol Gazı
M	Mega = 10 ⁶ (milyon)
MBTU	Milyon İngiliz Isı Birimi British Thermal Unit
MEDRING	Avrupa-Akdeniz elektrik şebekesinin (Euro-Med Electricity Ring)
MTA	Maden Tetkik Arama Kurumu
MTEP	Milyon ton eşdeğer petrol
MTOE	Milyon ton petrole eşdeğer enerji

MW	1000 kW
MWE	Megawat-elektrik
MWH	1000 kWh
NATO	Kuzey Atlantik Paktı (North Atlantic Treaty Organization)
NNFO	Fosil Olmayan Enerji Zorunluluğu (Non-Fossil Fuel Obligation,)
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (Common Foreign And Security Policy)
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı, (Organization for Economic Cooperation and Development)
OECD-NEA	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Nükleer Enerji Ajansı
OEEC	Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
OPEC	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (The Organization of the Petroleum Exporting Countries)
OTP	Ortak Tarım Politikası
BP	The British Petroleum Company, sonradan Beyond Petroleum (Petrolün ötesinde)
PPA	Petrol Üreticileri Ajansı (Petroleum Producer's Agency)
PWR	Basınçlı Su Reaktörleri Pressurized water reactors
SCWR	Dördüncü nesil teorik bir dizayn bir Reaktör (Super Critical Water-cooled Reactor)
SEP	Devlet Enerji Politikası (State Energy Policy)
SOCAL	Standard Oil of California
SOCONY	Standard Oil of New York

SRO	İskoç Yenilenebilir Enerji Zorunluluğu (Scottish Renewables Obligation)
TAEK	Türkiye Atom Enerjisi Kurumu
TENS	Trans-Avrupa Şebekeleri (Trans-European Networks)
TERO	Enerji Piyasası Düzenleme Ofisi (The Energy Regulatory Office)
TPAO	Türk Petrolleri Anonim Ortaklığı
TRACECA	Avrupa-Hazar-Merkez Asya Ulaşım Koridoru (Transport Corridor Europa Caucasus Central Asia)
TÜSİAD	Türk Sanayici İş Adamları Derneği
ULCC	Devasa Hampetrol Tankerleri (Ultra Large Crude Carrier)
UNCLOS	Karadeniz BM Yasası Anlaşması (UN Convention on the Law of the Sea)
W	$Vat = j/s = 0,8598kcal/h$
WB	Dünya Bankası (World Bank)
WTO	Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization)

TABLolar

TABLO 1 PETROL ÜRETİCİ, İHRACATÇI, TÜKETİCİ, İTHALATÇI ÜLKELER.....	7
TABLO 2 EXXON MOBİL ŞİRKETİ.....	14
TABLO 3 KRALİYET DUTCH SHELL ŞİRKETİ.....	15
TABLO 4 İNGİLİZ PETROL ŞİRKETİ.....	16
TABLO 5 CHEVRON ŞİRKETİ.....	18
TABLO 6 BAŞLICA PETROL ÜLKELERİNİN REZERVLERİNİN TEORİK SÜRESİNE GÖRE SIRALANMASI.....	19
TABLO 7 KANITLANMIŞ DOĞAL GAZ REZERVLERİ.....	21
TABLO 8 ÜLKELERİN DOĞAL GAZ İTHALAT VE İHRACAT MİKTARLARI.....	22
TABLO 9 ISIL DEĞERLERİNE GÖRE KÖMÜR GURUPLARI.....	23
TABLO 10 DÜNYADAKİ İŞLEMekte, YAPIM AŞAMASINDA, PLANLANAN VE ÖNERİLEN NÜKLEER REAKTÖRLER.....	25
TABLO 11 NÜKLEER ELEKTRİK ÜRETİM MİKTARLARI, 2000-2020.....	26
TABLO 12 DÜNYADAKİ URANYUM ÜRETİM KAPASİTESİ (TON/YIL).....	27
TABLO 13 MEVCUT VE KURULAN REAKTÖRLERİN URANYUM İHTİYACI (TON/YIL).....	28
TABLO 14 DÜNYA BOR (B ₂ O ₃) REZERVİ DAĞILIMI.....	42
TABLO 15 AVUSTURYA FEDERAL HÜKÜMETİ İLE LÄNDER HÜKÜMETLERİ ARASINDA ENERJİ YETKİ DAĞILIMI.....	49
TABLO 16 AVUSTURYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	50
TABLO 17 BELÇİKA FEDERAL HÜKÜMETİ İLE LÄNDER HÜKÜMETLERİ ARASINDA ENERJİ ALANINDA YETKİ DAĞILIMI.....	51
TABLO 18 BELÇİKA’IN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	51
TABLO 19 DANİMARKA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	52
TABLO 20 FİNLANDİYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	53
TABLO 21 FRANSA’NIN NÜKLEER ENERJİ REAKTÖRLERİ.....	55
TABLO 22 FRANSA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	55
TABLO 23 ALMANYA’NIN NÜKLEER REAKTÖRLERİ.....	57
TABLO 24 ALMANYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	58
TABLO 25 YUNANİSTAN’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	59
TABLO 26 İRLANDA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	61
TABLO 27 İTALYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	62
TABLO 28 LÜKSEMBURG’UN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	63
TABLO 29 HOLLANDA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	64
TABLO 30 PORTEKİZ’İN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	66
TABLO 31 İSPANYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	67
TABLO 32 İSVEÇ’İN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	68
TABLO 33 BİRLEŞİK KRALLIK’IN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	71
TABLO 34 GKRY’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	72
TABLO 35 ÇEK CUMHURİYETİ’NİN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	73
TABLO 36 ESTONYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	75
TABLO 37 MACARİSTAN’IN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	77
TABLO 38 LETONYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	78
TABLO 39 LİTVANYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	79
TABLO 40 MALTA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	79
TABLO 41 POLONYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	80
TABLO 42 SLOVAKYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	82
TABLO 43 SLOVENYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	82
TABLO 44 BULGARİSTAN’IN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	85
TABLO 45 ROMANYA’NIN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	87
TABLO 46 TÜRKİYE’NİN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	89

TABLO 47 NORVEÇ’İN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	92
TABLO 48 İSVİÇRE’NİN ENERJİ POTANSİYELİ (MTOE).....	93
TABLO 49 AVRUPA BİRLİĞİNDE (AB-25) BİRİNCİL YAKIT TALEP ÖNGÖRÜSÜ (MTEP)	95
TABLO 50 AB’NDE ENERJİ İTHALAT BAĞIMLILIĞI (2005 YILI)	115
TABLO 51 AB’NDE ENERJİ İTHALAT BAĞIMLIK ÖNGÖRÜSÜ	117
TABLO 52 AB ÜYESİ OLMAYAN ÜLKELERDEN AB 15 ÜLKELERİNİN İTHALAT ORANLARI	155
TABLO 53 AB ANAYASASININ ÜYE ÜLKELERCE ONAYLANMA DURUMU	164
TABLO 54 AB ÜYELERİNİN 1 KASIM 2004 TARİHİ İTİBARIYLA OY DAĞILIMI	189
TABLO 55 AVRUPA PARLAMENTOSUNUN SANDALYE DAĞILIMI	193
TABLO 56 1973-1990 ARASI SİYASİ KRİZLER NEDENİ İLE ORTA DOĞUDA YAŞANAN ARZ KESİNTİLERİ	231
TABLO 57 HAZAR BÖLGESİ HAM PETROL VE DOĞAL GAZ ÜRETİM TÜKETİM ÖNGÖRÜSÜ	234
TABLO 58 HAZAR BÖLGESİ MEVCUT PETROL BORU HATLARI	242
TABLO 59 HAZAR BÖLGESİ PLANLANAN VE YAPIM AŞAMASINA OLAN PETROL BORU HATLARI	244
TABLO 60 HAZAR BÖLGESİNDE MEVCUT, PLANLANAN VE YAPIMI SÜREN DOĞAL GAZ BORU HATLARI.....	245
TABLO 61 BAKÜ-CEYHAN BORU HATTI PAY DAĞILIMI.....	274
TABLO 62 TÜRKİYE’NİN YILLARA GÖRE DOĞAL GAZ ALIM MİKTARLARI	278
TABLO 63 TÜRKİYE’NİN MEVCUT DOĞALGAZ ALIM ANLAŞMALARINI.....	279
TABLO 64 MAVİ AKIM PROJESİ İLE İLGİLİ BİLGİLER	280
TABLO 65 KYOTO PROTOKOLÜ KAPSAMINDA AB 15 EMİSYON ORANLARI	290

ŞEKİLLER

ŞEKİL 1 KÜRESEL ENERJİ TALEBİNİN ENERJİ BİÇİMLERİNE DAĞILIMI	4
ŞEKİL 2 DİĞER ENERJİ BİÇİMLERİ İÇİNDE YENİLENEBİLİR ENERJİNİN ORANI	38
ŞEKİL 3 AB’NİN ENERJİ TÜKETİMİNDE ENERJİ BİÇİMLERİNİN DAĞILIMI	38
ŞEKİL 4 AB ÜYELERİNİN 2030 YILI İTİBARIYLA ENERJİ ÜRETİM/TÜKETİM TABLOSU	84
ŞEKİL 5 ADAY ÜLKELERİN 2030 YILI ENERJİ ÜRETİM/TÜKETİM TABLOSU	90
ŞEKİL 6 AB’NDE RÜZGAR ENERJİSİ YILLARA GÖRE ELEKTRİK ÜRETİMİ.....	97
ŞEKİL 7 BAKÜ-TİFLİS-CEYHAN HAM PETROL BORU HATTI PROJESİ	275
ŞEKİL 8 TÜRKİYE HAM PETROL BORU HATLARI	276
ŞEKİL 9 TÜRKİYE DOĞAL GAZ BORU HATLARI VE PROJELERİ	278
ŞEKİL 10 RF-KARADENİZ-TÜRKİYE DOĞALGAZ BORU HATTI PROJESİ	280
ŞEKİL 11 TÜRKİYE YUNANİSTAN BORU HATTI	281
ŞEKİL 12 TÜRKMENİSTAN-TÜRKİYE-AVRUPA BORU HATTI	283
ŞEKİL 13 AB’NİN PETROL VE DOĞAL GAZ İTHALAT KAYNAKLARI	310

GİRİŞ

İnsanoğlu enerjiyi, önceleri varlığını sürdürebilmek, sonradan refahını sağlamak maksadıyla hemen her türlü faaliyetinde kullanmıştır. Teknolojinin gelişimi ile birlikte kullanılan enerji biçimleri de değişmiştir. Isınmak, avlanmak, pişirmek gibi ilkel uygulamalarla başlayan bu serüven, günümüzde çıplak gözle görülemeyen atomun parçalanması ile elde edilen enerjiyle, yerkürenin sonunu getirebilecek noktalara taşınmıştır. Bilgi çağına girildiği günümüzde bilgi toplumları ve onların teknolojik ekipmanı için, enerji günlük yaşamın birkaç saniye için bile olsa, vazgeçilemez duruma gelmiştir.

Enerjinin öneminin artması ile paralel olarak, tarihteki tüm küresel aktörler, güçlerini muhafaza ederek refahlarını sağlamak ve olası rakiplerini bu imkandan yoksun bırakmak için, sürekli olarak dönemin enerji merkezlerine egemen olma gayreti içinde olmuşlar, savaşmaktan bile çekinmemişlerdir.

Kendisini medeniyetin beşığı olarak adlandıran Avrupa, iki büyük Dünya savaşına ev sahipliği yaparken, her iki savaşta da sadece kentler, binalar gibi fiziki değerlerini harabeye çevirmekle kalmamış, aynı zamanda kitle cinayetleri işleyerek manevi değerlerini uzun süre tamir edilemeyecek şekilde ayaklar altına alabilmiştir. Son Dünya savaşından aldığı derslerle, yüzyıllar önce başlayan kendi oluşum sürecine, yeni bir ivme ve boyut kazandıran Avrupa, siyasi ve sosyal evrim geçirirken bütünleşme yolunda, bugün hiç olmadığı kadar ilerleme kaydetmiştir. İnsanlığın en büyük projelerinden biri olarak da adlandırılan ve Dünya savaşlarının tekrar etmesinin engellenmesi felsefesine, ekonomik bir yaklaşımla dayandırılan, Avrupa Birliği'nin kuruluş fikri, AB anayasasının kabulü noktasına gelmek üzeredir.

Avrupa'nın bütünleşme hareketi 50'li yıllarda, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu, Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu ve Avrupa Ekonomik Topluluğunun oluşturulması ile başlamıştı. Bu üç topluluktan ikisinin enerji ile ilgili *atom* ve *kömür* gibi kavramların üzerine inşa edilmiş olması, Avrupa bütünleşmesinin temelinde, enerji kaynaklarının kullanımındaki uzlaşma olduğunu göstermektedir.

Günümüzde uluslararası ilişkilerde baş döndürücü hızla değişen süreç, yerkürede homojen olmayan dağılıma sahip enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin belli aktörlerin eline geçmesi yönündedir. Yakın gelecekte önemli oranda fosil yakıtlara bağımlı olacağı öngörülen Avrupa Birliği'nin enerji ile ilgili yeni stratejik yaklaşımlara, şimdiye kadar hiç olmadığı kadar ihtiyacı bulunmaktadır.

Bu kapsamda geliştirilen güncel Topluluk* enerji stratejileri ve enerji politika araçları, Topluluğun güvenlik ve savunma alanlarındaki dinamiklerini etkileyecek, bir başka deyişle, oluşturulma aşamasında olan Topluluk ortak dış politikasında önemli etkiler yapacak özellikler taşımaktadır. Dünyanın en büyük enerji pazarı potansiyeline sahip olan Topluluğun, güncellenmiş enerji stratejileri ve üye ülkelerin enerji konularına yaklaşımları, tüm boyutları ile büyük bir ivme kazanmış olan küreselleşmenin doğası gereği, bir anlamda diğer uluslararası aktörlerin enerji politikalarını da etkilemektedir.

Çalışmanın amacı, AB enerji politikasının, uluslararası güvenlik sistemine etkisinin tespit etmektir. Bu kapsamda, Topluluğun enerji politikasının güvenlik sistemine etkisinin tespitinin yapılabilmesi için birinci bölümde, enerji ve enerji biçimleri verilmiş, ikinci bölümde Kıt'a Avrupası'ndaki ülkelerin, üçüncü bölümde Topluluğun tüm eylem ve kurumlarında enerjinin yeri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde, küresel bir aktör olan Topluluğun, derinleşme sürecinde tek bir ortak dış politika oluşturmada yaşadığı sıkıntılar, sürekli değişim ve gelişim içerisinde olan AB'nin yakın gelecekteki yapısında enerjinin yeri ve etkisi incelenmiştir.

Çalışmanın sonunda, Topluluğun, enerji üretim ve tüketim merkezlerinin, enerji ile ilgili küresel aktörlerin enerji stratejilerinin, karşılıklı etkileşimine değinilerek, küresel enerji mücadeleleri kapsamında, tek kutuplu sistem özellikleri taşımaya başlayan uluslararası sistemin, güvenlik boyutu ile ilgili konularda söz sahibi olmak adına, AB enerji politikasının uluslararası sistemine etkisi tespit edilmiştir.

* Çalışmada geçen *Topluluk* terimi, çalışmanın AB'nin kurulma aşamasından başlaması dikkate alınarak *Avrupa Birliği*'ni ifade etmek için kullanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ENERJİ KAVRAMI VE ENERJİNİN KÜRESEL BOYUTU

Tarih boyunca, farklı biçimlerde, değişik amaçlar için kullanılan enerji, insan var olduğundan beri onun yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. İlk ateşin bulunması ile başladığı kabul edilen bu birliktelik, enerji kaynaklarının Ay'dan Dünya'ya taşınması noktasına gelmiştir.

Bilinen enerji kaynaklarının kıtlığı, yeni enerji kaynaklarının bulunmasını ve yeni enerji biçimleri arayışlarını da beraberinde getirmiştir. Küreselleşme sürecinde ulusal sınırları aşan rekabet koşullarında ayakta durabilmenin önemli koşullarından birisi de enerji maliyetlerini düşürmektir. Bu denli büyük önem taşıyan enerjinin oldukça yüksek maliyetli ve büyük ölçekli yatırımları için verilecek kararlar, ileriye dönük değiştirilemez etkiler yaratmaktadır. Her ülke ekonomisinin temel sürücü gücü olan enerji sektörü,* uluslararası aktörler arasında yaşanan mücadelelerinin en önemli nedenlerinden birisidir.

Bu bölümde enerjinin kavramsal boyutu, tarihi arka planı, türleri, coğrafi dağılımı ve çevre ile ilişkisi ele alınmıştır.

1.1. KAVRAMSAL BOYUTU İLE ENERJİ

Enerji, ısınmak, yer değiştirmek, aydınlanmak için kullanıldığında son tüketim malı; mal veya hizmet üretmek için kullanıldığında ise ara tüketim malıdır. Enerjinin herhangi bir değişim ya da dönüşüm uygulanmamış biçimi *birincil enerji* veya *primer enerji* olarak adlandırılır. Uluslararası literatürde, birincil enerji kaynakları; kömür linyit gibi katı yakıtlar, petrol ve petrol ürünleri, doğalgaz, hidrolik enerji, nükleer enerji, güneş, jeotermal, rüzgar gibi yenilenebilir enerji kaynakları ile odun, bitki ve hayvan artıkları gibi geleneksel veya ticari olmayan enerji kaynaklarıdır. Birincil enerjinin dönüştürülmesi sonucu elde edilen enerji çeşidi *ikincil enerji* veya *sekonder enerji* olarak adlandırılır. İkincil enerjinin en önemli ve en çok kullanılan türü elektrik enerjisidir. Katı yakıtlar, petrol, doğalgaz ve nükleer enerjiler *tükenebilir enerjileri* oluşturur. Hidrolik enerji, yeni enerjiler ve

* Enerji sektörü; enerji kaynaklarını, enerji üretim ve çevrim teknolojilerini ve ulaşım, konutlar, sanayi ve tarım için son kullanım teknolojilerini içerir.

ticari olmayan enerjilerin tamamı ise *yenilenebilir enerjiler* olarak kabul edilir. Yenilenebilir enerjiler *yeşil enerji* ismi ile de anılmaktadır.¹

Enerji kavramı ve enerji kaynakları; fosil kaynaklar (*petrol, doğalgaz ve kömür*), yenilenebilir kaynaklar (*rüzgar, hidrolik, jeotermal, güneş, biyomas*) nükleer kaynaklar (*uranyum, toryum*) ve diğer enerji türleri (*elektrik enerjisi, hidrojen enerjisi ve bor*) başlıkları altında dört ana grupta toplanır.

Enerji türleri sadece yukarıda bahsedilenlerle sınırlı değildir. Bilim adamları birçok farklı enerji kaynağı ve enerji üretme biçimi üzerinde yoğun biçimde çalışmaktadır. Fotovoltaik güneş enerjisi sistemleri, ısı geri kazanımlı konut havalandırma sistemleri veya yakıt hücreleri gibi pek bilinmeyen çok sayıda farklı örnekler vermek ve bu örneklerin sayısını artırmak mümkündür. Bu yaklaşımlar, teknolojik gelişmelerin sağladığı imkanlar sayesinde yakın gelecekte daha önce kullanılmamış bir çok yeni enerji türünün kullanılabilceğini göstermektedir.

Doğaya uygulanan pratik bilgi olan teknolojinin sağladığı imkanlarla günümüzün refahının sağlanması sürecinde, insanlık tarihinin en önemli kırılma noktalarından birisi odunun hidrokarbon bağlarında bulunan enerjiden yararlanılması yani ateşin bulunmasıydı. İnsanlığın refahı her zaman enerjiyi kullanabilme, ondan faydalanabilme imkanı ile doğrudan ilintili olmuştur. Ulusal çıkarlar için konulan ekonomik ve sosyal hedeflere ulaşılabilmesi, en temel gereksinimlerden biri olan enerji arzının talebi karşılayacak miktarda olması ve bu arzın sürdürülebilirliğinin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Sanayi tesislerin çalışabilmesi, evlerin ve iş yerlerinin aydınlanması, teknolojinin insan yaşamını kolaylaştıran bir oranda da karmaşıklaştıran nimetlerinin kullanılabilmesi veya kıtalararası ulaşımın sağlanabilmesi adına enerji olmazsa olmaz bir gerekliliktir.

Bilgi toplumuna geçiş gayretinde olan insanoğlunun, bilişim teknolojisinde var olabilmesi için enerjiye mutlak bir bağımlılığı söz konusudur. Bilgi toplumunun amacı, ekonomik kalkınma ve sosyal gelişmede bilim ve teknolojinin etkisinin

¹ F.Behçet Yücel, *Enerji Ekonomisi*, Birinci Baskı, Akay Ofset Matbaacılık, Ankara,1994, s.142.

artırılmasıdır. Çağımızın en önemli özelliği toplumun bilgi üretme kabiliyetidir.² Bilgi üretmek için enerjiyi ucuz ve sorunsuz kullanmak çok önemlidir.

Enerji, küresel ekonominin ve teknolojinin gelişmesine paralel olarak, bugünkü konumuna beş aşamada gelmiştir. 1750-1825 yılları arasındaki birinci aşamanın başat enerji kaynağı kömürdür. 1825-1860 arasındaki ikinci aşamada, ekonomiye ivme kazandıran elektrik olmuştur. 1860-1910 yılları arasındaki üçüncü aşamada elektrik etkisini sürdürmüş, ama yeni kaynak olarak petrol ortaya çıkmıştır. 1910-1970 arasındaki dördüncü aşamada ekonomiyi büyüten yeni enerji kaynağı nükleer enerjidir. 1970'lerde başlayan 21. yüzyılın neresinde biteceği henüz bilinmeyen yeni bir aşama ise yenilenebilir çevre dostu enerji türlerine yöneliştir. Ancak kullanılabilir kapasitesi ve kullanım oranları dikkate alındığında son iki yüzyıldaki teknolojik başat enerji kaynağı kömürün yerini alan petrol ve doğal gazdır.³

1.2. ENERJİ KAYNAKLARININ TÜRLERİ VE COĞRAFİ DAĞILIMI

Küresel enerji talebinin enerji biçimlerine dağılımı incelendiğinde fosil yakıtlardan petrol ve doğal gazın yüzde 63 gibi çok önemli bir orana sahip olduğu Şekil-1'de görülmektedir. Enerji kaynaklarının türleri ve coğrafi dağılımlarının verildiği bu bölümde, uluslararası güvenlik sistemine etkileri ve küresel enerji talebin içindeki yüksek oranları dikkate alınarak, fosil enerji kaynakları başlığı altında verilen petrol ve doğal gaz diğer enerji biçimlerine göre daha detaylı olarak ele alınmıştır.

1.2.1. Fosil Enerji Kaynakları

Fosil yakıtlar, kömür, petrol, doğalgaz gibi hidrokarbon içeren mineral yakıtlardır. Fosil yakıtların kullanılmaya başlanması ile, ısınmak için odun yakılması ve su gücünden yararlanan değirmenlerin kullanılması gibi ilkel metotlar terk edilmiş, endüstriyel gelişim ivmelenmiştir. 20.yüzyıldan itibaren başlayan küresel modernleşme sürecinde, fosil yakıtlardan elde edilen enerjiye duyulan talepteki artışın arz miktarını geçmesi bölgesel ve küresel çatışmaların ana sebeplerinden birisi

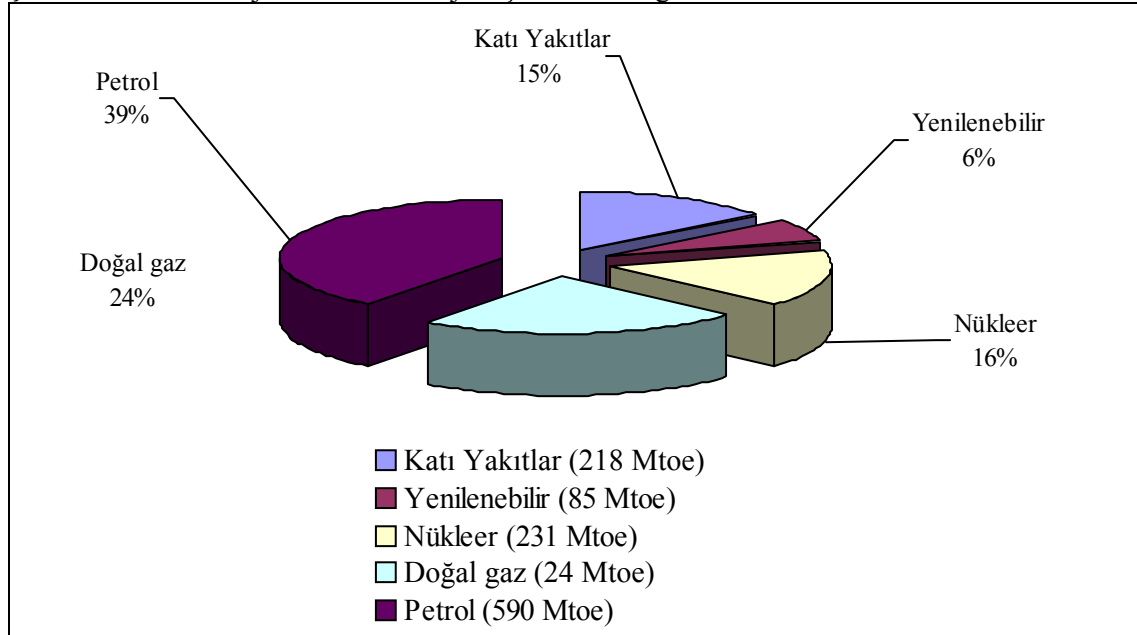
² Murat Türk, *Küreselleşme Sürecinde İşletmelerde Bilgi Yönetimi*, Türkmen Kitapevi, İstanbul, 2003, s.62.

³ Yücel, s.203.

olmuştur. Fosil yakıtların insanoğlu tarafından bu denli yoğun biçimde kullanımı, küresel ısınmaya neden olmuştur.

Fosil yakıtların çevreye olumsuz etkileri,* özellikle son yıllarda alternatif enerji biçimlerinin kullanılma gayretlerini artırmıştır. Bu gayretler kapsamında alternatif enerji biçimleri olarak, nükleer ve yenilenebilir enerjiler kullanılmaya başlansa da, Dünya hala fosil enerji çağında bulunmaktadır. Elektrik üretiminde Dünyada kömür egemen olmasına rağmen, petrol küresel anlamda neredeyse tekel konumunda bir enerji kaynağı, doğal gaz ise gelişmekte olan ülkelerde, ısıtma maksatlı kullanılan en yaygın yakıttır.⁴

Şekil 1 Küresel Enerji Talebinin Enerji Biçimlerine Dağılımı

Kaynak: Energy and transport: Report 2000-2004, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004, s. 90.

1.2.1.1. Petrol

Küresel enerji üretiminin yüzde 40'ına yakın⁵ bir kısmının petrolden karşılandığı ve petrolün uluslararası güvenlik sistemine etkisi göz önüne alınarak, petrol bu çalışmada diğer enerji kaynaklarına göre daha detaylı olarak verilmiştir.

* Fosil yakıtların bu bölümünün sonunda, "Enerjinin Çevre ile İltisatı" başlığı altında detayları verilmiştir. Ayrıca tüm hidrokarbon yakıtları karbondioksit emisyonuna neden olmaz. Örneğin biyokütle yakıtlar, hidrokarbon enerji kaynağı olmalarına rağmen karbondioksit emisyonu konusunda istisnadırlar.

⁴ Tüsiad, *Enerji ve Çevre; Fosil Yakıtlar* www.tusiad.org/turkish/rapor/enerji/html/sec16.html (11 Ocak 2006).

⁵ European Commission, *Energy and transport: Report 2000-2004*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004, s.90.

Kömürün enerji kaynağı olarak egemen olduğu Asya ve Avustralya ile doğal gazın ilk sırada olduğu eski Sovyetler Birliği ülkeleri haricinde, tüm bölgelerde birincil enerji kaynağı durumunda olan petrol, küresel enerji ihtiyacının yüzde 40'ını karşılamaktadır. Doğal gazın daha ekonomik ve çevreye daha duyarlı olması nedeniyle doğal gaz kullanımını petrol aleyhine geliştirse de, önümüzdeki yıllarda petrolün birincil enerji kaynağı olma konumunu sürdüreceği öngörülmektedir.

Birinci Dünya Savaşı sonrası tüm yerkürede petrol sanayileşmiş ülkelerden başlayarak önemini artırmaya başlamış; otomobil ve diğer motorlu araçların yaygınlaşmasıyla petrole duyulan ihtiyaç üst noktalara taşınmıştır. Petrol bu dönemde artan önemine bağlı olarak, uluslararası ilişkilerde belirleyici bir role sahip olmuştur. Yine bu dönemde petrolün üretimi ve dağıtımını için küresel ekonomide söz sahibi dev petrol şirketleri kurulmuştur. Bunlardan en önemlileri Yedikızkardeş (*Seven Sisters*) adı ile bilinen yedi dev şirkettir.*

1859 yılında başladığı kabul edilen petrol endüstrisinin yaşanan teknolojik gelişmeler ışığında beş aşamada bugünkü noktaya geldiği değerlendirilebilir. Bu aşamalar aşağıda sıralanmıştır:⁶

- *Gazyağı dönemi (1860-1885)*; Bu dönemde diğer damıtma usulleri henüz uygulanmadığından petrol sadece gazyağı olarak üretilip kullanılıyordu. 1860 yılında 66 bin tona yükselen küresel üretim miktarı 1870 yılına gelindiğinde 800 bin tona yaklaşmıştı.
- *Yağlama dönemi (1885-1900)*; 1885'lerden sonra petrol yağları gerek endüstride gerekse amatör uygulamalarda evlerde yağlama yağı olarak bitkisel yağların yerini almıştır. 1900'lü yıllarda küresel üretim hacmi 20 milyon tondur.
- *Benzin dönemi (1900-1914)*; İçten yanmalı motorların keşfi ve üretilen otomobil sayısının artması ile bu devirde tüketim talebi önemli ölçüde artmıştır. Petrol giderek artan stratejik öneminin gündeme bu devirde gelmeye başladığı kabul edilir. 1913 yılında küresel üretim hacmi 52 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.
- *Fuel-oil (yağ-yakıt) dönemi (1914-1930)*; Damıtma tekniklerinin gelişmesine paralel olarak petrolün kullanım alanları bu dönemde genişlemiştir. Fuel-oil kullanımı

* Yedi kızkardeş adı ile bilinen bu dev petrol şirketleri ile detaylı bilgi çalışmanın bu bölümünde ayrı bir başlık altında verilmiştir.

⁶ Filiz Öner Türk, *Petrol Ekonomisi Üzerine*, Maliye Bakanlığı Teknik Kurulu Yayını, No:259 Ankara, 1983, ss.15-16.

yaygınlaşmıştır. Küresel üretim hacmi 1920 yılında 99 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

- *Rafınaj dönemi (1930 sonrası)*; Isıl ve eritici yöntemlerin geliştirilmesi ve katalizörlerin yardımı ile bu dönemde rafınaj ve petro kimya endüstrileri doğmuştur. Küresel üretim hacmi 1936 yılında 250 milyon ton, 1954 yılında 594 milyon ton olarak gerçekleşmiştir.

1.2.1.1.1. Küresel Petrol Üretim ve Tüketim Potansiyeli

Küresel petrol üretim ve tüketim potansiyelinin, ulaşılabilen mevcut veriler ışığında analiz edilebilmesi için önce, rezerv ve kaynak kavramları tanımlanarak aralarındaki fark verilmiştir. Kaynak; bir mineralin, ekonomik değerden ya da ne kadarının çıkarılabileceğinden bağımsız olarak, toplam varlığının fiziksel terimlerle ifadesi iken, rezerv kavramı; kaynakların bir bölümünün üretilme olasılığının ekonomik değerlendirilmesini ifade etmektedir.

Kanıtlanmış rezerv kavramı ile mevcut teknoloji ve var olan talebe bağlı olarak, sadece içinde bulunulan zamanda ekonomik olarak üretilip pazarlanabilen rezerv anlamına gelmektedir. Enerji ile ilgili yapılan çalışmaların birçoğunda enerji üretim, tüketim, rezerv gibi potansiyel analiz değerlerinin rakamsal ifadesi için, bu tür değerlendirmelerde kullanılan miktar ve büyüklüklere ait sembollerin ifade ettiği birimler,* değerlendirmelerin karşılıklı mukayese edilebilmesi adına önemlidir.⁷

Güvenilirlik derecelerinin çok yüksek olduğu genel kabul gören farklı kaynaklardaki petrol ile ilgili veriler incelendiğinde çelişkiler veya uyumsuzluklar olduğu görülür. Sınırlı sayıda birkaç akademik çalışmadan elde edilen ve küresel petrol pazarı ile ilgili çalışmalarda kullanılan, adedi bilgilerdeki sistematik hata veya farklılıkların çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk neden olarak petrol rezervlerinin tahmini olarak ifade edilmesi, yani rakamları belirleyenlerin ulaştıkları değerlerin kesin bulgulara değil, belli olasılıklara dayanması gösterilebilir.** Bir başka neden ise

* Mtep Milyon ton eşdeğer petrol; Btep, bin ton eşdeğer petrol; Kep, Kg eşdeğer petrol = 10 500 kcal = 44 MJ; M, Mega = 10⁶ (milyon); W, Vat = j/s = 0,8598kcal/h; MW, 1000 kW, MWh, 1000 kWh; MWe Megawat-elektrik; G, Giga = 10⁹ (milyar); Gt Milyar ton; GW1000 MW; GWh Milyon kWh.

⁷ Tüsiad, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye'nin Enerji Stratejisinin Değerlendirilmesi, s. 289.

** Örneğin, yer bilimciler Norveç'teki Oseberg alanında yüzde 90 olasılıkla 700 milyon varillik erişilebilir petrol bulunduğunu; burada 2,3 milyar varil daha petrol bulunma olasılığınsa yüzde 10 olduğunu tahmin ediyorlar.

pratikte abartılmış rakamlar, bir petrol şirketinin hisse fiyatlarını yükseltebildiğinden veya bir ülkenin stratejik önemini artırabildiğinden, şirketlerin veya ülkelerin bildirdikleri rezervlerin hacim tahminleri konusunda bilinçli olarak belirsiz davranmalarıdır. Ayrıca, toplam üretim istatistikleri için kullanılan ve kuyulardan çıkan petrolün ölçümüne dayanan veriler de tam olarak gerçeği* yansıtmayabilmektedir. Tablo-1’de küresel ölçekte 2004 yılında petrol üreticisi, ihracatçısı, tüketicisi ve ithalatçısı ülkeleri mukayese edilebilmesi adına tek bir tabloda tevhit edilerek verilmiştir.

Tablo 1 Dünyada Petrol Üretici, İhracatçı, Tüketici, İthalatçı Ülkeler,2004(milyon varil/gün)

S.No	Üretici Ülkeler	İhracatçı Ülkeler	Tüketici Ülkeler	İthalatçı Ülkeler				
1	<i>S.Arabistan</i>	10.37	<i>S.Arabistan</i>	8.73	ABD	20.5	ABD	11.8
2	Rusya	9.27	Rusya	6.67	Çin	6.5	Japonya	5.3
3	ABD	8.69	Norveç	2.91	Japonya	5.4	Çin	2.9
4	<i>İran</i>	4.09	<i>İran</i>	2.55	Almanya	2.6	Almanya	2.5
5	Meksika	3.83	<i>Venezüella</i>	2.36	Rusya	2.6	G.Kore	2.1
6	Çin	3.62	<i>BAE</i>	2.33	Hindistan	2.3	Fransa	2.0
7	Norveç	3.18	<i>Kuveyt</i>	2.20	Kanada	2.3	İtalya	1.7
8	Kanada	3.14	<i>Nijerya</i>	2.19	Brezilya	2.2	İspanya	1.6
9	<i>Venezüella</i>	2.86	Meksika	1.80	G.Kore	2.1	Hindistan	1.5
10	<i>BAE</i>	2.76	<i>Cezayir</i>	1.68	Fransa	2.0	Tayvan	1.0
11	<i>Kuveyt</i>	2.51	<i>Irak</i>	1.48	Meksika	2.0	-	-
12	<i>Nijerya</i>	2.51	<i>Libya</i>	1.34	-	-	-	-
13	İngiltere	2.08	Kazakistan	1.06	-	-	-	-
14	<i>Irak</i>	2.03	Katar	1.02	-	-	-	-
Açıklamalar	1	Üretici ülkeler, ham petrol, sıvılaştırılmış doğal gaz, rafineri türevleri ve diğer petrol sıvıları dahil olmak üzere 2004 yılında günde 2 milyon varilden fazla üretim yapanlardır.						
	2	İhracatçı ülkeler 2004 yılında günde 1 milyon varilden fazla ihracat yapan ülkelerdir						
	3	İthalatçı ülkeler 2004 yılında günde 1 milyon varilden fazla ithalat yapan ülkelerdir						
	4	Tüketici ülkeler 2004 yılında günde 2 milyon varilden fazla petrol tüketen ülkelerdir						
	5	Altı çizili ülkeler OPEC üyesi ülkelerdir.						

Kaynak: Energy Information Administration (EIA), www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ (2 Mart 2006)

Uluslararası enerji kurumunun verilerinden derlenerek hazırlanan Tablo-1, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığının verileri** ile çelişmektedir. Tablo-1’den

Buna göre, düşük rakam *P 90 tahmini* (P90, yüzde doksan olasılıklı); yüksek rakamsa *P 10 tahmini* (yüzde onluk olasılıklı) olarak adlandırılıyor.

* Bu konuda bahsedilen istatistiklerin 1991 yılında Irak’ın yakarak imha ettiği iki milyar varillik Kuveyt petrolünü içermesi örnek olarak verilebilir.

** En Çok Petrol Üreten Ülkeler, (1.000 Varil/gün) Suudi Arabistan 9.230, ABD 7.995, Rusya Federasyonu 6.170, İran 3.800, Meksika 3.500, Venezuela 3.335, Norveç 3.215, Çin 3.205, İngiltere 2.800, BAE 2.710 (Dünya Toplamı 73.105) şeklinde sıralanırken; En Çok Petrol Tüketen Ülkeler, ABD 17.810, Japonya 5.550, Çin 4.110,

farklı olarak Rusya'nın ABD'nin gerisinde olması veya tüketici ülkeler arasında yapılan sıralamada Çin'in Japonya'nın önüne alınması gibi örnekler istatistiklerde yukarıda belirtilen rakamsal farklılıkları göstermek adına iyi bir örnektir.⁸

Dünyada petrolün arz yönüne bakıldığında, 1960 yılında kurulan OPEC dünyanın en önemli üretici organizasyonu olarak görülmektedir.* Bölgesel bazda, Kuzey Amerika yaklaşık yüzde 31.1'lik payıyla petrol tüketiminde birinci sırada yer almaktadır. Avrupalı OECD ülkelerinin payı yüzde 20.7, tüm OECD ülkelerinin payı ise yüzde 63,4'tür. Gelişmekte olan ülkelerin petrol tüketiminin artması ve alternatif enerji kaynaklarının kullanılması nedeniyle OECD'nin payında düşme görülmektedir.

ABD Dünyanın en büyük üçüncü petrol üreticisi olmasına rağmen, yurtiçi üretiminin düşük olmasından dolayı Dünyanın en çok petrol ithal eden ülkesidir. 1990'larda Japon ekonomisinin yüzde 2,9 daralması petrol tüketiminin Japonya'da yüzde 4.2 gerilemesine neden olmuştur. Aynı yıllarda Güney Kore'de petrol tüketimindeki azalma ise yüzde 15.4'ü bulmuştur. Bu bölgede ekonomik canlanmanın başlamasıyla petrol tüketimi tekrar artışa geçmiştir.⁹

Enerji tasarrufu, diğer yakıtlara yönelim, aşırı enerji tüketen ağır sanayilerin gelişmekte olan ülkelere kayması, gelişmiş ülkelerdeki petrol tüketimini göreceli olarak azaltmıştır. Gelişmiş ekonomiler gayri safi yurt içi hasıllarının her bir doları için 1973 yılında tükettikleri petrolün 2000'li yıllarda sadece yarısını tüketmektedir.

1.2.1.1.2. Küresel Petrol Ekonomisinin Stratejik Boyutu

Enerji kaynaklarının stratejik özellik kazanması için bazı kriterlere sahip olması gerekir. Bugün ve gelecekte olan talebinin hızla artması, yerküredeki rezervlerin çok önemli bir bölümünün belli güçlerin kontrolünde belli coğrafyalarda sınırlanmış olması, ekonomik değerinin hızla artması, hammaddesinin kullanıldığı

Almanya 2.915, RF 2.455, G. Kore 2.020, Fransa 2.010, İtalya 1.975, Hindistan 1.820, Kanada 1.815 şeklinde sıralanmıştır.

⁸ TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı *Petrol Üreticisi Ülkeler (1.000 Varil/gün) En Çok Petrol Tüketen Ülkeler*, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayil/petrol.htm> (24 Şubat 2006).

* OPEC ile ilgili detaylı bilgi bu bölümde 1.3.2. başlığı altında verilecektir.

⁹ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Petrol Fiyatları*, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayil/petrol.htm> (7 Mart 2006).

alanda yüksek katma değer yaratması, ticari kullanımını olması, nadir bulunması, rezervlerin Dünya ticaretini ve fiyatlarını yönlendirecek boyutta olması gibi özelliklere sahip olmak enerji kaynağına stratejik olma özelliği* kazandırır.¹⁰

1900'lü yıllarla birlikte stratejik enerji kaynağı olma özelliği taşımaya başlayan petrol endüstrisi küresel anlamda kendi ismi ile anılan petrol ekonomisi oluşmasına yol açmış, o yıllardan sonra ortaya çıkan tüm küresel çatışmaların temel nedenlerinden birisi olmuştur.

1.2.1.1.2.1. Enerji Kaynağı Olarak Petrolün Üstünlükleri

Petrolün diğer enerji kaynaklarına tercih edilmesinin birden fazla nedeni bulunmaktadır. Sıvı olması nedeniyle, istenilen ölçülerde bölünebilmekte, taşınabilmekte ve depolanabilmektedir. Kalori değerinin yüksek olması, az yer kaplaması, toz ve kül bırakmaması gibi avantajları bulunmaktadır. Enerji kaynağı olarak kullanılması dışında, sanayi hammaddesi olarak da kullanılması petrole ayrı bir önem katmaktadır. Teknoloji ile paralel olarak gelişen petro-kimya sanayinin kurulmasıyla hammaddesi petrol olan ürünlerin** sayıca artması ve kullanım alanlarının genişlemesi petrolün önemini ve ona olan bağımlılığı artırmıştır.

Maliyetler açısından yapılan karşılaştırmada, petrol günümüzde bilinen en ucuz enerji kaynağı olarak, ekonomik boyutu ile diğer enerji türlerinden daha üstün kabul edilmektedir. Petrolün topraktan çıkartılması, taşınması ve dağıtılması olarak ifade edilen üretim sürecinin ilk faaliyetlerinin *ilk maliyet masrafları**** içinde değerlendirilmesi, Öner Türk'e¹¹ göre bu ekonomikliğin temel nedenidir. Ayrıca, su (*deniz-içsular*), kara, hava ve demiryolları, boru hatları veya bu ulaştırma biçimlerinin birden fazlasının oluşturduğu kombinasyonlarla en kolay ve ekonomik taşınabilen enerji kaynağı petroldür.

* Bu konuda Türkiye'de bulunan 21 farklı madenden bu özelliklere sahip yani stratejik nitelik taşıyan maden olarak bor, uranyum ve toryum örnek olarak verilebilir.

¹⁰ İTO, Türkiye'nin Stratejik Yeraltı Kaynakları Ekonomik Değerleri ve Uluslararası Yeri, Yay.No 2003-37, s. 9.

** Petro- kimya sanayiinde, plastik, elyaf, yüzey maddeleri (boya sanayiinde), deterjanlar ve gübreler olarak beş temel ürün bulunmaktadır. Özellikle plastik kullanımı çok kısa sürede yaygınlaşmıştır. İkinci Dünya Savaşından önce doğal liflerden yapılan kumaşlar, petro-kimya sanayi sayesinde naylon liflerden üretilmeye başlanmıştır. Gübreleme teknolojisindeki gelişmeler sonucu petrolden elde edilen azottan üretilen gübreler, tarım sektöründe radikal kırılmaya neden olmuştur.

*** Bu ilk ortak maliyet, bütün petrol ürünlerine dağılmakta ve dolayısıyla maliyetleri düşürmektedir.

¹¹ *Petrol Ekonomisi Üzerine*, s.14.

1.2.1.1.2.2. Petrol Piyasasının Özellikleri ve Petrol Fiyatı

Petrol piyasası diğer enerji piyasalarından oldukça farklıdır. Petrol piyasası için, ne petrol piyasasındaki önemli aktörler ne de kendi iç mekanizmaları açısından süreklilik arz edebilecek bir dengeden söz etmek mümkün değildir. Petrolün rafine edilmesi, pazarlanması, ulaştırılması konularında petrol-maliyet ilişkileri çok karmaşıkken, toplam maliyetler içinde en büyük pay sabit maliyetlere aittir. Ekonomik karmaşa, petrolün siyasi ve strateji boyutunun ekonomik boyutunun önüne çıkmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısı ile çalışmanın diğer bölümlerinde bahsedildiği gibi petrol fiyatları ani ve şiddetli olarak değişebilmekte ve bu değişimler uluslararası ilişkilerdeki dinamikleri de etkileyebilmektedirler.

Önceleri *monopol** bir özellik arz eden petrol piyasası daha sonra *oligopol piyasa*** özellikleri taşımaya başlamıştır.¹² Geçen süre içerisinde büyük petrol şirketleri kendi aralarında yaptıkları yazılı olmayan işbirliği ve anlaşmalar sayesinde petrol piyasasını, tüm rekabeti korumaya yönelik kanunlara ve kartellere karşı konulan kısıtlamalara rağmen oligopol piyasadan monopol piyasa biçimine geçirme eğilimi içinde olmuşlardır.

Uluslararası petrol piyasasının ve fiyatlarının denetlenmesi için ulusal veya ulusüstü seviyede bir çok girişimde bulunulmuştur. ABD Hükümetinin petrol piyasasında kartel*** oluşumuna engel olmak amacıyla Standart Oil (Standart Petrol)'i bölme operasyonu¹³ ilk önemli girişim örneğidir. 1900'lü yıllardan başlayarak günümüzün uluslararası dinamiklerini alt üst eden ABD'nin Irak

* Ekonomi biliminde monopol (Eski Yunancada *monos*, tek, bir + *polein*, satmak) tek bir ürün veya hizmet için tek bir üreticinin var olduğu sürekli bir pazar sistemini ifade eder. Monopollerde, en önemli karakteristik özellik rekabetin bulunmaması, ürünün veya hizmetin alternatifi olmamasıdır.

** Oligopol piyasalarda az sayıda üretici/satıcı bulunduğundan üreticiler/satıcılar birbirlerinin piyasa eylemlerini dikkate almak durumundadırlar. Üretici sayısının az olması onların piyasadaki payını ve dolayısıyla önemini artırır. Oligopol piyasalarda alıcı/tüketici sayısı çok fazladır. Satıcı olarak girişin zor olduğu Oligopol piyasalarda satıcılar arasında rekabet koşulları çok çetindir.

¹² Ayrıntılı bilgi için bakınız: Halil Seyitoğlu, *Uluslararası İktisat*, Kurtiş Matbaası, Geliştirilmiş 12. Baskı, 1998, İstanbul.

*** Kartel fiyatları ayarlamak, arzı ve rekabet koşullarını sınırlamak gibi ortak hedefler için ticari işbirliği yapan, ancak yasal olarak bağımsız mal veya hizmet üreticileri gurubudur. Karteller birçok ülkede antitrust yasalar tarafından engellense de bu tür işletme gurupları ulusal veya uluslararası seviyede varlıklarını sürdürmektedirler

¹³ *History of Exxon Mobil* http://www2.exxonmobil.com/Corporate/About/History/Corp_A_H_Kerosene.asp(9 Mart 2006).

müdahaleleri ile sıcak savaş boyutuna kadar varan çeşitli girişimlere benzer günümüze dek yaşanmış bir çok örnekten bahsetmek mümkündür.

Petrol piyasasının denetlenmesi adına yapılan ekonomik boyutlu girişimlerin en önemlilerinden birisi *gulf-plus*¹⁴ adı verilen fiyatlandırma sistemidir. Bu sisteme göre petrolün fiyatı hangi bölgede üretildiğine bakılmaksızın Meksika körfez fiyatlarına taşıma masrafları eklenerek bulunmaktaydı. Bu sistem dönemin en büyük ihracatçısı olan ABD'nin Ortadoğu veya diğer uzak petrol bölgelerindeki petrolün vasfı ve özelliklerini göz ardı ederek küresel anlamda daha pahalıya mal edilmesine neden oluyordu.¹⁵ ABD kaynaklı dev petrol şirketleri bu sistem sayesinde çok önemli rant elde ettiler, rekabet güçlerini artırdılar.

Uluslararası dinamiklerin zamanla değişmesi sonucunda OPEC* üyeleri tarafından *OPEC Sepet Fiyatı* adı verilen bir başka sistem uygulanmaya başlandı.¹⁶ Sistemde, OPEC ülkeleri yedi farklı referans petrolünü göz önünde bulundurarak, ortalama bir petrol fiyatı belirlemektedirler. Bunlar, Suudi Arabistan'ın ürettiği *Arap Hafif Petrol Fiyatı*, Birleşik Arap Emirlikleri'nin ürettiği *Dubai Petrol Fiyatı*, Nijerya'nın ürettiği *Bonny Light Petrol Fiyatı*, Cezayir'in ürettiği *Saharan Blend Petrol Fiyatı*, Endonezya'nın ürettiği *Minas Petrol Fiyatı*, Venezüella'nın ürettiği *Tia Juana Light Petrol Fiyatı* ve OPEC üyesi olmayan Meksika'nın ürettiği *Istmus Petrol Fiyatıdır*.¹⁷

Burada 1970'li yıllardan farklı olarak, günümüzde pek çok ülkede ham petrol fiyatlarının benzin fiyatlarının küçük bir kısmını oluşturduğunu belirtmek gerekir. Avrupa'da vergilerin perakende fiyatın yüzde 80'ine kadar çıkması ham petrol fiyatlarındaki artışın pompa fiyatlarına aynı oranda yansımamasına neden olmaktadır. Teknoloji sayesinde nükleer enerji, biyo-yakıtlar veya yenilenebilir

¹⁴ Saheb Dhahab, *Arab Crude Oil in World Markets*, Institute of Arabic Research and Studies Cairo, Cairo, 1969, s.484.

¹⁵ Robert Engler, *The Politics of Oil: A Study of Private Power and Democratic Directions* (Chicago:Phoenix Books, 1961), Chapter 4, "Toward World Government," ss.65-79.
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/Petroleum/engler.htm> (12 Mart 2006).

* OPEC'in kuruluş amaçlarından belki de en önemlisi petrol fiyatlarının dengelenmesidir. OPEC ile ilgili detaylı OPEC başlığı altında ayrıca verilmiştir.

¹⁶ İTÜ, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü, *OPEC Sepet Fiyatı*,
[http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2\(22](http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2(22) Mart 2006).

¹⁷ Bilim & Teknik Dergisi, "Ucuz Petrolün Sonu, Opec Sepet Fiyatı", Temmuz 2004 sayısı, s.40.

enerji türleri gibi petrole alternatif enerji biçimlerinin kullanılmaya başlanması ile küresel ekonomiler ve özellikle gelişmiş ekonomiler ham petrol fiyatlarındaki değişimden eskiden olduğu kadar etkilenmemektedir.

Petrol piyasası tarihinde en önemli kırılma noktalarından birisi petrol fiyatlarının üç misline yakın artış gösterdiği 1973 ve 1979 petrol şoklarıdır. Her iki şok da enflasyonun pek çok ülkede çift haneli rakamlara çıkmasına ve küresel düzeyde durgunluğa neden olmuştu. Bu krizlere çalışmanın ilerleyen bölümlerinde detaylı olarak değinilecektir. Son yıllarda petrol fiyatlarında çeşitli nedenlerle önemli dalgalanmalar yaşanmıştır. Petrol fiyatlarının 2030'larda daha da artacağı öngörülmektedir. Bu öngörü körfez bölgesindeki arz sürekliliğine ve tüketim merkezlerinden uzak bölgelerdeki petrolün taşınma maliyetine dayalı olarak yapılmıştır.¹⁸ Ancak son bölümde detayları verilecek olan körfez bölgesi mücadelelerinin en şiddetlisi ve günceli olan, ABD'nin ikinci Irak müdahalesi sonucunda yaşanan belirsizlik nedeniyle, ham petrol fiyatlarının günümüzde 80 dolara kadar yükselmesi öngörülerin ötesinde bir fiyatla karşılaşma olasılığını da ortaya koymaktadır.

1.2.1.1.3. Petrol Ekonomisinin Küresel Aktörleri: *Yedi Kızkardeşler*

ABD Hükümetinin *Standart Oil*'i (*Standart Petrol*) parçalamasından sonra ortaya çıkan dört büyük petrol şirketine başka üç tanesinin katılımı ile ve çok uzun süre küresel petrol piyasasında kartel oluşturan ve Yedi Kızkardeşler (*Seven Sisters*) olarak anılan *petrol şirketler topluluğu* uluslararası aktörler gurubuna katılmıştır. Günümüzde bu şirketlerden dördü; *ExxonMobil*, *ChevronTexaco*, *Shell* ve *British Petroleum* (*İngiliz Petrol*) varlıklarını hala sürdürmektedir.¹⁹ Detayları daha önce verilen petrol piyasası ve ekonomisi bölümünde bahsedildiği gibi petrol üretiminde, rafine edilmesinde ve dağıtımındaki resmen deklare edilmeyen ancak mevcudu olan monopol pazar sayesinde elde ettikleri avantaj ile, Yedi kızkardeşler hızla artan petrol talebini kullanarak önemli miktarda kar sağladılar. Kendi aralarında oluşturdukları konsensüs ile kartel haline geldiler. Arap devletlerinin kendi petrol

¹⁸ European Commission Directorate-General for Energy and Transport, *European Energy & Transport -Trends to 2030*, Office for Official Publications of the European Communities, Brussel, 2003, s.13.

¹⁹ Seven Sisters (*Oil Companies*) http://www.absoluteastronomy.com/reference/seven_sisters_oil_companies (8 Mart 2006).

kaynaklarını ulusal otoriterler tarafından kontrol etmeye başlamasına kadar Üçüncü Dünya petrol üreticileri üzerinde etkili oldular.²⁰

1.2.1.1.3.1. Yedi Kızkardeşler Öncesi Dönem; *Rockefeller Çağı*

23 yaşındaki genç John Davidson Rockefeller'in, varili 2 dolar olan ham petrolün üretimi yerine, rafine edilmesi ile ilgilenmeye başladığı ve Cleveland'da küçük bir rafineriye ortak olduğu 1863 yılı, Rockefeller çağının başlangıcı olarak kabul edilir.²¹ 1870'te Standart Petrol Şirketi (*Standard Oil Company*)'ni kuran Rockefeller, 1872 yılına gelindiğinde Amerika'daki tüm rafinerilerin yüzde 80'ine sahipti. Üreticiler bu gelişmenin petrol piyasasının oligopol piyasa koşullarına dönüştüğünü fark etmeleri üzerine *Petrol Üreticileri Ajansı (Petroleum Producer's Agency)*'ni kurdular. Varil başına sadece 5 dolarlık geliri yetersiz görerek, üretim miktarlarını kısıtlama kararı alan üreticilerin bu hareketi belki de yaklaşık 100 yıl sonra kurulacak OPEC'in oluşum sürecinin tarihteki ilk önemli eylemi oldu.

Rafine etme, çıkarma, dağıtım, pazarlama gibi petrol sektörünün farklı alanlarında John D. Rockefeller ve ortakları tarafından kontrol edilen 40'tan fazla işletme 1881'de 9 tröst altında birleşti. Bu yeni organizasyon mükemmel işleyen büyük bir petrol monopolü oluşturmuştu. Standart Petrol Şirketi üzerinde siyasi baskı zamanla artmış, kamuoyunun dikkati bu başarılı petrol devine yönelmeye başlamıştı. 1888'de Newyork senatörü tarafından başlatılan ilk araştırmayı diğerleri* de izledi. Bunun üzerine Standart Petrol ortakları hisseleri kendileri satın alarak şirketi böldüler ama petrol tekeli hala ellerindeydi. 1890'da, ABD kongresinin çıkardığı, tüm Amerikan anti-tröst yasalarının kaynağı olarak kabul edilen Sherman Anti-tröst Kanunu (*Sherman Antitrust Act*) kapsamında Standart Petrol yeniden yapılandırıldı. Dönemin ABD başkanı Theodore Roosevelt'in monopollere karşı yoğun baskısı sonucu, *Standard*'a dava açıldı. Sonuçta, 1911'de mahkeme (*the Supreme Court*)

²⁰ *The Seven Sisters* http://www.choike.org/nuevo_eng/informes/1275.html (17 Mart 2006).

²¹ *Chronology of the Standard Oil Company* <http://www.micheloud.com/FXM/SO/allraf.htm> (15 Mart 2006).

* ABD'de o dönemlerde viski veya şeker üretiminde oluşan *Tröstler* konusunda da araştırma yapılmıştı, ama hiç birisi *Standard Oil Company* araştırması kadar dikkat çekmemişti.

1890 *Sherman* kanununa göre Standart Petrol'ü suçlu bularak, yedikızkardeşin oluşmasına yol açan bölünme kararını açıkladı.²²

1.2.1.1.3.2. Yedi Kızkardeşler Dönemi

Standart Petrol'ün bölünme kararı, Yedikızkardeşin oluşmasına yol açtı. Bunlardan ilki *New Jersey Standart Petrol Şirketi (Standart Oil of New Jersey Corporation)*'dir. 1911'de mahkemenin (the Supreme Court) 1890 *Sherman Kanunu*'na aykırı hareket ettiği iddiasıyla Standart Petrol'ü bölmesinden sonra* ortaya çıkan en önemli mirasçı olmuştur.²³ Avrupa'da *Esso*** olarak bilinen New Jersey Standart Petrol Şirketi, zaman içerisinde *Exxon* adını almıştır, bugün *ExxonMobil*²⁴ olarak anılmaktadır. Tablo-2'de görüldüğü gibi, Exxon Mobil halen faaliyet gösteren petrol pazarındaki en büyük dört petrol devinden (*Royal Dutch Shell, BP, ve Total*), en büyük pazar payı olan ve en çok kar edenidir.

Tablo 2 Exxon Mobil Şirketi

Exxon Mobil Şirketi (Exxon Mobil Corporation)				
Kuruluş Yılı	Merkezi	Ürünler	2005 yılı karı	Personel
1882 (1999'da bugünkü ismini almıştır)	Irving, Texas, ABD	Petrol, Doğal gaz, Petro kimyasal ürünler	371 milyar ABD \$	88,3 bin

Kaynak: Exxonmobil'e ait veriler işletmenin internet sitesinden derlenerek oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız:www.exxonmobil.com.

Diğer petrol şirketi olan *Kraliyet Dutch-Shell İşletmesi (Royal Dutch-Shell Corporation)*; önceleri Londra'da deniz kabukları satan Marcus Samuel,²⁵ tarafından kurulmuştu. Marcus Samuel'in, kardeşi Samuel Samuel ile 1897 yılında İngiliz şirketi olan Shell Ulaştırma ve Ticaret (*The Shell Transport and Trading Company*) işletmesini kurdular. 1907 yılında, *Standard Petrol*'e rakip olabilmek adına bir araya gelen *Kraliyet Dutch-Shell Grubunu* oluşturan bu iki ortak şirket, günümüzde

²² *Chronology of the Standard Oil Company* <http://www.micheloud.com/FXM/SO/allraf.htm> (15 Mart 2006).

* Standard Oil, 1890 *Sherman* kanunundan sonra bir kez daha yeniden organize oldu. Reorganizasyon sonunda 70 işletme ve 23 rafineri ile 1899 yılı itibari ile Birleşik Devletlerdeki rafine edilmiş ham petrolün yüzde 84'ünü kontrol ediyordu. 10 yıl sonra, Kanada, Peru, Romanya, Polonya, Hindistan ve Rusya'dan gelen baskılar sonucunda uluslararası rekabet ve iç pazardaki bağımsızların mücadelesi nedeniyle bu oran yüzde 14'e düştü.

²³ *Chronology of the Standard Oil Company* <http://www.micheloud.com/FXM/SO/allraf.htm> (15 Mart 2006)

** *Esso*, ismi İngilizcede *S-O* olarak okunur, akrabası olan Standard Oil'in baş harflerini taşıdığından tepkiler almıştır. Bu yüzden şirketin *Esso* ismini kullanması ABD'de yasaklanmıştır.

²⁴ *Yedi kızkardeşler; Exxon Mobil* <http://en.wikipedia.org/wiki/ExxonMobil> (17 Mart 2006).

²⁵ *History of Shell*

<http://www.shell.com/home/Framework?siteId=royal-en&FC2=/royal-en/html> (4 Mart 2006).

faaliyet gösteren dört petrol devinden birisi konumuna gelmişlerdir.²⁶ İkinci Dünya Savaşı boyunca önemli kayıplara uğrayan Shell, savaş süresince müttefiklere yaptığı önemli destekle dikkat çekmiştir. Savaş sonrası dönemde Shell'in tüm alanlardaki faaliyetleri büyük bir ivme kazanmıştır. Alternatif enerji kaynağı olarak doğal gazın kullanımında önemli bir gelişim gösterdiği 1950 ve 60'lı yıllarda, Shell'in faaliyetleri yedi kızkardeş arasında onu ilk sıraya kadar taşımıştır. 2000'li yıllarda rekabet koşulları altında temel değişiklikler yapma gereği duyan Shell, 2005 Temmuzunda akraba şirketler olan Royal Dutch ve Shell Transport işletmelerini Royal Dutch Shell plc. adı ile tek bir çatı altında topladı. Elde edilen kar bağlamında yapılan değerlendirmeye göre, BP ve ExxonMobil'den sonra günümüzde Dünyanın üçüncü büyük²⁷ petrol devi olarak kabul edilen Shell'in günümüzde geldiği nokta ile ilgili bilgiler Tablo-3'te verilmiştir.

Tablo 3 Kraliyet Dutch Shell Şirketi

Kraliyet Dutch Shell Şirketi (<i>Royal Dutch Shell</i>)				
Kuruluş Yılı	Merkezi	Ürünler	2005 yılı karı	Personel
1907	The Hague ve Londra	Petrol, Doğal gaz Petro kimyasallar	306.73 milyar ABD \$	112 bin

Kaynak: Royal Dutch Shell'e ait veriler işletmenin internet sitesinden derlenerek oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.shell.com

İngiliz Petrol Şirketi (British Petroleum, BP) 1909'da kurulan Anglo-Pers Petrol Şirketi (*Anglo-Persian Oil Company (APOC)*) isimli petrol şirketi İngiliz hükümetinin bölgede hakimiyeti ele geçirmeye karar vermesi ve Kraliyet donanmasının yakıt ihtiyacının ana sponsoru olmasına kadar, Birinci Dünya Savaşında yavaş bir hızla gelişimini sürdürdü.²⁸ Savaş sırasında, 1917'de Alman-Avrupa Birliği (*German Europäische Union*)'nin İngiliz kolunu aldı ve İngiliz Petrol (*British Petroleum, BP*) ticari ismini kullanmaya başladı. Savaş sona erdiğinde yüzde 51'i İngiliz hükümetine ait olan petrol şirketi ana ilgi alanını Basra Körfezi olarak belirledi. 1932'de, İran Şahı Anglo-Pers Petrol Şirketi'nin faaliyetlerine son verdiğini açıklaması üzerine dönemin Pers hükümetinin kar payı artırılarak yeni bir oluşum

²⁶ *Anglo-Dutch, Royal Dutch Shell*

http://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Dutch_Shell (6 Mart 2006).

²⁷ *Fortune's annual ranking of America's largest corporations, 2005*, <http://money.cnn.com/magazines/fortune/> (23 Şubat 2006).

²⁸ *The History of British Petroleum* <http://en.wikipedia.org/wiki/BP> (11 Mart 2006).

sürecine girildi. 1936 yılında İran ismini alan yeni siyasi yapının uzantısı olarak Anglo-Pers Petrol Şirketi ismini değiştirdi ve the Anglo-Iran Petrol Şirketi (*Anglo-Iranian Oil Company, AIOC*) adını aldı. İkinci Dünya Savaşı süresince, ulusal dirence dayanan Anglo-Iran Petrol Şirketi ve İran hükümeti 1949'da yeni bir anlaşma yapmak zorunda kaldılar. 1954'te Anglo-Iran Petrol Şirketi, İngiliz Petrol Şirketi (*The British Petroleum Company, BP*) ismini aldı. BP, İran'da faaliyetlerini İslam devrimine kadar sürdürdü. Ancak özellikle İran dışından Dünya Bankası tarafından finanse edilen büyük bir yatırım programı sayesinde BP İran'daki kaybına rağmen faaliyetlerini sürdürmeye devam etti. Bugün ABD'deki birçok Amoco benzin istasyonu ticari ismini BP olarak değiştirmesine rağmen, bazı eyaletlerde BP, Amoco markası altında benzin satmaktadır. BP, 2000'de *Arco (Atlantic Richfield Corporation)* ve *Burmah Castrol plc.*'yi satın aldı. BP, 1980 yılında *Lucas Energy Systems* ve 2000'de *Solarex*'i satın alarak güneş panellerinin üretiminde lider üretici konumuna geldi. 2004'te BP'nin imajı Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı inşası esnasında insan hakları ihlalleri, çevre ve güvenlik konularında yıpranmıştır. Tablo-4'te günümüzde 70'ten fazla ülkede²⁹ faaliyet gösteren BP'nin geldiği nokta hakkında bazı bilgiler verilmiştir.

Tablo 4 İngiliz Petrol Şirketi

İngiliz Petrol Şirketi (British Petroleum Company)				
Kuruluş Yılı	Merkez	Ürünler	2004 yılı karı	Personel
1908'de The Anglo- Persian Oil Company, 1954'te The British Petroleum Company	Londra, Birleşik Krallık	Petrol ve türevleri Servis İstasyonları, Castrol motor yağı ARCO benzin İstasyonları Bakım Dükkanları, Aral servis İstasyonları	285 milyar ABD \$	103 bin

Kaynak: BP'ye ait veriler işletmenin internet sitesinden derlenerek oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.bp.com

Gulf Petrol (Gulf Oil) şirketi Texas'ta petrolün William Larimer Mellon tarafından bulunması ile 1901'de kurulmuştur. Gulf Petrol zamanla büyümüş ve Meksika körfezi ve Kuveyt'te faaliyet gösteren dev bir petrol şirketi haline gelmiştir. Aynı BP'de olduğu gibi, Chevron ve diğerleri 1990'ların başlarında Körfez operasyonlarını Gulf adı altında sürdürdüler. Günümüzde Chelsea ve Massachusetts'te bulunan, Gulf Petrol Limited Ortaklığı (*Gulf Oil Limited*

²⁹ *History of BP* <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=2010123&contentId=2000999> (17 Mart 2006).

Partnership), Gulf markasını kullanma hakkını elinde bulundurmaktadır. Gulf Petrol'ün Kanada'daki petrol araştırma ve üretim kolu (*Gulf Canada Resources*) 2002'de Conoco tarafından satın alınincaya kadar bağımsız bir işletme olarak ticari hayatına devam etmiştir. Gulf'ın Avrupa'daki birçok operasyonu 1983'te Kuveyt Petrol Şirketi (*Kuwait Petroleum Company*)'ne satıldı. Bununla birlikte Gulf Petrol (*Great Britain*) Chevron'la birleşmesine rağmen onun istasyonları Gulf markasını, 1997 yılında Shell'e satılincaya dek kullanmaya devam ettiler. Bazı Gulf alt işletmeleri the Hinduja Group'a bağlı Gulf Petrol Hindistan (Gulf Oil India)'na satılmalarına rağmen Gulf ismini kullandılar. Hinduja's günümüzde İngiltere'de Gulf markasını ve logosunu taşıma hakkına sahiptir. Bu yüzden Birleşik Krallıkta yavaş yavaş yeni Gulf bağımsız benzin istasyonları görülmeye başlanmıştır. Chevron, 90'ların başında Sucono'ya satincaya kadar Philadelphia'daki Gulf rafinerisinin sahibiydi. Gulf markası ABD'nde de tekrar görülmeye başlandı. ABD'nin Kuzey bölgelerinde bu ismi taşıyan benzin istasyonları bulunmaktadır. Günümüze dek sadece petrol endüstrisinde değil aynı zamanda diğer sektörlerde de faaliyetlerini sürdüren Gulf Petrol, 1900'lerden 1980'lere kadar faaliyet göstermiş yedi kız kardeşten biridir.³⁰

1901 yılında kurulan Texas Yakıt Şirketi (Texas Fuel Company), yıllarca 50 eyaletin tümünde* benzin satan tek Amerikan petrol şirketi olmuştur.³¹ 1938 yılında yüksek oktanlı benzini ilk olarak piyasaya süren Texaco, 1954 yılında yüksek motor gücüne sahip modern araçlarla hava taşıtları için özel yakıt üretimine geçti. Texas Şirketi (*The Texas Company*) 1950'lerin sonunda ABD'nin kuzeyinde önemli yakıt dağıtım şirketlerinden birisi olan Paragon Oil'i satın aldı. 1984'te Getty Petrol (Tidewater Petroleum'u da kapsar)'ü satın alan Texaco, 1989 yılında Kanada'daki rafineri ve pazarlama işletmelerini, Exxon'un Kanada kolu olan *Imperial Oil*'e sattı. 1996'da işletmelerinde ırk ayrımcılığı taptığı için çarptırıldığı 170 milyon dolar ceza, sadece ABD tarihinde bu konuda verilen rekor bir ceza değil aynı zamanda şirketin halkla ilişkilerine de önemli bir darbe vuran bir ceza olma özelliğini taşıyordu. 1998 yılında Shell Petrol Şirketi (*Shell Oil Company*) ile birleşerek Equilon'u oluşturdu.

³⁰ *Gulf Oil* http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Oil (15 Mart 2006).

* 1928 yılında Texaco tek marka ile önce 48 eyalete ardından Alaska ve Hawai'nin 1959'da birliğe katılması ile 50 eyalete benzin satan ilk ABD petrol şirketi olmuştur.

³¹ *Major events in Texaco History* <http://en.wikipedia.org/wiki/Texaco> (12 Mart 2006).

Aynı yıl Suudi Aramco ile birleşmesini ardından Motiva'ı oluşturdu. Shell Texaco markasını 2004 boyunca kullandı, 2001'de ise Chevron Şirketi (*Chevron Corporation*) ile Texaco birleşti. (*Chevron'la birleşince ChevronTexaco olmuş ancak 2001'den sonra tekrar Chevron'a dönüşmüştür.*)³²

Kaliforniya Standart Petrol Şirketi, Chevron Corporation küresel anlamda en büyük enerji şirketlerinden biridir. 180'den fazla ülkede üretim, rafine ve arama faaliyetleri de dahil olmak üzere petrol ve doğal gaz ile ilintili tüm alanlarda faaliyet göstermektedir. 90 ülkede tesisleri olan Chevron 2001'de Texaco ile birleşerek Chevron Texaco'yu oluşturdu. 2005 Mayıs ayında ChevronTexaco tekrar Chevron ticari ismi adı altında faaliyet göstereceğini duyurdu. Texaco ayrı bir marka olarak Chevron Şirketi (*Chevron Corporation*) çatısı altında faaliyetlerini sürdürdü. 2005 Ağustosunda, Doğu Asya'daki en büyük jeotermal operasyonlarını yöneten Unocal Corporation ile birleşen Chevron, Dünyadaki en büyük jeotermal enerji üreticisi sıfatını kazandı. Standard Oil of New York (*Socony*)* Standard Oil of California (*Socal*) sonradan bugünkü ismini alarak petrol pazarında faaliyetlerini sürdürmekte olan Chevron hakkında bazı bilgiler Tablo-5'te verilmiştir.

Tablo 5 Chevron Şirketi

Chevron Şirketi (Chevron Corporation)				
Kuruluş Yılı	Merkez	Ürünler	2005 yılı karı	Personel
1879	San Ramon, California, ABD	Petrol, Doğalgaz, Petro kimyasallar	174 milyar ABD \$	61,5 bin

Kaynak: Chevron'a ait veriler işletmenin internet sitesinden derlenerek oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: www.chevron.com

Socony kısaltması ile de bilinen New York Standard Petrol (*Standard Oil of New York*) daha sonra Mobil ismi ile faaliyet göstermeye başlamıştır. Ardından Exxon'la birleşen ve yukarıda detayları verilen *ExxonMobil*'i oluşturmuşlardır.³³ 1911'de, mahkeme (*US Supreme Court*) kararı ile dağıtılan Standard Petrol'ün parçalanması sonunda 34 işletme ile birlikte ortaya çıkan işletmeler arasında *Socony-Mobil Petrol Şirketi* de bulunmaktadır. Ortaya çıkan yeni şirketler daha az kaynağa sahip olduklarından çetin rekabet koşulları ile karşı karşıya kalmış olsalar da, Socony

³² *Gulf Oil* http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Oil (15 Mart 2006).

* Daha Sonra Mobil olmuş ardından Exxon'la birleşerek ExxonMobil'i oluşturmuşlardır.

³³ *From Kerosene to Gasoline*

http://www2.exxonmobil.com/Corporate/About/History/Corp_A_H_Kerosene.asp (11 Mart 2006).

faaliyetlerini ABD’de ve dışarıda oldukça geniş bir alana yaymayı başarmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde küresel anlamda yayılma gayreti içine girmiş, çok kısa sürede 100’den fazla ülkenin petrol pazarında faaliyet göstermeye başlamıştır. 1955’te *Socony-Vacuum*, Socony Mobil Petrol Şirketi (*Socony Mobil Oil Corporation*) adını almış 1966’da ise sadece Mobil Petrol Şirketi (*Mobil Oil Corporation*) olarak petrol piyasasında varlığını sürdürmüştür. 10 yıl kadar sonra Mobil Şirketi (*Mobil Corporation*) Mobil Petrol (*Mobil Oil*) tarafından satın alınmış, 1972’de *Jersey Standard* ismini *Exxon* Şirketi (*Exxon Corporation*) olarak değiştiren *Socony* ticari markası tarihe karışmıştır. ABD’de Exxon markası ile faaliyet gösteren şirket Avrupa’da Esso ticari markasını kullanmıştır.

1.2.1.1.4. Petrolün Geleceği

Nükleer enerji, hidrojen, biyoyakıtlar gibi çeşitli alternatif enerji kaynakları geliştirilmeye çalışılsa da, çevreye olumsuz etkileri veya arz güvenliğinin sağlanamamasına rağmen, kullanımının ticari boyutu ve ölçeği göz önüne alındığında; yakın vadede petrolün yerini doldurabilecek maliyet-etkin bir enerji kaynağı henüz bulunmamaktadır. Kullanımının 2010’da zirve yapması ardından düşüşe geçmesi beklenen³⁴ petrolün, yeni rezervler bulunmadığı takdirde, tüketim trendlerine bağlı olarak, mevcut rezervlerinin, bir asırdan daha az bir süre içerisinde tükeneceği Tablo-6’den tespit edilmektedir.

Tablo 6 Başlıca Petrol Ülkelerinin Rezervlerinin Teorik Süresine Göre Sıralanması

15 yıldan az	15- 30 yıl	30- 80 yıl	80 yıldan fazla
Endonezya, Malezya, Angola, Çin, Hindistan, Brezilya, Ekvator, ABD Kolombiya, Mısır, İngiltere, Kanada	Nijerya, Norveç, Katar	Irak, İran, Libya, Meksika	Kuveyt, Venezüella, Abudabi, S.Arabistan

Kaynak: Yücel, s.35

Körfez krizleri ve Afganistan müdahalesi gibi daha ziyade enerji kaynaklı olduğu değerlendirilen gelişmelerin 5-10 yıl gibi kısa vadelere gerçekleştiği dikkate alınırsa, tüm bu ve benzeri öngörülere rağmen, petrolün uluslararası güvenlik sisteminin dinamiklerini etkileyecek önemli bir unsur olacağı değerlendirilmektedir.

³⁴ T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/ddg.htm>. (21 Şubat 2006).

1.2.1.2. Doğal Gaz

Karbon bazlı bir fosil yakıt olan ve kullanım oranı giderek artan doğal gaz, uluslararası güvenlik sistemine etkisi dikkate alınarak, bu çalışmada petrol de olduğu gibi diğer enerji kaynaklarına göre daha detaylı olarak incelenmiştir.

Petrol gibi, çok eski tarihlerden beri bilinen ve kullanılan doğal gaz; bugünkü anlamda önemini kazanmaya, 1816 yılında ABD'nin Baltimore kentinin sokak lambalarının doğal gaz aracılığıyla aydınlatılmasıyla başlamıştır. Petrol ve kömür ile karşılaştırıldığında; yanma anında ortaya çıkan sülfür, karbon ve kül daha az olduğundan, dolayısı ile çevreye verdiği zarar çok daha düşük olduğundan kullanım oranı artmıştır. Günümüzde Dünya enerji tüketiminin neredeyse dörtte birini oluşturan doğalgaz talebi Ortadoğu ve Afrika dışında hızla artma eğilimindedir. Asya'daki gelişmekte olan ülkeler ile Güney ve Orta Amerika'da yüksek oranlı talep artışı beklenmektedir. Ayrıca, önümüzdeki dönemde gelişmekte olan ülkelerde de hızlı bir talep artışı öngörülmektedir. Doğal gaz kullanım oranının petrolü geçerek 2030'lu yıllarda zirve yapması, 2085 yıllarında ise kullanımına son verileceği* değerlendirilmektedir.³⁵

Üç farklı tip petrol türevi gaz bulunmaktadır. LPG (*sıvılaştırılmış petrol gazı, liquefied petroleum gas, LPG*) çoğunlukla 3 ve 4 karbonlu (C₃ ve C₄) hidrokarbonları içeren ve düşük basınçlarda sıvılaşabilen gazları tanımlamakta kullanılan bir terimdir. Doğal haliyle LPG renksiz, kokusuz, toksik özelliği bulunmayan bir maddedir. Havadan daha yoğundur ve basınç altında sıvı halde depolanır. Doğal gaz atmosferik basınçta yaklaşık olarak -125°C sıcaklığına kadar soğutulduğunda sıvı hale geçer ve sıvılaştırılmış doğal gaz (*liquefied natural gas, LNG*), olarak adlandırılır. CNG (*compressed natural gas, CNG*) ise yaklaşık olarak 2000-3600 psi basınçta kadar sıkıştırılarak basınçlı kaplarda saklanan ve kullanıma sunulan *yoğunlaştırılmış* doğal gaza verilen isimdir.

* Dünya için söz konusu oran ortalama 61 yıldır. Ortadoğu 100 yıldan fazla, Afrika 86 yıl, Eski Sovyet Cumhuriyetleri 80 yıl, Güney ve Orta Amerika 72 yıl, Kuzey Amerika 10 yıl, Avrupa 18 yıldır.

³⁵ T.C.Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Doğal Gaz Tüketimi*, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/ddg.htm> (21 Şubat 2006).

Tablo 7 Kanıtlanmış Doğal Gaz Rezervleri (Trilyon feet³) (2005 yılı)

Ülke		Kanıtlanmış Rezerv	Ülke		Kanıtlanmış Rezerv
1	Rusya	1,680.0	6	ABD	189.0
2	İran	940.0	7	Nijerya	176.0
3	Katar	910.0	8	Cezayir	160.5
4	Suudi Arabistan	235.0	9	Venezüella	151.0
5	BAE	212.1	10	Irak	110.0

Kaynak: Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47 (Dec.10, 2004) From: U.S. Energy Information Administration.
<http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html> .

Tablo-7’de verilen kanıtlanmış doğal gaz rezervleri mevcut teknolojik imkanlarla kabul edilebilir öngörüler dikkate alınarak belirlenmiştir. Hazar Bölgesi doğal gaz rezervleri, Dünya doğal gaz rezervlerinin yüzde 6’sı kadardır. Dünyanın en büyük iç denizi olan Hazar Denizi’nin önemi, Ortadoğu ve Sibirya-Kuzey Kutbu bölgelerinden sonra, dünyanın üçüncü en büyük petrol ve doğal gaz rezervlerini barındırması ve taşımacılık açısından da stratejik bir konuma sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Hazar Bölgesi’ndeki petrol rezervlerinin 18-35 milyon varil, doğal gaz rezervlerinin 5 trilyon m³ olduğu tahmin edilmektedir. 1964’te Birleşik Krallık ve Fransa’nın Cezayir’den doğal gaz satın alması ile yeni bir enerji kaynağı olarak doğal gaz yerküredeki yerini almıştır. Doğal gaz, elektrik üretiminde ana kaynak durumundadır ve kullanılma oranı da giderek artmaktadır. 2020 yılına kadar, elektrik enerjisi üretimi için kullanılan doğal gaz miktarının toplam doğal gaz tüketiminin yüzde 33’üne ulaşması beklenilmektedir.³⁶ Doğal gaz ile yapılan üretim, petrole göre yüzde 30, kömüre göre yüzde 45 daha az CO₂ emisyonuna neden olur.

Japonya, Güney Kore ve Tayvan yaşadıkları enerji krizi nedeniyle 2002 yılı itibariyle Fransa ile birlikte en yüksek LNG ithal eden ülkeler oldukları Tablo-8’de görülmektedir.

³⁶ T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Doğal Gaz Tüketimi*,
<http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/ddg.htm>. (22 Şubat 2006)

Tablo 8 Ülkelerin Doğal Gaz İthalat ve İhracat Miktarları (10⁶ t)

Ülke	İhracat Miktarı	Ülke	İthalat Miktarı
Endonezya	23.0	Japonya	188.3
Cezayir	19.6	G.Kore	40.7
Malezya	15.6	Fransa	10.7
Katar	14.9	Tayvan	7.5
Nijerya	8.2	ABD	4.8
Avustralya	7.7	Türkiye	4.6
Umman	7.3	Birleşik Krallık	7.3
BAE	5.7	Portekiz	3.3
Rusya	4.8	İspanya / Belçika	2.7
ABD	1.4	İtalya	2.6
-	-	Hindistan	2.5

Kaynak: United States Department of Energy's Energy Information , www.departmentofenergy.org (21 Mart 2006)

Gelişmiş ülkelerde doğal gaz yıllık tüketim artışının diğer yakıtlara göre yüksek olduğu görülmektedir. 2020 yılına kadar yıllık artışın yüzde 2,1 oranında olması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde de benzeri gelişim izlenmektedir. Dünya doğal gaz rezervleri son yirmi yılda yüzde 100 oranında artış göstermiştir. Dünyada doğalgaz kaynaklarının bölgesel dağılımına bakıldığında rezervlerin petrole göre daha geniş bir alanda dağıldığı görülmektedir. Ortadoğu bölgesi petrol rezervlerinin yüzde 65'ine sahip olduğu halde doğal gaz rezervlerinin yüzde 35'ine sahip bulunmaktadır. Sınırlı petrol rezervlerine sahip bazı bölgeler doğal gaz kaynaklarının daha büyük bir kısmına sahiptirler.³⁷

Doğal gazın bu avantajlarına karşın, üretim alanlarının bakım ve ulaşım maliyetlerinin çok fazla* olması gibi dezavantajları bulunmaktadır. Yüksek yatırım maliyetleri nedeniyle yapılan doğal gaz anlaşmalarında** asgari süre ortalama 50 yıl olmaktadır. Bu özellik yüzden doğal gazın yüksek mali ve siyasi güce sahip

³⁷ TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, *Doğal Gaz Kaynakları*, <http://www.dtm.gov.tr/ead/ekonomi/sayi%2011/ddg.htm>. (21 Mart 2006).

* Sıvılaştırılmış doğal gaz üretim tesisi yaklaşık 4-5 milyar ABD dolarına mal olmaktadır. Bu maliyetin 3-4 milyar doları boşaltma limanı, 2-3 milyar doları ise depolama tankerlerinin maliyetidir. fuel-cell, pile benzer bir elektro-kimyasal bir cihazdır. Ancak pilden farkı tükettiği kaynakların sürekli yenilenebilmesidir, oysa pillerde belli süreler için belirlenmiş miktarda enerji söz konusudur.

** LNG daha ziyade deniz aşırı ticarete tabi olduğundan satın alma işlemi gaz tedarikçisi ve alıcı terminal arasındaki prosedürü belirleyen Satış ve Alış Anlaşmasının (*Sale and Purchase Agreement, SPA*) imzalanması ile tamamlanır. Alıcı terminal ile son kullanıcı arasındaki ilişkinin ticari boyutu bir Gaz satış anlaşması (*Gas Sale Agreement, GSA*) imzalanması ile belirlenir. *DEX* veya *Ex Ship*, ticari tabirleri daha ucuz tanker üretim maliyeti oluştuğunda *FOB*'a dönüşmüştür. Taşıma sorumluluğu satıcıdadır.

aktörlerin tekelinde kalmasına neden olmaktadır. Küresel anlamda Exxon Mobil, BP, Royal Dutch Shell, Pertamina ve Petrona gibi petrol devleri doğal gaz piyasasına hakim durumdadır. Doğal gazın taşınması ve depolanmasının güçlüğü diğer dezavantajlarıdır. Doğalgaz iletiminde genelde tercih edilen ulaştırma biçimi boru hatları güzergahlarının, doğal arazi engellerinden dolayı uzaması göl veya denizlerin altına döşenmesi maliyeti artırmaktadır. Doğal gaz daha ziyade, önceleri gaz formasyonlarının bulunduğu yer altı mağaralarında depolanır. Ancak bu tip yer altı mağaraları her coğrafyada bulunmamaktadır.

1.2.1.3. Kömür

Kömür dünyanın en zengin fosil yakıtıdır. Kömür terimi, çok değişik fiziksel ve kimyasal karakteristikleri olan organik kökenli katı yakıtların bütünü için kullanılır. Kömür de bir fosil yakıt olmakla birlikte, oluşum açısından petrol ve doğal gazdan farklıdır. Yüzlerce yıl önce toprak altında kalmış olan çeşitli bitkilerin yüksek ısı ve basınç altında transformasyon geçirmesiyle farklı biçimlerde oluşmuştur. Tablo-9'da görüldüğü gibi antrasit, bitümlü kömürler, altbitümlü kömürler, linyit ve yer kömürü olmak üzere farklı kömür tipleri mevcuttur.

Tablo 9 Isıl Değerlerine Göre Kömür Gurupları

Genel Nitelik	Türü	Isıl Değeri
Taş Kömürü (hard coal)	Antrasit	8000 kcal/ kg üstünde
	Bitümlü Kömürler	6000-8000 kcal/ kg arasında
Linyit (brown coal)	Altbitümlü Kömürler	4500-6000 kcal/ kg arasında
	Linyit	1600-4500 kcal/ kg arasında
	Yer Kömürü	1600 kcal/ kg altında

Kaynak: Yücel, s,52

1800'lü yıllarda sanayi devriminin ana yakıtı olarak dünya tarihinde son derece önemli bir yer tutmuştur. Dönemin endüstrisinin temeli olan buharlı makineler kömürle çalışmaktaydı. Petrolün yoğun olarak kullanılmaya başlanmasıyla birlikte stratejik önemini kaybeden ve termik santrallerde elektrik üretiminde kullanılan kömür, hala dünya enerji tüketiminin yüzde 26'sı oluşturmaktadır. Bilinen kömür yataklarına biçilen güvenilir ömür 200 yıl kadarsa da, bunun 400 yıla uzanabileceği söylenmektedir. Diğer tüm fosil yakıtlar gibi çevreye zarar vermesi, kömür madenlerinde kullanılan teknolojinin ve alt yapının modernizasyon

maliyetinin yüksekliği gibi dezavantajları nedeniyle uzun vadede kömür kullanım oranının daha da düşeceği öngörülmektedir. Stratejik açıdan, petrol ve doğal gaz gibi uluslararası ilişkilerde günümüzde pek etkili değildir.

1.2.2. Nükleer Enerji Kaynakları

Uranyum ve toryum atom çekirdeklerinin parçalanması sonucu elde edilen nükleer güç, enerji üretimine önemli katkılarda bulunmaktadır.³⁸ Dünya enerji tüketiminin yüzde 7'si Dünya elektrik tüketiminin yüzde 17'si nükleer enerji tarafından üretilmektedir. En önemli nükleer enerji üreticisi ABD iken nükleer reaktörlerden en yüksek oranda verim sağlayan ülke Fransa'dır. 1979 Three Mile Island ve 1986 Çernobil kazalarından sonra kuşkuyla bakılmaya başlanan nükleer enerjiye çevre baskısı ve Kyoto protokolünün hedeflerine ulaşabilmek adına yeniden bir ilgi oluşmuş, yeni nükleer santrallerin yapımı için çalışmalara başlanmıştır. Olası kazalardan ziyade, sabotaj benzeri terörist eylemlere karşı hassasiyet, bazı ülkelerin sahip oldukları teknolojiyi silah yapımında kullanma ihtimali, nükleer ve radyoaktif atıklara yapılacak işlemler nükleer enerjinin dezavantajı olarak değerlendirilmektedir.

1.2.2.1. Mevcut ve Planlanan Kullanımı

Dünyadaki işlemekte, yapım aşamasında, planlanan ve önerilen nükleer reaktörlerin bulunduğu ülkeler Tablo-10'da verilmiştir. Bugün sayıları 30'u aşan ülke* nükleer enerji kullanmaktadır. Yakın gelecekte Türkiye, Mısır, İran gibi ülkelerde nükleer enerji kullanmak üzere çalışmalara başlamışlardır.³⁹ Nükleer enerjiden elektrik üreten ülkelerin üretim miktarları incelendiğinde ABD'nin 2000'li yıllarda en yüksek miktarda elektriği nükleer enerjiden ürettiği halde 20 yıl sonra 2020'de bu konudaki liderliği artan bir trende sahip Japonya'ya kaptıracağı öngörüsü yapılırken, Fransa'nın sabit üretim miktarlarını koruyacağı görülmektedir.

³⁸ DPT, Madencilik ÖİK Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu (*Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum-Toryum*), Yayın No:2429, Ankara:1996, s. 5.

* Bu ülkeler ABD, Almanya, Arjantin, Belçika, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Çin, Ermenistan, Finlandiya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, Hollanda, İngiltere, İspanya, İsveç, İsviçre, Japonya, Kanada, Litvanya, Macaristan, Meksika, Pakistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Hırvatistan, Tayvan, Ukrayna ve 2006 yılının başında nükleer çalışmaları ile gündeme gelen İran'dır.

³⁹ Ahmed Yüksel Özemre, Ahmet Bayülken, Şarman Gençay, 50 soruda Türkiye'nin Nükleer Enerji Sorunu, Birinci Baskı, Kaknüs Yayınları, İstanbul: 2000, ss. 31-32.

Tablo 10 Dünyadaki İşlemekte, Yapım Aşamasında, Planlanan ve Önerilen Nükleer Reaktörler

Ülke	Faal	Yapım Aşaması	Planlanan	Önerilen	Ülke	Faal	Yapım Aşaması	Planlanan	Önerilen
Arjantin	2	1	0	0	Kuzey Kore	0	1	1	0
Ermenistan	1	0	0	0	Güney Kore	20	0	8	0
Belçika	7	0	0	0	Litvanya	1	0	0	1
Brezilya	2	0	1	0	Meksika	2	0	0	0
Bulgaristan	4	0	2	0	Hollanda	1	0	0	0
Kanada*	18	0	2	0	Pakistan	2	1	0	2
Çin	9	2	9	19	Romanya	1	1	0	3
Çin: Tayvan	6	2	0	0	Rusya	31	4	1	8
Çek Cumh	6	0	0	2	Slovakya	6	0	0	2
Mısır	0	0	0	1	Slovenya	1	0	0	0
Finlandiya	4	1	0	0	G.Afrika	2	0	1	24
Fransa	59	0	0	1	İspanya	9	0	0	0
Almanya	17	0	0	0	İsveç	10	0	0	0
Macaristan	4	0	0	0	İsviçre	5	0	0	0
Hindistan	15	8	0	24	Türkiye	0	0	0	3
Endonezya	0	0	0	4	Ukrayna	15	0	2	0
Iran	0	1	2	3	B.Krallık	23	0	0	0
İsrail	0	0	0	1	ABD	103	1	0	13
Japonya	55	1	12	0	Vietnam	0	0	0	2
<i>faal</i> halen aktif olan, <i>yapım aşamasında</i> , halen inşasına devam edilen <i>planlanan</i> onayı alınmış mali desteği sağlanmış, <i>önerilen</i> net bir yapım niyeti olmasına rağmen onay veya mali destek sağlanamamış anlamına gelmektedir.						441	24	41	113
Dünya Toplamı (2006 Mart) (Faal, Yapım Aşamasında, Planlanan ve Önerilen)						619			

Kaynak:Reactor data: WNA to 31/3/06, IAEA, WNA: Global Nuclear Fuel Market (reference scenario) Akt:<http://www.uic.com.au/reactors.htm> (12 Mart 2006).

2005 yılı itibariyle Dünya çapında 441 ticari nükleer santral 368 gigawat enerji üretmektedir. 36GW kapasiteye sahip kapanan 111 reaktörün yüzde 80'i 15 yaşından daha büyüktür. ABD'de bulunan 104 (69'u basınçlı su reaktörü ve 35 buharlı su reaktörü) ticari amaçlı nükleer santral, 97,400 megawatlık (elektrik) kapasitesi ile, ülke toplam elektrik tüketiminin yüzde 20'sini karşılamaktadır.

Tablo 11 Nükleer Elektrik Üretim Miktarları, 2005-2020 (Net Gigawatts)

Bölge		2005	2010	2015	2020
Endüstrileşmiş Ülkeler	ABD	87.4	74.2	56.4	49.9
	Diğer Kuzey Amerika Ülkeleri	11.6	11.6	11.6	9.3
	Japonya	44.5	54.3	53.4	53.6
	Fransa	62.9	64.3	64.3	61.5
	Birleşik Krallık	13.0	11.9	11.6	10.6
	Diğer Batı Avrupa	50.2	44.4	36.5	29.9
	Toplam	269.5	260.6	233.8	213.7
Doğu Avrupa ve Eski Sovyet Cumhuriyetleri	Doğu Avrupa	12.7	11.5	10.9	10.5
	Rusya	21.1	11.5	21.7	19.3
	Ukrayna	12.1	12.1	14.0	9.5
	Diğer Eski Sovyet Ülkeleri	3.1	3.1	2.7	1.6
	Toplam	49.1	48.2	49.4	40.8
Gelişmekte Olan Ülkeler	Çin	6.7	11.5	14.7	18.8
	Güney Kore	13.9	14.9	16.2	15.0
	Diğer	15.3	20.5	23.3	22.7
	Toplam	36.0	47.0	54.2	56.4
Dünya Toplamı		354.6	355.8	337.4	311.0

Kaynak: Energy Information Administration, Annual Energy Outlook 1999, DOE/EIA-0383(99); country-specific nuclear power programs. <http://www.infoplease.com/ipa/A0778278.html> (2 Nisan 2006).

Dünyanın en büyük ticari nükleer güç üreticisi olan ABD, gelecekte nükleer enerjiye yapacağı yatırımların ip uçlarını verdiği 2005 enerji politikası yasasını (*Energy Policy Act of 2005*)⁴⁰ kabul etmiştir. 22 Eylül 2005 tarihinde ABD'nin *Nükleer Güç (Nuclear Power) 2010 Programı*⁴¹ kapsamında yeni nükleer reaktörler kuracağını duyurması nükleer enerjinin gelecekte* önemini koruyacağını işaretlerinden birisi olarak değerlendirilebilir.

1.2.2.2. Nükleer Enerji Yakıt Kaynakları

Nükleer yakıt olarak halen uranyum ve toryum kullanılmaktadır.** Günümüzde kullanılan hafif su reaktörleri Uranium-235 (*doğal uranyumun binde 7'si*), kullanırken, hızlı üretken reaktörler (*fast breeder reactors*) Uranium-238

⁴⁰ "President Signs Energy Policy Act", www.whitehouse.gov/news/releases/2005/08/20050808-6.html. (13 Mart 2006).

⁴¹ "Nuclear Power Systems" <http://www.ne.doe.gov/planning/NucPwr2010.html>. (14 Mart 2006).

* 1600MW gücündeki Dünyanın en yüksek kapasiteli EPR reaktörü Olkiluoto (Finlandiya)'da inşa edilmektedir. Fransa tarafından dizayn edilmiş son teknolojiye sahip reaktörlerden birisidir.

** Gelişme aşamasında olan ve henüz kullanılacak Teknolojik seviyeye gelinmemesine rağmen hidrojen elde edilen lityumun kullanılması halinde yerkürede 3 bin yıl yetecek rezervelere sahiptir.

(doğal uranyumun yüzde 99.3'ü) kullanılmaktadır.⁴² Bazı alternatif reaktörlerde toryumdan üretilen Uranium-233 kullanılmaktadır. Toryum kaynakları uranyum ile mukayese edildiğinde üç kat daha fazla rezerv miktarına sahiptir.⁴³

Tablo 12 Dünyadaki Uranyum Üretim Kapasitesi (Ton/Yıl)

Ülkeler*	2005	2010	2015	Ülkeler	2005	2010	2015
Kanada	13500	13500	11200	Ukrayna	2000	2790	2790
Avustralya	10800	10800	10800	G.Afrika Cumh.	1900	1900	1900
Rusya	6000	10000	10000	Brezilya	1360	1360	1360
Kazakistan	3000	4000	5000	ABD	8835	6335	1231
Namibya	4000	4000	4000	Moğolistan	1100	1100	1100
Nijer	3800	3800	3800	Hindistan	286	391	508
Çin	1040	2400	3200	Romanya	300	400	500
Özbekistan	3000	3000	3000	Toplam	61646	66151	60689

Kaynak: OECD/NEA,IAE Uranium Resources, Production and Demand, Paris,1997 Aktaran;Türkiye'nin Stratejik Yeraltı Kaynakları Ekonomik Değerleri ve Uluslararası Yeri İTO Y.No 2003-37 s.88.

Son yıllara uranyum aramalarının neredeyse durma noktasına gelmesinin nedenleri; Almanya, İngiltere, İsviçre, Japonya ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerin bir bölümünün uranyum potansiyellerini belirleyerek, yurt içi aramalarını durdurmaları veya azaltmaları, İsveç, Norveç gibi bazı ülkelerde, kamuoyu baskısı sonucu nükleer enerji kullanımından vazgeçilmesi, uranyum fiyatlarının artmadan sabit kalması, uranyum talebinin yeterli düzeyde olmaması, uranyum üretim ve satımının uluslararası kuruluşlar ve devletlerin denetiminde yapılması olarak sıralanabilir.

Nükleer enerji hammaddeleri esas olarak nükleer reaktörlerde elektrik enerjisi elde etmek için yakıt olarak kullanılmaktadır. Dolayısıyla tüketimi, kurulu nükleer enerji kapasiteleri belirlemektedir.⁴⁴ Elektrik üreten nükleer santrallere ilave olarak nükleer yakıt zenginleştirilen-üreten, yaklaşık 100 adet askeri ve sivil amaçlı nükleer tesis, Amerika, Rusya, Avrupa ve Uzakdoğu ülkelerinde faaliyet göstermektedir.

⁴² "Facts from Cohen and others, How long will nuclear energy last?"

<http://www-formal.stanford.edu/jmc/progress/cohen.html>. (19 Mart 2006).

⁴³ World Nuclear Association "Thorium", , <http://www.world-nuclear.org/info/inf62.htm> (17 Mart 2006).

* Türkiye'nin uranyum üretim kapasitesi Tablo-12'deki ülkelere göre çok düşük olduğundan tabloda yer almamıştır.

⁴⁴ DPT, Nükleer Enerji Hammaddeleri, Uranyum-Toryum, Madencilik Özel İhtisas Komisyonu, Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu, Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Yayın No:DPT : 2429, ÖİK: 487.

Tablo 13 Mevcut ve Kurulan Reaktörlerin Uranyum İhtiyacı (Ton/Yıl)

Ülkeler	2005	2010	2015	Ülkeler	2005	2010	2015
ABD	19500	19400	15800	Belçika	1050	1050	1050
Japonya	11800	13000	14000	Çin	1500	3000	4000
Fransa	8500	8500	8500	Kazakistan	450	1050	1050
Rusya	4448	5022	5000	Hindistan	383	709	884
Almanya	2500	2432	2682	Türkiye	210	420	714
G.Kore	3010	4290	5010	Çek Cumh.	700	700	700
Ukrayna	2890	2790	3191	Macaristan	420	556	699
İngiltere	1764	1262	1262	Endonezya	0	248	693
Kanada	1800	1800	1800	Brezilya	370	620	620
İsveç	1400	1500	1500	Diğer	5053	6645	11423
İspanya	1470	1470	1470	TOPLAM	69433	77049	82796

Kaynak: OECD/NEA,IAE Uranium Resources, Production and Demand, Paris, Aktaran;Türkiye'nin Stratejik Uluslararası Kaynakları Ekonomik Değerleri ve Uluslar arası Yeri: İTO Y.No 2003-37 s.87.

Diğer nükleer enerji yakıtı olan toryumunkendisi bir nükleer yakıt değildir. Uranyum (*Uranyum-233*) ile birlikte kullanılmaktadır. Toryuma dayalı nükleer santrallerin henüz ticari olmayıp, deneme safhasında olması ve bu sektörün dışındaki kullanımının sınırlılığı nedeniyle, dünyada bu güne kadar, doğrudan toryum aramalarına fazla önem verilmemiştir. Günümüzde toryum, enerji üretimi amacıyla ticari olarak kullanılmamaktadır. Dolayısıyla ticari değerinden söz etmek, mümkün değildir. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumuna (*IAEA*), kilogramı 80 dolara kadar mal edilebilen toryum rezervi bildiren ülkeler; Arjantin, Avustralya, Brezilya,G.Afrika Cumhuriyeti, Kanada, Mısır, Norveç, Tayland ve Türkiye'dir.⁴⁵

1.2.2.3. Nükleer Enerji Pazarında Etkili Unsurlar

Nükleer enerji seçiminde en önemli etkenlerden birisi olarak nükleer atıkların çevreye verdiği zararlar gösterilmektedir. Nükleer atıkların çevreye zarar vermeden depolanması için, nükleer teknolojinin az, orta ve yüksek radyasyon içeren atıklara ne gibi fiziksel ve kimyasal işlemler uygulanacağı, radyasyon sızdırmaz kapsüllerin içine nasıl hapsedilmeleri, nerelerde ve hangi şartlarda depolanıp korunmaları gerektiği büyük önem taşımaktadır. Büyük ölçekli standart bir reaktör yılda 20-30

⁴⁵ *Toryum Madeni ve Geleceğe İlişkin Beklentiler*, www.dtm.gov.tr/ead/bor/BOR%20VE%20TORYUM.doc. (23 Mart 2006).

ton atık* üretmektedir. Nükleer alanda yapılan araştırma ve geliştirilen teknolojiye paralel olarak nükleer atık miktarları ilk yıllara göre önemli derecede azalmıştır. Toplam nükleer atık miktarı endüstriyel atıkların ancak yüzde biri kadardır.⁴⁶

Eşidi kömür veya doğal gaz santralleri ile mukayese edildiğinde nükleer santraller daha yüksek yatırım maliyetlerine sahiptir. Atık yakıtlara yapılan işlemler ve nükleer tesisin ekonomik ömrünü tamamlaması sonucu elden çıkarılması gibi maliyetler, ilk yatırım maliyetine ilave edilerek dikkate alınmalıdır. Ayrıca, kömür veya doğal gazla işletilen santrallerde gündeme gelmeyen lisans işlemleri, teftiş-kontrol ve sertifika alma işlemleri gibi ilave maliyetler bazı ülkelerde işleme alınmaktadır. Nükleer santraller daha düşük yakıt maliyetine, daha yüksek işletim maliyetine sahiptirler. Nükleer enerji, Fransa gibi doğal enerji kaynaklarının yetersiz veya hiç olmadığı ülkelerde daha fazla tercih edilmektedir.

Aralarında *Greenpeace*,⁴⁷ örgütünün de yer aldığı nükleer karşıtları, nükleer enerjinin dezavantajları olarak, nükleer atıklar, nükleer kaza sonucu radyoaktif kirlenme ve nükleer silah üretme olasılığını göstermektedirler. 1945'te ilk atom bombasının Japonya'da atılması ile simgeleşen nükleer enerjinin barış maksatlı olmayan kullanımının yaygınlaşma olasılığı üzerine 1953 sonlarında, ABD Başkanı Eisenhower, *Barış İçin Atom (Safeguarding the Atom for Peace)*⁴⁸ adı verilen programı uygulamaya koyduğuna değinilmişti.

Günümüze dek 100'e yakın nükleer kaza kayıtlara geçmişse de⁴⁹ çevreye (yani nükleer santral binasının dışına) zararı dokunabilecek büyüklükte üç nükleer santral kazası olmuştur. Bunlardan ilki 1957 yılında İskoçya'da vuku bulan plütonyum üretimine dönük askeri bir reaktör olan *Windscale Nükleer Reaktörü* kazasıdır. Bu kaza sonrasında ölümle ya da akut radyasyon hastalığı ile

* Nükleer atıklar 600 ila 1000 metre derinlikte su bulunmayan ve deprem riski bulunmayan sağlam kayalık bölgelere gömülmesi öngörülmektedir. Kullanım öncesine göre, kullanımdan sonra yüzde 50 oranında etkin izotoplara sahip olan nükleer atıklar ancak kullanıldıktan 40 yıl sonra yüzde 99 oranında radyasyon etkisini yitirmektedirler. 2003 yılı itibarıyla ABD'de bulunan reaktörler 49 bin m³ atık üretmişlerdir. Bu atıklar ABD'deki Yucca Dağındaki yer altı depolama bölgesinde depolanmaktadır.

⁴⁶ Özemre, Bayülken, Gençay, s.35.

⁴⁷ *End the nuclear threat* <http://www.greenpeace.org/international/> (11 Mart 2006).

⁴⁸ *Safeguarding the Atom for Peace, Security and Development*, Eisenhower Institute <http://www.eisenhowerinstitute.org/programs/globalpartnerships/safeguarding/index.htm>. (7 Mart 2006).

⁴⁹ *Nuclear Accidents* http://www.anoca.org/reactor/radioactive/list_of_nuclear_accidents.html. (7 Mart 2006).

karşılaşılmadığı gibi kanser istatistiklerinde bir artışa rastlanmamıştır.⁵⁰ İkinci önemli kaza, ABD’de PWR tipi bir reaktör olan *Three Miles Island Nükleer Reaktörü*’nde 1979 yılında meydana gelen kazadır.⁵¹ Bu reaktör 1960’ların sonuna doğru geliştirilmiş olan *batı anlamındaki nükleer güvenlik doktrinine* uygun olarak koruyucu bir kabuk içine yerleştirilmiş olduğundan reaktörün kalbi ergimeye başlar başlamaz reaktör binası hemen boşaltılarak açığa çıkan radyasyon içeriye hapsedilmiştir. Nükleer kaza sınıflandırılmasında en büyük kazadan bir önce gelen bu kalp erimesi kazasının bir akciğer röntgeni çekildiğinde ortaya çıkan miktarda bir sızıntı ile atılması Nükleer güvenlik doktrinine uygun olarak inşa edilen nükleer santrallerin güvenilirliği adına önemli bir deneme olmuştur. Üçüncüsü ise en bilinen nükleer santral kazası,* 26 Nisan 1986’da Ukrayna’da bulunan *Çernobil Nükleer Santralini*nin LWGR tipi bir reaktörün 4. ünitesinde vuku bulan kazadır. Çernobil kazasının ardından iki uluslararası örgüt *Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (IAEA)*⁵² ile *Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Nükleer Enerji Ajansı (OECD-NEA)*⁵³ tarafında hazırlanan raporlarda Çernobil kazasının etkileri; 32 kişinin hayatını kaybetmesi, 137 kişinin akut radyasyon hastalığı dolayısı ile tedavi altına alınması ile özellikle I-131’in yoğun olarak bulaştığı yerlerde beş yaşına kadar olan çocuklarda ve kimi yetişkinlerde tiroit kanseri artışı gözlemlenmesi şeklinde belirtilmiştir. 1992’de Rio de Janeiro’daki Dünya Zirvesinde Ukrayna Çevre Bakanı Dr. Yuri Scherbak, ülkesinde Çernobil kazası sonrası yaklaşık 6 bin kişinin öldüğünü ve ölü sayısının 40 bine varacağını ayrıca 100 binlerce insanın da kansere yakalanacağını

⁵⁰ Özemre, Bayülken, Gençay, s.41.

⁵¹ *Three Mile Island: 1979 Nuclear Issues Briefing Paper 48 March 2001.*
<http://www.uic.com.au/nip48.htm>. (17 Mart 2006).

* Ukrayna’daki Çernobil nükleer güç santralindeki kaza, reaktör güvenliği ile ilgili bir test sırasında gerçekleşmişti. Yapılan test, bu tür reaktörlerin kararlı çalışmadığı çok düşük güç seviyesindeydi ve bu seviyede reaktörün güvenlik sistemlerinin devreye girmemesi için, sorumlu operatörler, normalde yapmamaları gerektiği halde acil durum kapama sistemini devre dışı bırakmışlardı. Deney sırasında kalp içi sıcaklıklar güvenli seviyenin üstüne çıktığında ise reaktörü kapatacak ve soğutma sağlayacak sistemler devre dışıydı. Bu affedilmez hata, buhar basıncının artmasına ve bu yüzden oluşan buhar patlamasıyla birlikte çatının çökmesine yol açtı. Böylece, reaktör içindeki sıcak grafit direk olarak atmosferle temas eder hale geldi. Havada bulunan oksijenle reaksiyona giren grafitin yanmasıyla reaktör kalbi bütünlüğünü kaybetti ve bu tür Rus reaktörlerinde (RMBK-1000) koruma kabuğunun da olmaması nedeniyle, radyoaktif maddeler dışarı salındı. 26. Nisan 1986, saat 01:23’de olan bu kazanın etkileri çok büyük oldu. Dünyadaki, çoğunluğu 25 yıldan fazla işletme deneyimine sahip olan 400’den fazla reaktördeki, çevredeki halk için ciddi olumsuz sonuçlara yol açan ilk kazaydı. 35 kişi kaza nedeniyle hayatlarını kaybetti. Bakınız: <http://www.geocities.com/gergedanus/htm> (2 Mart 2006).

⁵² IEA, The International Chernobyl Project/Technical Report Assessment of Radiological Consequences and Evaluation of Protective Measures, Report by An International Advisory Committee, 1991.

⁵³ OECD-NEA, Chernobyl; Ten Years on Radiological Impact Paris, 1996.

ifade etmiş, şu ana kadar Çernobil civarında doğan çocukların çoğunun kemik ve kan kanseri ile ve bazı çocukların sakat doğduklarını ileri sürmüştür.⁵⁴

1.2.2.4. Nükleer Enerjinin Kullanılabilirlik Analizi

1896'da, Fransız Bilimci Becquerel'in radyoaktiviteyi keşfi ile insanoğlu tarafından kullanılmaya başlanan nükleer enerji, 1945'te kitle imha silahı veya kısıtlı fosil yakıtlara alternatif olarak kullanılması gibi iki farklı boyut taşımıştır. Özemre, Bayülken ve Gençay'a göre,* nükleer enerji, karbondioksit salmadığı için sera etkisine katkısı olmaması ve azot oksitleri ile sülfür oksitleri salmadığı için asit yağmurları oluşturmaması nedeniyle çevre dostu** bir enerji kaynağıdır. Nükleer enerji kullanan ülkelerin teknolojik, kültürel, ekonomik gibi değişik alanlarda zenginleşmesine, ayrıca ülkedeki nitelikli personel potansiyelinin artmasına neden olur. Ülke doğal uranyum ve toryum yataklarına sahipse ve bunları enerji kaynağı olarak kullanabiliyorsa başka kaynak ithal etmeyeceği için dış ticaret açığı vermeyecektir. Termik santrallerinin alternatifi olması nedeniyle, tercihin termik santrallerden kullanılması halinde, üretim birim fiyatının artması, termik santrali çalışanlarında ve çevresinde yaşayanlarda görülen solunum rahatsızlıkları ve anfizeme görülmesi*** gibi dezavantajlar yaşanacaktır.⁵⁵ Nükleer enerji karşıtlarının dünya ülkelerinin nükleer enerjiden vazgeçtiği söylentisine karşılık nükleer enerjiyi savunanlar Dünya ülkelerinin bu enerjiden vazgeçmediğini ileri sürmektedirler.⁵⁶

⁵⁴ *Küresel Boyutlarıyla nükleer enerji* <http://arkabahce.ada.net.tr/proje/nukleer/kuresel.html> . (1 Nisan 2006).

* Prof.Dr. Ahmed Yüksel ÖZEMRE, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu Eski Başkanı, Prof.Dr. Ahmet BAYÜLKEN Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Danışmanı ve Prof.Dr. Şarman GENÇAY ise İTÜ NEE Nükleer Bilimler Anabilim Dalı Eski Başkanıdır.

** Araştırmalara göre, bin megawat gücündeki bir kömür santrali günde 21 bin ton karbondioksit , 300 ton asit gazları ve 1,65 ton arsenik, kurşun ve civa gibi zehirli metaller atıyor. Ayrıca bacasından çevreye ciddi miktarda radyasyon ve ışınlar salıyor. Halen dünyada bulunan 337 GW nükleer kurulu güç, yılda bin 480 milyon ton zehirli metaller atılmasını önlemek suretiyle çevreyi koruyor. Ayrıca hava kirliliği nedeniyle, yılda 4380 kişinin ölmesini ve 700 bin kişinin hastalanmasını önüyor. Ayrıca nükleer santrallerde kaza olasılığı insanın yıldırımdan ölme olasılığına eşit olarak görüldüğü ifade edilmektedir. (Üner Çolak, *"Nükleer Enerji ve Çevre"* Özemre, Bayülken ve Gençay'a göre, halen yerkürede mevcut 433 nükleer santralin yerine termik santrali inşa edilmiş olsaydı, bir yılda; 872.657.500 ton kömür kullanılacak , 2.094.378.000 ton CO₂ gazı salgılanacak, 41.887.560 ton SO₂ gazı salgılanacak, 209.437.800 ton atık külün oluşmasına neden olunacaktı.

*** ABD'de Tabipler Birliği tarafından yapılan bilimsel araştırmalarda, her bin megawatt (MW) kurulu güçteki kömüre dayalı termik santralin, bronşit, enfizema, astım ve ciğer kanseri nedeniyle yılda 13 ölüme, 2 bin 100 kişide de çeşitli hastalıklara neden olduğu belirlendiği ifade edilmektedir. Nükleer santrallerin, kömür santralleri yerine kurulması halinde, yılda 4.380 kişinin ölmesi ve 700 bin kişinin hastalanmasının önleneceğini belirtilmektedir.

⁵⁵ Özemre, Bayülken, Gençay, ss.12 ve 32.

⁵⁶ Zafer Üstündağ, *Nükleer Enerji ve Önemi*, www.geocities.com/gergedanus/sol.htm. (21 Mart 2006).

Fosil yakıtların tükenmesi, arz güvenliğinin sağlanamaması halinde en önemli alternatifin nükleer enerji olacağı öngörüsü yapılmaktadır. Ancak yukarıda bahsedilen dezavantajlar aşıncaya kadar en azından 50 yıl içerisinde tam kapasite ile kullanılamayacağı ve dolayısı ile nükleer enerjinin fosil kaynaklara alternatif olamayacağı değerlendirilmektedir.

1.2.3.Yenilenebilir Enerji Kaynakları

Fosil enerji kaynaklarının kıtlığı, homojen dağılımdan yoksun olması, rezervlerin ömrüne insan ömründen biraz daha fazla ömür biçilmesi, arz güvenliğinin sağlanamaması ve çevre sorunları fosil enerji kaynaklarından mahrum olan ülkelerin alternatif enerji kaynaklarına yönelmesine neden olmuştur.

1.2.3.1. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Biçimleri

Rüzgar, jeotermal, hidrolik, güneş, biyomas gibi kaynaklarının yanı sıra, deniz kökenli yenilenebilir kaynaklar olarak adlandırılan; deniz dalga enerjisi, deniz sıcaklığı gradyent enerjisi, deniz akıntıları enerjisi (*boğazlarda*) ve gel-git (*med-cezir*) enerji kaynakları yenilenebilir enerji kaynakları olarak adlandırılır. Deniz kökenli yenilenebilir enerji kaynaklarının, çalışma konusuna etkisi olmadığı değerlendirildiğinden bu çalışmada incelenmeyecektir. Tükenme eğiliminde olan fosil enerji kaynaklarına, daha ziyade çevre dostu olmaları nedeni ile alternatif olarak gösterilmeleri yenilenebilir enerji kaynaklarının sorunsuz kullanılabilirdiği anlamına gelmemekte,* her enerji biçiminin kullanımı kendine has sorunları da beraberinde getirmektedir.

1.2.3.1.1. Rüzgar

Alternatif enerji kaynakları arasında en faydalı enerji kaynaklarından birisi rüzgar enerjisidir. Rüzgar türbini adı verilen çok büyük pervaneli, yüksek kuleler aracılığıyla rüzgar enerjisinin elektriğe dönüştürülmesi esasına dayanır. Halen

* Yenilenebilir enerji biçimlerinin dez avantajları her enerji biçiminin incelendiği bölümde detaylı olarak verilmiştir. Örneğin rüzgar enerjisi için kurulan tesisler bir çok insana göre çevrede görüntü kirliliği oluşturmaktadır. Ayrıca uçan kuşlar için oldukça tehlikelidir. Hidroelektrik santralleri için kurulan barajlar göçmen balıkların göç güzergahlarına engel olmaktadır. Biyomas yakıtların kullanılması aynı fosil yakıtların kullanılmasında olduğu gibi çevreyi kirletmektedir.

Dünyada 20 binin üzerinde türbin elektrik üretmektedir.⁵⁷ Rüzgar teknolojisi geliştikçe rüzgar enerjisinden faydalanma maliyetleri de azalmaya başlamıştır. Modern bir rüzgar türbini üç dört ay içerisinde imalatında kullanılan miktarda enerjiyi üretebilmektedir. Rüzgar çiftlikleri kolayca sökülebilmekte ve arazi kolayca eski haline getirilebilmektedir.⁵⁸ Son yıllarda rüzgar enerjisinden en çok faydalanan ülkeler özellikle Danimarka, Almanya ve İspanya olmak üzere Avrupa ülkeleridir. Rüzgar enerjisinden faydalanma konusunda Dünya sıralamasında birinci olan Almanya'yı (6 bin MW) en yakından takip eden ABD'nin yıllık üretimi 2,5 bin MW civarındadır. Aralarında Hindistan, Çin ve Güney Amerika'nın da bulunduğu bazı gelişmekte olan ülkelerde bu teknolojinin kullanımında bir sıçrama görülmektedir. Rüzgar enerjisi başarısı uygulanacak bölgenin coğrafi yapısına göre değişmektedir.

Rüzgar enerjisinin bir çok olumsuz yönü de bulunmaktadır. Normalde enerji üretmek için gereken rüzgar hızı olan ortalama 5.5 m/s'lik bir sürate erişmek çok az bölgede mümkün olabilmektedir. Bugünkü teknolojik imkanlarla 5 MW'lık bir tribünün en iyi koşullarda 1.7 MW güç üretebildiğini belirtmek gerekir. Küresel rüzgar potansiyelinin, optimum kullanımı için tüm karasal alanların yüzde 17'sine ihtiyaç duyulmaktadır. Üstelik yerden 80 metre yükseklikte bulunması gereken bu alanların her km^2 'sinde 6 büyük rüzgar tribünü inşa edilmelidir. Çevreye sadece ses ile değil aynı zamanda görüntü kirliliği ile de zarar vermektedir. Süreklilik arz etmeyen rüzgar gücü doğal olarak üretilecek enerjinin sürekliliğini de garanti altına almamaktadır. Daha önce bahsedildiği gibi rüzgar tribünleri kuşların zarar görmesine de neden olmaktadır.⁵⁹ Rüzgar enerjisinden faydalanma konusunda, günümüz teknolojisi* göz önünde bulundurulduğunda, olumlu ve olumsuz yönleri dikkate alınarak yapılan değerlendirmede, rüzgar gücünün petrol ve doğal gaza alternatif

⁵⁷ Tanay Sıtkı Uyar, *Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu*, Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html. (7 Nisan 2006).

⁵⁸ Tüsiad, s.134.

⁵⁹ Tanay Sıtkı Uyar, *Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu*, Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html. (23 Şubat 2006).

* Rüzgar türbinlerinin inşaat ve işletme maliyetleri daha şimdiden önemli ölçüde azalmıştır. Rüzgar güçlü elektrik maliyetleri bugünkü 4.7 sent /kWh değerinden 2020 yılına dek birim elektrik başına 2.5 sente kadar gerileyecektir. Az sayıda, büyük enerji üretim merkezleri kurmak yerine, ülke geneline küçük üniteler halinde yayılmış rüzgar türbinleri kurmak çok daha avantajlıdır.

oluşturacak seviyede bir kullanımından bahsetmek için henüz çok erken olduğu tespiti yapılabilir.

1.2.3.1.2. Hidrolik Enerji (Hidroelektrik Enerji)

Dünya nüfusu ile orantılı olarak hızla artan toprak ve suyun önemine, çevre bilincinin gelişmesi ile değişik boyutlar eklenmiştir. Suların hareketinin insanlar tarafından kontrol edilmesine ait ilk bilgilere,⁶⁰ MÖ 2000’de Sanskript kitaplarında ve duvar kabartmalarındaki Mısır hiyerogliflerinde rastlanmıştır. Bugün ise hidrolik güç, en önemli yenilenebilir enerji kaynaklarından birisi olarak kabul edilmektedir.⁶¹ Düşük maliyetli hidrolik enerji diğer enerji biçimlerine göre daha yüksek bir verime sahiptir. Hidroelektrik enerji, potansiyel enerjinin kinetik enerjiye dönüştürülmesi ile elde edilen enerji miktarı, düşü ve debi değişkenlerine bağlı olduğundan, akarsuların hidrolik potansiyeli de, topografik koşulların sağladığı düşü yüksekliğine ve suyun debisine bağlı olarak belirlenir. Son yapılan araştırmalara göre, daha önce çevre dostu olarak bilinen hidrolik enerjinin, yapılan barajların topladığı büyük hacimli suların kapladığı alanlarda doğal yaşamın sular altında kalması nedeni ile greenhouse gazlarının oluşumunda etken olan metan gazı artırdığı tespit edilmiştir.⁶² Bugün gelinen noktada hidrolik enerji, kısa vadede fosil yakıtların yerini alacak bir alternatif enerji olarak görülmemektedir.

1.2.3.1.3. Jeotermal Enerji

Jeotermal kaynaklar, çok geniş kapsamlı olmak yerine yöresel enerji kaynaklarına yönelme durumunda akla gelmesi gereken bir enerji çeşididir. En basit ifade ile jeotermal enerji, yer kabuğunun derinliklerinden gelen ısının doğal olarak yeraltındaki sulara aktarılması ve ısınan suyun yeryüzüne ulaşması sonucu ortaya çıkan bir enerji türüdür.⁶³ Önceleri yeraltı sıcak su kaynakları çevresinde yaşayanlarca gerek sağlık, gerekse ısınmak için jeotermal kaynaklar

⁶⁰ Yılmaz Muslu, *Su ve Atık Su Teknolojisi*, (Su Getirme ve Kullanılmış Suları Uzaklaştırma Esasları), Üçüncü Basım, Seç Yayın Dağıtım, İstanbul: 2000.s.10.

⁶¹ Tanay Sıtkı Uyar, *Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu*, Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html. (3 Şubat 2006).

⁶² Tüsiad, s.108.

⁶³ Tüsiad,s.75.

kullanılmaktaydı. Bu dönemde etkin sondaj malzemeleri ve teknolojisi olamadığından yalnızca yeryüzüne fişkıran kaynaklardan yararlanılabiliyordu. Sondaj araçlarının gelişmesi yer altı jeotermal rezervlerinden faydalanma imkanı sağlamıştır. İlk jeotermik sondajın 1841’de Paris’te yapıldığı bilinmektedir. Birinci Dünya savaşıdan sonra İtalya örneği* tüm Dünyaya örnek olmuştur. Japonya 1919’da, ABD 1920’de, İzlanda 1928’den başlayarak, Yeni Zelanda ise 1940’larda hidrotermal kaynakların değerlendirilmeye başlamışlardır. ABD’de, Sanfransisko dolaylarında bulunan en büyük jeotermik alanın bu maksatla kullanılması 1960’lara rastlamaktadır. Bu kaynak tek başına Kaliforniya’da tüketilen elektriğin yarısını karşılamaktadır. Bundan başka İzlanda ve Macaristan’da şehirlerin ısıtılmasında Yeni Zelanda’da soğutmaya, İzlanda’da bazı endüstriyel etkinliklere jeotermal enerjinin katkısı bulunmaktadır.⁶⁴ Her ne kadar jeotermal bölgeler onyıllar boyunca ısı üretme kapasitesine sahip olsalar da belli bölgelerde yer altı hareketleri dolayısı ile kaynağın yer değiştirmesinden kaynaklanan beklenmedik ısı derecesi düşmesi vakalarına rastlamak mümkündür. Rezervin bulunduğu bölgeden üretim merkezine nakledilmesi, enerji üretim kaybına neden olacağından bölgesel kullanım zorunluluğu bulunan jeotermal enerjinin depremlerle ve yer hareketleri ile yok olma olasılığı gibi dezavantajları nedeniyle, fosil yakıtlara alternatif değil, katkıda bulunacak türden bir enerji kaynağı olarak kabul edilmektedir.

1.2.3.1.4. Güneş Enerjisi

Yenilenebilir kaynaklardan bir tanesi olan Güneş enerjisi, güneş kolektörleri tarafından toplanan ısının ihtiyaç duyulan enerji biçimlerine dönüştürülmesi esasına dayanır.⁶⁵ Güneş enerjisi geniş bir coğrafi dağılıma sahip sonsuz bir enerji kaynağıdır. Diğer enerji türleri ile mukayese edildiğinde kapasite açısından** önemli bir avantaja sahiptir. Binaların ısıtılması, soğutulması, endüstriyel, bitkilerin kurutulması ve elektrik üretimi güneş enerjisinin yaygın olarak kullanıldığı alanlardır. Direkt ısı ve ışığından ilk çağlardan beri faydalanılan güneş enerjisinin

* İtalya’da Lardarello buhar kaynakları 1904’ten beri elektrik üretimine yaramaktadır.

⁶⁴ Yücel, s.134.

⁶⁵ *Solar Power* http://en.wikipedia.org/wiki/Renewable_energy. (21 Mart 2006).

** Güneşten gelen güç dünyadaki tüm nükleer santrallerin ürettiği toplam gücün 527 bin katıdır. Güneşten gelen güç insanlığın yıllık ticari gereksiniminin 16 bin katından çoktur. Dünyadaki tüm elektrik santrallerinin toplam gücü; güneşten gelen gücün 61 binde birinden azdır.

ilk teknik uygulaması, 1747'de Buffon'un bir tahta parçasını güneş enerjisi ile tutuşturması olmuştur. Güneş enerjisi ticari uygulamasının ilk örneği 1960'ta Fransa'nın Piren dağlarında kurulan büyük güçlü güneş firmı olmuştur. Fotovoltaik elektrik üretimi ise 1954'te ABD'de keşfedilmiştir. 1973'e kadar güneş hücrelerinin çoğunluğu uzayda uydulara elektrik temini için kullanılmıştır. Fotovoltaik panolarla sağlanan elektrikten yararlanan ilk uçak olan *Solar Challenger* 1982'de havalanmıştır.⁶⁶ Güneş enerjisi ile çalışan sistemler, kolayca taşınıp kurulabilen gerektiğinde enerji ihtiyacına bağlı olarak basitçe değiştirilebilen sistemlerdir. Ancak yüzde 15 gibi düşük bir verim oranına sahiptirler. Güneş enerjisinin kullanımı, belli sorunları da beraberinde getirmektedir. En önemli dezavantajı, güneşlenme süreleri çok fazla olmayan ülkelerde* bu enerji tipinden yararlanılabilen gün sayısının az olması ve elde edilen enerjinin depolanmasının zorluğudur. Güneş ışınları Dünyanın tüm bölgelerine tüm zamanlarda sabit miktarda ulaşmadığından sabit enerji üretimi için ilave tedbirlere ihtiyaç bulunmaktadır. Güneşin ulaşmasına engel olan bulutlu veya sisli hava koşullarının uzun sürmesi ihtimali karşılaşılan sorunların başında gelmektedir. Günümüz teknolojisi ile üretilen güneş panelleri arzu edilen seviyede enerji toplayamadıkları gibi üretim maliyetleri de hala çok yüksektir. Kullanım oranı çok düşük olan güneş enerjisinin, fosil yakıtlara alternatif bir seçenek durumunda olmadığı değerlendirilmektedir.

1.2.3.1.5. Biyomas (Biyokütle)

Bitkisel ve hayvansal ürünler** gibi, biyolojik kökenli, fosil olmayan organik madde kütleleri biyomas olarak adlandırılır. Gelişmekte olan ülkelerde toplam talebin üçte birinden fazlasını sağlayan ve 2,5 milyar insanın başlıca konutsal enerji kaynağını oluşturan biyomas, bu ülkelerde egemen enerji durumundadır.⁶⁷

⁶⁶ Yücel, s.134.

* Coğrafi olarak 36-42° kuzey enlemleri arasında bulunan Türkiye, güneş kuşağı içindedir.

** Biyomas enerjinin kökeninde fotosentezle kazanılan enerji yatmaktadır. Hayvansal üretim bitkisel üretimin yoğunlaştırılmasıyla elde olunmaktadır. Bu nedenle, bir joule değerindeki hayvansal üretim için yedi joule değerindeki bitkisel üretime gerek vardır.

⁶⁷ Yücel, s.134.

Biyomas enerjinin klasik ve modern olmak üzere iki farklı* biçimi bulunmaktadır.⁶⁸ Yoksul ülkelerde odunun egemen enerji kaynağı olarak görünmesine karşılık biyomasın gelişmiş ülkelerde de kullanımı azımsanamayacak durumdadır. ABD’de birincil enerjiye katkısı yüzde 4 oranındadır. 1985 yılı sonunda etanol programının yürürlüğe konulmasının ardından Brezilya’da şeker kamışından 85 milyon litre etanol üretilmesi ve 3,5 milyon aracın bu yakıtla çalışmaya başlaması ilginç bir örnektir.⁶⁹ Biyoyakıt (Biofuel), yaşayan organizmalardan veya onların metabolik türevleri olan biyomaslardan üretilmiş yakıt anlamına gelmektedir. Tipik olarak biyoyakıt depoladığı kimyasal enerjinin yakılarak ortaya çıkmasına dayalı olarak kullanılır. Biyomas aynı zamanda biomadde (*biomatter*) olarak bilinir. Direkt olarak kullanıldığı gibi, biyoyakıt üretilmesinde olduğu gibi dolaylı olarak da kullanılır. Biyoyakıtların avantajlarının farkına varan AB, Topluluk seviyesinde motorlu araçlarda biofuel kullanımını hedefleyen bir direktif ** kabul etmiştir. Direktife göre üye ülkeler en geç 31 Aralık 2005’e kadar biyoyakıt kullanım oranını yüzde 2’ye, 10 Aralık 2010’a kadar ise yüzde 5.75’e çıkaracaktır.⁷⁰ Tüm bu gelişmelere rağmen biyomasın petrole alternatif olması mümkün değildir.

1.2.3.2. Yenilenebilir Enerji Kaynaklarının Kullanılabilirlik Analizi

Özellikle çevre baskısı ve fosil yakıtların arz güvenliğinin küresel siyasi gelişmeler nedeni ile sağlanamaması, yenilenebilir enerji kaynaklarına özellikle son yıllarda bir yöneliş olmasını beraberinde getirmiştir.

* Klasik biyomas kaynaklar; normal ormanlardan elde edilen yakacak odun ile bitki ve hayvan artıklarından oluşur. Modern biyomas kaynaklar ise enerji hammaddesi üretimi amacıyla yetiştirilen enerji bitkileri ve tarımsal yan ürünler ile atıkların alçak ve/veya yüksek biyomas tekniklerle değerlendirilmesi sonucu elde olunacak ısı, elektrik ve sentetik yakıt türü enerjidir.

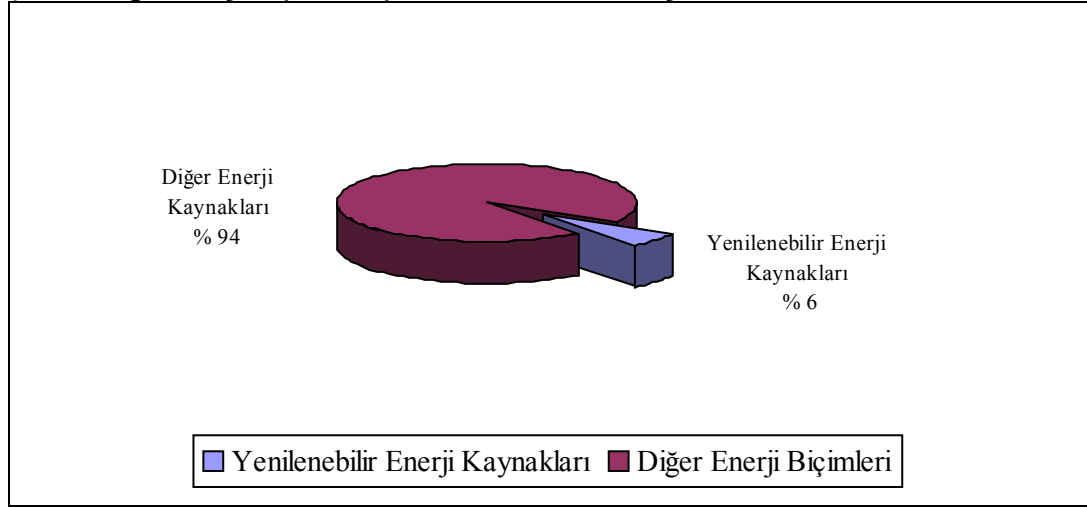
⁶⁸ Tüsiad, s. 81.

⁶⁹ Yücel, s.134.

** Direktif 2003/30/EC Ulaşım sektöründe biyoyakıtların ve yenilenebilir yakıtların kullanılması konusunda Ap ve Konseyi Direktifi (Directive 2003/30/EC of the European Parliament and of the Council of 8 May 2003 on the promotion of the use of biofuels or other renewable fuels for transport) [Official Journal L 123 of 17.05.2003].

⁷⁰ *Motor Vehicles: Use of Biofuels*, <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l21061.htm> (25 Aralık 2005).

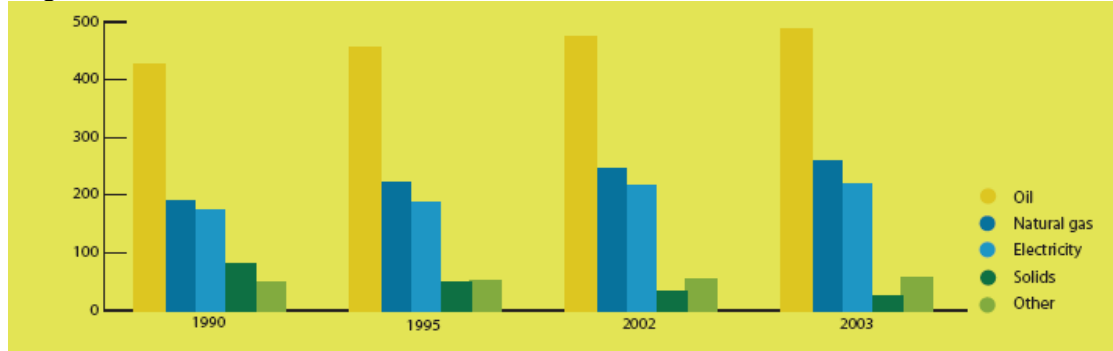
Şekil 2 Diğer Enerji Biçimleri İçinde Yenilenebilir Enerjinin Oranı

Kaynak: Energy and transport: Report 2000-2004, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004,'deki verilerden derlenerek oluşturulmuştur.

Şekil-2'de görüldüğü gibi, teknolojik alt yapının yetersizliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının yukarıda bahsedilen dezavantajları, fosil yakıtların kaynaklarını kontrol eden ve bu kaynakların kullanımı için önemli yatırımlar yapan başat ülkelerin gerekli ilgiyi göstermemesi yenilenebilir enerji biçimlerinin diğer enerji biçimleri arasındaki kullanım payının yüzde 10'un altında kalmasına neden olmaktadır.

Şekil 3 Avrupa Birliği'nin Enerji Tüketiminde Enerji Biçimlerinin Yıllara Göre (Mtoe) Dağılımı

Kaynak: Energy and transport: Report 2000-2004, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004, sayfa 90

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan bir raporda verilen Şekil-3'ten de tespit edilebileceği gibi, 1990 yılı üzerinden 10 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, Topluluk seviyesinde kullanılan yenilenebilir enerji biçimlerinin oranı artmazken, tüketilen petrol oranının artması bu yaklaşımı destekler yöndedir.

1.2.4. Diğer Enerji Kaynakları

Türkiye'deki önemli rezerv miktarları nedeni ile bor madeninin stratejik önemini ile diğer enerji kaynaklarından türetilen (*ikincil enerji olan*) elektrik ve hidrojen enerjisine kısaca ele alınılmış ve uluslararası güvenlik sistemine etkisi tespit edilmiştir.

1.2.4.1. Elektrik Enerjisi

Elektrik dünyada en yaygın olarak kullanılan ikincil bir enerji biçimidir. Su, doğalgaz, petrol ve nükleer enerji gibi birincil enerji kaynaklarının dönüştürülmesinden elde edilir. Bundan yüzyıl kadar önce Benjamin Franklin'in fırtınalı bir havada uçurtmasıyla yaptığı deneyden sonra başlayan elektrik enerjisi kullanımı günümüzde yaşamın vazgeçilmezi olmuştur. Elektrik enerjisi üretmek için kullanılan birincil enerji kaynakları, kömür, petrol, doğalgazın hızla tükenmesine ve çevre kirliliğine yol açmaktadır.*

1.2.4.2. Hidrojen Enerjisi

Hidrojen enerjisi, birincil enerji kaynaklarından türetilen ikincil bir enerji biçimidir.⁷¹ Kullanım verimi yüksek (*ortalama 1.33 kat daha verimli*) bir yakıt olan hidrojen, fosil enerji kaynaklarının alternatifleri arasında ilk sıralarda yer almaktadır.⁷² - 253 °C'de, (*mutlak sıfır derecenin ancak biraz üstünde*) sıvılaşan hidrojen, çok soğuk iklim koşullarında kullanılabilme avantajına sahiptir.⁷³ Hidrojen kullanım veriminin yüksekliği, kömürün diğer yakıt ve enerjilere dönüştürülmesine ilişkin verilerden** tespit edilebilir. Hidrojenin yakıt olarak kullanılması için ilk tasarımlara 1820'lerde başlanmış olsa da, ancak 150 yıl sonra hidrojenden enerji

* Elektriğin üretilmesi için kullanılan enerji kaynakları daha önce detaylı olarak ele alındığından elektrik enerjisi için daha fazla detay verilmesine gerek görülmemiştir.

⁷¹ M.Tarkan Gümüş, *Geleceğin Alternatif Enerji Kaynakları*, Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:377, Temmuz 2003, Yıl: 122 s. 37.

⁷² Tolga Yarman, *Hidrojen Enerjisi*, Ulusal Strateji Savunma ve Sivil Havacılık Dergisi, Yıl:5, Haziran 2005, s.108.

⁷³ Raşit Gürdilek, *Hidrojen Ekonomisi*, Bilim ve Teknik Dergisi, Eylül 2004, s.46.

** Örneğin; 1 ton kömürü benzine dönüştürüp otobüs çalıştırarak kat edilen yol 708 km; 1 ton kömürü elektrige dönüştürüp otobüs çalıştırarak kat edilen yol 772 km iken 1 ton kömürü hidrojene dönüştürüp otobüs çalıştırarak kat edilen yol 1030 km'dir. Ortalama olarak 6 kg kömürden 3.785 lt benzine eşdeğer 1 kg hidrojen elde olunur.

elde edilebilmiştir. Hidrojen enerjisi ikincil bir enerji biçimi olduğundan üretimi için fosil yakıtlar veya güneş enerjisi kullanılmaktadır.

Hidrojen enerjisinin en önemli dezavantajı depolanmasıdır. Sadece depolama sorununun hidrojen enerjisinin doğmadan ölmesine neden olabileceği değerlendirilmektedir. Araçlarda hidrojen kullanımında en büyük engel hidrojenin araç içinde depolanmasıdır. Hidrojen gaz formunda oda sıcaklığı ve basıncında eşdeğer enerji miktarına sahip bir gazdan 3 bin kat daha fazla yer kaplar.⁷⁴ Hidrojenin bir başka dezavantajı elde edilme maliyetidir. Doğada son derece bol olmasına karşın enerji üretiminde kullanılan ve son derece saf olması gereken hidrojen gazının saflaştırma işlemi üretim maliyetini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu nedenle saf hidrojen üretiminin maliyeti petrol ve doğalgaza göre yaklaşık 4 kat daha yüksektir. İlave olarak, hidrojen ile çalışan yakıt hücreleri içten yanmalı otomobillerden 10 kat daha pahalıdır. Hidrojen enerjisinden yararlanırken uygulamada birtakım zorluklarla karşılaşmaktadır. Hidrojen petrole göre 4 kat fazla hacim kaplar; hidrojenin kapladığı hacmi küçültmek için hidrojeni sıvı halde depolamak gereklidir. Bunun için de yüksek basınç ve soğutma işlemine ihtiyaç vardır. Günümüz teknolojisinde boru hatlarından hidrojenin iletilmesi için gereken kompresörler her 150 km'de bir tane olmak üzere yerleştirilmelidir. Bu kompresörlerin ihtiyaç duyduğu enerji, borudan geçen hidrojenin yüzde 1.4'üne* tekabül etmektedir.⁷⁵

Petrol şirketlerinden Royal Dutch Shell, Shell Hidrojen⁷⁶ adını verdikleri şubelerine hidrojen konusunda araştırma yapmaları için 500 milyon dolar yatırım yapmıştır. BP'de benzer bir girişimde bulunmuştur. 20 yıl içerisinde aktif olarak kullanılması planlanan hidrojen yakıtının etkin olarak kullanımında en önemli ilerleme İzlanda'da da yaşanmıştır. 2030 yılına kadar İzlanda tamamen hidrojen ekonomisine geçmeyi planlamaktadır. 1999 yılında, akaryakıt firması Shell ve otomobil firması Daimler-Chrysler ile İzlanda hükümeti arasında imzalanan anlaşma,

⁷⁴ Gürdilek, s. 45.

* Kuzey Afrika'dan boru hattına basılan hidrojenin ancak yüzde 60-70'i Avrupa'ya ulaşabilmektedir. Örneğin 2 Mw'lık yakıt pilli santralin kapsadığı alan 20 m2 den az olmaktadır. Büyük yer kapsayan konvansiyonel santrallerin yerleşim birimlerinden belli uzaklıkta kurulması ve elektrik iletimi sorunu, geleceğin yakıt pilli elektrik santralleri ile çözüme kavuşacak görünmektedir. Gelecekte tüketicilerin buldukları yerin yakınına kurulacak yakıt pilli santrallerle iletim ve dağıtım kayıpları olmaksızın gereksinimler karşılanabilecektir.

⁷⁵ Gürdilek, s. 48.

⁷⁶ *Hydrogen Source to be Dissolved*

http://www.hydrogensource.com/corp/details/0,4387,CLI1_DIV83_ETI6139,00.html. (3 Şubat 2006).

İzlanda'yı hidrojen yakıtlı bir ülke haline getirmeyi amaçlamaktadır. Daimler Chrysler İzlanda için, hidrojenle çalışan otobüs ve otomobiller üretirken, Shell'de İzlanda genelinde hidrojen istasyonları açmayı planlanmıştır. İzlanda'da elde edilecek bir başarı* hidrojenli otomobillerinin seri üretimine geçilmesini ve diğer alanlarda hidrojen kullanımını hızlandıracaktır.⁷⁷

Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, yukarıda belirtilen dezavantajlar dikkate alındığında altyapı noksanlığı, bu noksanlığı gidermek için gereken önemli miktarlara varan yatırım maliyetleri** nedeniyle, hidrojen alanında çok önemli ve öngörülemeyen teknolojik gelişimler olmazsa, en azından yaklaşık 50 yıldan önce hidrojen enerjisinin petrol ve doğal gazın yerini alabileceği değerlendirilmemektedir.

1.2.4.3. Bor

Bor, özellikle ileri teknoloji ürünlerinde kullanılmaktadır. Doğal koşullarda serbest değil, oksijenle bağlanmış olarak bulunur.⁷⁸ Suda hemen eriyen boratlar kokusuz beyaz kristal granüller veya toz halindedirler. Bor madenini önemli kılan özelliği çok sert olup yüksek ısılara direnç göstermesi ve ayrıca yakıt olarak kullanıldığında ise yüksek enerji üretmesidir. 19. yüzyılın başlarında keşfedilmesine rağmen, yüzde 99 saflıktaki ilk kristalize bor, 1909 yılında elde edilebilmiştir.⁷⁹ Bor ürünleri cam, kimya ve deterjan, seramik ve polimerik malzemeler, metalurji ve inşaat, gıda ve tarım gibi alanlarda ek olarak uzay ve hava araçları, askeri araçlar, füzeler, radarlar, iletişim teknolojileri, nano teknolojiler, otomotiv sanayi ve enerji olmak üzere birçok alanda*** kullanılmaya başlanmıştır.

* General Motors şirketi, 2020'lerin ortasına gelindiğinde 1 milyon hidrojen yakıtlı otomobil satmış ilk firma olacağını açıklamıştır. Bush yönetimi de hidrojen otomobillerini 2020 yılına kadar ticari üretime sokmayı amaçlayan ve 1,7 milyar dolar harcama öngören 5 yıllık bir girişim başlatmıştır. 2004 Martında AB komisyonu hidrojen yakıt hücreleri geliştirilmesi için 10 yıl süreli, 2,8 milyar Euro çapında bir kamu-özel sektör ortaklığı projesinin ilk bölümünü başlatmıştır. 2003 yılında da Japon hükümeti yakıt hücreleri araştırma-geliştirme bütçesini ikiye katlayarak 268 milyon dolara yükseltmiştir. Ayrıca Kanada, Çin ve diğer bazı ülkeler de bu alanda kendi çabalarını başlatmış bulunmaktadır. Enerji ve otomobil üreticileri, çeşitli ülkelerde 50-60 kadar hidrojen yakıt istasyonu devreye sokmuşlardır.

⁷⁷ Gürdilek, s.44.

** ABD'deki tüm otomobillere servis verebilecek bir alt yapının maliyetinin 500 milyar dolar civarında olacağı değerlendirilmektedir

⁷⁸ *Bor nedir?* <http://www.dtm.gov.tr/ead/bor/BOR%20VE%20TORYUM.doc>. (2 Mart 2005).

⁷⁹ Bilim ve Teknik Dergisi, *Her Derde Deva Hazinesiz Bor*, Mayıs 2002 s.39.

*** Bor bilişim teknolojisinde kullanılan süperiletkenler ve mikroçiplerin üretiminde, elektronik ve uzay sektörü için üstün nitelikli camların üretiminde, plastiklerde kullanılan bor fiberlerinin sağladığı sertlik/yoğunluk

Tablo 14 Dünya Bor (B₂O₃) Rezervi Dağılımı

ÜLKE	Görünür		Muhtemel	Toplam	
	Milyon Ton	%	Milyon Ton	Milyon Ton	%
Türkiye	375	66,3	483	858	58,2
ABD	60	10,6	149	209	14,2
Kazakistan	54	9,5	82	136	9,2
Rusya	28	5,0	112	140	9,5
Çin	27	4,8	9	36	2,4
Şili	8	1,41	33	41	2,8
Bolivya	4	0,71	15	19	1,3
Peru	4	0,71	18	22	1,5
Diğerleri (Sırbistan, İran, Arjantin)	6	0,96	8	14	0,95
TOPLAM	566	100	909	1475	100

Kaynak: Ahmet Kuru, “Bölgesel Entegrasyon Teorileri ve Uluslararası Ortam Işığında Türk Birliği Meselesi” Enerji ve Otomasyon Mühendisliği Dergisi, Sayı:164, s.12.

Kaliforniya, Güney Amerika, Türkiye ve Orta Asya'da bulunan önemli bor yataklarının rezerv miktarları Tablo-14'te verilmiştir. Az sayıda üretici olmasına karşın üretim, talebi karşılamaktadır.⁸⁰ Dünya bor pazarında bir borsa mevcut değildir. Uluslararası piyasada fiyatlar, pazarı kontrol eden tekel konumundaki Eti Holding ve ABD Borax adlı iki şirket tarafından belirlenmektedir.⁸¹ Uzay çalışmaları gibi ileri teknoloji ürünlerinde kullanılması halinde önem arzeden ve ikincil bir enerji kaynağı olan bor madeni fosil yakıtlara alternatif bir enerji kaynağı olarak görülmemektedir.

1.3. ENERJİNİN ÇEVRE İLE İLİNTİSİ

Ekolojik anlamda organizma ile ilgili canlı, cansız her şeyi kapsayan çevre⁸² enerji konuları üzerinde önemli etkilere sahiptir. Doğadaki bir canlının bulunduğu yerdeki fiziksel ve kimyasal koşullar ile diğer canlılar, o canlının *çevresini** oluşturması,⁸³ çevrenin bilim olarak biyoloji, fizik, ekonomi, tıp gibi bir çok farklı

sağlamak için, aşındırıcı özelliğe sahip toz halindeki temizlik maddelerinde, yalıtım malzemesi yapımında bakterilere karşı zehirleyici olarak kullanılmaktadır.

⁸⁰ İ. Eran Kalafatoğlu, S. Nuran Örs, 21. Yüzyılda Bor Teknolojileri ve Uygulamaları, BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2003 .5.1, <http://www.balikesir.edu.tr/~hguler/BorBau-Pdf/BAUFBE2003-1-4.pdf>. (10 Şubat 2006).

⁸¹ Stratejik Bir Maden Olan BOR ve Türkiye Açısından Önemi, <http://www.kkk.tsk>. (9 Şubat 2006).

⁸² Mine Kışlalıoğlu, Fikret Berkes, *Ekoloji ve Çevre Bilimleri*, İkinci Bası, Remzi Kitabevi, İstanbul: 1994, s.12.

* Buna bağlı olarak her organizmanın canlı cansız iki çevresi bulunmaktadır. Organizmayla aynı fiziksel alanı paylaşan ve organizmayı doğrudan doğruya ya da dolaylı etkileyen tüm türler canlı çevreyi oluşturmaktadır. Organizmanın cansız çevresi ise, kara, su gibi canlının içinde bulunduğu ortamdır.

⁸³ Zerrin Toprak, *Çevre Yönetimi ve Politikası*, İkinci Baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir: 2003, s.11.

bilim alanını bir araya getirir. Bunun doğal sonucu olarak, çevre kavramı, siyasi, sosyal ekonomik ve benzeri diğer bir çok alanda meydana gelen gelişim ve değişimlerle etkileşim içerisinde. Teknolojilerin gelişim sürecine bağlı olarak, çevreye yaklaşım, ilk çevre bilincinin olduğu yıllar olan 1970'lerde kirlilik kontrol amaçlıyken, uygulamalar daha ziyade kirleticilerin havaya, suya ve toprağa atılmadan engellenmesini ya da azaltılmasını amaçlamaktaydı. Bu yıllardaki çevre yaklaşımı, üretimin sonuçlanmasından sonraki eylemlere yönelik olduğundan düşük verimliydi. 1980'lerin başında çevre yaklaşımı, üretim sürecinin tüm evrelerine uygulanmaya başlandı. Enerji verimi kavramı ön plana çıktı. 1980'lerin sonuna doğru üretim sistemlerindeki atıkların girdi olarak kullanılmasına başlanırken, TKY ise 1990'lardan sonra çevre eylemlerinde görülmeye başlandı. Artık, kirliliğin kaynağında önlenmesi ve temiz üretim ilke edinilmişti. 2000'li yıllardan sonra uygulanmaya başlanan çağdaş çevre yaklaşımında ise bazı enerji biçimlerinin terk edilmesi, tüketim mallarının etiketlerine çevre uyarılarının konulması, vergi indirimlerinin uygulanması, üretim ve kullanımda atık oluşumunu minimize etmek gibi tedbirlere odaklanılmıştır. Düşük enerji maliyetleri ile sanayileşmenin yoğun olduğu ülkelerde sorumsuzca tüketilen enerji, İkinci Dünya Savaşından sonra kalkınma gayreti içinde olan küresel aktörler için kömür ve petrole endeksliydi. Öngörülerden oluşan çevresel tehditler gözle görülür hale gelince, ulusal sınırlara bağlı kalmadan yakın coğrafi komşuları da etkisi altına alan çevre kirlenmesine karşı ulusüstü bir yakınlaşma gereği sonucunda uluslararası anlamda çevre konusunda toplum bilincinin oluşması 70'li yıllarda başladı. Çevre ile ilgili uluslararası kayda değer ilk kapsamlı eylem ise, 1992'de, Birleşmiş Milletler (BM) tarafından düzenlenen *Rio de Janeiro Konferansı** olmuştur.⁸⁴

Kıt'a Avrupa'sında yaşanan çevre kirliliğinin kaynağı olan endüstrileşmiş ülkelerin hemen hepsi AB üyesidir. Topluluk üyeleri, diğer üyelerin ulusal sınırları

* Zirvede fosil yakıtlarının kullanımına bağlı olarak saptanan sorunlar; Dünyanın ısınması, buna bağlı iklim değişikliği, atmosferdeki ozon tabakasının delinmesi, karbon yakıtların yanması sonunda oluşan azot ve kükürt gazlarının atmosferde, suyla karışması sonucu ortaya çıkan azot ve sülfür asitlerinin yağmur olarak yağması, petrol taşımacılığı sırasında meydana gelen kazalar sonucu ortaya çıkan petrol kirliliği ve biyolojik çeşitliliğin giderek azalması olarak sıralanabilir. Detay için bakınız http://www.unesco.org/iau/sd/sd_declarations.html. (17 Mart 2006).

⁸⁴ M5 Ulusal Stateji Dergisi. *Hidrojen Enerjisi*, s.12.

içerisinde ürettikleri kirlilikten etkilenmeye başlayınca Topluluk seviyesinde önlem almak durumunda kalmışlardır. Bunun sonucunda AB, enerji politikalarının belirlenmesinde enerji kaynaklarının çevreye etkilerini dikkate almaya başlamıştır. Topluluğun enerji politikalarının incelendiği ikinci bölümde detayları verilecek olan yıllara göre değişim ve gelişim gösteren *AB Enerji Politikalarının* ortak özelliği çevre konusuna duyarlı olmalarıdır. Topluluk ayrıca, çevrenin korunmasında önemli rol oynayan yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmekte ve toplam enerji tüketiminde bu kaynakların payını 2010 yılına kadar yüzde 15'e çıkarmayı istemektedir. Bundan başka, AB, Kyoto Protokolü* gereklerine yerine getirebilmek için, Topluluk seviyesinde, *sera gazı emisyonlarının, 1990 yılındaki düzeylerine kıyasla, 2010 yılına kadar yüzde sekiz azaltılması* hedefini benimsemiştir. Bu amaçla, AB, devletler arasında işbirliğini güçlendirmeyi ve yenilenebilir enerjiler ile ilgili politikaları takviye etmeyi amaçlayan programları** uygulamaya koymuştur. AB'de çevrenin korunması adına bir başka girişim, otomotiv ve petrol sektörlerinin ortak katılımı ile, 1992'de Avrupa Komisyonu tarafından başlatılmış olan *Oto-Petrol Programı*dır.⁸⁵ Bu program kapsamında, Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan bir dizi hava kalitesi standartlarını almış ve hava kalitesinde iyileşme sağlamak için otomobiller üretilmesi veya revize edilmesi ile bu tür araçlarda kullanılacak yakıtların kullanılabilirliğinin ele alınması hedeflenmiştir.⁸⁶

İnsanlığın önündeki en büyük çevre sorunu, sera gazı olan CO₂'in atmosferde ısı tuzağı oluşturmasından ve artan konsantrasyonu ile etkisinin giderek artmasından kaynaklanmaktadır. Atmosferdeki CO₂ konsantrasyonunun artması Dünya ortalama yüzey sıcaklığında 0.7 derecelik bir artışa neden olmuştur. İlk bakışta küçük gibi görülen bu artışın olası etkileri, küresel ısınmaya neden olacak kadar büyüktür. *Amerikan Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesinin* açıklamasına göre,⁸⁷ Antartika'da 147 km uzunluğunda ve 38 km genişliğindeki dev bir buzul Ronne adlı ana kütleden 1998 yılında kopmuş bulunmaktadır. A-38 kot adı verilen ve uydu ile gözlenen bu

* İklim değişikliği konularında, BM Çerçeve Sözleşmesi'ne taraf olan devletlerce 1997 yılında kabul edilmiştir.

** Altener Joule ve Thermie gibi programlar da, bu tür enerjilerin gelişmesine yöneliktir. Bu programlar ile ilgili detaylı bilgi çalışmanın ikinci bölümünde verilecektir.

⁸⁵ *AB Enerji Politikası; Pazarın Açılması, Ekonominin Desteklenmesi*
<http://www.ktto.net/ab/turkce/abenerji.doc> (20 Aralık 2005)

⁸⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.8.

⁸⁷ *US National Oceanic and Atmospheric Administration, Amerikan Ulusal Okyanus ve Atmosfer Dairesi*
<http://www.noaa.gov/> (14 Mart 2006).

dev iceberg şimdilik bir tehlike oluşturmasa da, ekolojik dengenin bozulduğuna dair önemli bir işarettir.

Global ısınma tehlikesi karşısında 1992'de Rio'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (*UNSED*) sonucu, *İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi*⁸⁸ yapılmış olup, 153 ülke tarafından imzalanmıştır. İklim değişimi, yerkürenin tümünde veya bölgesel olarak bir kısmında yaşanan sıcaklık ortalamalarındaki yıllar (*onyıl, yüzyıl veya milyon yıl*) bazında değişiklikleri ifade etmek için kullanılır. Bu değişimlerin çok farklı nedenleri olsa da iklim değişimine daha ziyade insanlar neden olmaktadır. İklim değişikliği, günümüze daha önceki kullanımından farklı olarak, ısı ortalamasının artması anlamına gelmekte ve terminolojide* küresel ısınma olarak adlandırılmaktadır. Sera gazlarının neden olduğu radyasyonun küresel ısınmanın en önemli nedeni olduğunu gösterilmektedir. Aşırı artan CO₂, atmosferin üst katmanlarında birikerek ısının, atmosfer dışına çıkmasını engeller.⁸⁹ Çevreye karışan zararlı gaz atıkların,** yağmur, bulut, kar gibi ıslak ya da yarı ıslak maddelerle karışmaları sonucunda asit yağmurları oluşur. Asit yağmurları da bir yandan orman alanları vb. yeşil alanları yok etmekte bir yandan da suları kirletmektedir. CO₂ emisyonlarının önemli nedenlerinden birisi kömür sektörüdür.⁹⁰ Tüm enerji biçimlerinin çevreye etkileri aynı değildir. Fosil yakıtların, nükleer, hidrolik, jeotermal, rüzgar, güneş ve biyomas enerjinin çevre etkileri farklıdır:

Fosil yakıtların en önemli çevre etkisi CO₂ emisyonudur.*** Bu etki yakıtın karbon içeriğine bağlıdır. Fosil yakıtın cinsine ve yanma işlemine bağlı olarak değişen miktarda karbon monoksit, bazı hidrokarbonlar, klor ve halojenli toksik

⁸⁸ BM İklim Değişikliği Çerçeve Anlaşması, UN Framework Convention on Climate Change <http://unfccc.int/2860.php> (20 Şubat 2006).

* İklim değişikliği yerine Birleşmiş Milletler tarafından yapılan bir çalışmada iklim farklılığı ifadesi de kullanılmıştır.

⁸⁹ *Çevre Kirliliği*, <http://www.geocities.com/isitir/cevrekorumam.htm> (16 Aralık 2005).

** Başlıcaları kükürt dioksit (SO₃), karbon monoksit (CO), karbon dioksit (CO₂), kurşun bileşikleri, karbon partikülleri (duman), toz vb.'dir.

⁹⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.9.

*** Kaynağına göre değişmekle birlikte kömürde 25.3 (+ yüzde 2) kg C/GJ, petrolde 20.3 (artı eksi yüzde 1) kg C/GJ ve doğal gazda 13.7 (artı eksi yüzde 2) kg C/GJ bulunmaktadır. Genelde 1kg karbonun yanması ile 4 kg karbondioksit oluşmaktadır. Fosil yakıt kullanımında CO₂ emisyonu CO₂ emisyonu kömürde 85.5-101.2 kg/GJ, petrolde 69.4-81.2 kg /GJ ve temiz yakıt diye sunulan doğal gazda 52.0-54.8 kg/GJ kadardır. Ülkemizde fosil yakıtlarının tam yanma koşulunda CO₂ emisyonu linyitte 4.617 t CO₂/tep, taşkömüründe 4.106 t CO₂/tep, petrolde 3.077 t CO₂/tep, doğal gazda 2.051 t CO₂/tep kadardır.

(*zehirli*) bileşikler, kanserojik hidrokarbonlar, partiküller atmosfere yayılabilmekte, katı yakıtlarda dışarıya kül atılmaktadır. Kömür içinde uranyum elementi bulunabildiğinden, bu küllerden çevreye radyasyon da yayılmaktadır. Termik santrallerden yayılan uçucu küllerin birçok toksik madde içerdiği bilinmektedir. Kömür kullanılan enerji santralleri asit kirleticiler ve global ısınma açısından büyük problem olduğu gibi, insan sağlığı yönünden de olumsuz etkilere sahiptir. Fosil yakıtların naklinde ve stoklanmasında olumsuz çevre etkileri bulunmaktadır. Petrol de bu sorunlar küresel ısınma istisna kabul edilirse daha azdır. Doğal gaz da petrole benzer görülmekte, ancak atıklar içinde partiküller ve ağır metaller bulunmamaktadır. Fosil yakıtlarının üretiminde ve taşınmasında çevre tahribatları söz konusu olabilmektedir. Özellikle açık kömür işletmeciliği, doğal bitki örtüsünü yok edici biçimde yapılabilmektedir. Üretim sonrası buraların yeniden bitki örtüsü ile kapatılması gerekir. Kömür taşımacılığının kirlenici etkisi bulunduğu gibi, boru hatları ile petrol ve doğal gaz taşınmasında da korozyonla birlikte çevre sorunları vardır. En temiz ve kesintisiz taşıma yöntemi olan boru hatları, çevre sorunu oluşturmaması için belli kurallara göre döşenmek zorundadır. Nüfus yoğun bölgelerden, doğal engellerden, ormanlık alanlardan, birinci derece tarım alanlarından, doğal su yolları ile kesişmeden, yangına hassas çevrelerden, telekomünikasyon ve yüksek gerilim hatlarının altından kaçınılarak güzergahları saptanır. Çevre özelliğine göre saptanan yoğunluk faktörü, boru et kalınlığını ve borunun üzerindeki toprak örtüsü kalınlığını etkilemektedir. Nükleer enerjinin olumsuz çevre etkisi, normal çalışma esnasında çevreye verilen radyasyon etkisinden değil, olası kazalardan,* kaynaklanmaktadır. Aslında normal çalışma koşullarında santralden çevreye salınmasına izin verilen radyasyon miktarları belirlidir. Hidrolik enerjinin mikroklimatik, hidrolojik ve biyolojik çevre etkileri vardır. Baraj gölünün geniş yüzey alanı evapotranspirasyonu artırmakta, sıcaklık-yağış-rüzgar rejimleri değişmekte, yöredeki doğal bitki örtüsü ile su ve kara canlıları yaşam alanında değişiklik olmakta, yaşama adapte olabilen türler varlıklarını sürdürmektedir. Akarsuyun akış rejiminin ve fizikokimyasal parametrelerin değişmesi yeni hidrolojik etkiler oluşturmaktadır. Ayrıca, yöredeki tabiat ve tarih varlıklarının korunamaması sonucu, kültürel değerlerin kaybı da söz konusu olabilmektedir. Hidrolojik enerjinin

* Nükleer enerji kullanımında nükleer kaza sonucu oluşabilecek olumsuzluklardan çalışmanın nükleer enerji başlıklı bölümünde daha önce bahsedilmiştir.

başlıca olumsuz etkileri; büyük alan kaplaması, iklimi değiştirmesi, dikkate değer kaza ihtimali bulunması, doğal görünümü bozarak görüntü kirliliği oluşturabilmesi, balık ve doğal yaşamı etkilemesi, ekolojik dengeyi bozması, suyun kalitesini düşürmesi, doğal fay hareketlerini etkileyerek deprem oluşum riskini artırması biçiminde sıralanabilir. Jeotermal tesislerden görüntü kirliliği ortaya çıkmakta, kuyu sondajı çalışmaları çevreyi geçici de olsa rahatsız etmekte, kuyudan akışkan çıkması sırasında gürültü kirliliği oluşmaktadır. Rüzgar enerjisinde kurulum için gereken bölgenin boyutlarının çok büyük olması başta gelen dezavantaj olarak görülebilmektedir. Rüzgar santrallerinin görsel ve estetik kirliliği, gürültü yapması, kuş ölümlerine neden olması, radyo ve televizyon alıcılarında parazitler oluşturması gibi olumsuz çevre etkileri ile kaza olasılıklarından söz edilebilir. İngiltere’de büyük rüzgar çiftlikleri (*10 türbinden fazla veya 5 MW’in üzerinde*) çevre sorunları nedeni ile milli park alanlarının sınırları içinde kurulmamaktadır. Görüntü kirliliğini engellemek ve estetik görünüm için kafes kulelerin yerini boru kuleler almıştır. Türbinler haberleşmede parazit oluşturması ise 2-3 km²’lik alanla sınırlı kalmaktadır. Güneş Enerjisi üretiminde, güneş santrallerinin çevre sorunlarından biri geniş alan gereksinimidir. Ancak, rüzgar tarlaları ve barajlı hidroelektrik santrallerle kıyaslandığında, daha az yer kaplamaktadır. Santral yapısının oluşturabileceği çirkin görüntü, yakın yörede yansılardan radyasyon yoğunluğu artışı, çalışma akışkanı su/buhar yerine değişik kimyasallar olan santrallerin ısı transfer akışkanlarının olumsuz etkisi ve kaza olasılıkları vardır. Biomas enerji kaynakları asit kirletici, CO₂ ve CH₄ emisyonu oluşturabilmektedir. Ancak, yetiştiricilik aşamasındaki fotosentez prosesinde CO₂ gazını kullandığı için, CO₂ salımı yapmadığı varsayılır. Alan gereksinimi ve su gereksinimi önemli büyüklüktedir. Biomassın yetiştirilmesi, kimyasal yakıtlara dönüştürülmesi işlemlerinde olumsuz etkiler bulunmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

AB ÜYE VE ADAY ÜLKELERİ İLE ÜYE OLMAYAN BAZI AVRUPA ÜLKELERİNİN ENERJİ POLİTİKALARI VE GELİŞİMİ

Fosil yakıtların egemen olduğu enerji piyasasında yaşanan mücadelelerin enerji yoğun bölgelere (*sıcak savaşa varacak derecede*) müdahale boyutuna ulaşması ve küresel tehdit olarak değerlendirilmeye başlanan çevre baskısının etkisi altında, enerji konusu AB için hiç olmadığı kadar büyük bir öneme sahip olmaya başlamıştır. Ekonomik bütünleşme amacının hedefine ulaşması ile yükselen enerji tüketim miktarının karşılanması, yıllara bağlı olarak Topluluğun düşen üretim miktarları ile imkansız hale gelmiştir. Üstelik fosil enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerin kontrolü AB dışındaki küresel aktörlere geçince enerji arz sorunu da çözümlenemez boyuta gelmiştir. Topluluğun, üye ülkelerinin ve Kıt'a Avrupası'ndaki bazı önemli AB üyesi olmayan ülkelerin enerji potansiyeli, enerji konusunda yaptıkları yasal düzenlemeleri, enerji projeleri, enerji politikaları, genişleme ile karşılaşılan perspektifin enerji boyutu, kısaca Kıt'a Avrupası'nda enerji tüm boyutları ile ele alınmıştır.

2.1. AVRUPA ENERJİ PAZARI

Enerji pazar ve politika dinamikleri coğrafi sınırlar tanımaması, dolayısıyla ulus üstü etkilere sahip olması nedeni ile enerji konuları yerel değil bölgesel olarak değerlendirilmelidir. Bu yaklaşımla, Avrupa enerji pazarı Topluluğa üye olmayan Avrupa ülkelerinin enerji pazarlarını da kapsamaktadır.

2.1.1. AB ÜYE ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI

Topluluk seviyesinde enerji konularında karar alma ve politika oluşturulmasında, istenilen seviyelere ulaşamamasının nedeni üye ülkelerin enerji konularında egemenliklerini devretmekten çekinmeleridir. AB'nin enerji boyutunun incelendiği çalışmalarda üye ülkelerin enerji pazarı ve politikaları incelenmemekte, genelde enerji konuları Topluluk boyutunda ele alınmaktadır. Farklı bir yaklaşımla, AB üyelerinin her birinin enerji pazarları ve politikaları ülke bazında

değerlendirilerek, Topluluğun enerji boyutuna daha kapsamlı bir yaklaşım getirilmiştir.

2.1.1.1. Avusturya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Dokuz farklı *Länder* (*eyalet*)'den oluşan Federal bir sisteme sahip olan Avusturya'da, siyasi sistemin gereği olarak, ülkenin enerji politikasının uygulanma sorumluluğunu, *Länder* hükümetleri ve federal hükümetler paylaşmaktadır. Tablo-15'te verilen sorumluluklar incelendiğinde önemli enerji konularında yetkinin federal hükümetin sorumluluğuna verildiği görülmektedir. Yetki paylaşımı önemli enerji kararlarının merkez hükümetinde olduğunu göstermektedir.

Tablo 15 Avusturya Federal Hükümeti ile *Länder* Hükümetleri Arasında Enerji Yetki Dağılımı

Federal Hükümet Sorumluluğu	<i>Länder</i> Hükümetleri ile Paylaşılan Sorumluluk
Enerji Vergilendirme Sistemi	Elektrik
Enerji İstatistiklerinin Yapılması	Doğal gaz
Ülkedeki Enerji Akışının ölçülmesi	Yerleşim Birimlerinin Isıtılması
Enerji Arz Krizlerinin Yasal Düzenlemeleri	Energy Tasarrufu
Nükleer Gücün Yasaklanması	Destekler

Kaynak: Austria Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, OECD/IEA, 2003.

AB müktesebatı ile bağlantılı olarak, Avusturya Federal Hükümeti tarafından belirlenen, Avusturya enerji politikası; arz güvenliği, maliyet etkinliği, çevresel uyum ve son olarak sosyal uyum olmak üzere dört temel hedef belirlenmiştir.⁹¹

- *Arz Güvenliği;* Avusturya enerji politikasının arz güvenliği hem temel enerji biçimlerinin ülke içinde tüketiciye dek sorunsuz ulaştırılmasını hem de tüm ülkeye eşit şartlarda kesintisiz sağlanmasını ifade etmektedir.
- *Maliyet Etkinliği;* Avusturya hükümeti doğal gaz ve elektrik pazarının serbestleşmesi gibi tüm politika kararlarında maliyet etkinliğini dikkate almaktadır.
- *Çevreye Uyum;* Avusturya 2002 Martunda Kyoto Protokolünü onaylamıştır. Protokol gereği zorundadır. greenhouse emisyon oranını 1990'lardaki seviyesinden 2008-2012'ye dek yüzde 13 seviyesine çekmektir. Ayrıca Avusturya hükümeti çevresel nedenlerden dolayı nükleer enerji üretimini yasaklamıştır.
- *Sosyal Uyum;* Sanayi, sendikalar ve tarım sektörü ile ulusal enerji politikası ortaklaşa oluşturulmaktadır.

⁹¹ International Energy Agency, Austria Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, OECD/IEA, 2003 s.17.

Bu hedefler; enerji pazarlarının liberalleştirilmesi, enerji kaynaklarının ve arz boyutunun çeşitlendirilmesi, enerji krizleri ile başa çıkabilecek Uluslararası Enerji Ajansı'nın stratejileri, enerji vergilendirme sistemi, fiyat izlenmesi kamu hizmet zorunluluğu zorunlu petrol stokları ve son olarak enerji AR-GE faaliyetleri olarak sıralanan enerji eylemleri ile gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.⁹²

Tablo 16 Avusturya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Avusturya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.30	3.34	0.20	2.98	0.02	3.78	0.00	4.67
Petrol	0.90	11.93	0.80	12.54	0.00	12.87	0.00	12.59
Doğal Gaz	0.88	8.27	0.85	8.48	0.50	9.70	0.27	9.92
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	-0.09	-	-0.05	-	-0.05	-	-0.05
Yenilenebilir Enerji	6.96	6.96	7.69	7.69	8.11	8.11	8.92	8.92
Toplam	9.04	30.42	9.54	31.65	8.63	34.42	9.20	36.05

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s. 154.

Tablo-17 incelendiğinde, 2030'lu yıllarda ürettiğinin dört katına yakın enerji tüketen bir ülke olacağı değerlendirilen Avusturya'nın yenilenebilir enerji biçimlerinin üretiminde de önemli bir gelişme göstermesi beklenmemekte, enerji ithal eden bir ülke olma özelliğini koruyacağı öngörülmektedir.

2.1.1.2. Belçika'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Flanders, Wallonia ve Brüksel (başkent) olmak üzere, Belçika siyasi yapısında üç farklı hükümetin yetki ve sorumluluğu bulunmaktadır. Federal hükümet ulusal seviyedeki enerji konularında söz sahibi olmasına karşın, bölgesel hükümetlerle, Tablo-17'de belirtilen alanlarda, enerji politikalarının oluşturulmasında ve uygulanmasında yetki paylaşımına* gitmiştir. 1970'lerden günümüze kadar Belçika'nın enerji politikasında çok önemli bir değişim görülmemiştir. Enerji biçimlerinin çeşitliliğinin artırılarak enerji arzının güvenliğinin sağlanması, enerji etkinliği, şeffaf ve rekabet edebilir enerji fiyatları ile çevrenin

⁹² Austria Federal Government, Energy Report 2003 (5-16 Haziran 2004'de Avusturya Federal Bakanı Bartenstein tarafından onaylanan rapor, Federal Hükümet tarafından 4 Mayıs 2004'de kabul edilmiştir.).

* Örneğin özellikle elektrik dağıtımında bölgesel hükümetler yasal tekel durumundadırlar. Yerel idareler kendi bölgelerinde elektrik dağıtımında *intercommunales* adı verilen şirketleri kullanırlar, bu şirketlerin idarelerin bütçelerine katkıları yüzde 10'a varmaktadır.

korunması Belçika'nın yıllardır uygulamaya çalıştığı enerji politikası öncelikleri olarak sıralanabilir.

Tablo 17 Belçika Federal Hükümeti ile Länder Hükümetleri Arasında Enerji Alanında Yetki Dağılımı

Federal Hükümet Sorumluluğu	Bölgesel Hükümetlerin Sorumlulukları
Elektrik sektörü ile ilgili programlar	70 kV voltajdan az olan elektriğin dağıtımı ve iletimi
Nükleer enerji (nükleer fizyon araştırmaları)	Halka doğal gaz dağılımı
	Metan gazının kullanımı
Büyük ölçekli enerji depolama, üretme ve iletimi	Bina ısıtma ekipmanı
	Yenilenebilir enerji kaynakları
Enerji fiyatları	Enerjinin Rasyonel kullanımı
	Enerji atıklarının yeniden kullanımı

Kaynak: Belçika Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, OECD/IEA, 2003.

Bölgesel enerji politikaları daha ziyade enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji biçimlerine yoğunlaşmıştır. Günümüzde Belçika'nın enerji politikası hedefleri, enerjinin rasyonel kullanılması, enerji pazarlarının liberalleştirilmesi ve nükleer enerjiden* vazgeçilmesidir. Flemish hükümeti ile Walloon hükümetinin enerji politikalarının öncelikleri enerji etkinliği, yenilenebilir enerji ve enerjinin rasyonel kullanımınıdır. Brüksel ise hava kirliliğinin önlenmesi, güneş enerjisinin evlerde kullanımının yaygınlaşması ve enerjinin rasyonel kullanımı olmak üzere üç ana noktaya odaklanmıştır.⁹³

Tablo 18 Belçika'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Belçikanın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	5.90	0.00	4.37	0.00	4.42	0.00	10.46
Petrol	0.00	22.65	0.00	23.25	0.00	24.06	0.00	24.09
Doğal Gaz	0.00	17.37	0.00	19.56	0.00	22.58	0.00	23.44
Nükleer Enerji	11.73	11.73	11.93	11.93	8.88	8.88	0.00	0.00
Elektrik	-	0.39	-	0.39	-	0.39	-	0.39
Yenilenebilir Enerji	1.04	1.04	1.53	1.53	1.82	1.82	2.23	2.23
Toplam	12.77	59.07	13.46	61.03	10.70	62.15	2.23	60.61

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s. 156.

*1999 Temmuzunda Federal hükümet 40 yaşını dolduran nükleer tesislerin kapatılacağını yenilerinin açılmayacağını açıklamıştır.

⁹³ International Energy Agency, Belgium Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003 s.17.

Tablo-18'deki verilere göre; Fosil yakıt kaynaklarına sahip olmayan ve nükleer enerji opsiyonundan yakın gelecekte vazgeçecek olan Belçika'nın 2030'lu yıllarda çok önemli miktarlarda enerji ithal etmek zorunda kalacağı ve en çok ihtiyaç duyulacak enerji türlerinin petrol doğal gaz ve katı yakıtlar olacağı, öngörülmektedir. Belçika'nın nükleer enerji opsiyonundan vazgeçecek olması bu bağımlılığı daha da artıracaktır.

2.1.1.3. Danimarka'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Danimarka'nın enerji politikasının en belirgin özelliği çevre politikası hedeflerinden önemli ölçüde etkilenmiş olmasıdır. Danimarka, 30 Mayıs 2001'de imzaladığı Kyoto protokolünün gereklerine uymak adına, greenhouse gaz emisyonlarını düşürmek maksadıyla 2008-2012 bütçesini 1990 bütçesinden yüzde 21 artırmış, CO₂ emisyonlarının 1988'e göre yüzde 20 düşürülmesini hedeflemiştir. Danimarka, Dünyada ısı ve güç sistemleri ile elektrik üretiminde liderdir, ayrıca rüzgar enerjisinden (*yüzde 15'lere yakın oranda*) elektrik üretiminde Dünyada en yüksek orana sahiptir. Danimarka'da 2030'a dek tüm üretimin yüzde 35'inin yenilenebilir kaynaklardan sağlanması öngörülmektedir.⁹⁴

Tablo 19 Danimarka'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Danimarka'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	3.15	0.00	3.05	0.00	1.43	0.00	1.51
Petrol	10.00	8.19	7.00	7.56	2.00	7.44	0.00	7.05
Doğal Gaz	8.68	5.21	5	5.50	2	7.78	0.00	8.43
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.10	-	0.11	-	0.11	-	0.11
Yenilenebilir Enerji	2.79	2.79	3.29	3.29	3.74	3.74	4.22	4.22
Toplam	21.47	19.45	15.29	19.51	9.24	20.50	7.61	21.32

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s. 158.

Danimarka'nın 20-25 yıl içerisinde enerji üretiminin üç katına yakın enerji tüketeceği beklenmektedir. petrol rezervleri tükenen olan Danimarka petrol bağımlısı bir ülke haline geleceği Tablo-19'da görülmektedir.

⁹⁴ Donella Meadows, *Lessons from the Soft Path: Denmark's Energy Policy*.

2.1.1.4. Finlandiya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Finlandiya'nın enerji politikası, enerji güvenliği, ekonomik gelişim ve sürdürülebilir çevre olmak üzere üç temel ayak üzerine oturtulmuştur. Zamanla Finlandiya'nın enerji politikasının hedefleri arasında enerji pazarları, bioenerji kullanımı enerji sektöründe yüksek standartlar, enerji çeşitliliğinin artırılması gibi spesifik hedefler de ilave edilmiştir.⁹⁵

Tablo 20 Finlandiya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Finlandiya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	1.60	5.16	1.29	3.90	0.69	5.76	0.70	6.85
Petrol	0.00	9.24	0.00	9.21	0.00	9.00	0.00	8.51
Doğal Gaz	0.00	4.29	0.00	4.92	0.00	3.92	0.00	4.17
Nükleer Enerji	5.80	5.80	8.7	8.70	9.8	9.08	8.23	8.23
Elektrik	-	0.76	-	0.56	-	0.56	-	0.56
Yenilenebilir Enerji	9.46	9.46	9.94	9.94	9.63	9.63	9.46	9.46
Toplam	16.37	34.70	19.93	37.24	19.40	37.96	18.38	37.77

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s. 160.

Fosil yakıt rezervleri bulunmayan Finlandiya yakın gelecekte artacağı öngörülen enerji açığını nükleer enerji opsiyonu ile bir derecede olsa azaltmayı planlamaktadır. Tablo-20'ye göre, yenilenebilir enerji üretiminde de bir artış beklenmeyen Finlandiya, tüketiminin yarısına yakın bölümünü ithal etmek zorunda kalacaktır.

2.1.1.5. Fransa'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Fransa, yaklaşık otuz yıldır enerji arzının güvenliği enerji arzının rekabet; çevrenin korunması; tüm bölge ve vatandaşlara eşit enerji hizmeti olmak üzere dört temel üzerine inşa edilmiş bir enerji politikası izlemektedir.⁹⁶ Bunlar aşağıda sıralanmıştır:

- *Enerji Arzının Güvenliği (1973 ve 1979-80 petrol krizleri ardından toplam enerjisinin yaklaşık yüzde 50'sini iç kaynaklardan elde etmeye başlamıştır.)*
- *Enerji Arzının Rekabet (Hem evlerde hem de sanayide kullanılan enerji fiyatları uluslararası pazarlarla rekabet edebilecek, hatta ucuz sayılabilecek makul bir seviyededir.)*
- *Çevrenin Korunması (Fransa oldukça düşük emisyon oranlarına sahiptir.)*

⁹⁵ International Energy Agency, Finland Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003 s.15.

⁹⁶ International Energy Agency, France Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003, s.29.

- *Tüm Bölge ve Vatandaşlara Eşit Enerji Hizmeti (Fransa'da enerji ile ilgili hizmetler tüm Fransa'ya eşit seviyede verilebilmektedir.)*

Yukarıda sayılan enerji politika hedeflerine ilave olarak Fransızların kullandığı Enerji kaynaklarının rasyonel kullanarak enerji etkinliği sağlamak, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerin ve çeşitlerinin artırılması, uluslararası enerji işbirliği nükleer opsiyonunu kullanılabilir tutmak gibi özel enerji hedefleri de bulunmaktadır. Fransa enerji politikasının ilk sırasında yer alan enerji arzının güvenliğinin sağlanması için, fosil kaynaklarının yeterli olmamasının da katkısıyla, Fransa nükleer enerjiye yoğun biçimde yatırım yapmakta ve kullanmaktadır.⁹⁷

Claude Mandi'ye göre,⁹⁸ elektrik ihracatçısı olan Fransa'nın, yakın gelecekte enerji üretimi ile ilgili duyulacak önemli bir kaygısı bulunmamaktadır. Fransa diğer uluslararası şebekelere* dahil olmak veya yeni nükleer santral inşa etmek tercihini yapmak durumundadır. Mandi, Fransa'nın halen kapasite fazlası bulunan üretimi için yaklaşık 525 milyar dolara mal olacak yeni nükleer tesis altyapı yatırımlarının** gereksiz olduğunu ifade etmektedir. Mandi, her ne kadar 86 milyar dolara mal olacak uluslararası şebekelere dahil olma yaklaşımını daha ekonomik olduğu tespitini yapsa da, Fransa enerji konusunda egemenliği devretme kaygısı nedeni ile nükleer tercihi daha ön planda tutmaktadır. Baudouin Bollaert'in,*** Fransa'nın elektrik enerjisi'nin yüzde seksenini karşılayan nükleer tesislerinin büyük bir çoğunluğunun ekonomik ömürlerini 2010'da dolduracaklarını ve daha şimdiden teknolojilerinin demode olduğunu ifade etmesi⁹⁹ nükleer enerji opsiyonunun yakın gelecekte önemli sıkıntılar yaratacağının önemli bir işareti olarak görülmektedir. Fransa hükümeti tarafından konunun uzmanları olan, Jean-Michel Charpin, Benjamin Dessus ve René Pellat'a yaptırdığı çalışmanın¹⁰⁰ sonucunda da benzer bir sonuca ulaşılmış ve nükleer opsiyonun uzun vadede doğal gaz ve petrol piyasasındaki fiyatlara bağlı olacağı

⁹⁷ IEA, Workshop on Security of Gas Supply of French, Friday 21 June 2002, Concluding Remarks, By Dominique Maillard, Director General of Energy and Raw Materials, French Ministry of Economy, Finance and Industry, and Chairman of the IEA Governing Board.

⁹⁸ IEA, Maximising Opportunities in the French Energy Market, Perspective on French Energy Policy IEA, Claude Mandi, Executive Director, Thursday 18 March 2004

* Fransa'nın uluslararası şebekelere dahil olma imkanı ülkeye göre değişmektedir. Örneğin İsviçre ve Benelux ülkeleri ile daha yüksek imkana sahipken, İspanya ve İtalya ile böyle bir bağlantı kurma imkanı düşüktür.

** 2001 ile 2020 arası 390 GW'lık santral yapımı, 2020 ile 2030 arası 256 GW'lık santral yapımı yatırımı için

*** Baudouin Bollaert Le Figaro baş editörüdür.

⁹⁹ Baudouin Bollaert, *French Nuclear Power and Its Alternatives U.S.-France Analysis*, January 2001, <http://www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/nuclear.htm> (9 Mart 2006).

¹⁰⁰ The final report, Economic Forecast Study of the Nuclear Power Option, 28 Haziran 2000.

belirtilmiştir. ABD'den sonra en çok nükleer reaktöre sahip olan ve nükleer enerji ile elektrik üretiminde lider durumda olan Fransa, 2012 ve 2015 arasında son teknolojiye sahip yeni nükleer santraller yapmayı planlamaktadır.

Tablo 21 Fransa'nın Nükleer Enerji Reaktörleri

Tipi	Ünite Sayısı	Birim Ünite Kapasitesi (Yaklaşık)	Faaliyet Tarihi
PWR	34	900 MW	1977-1987
PWR	20	1 300 MW	1984-1993
PWR (N4)	4	1 500 MW	1996-2002
Metal cooled fast reactor	1	1 230 MW	1973
TOPLAM	59	59 63 100 MW	

Kaynak: The final report, Economic Forecast Study of the Nuclear Power Option (French), 28 Haziran 2000.

Tablo-23 incelendiğinde, Nükleer enerji ile elektrik üretiminde Dünya lideri olan Fransa'nın bu özelliği bile onun enerji açığını kapatmaya yetecek gibi görünmediği tespit edilmektedir. 2030'lu yıllarda zaten yetersiz olan fosil yakıt rezervleri tükenecek olan Fransa, elektrik enerjisi ithal etmek durumundadır.

Tablo 22 Fransa'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Fransa'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	2.31	14.72	0.24	14.29	0.03	19.32	0.00	21.17
Petrol	1.25	96.66	1.00	96.06	0.00	98.36	0.00	99.21
Doğal Gaz	0.55	41.46	0.00	48.22	0.00	55.17	0.00	55.16
Nükleer Enerji	117.92	117.92	119.69	119.69	125.56	125.56	113.06	133.06
Elektrik	-	-5.33	-	-4.89	-	-4.72	-	-4.67
Yenilenebilir Enerji	18.51	18.51	20.15	20.15	21.24	21.24	21.45	21.45
Toplam	140.54	283.94	141.08	293.51	146.84	314.93	154.51	325.38

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.162.

Fransa, alternatif enerji opsiyonu olarak, yenilenebilir enerji kaynaklarına önem vermekte ve yenilenebilir enerji kaynaklarına enerji üretimini 2015'e kadar daha üst seviyelere çıkarmayı planlamaktadır.

2.1.1.6. Almanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Almanya, Avrupa'nın en geniş enerji pazarına sahip olması özelliği ile küresel enerji pazarında önemli bir aktör konumundadır. Dünyanın beşinci büyük

enerji tüketicisidir. Bir günde tükettiği yaklaşık 3 milyon varil ham petrolün neredeyse tamamını ithal etmektedir.¹⁰¹

16 *Länder* (eyalet)den* oluşan siyasi bir yapıya sahip olan Almanya'nın enerji politikası Federal hükümet tarafından** belirlenmektedir. Almanya'nın enerji politikasının öncelikleri; iklim değişikliğini azaltmak, enerji etkinliği, yerel kaynak olan linyit ve kömür rezervlerinin kullanımının sürdürülmesi, enerji pazarlarının liberalleştirilmesi ile enerji rekabetinin artırılması, Avrupa'daki enerji şirketlerinin etkinliğinin belli seviyelere taşınması olarak sıralanabilir. Ayrıca, teknolojik nedenlerle 30 yıl içerisinde devre dışı kalacak olan reaktörlerin, yenilerinin yapılmaması ve nükleer enerjinin aşamalı olarak terk edilmesi Almanya enerji politikası hedefleri arasında yer almıştır.¹⁰²

Almanya enerji pazarının serbestleşmesi için gerekli olan Almanya enerji endüstrisi aktörlerinin sayısı çok kısıtlıdır. Örneğin tüm enerjinin yüzde 80'ini ileten enerji şirketlerin sayısı sadece dokuzdur. Ülkenin elektrik ihtiyacının üçte ikisi 60 şirket tarafından üretilmektedir.¹⁰³

Almanya toplam 17 reaktörle kullandığı elektriğin üçte birini üretmektedir.¹⁰⁴ 1990 birleşmesinden sonra, Sovyet döneminden kalma tüm reaktörler güvenlik nedeniyle kapatılmıştır. Nükleer tesisler için gerekli olan tüm uranyum Kanada, Avustralya ve Rusya'dan ithal edilmektedir. Yakın gelecekte nükleer enerjiden vazgeçecek olması Almanya'nın doğal gaz piyasasına yoğunlaşmasına neden olmuştur. Almanya çevre baskısı nedeniyle, 1990'lı yıllardan itibaren içlerinde *çevresel enerji vergi reformu* gibi bir seri aktif önlemi uygulamaya başlamıştır.¹⁰⁵ Bu

¹⁰¹ Germany National Energy Policy Overview <http://energytrends.pnl.gov/germany/ge004.htm> (6 Mart 2006)

* 1990'da birleşmede (reunification), 5 yeni Laender (eyalet)in katılımı ile bugünkü Almanya'da eyalet sayısı 16'ya çıkmıştır.

** Tüm nükleer tesislerin inşa ve işletme lisans sorumluluğu Federeral ve Länder hükümetleri arasında paylaşılmıştır.

¹⁰² International Energy Agency, Germany Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003,IAE pdf s.17.

¹⁰³ "Electricity Deregulation in the European Union," Energy in Europe, No.24, http://europa.eu.int/en/comm/dg17/24rex_en.htm (2 Mart 2006).

¹⁰⁴ Nuclear Power in Germany, Nuclear Issues Briefing Paper 46 June 2005. Detaylı bilgi için bakınız; Nuclear Engineering International, Feb 1996, July 2004; NEI World Nuclear Industry Handbook 2003; IAEA 2003, Country Nuclear Power Profiles.

¹⁰⁵ Towards a Re-Orientatation of National Energy Policies in the EU? - Germany as a Case Study: Chapter 6: Conclusions, *Energy and Research Series ENER 110*; http://www.europarl.eu.int/workingpapers/ener/110/chap6_en.htm (4 Mart 2006).

eylem paketi, 2002 yılına gelindiğinde yeşil elektriğin payının yüzde 9'a çıkması, rüzgar enerjisinden (*Ekim 2003 itibariyle 13,512 MW*) güç üreterek küresel toplam kapasitenin yüzde 40'ı ile Dünya liderliği, güneş enerjisinden yararlanarak ulaşılan photo-voltaik kapasite (*Eylül 2003 itibariyle yaklaşık 350 MW'la*) ile Dünya ikinciliği, yıllık 550 bin ton biyo-dizel satışı (*2002 yılı itibariyle*) ve 4.75 milyon m² lik yükleme sistem kapasitesine sahip güneş ısıtma sistemleri (2002 yılı itibariyle) ile Avrupa liderliği gibi olumlu sonuçları da beraberinde getirmiştir.¹⁰⁶

Tablo 23 Almanya'nın Nükleer Reaktörleri

Reaktörün Adı	Tipi	MWe (net)	Faaliyete Geçtiği Tarih	Reaktörün Adı	Tipi	MWe (net)	Faaliyete Geçtiği Tarih
Biblis-A	PWR (pressurised water reactors)	1167	1975	Brunsbüttel	BWR (boiling water reactors)	771	1971
Neckarwestheim-1		785	1976	Isar-1		878	1979
Biblis-B		1240	1977	Phillipsburg-1		890	1980
Unterweser		1345	1979	Gundremmingen-B		1284	1984
Grafenrheinfeld		1275	1982	Krummel		1260	
Phillipsburg-2		1392	1985	Gundremmingen-C		1288	1985
Gröhnde		1360		Neckarwestheim-2	PWR Convoy	1269	1989
Brokdorf		1370	1986	Emsland	PWR Convoy	1329	1988
				Isar-2	PWR Convoy	1400	
Almanya'daki Toplam Reaktör Sayısı: 17				Üretilen Nükleer Enerji Toplamı:20,303 MWe			

Kaynak: Nuclear Power in Germany, Nuclear Issues Briefing Paper 46 June 2005.

Yukarıda bahsedilenlere ilave olarak, Almanya'nın enerji politikasının yoğunlaştığı başka konular da bulunmaktadır. Bu konulara örnek olarak; emisyon oranlarının Kyoto Protokolü gereklerine uygun olarak en geç 2012'ye kadar 1990'daki seviyesinden yüzde 7 aşağıya çekmek,¹⁰⁷ yenilenebilir enerji biçimleri ile bağımsız üreticilerin ürettiği elektrik fiyatını ortalama fiyatın yüzde 10 altında olmasını sağlamak¹⁰⁸ verilebilir.

Yaklaşık yüzde 96 petrol, yüzde 80 doğal gaz ithalat bağımlısı olan Almanya için enerji arz güvenliği büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda, Almanya AB ve

¹⁰⁶ Mischa Bechberger and Danyel Reiche, Renewable energy policy in Germany: pioneering and exemplary regulations, Energy for Sustainable Development, Volume VIII No. 1, March 2004, Environmental Policy Research Unit (FFU), Free University of Berlin.

¹⁰⁷ European Commission, "Energy for the Future: Renewable Sources of Energy," Green Paper for a Community Strategy COM (96) 576, ss. 7-9.

¹⁰⁸ U.S. Department of Energy, Energy Information Administration, Country Analysis Brief:Germany, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/germany.html> (1 Mart 2006).

uluslararası enerji kuruluşları ile sıkı işbirliği* içindedir.¹⁰⁹ 74.2 milyar ton kömür rezervine sahip olan Almanya, enerji arz risklerine karşı, yakın gelecekte, düşük oranlarda da olsa, kömür alternatifini elinde tutmaktadır. Ancak Almanya'nın yükselen iç kömür pazar fiyatı, yabancı kömür üreticileri ile baş etmeyi güçleştirmektedir. Almanya'nın iki ana kömür üretici eyaleti North Rhine-Westphalia ve Saarland eyaletlerinde yerel kömür endüstrisi ve kömür madenlerinde istihdamın korunması için önemli miktarda Federal hükümet sübvansiyonu sürmektedir.

Tablo 24 Almanya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Almanya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	53.39	77.91	46.36	75.91	38.41	76.69	28.83	76.67
Petrol	2.20	127.34	1.70	128.27	0.98	128.12	0.60	120.46
Doğal Gaz	14.60	83.94	13	89.27	10.60	107.44	7.90	118.31
Nükleer Enerji	44.41	44.41	37.56	37.56	8.10	8.10	0.00	0.00
Elektrik	-	0.36	-	0.44	-	0.55	-	0.57
Yenilenebilir Enerji	12.41	12.41	16.11	16.11	21.12	21.12	26.32	26.32
Toplam	127.01	346.38	114.73	347.57	79.21	342.03	63.66	342.33

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.164.

Almanya, 2030'larda giderek artan biçimde enerji bağımlısı olacaktır. Ürettiğinin neredeyse altı katını tüketeceği öngörülen Almanya, yenilenebilir enerji türlerinde elde ettiği başarı ile bu açığı kapatabilecek gibi görünmemektedir. Tablo-24'den, petrol, doğal gaz ve katı yakıt tüketim miktarları düşerken, nükleer teknoloji ile enerji üretimine son verileceği tespit edilmektedir.

2.1.1.7. Yunanistan'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Yunanistan büyük oranda ithalat bağımlılığının (*özellikle petrole*) şekillendirdiği bir enerji piyasasına sahiptir. Yerel enerji üretiminin yüzde 82'sinin kaynağı olan (*düşük kaliteli*) linyit, Yunanistan'da başta gelen yerel enerji kaynağıdır. Toplam elektrik üretiminin yüzde 64' ünün üretiminde kullanılan linyitin aynı zamanda önemli bir CO₂ emisyon kaynağı olması, Yunanistan enerji politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Yakın gelecekte elektrik üretiminde

* Almanya örneğin doğal gaz ve elektirik sistemleri ile konusunda TENS (trans-European energy networks) Cezayir ve Rusya ile entegre durumdadır.

¹⁰⁹ European Commission, Directorate-General for Energy (DG XVII), "Trans-European Energy Networks: Policy and Actions of the European Community,"

sıkıntılarla karşılaşacağı öngörülen Yunanistan, enerji kaynaklarının çeşitlerinin artırılması, komşu ülkelerle ve AB ile elektrik, petrol ve doğal gaz iletim alt yapısının oluşturulması gibi çözümler üzerine çalışmalar yapmaktadır.

Özellikle son yıllarda çeşitli ikincil enerjilerin üretilmesinde doğal gaz kullanımının artırılması üzerine yoğunlaşmıştır. Daha ziyade kamuya ait şirketlerin bulunduğu Yunanistan enerji piyasası, devlet güdümünde hükümetin elindeki mali enstrümanlardan* birisi olarak sosyal ve ekonomik hedefler için kullanılmaktadır.¹¹⁰ Yukarıda bahsedilen dinamiklere sahip Yunanistan enerji piyasasının gereklerine uygun olarak şekillenen Yunanistan hükümetince belirlenen** enerji politikasının öncelikleri şunlardır:

- *Enerji arz güvenliği, (Komşu ülkelerle iletişim alt yapısını güçlendirme)*
- *Doğal gaz kullanımının yaygınlaşması*
- *Enerji çeşitliliğini artırma*
- *Özellikle yerel kaynakların kullanılması ve yenilenebilir enerji biçimlerinin kullanılması*
- *Enerjinin rasyonel kullanılması ve enerji tasarrufu ile son tüketimin azaltılması,*
- *Emisyon oranlarının düşürülmesi*
- *Enerji piyasasının reformu (Kamunun enerji piyasasındaki rolünün azaltılması)*
- *Enerji konusunda araştırma ve geliştirmenin artırılması*
- *Enerji yatırımlarının teşvik edilmesi*

Tablo 25 Yunanistan'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Yunanistan'ın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	8.95	9.74	9.43	10.12	8.88	9.58	7.88	10.03
Petrol	0.00	16.51	0.00	17.25	0.00	18.76	0.00	19.30
Doğal Gaz	0.00	4.28	0.00	6.17	0.00	8.37	0.00	8.72
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.00	-	0.01	-	0.02	-	0.02
Yenilenebilir Enerji	2.16	2.16	2.50	2.50	3.01	3.01	3.44	3.44
Toplam	11.10	32.69	11.12	36.05	11.89	39.74	11.32	41.50

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.166.

Tablo- 25 incelendiğinde, petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olmayan ve nükleer enerjiyi kullanmayan Yunanistan'ın, 2030'larda ürettiğinin dört katı enerji

* Hükümet enerji ile ilgili kurumları ve imkanları; enflasyonu düşürmek, enerji yoğun endüstrilerde rekabeti korumak, ve belli bölgelerde ikamet edenleri direkt olarak desteklemek amacıyla kullanmaktadır.

¹¹⁰ International Energy Agency, Greece Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003, IAE pdf, s.17.

** Yunanistan enerji politikasının öncelikleri ve ilkeleri hükümetin 1998 Haziranında yayınladığı strateji raporunda "*Strategy Paper; Guidelines of Energy Policy*", belirtilmiştir.

tüketeceği görülmektedir. Az da olsa yenilenebilir enerji türlerinde artış olmasına rağmen, Yunanistan'ın, net bir enerji ithalatçısı olacağı değerlendirilmektedir.

2.1.1.8. İrlanda'nın Enerji Pazarı ve Politikası

İrlanda hükümeti 1999 yılında çıkardığı bir yasa ile (*Electricity Regulation Act 1999*) nükleer enerji opsiyonundan vazgeçmiştir. İrlanda hükümetinin, AB yasal mevzuatı ve uluslararası anlaşmalara uyum sağlama gayretleri İrlanda enerji politikasının içerik ve eylemlerini* oldukça etkilemiş, kamuoyunda tartışmalara neden olmuştur. İrlanda'nın enerji politikası hedefleri¹¹¹ enerji güvenliği, çevrenin korunması ve ekonomik büyüme olmak üzere üç temel ilke üzerine oturtulmuştur. Bu ilkeler çerçevesinde İrlanda'nın enerji politikası;

- *Pazar reformu ve bağımsız enerji piyasası düzenleme enstrümanları (İrlanda Hükümeti son kapsamlı incelemenin ardından, doğal gaz ve elektrik pazarının bir derece liberalleşmesi ve bu pazarlarda bağımsız düzenleyiciler oluşturulması için adımlar atmıştır.)*
- *Enerji alt yapısının güçlendirilmesi (Artan enerji talebini, İrlanda enerji piyasasında görülen çok düşük seviyelerde yatırımlar nedeni ile karşılayamadığından, elektrik üretiminde yeni yatırımlar yapılmansa karar verilmiştir.)*
- *Kamuya Ait Enerji şirketlerinin reformu (Doğal gaz ve elektrik pazarında faaliyette olan ve kamuya ait Electricity Supply Board (ESB), Bord Gáis Éireann (BGÉ) and Bord na Mona (BNM) enerji işletmeleri reformu 2002 yılından itibaren aşamalı olarak başlatılmıştır.)*
- *Sürdürülebilirlik (Özellikle son 20-30 yılda İrlanda'nın yüksek seviyede ekonomik büyümesi ve bu büyümeyi takip eden enerji talep artışı, çevre konularındaki baskıyı artırdı. 1990'larla mukayese edildiğinde emisyon oranı yüzde 24 artmıştı. Sonuç olarak 008-2012'ye kadar Kyoto protokolü hedefleri için azaltılması gereken oran yüzde 13 oldu.)*

2030'larda enerji üretiminin neredeyse yok denecek seviyeler düşeceği öngörülen İrlanda'nın, Tablo-26'dan da görülebileceği gibi ürettiğinin yirmi katı enerji tüketeceği değerlendirilmektedir.

* İrlanda'nın enerji etkinliği ile ilgili düzenlemeleri AB yönergelerinin uyumlaştırılması ile oluşturulmuş, petrol stokları ve enerji krizleri ile ilgili düzenlemeleri ise IEA hedefleri ile uyumlu olarak yapılmıştır.

¹¹¹ Ireland Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, OECD/IEA, 2003,IAE pdf s.19.

Tablo 26 İrlanda'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

İrlanda'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.76	2.30	0.52	1.83	0.31	1.31	0.17	1.88
Petrol	0.00	8.14	0.00	8.61	0.00	8.90	0.00	8.69
Doğal Gaz	1	5.41	1	6.49	1	8.13	0.00	7.91
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.01	-	0.01	-	0.01	-	0.01
Yenilenebilir Enerji	0.63	0.63	0.94	0.94	1.28	1.28	1.62	1.62
Toplam	2.39	16.49	2.45	17.87	2.59	19.64	1.79	20.11

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.168.

2.1.1.9. İtalya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

20 farklı bölgeden oluşan İtalya'da beş bölge (*Friuli-Venezia Giulia, Trentino Alto Adige, Sardinia, Sicily and Val d'Aosta*) diğerlerinden daha fazla otonomiye sahiptir. Enerji politikası oluşumu ve uygulaması bu bölgesel otoriteler ve merkez hükümet arasında paylaşılmıştır. İtalya Dünyada en az enerji yoğunluğu olan ülkelerden birisi olmasına rağmen, İtalya'nın enerji politikası oldukça karmaşıktır.* 1988'den sonra radikal bir kırılma yaşayan İtalya'nın enerji politikasının oluşturulmasından önceleri İtalya Endüstri Bakanlığı (*The Ministry of Industry, Commerce and Handicraft, MICA*)'nın ilgili birimleri sorumlu iken daha sonra bu sorumluluk Üretim Eylemleri Bakanlığına (*The Ministry of Productive Activities*) verilmiştir. Bu sorumluluk, çevre, içişleri bakanlığı gibi kamu otoriteleri ve hükümet dışı enerji kuruluşları ile koordineli olarak yerine getirilmektedir. Belirgin bir enerji ithalatçısı olan İtalya, yüzde 31 oranında Libya'dan, yüzde 41 oranında çeşitli Ortadoğu ülkelerinden yüzde 11 oranında eski Sovyetler Birliği ülkelerinden ve yüzde 17 oranında diğer ülkelerden petrol ithal etmektedir. Doğal gaz da benzer şekilde bu ülkelerden ithal edilirken, Kuzey denizi kaynakları ağırlık kazanmaktadır. İtalya, kömür ithalatını ABD, Avustralya ve Güney Afrika'dan yapmaktadır.¹¹²

1990'ların başında yayınlanan ulusal enerji planı (*Italian National Energy Plan*) bugünlere dek süren İtalyan enerji politikasının temel ilkelerini belirlemiştir.

* İtalya'da ulusal seviyede enerji konusunda çıkarılmış, 300 den fazla yasal düzenleme bulunmaktadır. Çoğu zaman birbiri ile çelişen ve sistematikten yoksun bu yasal alt yapı eleştirilere neden olmuştur.

¹¹² U.S. Department of Energy, *Italy*. Energy Information Agency, Washington, DC, 1995, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/italy.html>. (4 Mart 2006).

Bu ilkeler, enerji kısıtlamaları, çevrenin korunması, enerji güvenliği, vergilendirme ve ekonomik büyüme olarak sıralanabilir.¹¹³

İtalya faal halde iken referandum sonucu nükleer tesislerini kapatan çok az ülkeden birisidir. 1987'deki Çernobil kazasından sonra aldığı karar ile nükleer enerjiden vazgeçen İtalya iç enerji üretiminin yüzde 4' üne yakın kısmını nükleer santrallerden karşılamaktaydı.¹¹⁴ İtalya'nın Topluluk pazarına entegrasyonu arttıkça, enerji pazarının serbestleşme ve rekabet oranı artmıştır. İtalyanlar enerji pazarlarını liberalleştirmeye çalışırken, enerji ile ilgili kararları yerel otoritelere devretmek, enerji çeşitlerini artırmak gibi aktif enerji eylemlerini de uygulamaya koymaya çalışmaktadırlar. Zaman içerisinde İtalyan enerji piyasasında kamunun etkisi oldukça azalmıştır. 1990'lardan sonra çıkarılan rekabet yasası hala yürürlüktedir. İtalyan hükümeti rekabeti sağlamak ve enerji pazarına girişi mümkün kılmak maksadıyla Elektrik ve Doğal Gaz Yetkilisi (*Authority for Electricity and Gas*) adı altında bir kurum oluşturması ile enerji sektöründeki tekellerin kırılması sağlanmıştır. İtalyan hükümetleri yüksek enerji vergilerini çevrenin korunmasında etkili bir araç olarak kullanmışlardır. Ayrıca çevre bakanlığının Fiat ile yaptığı anlaşma dikkat çekicidir. İtalyan Çevre Bakanlığının Fiat otomobil ile otomobillerden kaynaklanan greenhouse gaz emisyonlarını azaltmak maksadıyla yaptığı söz konusu anlaşmaya göre 2010 Fiat'ın yılına kadar ürettikleri araçların km başına yüzde 23 daha az CO₂ emisyonu üretmesinden kaynaklanmaktadır.¹¹⁵

Tablo 27 İtalya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

İtalya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	11.74	0.00	11.13	0.00	13.63	0.00	20.91
Petrol	3.88	84.94	3.62	79.02	3.41	74.31	3.26	71.21
Doğal Gaz	13	64.01	10	75.45	3	84.20	1	86.64
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	3.20	-	2.81	-	2.47	-	2.32
Yenilenebilir Enerji	13.64	13.64	15.05	15.05	16.47	16.47	17.57	17.57
Toplam	30.51	177.52	28.67	183.47	22.88	191.07	21.84	198.64

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.170.

¹¹³ IEA, *Key Energy Indicators for Italy*. Paris at <http://www.iea.org>. (8 Mart 2006).

¹¹⁴ Marco Carnevale, "Nuclear Decision-making in Italy," *How Western European Nuclear Policy Is Made: Deciding on the Atom*. ed. Harald Mueller. St. Martin's Press, New York, 1991, pp. 119-136; *1998 Annual Energy Review*. DGXVII, European Commission, Brussels, s. 75.

¹¹⁵ *First Italian National Communication to the Framework Convention on Climate Change*. Ministry for the Environment, Rome, January 1995.

İtalya'nın, doğal gaz rezervlerinin yakın gelecekte tükenerek olmasına rağmen İtalyan enerji pazarında en büyük payın doğal gazda olacağı değerlendirilmektedir. Nükleer enerji kullanmayacağı öngörülen İtalya'nın, enerji açığı 2030'larda önemli boyutlara ulaşacağı Tablo- 27'de görülmektedir.

2.1.1.10. Lüksemburg'un Pazarı ve Politikası

Lüksemburg (400 bin civarında nüfusu ve kuzey-güney sınırları arasındaki maksimum 82 km'lik mesafe ile) Avrupa'nın en küçük ülkesidir. 3 ana bölge ve 12 kantondan oluşan siyasi bir yapıya sahiptir. Lüksemburg Kyoto Protokolünü 2001'de onaylamıştır. Lüksemburg'da 1999 yılında, Enerji Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığı içerisinde oluşturulan Enerji ve İletişim Direktörlüğüne dönüştürülmüştür. (*Energy and Communications Directorate within the Ministry of Economic Affairs*). Enerji politikasının oluşumundan bu direktörlük sorumludur. Çevre Bakanlığı, hava kirliliği ve CO₂ emisyonlarından sorumlu iken, enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji konularında sorumluluk her iki bakanlık arasında paylaşılmıştır. AB ve Uluslararası Enerji Ajansı enerji ilkeleri ile uyumlu olan Lüksemburg'un enerji politikasının hedefleri; doğal gaz ve elektrik şebekesinin AB şebekelerine bağlanması, doğal gaz pazarının rekabete açılması, Kyoto Protokolünün gereklerine uygun olarak emisyon oranlarının yüzde 28 düşürülmesi, enerji çeşitliliğinin artırılması ve enerji vergi farklılıklarının giderilmesi olarak sıralanabilir.¹¹⁶

Tablo 28 Lüksemburg'un Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Lüksemburg'un Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	0.10	0.00	0.13	0.00	0.17	0.00	0.79
Petrol	0.00	2.63	0.00	2.71	0.00	2.79	0.00	2.86
Doğal Gaz	0.00	0.99	0.00	1.29	0.00	1.54	0.00	1.24
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.44	-	0.42	-	0.41	-	0.40
Yenilenebilir Enerji	0.09	0.09	0.17	0.17	0.22	0.22	0.28	0.28
Toplam	0.09	4.25	0.17	4.73	0.22	5.13	0.28	5.58

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.172.

¹¹⁶ International Energy Agency, Lüksemburg Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003, IAE pdf, s.15.

Lüksemburg'un enerji üretim ve tüketim miktarlarının verildiği Tablo-28'den da görülebileceği gibi, enerji açığını azaltacak bir eğilime sahip olsa, Lüksemburg, yakın gelecekte tükettiği enerjinin yarısını ithal etmek zorunda kalacaktır.

2.1.1.11. Hollanda'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Hollanda'nın enerji politikasının esasları ve hedefleri, 1999-2002 yıllarında hükümetin yayınlamış olduğu raporlarla şekillenmiştir. Daha önce çıkarılmış Elektrik ve doğal gaz yasaları bu periyodik raporların hazırlanması için yasal zemini oluşturmuştu. Bu kapsamda belirlenen Hollanda'nın enerji politikasının hedefleri; öncelikli olarak elektrik ve doğal gaz enerji pazarlarının, ardından tüm enerji pazarlarının serbestleşmesi, etkili ve sürdürülebilir bir enerji sisteminin kurulması, enerji arz güvenliğini ve enerji etkinliğinin sağlanması ve yüksek çevresel standartlar oluşturulması olarak ifade edilmektedir. Bu hedeflere ulaşmak için Hollanda'nın uzun vadeli teknolojik ekonomik ve sosyal yapı değişikliğine ihtiyacı bulunmaktadır.

Hollanda Kyoto protokolü gereklerine uygun olarak CO₂ emisyonlarının düşürülmesi, enerji etkinliğinde yılda yüzde 1.3 artış sağlanması ve elektrik üretiminde yenilenebilir enerji oranlarının 2010'a kadar yüzde 9 2010'a kadar yüzde 10 artırılması gibi sürdürülebilir bir enerji sistemi için Hollanda'nın koyduğu somut hedeflerdir. Hollanda'nın doğal gaz piyasasını elinde bulunduran Gasgebouw'un revizyona tabi tutulması gerekmektedir.¹¹⁷

Tablo 29 Hollanda'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Hollanda'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	5.38	0.00	5.64	0.00	4.96	0.00	12.54
Petrol	2.86	28.91	2.90	29.03	1.75	30.72	0.99	31.98
Doğal Gaz	56.02	37.46	60	40.99	50	44.20	43	41.27
Nükleer Enerji	0.04	0.94	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	1.68	-	1.71	-	1.76	-	1.77
Yenilenebilir Enerji	2.35	2.35	2.65	2.65	3.37	3.37	4.19	4.19
Toplam	62.18	76.72	65.55	80.03	55.12	85.01	48.18	91.75

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003, s.174.

¹¹⁷ International Energy Agency, Holland Review, Energy Policies of IEA Countries, OECD/IEA, 2003, IAE, s.17.

Tablo-29'dan, Hollanda'nın enerji tüketiminin, ürettiği miktarın iki katına yakın olacağı değerlendirilmektedir. Yenilenebilir enerji üretim miktarlarının yaklaşık iki katına çıkacak olmasına rağmen, nükleer enerjiden vazgeçilecek olmasının yanı sıra petrol rezervlerinin tükenecek olması üretim miktarlarının tüketim miktarlarının çok gerisinde kalmasına neden olan etkenler arasında sayılabilir.

2.1.1.12. Portekiz'in Enerji Pazarı ve Politikası

Portekiz hükümeti, 2003 yılında enerji sektörünü yenilemeye karar vermesi ile Portekiz enerji politikasının yönetimi ve kurumsal yapısı radikal bir değişime uğramıştır. İberik elektrik pazarının geliştirilmesi konusunda önemli adımlar atılmış, 2004 itibarıyla Portekiz elektrik pazarı ve petrol fiyatları tamamen serbestleşmiştir. Ayrıca doğal gaz enerji portföyüne başarılı biçimde dahil edilmiştir. Portekiz'de, aynı bakanlığın bünyesinde Jeoloji ve Enerji Genel Direktörlüğü (*General Directorate for Geology and Energy, DGGE*) kuruluncaya kadar Ekonomi Bakanlığı bünyesindeki Enerji Genel Direktörlüğü enerji konularından sorumluydu. Önceleri elektrik piyasasının düzenlenmesi için kurulan Enerji Hizmetleri Düzenleme Otoritesi, (*Energy Services Regulatory Authority/Entidade Reguladora dos Serviços Energéticos, ERSE*) daha sonra 2002'de doğal gaz piyasasının düzenlenmesinden sorumlu olmuştur. Portekiz hükümetinin enerji politikası enerji güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve ulusal rekabet olarak üç temel ilkeye dayanmaktadır.¹¹⁸ Bu ilkeler kapsamında enerji hedefleri, enerji pazarlarının liberalleşmesi, enerji yoğunluğunun ve fiyatlarının düşürülmesi, enerji hizmet kalitesinin yükseltilmesi, enerji arz güvenliğinin sağlanması, enerji çeşitliliğinin artırılması, yerel enerji kaynaklarına önem verilmesi, çevreye yapılan olumsuz etkinin azaltılması, ulusal verimin artırılması olarak sıralanabilir. Diğer bir çok ülkede olduğu gibi küreselleşme sürecinin hızlanmasından ve AB'nin son genişlemesinden sonra, Portekiz enerji pazarı önemli sıkıntılarla karşılaştı. Portekiz enerji sektörünün gelişmesi ve modernleşmesini özellikle AB Uyum Fonundan (*Cohesion Fund*) aldığı destekle gerçekleştirmiştir. Çevre konusunda emisyonlar ısınmadan ziyade endüstri ağırlıklıdır. Çünkü Portekiz'in iç bölgelerde 7°C, güney sahilinde 18°C olan, yıllık

¹¹⁸ Resolution of the Council of Ministers 63/2003 of 28 April 2003.

ortalamaya sahip ılımlı iklimi ısınma ihtiyacı için gerekli enerji miktarını önemli ölçüde azaltmaktadır. 2002’de onayladığı Kyoto protokolünün gereklerinin yerine getirilmesi için Portekiz Ulusal İklim değişikliği programını (*the Climate Change National Programme*) uygulamaya koymuştur. Portekiz’in 2030’da ürettiği enerji miktarının yedi katına yakın bir tüketim miktarına ulaşacağı Tablo-30’a göre değerlendirilmekte, petrol ve doğal gaz bağımlılığında önemli miktarlarda artış olacağı öngörülmektedir.¹¹⁹

Tablo 30 Portekiz’in Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Portekiz’in Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	3.47	0.00	3.66	0.00	4.21	0.00	5.37
Petrol	0.00	15.56	0.00	15.73	0.00	17.52	0.00	19.73
Doğal Gaz	0.00	3.22	0.00	5.72	0.00	8.13	0.00	8.88
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.08	-	0.07	-	0.07	-	0.07
Yenilenebilir Enerji	3.52	3.52	4.11	4.11	5.00	5.00	5.97	5.97
Toplam	3.52	25.85	4.11	29.00	5.00	34.92	5.97	40.02

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.176.

2.1.1.13. İspanya’nın Enerji Pazarı ve Politikası

İspanya’nın son yıllarda giderek artan enerji talebinin, yetersiz olan yerli kaynaklardan karşılanamaması İspanya enerji politikasının şekillendiren en önemli unsurlardandır. Sınır ötesi doğal gaz ve elektrik şebekelerinin yetersizliği enerji arzının güvenliğinin sağlanmasını güçleştirmektedir. Bu kapsamda İspanya enerji politikası; enerji ile ilgili uzun vadeli programlar ve öngörüler yaparak enerji alt yapısının şekillendirmek, ulusal sınırların ötesindeki enerji şebekelerinin güçlendirilmesi ile enerji arz güvenliğini sağlamak, enerji ile ilgili kararların bakanlık ve ilgili hükümet birimleri ile koordineli biçimde süratle çıkarılmasını sağlamak, enerji ile ilgili düzenlemelerinden sorumlu olan Ulusal Enerji Ajansı (*National Energy Commission, CNE*)’nin bağımsızlığını ve konumunu güçlendirmek olarak ifade edilebilir. İspanya’da doğal gaz pazarı 2004 yılı itibariyle tamamen serbestleşmiştir. Kömür sektörünün kendisine has bölgesel ekonomik ve sosyal sorunları İspanya hükümetlerine baskı oluşturmaktadır. İspanya’nın geleneksel fosil

¹¹⁹ International Energy Agency, OECD/IEA, Portugal Review, Energy Policies of IEA Countries, 2003, IAE, s.19.

kaynağı olan kömür sektöründe başta gelen sorun, ithal kömürle mukayese edildiğinde yüksek üretim maliyeti ve düşük kalitesi nedeniyle rekabet edebilme özelliğinden yoksun olmasıdır. İspanya'nın kömür sektörü dinamikleri, özellikle uzun süreden beri küresel anlamda kömür pazarının önemli değişim göstermemesinden dolayı yakın gelecekte pek değişime uğrayacak gibi görünmektedir. Bu kapsamda İspanya kömür üretimi 2000-2004 yıllarında azalmıştır. İspanya fosil yakıtların arz güvenliği sıkıntısını aşmak için yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. İspanya rüzgar enerjisinden elektrik üretiminde Dünya üçüncüsü konumuna gelmiştir. Yenilenebilir enerjiden elektrik üretimi için 2010'a kadar yüzde 12 ile 29,4 oranının hedeflendiği yenilenebilir enerjiye geçiş planında (*1999-2010 Renewables Promotion Plan*) belirtilmiştir. Maliyet etkinliğinin artırılması amacıyla özellikle yenilenebilir enerjiden üretilen elektriğin pazarlanmasında üreticiden pazara direk satış fiyat ayarlaması gibi enstrümanlar kullanılmaktadır.¹²⁰

Tablo 31 İspanya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

İspanya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	5.41	12.79	3.70	10.95	3.40	10.51	1.32	17.32
Petrol	0.25	66.80	0.18	69.96	0.00	73.75	0.00	74.27
Doğal Gaz	0.15	30.76	0.13	35.82	0.00	47.44	0.00	44.68
Nükleer Enerji	16.05	16.05	15.95	15.95	16.45	16.45	20.29	20.29
Elektrik	-	0.17	-	0.09	-	0.08	-	0.07
Yenilenebilir Enerji	8.35	8.34	13.98	13.98	16.42	16.42	18.31	18.31
Toplam	30.20	134.92	33.94	146.76	36.27	164.64	39.92	175.94

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.178.

Nükleer enerjiyi kullanan ülkeler arasında olduğu Tablo-31'de görülen İspanya, yakın gelecekte nükleer enerjiden vazgeçme eğiliminde değildir. Ekonomik nedenlerden dolayı yeni nükleer tesisler inşa etmek güç görünse de özellikle çevre konusunda önemli baskılar bu kararın verilmesini güçleştiren faktörler arasındadır. İspanya'nın 2030'larda ürettiği enerji miktarının dört katını tüketeceği öngörülmektedir.

¹²⁰ International Energy Agency, OECD/IEA, Spain Review, Energy Policies of IEA Countries, 2003, IAE, s.14.

2.1.1.14. İsveç'in Enerji Pazarı ve Politikası

Avrupa'nın dördüncü büyük ülkesi olan İsveç'in enerji politikası 1997 yılında sosyal demokrat, merkez ve sol partinin uzlaşması sonucu yapılan anlaşmaya dayanmaktadır. İsveç Ulusal Enerji Ajansı (*The Swedish National Energy Agency*) enerji alanında ana otoritedir. İsveç'in enerji politikasının hedefleri; uluslararası enerji rekabeti koşullarında elektrik ve diğer kaynaklara ulaşımın güvenliğinin sağlanması, sürdürülebilir ekolojik bir topluma geçiş, İsveç endüstrisinin gelişimi ve yenilenmesi için iş piyasalarında istikrarın sağlanması, Baltık bölgesinde enerji alanında çevre ve iklim değişikliğini konularında işbirliği olarak sıralanabilir.¹²¹ Petrol ve doğal gaz bağımlısı olan ve enerji açığı ilerideki yıllarda daha da artacak olan İsveç'in, 2030'larda enerji ithal etmeye devam edeceği Tablo-32'de görülmektedir.

Tablo 32 İsveç'in Enerji Potansiyeli (Mtoe)

İsveç'in Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	2.59	0.00	2.78	0.00	5.95	0.00	12.31
Petrol	0.00	14.84	0.00	14.90	0.00	14.48	0.00	14.23
Doğal Gaz	0.00	2.78	0.00	2.98	0.00	4.36	0.00	8.78
Nükleer Enerji	17.37	17.37	17.37	17.37	12.84	12.84	0.00	0.00
Elektrik	-	0.37	-	0.37	-	0.36	-	0.35
Yenilenebilir Enerji	15.13	15.13	16.16	16.16	17.47	17.47	17.65	17.65
Toplam	32.50	53.08	33.53	54.57	30.31	55.45	17.65	53.31

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.180.

2.1.1.15. Birleşik Krallık'ın Enerji Pazarı ve Politikası

Büyük Britanya Birleşik Krallığı ve Kuzey İrlanda veya kısaca Birleşik Krallık, İngiltere, İskoçya, Wales ve Kuzey İrlanda'yı kapsar. Dünyanın dördüncü büyük ekonomisi olan Birleşik Krallık, 1980'den beri net bir enerji ithalatçısıdır. Birleşik Krallığın, Kanada, Norveç ve ABD'ne ilave olarak petrol ihraç ettiği ülkelerin* hemen hepsi AB üyesidir.

Birleşik Krallık'ın enerji politikasının temel ilkesi rekabet koşullarına uygun fiyatlarla sürdürülebilir enerji kaynaklarının çeşitliliğinin artırılması ve arz

¹²¹ OECD/IEA, Sweden Review, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, 2003, IAE s.17.

* Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya ve İsveç.

güvenliğinin sağlanmasıdır.¹²² Bu temel ilkenin yerine getirilebilmesi için, çevrenin ve rekabetin korunması maksadıyla, enerji programının çerçevesini belirlemek, tüketicinin lehine olacak şekilde yasal düzenlemeler yapmak, olası monopollerini izlemek, kamu yararını gözetmek gibi konular hükümetin sorumluluğundadır. 1980'lerin sonundan itibaren temel hedefi enerji pazarlarının serbestleşmesi olan İngiliz enerji politikası oluşturulurken maliyet etkinliği de ön planda tutulmuştur.¹²³

Kyoto protokolü kapsamında, 1990 seviyeleri ile mukayese edildiğinde 2010'a kadar, greenhouse gaz emisyonlarını (*altı farklı gazdan kaynaklanan*), yüzde 12,5, CO₂ emisyonlarının yüzde 20 düşürülmesi Birleşik Krallık'ın belirlediği somut enerji hedefidir.¹²⁴

Hükümet, tüketicinin lehine olacak şekilde enerji piyasasının serbestleştirilmesi ve rekabetin artırılması için enerji piyasasında çeşitliliğin artırılması, arz güvenliğinin ve esnekliğin sağlanması yönünde eylemlerde bulunmaktadır.¹²⁵ Bu kapsamda yapılan enerji kısıtlama uygulamaları ve özelleştirmeler sayesinde özellikle ticari ve endüstri sektörlerinde yüzde 50-60'lara varan enerji fiyat azalmaları görülmüştür.¹²⁶ Çevresel faktörler bağlamında enerji endüstrilerinin serbestleştirilmesi, (*geleneksel olarak İngiliz elektrik endüstrisinin kullandığı*) kömürden doğal gaza geçiş sürecinde siyasi ve ekonomik faydalar sağlamıştır. Hükümetin özellikle Cezayir ve Rusya'ya ithalat bağımlığı yaratan bu ani dönüşümün yerel kömür endüstrisinin azaltılması yönünde gayret olarak değerlendirilmiştir. Sadece çok ileri teknolojiye sahip reaktörler başarıyla özelleştirildiğinden, daha ziyade diğer eski teknoloji ile çalışan nükleer tesislerde ve çevre konularının kısıtladığı yapım aşamasında olan nükleer tesislerde sorunlarla karşılaşmıştır. Nükleer enerji ile üretilen elektriğin satın alınması konusunda, hükümet dağıtım şirketlerine *Fosil Olmayan Enerji Zorunluluğu (Non-Fossil Fuel*

¹²² *United Kingdom National Energy Policy and Energy Overview*, <http://energytrends.pnl.gov.uk/uk004.htm> (7 Mart 2006).

¹²³ The Energy Review Energy, Review Consultation <http://www.dti.gov.uk/energy/review/index.shtml> (17 Mart 2006).

¹²⁴ OECD/IEA, *United Kingdom Review, Energy Policies of IEA Countries*, International Energy Agency, 2003, IAE, s.13.

¹²⁵ Department of Trade and Industry, *Conclusions of The Review of Energy Sources for Power Generation and Government Response to Fourth and Fifth Reports of Trade and Industry Committee*, s.17. <http://www.dti.gov.uk/public/frame1.html> (20 Mart 2006).

¹²⁶ DOE/EIA, *Energy Information Administration, Electricity Reform Abroad and U.S. Investment*, -0616 (October 1997), s.32.

Obligation, NFFO) olarak ifade edilen özel kısıtlama ve zorlamalar getirmiştir. 1989 elektrik yasasında (*Electricity Act of 1989*) yer alan ve 1990 yılında başlatılan bu uygulama ile; nükleer enerjiden üretilen elektriği dağıtan şirketlere yüzde 10 civarında maliyet avantajı sağlanmış, tüketicilere yansıyan bu avantaj fosil kaynaklar aleyhine nükleer enerji kullanımını daha ekonomik hale getirmiş,¹²⁷ üstelik İngiltere'nin nükleer endüstrisine yılda yaklaşık 1 milyar dolar destek sağlanmıştır.¹²⁸

Fosil Olmayan Enerji Zorunluluğu sadece nükleer sektöre değil, aynı zamanda yenilenebilir enerji* biçimlerine de avantajlar getirdiğinden, bu uygulama sonucunda kullanılma oranları düşen fosil enerji kaynaklarının neden olduğu greenhouse gaz emisyon oranları da önemli derecede azalmıştır. Rüzgar, hidrolik ve atıklardan enerji üretimini kapsayan 248'den fazla yenilenebilir enerji projesi İngiltere'de ve Wales'de sürdürülmektedir. *İskoç Yenilenebilir Zorunluluğu (Scottish Renewables Obligation, SRO)* ve *Kuzey İrlanda Fosil Olmayan Enerji Zorunluluğu (the Northern Ireland NFFO)* Birleşik Krallık'ta kullanılan benzer ilke etkileri olan diğer programlardır.¹²⁹

1980'lere gelindiğinde kömür ile çalışan santrallere kaliteli yerel kaynaklı kömür kullanma standardı getirilmesi bu santrallerde kullanılan kömürün maliyetini artırmıştır. Kömür ile çalışan santrallerin sayısı azaldığından emisyon oranları düşmüş, kömür endüstrisinde istihdam oranı azalmıştır.¹³⁰

1970 petrol şoklarından sonra, diğer tüm Avrupa ülkelerinde olduğu gibi önem kazanan enerji güvenliği konusunda, İngiliz Hükümeti enerji Pazar

¹²⁷ U.S. Department of Energy, Energy Information Administration, "*Electricity Restructuring and Privatization in the United Kingdom*," Electricity Reform Abroad and U.S. Investment (Washington, DC: U.S. Government Printing Office 1997, ss.13-14.

¹²⁸ Catherine Mitchell, Renewable Energy in the UK: Policies for the Future (*London: Council for the Protection of Rural England, 1998*), as reported in Curtis Moore and Jack Ihle, "Renewable Energy Policy Outside the United States," Renewable Energy Policy Project Issue Brief No. 14 (October 1999), ss.12-13.

* Bu uygulama sonucunda ülke çapında 12 bölgesel elektrik şirketi fosil olmayan enerji kaynaklarından elektrik üretmeye başlamıştır. Dolayısı ile fosil kaynaklara bağımlılık azalmış, enerji arz güvenliği hedefine ulaşılması kolaylaşmıştır.

¹²⁹ Department of Trade and Industry, New and Renewable Energy: Prospects for the 21st Century (London: Department of Trade and Industry, 1999), s.22.

¹³⁰ U.S. Department of Energy, Energy Information Administration, "*Electricity Restructuring and Privatization in the United Kingdom*," Electricity Reform Abroad and U.S. Investment (Washington, DC: U.S. Government Printing Office, s.30.

mekanizmalarına dayalı bir sistem kullanmaktadır. Yakın gelecekte üretim miktarının tüketim miktarını karşılamaması nedeni ile İngiltere'nin petrol ithalatının Rusya ve Cezayir'den yapacağı değerlendirilmektedir.¹³¹

Nükleer enerji üretim miktarı az miktarda düşse bile İngiltere'nin nükleer enerji üretimine devam edeceği, petrol ve doğal gaz üretim miktarlarında önemli azalmalar meydana geleceği Tablo-33'te öngörülürken, doğal gaz tüketim oranlarında dikkate değer bir artış olacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 33 Birleşik Krallık'ın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Birleşik Krallık'ın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	12.80	24.76	8.60	16.64	4.35	17.77	4.13	20.04
Petrol	214.70	78.78	112	82.43	90	86.03	75.91	89.51
Doğal Gaz	103	97.45	101	105.14	75	116.67	60	128.02
Nükleer Enerji	22.50	22.50	19.13	19.13	17.79	17.79	18.40	18.40
Elektrik	-	1.23	-	1.24	-	1.26	-	1.26
Yenilenebilir Enerji	5.25	5.25	7.88	7.88	10.04	10.04	11.93	11.93
Toplam	32.50	229.96	33.53	232.45	30.31	149.56	17.65	269.16

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.182

2.1.1.16. GKRY'nin Enerji Pazarı ve Politikası

Tüketim miktarlarını karşılamaktan çok uzak miktarda ürettiği yenilenebilir enerjiler istisna kabul edilirse GKRY enerji kaynağı ve üretimi yoktur. Dolayısı ile GKRY'nin enerji politikasının temeli petrol şoklarına dayanacak, enerji arz güvenliğinin sağlanması üzerine oturtulmuştur. Bu bağlamda GKRY petrol stoklarını oluşturmuştur. GKRY'nin AB'ne katılımından önce, müzakereler sürecinde, Topluluk tarafından GKRY enerji pazarında iç elektrik pazarına girişin ve ulusal elektrik pazarındaki tekelin kırılmasının güçlüğü temel sorunlar olarak tespit edilmiştir. GKRY'nin enerji politikasının öncelikli hedefleri; petrol stoklarını oluşturmak, uluslararası enerji düzenlemeleri ile uyum sağlamak, güç üretim merkezlerinin neden olduğu emisyon miktarlarını azaltmak, kurşunsuz petrol ve düşük sülfürlü dizel yakıt kullanmak, enerji etkinliğini artırmak, elektrik ve doğal gaz pazarlarının uluslararası enerji pazarları ile bütünleşmesini sağlamak olarak

¹³¹ Department of Trade and Industry, White Paper, "Conclusions of the Review of Energy Sources for Power Generation," Presented to Parliament by the Secretary of State of Trade and Industry by Command of Her Majesty, October 1998, s. 23-28, *The Government's Policy for Clean Coal Technologies* http://www.dti.gov.uk/ent/coal/cleaner_coal/html/back.html (7 Mart 2006).

sıralanabilir.¹³² GKRY'nin enerji tüketim trendi bu şekilde artarsa 2030'larda tüketim miktarının üretim miktarının dört katına yakın olacağı Tablo-34'de görülmektedir.

Tablo 34 GKRY'nin Enerji Potansiyeli (Mtoe)

GKRY'nin Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	0.03	0.00	0.03	0.00	0.02	0.00	0.02
Petrol	0.00	2.47	0.00	2.68	0.00	2.98	0.00	3.12
Doğal Gaz	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.00	-	0.00	-	0.00	-	0.00
Yenilenebilir Enerji	0.07	0.07	0.09	0.09	0.18	0.18	0.30	0.30
Toplam	0.07	2.57	0.09	2.80	0.18	3.19	0.30	3.43

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.190.

2.1.1.17. Çek Cumhuriyeti'nin Enerji Pazarı ve Politikası

Çek Cumhuriyeti son 15 yılda çok önemli bir transformasyon* geçirmiş, merkezi planlanan ve yönetilen devletçi bir ekonomik yapıdan serbest Pazar ekonomisine geçiş yapmıştır. 2004'te AB üyesi olmasından sonra ikinci önemli değişime sahne olan Çek Cumhuriyeti'nin enerji politikası da bu süreçlerden etkilenmiş ve değişime uğramıştır. 1990-2003 yılları arasında emisyon oranları yüzde 24 azalmıştır. AB müktesebatına uymak adına doğal gaz ve elektrik sektörlerindeki neredeyse tüm işletmeler özelleştirilmiştir. Enerji piyasasının reformu, enerji piyasasının tamamen serbestleşmesi, hiçbir ayrımcılık gözetmeden tam bir rekabet ortamının sağlanması, tüm teşvik ve sübvansiyonların kaldırılması, enerji piyasası düzenleyicisinin oluşturulması gibi temel ilkeler üzerine oturtulmuştur. Bu kapsamda, 2001 Ocağında *Enerji Piyasası Düzenleme Ofisi (The Energy Regulatory Office, ERO)* kurulmuştur. Mart 2004'te hükümet, 2030 yılına kadar uzun dönem hedefleri ve stratejileri içeren *Yeni Devlet Enerji Politikası'nı (new State Energy Policy, SEP)* açıkladı. Bu politika kapsamında, tespit edilen ilkeler; enerji güvenliği, ekonomik büyüme, sürdürülebilir çevre olarak sıralanabilir. Çek Cumhuriyeti'nin enerji pazarının bazı önemli sorunları bulunmaktadır. Örneğin

¹³² Cyprus Energy, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40114e.htm> (12 Aralık 2005).

* Çok yumuşak biçimde olması nedeni ile bu süreç literatürde *Kadife Devrim (Velvet Revolution)*, bu geçiş sürecinde, Slovakya'nın ayrılması da *Kadife Boşanma (Velvet Divorce)* olarak ifade edilmiştir.

doğal gaz sektöründe, tek bir şirket (RWE) tüm perakende sektörün yüzde 86'sını kontrol ederken, elektrik sektöründe yine tek bir şirket (CEZ), tüm pazarın yüzde 70'ini perakende sektörün ise yüzde 66'sını kontrol etmektedir. *Rekabeti Koruma Ofisi* bir seri düzenleme yapmışsa da henüz bu düzenlemeler pratiğe dönüştürülemedi. Çek Cumhuriyeti'nin doğal gaz ve petrol rezervleri oldukça sınırlı olması nedeniyle, ülke bir çok enerji şebekesi ile diğer ülkelerle bağlantılıdır. Çek Cumhuriyeti Fransa'dan sonra Avrupa'nın ikinci elektrik ihracatçısıdır. Doğal gaz ihtiyacının dörtte birinden fazlasını Rusya'dan farklı ülkelere ihraç etmektedir. Yenilenebilir enerji kaynakları toplam enerji ihtiyacının yüzde 3'ünün altındadır, 2010'a kadar yenilenebilir enerji kaynaklarından üretilen elektriğin yüzde 8'e çıkarılması hedeflenmiştir. Kömür, Çek Cumhuriyeti'nin en önemli kaynaklarından biridir. Fiyatı diğer enerji kaynaklarına göre düzenli ve düşüktür. Bu sektörde yapılan destekler ve bu sektörde çalışanların geleceği tartışılmaktadır. Çek Cumhuriyeti'nde uluslararası güvenlik standartlarına uygun iki nükleer santral bulunmaktadır. Bu nükleer tesislerden birinin (Temelín) 2003'te hizmete sokulması ile ülke başlıca elektrik ihracatçısı haline gelmiştir. Çek Cumhuriyeti'nin 2004 yılı itibarıyla *Dolní Rozínka*'daki madenlerden çıkardığı uranyum birim maliyeti uluslararası pazarların üzerinde, olduğundan kapatılması planlanmaktadır.¹³³

Tablo 35 Çek Cumhuriyeti'nin Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Çek Cumhuriyeti'nin Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	18.66	15.70	16.86	14.23	12.96	11.34	11.97	12.38
Petrol	0.18	9.21	0.20	10.37	0.21	11.79	0.21	12.81
Doğal Gaz	0.14	8.57	0.12	9.77	0.10	12.26	0.10	13.15
Nükleer Enerji	7.43	7.43	7.41	7.41	7.36	7.36	3.85	3.85
Elektrik	-	-0.89	-	-0.88	-	-0.86	-	-0.81
Yenilenebilir Enerji	0.92	0.92	1.08	1.08	1.47	1.47	2.17	2.17
Toplam	27.34	40.94	25.66	41.99	22.10	43.38	18.30	43.55

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.192.

Çek Cumhuriyeti'nde aşamalı olarak azalacağı Tablo-35'te değerlendirilen nükleer enerji üretim miktarının 2030'larda neredeyse 2006 rakamlarının yarısına ineceği, enerji üretiminde sıra dışı bir artış sağlanamadığı takdirde üretim miktarları tüketim miktarlarının yarısını bile karşılamayacağı öngörülmektedir.

¹³³ International Energy Agency, OECD/IEA, The Czech Republic, Energy Policies of IEA Countries, 2003, IAE, s.9.

2.1.1.18. Estonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

51 yıl sonra 1991'de Sovyetler Birliğinden bağımsızlığına kavuşan Estonya, *petrol taşının (oil shale)** ana enerji kaynağı olduğu Dünyadaki tek ülkedir. Estonya'nın Tallinn limanı Rusya'dan Avrupa'ya petrol ihracatı için artan stratejik bir önem sahiptir. Bağımsızlığa kavuşmasından sonra, Pazar ekonomisine geçiş sürecinde, Estonya'ya özellikle Finlandiya'dan direkt yabancı yatırımlar yapılmıştır. 1991'den sonra uluslar arası birçok kuruluşa üye olmaya başlayan Estonya, üç Baltık ülkesi ile enerji pazarlarını ve politikalarını uyumlaştırmak için işbirliğine gitmiştir. Estonya'nın özelleştirme gayretleri kapsamına aldığı şirketler, Estonya'nın elektrik arzının yüzde 90'ını yapan ve ülkenin petrol taşı (oil shale) madenlerini elinde bulunduran Narva Güç Santralleri (*Narva Elektriijaamad/Narva Power Plants*), NRG Energy ve Eesti Energia (*Estonya Enerji/Estonian Energy*) dir. Estonya'nın ham petrol doğal gaz ve kömür rezervleri bulunmamaktadır. Doğal gazı Rusya'dan boru hattı ile alan Estonya bu ithalatını Norveç'e çevirmeye çalışmaktadır. 1999'da Tammiku madeninin kapanması, ülke endüstrisi için bir dönüm noktasıdır. 2006 yılından sonra çevre baskısı nedeniyle AB çevre standartlarına uyabilmek amacıyla petrol taşından petrol üretiminin düşeceği sanılmaktadır. Litvanya'nın yeni yapılan Butinge limanı gibi Baltık Denizindeki limanlar ile, ağır petrol ürünleri için boru hatlarına bağlı olmayan Estonya limanları rekabet etmek zorundadırlar. Estonya'nın iki büyük petrol taşı yakıtı kullanan elektrik santrali vardır. Petrol üretim ve dağıtımında Eoil, doğal gaz üretim ve dağıtımında Eesti Gaas, elektrik ve ısıtma alanında Eesti Energia, petrol taşı sektöründe Eesti Põlevkivi, petrol taşı yakıtı kullanan santrallerin işletilmesi ve petrol taşı madencilik endüstrisinde Narva Elektriijaamad Estonya'nın önemli enerji işletmeleridir. Gazprom (Rusya)'la bağlantılı 250 mil boru hattı bulunan Estonya'ya direkt yatırım yapan yabancı şirketler Gazprom (Rusya), Fortum/Neste Oy (Finlandiya), Ruhrgas (Almanya), NRG Energy ve Cinergy Corporation (ABD)'dir.¹³⁴

* Petrol Taşı (*Oil shale*) kavramı genel olarak distile edilince petrol elde edilen koyu siyah organik cisimlere verilen isimdir, direkt yakılarak da kullanılmaktadır. Dünyadaki toplam rezervi 1.6 trilyon varil olan Petrol Taşı (*Oil shale*) rezervlerinin 1 ile-1.2 trilyon varili ABD'dedir. Estonya, Rusya, Brezilya ve Çin'de de rezervleri bulunmaktadır. Maliyet ve çevre faktörleri nedeni ile üretimi düşmektedir.

¹³⁴ *Estonia*, <http://www.estoniaenergy.com> (28 Aralık 2005).

Tablo 36 Estonya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Estonya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	2.52	2.63	1.76	2.13	0.23	1.29	0.23	1.28
Petrol	0.00	1.11	0.00	1.20	0.00	1.38	0.00	1.51
Doğal Gaz	0.00	0.84	0.00	1.07	0.00	1.35	0.00	1.33
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	-0.08	-	-0.08	-	-0.07	-	-0.07
Yenilenebilir Enerji	0.46	0.46	0.46	0.46	0.44	0.44	0.37	0.37
Toplam	2.98	4.97	2.22	4.78	0.67	4.39	0.59	4.41

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.194.

Enerji üretim miktarları tüketim miktarlarını karşılamadığından Estonya enerji ithalat bağımlısı bir ülkedir. Tablo-36'dan 2030'larda ürettiği miktarının dört katını tüketeceği tespit edilmektedir.

2.1.1.19. Macaristan'ın Enerji Pazarı ve Politikası

Macaristan'ın enerji politikasının temel ilkesi, uluslararası enerji standartları ile uyumlu olarak enerji piyasasında; enerji güvenliği, ekonomik etkinlik ve çevrenin korunması konularında dengenin sağlanmasıdır.¹³⁵ Bu ilkeler kapsamında, Macaristan enerji politikasının temelleri 1999 yılında atılmıştır. Bu politikanın hedefleri, tüketicinin korunması ve rekabetin sağlanmasını göz önünde bulundurmamak, *Tek Avrupa Enerji Pazarı* ile entegre olabilecek etkili bir iç enerji pazarı yaratırken, işleyen bir enerji iç pazarı yaratmak, enerji kaynaklarının korunmasını sağlamak, hem gelecekte kurulacak hem de mevcut enerji tüketim merkezlerine çevre standartları getirmek, şeffaf bir enerji fiyat politikası oluşturmak ve mevcut monopoller üzerinde demokratik kontrol sağlamaktır.¹³⁶

AB üyesi olmasının etkisiyle, Macaristan'ın enerji piyasasının, özellikle ithalat bağımlısı olduğu Rusya'dan, enerji çeşitliliği yolu ile ayrılması ilkesi Macaristan Parlamentosu'nda 1993'te bir karar¹³⁷ ile benimsenmiştir. Bu karar kapsamında enerji etkinliğinin artırılması, enerji alt yapısının modernizasyonu, elektrik tüketiminin daha iyi yönetimi, enerji uygulamaları ve üretim merkezleri

¹³⁵ International Energy Agency, OECD/IEA, Hungary, Energy Policies of IEA Countries, 2003, IAE s.17.

¹³⁶ Hungarian Energy Policy Principles and the Business Model of the Energy Sector" (Resolution 2199/1999 VIII. 6).

¹³⁷ The energy policy resolution adopted by the Hungarian Parliament in 1993, [21/1993(IV.9)OGY].

hakkında kamunun bilgilendirilmesi gibi enerji hedefleri belirlenmiştir. Aslında kararın özünde aşamalı olarak AB'ne entegre olabilmek maksadıyla serbest pazara uygun bir enerji pazarı oluşumunun sağlanması bulunmaktadır. Bu kapsamda bir seri yasal düzenleme* de yapılmıştır.

1999'da yayınlanan bir dokümanla¹³⁸ yukarıda belirtilen politika prensiplerine ve hedeflerine ilave olarak tüketiciler ve özel enerji şirketleri lehine bir dizi hedef daha belirlenmiştir. Bu hedefler, iç enerji pazarının fonksiyonelliğinin sağlanması, piyasa aktörleri için talep miktar bilgilerinin belirlenmesi, tüketici lehine enerji krizlerine çözümler üretilmesi, enerji fiyatlarını enerji maliyetleri seviyelerine çekilmesi olarak ifade edilebilir. Ham petrol stoklarının tutulması, yenilenebilir enerji biçimlerine yönelerek enerji çeşitliliğinin artırılması gibi bir seri eyleme başlanmıştır. Elektrik pazarını AB üyeliğinden önce rekabete açan, Macaristan, Kyoto protokolünü 2002'de onaylamıştır. Macaristan'da Enerji ve Ulaştırma Bakanlığı Enerji Genel Direktörlüğü (*The Ministry of Economy and Transport, Directorate-General for Energy*) Macaristan enerji politikasının uygulanmasından, Atom Enerji Otoritesi (*Hungarian Atomic Energy Authority, HAEA*) nükleer enerji politikasından, Çevre ve Su Bakanlığı (*the Ministry of Environment and Water*) CO₂ emisyonlarının ve diğer çevreye zararlı unsurların azaltılmasından, Eğitim Bakanlığı (*Ministry of Education*) enerji araştırma ve geliştirme projelerinden, Acil Petrol Stokları Birliği (*Emergency Oil Stock Association*) stratejik petrol stoklarının tutulmasından, Tarım Bakanlığı biyo yakıtların geliştirilmesinden, Macaristan Rekabet Ofisi (*Hungarian Competition Office, GVH*) enerji sektöründeki birleşmelerden ve rekabet koşullarının sağlıklı işletilmesinden, Bakanlıklar arası Enerji Tasarrufu Komitesi (*Inter-Ministerial Committee on Energy Saving*) bu konu için gerekli mali yapının oluşmasından sorumludur.¹³⁹

Macaristan enerji üretim miktarının 2030'larda altı katı kadarını tüketeceği Tablo-38'de görülmektedir. Nükleer santrallerinin uzun vadede devre dışı kalacağı

* Doğalgaz Arz Kanunu, (*Act on Gas Supply, 1994*), Elektrik Üretimi ve Dağıtım Kanunu (*the Act on Producing, Transmitting and Distributing Electricity, 1994*), Nükleer Enerji Kanunu (*the Act on Nuclear Energy, 1996*), Macaristan Enerji Kurumunun Kurulması (*the Hungarian Energy Office, 1994*) Yeni bir Elektrik Güç Kanunu (*A new Electric Power Act, 2001*).

¹³⁸ Hungarian Energy Policy Principles and the Business Model of the Energy Sector" (*Resolution 2199/1999 VIII.6*).

¹³⁹ The Energy Conservation and Energy Efficiency Improvement Action Programme.

göz önüne alındığında; enerji üretiminde sıra dışı bir artış sağlanmadığı takdirde üretim miktarlarının tüketim miktarlarının altında birini bile karşılamayacağı öngörülmektedir.

Tablo 37 Macaristan'ın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Macaristan'ın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	2.83	4.06	2.12	4.48	1.27	5.60	1.14	6.96
Petrol	0.95	7.09	0.86	7.49	0.81	8.04	0.79	8.25
Doğal Gaz	2.40	10.98	2.37	11.87	2.34	12.39	2.33	13.15
Nükleer Enerji	3.58	3.58	3.58	3.58	3.59	3.59	0.00	0.00
Elektrik	-	0.29	-	0.35	-	0.17	-	0.30
Yenilenebilir Enerji	0.39	0.39	0.49	0.49	0.71	0.71	1.04	1.04
Toplam	10.15	26.39	9.42	28.26	8.71	30.51	5.31	29.70

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.196.

2.1.1.20. Letonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Topluluğa son genişleme kuşağıyla üye olan diğer Baltık ülkeleri ile uyumlu olarak Letonya, Topluluğun müktesebatına uyum çalışmaları kapsamında, enerji piyasasını ve politikasını yeniden düzenlemiştir. Letonya, Avrupa Atom Enerji Kurumu anlaşması dahil olmak üzere, kendi müktesebatını, tüm AB enerji müktesebatına* uyumlaştırmıştır. Letonya'nın aktif ana enerji eylemleri olarak, sadece doğal gaz ve petrol ürünleri ile elektrik enerjisinin iletimi ifade edilebilir. Letonya'nın enerji politikasının hedefleri 1999'da belirlenmiştir. Tümüyle AB enerji politikasının hedefleri ile uyumlu olmak, rekabetçi bir enerji pazarı oluşturmak, diğer Baltık ülkeleri ile işbirliği yaparak AB kurallarına uygun Baltık bölgesine açık enerji pazarı oluşturmak, enerji arz güvenliği ve enerji etkinliği sağlamak Letonya enerji politikasının başlıca hedefleridir. Kyoto protokolünü onaylayan Letonya, Phare ve Synergy gibi Doğu Avrupa için AB tarafından uygulamaya konulan enerji programlarından yararlanmaktadır. Ayrıca AB *Save Programı* ile *Baltic Ring*, *Baltic Gas Grid* and *Baltic Energy Task Force* gibi diğer uluslararası enerji işbirliği programlarına da dahil olmuştur. *Latvijas Gaze* ve *Latvenergo* Letonya'nın iki büyük önemli enerji şirketleridir. Letonya'nın nükleer santrali bulunmamaktadır. Eski

* 68/414/EEC numaralı AB direktifi gereği oluşturulması gereken 90 günlük petrol stoklarının oluşturulması konusu istisna olarak kalmıştır. Petrol stoklarının oluşturulmasının toplam maliyetinin 176,7 milyon Euro civarında olacağı tahmin edilmektedir.(ağır petrol stoklarının 29,8 milyonluk maliyeti dahil).

Sovyetler Birliği'nden kalma nükleer araştırma tesisi de 1998'de kapanmıştır. Letonya'da enerji piyasasının serbestleşmesi gayretleri kapsamında, 1996'da enerji piyasası düzenleme kurulu oluşturulmuştur.¹⁴⁰

Letonya enerji üretim miktarının 2030'larda beş katını tüketeceği öngörülmektedir. Tablo-38'de petrol ve doğal gaz bağımlılığını sürdüreceği değerlendirilen Letonya enerji ithalatçısı bir ülke durumundadır.

Tablo 38 Letonya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Letonya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.04	0.22	0.04	0.33	0.07	0.54	0.10	0.63
Petrol	0.00	1.33	0.00	1.44	0.00	1.70	0.00	1.84
Doğal Gaz	0.00	1.23	0.00	1.25	0.00	1.27	0.00	1.28
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.19	-	0.21	-	0.23	-	0.19
Yenilenebilir Enerji	1.06	1.06	1.17	1.17	1.24	1.24	1.19	1.19
Toplam	1.11	4.04	1.21	439	1.31	4.98	1.29	5.12

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.198.

2.1.1.21. Litvanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Litvanya enerji piyasasının özellikleri diğer Baltık ülkeleri ile büyük benzerlikler göstermektedir. Litvanya enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji biçimleri üzerine yoğunlaşan bir enerji politikası izlemektedir. Ignalina nükleer tesisi Nükleer Güvenlik Anlaşması (*Nuclear Safety Account Agreement*) gereği söndürüldükten* sonra yakın gelecekte Litvanya'da nükleer enerji gibi bir enerji opsiyonu da kalmayacaktır. Elektrik piyasasının reform çalışmaları 2001 başlatılmış AB üyeliğinden önce tamamlanmıştır.¹⁴¹

Litvanya'nın mevcut nükleer santrallerin kapanması ve diğer enerji biçimlerinden elde ettiği üretim miktarlarında artış olmaması nedeniyle, 2030'da üretim miktarının on katına yakın enerjiye gereksinimi olacağı Tablo-39'da öngörülmektedir.

¹⁴⁰ Position Paper of The Republic of Latvia Chapter 14: "Energy".

* Ignalina nükleer reaktörünün bir ünitesi 2005'de kapanmıştır. İkinci ünitesi 2009'da kapatılacaktır.

¹⁴¹ Lithuania, Energy, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40105f.htm> (7 Mart 2006).

Tablo 39 Litvanya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Litvanya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	0.29	0.00	0.81	0.00	1.43	0.00	1.75
Petrol	0.34	2.74	0.40	2.88	0.51	3.52	0.57	4.07
Doğal Gaz	0.00	2.45	0.00	2.98	0.00	3.25	0.00	3.39
Nükleer Enerji	1.08	1.08	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	-0.05	-	0.01	-	0.01	-	0.01
Yenilenebilir Enerji	0.68	0.68	0.74	0.74	0.80	0.80	0.87	0.87
Toplam	2.10	7.19	1.14	7.42	1.30	9.01	1.43	10.10

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.200.

2.1.1.22. Malta'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Son genişleme dalgası ile AB üyesi olan Malta'nın, ada olması coğrafi olarak uluslararası enerji iletim şebekelerine bağlanmasını imkansız kılmaktadır. Adada fosil enerji kaynakları bulunmadığı gibi teknolojik alt yapının yetersizliği nedeni ile yenilenebilir enerji kaynakları ile üretim de, ancak 2020'li yıllardan sonra oldukça sınırlı miktarda olacağı öngörüsü yapılmaktadır.¹⁴²

Tablo 40 Malta'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Malta'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00	0.01	0.00
Petrol	0.00	0.92	0.00	1.06	0.00	1.36	0.00	1.50
Doğal Gaz	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	0.00	-	0.00	-	0.00	-	0.00
Yenilenebilir Enerji	0.00	0.00	0.00	0.01	0.01	0.01	0.03	0.03
Toplam	0.00	0.92	0.01	1.06	0.01	1.37	0.03	1.54

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.202.

Az miktarda yenilenebilir enerji üreten bir ülke olsa da diğer enerji kaynaklarından yoksun olan Malta'nın ithalat bağımlısı bir ülke olduğu Tablo-40'da görülmektedir.

2.1.1.23. Polonya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Polonya'nın enerji sektörünün değişim süreci, yeniden yapılanma, özelleştirme ve enerjinin kısıtlanması olarak üç temel ilkeye dayanmaktadır. Polonya'nın enerji politikası oluşturulurken AB'ne entegrasyon, akarsular ve su

¹⁴² Malta – Energy <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40112f.htm> (7 Mart 2006).

rezervleri ile hava kirliliğine neden olan etkenlerin azaltılması, uluslararası koşulların yerine getirilmesi göz önünde bulundurulmuştur. Polonya'nın 2020'ye kadar sürecek enerji politikası, hükümet tarafından 2000 yılında yayınlanan üç temel enerji dokümanında* ifade edilmiştir. Dokümanlar daha önce belirlenen ilkelerde radikal değişimler getirilmeden, enerjinin rasyonel üretilmesi ve kullanılmasını öngörmektedir. Bu kapsamda enerji tüketiminde etkinlik ve yenilenebilir enerjilerin kullanılması ön plana alınmış, 2010'a kadar yenilenebilir enerjilerin yüzde 7,5'e 2020'ye kadar yüzde 14'e çıkarılması hedeflenmiştir. Elektrik pazarının serbestleşmesi konusunda da oldukça yüksek bir seviyeye gelinmiştir. Enerji sektöründe özelleştirme özellikle sendikalar yüzünden önemli sıkıntılarla karşı karşıyadır.¹⁴³

AB müktesebatına uyum sağlanabilmesi maksadıyla 2005'te yeşil sertifika uygulamasına¹⁴⁴ başlanmıştır. Enerji arz güvenliği kapsamında Polonya enerji stoklarını önemli ölçüde artırmıştır. Polonya'da nükleer reaktör bulunmamasına rağmen bir tanesi radyoaktif atıkları işleyen beş adet araştırma reaktörü bulunmaktadır.¹⁴⁵

Tablo 41 Polonya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Polonya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	62.02	50.16	58.92	48.71	51.91	47.19	43.66	44.89
Petrol	0.69	21.54	0.75	23.98	0.77	31.52	0.65	38.02
Doğal Gaz	3.33	12.88	3.34	18.53	2.95	28.70	2.45	32.94
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	-0.55	-	-0.52	-	-0.47	-	-0.49
Yenilenebilir Enerji	5.33	5.33	5.24	5.24	5.94	5.94	7.63	7.93
Toplam	71.36	89.36	68.25	95.94	61.57	112.88	54.70	123.29

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.206.

Üye olan son kuşak ülkeleri ile mukayese edildiğinde, potansiyel olarak en büyük ölçüğe sahip ülkelerden birisi olan Polonya'nın petrol ve doğal gaz

* "the Assumptions for Poland's Energy Policy until the year 2020", "the Development Strategy for Renewables, an ordinance of Minister of Economy" and "the Long-term Strategy for Sustainable Development for Poland Until 2025".

¹⁴³ Poland Energy policy, Legislative background, funds and programmes.

<http://www.eva.ac.at/enercee/pl/energypolicy.htm> (6 Ocak 2006).

¹⁴⁴ Green Certificates, Directive No 2003/54/EC, (concerning common rules for the internal market in electricity. *İç Elektrik Pazarı Ortak Kuralları*).

¹⁴⁵ Poland <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e14106.htm> (8 Ocak 2006).

bağımlılığının giderek artacağı Tablo-41’de görülmektedir. Enerji ithalatçısı bir ülke olan Polonya’nın 2030'larda ürettiği enerji miktarının yaklaşık iki katını tüketeceği öngörülmektedir.

2.1.1.24. Slovakya’nın Enerji Pazarı ve Politikası

Çekoslovakya’nın dağılması ile siyasi arenada yer bulan ve son genişleme kuşağı ile AB üyesi olan Slovakya’nın enerji politikasının temelleri 1993 yılında atılmıştır. Söz konusu politikanın 2000 yılında revize edilmesi ile oluşturulan Slovakya’nın enerji politikasının öncelikleri, enerji arz güvenliğinin sağlanması ve enerji sektörü için sürdürülebilir kalkınma olarak belirlenmiştir. Slovakya hükümeti AB üyeliği öncesinde, iç enerji piyasasını AB müktesebatına uyumlaştırmaya öncelik vermiştir. Bu kapsamda çevreye daha duyarlı, arz güvenliği sağlanmış, serbestleştirilmiş enerji piyasası oluşturulmaya çalışılmıştır. 2002 yılında elektrik pazarından başlanmak üzere, diğer enerji piyasalarının 2007’de tamamlanması öngörülerek enerji piyasasının özelleştirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Slovakya 90 günlük petrol stoklarını oluşturmuştur. Slovakya sadece AB müktesebatına uyum sağlamakla kalmamış aynı zamanda enerji alanında uluslararası işbirliğine* girmiştir. Enerji iletim konusunda stratejik konumunu değerlendirmek amacıyla boru hatlarının geliştirilmesi çalışmalarına başlamıştır. Nükleer alanda güvenlik standartlarına uyum kapsamında mevcut nükleer tesislerin aşamalı olarak kapatılmaktadır. 2 adet Bohunice V1 reaktörü 2006 ve 2008 yıllarında devre dışı bırakılacaktır. Kyoto protokolü kapsamında, greenhouse gaz emisyon oranlarının 1990 seviyesine göre 2012’ye kadar aşamalı olarak yüzde 8 düşürülmesi hedeflenmiştir.¹⁴⁶

Petrol ve doğal gaz bağımlılığı giderek artacağı değerlendirilen Slovakya’nın nükleer enerji üretimi giderek azalacağı Tablo-42’de görülmekte, 2030’da ürettiği enerji miktarının yaklaşık beş katını tüketeceği öngörülmektedir.

*Bu kapsamda Kyoto Protokolü, Nükleer Güvenlik Anlaşması (*Nuclear Safety Treaty*), Enerji Şartı (*Supplementary Agreement to Energy Charter Treaty, ECT*), BM İklim Değişim Konvansiyonu (*UN Framework Convention on Climate Change, UNFCCC*), Arhus Anlaşması (*Aarhus Convention*)’ni imzalamıştır.

¹⁴⁶ Slovakya Energy policy, legislative background, funds and programmes.
<http://www.eva.ac.at/enercee/sk/energypolicy.htm> (8 Mart 2006).

Tablo 42 Slovakya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Slovakya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	1.37	4.02	1.67	4.44	1.30	4.71	1.14	4.94
Petrol	0.05	3.81	0.05	4.21	0.05	5.33	0.05	6.49
Doğal Gaz	0.09	6.31	0.08	6.92	0.07	7.08	0.07	7.05
Nükleer Enerji	4.26	4.26	2.83	2.83	2.83	2.83	1.41	1.41
Elektrik	-	-0.21	-	-0.09	-	-0.06	-	-0.06
Yenilenebilir Enerji	0.52	0.52	0.62	0.62	0.90	0.90	1.29	1.29
Toplam	6.30	18.70	5.25	18.93	5.15	20.80	3.95	21.25

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.210.

2.1.1.25. Slovenya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

2004 yılında AB üyesi olan Slovenya'nın üyelik sürecinde enerji konusunda önceliği AB müktesebatına uyum sağlamak olmuştur. Slovenya hükümetinin, 1996'da oluşturduğu enerji arz ve kullanımı stratejisi (*a Strategy of Use and Supply of Energy*) günümüz Slovenya enerji politikasının başlangıç noktası olarak kabul edilir. Bu kapsamda Slovenya enerji politikasının amaçları, termal güç merkezlerinin restorasyonuna devam edilmesi, yenilerinin yapılması, doğal gaz kullanımının artırılması, nükleer enerjiden vazgeçilmesi ve yenilenebilir enerji biçimlerinin kullanım oranının artırılması olarak sıralanabilir.

Tablo 43 Slovenya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Slovenya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.90	1.01	0.63	0.78	0.31	0.67	0.29	0.67
Petrol	0.00	2.65	0.00	2.79	0.00	2.93	0.00	3.04
Doğal Gaz	0.00	1.21	0.00	1.38	0.00	2.03	0.00	1.92
Nükleer Enerji	1.22	1.22	1.20	1.20	1.23	1.23	0.00	0.00
Elektrik	-	-0.09	-	-0.06	-	-0.40	-	0.06
Yenilenebilir Enerji	0.87	0.87	0.86	0.86	0.89	0.89	0.88	0.88
Toplam	2.99	6.87	2.70	6.96	2.43	7.36	1.16	6.58

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.212.

Slovenya enerji etkinliği konusunda tüm enerji biçimlerinde enerji etkinlik oranını 15 yıl içerisinde yüzde 2 artırmayı hedef olarak benimsemiştir. Yenilenebilir enerji biçimlerinin kullanım oranının ise 2010'a kadar yüzde 6 artırılabacaktır. Enerjinin rasyonel kullanımı konularında çeşitli AB programlarından* faydalanan Slovenya sadece AB ile değil diğer ülkelerle de ikili anlaşmalar yapmaya devam

* *Phare, Thermie, Save, Synergy ve Ecos/Ouverture* gibi.

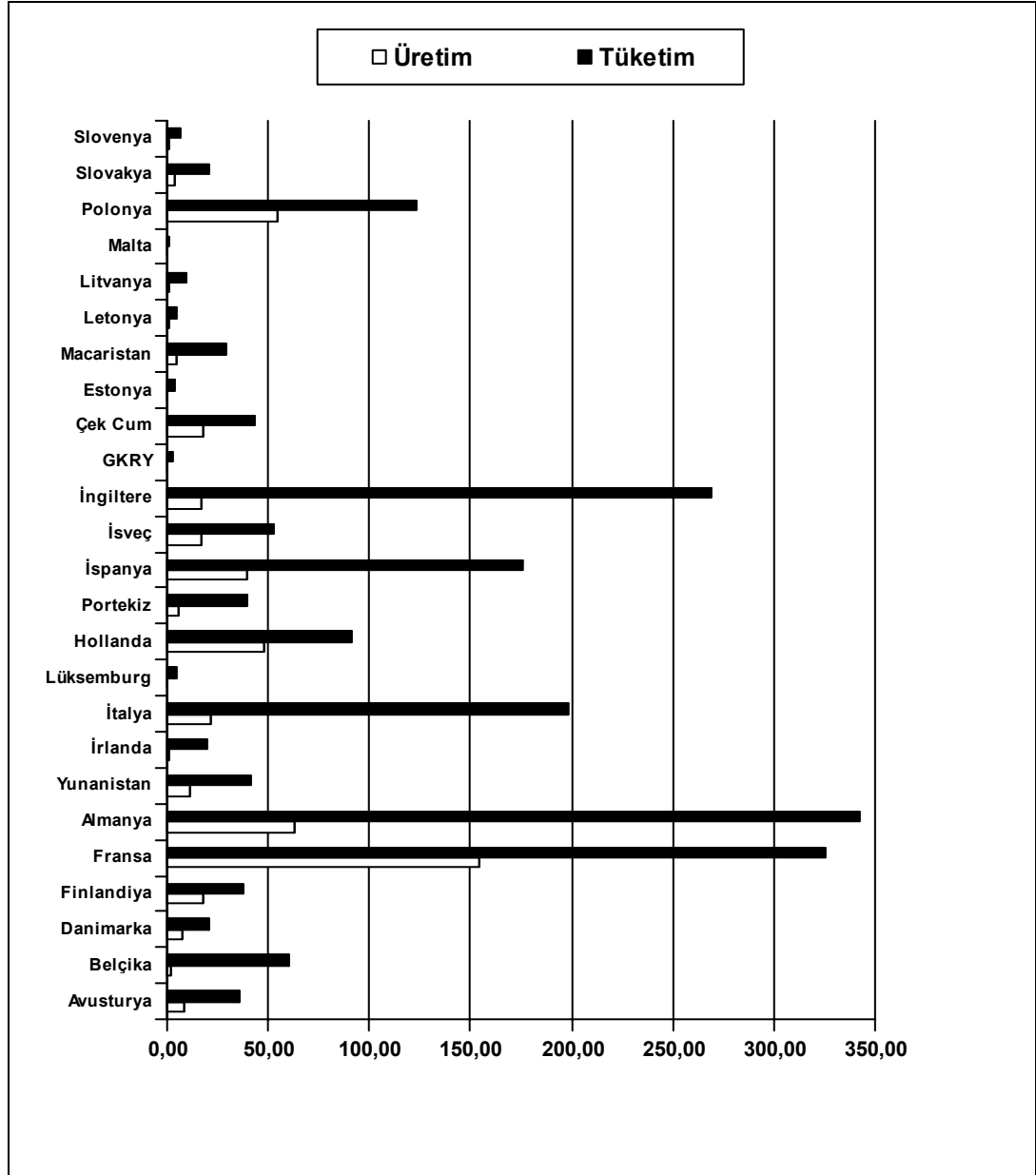
etmektedir.¹⁴⁷ Petrol ve doğal gaz bağımlılığının giderek artacağı değerlendirilen ve 2030'larda tükettiği enerjinin ürettiğinin beş katı olacağı Tablo-43'de öngörülen Slovenya net bir enerji ithalatçısı ülkedir.

2.1.2. AB ÜYE ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARININ ANALİZİ

AB üyelerinin enerji pazarları ve politikalarının ülke bazında yukarıda yapılan değerlendirmeleri ışığında elde edilen en önemli tespit, tüm üye ülkelerin 2030 yılı ve sonrasında önemli enerji açığına sahip olmalarıdır. Şekil-4'de bir önceki bölümde verilen tablolardan elde edilen veriler ışığında, Topluluk üyelerinin 2030 yılında enerji bağımlılık oranları yüzde olarak verilmiştir. Ülke enerji pazarlarının ölçekleri ekonomik ve sosyal verilere göre doğal olarak farklılaşmaktadır. Özellikle İngiltere, Fransa, İtalya, Almanya gibi ileri seviyede sanayileşmiş ve büyük ölçekli ülkelerin enerji açıklarının oldukça büyük rakamlara ulaşacağı görülmektedir. Yenilenebilir enerji kullanımında önemli aşamalar kaydetmiş olan Almanya ve Danimarka, nükleer enerji ile elektrik üretiminde Dünya lideri Fransa bile büyük miktarlarda enerji açığı vermektedir. On yılı aşkın süredir, İngiltere'nin petrol rezervleri bu ülkenin petrol ihtiyacını karşılamayaz duruma gelmiştir. İngiltere'yi giderek artan biçimde enerji ithalat bağımlısı haline getirecek olan bu açık, uluslararası ilişkilerde radikal değişimler yaşanması adına önemli bir etkidir. Son genişleme kuşağında 10 ülkenin katılımı, Topluluğun enerji açığını önemli miktarda artırmamış da olsa, Topluluk enerjisi pazarına yeni sorunlar getirmiştir. Özellikle eski Sovyetler Birliği ülkelerinde bulunan eski nesil nükleer reaktörlerin kapatılması bulunduğu ülkelerde enerji açıklarının kapatılmasına olumsuz etkiler yaparken, Avrupa için tehdit oluşturmaktadır.

¹⁴⁷ Energy Policy, Legislative Background, <http://www.eva.ac.at/enercee/slo/energypolicy.htm> (6 Mayıs 2006).

Şekil 4 AB Üyelerinin 2030 Yılı İtibariyle Enerji Üretim/Tüketim Tablosu (Mtoe)

Kaynak: Tablo 16-43'deki veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

2.1.3. AB'NE ADAY ÜLKELERİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI

İki aşamalı olarak Topluluğa üye olacakları öngörülen ülkelerin (*ilk aşama Bulgaristan ile Romanya ikinci aşama Türkiye*), enerji pazar ve politikaları Topluluğun ve üye ülkelerin enerji stratejilerini etkileyecek dinamiklere sahiptir. Bu etkilerin olumlu ve olumsuz yönlerini daha iyi görebilmek adına yakın gelecekte üye

statüsüne kavuşacağı değerlendirilen Bulgaristan, Romanya ve Türkiye'nin enerji pazar ve politikalarına kısaca değinilmiştir.

2.1.3.1. Bulgaristan'ın Enerji Pazarı ve Politikası

AB müktesebatına uyum zorunluluğu nedeniyle, Bulgaristan'ın enerji sektöründe önemli değişimler yaşanmıştır. 2002 Haziranında Bulgaristan Parlamentosu'nda kabul edilen *Yeni Bir Enerji Stratejisi*'nde, Bulgaristan'ın enerji öncelikleri enerji arzının güvenliği, enerji pazarında rekabetin sağlanması, çevrenin korunması ve oluşturulacak politikanın AB müktesebatı ile örtüşmesi olarak sıralanmıştır.¹⁴⁸

Tablo 44 Bulgaristan'ın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Bulgaristan'ın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	4.42	6.71	3.92	5.99	2.47	4.98	1.89	5.40
Petrol	0.04	4.37	0.04	5.06	0.04	5.75	0.04	6.06
Doğal Gaz	0.00	2.77	0.00	3.56	0.00	4.68	0.00	5.73
Nükleer Enerji	3.90	3.90	3.17	3.17	3.18	3.18	1.59	1.59
Elektrik	-	-0.43	-	-0.44	-	-0.43	-	-0.49
Yenilenebilir Enerji	0.81	0.81	0.94	0.94	1.17	1.17	1.41	1.41
Toplam	9.18	18.14	8.07	18.28	6.86	19.33	4.93	19.71

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.188.

Bulgaristan'ın enerji politikasının ana hedeflerini Dibana Ivanova,* ticari eylemleri ve sosyal korumayı ve enerji yatırımını temin edecek yasal zeminin oluşturulması, serbest sözleşmeler ve fiyatlar zemininde enerji pazarında rekabetin sağlanması, özelleştirme sürecinin öncesinde gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, çevre konusuna gerekli itinanın gösterilmesi, yenilenebilir enerjinin kullanılması, kamu korumasından ve teşvik sisteminden vazgeçerek enerji konusunda hem tüketici hem de üretici için daha etkin bir sosyal koruma sistemi oluşturulması, enerji elemanlarının üretilmesi ve iletilmesinde Bulgaristan'ın pozisyonunu güçlendirilmesi olarak ifade etmiştir. Enerji Kaynakları ve Enerji Bakanlığı (*Ministry of Energy and*

¹⁴⁸ Diana Ivanova, Bulgarian Energy Policy Development <http://www.iea.org/Textbase/work/2003/sofia/1-3.pdf> (7 Mart 2006).

* Diana Ivanova, Avrupa Bütünleşme Bölümünde enerji ve enerji kaynakları bölümünün başkanıdır. (*European Integration Department Head of European Integration Department Ministry of Energy and Energy Ministry of Energy and Energy Resources*).

Energy Resources), Devlet Enerji Etkinliği Ajansı(*State Energy Efficiency Agency*) ve Devlet Enerji Düzenleme Komisyonu (*State Energy Regulatory Commission*) Bulgaristan'ın enerji sektöründeki etkin kurumlarıdır. Kapasitesi aşamalı olarak düşse de, Bulgaristan'ın nükleer enerji üretimine devam edeceği öngörülmektedir.¹⁴⁹ Nükleer enerji üretimine devam edeceği öngörülen Bulgaristan'ın genel enerji üretim miktarlarında herhangi bir değişiklik olması beklenmezken, tüketim miktarlarında önemli artışlar olacağı Tablo-44'de görülmektedir.

2.1.3.2. Romanya'nın Enerji Pazarı ve Politikası

Romanya'nın enerji pazarı, devlet kontrolü altındaki yapısından serbest pazara geçiş sürecindedir.¹⁵⁰ Bulgaristan gibi, Romanya'nın da üyelik öncesi AB müktesebatına uyum sağlama zorunluluğu bulunmaktadır. Elektrik ve doğal gaz aktarım bölgelerinde olması coğrafi olarak, Romanya'nın enerji politikasını etkileyen bir husus olduğu değerlendirilmektedir.¹⁵¹

Romanya'nın enerji pazarı, şehir ısıtmasında kullanılan santrallerin ölçekleri, güç ve enerji sistemlerinde kömür kullanımı, ülkenin bu konudaki potansiyeli ile hidroelektrik santrallerinin kullanımı, (*Romanian/Canadian Cernavoda nükleer tesisi ile*) nükleer enerji üretimi konuları ile karakterize edilmektedir. *Romanya Endüstri ve Ticaret Bakanlığı* Romanya'da enerji pazarının tümünden, ulusal elektrik şirketi olan *CONEL (The National Electricity Company)* ise elektrik dağıtımından sorumludur. Petrol ve doğal gaz iç üretimini hızla düşmesi ile karşılaştığı enerji sıkıntısını aşmak için Romanya hükümeti enerji kaynaklarının etkin kullanımı için uzun dönemli bir strateji geliştirdi. Bu stratejinin temelinde enerji kaynaklarının etkin kullanımı için karar mekanizması oluşturulması, çevreye duyarlı yaklaşımların geliştirilmesi ve enerji sektöründe en düşük maliyetli planların formüle edilmesi bulunmaktadır.¹⁵²

¹⁴⁹ Seminar “*Institutional Aspects of Reforms of the Electricity Market*” Rome, 24 March 2003.

¹⁵⁰ *Romania Country Commercial Guide*, http://www.factbook.net/countryreports/ro/ro_energymkt.htm (8 Ocak 2006).

¹⁵¹ *Trans-European Energy Freeways Across Romania*, http://www.worldenergy.org/wec-geis/publications/default/tech_papers/17th_congress/3_3_08.asp(9 Ocak 2006).

¹⁵² *Assisting the World Bank and the Government of Romania in Developing a National Fuel Policy* <http://www.dis.anl.gov/ceesa/programs/romania.html> (10 Ocak 2006).

Tablo-45'e göre petrol ve doğal gaz bağımlılığı giderek artacağı değerlendirilen Romanya'nın üretim miktarları enerji tüketim miktarlarının çok altında olduğundan Romanya enerji ithalat bağımlısı bir ülkedir.

Tablo 45 Romanya'nın Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Romanya'nın Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	3.98	5.33	3.67	5.23	2.15	4.50	1.94	4.80
Petrol (MTEP)	5.77	10.69	5.73	12.58	5.69	15.81	5.68	18.91
Doğal Gaz	11.82	14.74	12.19	15.76	10.66	17.51	9.45	18.01
Nükleer Enerji	1.36	1.36	1.36	1.36	2.68	2.68	2.65	2.65
Elektrik	-	-0.06	-	-0.06	-	-0.06	-	-0.07
Yenilenebilir Enerji	4.11	4.11	4.33	4.33	4.41	4.41	4.76	4.76
Toplam	27.04	36.17	27.27	39.20	25.60	44.86	24.48	49.07

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.208

2.1.3.3. Türkiye'nin Enerji Pazarı ve Politikası

Avrupa, Asya, Ortadoğu, Balkan, Karadeniz ve Akdeniz ülkesi olma ayrıcalığına sahip olan Türkiye, bulunduğu coğrafyada stratejik bir konuma sahiptir. AB üyeliği yolunda, Topluluk müktesebatına uyum kapsamında* enerji politikasını gözden geçiren Türkiye'nin enerji piyasasında son yıllarda çok boyutlu önemli gelişim ve değişimler yaşanmıştır. Fosil kaynakların yetersizliği nedeniyle büyük oranda ithalat bağımlısı olması Türkiye'nin enerji politikasının şekillenmesinde etkili olmuştur. Türk enerji stratejisinin esası; enerji kaynaklarını çeşitlendirmek, enerji arzı güvenliğini sağlamak, bölgenin önde gelen tüketim ve transit terminali olmak ve aynı zamanda Türk enerji piyasasının özelleştirme sürecini devam ettirmekten oluşmaktadır.¹⁵³ Türkiye'nin inşası biten, devam eden ve proje aşamasında olan doğal gaz ve ham petrol boru hatları** Hazar bölgesi ve Ortadoğu fosil kaynaklarının

* Enerji sektöründe konusunda Türkiye'nin yaptığı idari düzenleme örnekleri, Isı Yalıtım Yönetmeliği (2005, IV. Çeyrek), Dengeleme ve Uzlaştırma Yönetmeliği (2003, IV. Çeyrek) Talep Tahminleri Yönetmeliği (2003, IV. Çeyrek), Arz Güvenliği ve Kalitesi Yönetmeliği (2003, IV. Çeyrek), Ölçüm Yönetmeliği (2003, IV. Çeyrek), Ev Tipi Klimaların Enerji Etiketlemesine İlişkin Tebliğ (2003, IV. Çeyrek), Yönetişim sürecine ilişkin düzenlemeler (2004, II. Çeyrek) Kaynak: AB Ansiklopedisi Kaya Ülger.

¹⁵³"Türkiye'nin Enerji Politikası" <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/Enerji.htm> (10 Ocak 2006).

** Türkiye'nin Ham Petrol Boru Hatları ve Projeleri; Bakü-Ceyhan (Hazar Akdeniz), Irak-Türkiye, Ceyhan - Kırıkkale, Batman - Dört Yol, Şelmo - Batman, Ceyhan-Samsun, Musul-Hayfa Boru Ham Petrol Boru Hatları ve Projeleri iken, Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri; Mavi Akım Projesi, Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi, Rusya Federasyonu-Avrupa-Türkiye, Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi, İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi, Rusya-Türkiye- İsrail Doğalgaz Boru Hattı Projesidir.

batı pazarlarına aktarılması adına Türkiye'ye uluslararası arenada ayrı bir önem katarken, AB üyeliğinde de olumlu yönde etkili olacağı değerlendirilmektedir.¹⁵⁴

Uluslararası Enerji Ajansına göre,¹⁵⁵ Türkiye'nin enerji öncelikleri, enerji güvenliği, enerji etkinliği ve çevrenin korunmasıdır. Türkiye'nin enerji piyasasının yasal zemininin düzenlenmesi süreci AB üyeliğine hazırlanması gereğinin verdiği ivme ile hızla sürmektedir. Bu kapsamda; *Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu** oluşturulmuştur. BM İklim değişikliği protokolü (*United Nations Framework Convention on Climate Change*) Mayıs 2004'te yürürlüğe konmuştur. 2001 yılında Elektrik Piyasası Kanunu'nun kabul edilmesi yasal düzenleme sürecinin önemli bir adımıdır. 2004 yılında enerji etkinliği stratejisi benimsenmiştir. 2003'te Petrol piyasasının özelleştirilmesi kapsamında kabul edilen yasa ile, 2005 yılı itibari ile petrol ürünlerinde uygulanmakta olan tavan fiyat sınırlaması kaldırılmış, fiyatlar piyasa şartlarına göre belirlenmeye başlanmıştır. Petrol fiyatları coğrafi bölgelere göre değişmektedir. Nükleer enerji üretimi konusunda uzun süredir tartışma aşamasında olan yaklaşımlar eyleme dönüşmek üzeredir. Artan elektrik talebini karşılayabilmek ve ithalat bağımlılığını azaltmak amacıyla nükleer enerji programı yeniden açılmıştır. Bu kapsamda Enerji Bakanlığının koordinesinde¹⁵⁶ *Nükleer Enerji İstişare Toplantısı*** gerçekleştirilmiştir. Nükleer enerjide maliyet, güvenlik gibi sektörün özellikleri dikkate alınarak kamu-özel sektör işbirliği ile yatırım

¹⁵⁴ Hakan Keskin, "Orta Asya ve Orta Doğu'daki Yeni Oluşumlar Bağlamında; Türkiye'nin Enerji Potansiyelinin, Avrupa Birliği'nin Jeopolitik Dinamiğine ve Türkiye'nin Muhtemel Avrupa Birliği Üyeliğine Etkisi" konulu T.C Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹⁵⁵ OECD/IEA, Turkey, Energy Policies of IEA Countries, International Energy Agency, 2003, IAE, s.15.

* 4628 sayılı Yasa ile Elektrik Piyasası Düzenleme Kurumu kurulmuş, daha sonra 4646 sayılı Doğal Gaz Piyasası Kanunu ile de Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu adını almıştır. Kuruma, 5015 Sayılı Petrol Piyasası Kanunu ile petrol piyasasını, 5307 Sayılı Sıvılaştırılmış Petrol Gazları (LPG) Piyasası Kanunu ile de sıvılaştırılmış petrol gazları piyasasını düzenleme ve denetleme görevleri verilmiştir. Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 19.11.2001 tarihinde görevine başlamıştır. Bu Kanunların amacı; elektriğin, doğal gazın, petrolün ve LPG'nin yeterli, kaliteli, sürekli, düşük maliyetli ve çevreyle uyumlu bir şekilde tüketicilerin kullanımına sunulması için, rekabet ortamında özel hukuk hükümlerine göre faaliyet gösterebilecek, mali açıdan güçlü, istikrarlı ve şeffaf bir enerji piyasasının oluşturulması ve bu piyasada bağımsız bir düzenleme ve denetimin sağlanmasıdır.

¹⁵⁶ ETKB Basın Merkezi, *Nükleer Enerji İstişare Toplantısı Gerçekleştirildi*.

<http://www.enerji.gov.tr/taek.htm> (18 Nisan 2006).

** Nükleer Enerji İstişare Toplantısı, bakanlık bağlı kuruluşlarından Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nda, 200'ü aşkın sayıda bilim adamının katılımıyla gerçekleştirildi. Toplantı sonrasında konuşan Bakan Dr. M. Hilmi Güler, nükleer teknoloji konusunda çok ciddi çalışmalar yapıldığını belirterek çalışmaların karşılıklı görüş alışverişi ile "Ortak akıl" oluşturarak devam edeceğini açıkladı. Nükleer enerji konusunun Türkiye açısından bir tercih olmadığını, bir mecburiyet olduğunu belirten Güler, nükleer enerji konusunda bir takım yanlışlıklar olduğunu, ancak özellikle nükleer atık konusunda çağdaş, güvenilir, emin usullerin seçildiğini ve bunların değerlendirildiğini söyledi. Türkiye'de, nükleer enerji konusundaki çalışmaların yeni başlamadığını kaydeden Bakan Güler, "Biz Türkiye'nin nükleer birikimini harekete geçiriyoruz" şeklinde konuştu.

yapılması öngörülmektedir. Toplam enerji tüketiminin yaklaşık dörtte birini oluşturan doğal gazın ülke içi dağıtımının sağlanması amacıyla iç doğal gaz boru hatlarının inşasına devam edilmektedir. Doğal gazın yüzde 80'i BOTAŞ'ın¹⁵⁷ kontrolünde olduğundan doğal gaz piyasasının *de facto* bir monopol olduğu değerlendirilmeye başlanmıştır.

Kömür piyasasının düzenlenmesindeki etkenler maliyetten ziyade, sosyal ve siyasi boyutludur. Tüm hükümetler kömür piyasasına önemli destek sağlamak zorunda kalmışlardır. Hidrolik, jeotermal ve güneş enerjisi üretiminde 1990'lardan sonra önemli miktarda artış olsa da toplam tüketim içindeki yenilenebilir enerji oranı azalmıştır. Ticari olmayan biomas kullanımını doğal gazın yaygınlaşması ile giderek azalmıştır. Hidrolik enerjinin önemli katkıları olsa da mevcut ihtiyacın karşılanması ve başlanan projelerin tamamlanması kapsamında önemli miktarda mali yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye'de enerjiden *T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı* sorumludur. Bakanlık; enerji ve tabii kaynaklarla ilgili hedef ve politikaların, ülkenin güvenliği ve refahı, ulusal ekonominin gelişmesi ve güçlenmesi doğrultusunda saptanmasına yardımcı olmak; enerji ve tabii kaynakların bu hedef ve politikalara uygun olarak araştırılmasını, geliştirilmesini, üretilmesini ve tüketilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur.¹⁵⁸

Tablo 46 Türkiye'nin Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Türkiye'nin Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	18.24	28.52	20.44	31.25	17.80	31.78	12.10	30.09
Petrol	2.72	28.88	2.97	32.42	3.56	48.89	4.04	74.26
Doğal Gaz	0.49	11.76	0.74	17.68	1.65	39.53	1.81	71.99
Elektrik	-	0.29	-	0.33	-	0.41	-	0.47
Yenilenebilir Enerji	10.10	10.10	10.43	10.43	13.67	13.67	18.85	18.85
Toplam	31.55	79.58	34.58	92.11	36.68	134.28	36.79	195.65

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.216

Türkiye'nin enerji üretim ve tüketim miktarları Tablo-46'da verilmiştir. Türkiye'nin coğrafi konumundan kaynaklanan enerji köprüsü olması ile ilgili jeostratejik değerlendirmeler çalışmanın son bölümünde yapılmıştır. Tüketim

¹⁵⁷ Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi, <http://www.botas.gov.tr/> (4 Mart 2006).

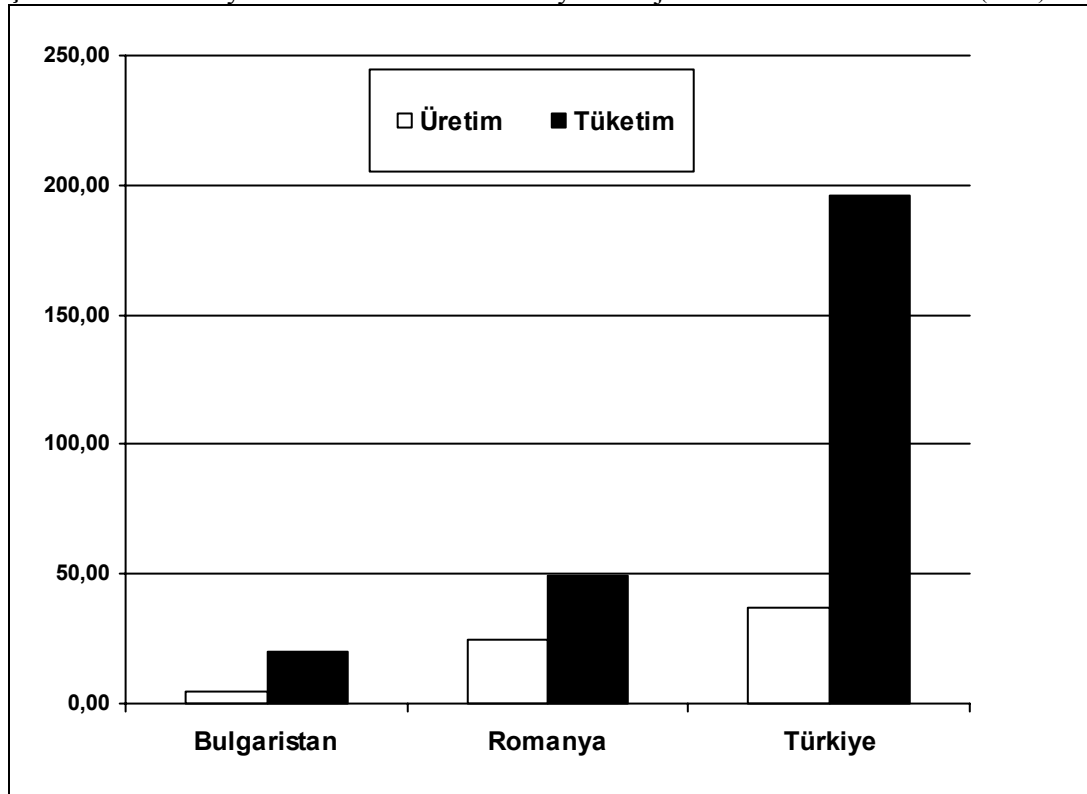
¹⁵⁸ TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, *Türkiye Enerji Politikasının Amaçları*, <http://www.enerji.gov.tr/amacvegorev.asp> (06 Ocak 2005).

miktarlarından çok daha düşük petrol ve doğal gaz rezervlerine sahip olan Türkiye net bir enerji ithalatçısı ülkedir. Türkiye'nin enerji bağımlılığının artarak devam edeceği öngörülmektedir. 2030'lu yıllarda Türkiye'nin ürettiğinin dört katına yakın enerji tüketeceği beklenmektedir.

2.1.3.3. AB'ne Aday Ülkelerin Enerji Pazarları ve Politikalarının Analizi

AB'ne aday ülkelerin enerji bağımlılıkları ve enerji ile ilgili sorunları üye ülkelerden pek farklı değildir. Türkiye, enerji pazarının ölçeğinin diğer adayların dört katından fazla olması itibari ile adaylar arasında önemli bir enerji aktörüdür. Romanya ve Bulgaristan'ın aksine şimdiye kadar nükleer enerji kullanmayan Türkiye, ekonomik büyümesi ile paralel olarak artan tüketim miktarını karşılamak için (nükleer enerji dahil) tüm alternatif enerji biçimlerini kullanmak durumundadır. Enerji açığının büyüklüğü, Topluluk için önemli risk oluşturan Türkiye, enerji nakil yollarında bulunmasının sağladığı coğrafi konumu kendisi için avantaj olarak kullanmaktadır.

Şekil 5 AB'ne Aday Ülkelerin 2030 Yılı İtibariyle Enerji Üretim/Tüketim Tablosu (Mtoe)

Kaynak: Tablo 44-46'deki veriler kullanılarak oluşturulmuştur.

2.1.4. AB ÜYESİ OLMAYAN BAZI AVRUPA ÜLKELERİNİN ENERJİ PAZARLARI VE POLİTİKALARI

Enerji konusunda yapılan değerlendirmelerde ülkeler veya siyasi oluşumlar gibi ulusal sınırlarla çevrilmiş belli bölgeler yerine, üzerinde çalışılan ülke veya bölgenin içinde bulunduğu coğrafyanın tümünün dikkate alınması gerekmektedir. Enerji arzının sağlanabilmesi adına enerji şebekelerinin çok uluslu bir yapıda oluşturulması ve enerji tüketiminden kaynaklanan çevre etkilerinin çok uzak mesafelerde görülebilmesi dikkate alınarak, Topluluk üyesi olmayan ancak enerji pazarında etkisi olan, Kıt'a Avrupa'sındaki AB üyesi olmayan bazı ülkelerinde enerji pazar ve politikalarına değinilmesi gerekir.

2.1.4.1. Norveç'in Enerji Pazarı ve Politikası

Norveç, ABD ve Meksika'dan sonra OECD ülkeleri arasında en büyük üçüncü petrol üreticisi ve en büyük ihracatçısı ülkedir. AB'nin doğal gaz ithal ettiği üçüncü ülke (*Rusya ve Cezayir'den sonra*) Norveç'tir. Norveç'in hem Dünya hem de AB enerji pazarında önemli etkisi bulunmaktadır. Petrol ve doğal gaz, fiyatlara bağlı kalmak şartıyla, Norveç'in toplam GSYH'sının yüzde 16'sını oluşturmaktadır. Norveç'te petrol üretiminde düşüş başlamıştır. Norveç hükümetinin, petrol fiyatlarını artırmak için 1986, 1998 ve 2002'de üç kere üretim kısıtlaması yoluna gitmesi uluslararası alanda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Norveç doğal gaz piyasasını serbestleştirme sürecini başlatmıştır. Hükümetin gaz piyasasını düzenlemekte kullandığı Doğal gaz Uzlaşma Komitesi (*Gas Negotiations Committee, GFU*) 1 Ocak 2002 itibariyle söndürülmüştür. İşletmeler kendi doğal pazarını kurmakta serbest olsa da, *Statoil* hala Norveç doğal gaz ithalatının üçte ikisini karşılamaktadır.¹⁵⁹

Norveç, Dünyada en fazla elektrik tüketen ülkelerden birisidir. Norveç'in neredeyse tüm elektrik üretimi hidrolik enerjiden karşılanmaktadır. Yeni bir hidroelektrik santrali yapılması beklenmese de özellikle çevre baskısı nedeniyle doğal gazla çalışan elektrik santrallerinin yapımı için projeler bulunmaktadır. Norveç elektrik pazarı 1991'de reform edilmiş olmasına rağmen santraller hala

¹⁵⁹ IEA Commends Norway's Energy Policy, Stresses The Country's Key Role In International Energy Security http://www.iea.org/Textbase/press/pressdetail.asp?PRESS_REL_ID=50. (2 Mart 2006).

özelleştirilememiştir. Toplam elektrik üretim kapasitesinin yüzde 57'si kamunun kontrolündedir. Norveç enerji pazarının düzenlenmesinden Enerji ve Su Kaynakları Bakanlığının Enerji ve Düzenleme Dairesi (*Energy and Regulation Division of the Energy and Water Resources Department*) sorumludur. Kyoto Protokolü kapsamında Norveç, gaz emisyonlarını 2008-2012'ye dek 1990 seviyesinden yüzde 1 oranında düşürmeyi taahhüt etmiştir. Enerji vergisi, 1991 yılından beri çevre konusunda Norveç hükümetinin kullandığı en önemli enstrüman olmuştur. Artan elektrik tüketimi nedeniyle, Norveç, enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji konularına daha fazla önem vermeye başlamış, 2002 Ocağında, bu konuda faaliyet göstermek üzere Enova¹⁶⁰ isimli bir ajans kurmuştur. Norveç'in enerji üretim potansiyeli, AB'nin enerji ithalat bağımlılığı ile birleşince doğal olarak Topluluk Norveç'le oldukça yakın ilişki içerisinde olmak durumundadır.¹⁶¹ Bu kapsamda, Topluluğun enerji politikasının kuzey boyutu (*Northern Dimension*)* olarak ifade edilen bir program¹⁶² bulunmaktadır. Bu programın amacı, AB enerji politikasını kuzey boyutu ile bütünlemektir. Program ile AB Komisyonu enerji politikasının kuzey boyutunun güçlenmesini ve bu sayede AB enerji politikası hedefleri arasında bulunan enerji arz güvenliği rekabet ve çevre konularında başarı sağlanmaya çalışmaktadır.

Tablo 47 Norveç'in Enerji Potansiyeli (Mtoe)

Norveç'in Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.47	1.06	0.47	0.97	0.43	0.80	0.33	0.57
Petrol (MTEP)	165.47	6.85	161.57	8.98	121.96	9.30	80.29	9.24
Doğal Gaz	57.60	4.57	74.35	5.89	95.37	7.56	112.10	8.89
Nükleer Enerji	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Elektrik	-	-1.63	-	-1.63	-	-1.63	-	-1.63
Yenilenebilir Enerji	13.65	13.65	13.89	13.89	15.08	15.08	16.19	16.19
Toplam	237.19	26.49	250.29	28.11	232.84	31.11	208.91	33.26

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003, s.204.

¹⁶⁰ Enova, Background and Status, http://www.enr-network.org/5_Enova_eb03.pdf (2 Aralık 2005).

¹⁶¹ The Northern Dimension of European energy Policy.

<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27031.htm> (18 nisan 2006).

* Coğrafi olarak Kuzey Boyut (*Northern Dimension*)'un kapsamına giren alan İzlanda'dan başlayarak Kuzey Batı Rusya ve Norveç kıyılarından Baltık denizinin kuzey ve güney sahilleridir. Kuzey Boyut konsepti, Baltık denizine ve Kuzey Batı Rusya'daki ülkelerle Kaliningrad'ı kapsar. Bölgenin nüfusu yaklaşık 140 milyondur. Bölgenin kendine has iklim, doğal kaynak, endüstriyel yapı ve demografik özellikleri bulunmaktadır.

¹⁶² Commission Communication of 8 November 1999 - Strengthening the Northern Dimension of European energy policy [COM(99)548 - not published in the Official Journal].

Aynı zamanda bu program AB'nin bölgedeki enerji eylemlerinin etkinliğini artırmayı da hedeflemektedir. Üretim fazlası zamanla azalsa da, Norveç'in enerji ihraç eden ülke durumunda bir değişiklik olmayacağı Tablo-47'de görülmektedir.

2.1.4.2. İsviçre'nin Enerji Pazarı ve Politikası

İsviçre'nin enerji politikası Federal Anayasanın 89. maddesi çerçevesinde¹⁶³ oluşturulmuştur. Enerji politikasının hedefleri, yeterli arz, farklı enerji kaynakları arasında dengenin sağlanması, maliyet-etkin güvenilir çevre dostu bir enerji yaklaşımı ile enerji etkinliğinin sağlanması olarak ifade edilebilir. İsviçre'nin enerji politikası 2001'den 2010'a kadar olan süre içinde yapılacak düzenlemeleri içermektedir. Bu politika kapsamında kantonlar kendi enerji politikalarını belirlemektedirler. Nükleer enerji konuları ile ulaşımda kullanılan enerji prensip olarak merkezin sorumluluğundayken bina ısıtılması gibi konular Kantonların sorumluluğundadır. Enerji 2000 Eylem Programı (*The Energy 2000 Actions Programme, Energy 2000*)¹⁶⁴ 1990'dan beri uygulanan İsviçre'nin enerji politikasının temelini oluşturmaktadır. Program kapsamında artan elektrik tüketiminin artması dikkate alınarak, nükleer enerji kapasitesinin artırılması ve yenilenebilir enerji kaynaklarının daha yoğun kullanılması gibi konular öncelikli olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak İsviçre'nin enerji politikası ülkenin fosil enerji kaynaklarından yoksun olmasının olumsuz etkisini azaltmak prensibi ile kurulmuştur.¹⁶⁵

Tablo 48 İsviçre'nin Enerji Potansiyeli (Mtoe)

İsviçre'nin Enerji Potansiyeli	2005		2010		2020		2030	
	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
Katı Yakıtlar	0.00	0.27	0.00	0.26	0.00	0.24	0.00	0.27
Petrol (MTEP)	0.00	13.31	0.00	13.03	0.00	12.51	0.00	12.55
Doğal Gaz	0.00	3.45	0.00	4.39	0.00	6.45	0.00	9.10
Nükleer Enerji	6.79	6.79	6.84	6.84	6.78	6.78	2.29	2.29
Elektrik	-	-0.60	-	-0.58	-	-0.54	-	-0.42
Yenilenebilir Enerji	5.31	5.31	5.50	5.50	5.52	5.52	6.62	6.62
Toplam	12.09	28.52	12.34	29.44	12.30	30.95	8.92	30.42

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.214.

¹⁶³ Sweden Constitution www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/2004/20040089 (20 Aralık 2005).

¹⁶⁴ Switzerland PV technology status and prospects <http://www.oja-services.nl/iea-pvps/ar02/che.htm> (21 Aralık 2005).

¹⁶⁵ Energy Policies of IEA Countries Switzerland 2003 Review s.19.

<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2000/switzerland2003.pdf> (20 Ocak 2006).

İsviçre enerji bağımlılığı giderek artan ülkelerdendir. Nükleer enerji üretiminin miktarı azalsa da İsviçre’de nükleer santrallerden enerji üretimine devam edileceği öngörülmektedir. Petrol bağımlılığında bir değişim beklenmezken doğal gaz bağımlılığının önemli miktarda artacağı Tablo-48’de görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ OLUŞTURULMASI VE GELİŞİMİ

AB, Dünyanın en büyük entegre edilmiş iç pazarını oluşturma gayreti içindedir. Topluluk enerji pazarının en belirgin özelliği yeterli miktarda fosil enerji rezervlerine sahip olmamasına rağmen, yerkürenin en yüksek enerji tüketim oranlarından birisine sahip olmasıdır. Topluluk enerji tüketimi her geçen yıl daha da artarken yeni enerji formlarına yönelinilmesi ve mevcut kaynakların daha etkin kullanılması gibi gayretler yetersiz kalmaktadır.

3.1. AB'NİN ENERJİ PAZARININ ÖZELLİKLERİ

AB'nin enerji piyasasının ithalat bağımlısı özelliği ilerideki yıllarda etkisini daha fazla gösterecektir. Boru hatları projelerinin gerçekleştirilmesinin ve enerji ithal edilen merkezlerin siyasi etkinlik altında tutulmasının önemi gün geçtikçe artmaktadır. Tablo-49'da verilen 2030 yılına kadar Topluluğun enerji üretim ve talep miktar öngörülere incelendiğinde üretim miktarlarında önemli düşüşler olması beklenirken enerji talebindeki artış tespit edilecektir.

Tablo 49 Avrupa Birliğinde (AB-25) Birincil Yakıt Talep Öngörüsü (MTEP)

Üretilen Yakıt Cinsi	2010		2020		2030	
	Üretim	Talep	Üretim	Talep	Üretim	Talep
Katı Yakıt	152,3	243	124,1	252	101,6	296
Sıvı Yakıtlar	131,5	655	102,5	678	86,4	685
Doğal Gaz	196,9	510	147,6	598	117,1	630
Nükleer	245,4	245	213,7	214	185,2	185
Yenilenebilir	132,9	133	151,5	152	169,6	170
Toplam	859	1788	739	1895	660	1968

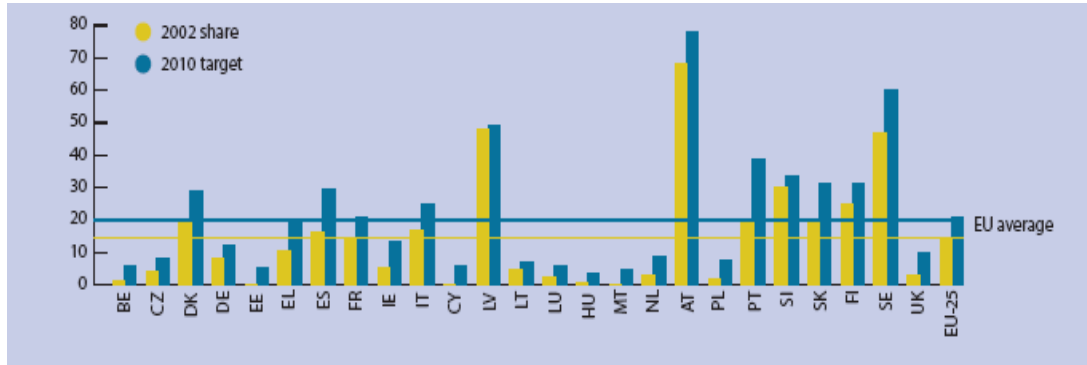
Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.44 ve 111*

AB enerji politikasının temel hedeflerinden birisi, piyasaların küreselleşmesi ve giderek şiddetlenen uluslararası rekabet karşısında *AB Enerji İç Pazarı'nın* tamamlanmasıdır. Kurucu antlaşmalar, kömür ve petrol ürünlerinin

* Veriler belirtilen kaynaktan alınmış birkaç tablonun tevhid edilmesi ile oluşturulmuştur.

serbestçe ve kısıtlamasız dolaşabildikleri bir Tek Pazar kurulmasının yasal zeminini hazırlamış olsa da, şebekeler içinde taşınması ve dağıtılması gerekli olan doğal gaz ve elektrik için aynı ifadeleri kullanmak zordur. AB'de elektrik üretimi, genişlemeden önce monopol bir piyasa ve 15 ayrı ulusal pazara dayalı iken genişleme sonrası 25 ayrı ulusal pazardan oluşmuştur. Teknolojik değişim nedeniyle, ulusal politika hedefleri korunarak, elektrik sektörünün de rekabete açılması gayretleri başladı. Elektrik tek pazarı ile herhangi bir üreticinin, AB içinde herhangi bir yerde yeni bir enerji santrali kurmasına ve elektrik üretmesine izin verilmesine imkan sağlanacak, lisanslama usulleri şeffaf ve etkili olacaktır. Şekil-6'da 2010'da yenilenebilir enerji ile üretilmesi hedeflenen elektrik üretim hedefi verilmiştir. Ayrıca büyük ve orta boy elektrik tüketicileri, elektriği nereden alacaklarını seçme imkanına sahip olması hedeflenmektedir. AB üyesi her bir ülkenin yaptığı düzenlemelerin amacı enerji üreten ve dağıtan şirketlerin istikrarlı faaliyet göstermelerini ve tüketicilerin lehinde olacak şartlarda enerji hizmeti sağlamalarıdır. AB Komisyonu, Avrupa enerji pazarındaki enerji darboğazlarını ve enerji arz engellerini yakından izlemektedir.¹⁶⁶

Şekil 6 AB Üye Ülkeleri Yeşil Elektrik (*Green Electricity*) Hedefleri (*Toplam elektrik tüketiminde 2010 hedefine göre AB-25, yüzde oranı*)

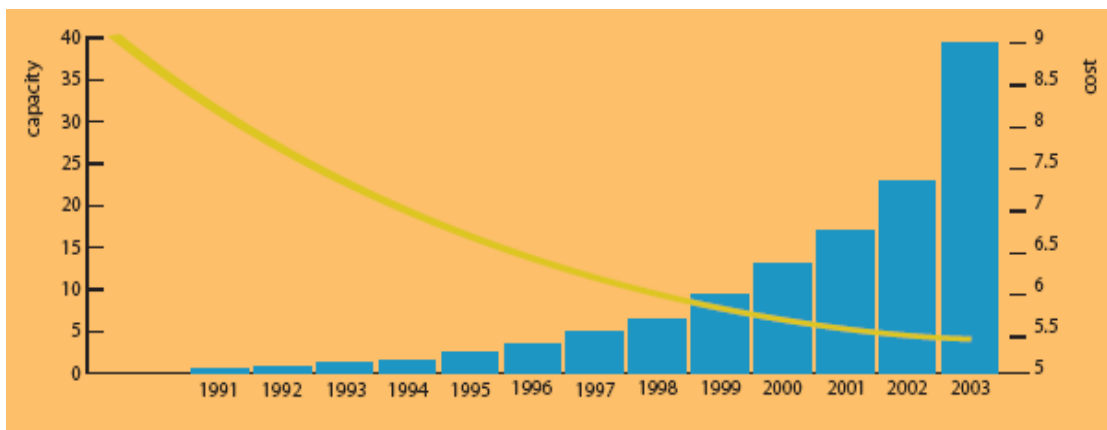
Kaynak: Energy and transport: Report 2000-2004, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004, s. 91.

AB Doğal Gaz İç Pazarı, gaz talebinin hızlı büyümesi ile şekillenmektedir. Elektrik sektörüne benzer şekilde, doğal gaz piyasası üye sayısı kadar ulusal piyasadan oluşmuştur. Doğal gaz piyasasına genelde tekeller hakimdir. AB'nin doğal gaz tüketiminin yüzde 85'ten fazlasını Topluluk

¹⁶⁶ Electricity, http://europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm (20 Ocak 2006).

üyesi 5 devlet* tüketmektedirler. Yunanistan ve Portekiz'de doğal gaz kullanım oranı giderek atmaktadır. Finlandiya, AB'nin doğal gaz şebekesine bağlı değildir. Aralık 1997'de, Enerji Konseyi tarafından *doğal gaz iç pazarı* kurulması ve doğal gaz piyasası için yeni ortak çerçeve esnek bir düzenleme yapılması kararlaştırılmıştır. Petrol pazarı iç pazarda en büyük paya sahiptir. AB enerji politikasının hedeflerinden birisi, petrolü başka enerji biçimleriyle ikame etmeye çalışmaktır. AB, Avrupa Ekonomi Sahası içinde hidrokarbon arama, keşif ve üretim faaliyetlerinde (*üçüncü ülke şirketleri dahil*) bütün şirketlere ayrımcı olmayan erişim imkanı sağlamıştır. Petrol ürünleri üzerindeki tüketim vergileri, enerji iç pazarının temel taşlarından biri olarak kabul edilmiştir. Çoğu ürünler için, asgari vergi düzeyi, ürünün yakıt veya ısınma amaçlı olarak kullanılmasına göre değişmektedir. AB'de ilk enerji iç pazarı, 1952 yılında AKÇT Antlaşması ile kurulmuş olan kömür pazarıdır. Elli yıldan beri başarıyla uygulanmakta olan bu antlaşmanın süresi, 23 Temmuz 2002'de sona ermiştir. 1952'den beri, AB devletleri arasında kömür ticareti herhangi bir kısıtlamaya tabi olmamıştır. Çevresel etki, düşük verim, çıkarma maliyetini yüksekliği, kömür gibi sektörlerde çalışanların sosyal sorunları gibi önemli dezavantajlara sahip bir pazardır. AB'ndeki yüksek rezerv miktarları dikkate alınır, katı yakıtlar Topluluk için enerji arz güvenliği adına önemli bir role sahiptir. Üstelik, AB elektrik üretiminin yüzde 30'a yakın bir bölümü kömürden sağlanmaktadır.

Şekil 7 AB'nde Rüzgar Enerjisi Yıllara Göre Elektrik Üretimi (GW) Kapasite- Maliyet Mukayesesi (eurocent/kWh)

Kaynak: Energy and transport: Report 2000-2004, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004, s.91.

* Almanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve Birleşik Krallık.

AB içinde halen kömür üreten sadece üç ülke Birleşik Krallık, Almanya ve İspanya'dır. İthal kömürün yerli kömürden çok daha ucuz olması ve doğal gaz kullanımının yaygınlaşması nedeniyle üretim oranları giderek azalmaktadır.¹⁶⁷ Fosil yakıtların arz güvenliğinin sağlanamaması ve çevre baskısı nedeni ile Topluluk yenilenebilir enerji kaynaklarına büyük önem vermektedir. Ticari kullanımı için yeterli teknolojik gelişme sağlanamayan yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanma konusunda AB üyeleri önemli aşamalar kaydetmiştir. Örneğin Danimarka toplam elektrik enerjisinin yaklaşık yüzde 15'ini rüzgardan elde ederek oran olarak Dünyada birinci sıradayken, Almanya da (2000 yılındaki verilere göre) yıllık yaklaşık 6 bin megawatt elektrik üretimiyle rüzgar enerjisi kullanımında açık ara farkla lider ülke konumuna sahiptir. AB ilk deniz üstü (*off-shore*) rüzgar çiftliği 5 MW güçle, Danimarka'da Lolland adası yakınında kurulan Vindeby rüzgar çiftliğidir. İngiltere ve İsveç'tekilerle birlikte şu anda çalışır durumda olan 12 MW'lık deniz üstü rüzgar santrale sahip Avrupa'da, deniz üstü kurulu gücün kısa zamanda 180 MW'a çıkarılması planlanmıştır. 2030 yılında Avrupa'da 100 bin MW'a çıkması hedeflenen rüzgar kurulu gücünün deniz üstü payının yüzde 25'ten az olmayacağı beklenmektedir.¹⁶⁸

3.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ENERJİ POLİTİKALARININ ESASLARI

Topluluğun bugün uyguladığı enerji politikası, 1950'li yılların enerji politikasından oldukça farklıdır. Gerek kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan nedenler, gerekse sınırları dışındaki gelişmeler nedeni ile Topluluğun enerji politikası sürekli değişime uğramıştır.

3.2.1. AB ENERJİ POLİTİKALARININ GELİŞİMİ, BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

Topluluğun enerji politikalarının temelleri kurulduğu yıllarda atılmıştı. Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), altı yıl sonra 1958'de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu (AAET) ve Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kuran

¹⁶⁷ AB Avrupa Komisyonu, *AB Enerji Politikası*, s.2.

¹⁶⁸ Tanay Sıtkı Uyar, "Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu" Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html (7 Şubat 2006).

Antlaşmaların imzalanması ile 1950'lerde ilk şeklini alan enerji politikası, küresel gelişmelerden, Topluluğun genişleme ve derinleşme dinamiklerinden etkilenecek kademeli olarak gelişmiştir.¹⁶⁹

3.2.1.1. 1950-1970 Yılları Arasında AB Enerji Politikası

1950'lerde Komisyon enerji ile ilgili icraatlarını 235. *madde** esaslarına dayandırmaktaydı. 1960'lardan sonra, daha ziyade sadece enerji arzının güvenliğini sağlamak olarak belirlenmiş tek bir hedefin gerçekleştirilmesine çalışılmaktaydı. Bu yaklaşım Konseyin 1995'te ulaşılması için genel ve özel hedefler belirleyen bir ilke kararını 1986 yılında kabul etmesi ile ortaya konuldu. Bu yaklaşımla hedeflenenler; Topluluğun sınırları içindeki enerji kaynaklarının geliştirilmesi, sınırların dışındaki enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi, esnekliği artırılmış enerji sistemleri, müşterek kriz sistemleri, farklı enerji türleri ile çeşitlilik sağlanması ve enerji tasarrufuydu. Bu hedefler hala etkinliğini korumaktadır. Bu genel yaklaşıma ilave olarak konulan özel hedefler ise enerji etkinliğini artırmak, benzin tüketim seviyesini düşürmek ve kömür kullanımını artırmaktır. Kronik olarak çok düşük maliyetlere sahip petrol piyasasında yapılması gereken ani müdahale gerekleri ve çevre konularının baskısı nedeniyle, hedeflerin yarısına bile ulaşılmasından önce özel hedefler güncelliğini yitirmiştir.¹⁷⁰

Doğal kaynakların işletilmesi ve korunmasına ilişkin karar alma alanında Topluluk etkinliklerinde enerji türlerine göre farklı sorumluluk alanları bulunmaktadır. Atomun barışçıl kullanım maksadıyla parçalanmasına ilişkin görev AAET'un tekelindedir. AKÇT, kömür sektöründe yükümlülük ve sorumluluk taşırken, AET da elektrik gaz ve petrolü içine alan geniş bir enerji politikasından sorumludur.¹⁷¹ Kömür Ortak Pazarı, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batı Avrupa ülkeleri arasında gerçek anlamda bir dayanışmanın gerçekleştirilmesine yönelik arayışların ürünü olarak kurulan AKÇT'nun önemli bir parçasıdır. Diğer yandan,

¹⁶⁹ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.2.

*AET'nu Kuran Antlaşmanın 235. maddesi: "Ortak Pazarın işleyişi süresince Topluluk amaçlarından birinin gerçekleştirilmesi için Topluluğun girişimde bulunmasının gerekli olduğunun anlaşılması halinde, işbu Antlaşmada gerekli yetkiler verilmemişse, Konsey, Komisyonun önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosunun görüşünü alıktan sonra oybirliğiyle karar alarak gerekli düzenlemeleri yapar." şeklindedir. <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/at1.pdf> (2 Ocak 2006).

¹⁷⁰ Paul K Lyons, What is energy Policy? EC INFORM - *EU Energy Policies towards the 21st Century*, s.5.

¹⁷¹ İbrahim S.Canbolat, *Uluslararası Sistem AB Bir Dönüşümünün Analizi*, İkinci Bası, Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti., İstanbul:1998, s.112.

AKÇT'nu kuran Anlaşmanın *3.maddesinde* öngörüldüğü şekilde çeşitli ulusal engellerin ortadan kaldırılarak kömür ve çelik üretiminin bir ulus üstü otorite denetiminin altında birleştirilmesi genel olarak ekonomik entegrasyonu geliştirici bir unsur olmuştur.¹⁷²

Bu sektörde politikalar önceleri Ortak Pazar Komisyonu ve Bakanlar Konseyi ile birlikte *Yüksek Otorite* tarafından yürütülürken; 1967'de Yüksek Otorite ile Ortak Pazar Komisyonu'nun tek Topluluk Komisyonu olarak birleştirilmesinden sonra yürütme görevini Topluluk Komisyonu üstlenmiştir. Bugünkü uygulama böyledir.* Ancak 1958'den itibaren Topluluk kömür sektöründeki başarılı çizgisinin altına düştü. Bu kez aşırı kömür üretimi sorun olmaya başladı. Talepten çok fazla kömür üretimi karşısında Yüksek Otorite'nin ortak çözüm geliştirmede yetersiz kalışı, üye ülkelerin Topluluğa güvenini de sarstı. Böylece kömür sektöründeki bu gelişmeler Topluluk sisteminde bir gerileme yarattı. Bir anlamda dağıtım bürokrasisi olan Kömür Birliği, söz konusu dönemde Topluluğu olumsuz bir değişimle karşı karşıya getirmiştir. Kömür sektöründe gerilemenin nedenleri; Toplulukta kömür sektöründe uyulması gerekli kuralların üye ülkeler tarafından düzenli olarak uygulanmaması ve buradaki sorunlara tek yanlı çözümler aramalarıdır. Burada da en belirgin etken petrol gibi yeni enerji kaynaklarının kullanıma hazır hale gelmesi ve uzak mesafeli deniz taşımacılık ücretlerinin düşürülmesi nedeniyle enerji sektöründe rekabetin ortaya çıkmış olmasıdır. Bu yeni durum, üye ülkelerin optimum çözümleri tercih etmelerine neden olmuştur. Örneğin İtalya bir yandan Amerikan kömürünü uygun koşullarda ithal etmeyi düşünürken, diğer yandan da Ortadoğu'dan petrol sağlamaya yönelik görüşmelerde bulunuyordu. Almanya ve Hollanda Kuzey Denizi'nden doğal gaz elde etmek için planlar hazırlıyorlardı. Topluluk özellikle 1970'li yıllarda yaşanan enerji krizinden de dersler çıkararak ortak bir enerji politikası uygulama zorunluluğu hissetmiştir. Büyük ölçüde petrol ithalatına bağımlı olan Topluluk üyelerinin enerji gereksinimlerinin, öncelikle kömür ve nükleer enerjiden karşılanması yolunda çalışmalar başlatılmıştır. Ancak bu da Topluluk ülkelerinin üzerinde anlaştıkları ortak bir enerji politikası için yeterli olmamıştır. Aslında Topluluk Anlaşmalarında, Topluluğa bir ortak enerji politikası öngörülmemiştir.

¹⁷² Canbolat, s.192.

* Burada 1987 Avrupa Tek Senedi ile sağlanan yenilikler ve Parlamento'nun katkısı da belirtmek gerekir.

AKÇT sadece kömüre yöneliktir. AAET da nükleer enerji alanında sınırlı AR-GE projeleri ile uğraşmaktadır. Ama bununla birlikte Topluluk düzeyinde bir enerji politikası uygulamasına karşı Anlaşmaların getirdiği bir engel de yoktur. Nitekim 1958’de kömür sektöründe baş gösteren krize paralel olarak aynı yıl, bir ortak enerji politikasının hedeflerini ve uygulanış biçimlerini belirlemek amacıyla bir çalışma gurubu oluşturulmuştur. Bu arada ortak müdahale ilkeleri konusunda bir uzlaşma sağlandığı halde, enerji politikası yine üye ülkelerin inisiyatiflerinde kalmıştır. Daha sonraki dönemlerde ortak bir enerji politikası belirlenmesi için Ekim 1968’deki ilk girişimler, Aralık 1968’deki yönlendirme ile Nisan 1973’teki ivedi önlemler çabaları da sonuçsuz kalmıştır. Ancak bu girişimlerin sayesinde sağlanan mutabakat sonucunda *Ortak Bir Enerji Politikasının* ana hatları belirlenmiştir. Topluluğun yeni enerji politikası stratejisi 1974 Mayıs’ında Bakanlar Konseyi, Komisyonun yeni enerji politikası stratejisi yönünde bir karar alarak ortak enerji politikasının hedeflerini belirlemiştir. Ortak enerji politikasına ilişkin bu güçlükler üye ülkelerin birbirlerinden farklı beklentilerinden kaynaklanmaktadır. Örneğin Fransa bazı Arap ülkeleriyle sıkı işbirliği içinde olduğu için ortak bir enerji politikası ile kendini bağlamak istemiyordu. Diğer yandan İngiltere Topluluğun tek petrol ihraç eden üyesi olarak petrol ithal eden öteki Topluluk ülkelerinin bu alandaki kararlarında etkili olmak amacındaydı.¹⁷³

3.2.1.2. 1970-1986 Yılları Arasında AB Enerji Politikası

1973'teki ilk petrol bunalımından önce, AB Üyesi Devletler, gelişmiş ülkelerin çoğu gibi, enerji tüketimlerinde tutumsuz davranıyorlardı ve ithalata aşırı bağımlıydılar. Petrol bunalımı, enerji arzını dış şoklardan koruyacak bir stratejiye ihtiyaç olduğunu gösterdi. 1980'lerde *çevre* bir başka ilgi konusu olarak ortaya çıktı. Çıkarımdan kullanıma kadar, mevcut enerji sisteminin küresel çevreye çok zararlı olduğu genel olarak kabul edildi. Çevreyi tehlikeye atmadan enerji sistemlerinin nasıl yeniden yönlendirileceği konusu, önemli bir sorun haline geldi. 1980'lerin sonunda, Enerji piyasaları serbestleşme yönünde ilerlerken ülkeler arasında parçalanmış

¹⁷³ Canbolat, ss.194-196.

mevcut piyasaların bütünleştirilmeleri ayrı bir sorun olarak ortaya çıktı. Enerji iç pazarı, artık artan rekabetin odağı olmuştu.¹⁷⁴

Sömürgecilik döneminin sonuna kadar düşük maliyetlerle enerji kaynaklarını kontrol eden Batı Avrupa ülkeleri, sömürgelerini kaybettikten sonra enerji politikalarında önemli revizyonlar yapmak zorunda kaldılar. 1973-1974 petrol şoku, Avrupa'da önemli etkiler yaparken, aynı zamanda petrol üreticisi olan ABD bu şoklardan Avrupa ülkeleri kadar etkilenmemiştir. Avrupalılar, bu şokların ardından petrol ithalat bağımlılıklarının farkına varmışlardır.¹⁷⁵

1970'li yıllarda meydana gelen enerji kriziyle birlikte Avrupa ülkeleri iki engelle karşılaşmıştır. Birincisi, dışa olan bağımlılığı azaltmak için enerji ikamesi ve enerji tasarrufu alanında yatırım yapmak zorunluluğu, ikincisi petrol üreten ülkelerin ithal edecekleri malları üreterek uzun dönemde ticaret dengesini sağlamak için seçilmiş ihracat sektörlerine yatırım yapmak zorunluluğudur. İki politika birbirini tamamlayıcı nitelik taşımaktadır. Sonuçta bu durum Avrupa genelinde büyük yapısal değişikliklere yol açmıştır. Öncelikle Topluluk, ortak bir enerji politikası oluşturmanın gerekliliğine inanmıştır. Daha önce belirtildiği gibi, nihayetinde 17 Nisan 1974 tarihli Konsey kararı ile *Yeni Enerji Politikası* adı altında yeni bir strateji* oluşturulmuştur.¹⁷⁶ Bu strateji 1986 yılına kadar yapılması düşünülen değişiklikleri içermektedir. Bunun için topluluk bünyesinde Enerji Komitesi adı verilen bir kuruluş oluşturulmuştur. Avrupa uzun vadede politika önceliğini Ortadoğu ve Afrika petrolünü ikame edecek enerji kaynakları bulmaya ve enerji tasarrufunu sağlayacak teknolojik araştırmalarının yapılmasını teşvik etmeye vermiştir. Petrole alternatif olarak ilk etapta mevcut kömür madenleri öne çıkmış ve madenlerin kapatma kararından vazgeçilmiştir. İkinci olarak, Kuzey Denizi'nde ve *güvenli* bölgelerde petrol ve gaz çıkarılmasını sağlamak için kendi ulusal petrol

¹⁷⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.2.

¹⁷⁵ Havva Çaha, "*Avrupa Birliği Enerji Politikaları*", *Yeni Türkiye Dergisi*, s.1543.

* Yeni Enerji Stratejisinin başlıca amaçları şunlardır: Enerji kullanımını kısıtlayarak ekonomik büyümenin sınırlandırılması kabul edilemez.; Amaç topluluğun enerji kullanımında daha yüksek bir verime ulaşmasıdır. Ekonomik ve siyasal güvenliği korumak için yakıt ithalatını korumak gerekmektedir.; Yapılacak ithalatın mümkün olduğunca çok farklı ülkelerden karşılanması sağlanmalıdır. İthalatı azaltmak için kömür petrol ve gazın topluluk bünyesinde daha çok çıkarılmasına gayret edilecektir.; Daha etkin bir enerji kullanımı sağlanacaktır.; Kömür ve nükleer enerjiye alternatif olabilecek yeni enerji kaynakları bulmak konusundaki araştırmalar desteklenecektir.

¹⁷⁶ Rıdvan Karluk, *AB ve Türkiye*, Genişletilmiş Altıncı Baskı, Beta Basın Yayın Dağıtım, İstanbul, 2002 s. 398.

şirketlerine destek sağlamaya başlamışlardır. Avrupa ülkeleri enerji ikamesinde üçüncü seçenek olarak nükleer enerjiyi seçtiler ve İkinci Dünya Savaşı sırasında askeri amaçla kullanılan nükleer araştırmalar İkinci Dünya Savaşından hemen sonra bu yöne kanalize edildi. Savaşın mağlubu olan Batı Almanya ise barış amaçlı nükleer enerji kullanımına ancak 1954 yılından sonra girebilmiştir. Avrupa ülkelerinin nükleer enerji, nükleer güç konusundaki tutumlarının tamamen bağımlılık-bağımsızlık sorunu çerçevesinde ele alındığı görülmektedir. Savaş sonrası dönemde ABD'nin nükleer teknolojiye hakim olmasına Avrupalı hükümet adamları kuşkuyla yaklaşmışlardır. Avrupa'nın güvenliğinin ABD'ye bırakılması, Avrupa'nın çıkarının ABD çıkarlarına bağlı olup olmadığı, çıkarlarının farklılaşacağı yerlerde Avrupalıların nasıl davranacakları sorununu gündeme gelmiştir. ABD'nin nükleer güç alanında tekel konumda olması, Fransa'nın Almanya ile ortak hareket ederek ABD'nin nükleer tekel konumunu kaldırmaya yönelik arayışlar içine girmesine yol açmıştır. Nükleer güç alanındaki AR-GE faaliyetleri ulusal bir politika olarak ele alındı. Devletin bu alana destek vermesi Avrupa genelinde kabul görmüştür. 1973 ve 1986 arasında enerji yoğunluğu* yaklaşık yüzde 25 oranında artmış, enerji bağımlılığı yüzde 65'ten yüzde 45'e düşmüştür. 1973 yılında petrol tüketim oranı yüzde 63 iken 1986 yılında bu oran yüzde 47'ye inmiştir. Elektrik üretiminde petrol ve gaz kullanım oranı yüzde 40'tan yüzde 15'e azalmıştır. Bu süre zarfında topluluğun enerji üretiminde yüzde 70'ten fazla bir artış olmuştur. Bu artış, başlıca petrol (10 milyon tondan 150 milyon tona) ve nükleer enerjiden kaynaklanmaktadır. Nükleer enerji kullanımı 6 kat artmıştır. Nükleer enerjiden üretilen elektrik enerjisi toplam elektrik üretiminin üçte birinden daha fazladır. Bu miktar toplam enerji tüketiminin yüzde 13'üne karşılık gelmektedir. Bu süreç zarfında topluluk, enerjinin üretimi hizmeti ve ekipmanının daha serbest dolaşabildiği ortak bir enerji pazarı oluşturulmuştur.¹⁷⁷

3.2.1.3. 1986-1995 Yılları Arasında AB Enerji Politikası

Topluluk 16 Eylül 1986 tarihli Konsey kararıyla 1995 yılına kadarki enerji politikasının amaçlarını oluşturmuştur. Konsey bu kararla, Topluluğun enerji politikası üye ülkelerin enerji sektöründe kendi kendine yetecek tarzda yeniden

* Brüt gayri safi milli hasıla/enerji tüketimi.

¹⁷⁷ Çaha, s.1545.

yapılanmalarını öngörmektedir. Topluluğun 1995 yılına kadar öngördüğü enerji politikası, yeterli enerji arzını sağlamak, enerji fiyatlarının kontrol altında tutulması ve çevreyi koruyucu enerji arayışlarının desteklenmesidir.¹⁷⁸

Çevre ve Tek Pazar politikaları 1990'ların başına dek Topluluk seviyesinde oldukça sıkı biçimde takip ediliyordu ve enerji konularında eski arz güvenliği politikalarından daha fazla etkiye sahipti. Daha önce koymuş olduğu hedeflerin 1986'da ara değerlendirmesini Körfez savaşı ve enerji iç pazarındaki gelişmeler nedeni ile yapan Komisyon, 1993-94'te yeni bir enerji politikasının uygulamasına başladı. Bu gelişmeleri Topluluğun *arz güvenliği, sürdürülebilir kalkınma ve rekabet* olmak üzere üç temel hedef üzerine inşa edilmiş enerji politikası için önce bir yeşil kitap* ardından *Avrupa Birliği İçin Bir Enerji Politikası* başlıklı beyaz kitap hazırlanması izledi.¹⁷⁹

Beyaz Kitapla bahsedilen üç hedefe ilave olarak sosyal ve ekonomik kaynaşma, yaşam kalitesi, istihdam yaratılması ve bölgeler arasında dayanışmanın geliştirilmesi de dikkate alındı. Beyaz Kitap, üç kurucu anlaşmada ve AB Anlaşması'nda yer alan enerji konusunda AB'nin bütün mevcut yetkilerini birleştiriyordu. Yetki ikamesi ilkesine göre, ancak ulusal politikalar ticaret önünde engeller yaratabildikleri veya AB amaçlarına erişilmesini önleyebildikleri durumlarda AB eylemleri söz konusu olacaktı.¹⁸⁰

Kasım 1995'te Konsey, üye ülkeler arası işbirliği ve danışmaya önem verilmesi ve iç pazarın gerektirdiği koşulların oluşması için Topluluk karar verme mekanizmasını güçlendirecek olan enerji piyasalarının liberalleşmesi konusunda üye ülkelere zorlayıcı tavsiyelerde bulunan Yeşil Kitaba dayalı olarak, bir ilke kararı (*Resolution*) benimsedi. Bu ilke kararının ikinci bölümü, Beyaz Kitapta** vurgulanan

¹⁷⁸ Council Resolution of 16 September 1986 concerning new Community energy Policy <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/repert/1210.htm> (22 Aralık 2005).

* Yeşil Kitaplar (*Green Papers*), enerji, sosyal politika, tek para, telekomünikasyon gibi tek bir alanda bir düşünce ileri sürerek Avrupa düzeyinde bir danışma süreci başlatmak amacıyla oluşturulan belgelerdir. Bu şekilde ortaya çıkan görüşler daha sonra Beyaz Kitaplarda (*White Papers*) yer alan somut birlik faaliyetlerine dönüşmektedir.

¹⁷⁹ Lyons, s.5.

¹⁸⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği *AB Enerji Politikası*, s.2.

** 1995'deki Topluluk ortak enerji politikası oluşturmak için yapılan yoğun tartışmalarının ardından, Komisyon *Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası* isimli bir beyaz kitap yayınladı.

bir dizi enerji politikası hedefini içermektedir. Böylece bu dönem için belirlenen Topluluk enerji politikası hedefleri;

- *Topluluk içinde rekabet edebilme, istihdam, büyüme, uyum (cohesion) için oluşturulan strateji kapsamında; doğal gaz ve elektrik iç pazarının tamamlanmasını içeren enerji politikalarının müşterekleştirilmesi*
- *Topluluğun var olan enerji yasal düzenlemelerinin düzenli olarak gözden geçirilmesi ve güncelliğini yitirmiş enerji ile ilgili düzenlemelerin uygulamadan kaldırılması*
- *Enerji ve çevre hedeflerine daha etkin biçimde ulaşılabilmesi adına, mali destek enstrümanları, çevre maliyetlerinin ulusüstü yapılandırılması ve bilgi paylaşımı gibi gerekli, pratik ve uygulanabilir araçların kullanılması*
- *İhtiyaç duyulan ve ekonomik uygulanabilir rakamsal hedeflerin bulunduğu özellikle Trans-Avrupa Şebekeleri kapsamındaki zorunluluk haline gelen enerji alt yapısının geliştirilmesi*
- *Avrupa Enerji Şartına imza atan ülkeler ve Akdeniz ülkeleri gibi aktörlerle yapılan uluslararası anlaşmaların geliştirilerek, enerji alanında üçüncü ülkelerle daha yakın ilişkiler kurulması ve enerji politikalarının temel değerleri konusunda gerekli diyalogun geliştirilmesi*
- *Çevrenin korunması ve enerji bağımlılığının azaltılması maksadıyla, ulaştırma tasarrufları ve uygulanabilir olması halinde müşterek ısı ve güç üretimi, yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları ile Topluluk sınırları içindeki enerji kaynaklarının kullanımı alanında etkinliğin sağlanması ve sürdürülmesi*
- *Mevcut tedbirlerin geliştirilmesi ve yeni oluşturulanlarla mukayese edilmesi, enerji arzının kesintiye uğraması riskine ve uzun dönemde enerji arzının sürdürülebilirliğinin sağlanması adına (mümkün olduğu hallerde) Uluslararası Enerji Ajansı ile işbirliği yapılması*
- *Tüm enerji formlarını göz önüne alarak enerji sektörünün stabilizesini sağlamak maksadıyla; kaynakların çeşitliliğini sağlayarak güvenlik, emniyet ve çevre konularına önem veren Topluluğu kuran Anlaşmanın gereklerinin yerine getirilmesi olarak sıralanmıştır.*

Komisyon *Avrupa Birliği için Bir Enerji Politikası* isimli Beyaz Kitapta Topluluk için gelecekte enerji kullanımını hakkında bazı temel parametreleri belirlemiştir. Bunlar özetle aşağıdaki gibidir:¹⁸¹

- *Avrupa'nın ithal enerjiye bağımlılığı önemli ölçüde artacaktır.*
- *Doğal gaz, yakıt karışımının temel bileşeni olarak petrolle yarışacaktır.*
- *Avrupalı tüketiciler giderek artan oranda belli noktalardan (grid-supplied) arz edilen enerjiye bağımlı hale geleceklerdir.*
- *Pazarın liberalleşmesi, yenilenebilir enerji kaynakları, teknolojinin etkileri, iklim değişikliği politikası gelecekte kayda değer esneklikler sağlayacaktır.*

Beyaz Kitabın büyük bölümü ve belki de en önemli kısmı *Enerji politikasının uygulaması için kılavuz ilkeler* isimli bölümüdür. Daha ziyade Topluluk seviyesinde özlü tartışmalara neden olan bu bölümde; “*Enerji politikası, diğer tüm Topluluk eylemlerinde olduğu gibi, Topluluğun temel anlaşmalarının Pazar entegrasyonu, sürdürülebilir ekonomik gelişme, istihdam yaratma ve vatandaşlar için refah gibi ana hedefleri ile uyumlu ve bu hedeflere katkıda bulunacak şekilde değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, rekabet koşullarının sağlanması, enerji arzının güvenliği, çevrenin korunması enerji sektörü ile en çok ilintili hedeflerdir. Bu üç hedefin en az ikisinin oluşma koşulları birbirine tezat olsa da enerji ile ilgili alınacak tedbirlerin etkili olmayacağını düşünmek güçtür. Enerji politikaları mümkün olan her şartta bu hedeflerle uzlaşmış olmalıdır... Topluluk için gelecekteki öncelik uzun dönemli bir perspektifte yoğunlaşmış Topluluk enerji eylemlerinin sürdürülmesi ve mümkün olan her şartta güçlendirilmesidir... Bu üç hedef zirvede tutulurken, sosyal ve ekonomik uyum gibi diğer boyutlarda ihmal edilmemelidir. İstihdam yaratma ve yaşam kalitesi için önem taşıması nedeniyle enerjinin sosyal boyutu daha rekabetçi bir pazar oluşması adına ihmal edilmemelidir.*”

Beyaz Kitapta gelecekteki enerji politikası için pazarın entegre edilmesi, dış bağımlılığın yönetilmesi, sürdürülebilir kalkınma ve son olarak enerji teknolojisi ve araştırma olarak dört temel alan tartışılmıştır. Ayrıca bu alanların her biri için pratik eylemler ve potansiyel politikalar ve mevcut kurallar analiz edilmiştir. Tüm bunlar miatları verilmiş hedefleri olan bir eylem planı içinde özetlenmiştir.

¹⁸¹ European Commission, White Paper, “*An energy policy for the European Union*” 1995.

Beyaz Kitabın son kısmında *Enerji Politikası için Araçlar* isimli bölümde, destek ilkesi ve uygulanması halinde katma değer getirecek eylemler vurgulanmıştır. Ayrıca daha uyum içinde ulusal politikalara ve uyumlaştırılmış bir Topluluk stratejisine doğru adım atılmasına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Kitabın sonunda geliştirilmiş bir diyalog için bir çerçeve oluşturmak adına çeşitli aktörlerle birlikte üç somut öneri oluşturulmuştur. Bunlar:

- *Paylaşılmış analizler temelinde politik kararların verilebilmesini sağlamak amacıyla, enerji eğilimlerini gözlemlemek için üye ülkelerin, sanayicilerin ve diğer aktörlerin işbirliği ile bir program geliştirmek*
- *Komisyonun yardımı ve desteği ile enerji sektöründeki önemli ekonomik ve sosyal aktörlerin temsilcilerinden oluşan bir Enerji Danışma Komitesi* teşkil etmek*
- *Konsensüs olmuş enerji hedeflerinde Üye ülkeler arasındaki işbirliği organizasyonunu sağlamaktır.*

Konsey tarafından, Beyaz Kitabın yayınlanması konusunda duyulan memnuniyeti belirten kısa bir *İlke Kararı (Resolution)* 1996'da kabul edildi. Konsey, bu kararda yerellik ve ekonomik-sosyal uyum ilkelerini dikkate alarak; rekabet, arz güvenliği ve çevrenin korunması hedeflerine Beyaz Kitapta değinilmesinden duyduğu memnuniyetini belirtti. Konsey; *“Anlaşmaların tanıdığı yetkiler çerçevesinde, mümkün olan tüm enstrümanların kullanılarak Topluluk enerji hedeflerinin başarılmasının mümkün olduğunu kabul etmektedir. Bu kapsamda: - elektrik ve doğal gaz iç pazarının tamamlanarak, işleyen bir enerji iç pazarı yaratmak, - Rekabetin genel prensiplerine saygılı olmak, -Enerji etkinliği ve yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması için bir standardizasyon programı oluşturmak, -Çevre alanında kapsamlı bir yaklaşım sağlamak, - Trans Avrupa Şebekelerinin geliştirilmesi,- Gelecekteki araştırma programlarına enerji önceliklerini de yerleştirmek, - Dış ilişkilerde kapsamlı bir yaklaşım sağlamak, -Daha etkili bütçe kullanımının sağlanmasına imkan vermek adına daha uyumlu yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları ve enerji etkinliğinin tanımlanması.”*

Konsey, aslında beyaz kitaptan önce, Yeşil Kitapta belirtilen enerji hedeflerinin ve Topluluk enerji politikasının tüm tarafların katılımı ile ortaklaşa olarak Topluluk seviyesinde belirlenmesini desteklemiş, ulusal enerji politikalarının

* Energy Consultative Committee (http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/forum/index_en.htm) (23 Mart 2006).

Topluluk politikası ile birbirini tamamlar şekilde oluşturulması gereğini vurgulamıştır. Üstelik Topluluk enerji karar mekanizmasının enerji durumu konseptine ihtiyaç duyduğunu belirterek, Komisyonu üye ülkelerin enerji çalışmalarını organize etmeye davet etmiştir. Yönergenin sonuç paragraflarında yenilenebilir enerji türlerinin kullanılmasına destek verilirken, “*Konsensüs sağlanmış enerji hedeflerine odaklanmış olarak Topluluk seviyesinde bir enerji politikası geliştirmek maksadıyla bir rapor*” isimli bir süreli yayın çıkarılması istenmiş ve ekonomik göstergelerin izlenebilirliğinin sağlanması için Komisyon önlemler almaya davet edilmiştir. AB Parlamentosu da Komisyonun beyaz kitabında belirtilen konularına *ana dürtü* ile aynı kanıda olduğunu ifade eden bir ilke kararı benimsemiş, ancak AB’nin yenilenebilir enerji kaynakları politikasının güçlendirilmesi, Doğu Avrupa’daki güvenli nükleer enerji eylemleri için bir enerji paneli düzenlemek ve daha düşük seviyede ithalat bağımlılığı hedefi konulması gibi konularda da eylem yapılması çağrısında bulunmuştur. Parlamento ayrıca, Avrupa Yatırım Bankası, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu gibi uluslararası aktörlerin ev sahipliği ile iyi hazırlanmış bir veya daha fazla bölgesel enerji konferansın düzenlenmesini ve Phare ve Tacis programlarının fonlarından Doğu ve Merkez Avrupa’daki enerji NGO’larının yaranmalarını talep etmiştir.¹⁸²

Topluluk ülkelerinin kamuoylarında, nükleer enerjinin kullanımına karşı bir direnç olması, Topluluğun nükleer enerjiden yararlanmayı öngören politikalarını gerekli destekten yoksun bırakmakla kalmayıp tepki de toplamaktaydı. Bu dönemde Topluluk kamuoyunun bu konudaki tutumu, ortak enerji politikasının geleceği hakkında belirleyici etkenlerden birisi olmuştur.¹⁸³

1986-1995 yılları arasında Topluluk seviyesinde önceden belirlenmiş 1995 yılına kadar elektrik üretiminde petrol ve doğalgaz kullanım oranını yüzde 15’in altına düşürmek, petrolün toplam enerji içindeki payı yüzde 40 oranında sabitlemek, petrol ithalatını toplam petrol ihtiyacının üçte bir oranında tutmak, Topluluk içindeki enerji teknolojisinin geliştirilmesi gibi spesifik hedefler ile arz güvenliğinin sağlanması, çeşitli bölgelerdeki enerji potansiyellerinin maksimum düzeyde

¹⁸² Lyons, s.8.

¹⁸³ Canbolat, s. 196.

kullanılması ve Avrupalı şirketlerin rekabet edebilirliklerinin yükselmesi için yasal ve idari düzenlemeleri gerçekleştirme gibi genel hedeflere ulaşmak için çeşitli programlar hayata geçirilmiştir. Bunlar, *Joule*, *Thermie*, *Save*, *Altener* ve *Valoren* programlarıdır.*

3.2.1.4. 1995- 2000 Yılları Arasında AB Enerji Politikası

1997 yılında yayınlanan yıllık raporların sonuncusunda, eski yönerge kapsamında, Komisyon; rafineri sektöründe kapasite yetersizliğini vurgulayarak, hala yapısal bir revizyona ihtiyaç duyulduğunu, doğal gaz alt yapısına yapılan yatırımlarda artış olduğunu, elektrik sektöründe yatırımların İtalya, Birleşik Krallık ve Almanya'da yoğunlaştığını, planlanan ve inşa edilen termal enerji üretim tesislerinin toplam uygulanabilir kapasitenin yüzde 70'i civarında olduğunu belirtmiştir. Konseyin Kararını takiben, Komisyon ilk adım olarak, yeni enerji araçlarını uygulamaya koymak için çabuk davrandı. 1996 yılında ortak enerji politika hedefleri için Komisyon tarafından sunulmuş bir öneri taslağı zaten vardı ve Enerji Danışma Komitesi (*Energy Consultative Committee*) kurulmuştu. Üçüncü enstrüman olarak enerji eğilimlerini izleyebilmek maksadıyla önceden *DGXVII*'nin üzerinde çalıştığı ve 1997'de resmi bir statü kazanan bir program olan Enerji Çerçeve Programı (*Energy Framework Programme*)'dır. Ekim 1996'da, Komisyon üye ülkelerin üzerinde anlaşabilecekleri ortak enerji hedeflerini içeren, üye ülkelerin bu hedeflere düzenli biçimde ilerleme şeklini değerlendiren ve bilgi değişimi için uygun koşulları sağlayacak taslak bir Konsey Kararı (*Decision*) hazırladı. Komisyon'un önerisi, Parlamento'nun görüşü (*Parliament's Opinion*) alındıktan sonra 1998'de az da olsa değiştirildi. Değiştirilmiş bu taslak Konsey Kararı (*Decision*) sadece üç temel unsur içeriyordu. Birinci unsur ile Topluluk ve Üye ülkeler arasındaki enerji işbirliği oluşturularak bir seri enerji politikası prensipleri belirleniyordu. Bu prensipler aşağıda sıralanmıştır;¹⁸⁴

- *Topluluk seviyesinde oluşturulacak Enerji politikası hedefleri, Tek Pazar oluşumunu, sürdürülebilir kalkınmayı, çevrenin korunmasını ve enerji arz güvenliği göz önünde bulundurularak Anlaşmalara dayalı olarak belirlenmelidir.*

* Bu programların detayları çalışmanın bu bölümünde "Enerji Politikası Araçları" başlığı altında verilmiştir.

¹⁸⁴ Lyons, s.6.

- *Rekabetçi ve açık pazar sisteminin hakim olacağı Topluluk enerji pazarının entegrasyonu, enerji sektöründe elastikiyetin, etkinliğin ve uzun dönem arz güvenliğinin sağlanması için önemlidir. Entegrasyon sürecinde üye ülkelerde hem fosil hem de fosil kaynaklı olmayan farklı enerji kaynaklarının karışımı, ekonomik ve sosyal kaynaşmanın güçlendirilmesi ve TENs'lerin aşamalı olarak geliştirilmesine dikkat edilmelidir.*
- *Adil rekabet koşullarının sağlanması ve çevre dostu sürdürülebilir kalkınmayı dikkate alarak, Topluluğun tüm yakıt biçimlerinin pazarlarında daha etkili olmasını sağlamak amacıyla daha şeffaf enerji fiyatları oluşturulmalıdır.*
- *Anlaşmalarda geçen sürdürülebilir kalkınma çevre ve enerji hedeflerinin başarılı olabilmesi için entegre edilmeleri gerekmektedir. Mümkün olduğu hallerde tüm enerji üretim ve tüketim maliyetleri fiyatlarda belirtilmelidir. Ekonomik olan ve fosil enerji kaynağı olmayan yenilenebilir kaynaklar ve en üst seviyede güvenlik tedbirleri alınmış nükleer enerji bu hedefler ulaşmak adına önemli katkılarda bulunabilir.*
- *Geliştirilmiş çeşitlendirme ve Topluluk sınırları içinde mevcut kaynaklarla ithal edilen kaynakların esnekliği yoluyla, çevre dostu önemli miktarda yerli enerji kaynakları ve enerji üreticilerinin güvenliğini sağlayarak; enerji arzının güçlendirilmesi, özellikle petrol ve doğal gaz arz kesintilerine daha esnek yanıt verme kabiliyeti sağlayacaktır.*
- *Serbest ve açık ticareti temin etmek ve çevre dostu uygulanabilir teknolojileri kullanabilmek adına enerji yatırımları için güvenli bir çerçevede koordine edilmiş dış enerji ilişkileri oluşturulmalıdır. Üye olmayan ülkelerle işbirliğini geliştirmek enerji arzının güvenliğini artıracak, çevre hedeflerine ulaşılmasını sağlayacak ve optimum enerji teknolojilerinin üçüncü ülkelere transferini mümkün kılacaktır.*
- *Hem topluluk hem de üye ülkeler seviyesinde destekleyici tedbirlerin alınması yoluyla yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına geçilmesi bu yakıt türünün 2010'a kadar toplam enerji içindeki payının önemli ölçüde artırılmasını mümkün kılacaktır.*
- *2010 yılına kadar ulusal seviyede ve Topluluk seviyesinde geliştirilmiş işbirliği ile enerji etkinliğinde kayda değer artış sağlanacaktır.*

İkinci madde enerji hedeflerinin başarılması için bir takım eylemler belirtilmiştir;

- *Üye ülkelerin enerji politikalarındaki gelişmelerin etkilerini izlemek ve değişiklik olduğu hallerde üzerinde hem fikir olunan enerji hedeflerinde revizyon gerektirebileceği dikkate alınarak küresel enerji durumunun değerlendirilmek.*

- *Topluluk seviyesinde ve ulusal seviyede enerji alanındaki eylemlerin dikkatle incelenmesi ve en iyi eylemlerin paylaşılması.*
- *Enerji politikasının tüm alanlarında enerji ile ilgili tüm bilgilerin izlenmesi, değerlendirilmesi ve değişimi.*
- *Enerji alanında işbirliği ve bağlantıyı geliştirmek ve elde edilen sonuçların en geniş manada dağılımının sağlanması.*
- *Sürdürülebilir enerji politikaları hedefleri ile ilgili bir vergi veya teşvik sisteminin gelişimi ve hızla kullanımına geçilmesi. (bu eylemden Parlamento'nun görüşü alındıktan sonra değiştirilen önergede bahsedilmiştir.)*
- *Üye ülkelerin aldığı bazı destek tedbirlerini destekleyebilmek adına bazı spesifik Topluluk eylemlerinin gözden geçirilmesi.*

Üçüncü madde, Üye ülkelerin Komisyona her yıl ortak enerji hedeflerine ulaşmak için aldıkları tedbirler konusunda bilgi vermelerini ve Komisyonu aldıkları bilgilerle bir iletişim kağıdı hazırlamalarını şart koşmuştu. Bu öneri AP'nun Mayıs 1977 görüşünde (*Opinion*) Parlamentodan tam destek almıştı. Parlamentonun, bazı talepleri öneriye komisyon tarafından dahil edilirken, *Avrupa İklim Ajansı (European Climate Agency)* kurulması ve *Bir Enerji Tüketim Vergisi* konulması gibi bazı talepler dikkate alınmadı. Konsey, bununla birlikte, kısmen üye ülkelere pek kabul görmediğinden kısmen de resmi bir Kararın (*a Formal Decision*) kullanımının Konseyin adli müşavirliğince reddedilmesi üzerine, önerinin oluşum sürecinde hiçbir ilerleme kaydedemedi. Adli müşavirlik öneri hakkında şu sonuca vardı: ¹⁸⁵ “*Karar için yapılan öneri, Anlaşmanın Komisyona Konsey tarafından verilen yetkiler bölümüne uygun değildir ve yasal zemine dayanmamaktadır. Bu yüzden, sırası ile yasal bir kanun için duyulan ihtiyacın tanımlanması ve Komisyonca uygulanacak tedbirlerin belirlenmesi konuları komisyon tarafından tekrar gözden geçirilmelidir.*”

1997'in sonuna dek Komisyon tutumunu değiştirmedikçe öneride Konsey tarafından yapılacak bir değişiklik pek mümkün gibi görünmüyordu. Yukarıda detayları verilen beyaz kitapta önerilen önemli enstrümanlardan birisi Enerji Danışma Komitesi¹⁸⁶ (*the Energy Consultative Committee, ECC*)'nin, oluşturulmasıydı. Komite 8 Kasım 1996'da, resmen kuruldu. Komisyon, Enerji

¹⁸⁵ Lyons, s.7.

¹⁸⁶ Energy Competition Committee (ECC) Raison D'Étre, (Statement of Reason).
http://www.energy.qld.gov.au/zone_files/ECC/statement_of_reason.pdf (4 Şubat 2006).

Danışma Komitesi'nden, Avrupa enerji politikasının uygulanması ve hedefleri için tavsiyeler getirmesini bekliyordu. Kararda, Topluluğun enerji politikası ile ilgili tüm problemlerde Komisyonun Enerji Danışma Komitesi'ne danışabileceği ve Komitenin talep üzerine veya kendi inisiyatifi ile Komisyona rapor sunacağı belirtilmişti. Aslında *Karar* ile, Komisyon, Enerji Danışma Komitesi'nin Komisyonun eylemlerine hangi alanlarda hallerde ihtiyaç duyulacağını ve görevini* açıklamıştır. Özellikle Almanya gibi bazı üye ülkelerden gelen *Save* ve *Synergy* programlarının bloke edilmesi gibi ciddi baskılardan sonra Enerji Komiseri Christos Papoutsis 1996'da DGXVII tarafından yönetilen çeşitli enerji programlarını tekrar gözden geçirmek zorunda kaldı. Bu sürecin ilk adımı *Enerji Politikaları ve Eylemlerini Genel Bir Değerlendirilmesi (An Overall View of Energy Policy and Actions)* isimli 20 sayfalık bir haberleşme metninin Nisan 1997'de yayınlaması oldu. Bu metnin büyük bir kısmında beyaz kitapta bahsedilen ve dört en önemli öncelikten** bulunuyordu. İlave olarak Komisyon'un daha bütünsel bir yaklaşım adına enerji alanında alınan tedbirler kapsamında ileri sürdüğü beş argüman aşağıda sıralanmıştır:

- *Madde 235 yetersiz kaldığından enerji konularında açık ve spesifik yasal bir zemine duyulan ihtiyaç.*
- *Hem enerji endüstrisi hem de yasal kararları verenler adına mevcut eylemlerin bazen şeffaf olmaması nedeni ile AB enerji politikası uygulamalarında daha fazla şeffaflığa ihtiyaç duyulması.*
- *Daha iyi hedeflere ulaşılabilmesi adına, (ilk yapılması gereken tüm politika boşluklarını kapatmak, sinerjiyi cesaretlendirmek, Topluluk önlemlerinde desteklemek dublikasyonlardan kaçınmak) hedeflerin etkinliğini maksimize etmek.*

* Komisyonun enerji politikası önerilerinin uygulanma biçimlerinde tavsiyelerde bulunacağını ve son olarak resmi olarak kabul edilmeden önce Enerji Danışma Komitesi'nin fikir vermesi gerektiği ifade edilmiştir. Komitenin Komisyon kararında belirtilen çalışma parametreleri, oldukça genel olarak ifade edilmiş bu konu Komitenin inisiyatifine bırakılmıştır. Üç yılda bir seçilen Komitenin başkanı ve üç başkan yardımcısı (Üç başkan yardımcısından birisi sanayi, birisi tüketicilerden ve üçüncüsü birlik temsilcilerinden seçilecekti) üçte iki çoğunlukla belirlenecekti. Üye ülkelerin gerektiğinde uzman üye bulundurabilecekleri, maksimum 11 kişiden oluşan çalışma grupları gerektiğinde kurulacaktı. Enerji Danışma Komitesi, Komisyona kendi fikirleri doğrultusunda tavsiyelerde bulunacaktı. Enerji Danışma Komitesi üyeleri oybirliği sağladığı hallerde, ortak sonuçlar (*common conclusions*) yayınlarken oy çoğunluğu halinde farklı görüşler halinde de olsa Komisyona rapor ileteceklerdir. 1. Arz güvenliğinin sağlanması ve uluslar arası ilişkilerin güçlendirilmesi, 2. Avrupa Enerji pazarlarının entegrasyonu 3. Sürdürülebilir Kalkınmanın sağlanması ve 4. araştırma ve geliştirmenin sağlanması.

** 1. Arz güvenliğinin sağlanması ve uluslar arası ilişkilerin güçlendirilmesi, 2. Avrupa Enerji pazarlarının entegrasyonu 3. Sürdürülebilir Kalkınmanın sağlanması ve 4. araştırma ve geliştirmenin sağlanması.

- *Topluluk ile üye ülkeler arasında işbirliği ihtiyacı, (amaç tüm üyelerin enerji tercihlerinin Topluluk hedeflerini bütünlemesi ve başarılmasına yardımcı olmasını sağlamak)*
- *Tüm ilgili tarafların tam katılımının temini.*

Bu yaklaşımı aynı yıl içerisinde, birçok taslak yasal öneri paketi ile donatılmış *Enerji Çerçeve Programı (Energy Framework Programme, EFP)* adı verilen resmi bir öneri takip etti. Madde 235'e dayanılarak oluşturulan bu taslak karar zemininde genel çerçevede bu kararın ana mali elemanları ve uygulayıcıları tanımlanmıştır. AB enerji eylemleri konusunda gerek Komisyon gerekse Topluluklar vasıtası ile veya AYB kredilerinden yıllara sari olarak önemli tahsisat yapmıştır. Lyons'un yaptığı çalışmada¹⁸⁷ derlediği rakamlara göre; 1994-97 yılları arasında toplam 4 milyar Ecu'nun üzerindedir.* Enerjiden sorumlu Komisyoner Papoutsis Komisyondan 1998-2002 yılları için göre, 300 milyon Ecu talep ederken, Komisyon bu rakamı** 200.4 milyon Ecu'ya (*Nükleer ulaştırma ve güvenlik tedbirleri için artı 12.5 milyon Ecu ilave*) indirdi.¹⁸⁸ AB Enerji eylemlerinin mali boyutu, enerji politikasının eylem araçları olan AB enerji programlarının verildiği bölümde detaylandırılmıştır.

¹⁸⁷ Main Sources of Finance for Community Energy Actions, Com/97/167.

*1994-97 yılları arasında tahsis edilen 4 milyar Ecu'nun dağılımı şöyledir: 1994-96 yılları arasında AKÇT, kömür sektörünün desteklenmesi kapsamında, dengeleme (readjustment) maksatlı 164,7 milyon Ecu, araştırma geliştirme maksatlı 69,6 milyon Ecu ve sosyal tedbirler için 103,2 milyon Ecu olmak üzere toplam 337,5 milyon Ecu tahsis etmiştir. AKÇT, ayrıca 97,3 milyon Ecu kredi imkanı sağlamıştır. AAET, 1997 yılında nükleer güvenlik alanlarında kullanılmak üzere, 15,8 milyon Ecu tahsis etmiştir. 1995-1998 yılları arasında nükleer füzyon güvenliği çalışmaları (Safety of nuclear fusion) için 170,5 milyon Ecu, nükleer füzyon (nuclear fusion) alanında kullanılmak üzere 846 milyon Ecu tahsis edilmiştir. 1995-99 yılları arasında enerji şebekelerinin finansı için ayrılan miktar 182 milyon Ecu'dur. Enerji alanında kullanılmak üzere 1996 yılında üçüncü ülkelere Avrupa yatırım fonundan (garanti bölümü) 182 milyon Ecu, Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden 97,3 milyon Ecu, üye ülkelere Avrupa yatırım fonundan (garanti bölümü) 88 milyon, Avrupa Yatırım Bankası kredilerinden 4.975 milyon Ecu kaynak sağlanmıştır. Bu dönemde uluslararası ilişkiler adına 1994-1996 yılları arasında Asya'daki gelişmekte olan ülkelere 20 milyon ve Latin Amerika'daki gelişmekte olan ülkelere 28,5 milyon Ecu ayrılırken, Avrupa Gelişim Fonundan (European Development Fund, Africa/Caribbean) aynı dönem için 18,2 milyon Ecu tahsis edilmiştir. Yapısal fonlardan enerji alanında kullanılmak üzere 1994-99 yılları arasında Topluluk Desteği olarak (*Community support*) 2.500 milyon Ecu, Topluluk İnisiyatifi (*Community Initiatives, Regen and Regis*) olarak 534 milyon Ecu kaynak sağlanmıştır.

** Komisyonun belirtici tahsisatı Analyses (*Observatory*) için 7.8 milyon Ecu; - International (*Synergy*) için 36.4 milyon Ecu; - Renewables (*Altener*) için 81.1 milyon Ecu; Energy etkinliği (*Save*) için 68.4 milyon Ecu; Katı yakıtlar (*Carnot*) için 4.1 milyon Ecu; Nükleer güvenlik için 2.6 milyon Ecu; Nükleer emniyet için 12.5 milyon Ecu şeklindeydi.

¹⁸⁸ Lyons, s.11.

3.2.1.5. AB'nin (2000-2006 arası) Günümüzdeki Enerji Politikası

Küresel gelişmelerin etkisiyle enerji arz problemleri yaşamaya başlayan ve çevre etkisini önemli derecede hissedilen AB, 2000'li yılların başında 10-20 yıl içerisinde yaşanacak olası problemler için yeni çözümler üretme arayışına girmiştir. Daha önceki yıllarda yaşanan ve daha ziyade iç etkenlerden kaynaklanan sorunlar, enerji yoğun bölgelere yapılan askeri müdahalelerle başka boyutlar kazanmaya başlayınca Topluluk yeni bir enerji stratejisi oluşturma çalışmalarına başladı.

Marcel Rommerts'in* hazırladığı özel rapora göre, Topluluk inisiyatifi dışında gelişen etkenler, AB'nin yeni enerji stratejiler oluşturmaya daha fazla önem vermesini gerektirmekteydi. Bu yaklaşımların ışığında öncelikle, Avrupa Komisyonu, Avrupa'nın gelecekteki enerji stratejisini ve ortak enerji politikası oluşturmak maksadıyla *Avrupa Enerji Arzı Stratejisine Doğru Yeşil Kitap* isimli bir dokümanı yayınlamaya geniş tabanlı tartışma başlattı. Komisyonun yayınladığı *Yeşil Kitapta*, *enerji etkinliğinin artırılması, alternatif ulaştırma politikası, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, arz güvenliğinin otonomisinin sağlanmasının sürdürülmesi ve Topluluk seviyesinde üye ülkelerin genel sorunlarına çözüm bulunması* olmak üzere beş alanda inisiyatifi kendisi almıştır. Yeşil kitapta talep tarafından oluşturulan pazarın transformasyonu ve tüketici davranışlarındaki eşsiz değişim için Komisyon bir takım aktif eylemler başlatmayı önermiştir. Örneğin 2000 baharında Komisyon enerji etkinliği ve "*Avrupa İklim Değişim Programı*" için eylem programını** kabul etmiştir. Topluluğun enerji politikası, çevre, maliyet ve tek Pazar üç ayağı üzerine oturtulmuş ortak bir yaklaşıma sahip olması nedeniyle, her bir üyenin izleyeceği enerji politikası diğer üyeleri de etkilemektedir.¹⁸⁹

15 üyeli AB ortak bir enerji stratejisi uygulayamazken, son genişleme kuşağı ile Topluluğun enerji politikası yeni bir boyut kazandı. Daha yoğun enerji kullanan 10 yeni üyenin Topluluğa katılımının Topluluk seviyesinde ithalat bağımlılık oranının artırması gibi olumsuzlukların yanında, enerji etkinliğinin artması ve

* Marcel Rommerts, *Avrupa Komisyonu Enerji ve Ulaştırma Dairesinin yönetici müdürüdür.*

** Hala bu planda önerilenler uygulamadadır. Binaların enerji performansları ile ilgili bir Konsey direktifi onaylanmak üzeredir. Komisyon daha sonra Parlamento ve Konseyde tartışılmakta olan ısı ve güç kombinasyonu hakkında bir önergeyi kabul etmiştir.

¹⁸⁹ Marcel Rommerts, *New Challenges to Energy Security, Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent*, http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. (17 Ekim 2005).

yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranlarının yükselmesi gibi olumlu etkileri de olmuştur. Genişleme sonrasında Topluluğa katılan yeni üyelerin enerji problemleri, kendi aralarında benzerlik gösterse de eski üyelerden farklı olması nedeniyle, Topluluk adına yeni çözümler üretilmesini gerektirmiştir. Topluluk için aynı zamanda kısa ve orta vadede enerji arz şartlarını etkilemede de güçlüler çekilmektedir. Topluluk gaz ve petrol üreten ülkelerle iyi ilişkiler kurma ve enerji arzını güvence altına alma gayreti içindedir. Ortak çözüm arayışları içerisinde stratejik petrol ve doğal gaz stokları* oluşturma süreci devam etmektedir. Aynı zamanda enerji arzını sürekliliği için ikmal ulaşım imkanlarının güçlendirilmesi önem kazanmaktadır. Topluluğun enerji ithalatına 2005 yılı itibari ile bağımlılığı Tablo-50’de verilmiştir. Gerekli ve etkili önlemler alınmaması halinde gelecekte daha da artacağı değerlendirilmektedir.

Tablo 50 AB’nde Enerji İthalat Bağımlılığı (2005 yılı) (%)

Yakıt Cinsi	Yüzde
Katı Yakıtlar	30,1
Sıvı Yakıtlar	76,5
Doğal Gaz	49,5
AB 15	49,4
AB 25	29,9

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.112.

Çevre etkilerinin ulusal sınırlar aştığı dikkate alındığında, Topluluk seviyesinde ortak bir yaklaşımın gereği ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliği kapsamında, artan emisyon miktarları Kyoto Protokolünün getirdiği yükümlülükleri sağlamayı zorlaştırmaktadır. Söz konusu protokole göre 1990’lardaki emisyon miktarının 2030’da yüzde 8 oranında azaltılması gerekmektedir. Gerekli tedbirler alınmazsa yakın gelecekte Toplulukta emisyon oranı yüzde 5 artacaktır. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretiminin hedeflerini ortaya koyan bir direktif geçen yıl kanun halini almıştır. Üyelerce bu hedeflere ulaşılması halinde yenilenebilir enerji kaynakları ile üretilen yüzde 22 AB elektrik tüketimi 2020’de yüzde 14’e düşecektir. Ulaştırma sektöründe bu eğilimin devam etmesi halinde emisyonlar 1990 yıllarına göre 2010’da yüzde 40 oranında artacaktır. Bunu

* Stratejik petrol ve doğal gaz stokları ile ayrıntılı bilgi bu bölümde ayrı bir başlık altında detaylı olarak verilecektir.

engellemek için demiryolları yeniden canlandırılmalı, özel araç kullanımı rasyonelleştirilmeli ve karayolu ulaştırma sektörü yeniden organize edilmelidir. Komisyon 2002’de “*Avrupa 2010 yılı Ulaştırma Politikası İçin Beyaz Kitap*” yayınlamıştır. Bu kitapta Komisyon, alternatif motor yakıt stratejisini teşvik ederek ve kara yolu taşımacılığında vergilendirme yoluna giderek, 2010 yılına kadar karayolunda biyo-yakıtların oranının yüzde 6’ya çıkarılmasını öngörmüştür. Bununla birlikte orta ve uzun vadede doğal gaz ve hidrojenin yakıt olarak kullanımının otomotiv sektöründe yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Komisyon rüzgar enerjisinde elde edilen başarıdan bahsederken toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji oranının 2010’a kadar yüzde 6’dan, yüzde 12’ye çıkarılmasını içeren bir plan hazırlamaktadır. Pratikte daha etkin olunabilen yerleşim birimlerinde ve ulaşım sektöründe önemli ilerlemeler kaydedilmişse de, Topluluk seviyesinde yasal düzenlemeler yapılması, enerji talebinin düşürülmesi ve tüm üyelerin üzerinde uzlaştığı yeni inisiyatiflere ihtiyaç bulunmaktadır. Geliştirilmiş enerji etkinliği şimdiden enerji talebinin düşürülmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Günümüzde AB enerji politikasının¹⁹⁰ amaçları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- *Rekabet gücü, enerji arzının güvenliği ve çevrenin korunması arasında bir dengeye vararak, toplam enerji tüketiminde kömürün payını korumak.*
- *Toplam enerji talebinde doğal gazın payını arttırmak.*
- *Nükleer enerji santralleri için azami güvenlik şartları tesis etmek ve*
- *Yenilenebilir enerji kaynaklarının payını arttırmaktır.*

3.2.1.6. AB Enerji Politikasının Geleceği

Topluluğun enerji politikasının geleceği Topluluğu siyasi bütünleşme sürecinde elde edeceği başarı, ABD’nin enerji bölgelerinde izlediği stratejiler, İran ve Kuzey Kore gibi ülkelerin nükleer enerji konularında izleyecekleri politika, çevre konularında yaşanan olumsuz etkiler ve son olarak teknolojik gelişmelerle fosil yakıtlara alternatif enerji biçimlerinin üretilmesi gibi etkenlere bağlı olacaktır. Komisyonun öngörüsü, gerekli ve etkili önlemler alınmaması halinde Topluluğun enerji ithalatına bağımlılığının petrol ve doğal gaz dal 2030’larda yüzde 70’lere çıkacağı Tablo- 51’den görülmektedir.

¹⁹⁰ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.2.

Tablo 51 AB’nde Enerji İthalat Bağımlık Öngörüsü (%)

Yakıt Cinsi (yüzde)	2010	2020	2030
Katı Yakıtlar	37,4	51,8	65,7
Sıvı Yakıtlar	81,4	86,1	88,5
Doğal Gaz	61,4	75,3	81,4
Toplam	53,3	62,1	67,5
AB 15	54,3	62,9	67,8
AB 25	45,7	56,7	65,2

Kaynak: European Commission, European Energy and Transport Trends to 2030, January 2003 s.112.

2000’li yıllarda değişen küresel dengeler kapsamında Komisyon’un Topluluğun enerji politikası ile ilgili açıklamaları yakın gelecekte enerji konularında daha etkin eylemlerin gündeme geleceğini göstergesi olarak gösterilebilir. Komisyon Başkanı *Barroso* AB’nin enerji pazarının hızlı bir şekilde reforma tabi tutulması gereğinden bahsederek, aksi takdirde enerji arzının güvenliğinin ve sürdürülebilirliğinin sağlanamayacağını ifade etmiştir. Yeni bir enerji çağına girildiğini, talebin arttığını, Avrupa rezervlerinin azaldığını, enerji yatırımlarının yetersiz olduğunu ve iklimin olumsuz yönde değiştiğini ifade eden Jose Manuel Barroso’ya göre, Fransa, İspanya, İtalya ve Almanya ana enerji sağlayıcılarını kontrol edebilmek için savaşmaktadır. Oysa üye ülkelerin 25 farklı ve koordinesiz enerji politikası yerine *tek bir sese* ihtiyaç bulunduğunu ve bu yaklaşımın realiteye dönüşmesi için yapılacak tartışmalarda hiç bir *tabunun* olmaması gerektiğini savunmaktadır. 2006 kışında Rusya ve Ukrayna’dan kaynaklanan enerji kesintisi nedeniyle, birkaç AB üyesi ve bu ülkelerle yaşanan siyasi kriz, Avrupa enerji pazarını sarsarken, Fransa ve İspanya’nın yabancı enerji şirketlerini yerli olanların lehine olacak şekilde bloke etmesi gibi somut gelişmeler Topluluk seviyesinde bir enerji düzenleme kurulunun oluşturulması ve bir *Avrupa Tek Enerji Şebekesi* tanımlamasının gündeme gelmesine neden oldu. Komisyon Başkanı Barosso’nun AB-Rusya enerji ilişkisini, toplam tüketiminin yüzde 40’ını Ukrayna üzerinde boru hattı ile Rusya’dan ithal edildiği bu ülke ile karşılıklı bağımlılık (*Interdependence*) şeklinde nitelendirmesi, AP’da konuşan İngiltere Başbakanı Tony Blair’in petrol ve doğal gaz bağımlılığının yüzde 90’lara varacağını ve enerji kaynaklarının iletilmesi için alt yapının yetersiz olduğunu ifade etmesi, Topluluk adına en yetkili kişiler tarafından yapılmış olması nedeniyle enerji politikasının yetersizliğini en üst

seviyede itirafı şeklindedir. Enerji alt yapısının Topluluk seviyesinde ülkeler ve şirketler tarafından revizyonu için 1 Trilyon Euro'ya ihtiyaç bulunmaktadır. Bu kapsamda derhal eylem için yeni bir ajandaya ihtiyaç duyulmaktadır.¹⁹¹ Tüm bu yaklaşımlar kapsamında AB, içlerinde İngiltere'nin de bulunduğu 17 ülkeyi* Topluluğun enerji pazarında rekabetin sağlanması için koyulan önlemlere uymadıkları için uyardı.¹⁹² Üye ülkeler 2007'ye kadar ortak enerji stratejisi kapsamında enerji pazarlarını tamamen serbestleştirmek durumundadırlar. Son enerji politikasının AB için *Yeni Bir Enerji Politikası (The EU's new Energy Policy for Europe, EPE)* şeklinde adının resmen konulduğu 23 ve 24 Mart 2006 tarihleri Barroso'ya göre ortak bir enerji politikasının artık doğduğu tarihtir. 2007'nin ortalarına kadar tek bir gerçek elektrik ve doğal gaz pazarı oluşturulması, 2015'e kadar yenilenebilir enerjinin yüzde 15, biyoyakıt kullanımının yüzde 8'e çıkarılması, 2020'ye kadar genelde yüzde 20 daha az enerji kullanılması gibi bu enerji politikasının koyduğu somut hedeflerdir. Bu hedeflerin yanı sıra politikaya dış ilişkiler boyutu kazandırılmış ve Rusya, Hazar Bölgesi, Kuzey Afrika ülkeleri ile ikili ilişkiler için Javier Solana and üye ülkelerden önerilerini sunmaları istenmiştir.¹⁹³

Topluluğun yakın gelecekte enerji politikalarına daha önce hiç olmadığı kadar yoğunlaşacağını göstermektedir. Yeni enerji politikasının önceliklerinin; küresel enerji mücadeleleri ve enerji güvenliğinin arzı olmasının yanı sıra, mücadelenin esasen üye ülkelerin enerji konularındaki egemenlik yetkilerini devrederek Topluluk seviyesinde bir enerji politikası uygulama konusunda olacağı değerlendirilmektedir.

3.2.2. AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ ARAÇLARI

Topluluk enerji politikalarını eyleme dönüştürebilmek için bir takım enerji araçlarını kullanmaktadır. Bunlar Avrupa Enerji Şartı, Trans Avrupa Şebekeleri, Enerji Programları ve Stok Tutma Sistemi olarak sıralanabilir.

¹⁹¹ EU calls for joint energy policy <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4785474.stm> (4 Mart 2006).

* Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Estonya, İspanya, Finlandiya, Fransa, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Litvanya, Letonya, Polonya, İsveç, Slovakya, Birleşik Krallık.

¹⁹² EU warns 17 states on energy laws, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/4875164.stm>. (4 Mart 2006).

¹⁹³ Andrew Rettman, EU's new energy policy born, <http://euobserver.com/9/21233> (24 Mart 2006).

3.2.2.1. Avrupa Enerji Şartı

Avrupa Enerji Şartı (*Energy Charter Treaty, ECT*) 1991 yılında Lahey'de imzalanmış olup 38 ülke ve AB tarafından onaylanmıştır. Şart ile ulaşılmaya beklenen başlıca hedefler, arz güvenliğini arttırmak, enerji üretimi, dönüşümü, taşınması, dağıtımı ve kullanımının verimliliğini en üst düzeye çıkarmak ve çevre problemlerini en aza indirmektir. Bu hedeflere ulaşmak için ilk eylem, eski Sovyetler Birliği ülkelerine, sermaye ve teknoloji transferi oldu. Bu kapsamda, Nisan 1998'de, Enerji Şartı Antlaşması ve Enerji Verimliliği üzerine bir Protokol yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁴ Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ile enerji, her iki tarafın karşılıklı çıkarları Doğu ile Batı arasında yakınlaşma aşamasında en dikkate değer sektörlerden birini oluşturmuştur.¹⁹⁵ Enerji bağımlısı olan Avrupa ülkeleri, üretici Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerinden güvenli petrol ve gaz arzının sağlanmasında çıkarlarını görürken, Rusya ve SSCB ardılı ülkeler, Batılı büyük şirketlerin sağlayabileceği enerji üretme potansiyellerini artıracak yatırımlara ihtiyaç duymaktaydı. Bu kapsamda yürütülen müzakereler sonucunda, 17 Aralık 1994'te Lizbon'da 50 ülke ve AB Enerji Şartı'nı imzalamışlardır. Bu anlaşma, imzacı ülkeler için, enerji ticareti, şirketlerin enerji yatırımları, transit konuları, anlaşmazlıkların çözümü ve enerji yeterliliği konusunda işbirliği alanlarında uluslararası kodifikasyonu gerçekleştirmiştir. AB Enerji Şartı, SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan ülkeleri, daha önce planlı ekonomiyle yönetilmekte olan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ile OECD ülkelerini (*ABD, Kanada, Meksika ve Yeni Zelanda hariç*) bir araya getiren ilk anlaşmadır.* AB Enerji Şartı'nın ulusal enerji politikalarını belirlemek gibi bir hedefi yoktur, bir kredi kuruluşu değildir ve enerji üreticisi

¹⁹⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.6.

¹⁹⁵ Esra Demir, "Enerji Şartı Anlaşması", <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-8/enerji.htm> (17 Aralık 2005)

* AB Enerji Şartı'nı imzalayan ülkeler; Almanya, Arnavutluk, Avusturya, Avustralya, Azerbaycan, Belarus, Belçika, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Ermenistan, Estonya, Finlandiya, Fransa, GKRY, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, İzlanda, Japonya, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Malta, Moldova, Moğolistan, Norveç, Polonya, Portekiz, Romanya, Rusya, Slovakya, Tacikistan, Makedonya, Özbekistan, Türkiye, Türkmenistan, Ukrayna ve Yunanistan'dır. Avustralya, Belarus, İzlanda, Norveç ve Rusya henüz AB Enerji Şartı'nı onaylamamışlardır. Rusya, AB Enerji Şartı'nı onaylamak için Duma'nın AB Enerji Şartı Transit Protokolü müzakerelerinin sonuçlarını beklediğini ileri sürmektedir. Türkiye, Enerji Şartı Anlaşmasını 17 Aralık 1994'te Lizbon'da imzalayarak, Enerji Şartı Anlaşması'nı onaylayan 42. ülke olmuştur. ABD, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Cezayir, Çin, Fas, Kanada, Katar, Kuveyt, Umman, Suudi Arabistan, Tunus, Venezuela, Yugoslavya, Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (*EBRD*), Uluslararası Enerji Ajansı, OECD, BM Avrupa Ekonomik Komisyonu (*UN-ECE*), Dünya Bankası, Dünya Çalışma Örgütü, Baltık Denizi Bölgesel Enerji İşbirliği (*BASREC*), Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, Avrupa Yatırım Bankası, Elektrik Enerjisi Konseyi, Enerji Şartı Konferansı'na gözlemci olarak katılmaktadırlar.

lkelerdeki projeleri finanse etmek gibi bir görevi de bulunmamaktadır. Enerji ağlarının özelleştirilmesini veya üçüncü taraflara açılmasını empoze etmemektedir. Enerji kaynakları üzerinde ulusal egemenliği kabul etmekte ve ulusal hükümetlerin, enerji üretim alanlarını seçme, rezervlerin ve kaynakların geliştirilmesinde izlenecek politikaları belirleme, mali politikaları tespit etme ve üretim ve arama çalışmalarına katılma konusunda karar alma haklarını teyit etmektedir. Enerji Şartı Anlaşması'nın amaçları aşağıda sıralanmıştır:¹⁹⁶

- *Enerji arzı güvenliğinin artırılması.*
- *Enerji retimi, çevirimi, taşınması, depolanması, dağıtımı, iletimi ve kullanımındaki verimliliğin en yüksek seviyeye ulaştırılması.*
- *Enerji güvenliğinin güçlendirilmesi ve çevresel sorunların en aza indirilmesi.*
- *yatırımların teşviki ve korunması, enerji ticaretinin serbestleştirilmesi.*
- *uluslararası ve ulusal sermaye piyasalarına erişme.*

AB Enerji Şartı'nın yatırımlarla ilgili maddeleri temel olarak enerji sektöründeki yatırımlara ilişkin ticari olmayan riskleri minimuma indirmeye yöneliktir. Yabancı yatırımlara yerli yatırımlarla aynı koşulların uygulanması öngörülmektedir. Anlaşma halihazırda, bu kuralın varolan yatırımlara uygulanmasını düzenlemektedir. AB Enerji Şartı başlangıçta GATT'in ticaret rejimi esas alınarak düzenlenmiştir. 1998 Nisan'ında Anlaşma'da yapılan bir değişlikle ticarete ilişkin esaslar, Dünya Ticaret rgt kural ve uygulamaları ile paralel hale getirilmiştir. Temel olarak, ayrımcılık yapılmaması, Őeffaflık ve uluslararası ticaretin aşamalı olarak serbestleştirilmesi taahhütlerini içeren ticaret rejimi, halihazırda Dünya Ticaret rgt yesi olmayan 10 ülke* için de, örgütün ilke ve uygulamaları ile yakınlamaları açısından önem taşımaktadır. Enerji Şartı'nın transitle ilgili maddeleri, transit özgürlüğü prensibi temelinde ayrımcılık yapılmaması ilkesine dayanarak, enerjinin iletiminin kolaylaştırılmasına yöneliktir. *Enerji Verimliliği ve İlgili evresel Boyut Protokolü* 1994 yılında Enerji Şartı ile birlikte imzalanmıştır. Enerji verimliliğinin artırılması ve enerji kullanımının evre üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılması için ye devletlerin açık politik hedefler belirlemeleri

¹⁹⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.8.

* Arnavutluk, Azerbaycan, Belarus, Bosna Hersek, Kazakistan, Özbekistan, Rusya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna.

öngörülmektedir. AB Enerji Şartı, yatırımcı ile anlaşmaya taraf devletler arasında yatırımlara ilişkin uyuşmazlıklarla, devletler arasında AB Enerji Şartı'nın yorumlanması ya da uygulanmasına yönelik uyuşmazlıkların giderilmesi için mekanizmalar* öngörmektedir. Enerji Şartı'nın ana organı olan Enerji Şartı Konferansı senede iki kere toplanır. Oydaşma genel kural olmakla birlikte, bütçe konularında oydaşma sağlanamadığı takdirde, nitelikli çoğunlukla (katkılarının toplamı AB Enerji Şartı bütçesinin en az 3/4'ünü oluşturan devletlerin oyu) karar verilir. Oy birliği veya nitelikli çoğunluk gerektirmeyen kararlar basit çoğunlukla alınır.¹⁹⁷ Enerji Şartı'nın işbirliği için ortak bir yasal çerçeve oluşturulması temel hedefine henüz ulaşamamıştır. DTÖ üyesi olmayan ülkelerin, DTÖ kurallarını uygulamasına yardımcı olmuştur. AB Enerji Şartı, enerji alanında doğu-batı koridoru olmak hedefini benimsemiş Türkiye için önemli bir platform** olarak kabul edilmektedir.¹⁹⁸

3.2.2.2. Trans-Avrupa Enerji Şebekeleri

25 farklı üye ülkenin ulusal yasalarına göre düzenlenmiş 25 farklı idari yapılanmayı içeren ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon alanlarındaki uygulamaların benzeşmesi büyük önem taşımaktadır. 1990'lı yıllardan sonra birçok boyutu ile yeniden yapılanma sürecine giren AB, bu üç konuda üyeler arasındaki farklılıkların giderilmesi ve bu üç konunun tek bir çerçeve program altında bütünleştirilmesi için adımlar atmaya başladı. Trans-Avrupa şebekeleri¹⁹⁹ (Trans-European Networks, TENS) sadece Topluluk Tek Pazarının oluşturulması adına değil, aynı zamanda uzun vadeli uluslararası stratejik politikaların oluşturulması içinde hayati öneme sahiptir. TEN'ni dahili ve harici boyutu olmak üzere iki farklı

* Yatırımcı ile devlet arasındaki uyuşmazlıkların öncelikle dostane çözüme kavuşturulması öngörülmekte, üç ay içinde sonuç alınmaması halinde yatırımcının, yatırımın yapıldığı ülkede dava açması, tarafların aralarında daha önceden öngördükleri bir anlaşmazlıkların halli mekanizması varsa buna başvurması, hakemliğe gitmesi gibi yöntemlerden birini seçmesi mümkündür. Devletler arasındaki anlaşmazlıklarda diplomatik yollardan çözüm arayışları sonuç vermediği takdirde, taraflar hakemliğe başvurabilmektedirler. Hakemlik kararları hem yatırımcılar, hem devletler için nihai ve bağlayıcıdır.

¹⁹⁷ AB Avrupa Komisyonu, *AB Enerji Politikası*, s.10.

** Nitekim Türkiye, AB Enerji Şartı içinde oldukça aktiftir. Transit Protokol müzakerelerine faal olarak katılmaktadır. Ayrıca Bütçe Komitesi Başkanlığına da yürütmektedir. Daha ileri bir aşamada, AB Enerji Şartı üyesi ülkelerin tamamının WTO'ye üye olmaları ile birlikte, tüm AB Enerji Şartı üyeleri, özellikle ticaret alanında aynı kurallara tabi olacaklardır.

¹⁹⁸ Investment Arbitration under the Energy Charter Treaty: An Overview of Key Issues.

<http://www.transnational-dispute-management.com/samples/freearticles/tv1-2-article224b.htm> (20 Ocak 2006).

¹⁹⁹ Trans-European Networks <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/s06019.htm>. (10 Şubat 2006).

boyutta incelemekte fayda vardır. Trans-Avrupa şebekeleri 1980’li yılların sonunda *Tek Pazar* oluşturulması kapsamında gündeme gelmiştir. *Tek Pazarın* oluşturulması; ulaştırma, enerji ve telekomünikasyon alanlarında, malların, insanların ve hizmetlerin gerekli modern ve etkili alt yapıya sahip olmadan serbestçe dolaşmasının sağlanması teknik olarak mümkün değildir.²⁰⁰ Trans-Avrupa şebekelerinin oluşturulması için gereken yasal zemin, AB’ni kuran Anlaşmada (15. bölüm; 154-156. maddeler) hazırlanmıştır. Trans-Avrupa sistemleri kapsamında uygulanmakta olan projeler Topluluk bütçesinden *Yapısal Fonlar (Structural Funds)* ve *Uyum Fonu (Cohesion Fund)* marifetiyle desteklenmektedir. AYB da Trans-Avrupa sistemlerine ait projeleri kredilerle desteklemektedir.²⁰¹ TENS-E ile ifade edilen Trans-Avrupa sistemlerinin enerji boyutu kapsamında elektrik ve iletim alt yapısı için Topluluğun ayırdığı bütçe 25 Milyon Euro’dur. Trans-Avrupa sistemlerinin enerji boyutu özelliği itibari ile sınır ötesi bir yapıya sahip olması ve birden çok ülkeyi ilgilendirmektedir. Trans-Avrupa enerji şebekeleri bir bütün olarak elektrik ve doğal gaz piyasasında enerji arzının güçlendirilmesi ve çevreyi koruyarak rekabeti artırmayı hedefleyen Topluluk enerji politikasının bir parçasıdır. Sunum güvenliğinin sağlanması için, enerjinin ayrımcı olmayan ve güvenilir bir şekilde taşınması gereklidir. Enerji iç pazarını genişletip bütünleştirmeyi hedefleyen AB, sınır ötesi doğal gaz ve elektrik şebekeleri geliştirilmesine de öncelik vererek, enerji bağlantı şebekelerinin alt yapısını oluşturmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda bazı Akdeniz ülkeleri, Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Norveç ile bağlantılar* yapılmıştır.²⁰²

3.2.2.3. Stok Tutma Sistemleri

AB enerji politikasının temel prensiplerinden birisi de enerji arzının sürdürülebilirliğinin sağlanması olduğundan daha önce bahsedilmiştir. Enerji ithalatında olası bir kesinti sadece ekonomik faaliyetlerinde değil Topluluğun tüm alanlardaki eylemlerinde önemli derecede etkili olacaktır. Olası bir kesinti esnasında

²⁰⁰ Directorate-General for Energy and Transport, Energy, Transport. http://europa.eu.int/comm/ten/index_en.html. (4 Mayıs 2006)

²⁰¹ Trans-European Energy Networks "TEN-E" http://europa.eu.int/comm/ten/energy/index_en.htm.

* Örneğin, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan’ı kapsayan Central elektrik şebekesi, başlıca Avrupa elektrik şebekesi olan UCPT’e 1995 yılında bağlanmıştır. Tacis Programı; Traceca Programı; INOGATE Programı; Bistro Programı; Echo Programı; Tacis içinde Traceca, Inogate, Bistro ve Echo alt programları bulunmaktadır.

²⁰² Ali Faik Demir, “AB’nin Güney Kafkasya Politikaları” Derleyen; Beril Dedeoğlu, Dünden Bugüne AB, Birinci Bası, Boyut Kitapları, İstanbul. 2003, s. 378.

enerji arzının sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi amacıyla her ülkede değişen miktarlarda stok yapılması uygulamasına gidilmiştir.²⁰³ Topluluğun yaptığı düzenleme²⁰⁴ ile bu uygulama kapsamında üye ülkeler, asgari 90 günlük tüketime eşdeğer düzeyde petrol ürünü stokları bulundurmak zorundadırlar. 90 günlük tüketim miktarının belirlenmesi için, önceki yıl içinde kullanılan motor ve jet yakıtı, benzin, dizel, gazyağı ve fuel-oil yakıt miktarı esas alınmaktadır. Silahlı kuvvetler sorumluluğunda bulunan yakıt miktarı, küçük tankerlerdeki miktarlar, limanlarda boşaltım yapan büyük yakıt tankerlerindeki miktarlar hesaplanmaya dahil edilmeyen istisnalar olarak kabul edilmektedir. Ayrıca üretici durumunda olan ülkelere (*tüketim miktarının yüzde 25'ini aşmamak kaydı ile*) stok tutma hususunda istisna tanınmıştır. Üyeler yapmak zorunda oldukları stokları diğer ülkelerde bulundurabilme hakkına sahiptirler. Ayrıca direktif gereği üyeler stoklarını kullanmak zorunda kaldıklarında önce Komisyona bildirmek durumundadırlar. Komisyon, Konseye stok miktarları hakkında düzenli rapor* vermektedir.²⁰⁵

3.2.2.4. AB Enerji Programları

Topluluk enerji politikalarının amacına ulaşabilmesi adına bu politikaların eyleme dönüşebilmesi için AB enerji programları kullanılmaktadır. AB enerji programları Topluluğun enerji politikalarına göre şekillenmekte ve Topluluğun dönemine göre enerjiye verdiği önemi ve mali desteği göstermektedir.

3.2.2.4.1. Joule Programı

Joule Programı, enerji kullanımının çevre etkisini azaltmak, yenilenebilir enerji kaynakları ve fosil yakıtlar üzerinde araştırma ve geliştirme faaliyetlerini sürdürmek amacı ile uygulamaya konulmuştur.²⁰⁶ Aşamalı uygulamaya konulan program, ilk olarak kömür enerji etkinliği ve yenilenebilir enerji türlerinin

²⁰³ *Minimum stocks of crude oil and/or petroleum products* <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27045.htm> (20 Ocak 2006).

²⁰⁴ Council Directive 68/414/EEC of 20 December 1968.

* İlk rapor Directive 98/93/EC yürürlüğe irmesinden iki yıl sonra verildi.

²⁰⁵ AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s. 7.

²⁰⁶ *Non-Nuclear Energy (Joule-Thermie) JOULE Component* <http://europa.eu.int/comm/research/joule/joule2.html> (20 Ocak 2006).

geliştirilmesi için 1979-1984 ve 1985-1989 yıllarında uygulanmıştır.²⁰⁷ 1974-1989 yılları arasındaki ikincisi aşamada ise hidrokarbon teknolojileri kapsama alınmıştır. Fosil yakıtlar üzerinde 12 yıldan fazla, yenilenebilir enerji alanında ise 16 yıldan fazla bir süredir araştırmalarını sürdüren Topluluk, 1995-98 yılları arasında Joule programı için, 464 milyon Ecu tahsis etmiştir.²⁰⁸ Joule 2 ve Joule 3* adı altında halen uygulanmaktadır.²⁰⁹

2.2.2.4.2. Enerji Çerçeve Programı

Enerji çerçeve programı içerisinde birden fazla enerji alt programını kapsayan çok boyutlu çerçeve bir programdır. Çerçeve programı kapsamında Topluluk tarafından uygulamaya konulan programlar, Altener, Save, Synergy, Carnot, Etap, Sure programlarıdır:

3.2.2.4.2.1. Altener Programı

Topluluk yenilenebilir enerjinin kullanılmasını teşvik etmek ve yenilenebilir enerji biçimleri üzerinde araştırma yapılması için Enerji Çerçeve Programı kapsamında, Altener programını** uygulamaya koymuştur.²¹⁰ Altener programının amaçları; yenilenebilir kaynakların geliştirilmesi için gerekli olan yasal ve idari kararları geliştirmek, AR-GE ve uygulama çabalarına devam etmek, yenilenebilir kaynaklar konusunda yerel ve bölgesel düzeyde destek sağlamak, küçük ve orta ölçekli firmalar arasında teknoloji transferinin ve işbirliğinin sağlanmasını teşvik etmek, yenilenebilir enerji oluşturmak için kullanılan araç ve gereçlerde mümkün olduğu oranda standartlar geliştirmek, küçük ölçekli ve özel mülkiyetli şirketlerin ürettiği elektrik üretimini desteklemek ve teşvik etmek, yenilenebilir enerji ve enerji tasarrufu sağlayacak projeleri kamu yatırımı ile desteklemek, yenilenebilir enerji konusunda otoriteleri halkı bilgilendirmek için gerekli kurumları oluşturmak,

²⁰⁷ Çaha, s.1547.

²⁰⁸ *Main Sources of Finance for Community Energy Actions*, Com/97/167

* Joule 2 kapsamında DS3D Dynamic Stall and 3-D Effect; Joule 3 kapsamında VISCEL Viscous and Aerolastic Effects on Wind Turbine Blades; NewGust; Modelling of Extreme Gusts for Design Calculations; Verification of European Wind Turbine Design Codes; VISCWIND (EU) Viscous Effects on Wind Turbine Blades programları halen sürdürülen programlardır.1993-1997 yılları arasında Altener programı için, 40 milyon Ecu tahsis edilmiştir.

²⁰⁹ Wind Energy <http://www.afm.dtu.dk/Windenergy/index.html> (20 Ocak 2006).

** 1993-1997 yılları arasında Altener programı için, 40 milyon Ecu tahsis edilmiştir.

²¹⁰ *Main Sources of Finance for Community Energy Actions*, Com/97/167.

Topluluk bünyesinde ve üye ülkeler arasında yenilenebilir enerji hakkındaki son yenilikleri ve gelişmeler hakkında koordinasyon sağlamaktır.²¹¹

Çevreye olumlu etkileri, enerji çeşitliliğini dengelemeleri ve enerji arz sorunlarını azaltmaları nedeni ile Komisyonun, Altener programının ardından uygulamaya koyduğu Altener II programının amacı özellikle rüzgar, su, güneş ve biyomas enerji biçimlerini Topluluk enerji politikasının temel hedeflerinden birisi hale getirmektedir. Altener II programı Topluluğun enerji stratejisi ve eylem planını (*Community Strategy and Actions Plan*) belirleyen beyaz kitapta²¹² vurgulanmış ve geleceğin enerjisi olarak yenilenebilir enerjiler gösterilmiştir.²¹³

3.2.2.4.2.2. Save Programı

Save Programı Topluluğun enerji etkinliği konusunda (*teknolojiye dayalı olmayan*) eylemlerine odaklanmak üzere oluşturulmuş bir programdır. Save Programı endüstride enerji etkinliğini teşvik eden enerji tasarrufunu cesaretlendiren, enerji politikası tedbirleri yolu ile ulaştırma sektöründe iç pazarda pilot uygulamalar ve yerel veya bölgesel ajanslar kurmayı amaçlayan AB seviyesinde uygulanan tek programdır. İlk Save programı Konsey tarafından Kasım 1991’de kabul edilmiş ve 1995’e kadar sürmüştür. Ardından 1996’da, 1996-2000 yılları arasında uygulanmak üzere, Konsey *Save II* programını²¹⁴ kabul etti. 1996-2000 yılları arasında *Save II* programı için, 45 milyon Ecu tahsis edilmişti.²¹⁵ Şubat 2000’de, Save, Topluluğun 1998- 2002 yılları arasında stratejisini belirleyen Enerji Çerçeve Programına (*Energy Framework Programme*) dahil edildi.²¹⁶ 2002 Nisanında Komisyon, Save programı kapsamında Avrupa İçin Akıllı Enerji (*Intelligent Energy for Europe, 2003-2006*) programını uygulamaya koydu.²¹⁷

²¹¹ Çaha, s.1548.

²¹²Communication from the Commission, Energy for the Future: Renewable Sources of Energy, White Paper for a Community Strategy and Action Plan COM (97) 599 final (26/11/1997) http://europa.eu.int/comm/energy/library/599fi_en.pdf. (10 Şubat 2006).

²¹³EU Energy Programs: Altener <http://europa.eu.int/comm/energy/en/altener2.htm> (2 Ocak 2006).

²¹⁴ Save II Decision, 96/737/EC, www.environment.fgov.be/Root/tasks/atmosphere/klim/pub/wet/eu/96-737-EG_en.html. (21 Aralık 2005).

²¹⁵ *Main Sources of Finance for Community Energy Actions*, Com/97/167.

²¹⁶ 99/21/EC, Euratom, SAVE II Programme 1998-2002 on the ManagEnergy Website. managenergy.net/indexes/I31.htm (16 Mart 2006)

²¹⁷ The Save Programme, http://europa.eu.int/comm/energy/en/pfs_save_gen_en.html (20 Aralık 2005).

3.2.2.4.2.3. Sinerji Programı

Sinerji programı, AB üyesi olmayan ülkelerle ortak çıkarlar doğrultusunda yapılan işbirliği programıdır. 1980'lerden sonra petrol krizleri ile ilgilenmeye başlayan AB'nin başlattığı işbirliği sürecinde uygulamaya konulan Topluluk Uluslararası Enerji İşbirliği Programı (*EC International Energy Co-operation Programme*) zaman içerisinde revize edilerek Sinerji programı oluşturuldu.²¹⁸ Enerji Çerçeve Programının alt programlarından birisi olan Sinerji programının hedefleri AB için Enerji Politikası²¹⁹ isimli (*An energy policy for the European Union*) beyaz kitapta belirtilmiştir. Programın amaçları enerji arz güvenliğini sağlayarak Topluluk pazarında rekabeti geliştirmek, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek ve enerji etkinliği güçlendirmektir. Sinerji programının uygulanması ile aynı zamanda Kyoto protokolünün²²⁰ uygulanmasına yeniden odaklanılması sağlanmıştır. Sinerji sadece bir enerji programı olmasına rağmen Topluluk eylemlerinin dış boyutu ile ilgili olması açısından çalışmanın içeriğine en çok etkisi olan programlardan birisidir. Karakteristik olarak yardımdan ziyade işbirliği özelliği sağlamaktadır. Sinerji programının kapsamına giren Topluluk eylemleri, enerji politikası eğitimi ve tavsiyeleri, enerji konularında analiz ve öngörü, konferans ve seminerler vasıtası ile enerji politikası bilgilerinin paylaşımı ve yakın işbirliği, sınır ötesi bölgesel işbirliği olarak sıralanabilir. Bu kapsamda sinerji programı ile birçok proje* desteklenmektedir. Sinerji programlarının dağılımı yüzde 18'i Doğu Avrupa yüzde 21'i eski Sovyetler Birliği ülkeleri yüzde 20'si ise Akdeniz ülkeleri iken yüzde 12 Asya ve yüzde 9 Afrika ve Latin Amerika şeklindedir. Kalan yüzde 11 ise genel sınır ötesi projelerdir. 1997 yılında²²¹ Synergy programı için,7 milyon Ecu tahsis

²¹⁸ Synergy Programme Homepage, <http://cordis.europa.eu/synergy/home.html> (20 Aralık 2005).

²¹⁹ White Paper: An Energy Policy for the European Union COM(95) 682, December 1995
http://europa.eu.int/comm/off/white/index_en.htm (25 Aralık 2005).

²²⁰ Official Journal of 5.5.01 (L125/24)

* Örnekleme gerekirse Sinerji programı ile desteklenen projeler, Akdeniz bölgesinde enerji ve çevre eylem planı, Haifa Ortadoğu'da enerji işbirliği konferansı, Akdeniz Rafine Sektörü üzerinde Çalışma, Akdeniz bölgesi ortakları arasında enerji işbirliği, Filistin otoriteleri ile enerji işbirliği, Akdeniz bölgesi enerji şebekeleri ve yatırımları konferansı, Rusya ile Topluluk arasında enerji endüstrisi işbirliği, Batlı denizi Enerji görev kuvveti, Çin AB enerji işbirliği, Karadeniz Bölgesel Enerji Merkezi Eylemleri vb...

²²¹ Main Sources of Finance for Community Energy Actions, Com/97/167

edilmişken Komisyon 1996- 2000 yılları arasındaki 5 yıl için 5 milyon Ecu'luk bir bütçe yapmıştır.²²²

3.2.2.4.2.4. Carnot Programı

1998 Aralık ayında Konsey 1998 ile 2000 yılları arasında katı yakıtların etkin ve temiz kullanımı için teknolojik eylemleri içeren 4 yıl süreli Carnot programını onayladı.²²³ Carnot, katı yakıt kullanan endüstriyel güç üretim merkezlerinde temiz ve etkin teknolojilerin kullanılmasını hedeflemektedir. Temel amaç CO₂ emisyonları da dahil olmak üzere emisyonları sınırlamak optimum teknolojileri (*Best Available Technologies, BAT*) geliştirmek ve uygun maliyetlerle pratikte kullanmaktır. Ayrıca ilave olarak tespit edilen program hedeflerinde Enerji Çerçeve Programını dikkate alarak, enerji arzının güvenliği rekabet ve çevrenin korunması konularında denge sağlayarak Topluluk enerji politikasını takip etmektedir.²²⁴ Carnot Programı ile endüstriyel alanlarda temiz teknolojilerin kullanılması ve Avrupa'da geliştirilen teknolojilerin ihraç edilmesidir.²²⁵

3.2.2.4.2.5. Etap Programı

Enerji Çerçeve Programı kapsamında uygulamaya konulan Etap programı, enerji sektöründe yapılan çalışmaların yıllara bağlı olarak analizi, öngörüsü ile ilintili çalışmaları içeren bir programdır. Esasen 1998 -2002 yılları arasında uygulanmak için oluşturulan Etap programı için 2002 yılı son yıldır. Ancak Etap programı tarafından desteklenen eylemler, Enerji çerçeve programının yerini alan Avrupa için Akıllı Enerji (*Intelligent Energy for Europe*) programına entegre edilerek onun bir alt programı olarak sürdürülmüştür. Etap programı Konsey tarafından 1998 tarihinde çok yıllık çerçeve programının bir alt parçası haline getirilmiştir. 1998-2002 yılları arasında Etap programının uygulanması için 5 milyon Euro tahsis edilmiştir. Enerji

²²² Lyons, ss.11-12.

²²³ Carnot Programme <http://europa.eu.int/comm/energy/en/carsum.htm> (12 Mart 2006).

²²⁴ *Energy Framework Programme*, http://europa.eu.int/comm/energy/en/pfs_4_en.html (13 Mart 2006).

²²⁵ Lyons, s.12.

arz güvenliği Rekabet ve çevre amaçlarına sahip çerçeve programının bir alt programı olan Etap programının hedefleri aşağıdaki gibi sıralanabilir.²²⁶

- *Enerji sektörü ile ilgili çalışmaları oluşturmak.*
- *Rekabet ve enerji arzı ile bağlantılı olarak Dünya ve Avrupa'nın enerji pazarlarının koordineli analizlerini yapmak.*
- *Enerji üretiminin ve kullanımının iklim değişikliği dahil etkilerini değerlendirmek.*
- *En iyi pratik ve analiz metotlarını transfer etmek, enerji alanında bilgi yayım şebekesini oluşturmak.*
- *Elde edilen sonuçları kullanarak aktif politikalar üretmek.*
- *Enerji çerçeve programının uygulanması için metodolojiler geliştirmek olarak sıralanabilir.*

3.2.2.4.2.6. Sure Programı

Sure programı nükleer sektördeki spesifik konular için oluşturulmuş bir programdır. Sure programı Enerji Çerçeve Programı'nın bir alt programıdır. Radyoaktif malzemelerin taşınması, Tacis programı kapsamındaki ülkelerle endüstriyel işbirliği yapılması ve yine Tacis programı kapsamındaki ülkelerle ortak olarak nükleer emniyet tedbirlerinin geliştirilmesi olarak belirlenmiş üç ana konu üzerinde yoğunlaşmıştır. Sure programı kapsamında radyoaktif malzemelerin taşınması konusunda yapılan düzenlemeler için yasal dayanak, AT Anlaşmasının Ortak Ulaştırma Politikası başlığı altında özel beşinci maddesi (*EC Treaty specific Title V*) ve AAET Anlaşmasının III. Bölümü (*Chapter EURATOM Treaty Chapter III*)'nde bulunmaktadır.

3.2.2.4.3. Thermie Programı

Thermie Programı, 1995-1998 yılları arasında 4 yıl geçerli olmak üzere oluşturulmuştur. Programın temel amacı, uygun fiyat ve şartlarda enerji hizmetine ulaşılmasını sağlamak, enerji tüketimini azaltmak, CO₂ emisyonları başta olmak üzere çevre etkilerini azaltmak, enerji endüstrisinin teknolojik boyutunu güçlendirmektir. Thermie Programı, enerji alanında bir program özelliği taşısa da AB

²²⁶ Council Decision of 14 December 1998 (ref. 1999/22/EC) Official Journal of the European Communities n°L7 of 13.01.1999.

endüstrisinde rekabetin sağlanmasına imkan vererek AB'nin genel hedeflerine ulaşmasında önemli etkileri bulunan bir programdır. Programın kapsamında merkez ve doğu ülkeleri, eski Sovyetler Birliği, Akdeniz Bölgesi, Latin Amerika, Güneydoğu Asya, Afrika ülkeleri, ile Sanayileşme sürecinde geri kalmış AB üyesi ülkeler bulunmaktadır. Thermie'nin iki temel eylem alanı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi* yaratıcı enerji teknolojilerinin uygulanması ve mali desteğidir. Topluluk bu kapsamda projelerin maksimum yüzde 40'ını finanse etmektedir. İkinci eylem alanı ise, enerji araştırma ve geliştirme stratejilerinin geliştirilmesi ve uygulanması, enerji teknolojilerinin paylaşılması, enerji iletim altyapısına yoğunlaşma, hazırlık, işbirliği ve destek mekanizmaları, küçük ve orta ölçekli işletmelerin teknolojik boyutunun desteklenmesi konularını kapsamaktadır. İkinci guruptaki eylemlerin hangi oranda destekleneceği eylemin Topluluk içinde veya dışında olmasında bağlıdır. Thermie programı diğerlerinden farklı olarak piyasaya yönelik bir programdır. 1990-1995 yılları arasında yürürlükte olacağı hesaplanmış ve toplam 700 milyon ECU'lük bir bütçe verilmiştir. 1995-1998 yılları arasında Thermie programı için, 566 milyon Ecu tahsis edilmiştir. Thermie programı teorik olarak mevcut fakat uygulamaya geçmemiş yenilikçi projeleri veya daha önce kullanılan fakat çevreye zarar veren teknolojilerin çevreye uyumlu bir hale getirilmesi ve bunlara ek olarak bir bölgede uygun olan projelerin diğer bölgelere de uygulanabilir olmasını sağlayacak teknik varyasyonları olan projeleri desteklemek amacıyla oluşturulmuştur.²²⁷

3.2.2.4.4. Valoren Programı

Valoren programı 1986 yılında yeri enerji kaynaklarının etkili kullanımı yolu ile daha fakir olan bölgelerin Topluluk seviyesine çıkarılması için uygulamaya konulmuş bir programdır. Programla Topluluk genelindeki ekonomik ve enerji alanında var olan bölgesel dezavantajları ortadan kaldırmak hedeflenmiştir. Valoren

* Ulaştırma sektöründe yakıt hücrelerinde enerji endüstrisinde yerleşim birimlerindeki binalarda Rasyonel Enerji Kullanımı; Güneş photovoltaik enerjisi, Yenilenebilir enerjilerin enetgerasyonu Renewable energies: Integration of yenilenebilir enerjilerin, yerleşim birimlerindeki binalarda kullanımı, Rüzgar enerjisi, biomassdan ve atıklardan enerji üretimi , Hidroelektirik santraller, Jeotermal enerji, enerji depolanması Fosil yakıtlarda temiz teknolojiler, Ulaşım sektöründe yeni yakıtların kullanımı.

²²⁷ Çaha, s.1547.

programı kapsamında 1989-1991 yılları arasında verilen yardımlardan en çok sırası ile İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan İrlanda ve Fransa faydalanmıştır.²²⁸

3.2.2.4.5. Enerji Gözlem (*Observatory*) Programı

Enerji Gözlem (*Observatory*) Programının temelinde, adından da anlaşılacağı gibi Topluluk enerji politikasının uygulanmasından ziyade enerji eylemlerinin izlenmesi yatmaktadır. İzlenmekten kasıt enerji pazarının dinamiklerini gözlemlenmesi ve analiz edilmesidir. Aslında DGXVII bu görevi uzun yıllardır yapıyordu. Sonuçlar, Geleceğe Bir Bakış (*A view to the future*) ve 2020'ye kadar Avrupa'da Enerji (*European energy to 2020*) örneklerinde olduğu gibi genel bir yaklaşım içerisinde oluyordu. Komisyon hala bu tarz raporlara ihtiyaç duymaktadır, ancak çevre baskısı artmış son genişleme kuşağı ile Avrupa Tek Pazarı genişlemiştir. Bu yüzden yapılacak analizlerin farklı boyutlu olanlarına ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Komisyona göre, enerji de hedef standardizasyon sağlamaktan öte, enerji sistemlerinin dinamiklerini, enerji öngörülerini, enerjinin ekonomik boyutunun analizlerinin tek bir yapı içinde ele alınması gerekmektedir. Komisyon tüm üye ülkelerin tamamlayıcı şekilde olası senaryolarını ve enerji trendlerini analitik olarak geliştirme kapasitesinin önemini vurgulamaktadır.²²⁹ 1997 yılında Energy Observatory programı için, 2 milyon Ecu tahsis edilmiştir.²³⁰

3.2.2.4.6. Tacis Programı

AB ile enerji kaynaklarına sahip Hazar bölgesi ülkeleri arasında ekonomik ilişkiler kurulması, Topluluk için hayati önem taşımaktadır. Bu kapsamda Topluluk tarafından uygulamaya konulan en önemli dış yardım programlarından biri TACIS programıdır. Bağımsız Devletler Topluluğu ülkelerine yönelik olarak 23 milyon km²'lik bir alanda 285 milyonluk bir nüfusu kapsayacak şekilde 1992 yılında oluşturulmuştur. Aslında SSCB'ye yardım amacıyla tasarlanan program, bu devletin 1991 yılında dağılması üzerine Rusya ardılı devletleri içine alacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. 1991-1995 yılları arasında Tacis programı kapsamında 200'ün

²²⁸ Çaha, s.1543.

²²⁹ Lyons, s.12.

²³⁰ *Main Sources of Finance for Community Energy Actions*, Com/97/167.

üzerindeki proje için 2.268 milyar ECU destek sağlanmıştır. *Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerine Teknik Yardım* adını taşıyan projenin kapsamı sadece enerji olmayıp, kamu kuruluşlarının yeniden yapılanmasından hizmetler ve eğitimin gelişmesine, ekonomik reformlara ve demokratikleşmeye kadar uzanmaktadır. 1996 Haziran ayında Bakanlar Konseyi tarafından BDT ve Moğolistan için Tacis programı çerçevesinde 2.224 milyar ECU kaynak tahsis edilmiştir. AB, ilgili ülkede yaygın insan hakları ihlalleri olması durumunda Tacis programındaki kimi uygulamaları askıya alabilmektedir. Programda hedef olarak demokrasi ve pazar ekonomisi gibi temel Avrupa uygarlığı değerlerini paylaşma misyonu ifade edilmekte ise de, esas hedef, SSCB'nin dağılmadan sonra AB ortaya çıkan yeni ülkelerin Topluluk hedeflerine uygun şekilde yönlendirilmesini sağlamaktır. Avrupa Konseyi tarafından programın 2000-2006 yılı için belirlenen altı hedefinden birinin doğal kaynakların işletilmesi olarak belirlenmesi, bunun önemli kanıtlarındandır. 2000-2006 arasında 3,138 milyar Euro'luk yardım öngörülmüştür. Programın birinci aşamasında 1999 yılında bölgede meydana gelen krizlerin etkisi yüzünden aksamalar olmuştur. Son olarak 2000-2003 döneminde Azerbaycan için 14 milyon Euro, Ermenistan için 20 milyon Euro ve Gürcistan için 15 milyon Euro bütçe ayrılması bölgeye verilen önemi göstermektedir. Tacis içinde Tracea, Inogate, Bistro ve Echo alt programları bulunmaktadır.²³¹

3.2.2.4.6.1. Traceca Programı

Tacis Programının alt programlarından birisidir. Traceca Programı, 1993 Mayıs ayında Traceca ülkeleri olarak adlandırılan 5 Merkez Asya ve üç Kafkas ülkesi olmak üzere 8 ülke ile AB arasında ticaret ve ulaştırma konularında işbirliği sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir programdır. Programla bölge ile AB arasında Orta Asya Hazar denizi Karadeniz ve Avrupa güzergahını takip edecek bir ulaştırma koridoru oluşturulması hedeflenmektedir. Gürcistan'dan Kazakistan'a uzanan yol ile Avrupa'nın Orta Asya ile eski ipek yoluna benzer şekilde bağlanması sağlanmak istenmiştir.²³² Programın esas amacı bölgenin Topluluk pazarına enerji kaynaklarını aktarmasını sağlamak ve Topluluk için açılacak yeni pazarın ulaştırma alt yapısını

²³¹ Ali Faik Demir, *AB'nin Güney Kafkasya Politikaları*, Derleyen; Beril Dedeoğlu, Dünden Bugüne AB, Birinci Baskı, Boyut Kitapları, İstanbul, 2003, s. 378.

²³² Demir, s. 380.

sağlamak ise de, bölge ülkelerinin demokratik reformlarını desteklemek, bölge ile teknik konular da dahil olmak üzere işbirliğini artırmak gibi hedefler programın resmi hedefleri olarak ifade edilmiştir. Traceca programı kapsamında bölgede 50'nin üzerinde proje* tamamlanmıştır. Bölgeye yatırım sadece AB tarafından değil diğer küresel aktörler** tarafından da yapılmaktadır.²³³

3.2.2.4.6.2. Inogate Programı

AB'nin bölgenin petrol ve gaz kaynakları ile ilgilenmesi 1992'de başlamıştır. Bunun doğal sonucu olarak 1995'te altı Kafkas ve Orta Asya ülkesi ile uygulamaya konulan Inogate Programı bugün 18 ülkeyi kapsamaktadır.²³⁴ Tacis Programının alt programlarından biridir. Inogate programının amacı, bölgedeki petrol ve gaz taşımacılığının rehabilitasyonu, rasyonelleştirilmesi ve modernizasyonu, petrolün Orta Asya ve Hazardan Avrupa ve batı pazarlarına taşınması için petrol ve gaz taşımacılığında alternatif veya tamamlayıcı seçeneklerin değerlendirilmesi, enerji ürünlerinde bölgesel ticaretin artırılmasıdır. Uluslararası finans kuruluşları ile yakın ilişki içerisinde yürütülen program için Komisyon 1996'dan bu yana 46 milyon Euro'luk bir tahsiste bulunmuştur. Program Hazar bölgesindeki boru hatları ile yakından ilgilenilmektedir. Topluluk program kapsamın üç konuya²³⁵ odaklanmıştır: Inogate anlaşmasının tamamlanması, mevcut enerji ağlarının geliştirilmesi ve yeni stratejik boru hatları güzergahlarının geliştirilmesi. AYB, AİKB ve Dünya Bankası programa mali destek sağlayan kuruluşlardır.²³⁶ Program Kafkasya'daki güvenlik, petrol ve gazın taşınması açısından büyük önem taşımaktadır. Petrol boru hattı ile Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye üzerinden taşınacak petrolün önemi bu programla ortaya çıkmaktadır.

* 39 Teknik proje (57,705,000 Euro) ve 14 yatırım projesi (52,300,000 Euro).

** Bölgeye TRACECA ile yardım eden AB, bölgeyle ilgilenen tek küresel aktör değildir. Dünya Bankası Ermenistan ve Gürcistan yolların iyileştirilmesi için 40 milyon dolar tahsis ederken, Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank, ADB) 'da demiryollarının iyileştirilmesi konusunda yardımda bulunmuştur.

²³³ Traceca - TRANsport Corridor Europe Caucasus Asia
<http://www.traceca-org.org/docs/main.php?tmi=tfaz&mi=wit> (21 Mart 2006).

²³⁴ Demir, s. 382.

²³⁵ TACIS Regional Cooperation Indicative Programme 2000-2003 ss.4-5.

²³⁶ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, AB Enerji Politikası, s.12.

3.2.2.4.6.3. Bistro ve Echo Programları

Tacis Programının alt programlarından son ikisi Bistro ve Echo Programlarıdır. *Bistro Programı*; Yerel çerçevedeki 100 bin Euro ve 9 aydan az süreli küçük projeler için oluşturulmuştur. Projede Rusya, Kazakistan, Ukrayna ile Kafkas ülkelerinden Ermenistan ve Gürcistan yer almaktadır. Bistro çerçevesinde enerji, insan kaynakları ve çevre koruma konuları ele alınmaktadır. 2000-2006 yılları arasında 3 milyonu Rusya'ya olmak üzere 8 milyon Euro'luk bir bütçe ayrılmıştır. *Echo Programı*; İnsani yardım yapmak amacı ile oluşturulmuş ve zaman içinde gereği azaldığından miktarı da düşmüştür. 1995'te 27,47 milyon Euro'luk yardım 2000'de 3,25 Euro'ya düşmüştür.²³⁷

3.2.2.4.7. ManagEnergy Inisiyatifi

Enerji Yönetimi kavramının İngilizce karşılığının kısaltması olan *ManagEnergy*, Komisyon tarafından başlatılmış enerji yönetimi ile ilgili bir inisiyatiftir. Esas ilgi alanı yerel veya bölgesel yenilenebilir enerjiler projeleri hakkında bilgi dağılımının kolaylaştırılmasıdır. 2002 Martında uygulanmaya başlanmıştır. Program vasıtası ile erişilecek bilgiler için www.managenergy.net ve www.managenergy.tv bilgi portalları kullanılmaktadır.²³⁸ Bilgi portalları kapsamında Topluluk enerji politikaları ile ilgili bilgi ve yasal düzenlemeler, yerel aktörler tarafından uygulanan enerji programları ve projeleri, enerji ile ilgili tüm konferans, konuşma, seminerler, en iyi enerji uygulamaları, enerji ajans ve aktörleri irtibat noktaları gibi bilgilere ulaşılabilmektedir.

3.2.2.4.8. Avrupa için Akıllı Enerji Programı

2003-2006 yılları arasında uygulanacak Avrupa için Akıllı Enerji Programı (*Intelligent Energy for Europe*) topluluğun enerji programlarının bir şekilde bir araya getirildiği bir programdır. 1991'de enerji etkinliği için oluşturulan Save programı ile başlayan süreç, 1993'te yenilenebilir enerji için oluşturulan Altener'le sürdü, 1998'de Sinerji, Etap, Sure and Carnot programları 1998-2002 yılları arasında

²³⁷ Demir, s.384.

²³⁸ *ManagEnergy*, www.managenergy.net (22 Nisan 2006).

uygulanmak üzere Enerji Çerçeve Programı (*The Energy Framework Programme*) şemsiyesi* altında toplandı. Ardından Enerji Çerçeve Programı²³⁹ 2002 Nisanında Komisyon tarafından, Avrupa İçin Akıllı Enerji programına dönüştürülerek 2003 yılında uygulamaya konuldu. Komisyonun Kasım 2000'de hazırladığı Enerji Arz Güvenliği isimli Yeşil Kitap (*Energy - Security of Supply Green Paper*)'ta Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı'nın esasları belirlenmişti. Avrupa İçin Akıllı Enerji Programı, yenilenebilir enerji, enerji etkinliği ve ulaştırma konularında ulusal, bölgesel ve yerel enerji inisiyatifleri için mali destek sağlamayı amaçlamaktadır. 2003-2006 dönemi için Programa tahsis edilen bütçe** 215 milyon Euro'dur. Programda, amaçlar kapsamında ulaşılması gereken spesifik hedefler de*** belirlenmiştir. Komisyon'un 2003-2006 yılları arasında uygulanmak üzere oluşturduğu AB destek programı olan Avrupa İçin Akıllı Enerji programı sahip olduğu dört ana eylem sahası aşağıdaki gibidir:

- Desteklenen mevcut programlar Altener (*yenilenebilir enerji*) ve Save (*enerji etkinliği*) programları
- Yeniden yönlendirilen Coopener programı (*enerjinin etkin kullanılmasının uluslararası paylaşımı ve yenilenebilir enerjiden elde edilen enerji*),
- Yeni sunulan Ster (*ulaştırma sektöründe enerji*) programı.

Avrupa İçin Akıllı Enerji programı kapsamında, yukarıda belirtilen 4 program başlığı altında 30 enerji yönetim ajansı gözetiminde halen 200'den fazla uluslararası proje desteklenmektedir.²⁴¹

* Programın tüm bütçesi 6 program için 175 milyon Euro'dur. ETAP (5 milyon Euro): enerji pazarını izlemek ve destek çalışmaları; SYNERGY : uluslar arası enerji işbirliği; CARNOT (3 milyon Euro): temiz katı yakıt teknolojileri; SURE (9 milyon Euro): Nükleer sektörde işbirliği; ALTENER (77 milyon Euro): yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı; SAVE (66 milyon Euro): enerji etkinliği.

²³⁹ 99/21/EC, Euratom, SAVE II Programme 1998-2002 on the ManagEnergy Websitemanagenergy.net/indexes/I31.htm (3 Mart 2006).

** Prensip olarak program kapsamındaki projelerin yüzde 50'si Topluluk tarafından finanse edilmektedir.

²⁴⁰ Multiannual Action Programme 2003 – 2006.

*** Enerji etkinliğinde yılda yüzde 1 artış sağlanması, yenilenebilir enerji ile elektrik üretiminde 2010'a kadar yüzde 22,1 artış sağlanması.

²⁴¹ Intelligent Energy for Europe, 2003-2006

http://europa.eu.int/comm/energy/res/intelligent_energy/index_en.htm (23 Mart 2006).

3.2.2.4.9. Avrupa Birliği Enerji Programlarının Genel Değerlendirilmesi

Topluluk enerji politikalarının günümüze kadar uğradığı değişim sürecinin ele alındığı bölümde de belirtildiği gibi, Topluluk enerji öncelikleri son yıllarda belli birkaç hedef üzerine yoğunlaşmıştır. Genelde enerji arz güvenliği, serbest enerji pazarının oluşturulması, çevre baskısı, enerji etkinliği, yenilenebilir enerji biçimleri ile enerji alternatiflerinin çoğaltılması, yerel enerji kaynaklarının kullanım oranının artımı gibi konular enerji politikalarının temel hedefleri olarak belirlenmiştir. Enerji ile ilgili stratejilerin alt yapısının oluşması adına Topluluk seviyesinde tarafların katılımının sağlanması ile Komisyon tarafından hazırlanan Yeşil ve Beyaz Kitaplar, enerji programlarının teorik alt yapısını oluşturmaktadır.

Topluluk enerji programları incelendiğinde; Topluluğun yukarıda belirtilen hedeflerden öncelik verdiği hedeflere erişmek üzere oluşturulmuş projelerin daha kapsamlı, mali boyutu yüksek ve uzun süreli projeler olduğu görülmektedir. Belli projelerin çok kısa vadeler ve düşük bütçelerle yapılmış olması, o proje ile ilgili amacın gerçekleşmesi veya hedefin Topluluk gündeminde artık öneminin kalmadığını göstermektedir.

2005-2008 yılları arasında uygulanmak üzere oluşturulan ve halen yürürlükte olan Avrupa Sürdürülebilir Enerji Kampanyası²⁴² (*The Sustainable Energy Europe 2005-2008 Campaign*) yukarıda kısaca ifade edilmeye çalışılan konuları doğrular niteliktedir. Bu kampanya kapsamında enerji programlarının amacına daha etkin ve çabuk ulaşılabilmesi adına yeni bir ivme yakalanmaya çalışılmıştır. Bu sürece Avrupa'daki, işletmeler, bireyler, kamu otoriteleri, enerji birlikleri, enerji kooperatifleri, endüstri odaları gibi enerji aktörlerinin sürece katılması sağlanarak, Topluluk için hayati bir öneme sahip enerji konusunda tüm Avrupa'nın aktif olarak eyleme geçmesi sağlanmaya çalışılmaktadır.

²⁴² Sustainable Energy Europe (2005-2008): A European campaign to raise awareness and change the landscape of Energy.

http://www.sustenergy.org/pdf/sust-energy_brochure_en.pdf (24 Mart 2006).

3.3. AVRUPA BİRLİĞİ ZİRVELERİNDE ENERJİ

Topluluğun en üst düzey karar organı olan ve Devlet ve Hükümet Başkanlarının bir araya geldiği Avrupa Zirveleri (*The European Council, Üye Ülkelerin Hükümet ve Devlet Başkanları Konseyi*) 1957 tarihli AET Anlaşmasının 7. maddesinde Topluluk organları* arasında belirtilmemiştir. Avrupa Konseyi olarak da ifade edilen bu kurum 1970'lerin ikinci yarısından itibaren etkili olmaya başlamış, 1986 yılında yayınlanan Tek Avrupa Senedi²⁴³ ile yasal bir organ niteliğini kazanmıştır. Topluluk politikalarının genel ilkeleri, yılda iki kere bir araya gelen Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından belirlenmektedir. Dolayısı ile karar alma sürecinde AB'nin en üst kurumudur. Her zirve sonunda zirve gündemini içeren bir sonuç bildirgesi yayınlanır.²⁴⁴

3.3.1. Kapsamında Enerji olan AB Zirveleri

Her zirve sonunda zirve gündemini içeren bu sonuç bildireleri aynı zamanda, Topluluğun gündeminin hangi konulardan oluştuğunun tespit edilebilmesi adına önemli birer belgedir. Bu yüzden Topluluk zirvelerine ait sonuç bildirelerinden* (*European Presidency Conclusions*) enerji konusu taranarak, enerjinin AB gündemine hangi dönemlerde, ne ölçü ve ne biçimde ele alındığı tespit edilmiştir.

1994 Haziran Corfu Zirvesi;²⁴⁵ Bu zirvede Ukrayna ile ilişkilerin ele alınması dikkat çekicidir. Özellikle nükleer güvenlik standartlarının bütün enerji politikalarında yapılacak reformlarda uygulanması ve enerji tasarrufu ve fiyatlandırılması gibi tedbirlerin Ukrayna tarafından kabul edilmesine değinilmiştir.

* Bunun nedeni konseyin 1974 yılında yayınlanan bir bildiri ile gerçekleşmiş olmasıdır. Kurucu Anlaşmaya göre Topluluk kurumları; Avrupa Parlamentosu, Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Toplulukları, Adalet Divanı ve Sayıştay'dır. Diğer kurumlar bütünleşme seviyesine paralel olarak fonksiyon sahalarına göre sırası ile kurulmuşlardır.

²⁴³ *From The ECSC Treaty to The Constitution, The Single European Act*, http://europa.eu.int/scadplus/treaties/singleact_en.htm (27 Mart 2006).

²⁴⁴ İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme*, Gündoğan Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 2002, s. 114.

* İçinde enerji ile ilgili bölüm bulunan, zirve sonuç bildireleri, çalışmanın kapsamının darlığı ve günümüz enerji stratejisine etkisi göz önünde bulundurularak, 1994 yılından başlamak üzere, tarih sırası ile verilmiş, enerji konusu ele alınmayan zirvelerden bahsedilmemiştir.

²⁴⁵ Corfu European Council, Press Release: Brussels (24/6/1994) - Prss:0 Nr: 00150/94. <http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=54738&from=&LANG=1> (22 Aralık 2005).

Avrupa Konseyi, günümüzde hala büyük tartışmalara neden olan Kuzey Kore'nin nükleer alandaki faaliyetleri konusunda, *Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu* tarafından görevlendirilen ekiplerin inceleme yapmasına mani olmasını Zirve bildirisi sonuç raporunda kınamış, Uluslararası güvenliğin sağlanması ve korunması adına gerekenlerin yapılması için Kuzey Kore Cumhuriyetine çağrı yapılmıştır. Ayrıca çevre maliyetlerinin ekonomiye yansması dikkate alınarak CO₂ emisyonları üzerinde tartışılmış ve enerji vergisi sorununun altı çizilmiştir. Hala kısmen kamu sektörü tarafından işletilen enerji ve telekomünikasyon benzeri alanların Tek Pazar prensiplerine uygunlaştırılması gereği vurgulanmıştır. Avrupa Konseyi tarafından; Fransa-İtalya: Elektrik şebekesi projesi, İtalya-Yunanistan: Elektrik şebekesi projesi, Danimarka: Doğu-Batı Elektrik şebekesi projesi (yapısal fonlara dahil edilmemiştir), Portekiz: Doğal gaz şebekesi, Yunanistan: Doğal gaz şebekesi, İspanya-Portekiz: Doğal gaz şebekesi, İspanya-Portekiz: Elektrik şebekesi, Cezayir-Fas-AB: Doğal gaz boru hattı projelerine öncelik verilmiştir.

1994 Aralık Essen Zirvesi;²⁴⁶ Avrupa Konseyi, tüm ülkelerin Komisyonun CO₂/enerji vergisinde belirlediği ve üye ülkeler için standartlar belirlememiş olmasına dikkat çekmiş, Maliye bakanları konseyinde bu konudaki parametrelerin ele alınması istenmiştir. Konsey, AP'nu yakın gelecekte enerji ve ulaştırma konularında Toplulukça sürdürülen çalışmaların temel prensiplerini belirlemek üzere göreve çağırmıştır. Konsey ayrıca 1997 yılı itibariyle, başlatılmış veya kısa dönemli projelerle, orta dönem (*1999 yılına kadar*) projelerin* tamamlanmasını istemiştir. Genişleme sonrası katılacak ülkelerin Trans-Avrupa Şebekeleri'ne katılmalarının, onların Toplulukla ekonomik ve siyasal ilişkilerinin güçlendirilmesi için anahtar olduğu belirtilmiştir. Bu kapsamda, enerji ve ulaştırma alanlarında üye ülkelerin hükümet ve devlet başkanlarının kişisel temsilcilerinin oluşturduğu gurup, komşu ülkelerin öncelikleri ve Topluluk alanının ana hatlarını dikkate alarak genişleme konusunu gündeme getirmiştir. Bu gurubun tavsiyesi koordinasyonunun artırılması ve yoğunlaştırılmasının Topluluğun ötesinde bir Trans-Avrupa Şebekesi oluşturmaya

²⁴⁶ Essen European Council, press release: brussels (9/12/1994) - press:0 nr: 00300/94

<http://ue.eu.int/newsroom/loadoc.asp?bid=76&dtd=54760&from=&lang=9> (26 Aralık 2005).

* Bu projeler; Yunanistan-İtalya Elektrik Şebekesi (Denizaltı Kablosu); Fransa-İtalya Elektrik Şebekesi; Fransa-İspanya Elektrik Şebekesi; İspanya-Portekiz Elektrik Şebekesi; Danimarka Doğu-Batı Elektrik Şebekesi (Denizaltı Kablosu); Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı; Portekiz Doğal Gaz Boru Hattı; İspanya-Portekiz Gaz Şebekesi projeleridir.

yönelik bir adım olduğudur. Grup, Topluluk ile Moskova, Prag, Kiev gibi civarındaki önemli ve ulaşımı kolaylaştıracak demiryolu ve kara yolu projeleri ile; Rusya-Beyaz Rusya-Polonya-AB (*doğal gaz boru hattı*); Baltık Denizi Telematik Platformu ve Baltık Elektrik Şebekesi Halkasına özellikle vurgulanmıştır. Komisyon ve Üye ülkeler bu projelere nasıl öncelik vereceklerini ve bir an önce onları nasıl tamamlayacağına ve nasıl finans edilebileceğine yoğunlaşacak, bu yatırımlarda AYB kredileri, Phare programı ve Interreg II Topluluk İnisiyatifi kullanılacaktır.

1995 Aralık Madrid Zirvesi;²⁴⁷ Madrid’de AB, Topluluğun, Kore Yarımadası Enerji Gelişim Organizasyonu ile şartlı görüşmelere katılacağını belirtmiş ve Kamu otoritelerinin özellikle enerji ulaştırma ve tarım sektörlerinde çevre konularında dost teknolojilere önem vermesinin üzerinde durmuştur. Konsey, Avrupa-Akdeniz diyalogunun ekonomik boyutunda enerji politikalarındaki işbirliğindeki önemine değinmiş, enerji sektöründeki firmaların faaliyetlerinin uygulanabilir olması için ana hatların belirlenmesi ve enerji sistemlerinin yaygınlaşması ve enerji şebekeleri kurulması için bu şirketlerin önemini vurgulamıştır. Topluluk, bu tarz firmalara daha akılcı enerji kullanımı ve yeni enerji kaynaklarının kullanımına geçiş konusunda teknoloji transferi yapılmasına katkıda bulunacaktır.

1995 Haziran Cannes Zirvesi;²⁴⁸ Konsey Cannes’de hem enerji kaynaklarının geliştirilmesi hem de enerji transferi için enerji alanında faaliyet gösteren şirketlere faaliyetlerinde yapacakları yatırımlar için uygun koşulların sağlanmasının vurgulamıştır. Bu konuda zaten var olan işbirliği artırılacak ve müşteri üretici işbirliği teşvik edilecektir. Bu maksatla; Avrupa Enerji Şartı ile uyumlu olarak Akdeniz ülkeleri ile işbirliğinin artırılmasına; müşterek katımlı araştırma projelerinin geliştirilmesine; farklı yenilenebilir enerji kaynaklarının geliştirilmesi özellikle güneş enerjisine önem verilmesine ve enerji etkinliğinin sağlanmasına önem verilecektir. Ayrıca taraflar elektrik şebekelerinin petrol ve doğal gaz boru hatlarının gerçekleştirebilecek firmalarla işbirliğinde bulunacaklardır.

²⁴⁷Madrid European Council, Press Release: Brussels (16/12/1995) - Press:0 Nr: 00400/95.
<http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=54768&from=&LANG=9> (26 Aralık 2005).

²⁴⁸Cannes European Council, Press Release: Brussels (26/6/1995) - Press:0 Nr: 00211/95 (3 Mart 2006).

1996 Haziran Floransa Zirvesi;²⁴⁹ Haziranda toplanan Floransa zirvesinde, enerji sektöründe Trans-Avrupa Şebekesinin geliştirilmesi ile ilgili Topluluk ana hatları konusunda AP ve Konsey arasında Şubat 1996'da varılan anlaşmaya dikkat çekilmiştir.

1998 Haziran Cardiff Zirvesi;²⁵⁰ 1998'de Konsey, enerjinin de dahil olduğu tüm faaliyetlerde sürdürülebilir kalkınmanın ve çevrenin bağlantısına önem vermiştir. Konsey ve komisyon bu konuda organizasyonel anlaşmalar yapamaya davet edilmiştir. Viyana zirvesinde bu konuyu tekrar ele alınması istenmiştir.

1998 Aralık Viyana Zirvesi;²⁵¹ Viyana'da ECOFIN Konseyi raporunu ve çevre faktörünü temel alarak konseyin enerji vergilendirilmesi konusunda çalışması gereğinden bahsedilmiştir. Topluluk sınırları içindeki ulaştırma enerji ve su kaynaklarının bulunduğu alanlar arasında sınır geçiş problemlerinin giderilmesi için uygulanacak hareket tarzlarının belirlenmesi istenmiştir.

1999 Haziran Köln Zirvesi;²⁵² Köln'de yenilenebilir enerji kaynaklarına dönüşüm gayretine önem verilmesinin devamının altı çizilmiş, Ecofin Zirvesi sonucunda karara bağlandığı gibi çevre üzerinde direkt etkisi olan enerji vergilendirmesi üzerinde yapılan çalışmanın sürdürülmesine karar verilmiştir. Konsey iklim problemlerine değinerek yenilenebilir çevre dostu enerji kaynaklarının tüketimine verdiği önemi belirtmiştir. AB'nin Rusya'nın ana ticaret ortağı olduğu ve Rusya'da bulunan enerji kaynaklarından Topluluk enerji ihtiyacının karşılandığı vurgulanarak Rusya'da yapılacak yatırımları teşvik edilmesine karar verilmiştir. Rusya'da gerçekleştirilmeye çalışılan; nükleer güvenlik ve çevre korunması gibi konuları kapsayan enerji reformuna örneğin enerji tasarrufu hususunda teknik yardım desteği, Rusya'daki nükleer santrallerin güvenliğinin geliştirilmesi ve bu ülkenin kuzey batısındaki nükleer atıklar ve katı yakıt atıkları gibi meselelerde destek

²⁴⁹ http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_en.htm (26 Aralık 2005).

²⁵⁰ Cardiff European Council 15 AND 16 JUNE 1998 Presidency Conclusions Press Release: Cardiff (15/6/1998) Nr: 00150/1/98 REV. <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=54315&LANG=1&File=/pressData/en/ec/54315.pdf&Picture=0> (26 Aralık 2005).

²⁵¹ Vienna European Council - Presidency Conclusions / *Council-Documents mentioned in Annex IV to be found under 'Press Release Library/Miscellaneous' (en-fr) CFSP Presidency Statement: Cologne (11/12/1998) - Press: 0 Nr: 00300/1/98 REV. <http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=56427&from=&LANG=1> CFSP Presidency Statement: Cologne (11/12/1998) - Press: 0 Nr: 00300/1/98 REV (26 Aralık 2005).

²⁵² European Council, http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_en.htm (26 Aralık 2005).

olunmasına karar verilmiş, Nükleer Güvenlik Anlaşması* esaslarına ve Uluslararası inisiyatiflerine paralel olarak Rusya'daki yasal düzenlemelerin geliştirilmesi gereğine değinilmiştir. Rusya'nın Enerji Şartını onaylamasının ve Rusya'nın üzerinden boru hatları geçen komşuları arasında işbirliğini güçlendirecek çok taraflı transit şebekeler üzerindeki karşılıklı bilgi alışverişinin devamının önemi vurgulanmıştır.

1999 Aralık Helsinki Zirvesi;²⁵³ Helsinki'de de önceki zirveler gibi enerji ile çevrenin ilgisi belirtilmiş, bölgesel bazda enerji konusuna özel ilgi duyulması gereğine değinilmiştir. Bu zirvede Ukrayna'ya özel bir yer ayrıldığı dikkat çekmektedir. Topluluk Avrupa'da düzenin istikrarını sağlamaya gayret etmek için Ukrayna ile enerji ve nükleer güvenlik konusunda işbirliği yapılması gerektiğini altını çizdi. Bu ülkenin enerji sektöründeki fiyatların liberalleştirilmesi şirketlerin özelleştirilmesi gibi konuları içeren mali iyileştirme planının uygulanmasından bahsedilmiştir. Bu zirvede Ukrayna'dan özel sorumluluk hissettiğini vurgulayan Topluluk bu ülkenin enerji kullanım konusunda yeni enerji türlerinin tercihi ile yeni enerji kurumlarının oluşturulması ve bunların politika üretme kapasitesinin artırılması için imkanlar* sağlayacaktır.

Santa Maria da Feira 20 Haziran 2000 Zirvesi;²⁵⁴ Feira'da Konseyin Mart 2001'e kadar Lizbon stratejisine uygun bir enerji pazarı yaratılması hususunda bir rapor hazırlaması görevi verilmiştir. Topluluğun, Akdeniz ortakları ve AB arasındaki alt yapı iletişimin desteklemesi istemiştir.

2001 Aralık Laeken Zirvesi;²⁵⁵ Rusya ile stratejik işbirliğinin pratikte uygulanabilmesi için, Topluluk, 3 Ekim'de Brüksel'de oluşturulan ana hatların uygulanması gereğini belirtmiştir. Konsey Topluluk içerisinde yüksek nükleer

* Nuclear Safety Account Agreement.

²⁵³ Helsinki European Council, http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm (26 Aralık 2005).

* Enerji boru hatlarının alt yapısında sağlanan gelişme için, Topluluğun INOGATE (*Interstate Oil and Gas Transport to Europe*) ve TRACECA (*Transport Corridor Europa Caucasus Central Asia*) gibi bölgesel inisiyatiflere dikkat etmesinin amacı olarak bölgedeki ekonomik işbirliği gösterildi.

²⁵⁴ Santa Maria Da Feira European Council: Presidency Conclusions Press Release: Sta Maria da Feira (19/6/2000) Nr: 200/1/00.

<http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=62050&from=&LANG=1> (26 Aralık 2005).

²⁵⁵ European Council Meeting In Laeken : Presidency Conclusions Press Release: Laeken - Brussels (14/12/2001) Nr: 00300/1/01

<http://ue.eu.int/Newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=68827&LANG=2&File=/pressData/en/ec/68827.pdf&Picture=0> (26 Aralık 2005).

güvenliğin devamının önemini özellikle nükleer santrallerinin durumu belirtilerek vurgulamıştır. Ayrıca Komisyonla ile yakın temas sağlanabilmesi için Üye ülkelerden atom enerjisi uzmanlarının düzenli raporlar hazırlaması istenmiştir.

2001 Haziran Göteborg Zirvesi;²⁵⁶ Bu zirvede, Konsey Topluluk endüstrisine daha geniş alanlarda çevre dostu yenilenebilir enerji türlerinin kullanımı ve gelişimi konusunda tavsiye kararı almıştır. Konsey, “*Altıncı Çerçeve Programı*”nın AR-GE faaliyetlerinde sağlayacağı gelişmenin ekonomik genişlemeye iki misli yansıtacağına değinmiş, bu kapsamda enerji konusundaki gelişmelere önem verilmesini istemiştir. Topluluğun yenilenebilir enerji yönergesinde belirtildiği gibi 2010’a kadar Topluluk toplam elektrik tüketimindeki, yenilenebilir kaynaklardan üretilen elektrik enerjisi oranının yüzde 22’ye düşürülmesi hedefinin özellikle belirlenmesi istenmiştir.

2002 Haziran Seville Zirvesi;²⁵⁷ Üyeliğin ruhuna uygun biçimde Topluluk yenilenebilir enerji kaynaklarının da içinde olduğu bir çok konuda üyelerin inisiyatiflerinin cesaretlendirilmesi istenmiştir. Enerjinin vergilendirilmesi konusundaki Topluluk yönergesi hakkında Başkanlık raporuna dikkat çekerek Barselona’da kabul edilen politikanın zaman tablosunun yeniden teyidini istemiştir.

2003 Ekim Brüksel Zirvesi;²⁵⁸ Vergi paketinin, daha iyi bir yönerge için uzlaşılan anlaşmanın son durumu, iç enerji piyasası paketinden duyulan memnuniyet belirtilmiştir.

2003 Kasım Brüksel Zirvesi;²⁵⁹ Üye ülkelerinin birbirleri arasında oluşturulan Trans-Avrupa Şebekelerinin iç pazardaki faydaları maksimize ederek

²⁵⁶ Göteborg European Council : Presidency Conclusions Press Release: G□□org (15/6/2001) Nr: 200/1/01 <http://ue.eu.int/Newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=66787&LANG=2&File=/pressData/en/ec/00200-r1.en1.pdf&Picture=3> (26 Aralık 2005).

²⁵⁷ Presidency conclusions. Seville European Council. 21 and 22 June 2002 Press Release: Sevilla (22/6/2002) Nr: 200/1/02

REV1 <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=71212&LANG=1&File=/pressData/en/ec/71212.pdf&Picture=0> (20 Aralık 2005).

²⁵⁸ Brussels European Council. 24 AND 25 OCTOBER 2002 Press Release: Brussels (26/11/2002) Nr: 14702/02 <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=72968&LANG=1&File=/pressData/en/ec/72968.pdf&Picture=0> PRESIDENCY CONCLUSIONS. (3 Mart 2006)

²⁵⁹ Extraordinary European Council. Brussels, 17 February 2003 Press Release: Brussels (21/2/2003) Nr: 6466/03

<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=74554&LANG=1&File=/pressData/en/ec/74554.pdf&Picture=0> (3 Mart 2006).

ekonomik gelişmeyi direk olarak etkileyeceği değerlendirilmiştir. Dolayısıyla TENs'e verilecek önceliğin önemine değinilmiştir. Bu konuda ülkeler teknik yasal ve idari engellerin kaldırılmasını için çalışmaya davet edilmişlerdir. Enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanmasında enerji alt yapısının tüm üyeleri kapsayacak şekilde tamamlanması istenmiştir. Enerji ithalatına bağlılığın ağırlığı ve enerji kaynaklarına sahip Akdeniz, Kuzey Doğu ülkelerinin komşu ülkelerin önemi vurgulanmıştır. Bu zirvede de çevrenin korunması, enerjinin daha etkin kullanımının gereği gündeme getirilmiştir. 2003'e kadar çevre konuları ile ilgili teknolojilerin yer aldığı "Komisyon Faaliyet Planı"nın aktif hale getirilmesi istendi. Konsey, ayrıca Avrupa Endüstrisinin rekabet gücünü muhafaza ederek temiz teknolojilerin yaygınlaştırılması için Topluluk *Greenhouse* gaz emisyon taslağı içinde ele alınan Kyoto protokolünün esnek uygulama alanındaki yönergenin daha erken uyarlanması için çağrıda bulundu.

Mart 2003 Brüksel Zirvesi;²⁶⁰ Brüksel 2003'te Lizbon Gündemi (*Lisbon agenda*) kapsamında atılan önemli adımların arasında enerji pazarlarının açılmasından bahsedilmiştir. Enerji, ulaştırma ve telekom gibi altyapı endüstrilerinde daha fazla işbirliğine gidilmesi ve bu sektörlerde daha derin bir entegrasyon ihtiyacı olduğu vurgulanmıştır. Büyüme ve istihdam için çevrenin korunması başlığı altında temiz ve bol enerji kaynakları sağlanması ile enerji sektörünün* iyileştirilmesi sürecinde aynı zamanda iş imkanları yaratılmasının mümkün olduğu belirtilmiştir. İç pazarın güçlendirilmesi ve Avrupa'nın birbirine bağlanması kapsamında; var olan enerji şebekelerinin alt yapısının güçlendirilmesi istenmiştir. Çevre konularında üye ülkeler Kyoto Protokolü kapsamında, gas emisyonlarının miktarını düşürmek, 2010'a kadar yenilenebilir enerji oranlarının diğer enerji biçimleri içinde yüzde 22 olmasını sağlamak, elektrik üretimi için kullanılan yenilenebilir enerji oranının yüzde 12'ye

²⁶⁰ Presidency Conclusions, Brussels, 20 and 21 March 2003,

http://www.europa.eu.int/00/european_council/websites/index_en.htm - 26k (3 Mart 2006).

* Ayrıca enerji konusunda belirlenen öncelikler; 1. Barselona sonuçlarında belirtildiği gibi etkili bir Elektrik ve Gaz İç Pazarı Directives ve Regulation kabul etmek ve kısa sürede yürürlüğe koymak 2. Konsey tarafından enerji şebekeleri ve alt yapısını desteklemek adına mali tedbirler geliştirmek ve uygulamayı koymak. 3. AB doğal gaz ve petrol stoklarının yönetimi konusunda işbirliğini güçlendirecek bir anlaşmaya bir an önce varılmasının önemini vurgulamak. 4. Enerji alt yapısına yatırım yapılabilmesi adına özel sektörün teşviki konusunda üye ülkeleri çağrıda bulunmak. 5. Ticari enstrümanlar ve enerji sektöründeki diğer enstrümanların güncel emisyon oranlarına etkisi konusunda Komisyonun bir rapor hazırlaması. 6. Avrupa Yatırım Bankası ve diğer mali kurumlarını Doğu Avrupa ve kısmen balkan ülkelerinde enerji ulaşım ve iletişim alt yapısını desteklemek için olası mümkün inisiyatifleri değerlendirmek, şeklinde sıralanmıştır.

çıkarmak hedefi ifade edilmiştir. Ayrıca, Selanik zirvesinden önce emisyon oranları konusunda üyeler arasında bir anlaşmaya varılmasını müteakip konsey tarafından bir Direktif kabul edilmesi benimsenmiştir. Avrupa için Akıllı Enerji (*Intelligent Energy for Europe*) Programı kapsamında, 2010'a kadar biyo-yakıtların kullanımının yüzde 5,75'e çıkarılması hedeflenmesinden duyulan memnuniyet belirtilmiştir. 19 Mart Maliye Bakanları toplantısında belirlenen hususlar ışığında enerji vergileri konusunda AP'dan görüş alınmasına karar verilmiştir. Yoksulluğun yok edilmesi ve sürdürülebilir kalkınma için enerji (*Energy for Poverty Eradication and Sustainable Development*) inisiyatifine gerekli önceliğin verilmesi istenmiştir.

2003 Aralık Brüksel Zirvesi;²⁶¹ ECOFIN Konseyi tarafından sunulan rapora dayanarak Konsey “*Gelişme için Avrupa Hareketi*”ni onaylamıştır. Bu hareket önemsiz olan konuların yanı sıra iki önemli alanda geniş bir kısmı kapsıyordu: ulaştırma, enerji, keşifler ve telekomünikasyon gibi konuları ihtiva eden Trans-Avrupa Şebekelerinin alt yapısı ile araştırma ve geliştirme faaliyetlerini içeren çevre teknolojisi.

2003 Ekim Selanik Zirvesi;²⁶² Avrupa Konseyi, bu zirvede özellikle Kuzey Kore'nin nükleer programı ile ilgilenildiğine değinmiş, nükleer enerji programının, IAEA, güvenlik anlaşmalarının gereklerini karşılamadığı belirtilmiştir. Konsey, Kuzey Kore'den problemin daha fazla büyümesinin engellenmesini ve bu konuda gerektiğinde sorunun diplomatik yollarla çözülmesinde aracı olabileceğini ifade etmiştir. Ayrıca, Konsey, bu zirvede, iç pazar enerji paketi (Internal Market Energy Package), Avrupa için Akıllı Enerji (*Intelligent Energy for Europe*) uygulamasından ve TENs'ler konusunda alınan kararlardan duyduğu memnuniyeti belirtmiştir.

2004 Mayıs Brüksel Zirvesi;²⁶³ Bu zirvede temel prensipleri 2003 aralık zirvesinde belirlenen Büyüme için Avrupa Eylemi (*The European Actions for Growth*) inisiyatifi adına insan kaynaklarına ve fiziki alt yapıya yapılan yatırımın

²⁶¹ Presidency Conclusions-Brussels, EC, 20-21 March 2003 Press Release: Brussels (5/5/2003) Nr: 8410/03 <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=75136&LANG=9&File=/pressData/en/ec/75136.pdf&Picture=0> (4 Mart 2006).

²⁶² Presidency Conclusions – Thessaloniki, 19 and 20 June 2003 http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/76279.pdf (4 Mart 2006).

²⁶³ Presidency Conclusions – Brussels, 19 May 2004 http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf (5 Mart 2006).

artırılması ile oluşturulacak yapısal bir reformun bir yol haritasının yapılması benimsenmiştir. Konsey, ulaştırma, enerji, telekomünikasyon, araştırma, keşif ve geliştirme gibi bir çok boyutu olan *Quick Start Programı* kapsamında AB kurumlarını ve üye ülkeleri yapılacak eylemlerin sürdürülebilir olmasını sağlamak için eylem miatlarına dikkat etmeye çağırıştır. Çevrenin ve rekabetin korunması için önem taşıyan enerji etkinliğinin ve yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranının artırılması istenmiştir. AB'nin tüm unsurlarınca enerji etkinliği en önde gelen konulardan biri olarak belirlenmiştir.

2004 Aralık Brüksel Zirvesi;²⁶⁴ Küresel gelişmelerden dolayı bu zirvede çok geniş biçimde Iraktaki gelişmelerden bahsedilmiş olmasına rağmen Irak'ın zengin fosil enerji rezervlerine ve enerji arz güvenliği konularına değinilmemiştir. Konsey bu zirvede İran'ın nükleer programını tartışmış, Topluluğun İran'la uzun dönemli politik ticari ve teknolojik alanda işbirliği isteğini yeniden teyit etmiştir. Konsey'e göre İran'ın nükleer programı, barışçıl amaçlara sahip, şeffaf ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu yönetim kurulu kararlarının gereklerini karşılar bir çerçevede olmalıdır. Konsey, nükleer programın özellikle zenginleştirme ve yeniden üretim aşamalarında işbirliğine açık olduğunu belirtmiştir. Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu Yönetim Kurulu (*the IAEA Board of Governors*) toplantısından önce, Fransa, Almanya, Birleşik Krallık, AB üyeleri olarak ve Yüksek Temsilcilik (*the High Representative*) Topluluk adına, 25 Kasım 2004 tarihinde başlayacak olan sorunun çözümüne katkıda bulunacaklarını teyit etmişlerdir.

2005 Mayıs Brüksel Zirvesi;²⁶⁵ Avrupa Konseyi bu zirvede doğal kaynakların yönetiminin sürdürülebilir olmasının önemini vurgulamıştır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma ve rekabet edebilme adına, Komisyonun enerji etkinliği konusunda bir inisiyatif başlatma ve 2005 yılında bir yeşil kitap hazırlama niyetinden duyduğu memnuniyeti belirtmiştir. Konsey iklim değişiminin küresel etkilerine değinerek, Rusya'nın Kyoto Protokolünü onaylamasından duyduğu memnuniyeti

²⁶⁴ *Presidency Conclusions*–Brussels, 31 December 2004

www.eu2005.lu/en/actualites/ordres_jour/2005/06/09coreperII/09coreperII.pdf (23 Mart 2006).

²⁶⁵ *Presidency Conclusions*–Brussels, May 2005

<http://72.14.203.104/search?q=cache:JnQmHblbiZUJ:www.eu2005.lu/en/actualites/conseil/2005/03/07comp02/07comp02.pdf+COUNCIL+OF+THE+EUROPEAN+UNION+Brussels,+23+March+2005+&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=2> (3 Mart 2006).

ifade etmiştir. Avrupa Konseyi, Avrupa kıt'asında, deneysel amaçlı, uluslararası bir termo-nükleer, kurulması için mali ve teknik hazırlıklara başlanmasını Komisyondan talep etmiştir.

2005 Haziran Brüksel Zirvesi;²⁶⁶ Konsey, 2 Mayıs 2005'te Lüksemburg'da yapılması planlanan *14ncü AB-Japonya Zirvesine* değinmiş, Japonya ile işbirliğinin geliştirilmesi kapsamında süren eylemler arasında enerji konusunu da dahil etmiştir. Küresel gelişmeler ışığında bu zirvede İran konusu tekrar gündeme gelmiş, uluslararası topluluğa barış maksatlı olacağına dair garantiler vererek İran'la uzun dönemli bir anlaşma yapılabileceği vurgulanmıştır.

2005 Aralık Zirvesi;²⁶⁷ Konsey, iklim değişikliğinin enerjinin ve rekabete entegre bir yaklaşımın önemini vurgulayarak, emisyon oranlarının düşmesi için, daha temiz ve sürdürülebilir enerji biçimlerine yatırım stratejisinin benimsenmesini istemiştir. Bu kapsamda Avrupa Konseyi İklim değişim programının ikinci aşamasını işleme konulacağını belirtmiştir.

Ocak 2006 Brüksel Zirvesi;²⁶⁸ 2006 yılının ilk zirvesinde enerjinin daha ziyade çevre yönünden etkilerine değinilmiştir. Ayrıca İran konusunda özellikle bu ülkenin nükleer programının barış amaçlı olduğunu teyit etmesindeki başarısızlığı ile derinden ilgilenildiği ifade edilmiştir. İsfahan kentindeki Uranyum Zenginleştirme Tesisinin şeffaf olmadığı ve İran'ın kararlarına uymamasından duyulan endişe belirtilmiş, İran'ın yapıcı yaklaşımı halinde AB'nin tüm çözüm için diplomatik yolları kullanmaya hazır olduğunun altı çizilmiştir. Her zirvede olduğu gibi, Konsey bu zirvede de İran'la uzun dönem ilişki kurmak niyetini açığa vururken, bu ilişkini ön koşulunu bu sorunda yaşanacak ilerlemeye bağlamıştır.

3.3.2. AB Zirvelerinin Enerji Boyutunun Analizi

Topluluk zirve sonuç bildirgeleri, küresel anlamda Topluluğun ilgi alanına giren konuların neler olduğunu sistematik bir biçimde incelenebileceği belgelerdir.

²⁶⁶ www.eu2005.lu/en/presidence/priorites_et_pgm/_programme_pres/Operational_programme_2005.pdf. (17 Mart 2005).

²⁶⁷ www.eu2005.lu/en/actualites/ordres_jour/2005/06/09coreperII/09coreperII.pdf (13 Mart 2006).

²⁶⁸ *Brussel Presidency Conclusions* http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/87642.pdf (11 Mart 2006).

Topluluğun zaman içinde geliştirdiği enerji politikasının öncelikleri de zirve sonuç bildirgelerinden çok rahatlıkla tespit edilebilir. 1990'lı yılların başından günümüze gelinceye dek zirve bildirgeleri, enerji konusunda Topluluğun son on yılda yaklaşımını özet olarak ortaya koymaktadır. İlk yıllarda yoğunlukla enerji arzının güvenliğinden ve sürdürülebilirliğinden bahsedilirken, ilerleyen yıllarda rekabet ve çevre baskısı nedeniyle yenilenebilir enerji kaynaklarının ve Kyoto Protokolünün zirve gündemine alınması, bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Fosil yakıtların yoğun olarak bulunduğu bölgelere yapılan askeri operasyonlarla tehlikeye giren enerji arz güvenliği, alternatif olarak nükleer enerji ile ilintili konuların son birkaç yılın en önde gelen zirve gündem maddeleri olmasına neden olmuştur.

3.4. AVRUPA BİRLİĞİ MÜKTESEBATINDA ENERJİ

Topluluk müktesebatından enerji konularının taranması ile enerji konusunda Topluluğun günümüze dek oluşturduğu yasal dayanaklar tespit edilmeye çalışılmıştır. Önce Topluluk müktesebatı hakkında bilgi verilmiş ardından enerji ile ilgili yasal düzenlemeler ele alınmıştır.

3.3.1. Topluluk müktesebatı

Topluluk Müktesebatı,* kavram olarak Topluluğun yasal düzenlemelerini ifade etmektedir. Birincil mevzuat, Paris, Roma, Maastricht, Amsterdam, Nice Antlaşmaları ile Avrupa Tek Senedi gibi AB'ni kuran veya kurucu anlaşmalarla, onlara sonradan eklenen metinlerdir. AB'nin üçüncü ülkelerle yaptıkları anlaşmalar ile üye devletlerin üçüncü ülkelerle yaptıkları anlaşmaların AB ile ilintili bölümleri de Topluluk Müktesebatının önemli kaynakları arasındadır. Kurucu antlaşmalara dayanarak yapılan tüzük, direktif, yönetmelik gibi çeşitli karar alma mekanizmaları çerçevesinde yürürlüğe giren hukuksal metinlere ikincil hukuk (veya ikincil mevzuat) adı verilir. İkincil mevzuatlar arasında sıralanan *tüzükler (regulation)*** üye ülkeler tarafından doğrudan uygulanırlar, bütünüyle bağlayıcıdırlar. *Direktifler*

* Topluluk terminolojisinde Fransızca bir kavram olan *acquis communautaire* ifadesi ile anılmaktadır. AB müktesebatı 2005 yılı itibariyle 100 bin sayfanın üzerindedir.

** Tüzüğün doğrudan uygulanması, tüzüğün yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, üye ülkelerde, bir iç hukuka aktarma işlemine gerek olmaksızın, tıpkı üye devletlerin iç mevzuatı gibi ve iç mevzuata öncelik taşıyarak uygulanır. Tüzükler, üye devletlerin, tüzüğün amacının gerçekleşmesine yönelik tüm hükümlerini uygulamak zorunda olmaları, tüzük hükümlerini ulusal çıkarlarına uygun geldiği biçimde, eksik veya seçerek uygulama hakkına sahip bulunmamaları anlamına gelmektedir.

(*directive*) * Topluluk amaçlarından herhangi birine ulaşmak için, üye devletlerin yerine getirmeleri gereken hukuki yükümlülükleri (*mevzuat yaklaştırması veya uyumlu hale getirilmesi*) belirleyen Topluluk tasarruflarındandır. Bunların dışında ATAD'nın kararlarından oluşan içtihat hukuku ile ikincil hukuk çerçevesinde üye devletlerin imzaladıkları uluslararası anlaşmalarla ve üye devlet temsilcilerinin Konsey ile birlikte verdikleri kararlar Topluluk müktesebatı kapsamında kabul edilmektedir. Direktiflerin muhatabının sadece üye devletler olmasına karşılık, *kararlar*, (*decision*) hem üye devletlere, hem de gerçek ve tüzel kişilere yönelik olabilir, muhatap aldığı devlet ya da kişi için bütünüyle bağlayıcıdır. Kararları kendi içinde bireysel ve genel kararlar olarak ikiye ayırmak uygun olur.** *Tavsiyeler* (*recommendation*) de ikinci hukuk kaynakları arasında yer alır. Birincil ve ikincil mevzuattan başka 249. maddede sayılmayan Topluluk tasarrufları ise *ilke kararları* (*resolution*), *bildiriler* (*declarations*), *eylem programları* (*action programme*) ve *tavsiyeler* (*recommendation*) olarak sıralanabilir.²⁶⁹

3.4.2. Birincil Mevzuatta (Kurucu Anlaşmalarda) Enerji

Avrupa Topluluklarının enerji politikalarına ilişkin hükümler üç Topluluğu kuran Antlaşmalarda ayrı olarak belirtilmiştir. AKÇT'nu kuran Paris Antlaşmasının 3. maddesi genel amaçları, 57-64. maddeler üretim ve fiyatları, nükleer enerji konusunda AAET Antlaşmasının 40-67 (*yatırımlar ve arz*) ve 92-100. maddeler (*nükleer ortak pazar*) maddeleri enerji politikalarını belirlemiştir. AET'nu kuran Roma Antlaşmasının 103 ve 235. maddelerinde konu düzenlenmiştir. Bütün bunların dışında 17 Nisan 1974 tarihli Konsey Kararı ile Topluluk için yeni bir enerji

* Direktiflerin muhatabı, üye devletlerdir. Bununla birlikte, direktifler tüzüklerden farklı biçimde, üye devletlerin iç hukukunda ilke olarak doğrudan uygulanmaz. Bir iç hukuk düzenlemesine ihtiyaç gösterirler. Üye devletler, direktifte öngörülen amaçları gerçekleştirmek için gerekli iç hukuk araçlarının seçiminde serbesttirler. Ancak, seçilen hukuki araçlar ne olursa olsun, direktifte öngörülen süre içinde direktifin amaçlarına ulaşılması gerekmektedir. Kısaca, direktifler elde edilecek sonuçlar bakımından, üye devletler için bağlayıcıdır.

** Bireysel kararlar, adından da anlaşılacağı gibi, etkilerini bireysel düzeyde gösteren, bir Topluluk hukuku kuralının somut bir olaya uygulanmasına ilişkin kararlardır. Örneğin, bir şirketin rekabeti bozucu şekilde hareket ettiğini tespit eden ve uygun bir para cezası da öngören Komisyon kararı veya bir üye devletin milli bir işletmesine yaptığı devlet yardımının durdurulmasını öngören Komisyon kararı, bireysel kararlara örnektir. Bireysel kararları mevzuat olarak kabul etmek mümkün değildir. Buna karşılık, genel kararlar, yukarıda anılan Topluluk organlarının, belirli bir konuda uygulamanın tabi olacağı genel şartları veya izleyeceği genel usulü belirlemek ya da bir hukuki durum belirlemesi yapmak amacıyla aldığı kararlardır. Örneğin, üye olmayan devletlere ilişkin göç politikaları hakkında bir ön bildirim ve danışma usulü belirleyen Komisyon kararı.

²⁶⁹Sahir Özdemir, Avrupa Topluluğunda İkincil mevzuat ve Karar alma usulleri, T.C.Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, AB İlişkiler Genel Müdürlüğü, Mayıs 2001, Ankara.

<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/ozdemirs/ikincilm.pdf>. (12 Ocak 2006).

politikası stratejisi benimsenmiştir.²⁷⁰ Amsterdam Anlaşmasında kömür, çelik ve atom enerjisi dışında toplulukta enerji politikasına ilişkin genel bir düzenleme yoktur.²⁷¹ Ancak 154. maddede²⁷² topluluğun enerji alt yapısına dair Topluluğun sorumluluğu belirtilmiştir.

3.4.3. İkincil Mevzuatta ve 249. Maddede Sayılmayan Mevzuatta Enerji

Avrupa Komisyonunun Enerji ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü (DG XVII-Directorate General of Energy and Transport) tarafından Topluluğun enerji ile ilgili ikincil mevzuatının neler olduğunu içeren kapsamlı bir rapor²⁷³ yayınlanmıştır. Adı geçen raporda, Topluluk kurulduğundan bu yana enerji ile ilgili çıkarılmış tüm tüzük, direktif, yönetmelik ve kararlar, ilgili oldukları konu başlıkları altında çıkarıldıkları tarihlere göre sıralanmıştır. Enerji ve ulaştırma konuları tek bir daire başkanlığı marifetiyle yürütüldüğünden bir arada olan enerji ve ulaştırma mevzuatlarından hazırlanmakta ve yürürlükte olanların tespiti ve bu mevzuatlarla ilgili tüm detaylara EUR-Lex bilgi tabanının (*EUR-Lex database*) 7 ve 12. bölümlerinden ulaşılabilir.²⁷⁴

3.5. AB BÜTÇESİNDE ENERJİ

Topluluk bütçesi, Topluluğun mali boyutunu ifade etmekten de öte bir anlam taşımaktadır. Lokomotif ülkelerin bütçeye katkıları ve bütçenin harcanması konusunda yaşadıkları şiddetli tartışmaların kamuoyunda AB'nin yakın geleceği hakkında endişeler yaratması, bu yaklaşımı destekler yöndedir.

3.5.1. AB Bütçesi

Topluluk bütçesi geçerli olduğu mali yıla ilişkin topluluk gelir ve giderlerini tahmin eden ve bunların gerçekleştirilip uygulanmasına izin veren bir hukuki tasarruftur. 1 Temmuz 1967 Füzyon Anlaşması ile AKÇT ile AET ve AAET'nin

²⁷⁰ Karluk, s. 398.

²⁷¹ Tekinalp/Tekinalp, Avrupa Birliği Hukuku, Güncelleşmiş 2. Baskı, İstanbul,2000, s.558.

²⁷² **Madde 154-1:** 14 ncü ve 158 nci maddelerde yer verilen hedeflerin gerçekleşmesine katkıda bulunmak ve Birlik vatandaşlarının, ekonomik operatörlerin, ayrıca bölgesel ve mahalli toplulukların, sınırı olmayan bir iç alanın oluşturulmasından kaynaklanan avantajlardan tam olarak yararlanabilmelerine imkan tanımak için, Topluluk, ulaştırma, telekomünikasyon ve enerji altyapıları sektörlerinde Trans-Avrupa ağlarının kurulmasına ve geliştirilmesine katkıda bulunur.

²⁷³ Repertoire of the Acquis Communautaire Energy and Transport, (31 December 2004), European Commission Directorate General of Energy and Transport.

²⁷⁴ EUR-Lex Database, Legislation http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_en.html (24 Aralık 2005).

birleştirilmesinin doğal sonucu olarak, bu üç topluluğun bütçelerinin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.²⁷⁵

Uluslararası kimliğe sahip olan, AB bütçesi diğer uluslararası kuruluşların bütçelerinden* farklıdır. AB Bütçesi, üye ülkelerin pek çok alanda egemenlik haklarını sürdürmeleri nedeniyle üyelerinin bütçelerine** oranla oldukça küçüktür. İlk 12 yıl üyelerin katkıları ile sürdürülen faaliyetler 1970'den sonra *öz kaynaklar sistemi* ile finanse edilen bütçenin gider kalemlerinin önemli bir kısmı ortak tarım politikaları ve yapısal fonların harcamalarından oluşmaktadır. Bu bakımdan AB'nin bütçesinde idari harcamaların oranı, diğer uluslararası kuruluşların bütçelerinden farklı olarak çok az yer tutmaktadır. AB, finansman ihtiyaçları için oluşturulan bütçenin gelir kalemlerinde, üye ülkelerin yaptığı katkılar ve vergi kesintileri bulunurken, harcama kalemlerinde AB'nin üye ülkelerde doğrudan yaptığı destekler ve fonlar bulunur. AB'de, 1970'li yıllardan bu yana üye ülke sayısında meydana gelen artış ve ortaya çıkan genişlemelerle birlikte, bütçedeki gelir ve gider kalemlerinde de değişiklikler yapılmış, aşamalı olarak yapılan düzenlemelerle AB'nin bugünkü bütçe yapısı oluşturulmuştur.²⁷⁷

25 Nisan 1962 tarihinde yapılan düzenlemelerle temelleri atılan ve 1964 yılında uygulamaya konulan Ortak Tarım Politikası (OTP)'nin AET Bütçesinden finansmanı, Bütçe harcamalarını önemli miktarda artırmanın yanı sıra, üzerinden 45 yıl geçmesine rağmen, 2007-2013 bütçe planının oluşturulması sürecinde yaşanan çözümsüzlüğün başta gelen etkeni olmuştur. Topluluklar Bütçesi'nin hazırlanması ve kontrolünden Avrupa Parlamentosu sorumlu iken, usulüne uygun harcanmasından Sayıştay*** sorumludur. Bütçenin gelir kaynağı başlangıçta üye ülkelerin transferlerinden sağlanmakta iken; 1970 yılından sonra ise üye ülkelerin yardımlarına

²⁷⁵ Karluk, s. 415.

* Dünyanın en büyük uluslararası kuruluşlarından Birleşmiş Milletler (BM) gelirleri üye ülkelerin gelişmişlik seviyesine göre belirlenmektedir. Gelirlerin büyük bir bölümü binaların bakım giderleri ile çalışanların ücretleri gibi yönetim giderleri olarak harcanmaktadır. NATO Bütçesinin gelirleri de buna benzer şekilde temin edilmektedir. Buna karşılık AB'nin kendine ait gelirleri olup bu gelirler komisyonun yürüttüğü politikaların finansmanı için harcanmaktadır.

** Üye ülkelerin bütçeleri, GSMH'lerinin % 45-50'si civarında iken, AB Bütçesi Topluluk GSMH'sının % 1-2'si kadardır. Topluluk bütçesinin kapsamı ve büyüklüğü üye ülkelerin bütçelerine kıyasla son derece kısıtlıdır. Topluluk Bütçesi'nin nisbi küçüklüğü, savunma ve güvenlik gibi büyük harcamalar gerektiren alanlarda, halen üye ülkelerin egemenlik haklarının sürüyor olmasından kaynaklanmaktadır.

²⁷⁷ AB Genel Müdürlüğü, AB ve Türkiye, s.119.

*** Sayıştay 22 Nisan 1970'de imzalanan Lüksemburg Antlaşması ile kurulmuştur.

son veren öz kaynaklar sistemi uygulamaya konmuş ve 1971 yılından sonra genel bir bütçe olma özelliğini kazanmıştır.²⁷⁸ AB Bütçesi'nin gelir kaynakları, geleneksel vergiler olarak adlandırılan gümrük vergileridir. Topluluğun genişlemesinin ve Topluluk ortak politikalarının önceliklerinin farklılaşmasının etkisiyle AB Bütçesi'nin Harcama Kalemleri biçimsel ve hacimsel olarak değişime uğramıştır. Ortak Tarım Politikası çerçevesinde yapılan harcamalar ve Yapısal fonlar AB Bütçesinin iki önemli harcama kalemidir.* Bu iki harcama alanı AB Bütçesinin ortalama yüzde 80'i kadardır.²⁷⁹ Sanayileşmiş ülkeler, bütçeye net verici iken, sanayisi daha küçük ülkeler ise net alıcı durumundadırlar Topluluk bütçesinden en büyük payı İspanya ve Fransa almakta olup; bu ülkeleri Almanya, İtalya ve İngiltere takip etmektedir. Bu ülkelerin bütçeye katkısı aldığı miktardan fazladır. Bütçeye en büyük kaynak aktarımı her dönem Almanya'dan sağlanmıştır. 1985 yılına kadar net alıcı olan İtalya, sanayisindeki gelişmeler nedeniyle net verici ülkeler arasına girmiştir. Hollanda da 1991 yılına kadar net alıcı bir ülke iken, günümüzde net verici bir duruma gelmiştir.

3.5.2. AB 2006 Bütçesi

Toplam yedi yılı kapsayan 2000-2006 mali perspektifi** (*financial perspective*) kapsamında oluşturulan, AB 2006 mali yılı bütçesi 121 milyar Euro'dur.²⁸⁰ Bütçenin yüzde 39'u rekabet ve uyum, yüzde 36'sı doğal kaynaklar, yüzde 11'i Kırsal Kalkınma ve Çevre, yüzde 1'i Vatandaşlık özgürlük güvenlik ve adalet, yüzde 7'si küresel bir aktör olarak AB'ne ve yüzde 6'sı idari harcamalar gibi

²⁷⁸ Nevzat Güran, *Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve AB*, 2.baskı, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 2000, s.101.

* Ortak Tarım Politikasından Kaynaklanan Harcamalar (Avrupa Tarımsal Garanti ve Yönverme Fonu-Garanti Bölümü) Yapısal Politikalardan Kaynaklanan Harcamalar (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu) Diğer Harcamalar Kalkınma İçin İşbirliği Programından Kaynaklanan Harcamalar Araştırma ve Enerji Harcamaları Üye Ülkelere Geri Ödemeler, Yardım, Kredi ve Kredi Garantileri İdari Harcamalar Bu Tüzükle; -Şeker üreticilerinden Pazar düzenlemelerini desteklemek amacıyla alınan şeker ve glikoz üretim vergileri, -Şeker depolama vergileri adı altında vergi alınması kararlaştırılmıştır. Şeker vergilerinin Bütçedeki payı % 1,7 civarında olup şeker üreticisi ülkelerin katkı payları daha yüksektir.

²⁷⁹ Karluk, s.336.

** 2000-2006 mali perspektifinin ardından uygulanacak 2007-2013 mali perspektifi hala tartışılmakta olup üzerinde uzlaşılammamıştır.

²⁸⁰ *EU Budget at a Glance* http://europa.eu.int/comm/budget/budget_glance/index_en.htm. (23 Şubat 2006).

diğer konulara tahsis edilmiştir. AB 2006 bütçesi, sekiz ana başlık* altında 30 farklı politika alanından oluşmuştur.²⁸¹

3.5.3. AB Bütçesinde Enerjinin Analizi

Topluluk bütçesinin BM veya NATO gibi diğer uluslararası bütçelerden farklı bir yapıda olması ve enerji politikalarında üyelerin egemenlik yetkilerini Topluluğa devretmemeleri Topluluk bütçesinin yapısını ve hacmini etkilemektedir. Topluluk üyesi ülkeler kendi belirledikleri enerji politikası önceliklerine göre iç enerji yatırımlarını kendi bütçelerinden finanse ettiklerinden Topluluk bütçesinde bu tarz harcamalar görülmemektedir. Savunma harcamalarına benzer şekilde Topluluk bütçesinde bulunmayan enerji harcamaları nedeniyle üye ülkelerin bütçeleri Topluluk bütçesinden daha büyüktür. Ancak yine de AB 2006 bütçesinin, AB enerji politikası ile doğrudan veya dolaylı olarak ilintili olduğu değerlendirilen doğal kaynaklara yüzde 36'sı, Çevre konularına (*Kırsal Kalkınma ile birlikte*) yüzde 11'i, küresel bir aktör olarak AB'ne yüzde 6'sı olmak üzere bütçenin toplam 53'ünün,²⁸² yani 121.2 milyar Euro'luk toplam bütçenin²⁸³ 43.7 milyar Euro'sunun tahsis edilmesi ve buna üye ülkelerin kendi bütçelerinden tahsis ettiği rakamların ilave edileceği dikkate alındığında, AB'nin enerji konularında önemli miktarda harcamalar yaptığı tespit edilebilir.

3.6. AVRUPA BİRLİĞİ AKDENİZ POLİTİKASINDA ENERJİ

Topluluk, siyasi, sosyal, mali, askeri bir çok farklı nedenle Akdeniz bölgesi ile 30 yılı aşkın bir süredir yakından ilgilenmektedir. Malta ve GKRY'nin son genişleme kuşağı ile AB üyeleri arasına katılması, AB'nin bölgeye verdiği önemin göstergelerinden biri olarak kabul edilebilir. Tek kutuplu sistemin başat aktörü olan ABD'nin, Irak operasyonu ile stratejik konumunda önemli kırılmalar yaşanan Akdeniz bölgesi, küresel anlamda daha fazla önem kazanmıştır. Enerji ithalat

* Halen uygulanan mali perspektifin 8 başlığı şöyledir: 1. Tarım 2. Yapısal Reformlar (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu) 3. İç Politika Konuları 4. Dış Eylemler 5. İdari Eylemler 6. Rezervler 7. Katılım Öncesi Stratejisi 8. Telafiler.

²⁸¹ *EU Budget Details*, http://europa.eu.int/comm/budget/budget_detail/index_en.htm (12 Şubat 2006)

²⁸² *Sound Financial Management of EU Budget*, http://europa.eu.int/comm/budget/sound_fin_mgt/index_en.htm (23 Şubat 2006).

²⁸³ *Prior Future of EU Budget, Detail*, http://europa.eu.int/comm/budget/prior_future/index_en.htm (12 Şubat 2006).

bağımlısı olan AB'nin önemli miktarda enerji ithal ettiği Cezayir'in bölgede olması AB Akdeniz politikasının enerji boyutunun incelenmesinin gereğini ortaya koymaktadır.

AB-Akdeniz politikasının temel amacı, taraf ülkeler arasındaki ticaretin serbestleşmesinin yaratacağı avantajlardan azami ölçüde yararlanmak ve gelişmişlik düzeyindeki farklılıkları mümkün olduğunca gidermektir. AB üyeleri ile 12 Akdeniz ülkesi* arasında oluşturulmuş bir işbirliğidir. AB Akdeniz Politikası'nın ana hatları; siyasi konularda, güvenlik alanında ve ekonomik ve mali alanlarda işbirliği yaparak sosyo-kültürel ve insani konularda kaydedilebilecek ilerlemelere ilişkin önlemler oluşturmak olarak ifade edilebilir. 1970'lerin ikinci yarısında Topluluk ikili tercihli anlaşmaların Akdeniz ülkeleri arasında eşitsizlik ve istikrarsızlık yaratabileceği, bölgenin önemli sorunlarını çözmeye yetersiz kalacağı düşüncesiyle Akdeniz Politikasını benimseyerek geliştirmeye başlamıştır. 1980'li yıllarda yaşanan tüm Dünyada etkili olan Ekonomik daralmanın etkisi ile bu dönemde Topluluk daha çok kendi iç sorunları ile uğraşmak zorunda kalmıştı. Üstelik önce Yunanistan'ın, ardından İspanya ve Portekiz'in katılımlarının getirdiği zorluklar ve 1992'de iç pazarın tamamlanmasını sağlama çabaları bu dönemde Topluluğu eskisi kadar aktif bir dış politika uygulamaktan alıkoymuş, Akdeniz politikasında kayda değer bir ilerleme sağlanamamıştır. 1992'lerin sonuna gelindiğinde Topluluk tarafından uzun süre ihmal edilmiş olan Akdeniz ülkelerine yönelik politikaya işlerlik kazandırmak amacıyla, Komisyon tarafından 1989'da hazırlanan bir bildiri hazırlanmış ve Yenileştirilmiş Akdeniz Politikasının temel ilkeleri** belirlenmiştir.²⁸⁴ AB'nin bölge ülkeleri ile olan ilişkileri 1995 yılında tekrar ivme kazanmış, AB Komisyonu Essen Zirvesi ilkeleri çerçevesinde oluşturulan ve bir "*Avrupa-Akdeniz Ortaklığı*" öngören bildiriye oybirliği ile kabul etmiştir. Topluluğun bu girişimlerinin temel hedefi ise AB için *temel stratejik öneme* sahip olan Akdeniz havzasında güvenlik ve karşılıklı bağımlılığa dayanan bir yakınlaşma sağlamaktır.²⁸⁵

* Cezayir, Kıbrıs, Mısır, İsrail, Ürdün, Lübnan, Malta, Fas, Suriye, Tunus, Türkiye ve Filistin Özerk Yönetimi

** Akdeniz ülkelerindeki ekonomik reformların desteklenmesi, Akdeniz ülkelerindeki özel yatırımların teşviki, Yatırımların daha geniş bir ölçekte gerçekleşmesi, Bu ülke mallarına Topluluk pazarlarının açık olması, Bu ülkelerin Topluluğun gelişme süreci ile daha yakın ilişkilendirilmesi, Ekonomik diyalogun güçlendirilmesi.

²⁸⁴ Barcelona Declaration, Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers, 27-28 November 1995.

²⁸⁵ Essen European Council, press release: brussels (9/12/1994) - press:0 nr: 00300/94

Topluluğun tek kutuplu sistemde var olma çabasının önemli argümanlarından biri Akdeniz bölgesine yönelik politikası ve onun enerji boyutudur. Daha ziyade askeri, siyasi ve ekonomik boyutu ile değerlendirilen Topluluğun Akdeniz politikasının enerji boyutu, güncel gelişmeler ışığında birbirleri ile etkileşimleri dikkate alınarak, üç ana alanda ele alınmıştır:

- *Topluluğun sahip olduğu enerji potansiyeli, **
- *Akdeniz bölgesinin enerji potansiyeli, bölge ülkelerinin ulusal enerji politikaları ve bölgede enerji sektöründe gelinen seviye.*
- *Son olarak küresel aktörlerin bölgeye ve yakın çevresine yönelik stratejik yaklaşımlarının enerji sektörü ile ilintileri.*

Akdeniz politikası siyasi, sosyal ve ekonomik olmak üzere üç temel hareket alanı kapsamında, çeşitli somut hedeflere odaklanmıştır. Gerek Topluluk içinden, gerekse dışından kaynaklanan nedenlerden dolayı, AB-Akdeniz ortaklığında, ulaşılması beklenen hedeflerin uzağında kalınmıştır. Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerinde yaşadığı tecrübelerin ışığında,²⁸⁶ AB'nin uygulamaya koyduğu Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy, ENP*)'nin²⁸⁷ hedeflerinden birisi de, 10 yaşını dolduran Akdeniz politikasının başarısızlığını gidermektir.²⁸⁸ Brezinsky'nin satranç tahtası** olarak adlandırılan teorisinden esinlendiği ifade edilen ve ABD tarafından zaman içerisinde genişletilerek uygulamaya konulan *Global Yeniden Yapılanma Mimarisinin 2020'de tamamlanması* hedeflenmiştir. Siyasi ortaklık veya siyasi işbirliği statüsü altında, bugün itibariyle 27 ülkeyi

<http://ue.eu.int/newsroom/loaddoc.asp?bid=76&dtd=54760&from=&lang=9> (18 Mart 2005).

* Topluluk enerji üretim ve tüketim trendlerinin uzun ve kısa vadeli perspektifi, Topluluk ortak enerji politikasının sonuçları, başarısı, başarısızlıkları ve Topluluk tarafından uygulamaya konulan komşuluk politikasının enerji boyutu

²⁸⁶ Joanna Apap and Angelina Tchobadjiya, *What about the Neighbours?, The Impact of Schengen Along the EU's External Borders.*

²⁸⁷ Micheal Emerson ve Gergana Noutcheva, *Barselona Sürecinden Komşuluk Politikasına Geçiş Değerlendirmeleri ve Açık Meseleler* (Çalışma Dokümanı No.220/ Mart 2005).

²⁸⁸ The Policy: *What is the European Neighbourhood Policy?* http://europa.eu.int/comm/world/enp/index_en.htm (12 Şubat 2006).

** 1977-1981 yılları arasında ABD Başkanının ulusal güvenlik danışmanı olan Zbigniew Brzezinski, 1997 yılında "Büyük Satranç Tahtası" adıyla geliştirdiği yeni jeopolitik hâkimiyet teorisinde, dünyayı bir satranç tahtasına benzetmiştir. Brzezinski'ye göre ABD baş aktördür. Avrasya çok önemlidir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük ve etkin oyuncular. Ukrayna, Azerbaycan, G.Kore, Türkiye ve İran önemli jeopolitik rollere sahiptir. Teori, Spykman'ın "*Kenar Kuşak*" teorisine benzer yanlar taşımaktadır.

kapsayan Genişletilmiş Büyük Ortadoğu Projesi (*BOP*)'nin* üç ana ekleminden birinci eklemi olarak, ABD tarafından resmen deklare edilen Akdeniz bölgesi, bu projenin *ara* hedefini oluşturmakta ve Akdeniz bölgesine yönelik yapılanmanın 2010'da tamamlanması öngörülmektedir. Topluluğun Akdeniz politikasının hedefi olan serbest ticaret alanının da aynı tarihe kadar oluşturulmasının öngörülmesi tesadüf değildir. Topluluğun stratejik çıkarları ile, tek kutuplu sistemde hegamonik güç** olarak belirleyici konumda olan ABD'nin bölgedeki stratejik hedefleri için 5-6 yıl gibi kısa soluklu hedefler belirlemesi, yakın gelecekte bölgede meydana gelebilecek önemli değişikliklerin habercisidir. Henüz oluşum aşamasında olan Avrupa komşuluk politikasının bu küresel gelişmelerden etkilenecek ciddi biçimde değişikliklere uğraması kaçınılmaz olarak görülmektedir.

ABD'nin küreselleşme sürecindeki etkinliği çerçevesinde, enerji mücadelelerine kazandırdığı yeni dinamiklerin arasında; Kıbrıs ve Malta gibi adaların Akdeniz'deki stratejik konumu ile Türkiye'nin enerji nakil hattındaki pozisyonu Akdeniz'in kontrolünün önemini ortaya koymaktadır. Kronikleşmeye yüz tutmuş çözümsüzlüğün, çözüm olarak kabullenildiği Kıbrıs'ın siyasi kaosuna ve Malta halkının uzunca süren direncine rağmen son genişleme kuşağı ile Topluluk üyeliğine alınması da Topluluğun Akdeniz'e verdiği stratejik önemi göstermektedir. Topluluk, Tablo-57'de görüldüğü gibi, enerji ithalatının ana kalemleri olan doğal gaz ve ham petrolü Rusya ve Hazar Bölgesi Ülkeleri, Norveç ve Cezayir gibi üç ana kaynaktan ithal etmektedir. Rusya ve Hazar Bölgesi ülkelerindeki enerji kaynaklarının Avrupa'ya nakli için, Karadeniz'in kuzeyinden ve güneyinden olmak üzere iki ana arter mevcut iken Cezayir ve Norveç enerji nakli açısından coğrafi avantaja sahiptir. Orta Doğu ve Hazar Bölgesinde fosil enerji rezervleri tüm yerküre kaynakları arasında yüzde 85 oranına yaklaşmaktadır.

* BOP'nin 5 ana eylem alanından birisi de enerji olarak açıklanmıştır. (Enerji kaynaklarının güvenliğinin ve enerji arzının emniyetinin sağlanması). Diğerleri; 1.Siyasi (Küresel ortaklıklara katılım, kurumsal kalıcı demokratikleşme) 2.Güvenlik (Bölgedeki askeri varlığın sürmesi) 3.Ekonomi (ekonomik kalkınmanın sağlanması, liberalleşme, piyasaların serbestleşmesi) 4. Ticaret (Ortadoğu serbest ticaret girişimi).

** 15. Yüzyılda Portekiz, 16. Yüzyılda İspanya, 17. Yüzyılda Fransa ve 18.-19. Yüzyıllarda da İngiltere hegamon güçtür. ABD, İkinci Dünya Savaşından sonra uluslararası alanda hegamon güç konumuna gelmiş, daha önce hiçbir devletin sahip olmadığı bir üstünlüğe erişmiştir. ABD şu anda dünyadaki bütün önemli gelişmeleri yönlendirebilme gücüne sahip olarak bu konumunu sürdürmektedir.

Tablo 52 AB Üyesi Olmayan Ülkelerden AB 15 Ülkelerinin İthalat Oranları (%)

Yakıt Cinsi / İthalat Oranları	Rusya ve Hazar Bölgesi Ülkeleri	Norveç	Cezayir	Diğerleri	OPEC*	Meksika	Toplam	Akdeniz Bölgesinde mevcut veya Akdeniz Bölgesinden Taşınan**
Doğal Gaz	41	25	29	5	-	-	100	49
Ham Petrol	18	21	-	8	51	2	100	35

Kaynak: European Commission, "Let us Overcome Our Dependence: Energy", 2002.

Bölge kaynaklarından transfer edilen yüzde 41 oranındaki enerjinin en azından yarısının Türkiye üzerinden Mavi Akım, İran, Türkmenistan ve Irak Doğal Gaz ve Ham Petrol Boru Hatları*** gibi projelerle ithal edileceği ve Batı pazarlarına Akdeniz'den nakledileceği değerlendirilmektedir. Bu özellikleri ile Türkiye'nin ve Cezayir'in Akdeniz ülkesi olması, Topluluğun Akdeniz politikasının enerji açısından bir başka boyutudur. Burada Topluluğun toplam ithalatının yüzde 30'unu Cezayir'den yaptığını belirtmek gerekir. 2010'a kadar Avrupa-Akdeniz serbest ticaret alanının gerçekleşmesi öncelikle, bölgede enerji pazarlarının tamamen liberalleştirilmesi, özelleştirilmesi ve ulusal sınırların ötesinde entegrasyonun tamamlanmasına bağlıdır. Bölgesel olarak enerji sektörünün geniş çapta yapısal sorunları olması, bu konuda yaşanabilecek önemli sıkıntılar arasında sayılabilir. Birçok güney Akdeniz ülkesi hala dikey entegre edilmiş ve devlet tekelinde bulunan enerji sektörlerine sahiptir. Enerji sektöründeki yasal çerçeve, ülkelerin çoğunda neredeyse tamamen güncelliğini yitirmiştir. Ülkelerdeki enerji kurumları büyük oranda reform ihtiyacı göstermektedir. Sektörde kural koyucularla, kurallara tabi olması gerekenler ayrılmadığı gibi, genellikle kurallar, kurallara uyması gerekenler tarafından konulmaktadır. Bölgede sektörel bazda şeffaf bir yasama çerçevesi yoktur, hemen hiçbir ülkede tamamen bağımsız bir sektörel düzenleyici bulunmamaktadır.

* OPEC ülkelerinin yüzde 51'lik oranını İran (yüzde 18), Irak (yüzde 14), Nijerya (yüzde 8), Venezüella (yüzde 4), Kuveyt (yüzde 4), S.Arabistan (yüzde 24), Libya (yüzde 20), ve Cezayir (yüzde 8) oluşturmaktadır. Bu da Tablo-3'teki OPEC bölümünün Akdeniz ülkelerinden sadece Cezayir'in yüzde 4 gibi bir ham petrol ithalat oranına eşit olduğunu belirtmek gerekir.

** Bu bölümde verilen oran Rusya ve Hazar bölgesinden batıya gelen iki ana arterden Türkiye üzerinden geçecek miktarın, bölgeden batıya ihraç edilen toplamın yaklaşık yarısı olacağı değerlendirilerek belirlenmiş, bu orana Cezayir ve OPEC ülkelerinden Akdeniz ortaklarının payları ilave edilerek tespit edilmiştir. Ham petrol oranına Akdeniz ortağı olmamasına rağmen Libya da dahil edilmiştir.

*** Topluluğun günlük ham petrol ithalat ihtiyacı 12 milyon varile yakındır. Günde 1 milyar varil kapasiteli Bakü-Ceyhan hattı ile 1,6 milyar varil kapasiteli Türkiye-İrak ham petrol boru hattının toplam 2,6 milyar varil günlük kapasitesinin AB'nin günlük ham petrol toplam ihtiyacının yüzde 22'sine yakın bir karşılama kapasitesine sahip olması dikkate değerdir.

Fiyat farklılıkları mevcuttur. Dolaylı ve dolaysız teşvikler yaygındır. Bölgenin tamamında enerji talebinin artması, önümüzdeki 10–20 yılda enerji sektörüne yatırım ihtiyacını ortaya çıkarmasına rağmen, ülke bütçelerinin kısıtlı imkânlarının yetersizliği nedeni ile sermayenin serbestleşememesi halinde sıkıntılar yaşanacağı öngörülmektedir. Yüksek maliyetler, sistem kayıpları, teşvikler ve enerji kullanım yoğunluğu gibi belli alanlarda sorunlar yaşanmaktadır. Kısaca ifade etmek gerekirse, Akdeniz ortağı ülkelerin birçoğunun enerji alanında yaşadığı bu ve benzeri sorunlar, bölgede enerji sektörünün reformuna ve enerji ile ilgili işletmelerin yeniden yapılanmasına acilen ihtiyaç duyulduğunun göstergesidir. Bu konularda bazı bölge ülkelerinde reformlar devam etmekte olup, olumlu gelişmeler de yaşanmaktadır. Örneğin, Lübnan hükümeti elektrik sektöründe devletin tekelinde bulunan Ulusal Elektrik İşletmesinin özelleştirilmesine ve özerk dağıtıcılar oluşmasına imkân tanıyan bir yasa hazırlamıştır. Mısır, iç pazarda doğal gaz dağıtımında özel sektör yatırımında başarılı olmuştur. Ürdün’de dağıtım sektörü geleneksel olarak özel sektöre aittir. Fas, Tunus, Mısır, Türkiye, İsrail ve Ürdün’de bağımsız özel sektöre ait enerji santralleri mevcuttur. Akdeniz ortaklarından bazıları daha liberal ve özel sektöre yönelik politikalar izleyecekleri yönündeki niyetlerini açıklarlarken, Türkiye, Kıbrıs ve Malta, AB aday ve üye statüleri gereği enerji sektöründeki AB normlarını uygulamaya daha önceden başlamıştır. Akdeniz elektrik şebekesinin tamamlanması gelecek yıllarda daha entegre bir enerji piyasası için gerekli olacaktır.²⁸⁹

Avrupa-Akdeniz enerji politikaları oluşturma adına teşkil edilen ilk çalışma gurubu gelecekte yaratılması hedeflenen serbest ticaret alanı hedefine ulaşılması amacıyla 2003–2006 yılları arasında gerçekleştirilmesi için belli hedefler belirlerken,* aynı zamanda bu hedeflere bağımlı olmak kaydı ile bir takım öncelikli

²⁸⁹ Daniel Müller-Jentsch, *The Development of Electricity Markets in the Euro-Mediterranean Area—Trends and Prospects for Liberalization and Regional Integration*. 2001. s.2.

* 1. Avrupa Akdeniz elektrik ve gaz piyasalarının entegrasyonu için güney Akdeniz ülkelerindeki reformların hızlandırılması. 2. Avrupa Akdeniz enerji kaynakları ve tanker taşımacılığının alt yapısının güvenliğini ve emniyetini sağlamak. 3. Mayıs 2003’de komisyon tarafından önerilen güney-güney, güney-kuzey enerji iletişim şebekelerinin geliştirilmesi. 4. Kyoto protokolünün özüne sadık kalarak yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmek 5. Daha etkin enerji talep yönetimi oluşturmak 6. Enerji sektöründeki kuralları ve standartları ile bilgi sistemlerini uyumlaştırma .

eylem alanlarını* da açıkladı. Topluluk, yukarıda bahsedilen enerji sektöründeki öncelikli eylem alanlarına aşağıda belirtilen somut adımları da ekledi:

- Avrupa-Akdeniz elektrik şebekesinin (*Euro-Mediterranean electricity ring*) gelişimi için MEDRING projesinin uygulanması,
- Cezayir ile İspanya arasında deniz altından doğal gaz ve elektrik iletimi için yapılan fizibilite çalışmasının tamamlanması,
- Cezayir, İtalya ve Fransa arasında doğal gaz ve elektrik iletimi projesinin tamamlanması,
- Mağrip ülkeleri ile AB arasında optimum alanların tespit edilerek Avrupa-Mağrip ülkeleri enerji pazarını oluşturmak,
- Libya'nın teknik bir program adı altında yukarıda bahsedilen gelişmelere katılımının ve katkısının sağlanması,

Son genişleme kuşağı ile eski komşuları yeni üye olan ve yeni sınır komşuları ile tanışan Topluluğun uygulamaya koyduğu Avrupa komşuluk politikası kapsamında; şimdiye dek belli noktalarda sağlanan başarıların yanı sıra enerji politikalarının uygulama pratiklerinde, Topluluğun yeni yaklaşımlara ihtiyaç duyduğu da ortaya çıktı. Bu yaklaşımlara, Pan-Avrupa Enerji Şebekeleri (Pan-European Energy Networks)'nin rolünün revizyonu, Komisyonun, Avrupa-Akdeniz enerji iletişim projelerinin finansını sağlamak için gerekli olan TENs mekanizmasının geliştirilmesi yönündeki niyeti örnek olarak verilebilir. Ayrıca enerji alışverişlerinde bölgede Euro kullanımının (*Bölgede dominant para olarak dolar kullanıldığı dikkate alındığında, bu yaklaşımın önemi anlaşılmaktadır.*) sağlanmaya çalışılması önemli adımlardır. Barselona Bildirgesinde, MEDA ülkelerinin, AB ile enerji işbirliğinde öncelikler listelenmiştir. 1997'de enerjinin önemini belirttiği dışişleri bakanları konferansı ve bir dizi toplantının ardından, özellikle enerji şirketleri açısından MEDA ülkelerinin yasal ve kurumsal yapılarını güçlendirmek amaçlı bir eylem planı yapmak ve işbirliği sağlamak maksadıyla “*Avrupa-Akdeniz İşbirliği Forumu*” toplanmıştı. Bu forumla günümüzde de geçerliliğini koruyan ve

* 1.Fas, Tunus, Cezayir için gelecekte AB ile entegre edilebilecek Mağrip elektrik pazarını aşamalı olarak 2006'ya kadar oluşturmak 2.İsrail ve Filistin Yönetimi için ortak enerji projeleri oluşturmak. 3.İtalya, Yunanistan ve Türkiye için, Avrupa-Akdeniz ve Balkan gaz şebekesini tamamlayarak Yunanistan ve Avusturya arasından, Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan Karadağ ve Makedonya üzerinden geçen koridoru oluşturmak 4.“Nabucco Projesi” ile Türkiye Avusturya boru hattını Bulgaristan– Romanya – Macaristan üzerinden geçirerek gelecekte bu pazara girecek tüm ülkelerin rekabet edilebilirliğini ve enerji arz güvenliğini sağlamak. 5.TEN programı kapsamında, Türkiye ve Yunanistan elektrik şebekelerinin entegre edilmesi ile, Avrupa Akdeniz ile Doğu ve güney Avrupa Pazarlarının entegrasyonunu sağlamak. 6.Mısır, Ürdün (Aqaba), Suriye, Lübnan ve Türkiye ile oluşturulacak boru hattı ile Trans-Masrik doğal gaz boru hattı (Resmi olarak Arap Doğal Gaz Boru Hattı (Arab Natural Gas Pipeline) olarak isimlendirilmektedir) ile Mısır ve Suriye'nin kaynaklarını Balkanlara ve AB pazarına taşımak 7.Bölgedeki endüstriyel işbirliğini ve ortak çıkarları geliştirmek için mali destek mekanizması oluşturmak. ve Teknik yardım için kurumsal altyapıyı geliştirmek.

Topluluğun enerji politikası ile paralellik arz eden Akdeniz işbirliğinin; “*Enerji arzının güvenliği, Enerji endüstrisinde rekabet ve Çevrenin korunması*” olarak belirlenen enerji boyutu ortaya konulmuş oldu. Mayıs 2003’te Enerji bakanları toplantısında 2003–2006 dönemi için, Mağrip ülkelerinin elektrik pazarının AB pazarına entegrasyonu, İsrail-Filistin İşbirliğini güçlendirecek enerji projeleri, Avrupa-Akdeniz ve Balkan doğal gaz projelerinin entegrasyonu için gaz sistem şebekeleri ve son olarak Trans-Maşrik gaz boru hattı gibi konulara öncelik verilmesine karar verildi. 2003 Aralığında enerji sektöründe işbirliğini artırmak ve bu dört öncelikli alandaki eylemleri desteklemek için Roma Avrupa Akdeniz Enerji Platformu* teşkil edilmişti.²⁹⁰

Diğer birçok alanda olduğu gibi bu tip enerji işbirliği planlarının eyleme dönüşmesinde de bir takım teknik sıkıntılarla karşılaşmıştır. MEDA ülkelerinin çoğu enerji reformlarını ulusal platforma taşımışlar, dolayısıyla liberalizasyon derecesinde hedefleri ve geldikleri nokta kapsamında aralarında var olan kayda değer farklılıktan dolayı bu ülkeler, Topluluğun dikte etmeye çalıştığı enerji politikalarına farklı reaksiyon göstermişlerdir. Engeller, sadece ulusal bazda düşünsel karaktere değil, aynı zamanda coğrafi karaktere de sahipti. Örneğin Irak, Türkiye, Lübnan, Suriye, Ürdün ve Mısır gibi altı ülkenin elektrik şebekelerinin birleştirilmesini hedefleyen *Akdeniz Elektrik Projesi* veya Mısır ile Suriye’yi birleştirmeyi hedefleyen *Arap Gaz Boru Hattı* gibi ulus inisiyatiflerinin ötesinde sınır ötesi inisiyatifler mevcuttu. Üç Mağrip ülkesi arasında entegre bir elektrik pazarı oluşturmak ve bu pazarın nihayetinde tümüyle AB iç pazarına entegre edilmesi amacıyla Mayıs 2003’te Komisyon, Fas, Cezayir ve Tunus arasında bir deklarasyon imzaladı. Ayrıca Komisyon Avrupa-Akdeniz Politikaları kapsamında MEDA ülkelerinin enerji sektöründeki yasal ve kurumsal çatısının 2010’a dek Akdeniz-Avrupa serbest ticaret bölgesine ve bölgesel enerji pazarlarına uyumu için yerel projeler başlattı. Elektrik sektöründe en az yılda bir defa bakanlar seviyesinde toplanılması ve bu sektörün Mağrip Ülkeleri ve Doğu Akdeniz gibi iki alt bölgeye ayrılarak ele alınması kararlaştırıldı. Doğal gaz sektöründe karşılaşılan sorunların aşılması elektrik

* *Rome Euro-Mediterranean Energy Platform (REMEEP).*

²⁹⁰ Communication from the Euro -Mediterranean Energy Forum to the Euro-Mediterranean Ministerial Conference of Rome “Towards a new Euro-Med Partnership on Investment Promotion, Infrastructure Financing and Energy Supply Security” Brussels 20 November 2003.

pazarından daha zor görülmektedir. Çünkü doğal gaz tamamen Topluluk dışından uzun dönemli sözleşmelere dayalı olarak ithal edilmektedir.²⁹¹

Topluluk, Barselona Deklarasyonunda, 2010'a kadar elektrik ve gazda serbest ticaret sağlama yeterliliğinde olan MEDA ülkelerindeki enerji açık pazarının oluşturulmasını şart koşmuştur. Bunun için sadece siyasi irade yeterli değildir, fiyatların aşağıya çekilmesi, rekabetin sağlanması, ölçek ekonomisine geçilmesi, yatırım için sermayeye ayrılan miktarın düşürülmesi, arz güvenliğinin artırılması, tarafların ortak politikalarının cesaretlendirilmesi gibi ekonomik, teknik ve idari tedbirlere ihtiyaç vardır. Ayrıca düşük enerji fiyatları ve enerji arz güvenliği sağlanmasından sadece Topluluğun avantaj elde ettiği kanısı ile birlikte, özellikle mağdur olacağı düşünülen küçük ülkelerin ve tüm Akdeniz ortaklığına katılan tarafların bu ortaklıktan en az Topluluk kadar fayda sağlaması temin edilmelidir. Ulusal pazarlar temel birimler olarak kabul edilse de Toplulukta bölgesel pazarlar oluşmuştur. Elektrikte İskandinav ülkelerinin oluşturduğu *Nordpool* ile *İberik* yarım adasında İspanya ve Portekiz bu konuda örnek olarak verilebilir. Bu bağlamda MEDA reformları da ulusal bazda başlayıp MEDA bölgesine yaygınlaşacaktır. MEDA bölgesinde en önemlisi Cezayir olmak üzere Mısır, Suriye ve Tunus dört doğal gaz üreticisinden Mısır ve Cezayir ana ihracatçılardır. Halen MEDA bölgesinde gaz ticareti Türkiye-Orta Asya ile Kuzey Afrika-AB (*İspanya ve İtalya üzerinden*) arasında yapılmaktadır. Ancak Mısır-Ürdün ile Suriye-Lübnan arasındaki bağlantılar gelişme aşamasındadır.

Sonuç olarak, Topluluğun Akdeniz politikasında, istenilen hedeflere ulaşmak için bu politikanın enerji boyutunda başarıya ulaşmak zorunluluğu vardır. Üç ana alanda incelenen Akdeniz bölgesine yönelik Topluluğun enerji politikasının, belirleyici argümanlarından kendi inisiyatifinde olanları, etkili ve doğru kullanması, Topluluğun diğer alanlarda başarılı olmasına katkı sağlayacaktır. 2030'larda daha fazla artacağı değerlendirilen enerji açığını kapatmak ve bölgeden elde etmeyi düşündüğü siyasi, sosyal, ekonomik kazançları gerçekleştirebilmek için Topluluğun daha etkin eylemlere ihtiyacı vardır. Genişletilmiş BOP ile siyasi baskı altına giren

²⁹¹ A Road Map for the Development of Regional Electricity and Gas Markets in the MEDA Region, Draft, 9 March 2004, Mediterranean Partners Regional Energy Project under the Framework of the MEDA Regulation Reform of the Legal and Institutional Energy Sector Framework SCR-E/110424/C/SV/MP, s.12.

bölgede, adı geçen proje ile uyumlu olan politika alanlarında işbirliğine gidilebileceği ve bölge ülkelerinin enerji sektöründeki yapısal reformlara ve alt yapı gücü çeken büyük ölçekli projelere devam edilebileceği değerlendirilmektedir. Uzun süreden beri çözüm bulunamayan İsrail-Filistin veya Sahra Arap çatışması gibi çözümsüzlükleri bir tarafa bırakırsak, ABD müdahalesi sonrası yeniden yapılandırılma sürecine giren Irak'ın durumu ile son günlerde ivmelenen küresel terörün, yakın gelecekte, Topluluğun Akdeniz bölgesine yönelik politikalarının sadece enerji boyutunda değil, diğer alanlarında da önemli kırılmalara neden olacağı tespiti yapılabilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse Akdeniz bölgesinde gelinen nokta enerji açısından fazla tatmin edici olmasa da, Topluluğun yakın gelecekte bölgede enerji ile ilgili daha etkin adımlar atacağı değerlendirilmektedir.

3.7. AVRUPA BİRLİĞİ KOMŞULUK POLİTİKASINDA ENERJİ

Son 5-6 yıldır, Topluluğun sınır kontrolleri konusunda yaşadığı paradokslar, AB'nin iyi komşuluk ilişkileri geliştirmesini gerektirmiştir.²⁹² Ayrıca, Barcelona sürecinde sistematik ve kurumsal açıdan önemli ölçüde ilerlemeler kaydetmiş olsa da, bir önceki bölümde de belirtildiği gibi, Topluluk, Akdeniz ortağı ülkelerde ekonomik, siyasi ve sosyal alanlarda yeterli motivasyonu sağlamada başarısız olmuştur. Topluluk, bu kapsamda, Barcelona sürecinin sağladığı olumlu gelişmelerin üzerine inşa edilmek üzere, Avrupa Komşuluk Politikası (*European Neighbourhood Policy*, ENP) isimli yeni bir inisiyatif başlatmıştır.

Barcelona sürecindeki ortaklık anlaşmaları daha ziyade AB ile ortak ülkenin kendi iç politikası veya AB politika normları baz alınarak oluşturulmuştu. Avrupa Komşuluk Politikası'nın felsefesi farklı olarak şartlılık (*conditionality*) ve toplumsallık (*socialisation*) ilkeleri üzerine oturtulmuştur. Şartlılık kavramı olarak Topluluğun ne gibi motivasyon araçlarını kullanacağı ve bu araçların hangi şartlarda verileceğini ifade etmektedir. Toplumsallık ilkesi ise aslında bir öğrenme sürecidir. Süreç AB ve politika kapsamındaki ülkelerde bulunan aktörler arasında, AB normlarını baz alarak Topluluk politika ve reformlarına uyum sağlamayı

²⁹² Joanna Apap and Angelina Tchobadjiyska, *What about the Neighbours? The Impact of Schengen along the EU's External borders*, Centre for European Policy Studies CEPS Working Document No. 210/October 2004, s.1 <http://www.ceps.be> (12 Temmuz 2005).

hedeflemektedir. AB'nin üye sayısının 15 üyeden 25 üyeye çıkararak son genişleme kuşağı, aynı zamanda Topluluğa yeni sınır komşuları da sağladığından, komşuluk politikası son genişleme kuşağının ardından oluşturulmuştur. Öncelikle Beyaz Rusya, Moldova ve özellikle Ukrayna ile kurulan ilişkiler ile başlayan Komşuluk politikası, 2003 ve 2004 yıllarında aşamalı olarak genişleyerek Akdeniz ortaklığı ülkelerine, eski Sovyetler Birliği ülkelerine uygulanmak üzere genişletilmiştir. Emerson ve Noutcheva'nın²⁹³ çalışmalarında belirttiği gibi *daha geniş Avrupa (Wider Europe)* yaklaşımı Komşuluk Politikası uygulaması ile terk edilmeye başlanmıştır. Topluluk Komşuluk Politikası kapsamındaki eylemlerin uygulanmasının sorumluluğunun, Komisyonda genişleme (*Directorate-General for Enlargement*) genel müdürlüğünden alınıp, dış ilişkiler (*Directorate-General for External Relations*) genel müdürlüğüne verilmesi Topluluğun Avrupa Komşuluk Politikası'na genişleme sürecinin teknik olarak belirlenmiş bir uygulaması olarak değil, uluslararası alanda etkili olmak adına Topluluğun derinleşme sürecinin argümanlarından birisi olarak gördüğünün işaretidir.²⁹⁴

Bu yaklaşımlar kapsamında, Avrupa Komşuluk Politikasının gelişimi ve uygulama başarısı, uluslararası siyasi sistem ve güvenlik sisteminin dinamiklerini etkileyeceği değerlendirilebilir. Direkt olarak enerji konularının dayalı olarak oluşturulmamış olsa da Avrupa Komşuluk Politikasının uluslararası enerji pazarının etkileyecek sonuçlar doğuracağı ortadadır. Cezayir, Ukrayna, Türkiye Rusya gibi enerji ile direkt ilgili üretici ülkeler veya jeostratejik konumları ile enerji köprüsü durumundaki ülkelerin Avrupa Komşuluk Politikasının kapsamında olması bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

3.8. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE ENERJİ ÜZERİNE ARAŞTIRMALAR

Topluluk, küreselleşen ekonomik koşullar altında rekabet gücünü koruyabilmek, sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirebilmek amacıyla bir çok girişimde bulunulmuştur.

²⁹³ Michael Emerson and Gergana Noutcheva, *From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assessments and Open Issues* Centre for Policy Studies No. 220/March 2005 ss.7-9 <http://www.ceps.be> (12 Temmuz 2005).

²⁹⁴ Michael Emerson and Gergana Noutcheva, s.7.

3.8.1. Alternatif Enerji Üretim Biçimlerinin Geliştirilmesi

Topluluğun 30 yıla yakın bir süre içinde fosil enerji kaynaklarına yüzde 80'lere varacak oranlarda ithalat bağımlısı konumuna geleceği ve artan emisyon oranları ile çevrenin önemli bir baskı unsuru olduğu daha önce ifade edilmişti. Bu yüzden, Topluluk, özellikle 70'li yıllardan sonra artan bir trendle fosil kaynaklı enerji biçimlerine alternatif arayışı içerisinde olmuştur. Ancak yenilenebilir enerji kaynakları ve nükleer enerji çalışmanın birinci bölümünde verildiği gibi fosil kaynaklı enerji biçimlerinin alternatifleri arasında ilk sıralarda olmalarına rağmen hala maliyet etkinliği ve teknolojik gelişim açısından maliyet-etkin olarak kullanılabilecek konumda değildir.

3.8.2. Topluluğun Enerji ile İlgili Araştırma ve Geliştirme Programları

Topluluk enerjinin çeşitlendirilmesi daha etkin kullanımı, çevreye daha az zarar vermesi gibi nedenlerden dolayı enerji konusunda teknolojik açıdan da aktif önlemleri eyleme geçirme gayreti içinde olmuştur. Bu kapsamda, Beşinci ve Altıncı Çerçeve Programları Topluluğun başta gelen enerji teknolojisi konusunda araştırma ve geliştirme eylemler için önemli uygulama araçlarıdır.²⁹⁵ Beşinci Çerçeve Programı araştırma faaliyetlerinde uluslar ötesi işbirliğinin desteklediği 1998-2002 yıllarını kapsayan dört yıllık bir dönem için uygulamaya konulmuştur. Detayları daha önce enerji programları bölümünde verilen Joule ve Thermie gibi programlar enerjinin ve yenilenebilir kaynakların rasyonel kullanımı alanında araştırma ve teknoloji geliştirme faaliyetlerine destek vermektedir. Topluluğun Altıncı Çerçeve Programı 2002 ile 2006 yılları arasını kapsamaktadır. Plan gereği bu süre boyunca kullanılmak üzere Topluluk, enerji etkinliği, alternatif yakıtlar ve yenilenebilir enerji kaynakları üzerine uzun dönem teknolojik araştırmalar için 400 milyon dolar, kısa ve orta vadeli eylemler için ayrı bir 400 milyon dolar tahsis etmiştir. Kısa ve orta vadeli eylemlerin etkisi olarak yenilenebilir kaynakların enerji sistemine dahil edilmesi bütçenin yaklaşık yüzde 45'ini alacaktır. Alternatif yakıtlar özellikle karayolu yakıt hücreleri yüzde 20 oranında iken kalan yüzde 35 enerji tasarrufu ve etkinliğine

²⁹⁵ AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.7.

gidecektir.²⁹⁶ 2002 yılından itibaren uygulamaya geçilen, Altıncı Çerçeve Programının 16,3 milyar € tutarındaki bütçesi, AB'nin 2001 yılı toplam bütçesinin yüzde 3,9'unu oluşturmaktadır. AB olarak bu alanda ABD ve Japonya'nın önüne geçmekle birlikte, Çerçeve Programları AB ülkelerinin ulusal sivil AR-GE bütçeleri toplamının yüzde 6'sı civarındadır. Sürdürülebilir enerji sistemlerinin araştırılması için AB komisyonu toplam 810 milyon Euro tahsis etmiştir.²⁹⁷

3.9. AB KONVANSİYONU VE ANAYASASINDA ENERJİ

Temelleri 2000'li yılların başlarında atılan AB Konvansiyonunun,²⁹⁸ Topluluğun kuruluşundan 50 yıl sonra, siyasal bütünleşme adına, AB anayasası oluşturmak gibi oldukça iddialı bir yaklaşım olduğu değerlendirilmektedir. AB'nde tüm tarafların katılımı ile sürdürülen oluşum süreci ardından üzerinde mutabakata varılan Anayasa metninde enerji konusunun nasıl ele alındığını incelemek Topluluğun yakın geleceğinde enerjiye nasıl yaklaştığı konusunda fikir vermesi adına önemlidir. 14-15 Aralık 2001 tarihinde yapılan Laeken Zirvesinde, 2004 yılında gerçekleştirilmesi düşünülen ve *Avrupa'nın Geleceği*'nin tartışılacağı bir sonraki Hükümetler arası Konferansa ilişkin hazırlıkların mümkün olduğu ölçüde geniş ve şeffaf şekilde gerçekleşmesi amacıyla bir *Konvansiyonun* oluşturulması konusunda bir bildiri* kabul edildi. Konvansiyon, ilk toplantısını 28 Şubat 2002'de yaptı. Genişlemeden sonra, Topluluğun geleceğinin kapsamlı biçimde tartışılabilmesi amacıyla, Konvansiyon, Fransız başkan Valéry Giscard d'Estaing başkanlığında üye ve aday ülkeleri, ulusal parlamentoları, Avrupa Parlamentosu'nu ve Komisyonu temsil eden 105 üye ile çalışmalarını sürdürmüştür.

²⁹⁶ Marcel Rommerts , *New Challenges to Energy Security*, Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent , http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. (4 Mart 2006).

²⁹⁷ *AB Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Altıncı Çerçeve Programı*.

<http://europa.eu.int/comm/research/nfp/networks-ip.html> (5 Mart 2006).

²⁹⁸ The European Convention, Brussels, 18 July 2003.

<http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv00850.en03.pdf> (27 Mart 2006).

* Bildiride Konvansiyon'a Fransa eski Cumhurbaşkanı V. Giscard d'Estaing'in başkanlık edeceği ve İtalya eski Başbakanı G. Amato ve Fransa eski Başbakanı J. L.Dehaene'in Başkan yardımcılığı görevini yerine getireceği bildirildi. Konvansiyonda başkan ve başkan yardımcılara ek olarak; 15 üye ülkenin devlet/hükümet başkanları veya temsilcileri, 13 aday ülkenin devlet/hükümet başkanları veya temsilcileri, her üye ülkeden ikişer parlamento temsilcisi (30 üye), her aday ülkeden ikişer parlamento temsilcisi (26 üye), AP'ndan 16 üye, Avrupa Komisyonu'ndan 2 üye yer alacaktı.Konvansiyon'un çalışmalarına aday ülkelerin de AB üyesi devletlerle aynı koşullarda bir hükümet temsilcisi ve iki ulusal parlamento üyesi ile temsil edilmesi ve üye devletler arasındaki uyumu bozmayacak şekilde görüşmelere katılmaları da kabul edildi.

Tablo 53 AB Anayasasının Üye Ülkelerce Onaylanma Durumu

Onaylayan Ülkeler			
1	Almanya	Parlamento	Mayıs 2005
2	Avusturya	Parlamento	Mayıs 2005 (Kabul-182 Ret-1)
3	G.Kıbrıs	Parlamento	Haziran 2005
4	Slovakya	Parlamento	Mayıs 2005 (Kabul-116 Ret-27)
5	Slovenya	Parlamento	Şubat 2005 (Kabul-79 Ret-4)
6	Yunanistan	Parlamento	Nisan 2005 (Kabul-268 Ret-17)
7	İtalya	Parlamento	Meclis Ocak 2005, Senato-Nisan 2005 (Kabul-217 Ret-16)
8	Letonya	Parlamento	Haziran 2005 Kabul-71 Ret-5 Çekimser-6
9	Litvanya	Parlamento	Kasım 2004 Kabul-84 Ret-4 Çekimser-3
10	Lüksemburg	Parlamento	Haziran 2006 Referandum Temmuz 2005
11	Macaristan	Parlamento	Aralık 2004 (Kabul-322 Ret-12 Çekimser-8)
12	Malta	Parlamento	Temmuz 2005
13	İspanya	Parlamento	Kongre Nisan 2005 Kabul-311 Ret-19; Senato-Mayıs 2005 Şubat 2005 Referandum (%76,78 Katılım-% 42,32)
Onay Süreci Devam Edenler Ülkeler			
1	Belçika	Parlamento	Senato-Nisan 2005 (Kabul-54, Ret-7, Çekimser-1) Parlamento'nun alt kanadı-Mayıs 2005 (Kabul-118, Ret-18, Çekimser-1)
2	Estonya	Parlamento	2006'ya planlandı
3	Finlandiya	Parlamento	2006'ya planlandı
Onay Sürecini Erteleyen Ülkeler			
1	Çek Cum.	Referandum	Haziran 2006'da ulusal seçimlerde birlikte yapılacaktı.
2	Danimarka	Referandum	37 Eylül 2005'te yapılması planlanmıştı.
3	İngiltere	Parlamento (Avam Kamarası-Lordlar Kamarası)	Bahar 2006'da yapılacaktı.
4	İrlanda	Parlamento + Referandum	Ekim veya Kasım 2005'te yapılması bekleniyordu.
5	İsveç	Parlamentoda	onaylanacaktır. Referanduma sadece partiler içerisinde ayrılık olduğu zaman başvurulmaktadır. 2005'te sunulması planlanan onaylanmaya ilişkin kanun tasarısı ertelendi.
6	Polonya	Referandum veya Parlamento	ile yapılmasına karar verilmesi ertelendi.
7	Portekiz	Referandum	Eylül 2005'teki yerel seçimlerde aynı zamanda yapılması planlanan referandum ertelendi.
Reddeden Ülkeler			
1	Fransa	Referandum	29 Mayıs 2005 Ret- %54,87, Kabul-%45,13 (Katılım-%70)
2	Hollanda	Referandum	1 Haziran 2005 Katılım oranı yüksek olduğu için Parlamento'daki Oylamalardan vazgeçildi.Ret-%61,6 Kabul-%38,4 (Katılım-%62,8)

Kaynak: http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm, sitesindeki bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur

Ayrıca Konsey tarafından, İtalya eski Başbakanı Guliano Amato ve Belçika eski Başbakanı Jean-Luc Dehaene, Başkan yardımcısı olarak atanmışlardır.

Konvansiyon'a, tüm üye ve aday ülkeler birlikte tüm temsilciler eşit statüde iştirak etmektedir. 15 ay boyunca iki-üç günlük toplantılar sonucunda, değişik toplum kesimlerinin de görüşleri alınarak oluşturulan taslak *Avrupa Anayasası*, Konvansiyon tarafından, 2003 Haziranında yapılan Selanik Zirvesi'nde Konsey'e sunuldu. Konvansiyon tarafından sunulan taslak, Ekim 2003 tarihinde hükümet temsilcilerini, Avrupa Komisyonu ve AP temsilcilerini bir araya getiren Hükümetler arası Konferans'ın çalışmalarına kaynak oluşturdu. Bu tarihten itibaren yürütülen görüşmelerde aylarca bir sonuç alınamadı. Ancak, 17-18 Haziran 2004 tarihlerinde Brüksel'de İrlanda Dönem Başkanlığı'nda gerçekleştirilen zirve sonunda Anayasa metni üzerinde uzlaşmaya* varıldı.²⁹⁹ Siyasi bir birlik kurma yolunda atılan en önemli adımlardan birini temsil eden Anayasa, 29 Ekim 2004'te, 1957'de AET'nu kuran Roma Antlaşması'nın imzalandığı salonda düzenlenen bir törenle AB üye ve aday ülkelerin liderleri tarafından imzalandı. Anayasa metni, AB Antlaşmasına, *Temel Haklar Şartının* eklenmesi ile 4 bölüm ve 465 maddeden oluşturulmuştur. Anayasanın birinci bölümünde dokuz ayrı başlık altında Birliğin amaçları, yetkileri ve kurumları ile birliğin tanımı ve amaçları, birlik yurttaşlığı, birliğin demokratik hayatı ve bütçesiyle ilgili maddeler bulunmaktadır.

Temel Haklar Şartı başlığını taşıyan ikinci bölümde *Temel Haklar Şartı* bulunmaktadır. Birliğe ait ortak politikalar, Üçüncü bölümde düzenlenirken, dördüncü bölümde ise Topluluğa ait antlaşmalar ile taslakları bulunmaktadır. Anayasa, AB'nin temelini oluşturan kurucu antlaşmaları ve bugüne kadar onları değiştiren ek tüm antlaşmaları tek ve yeni bir metinde bütünleştirdiği gibi ve AB'ye tüzel bir kişilik kazandırmaktadır. Mevzuat gereği Anayasanın yürürlüğe girebilmesi için ulusal yasalarına göre her üye ülke tarafından iki yıl içerisinde onaylanması gerekmektedir. Tablo-53'de, AB Anayasasının üye ülkelere onaylanması konusunda gelinen aşama özetlenmiştir. Özellikle Topluluğun kurucularından olan Fransa ve Hollanda'nın yaptığı referandumlardan olumsuz sonuç alınması ve Anayasaya evet diyen ülkelerin hepsinin referanduma gitmeden parlamento onayından geçirek

* Yeni oylama sistemi, Avrupa Komisyonu'nun üye devletlerin ekonomi politikaları üzerinde ne kadar gücü olacağı hususu ve Anayasa metninde Hristiyanlığın anılması, Anayasa metni üzerinde son ana kadar tartışılan konulardı.

²⁹⁹ *Avrupa Konvansiyonu*, <http://european-convention.eu.int> (20 Aralık 2005)

Anayasayı onaylamış olması, hem Topluluğun siyasi bütünleşmesinin, hem de AB Anayasasının geleceği konusunda çok boyutlu tartışmalara neden olmuştur.³⁰⁰

3.9.1. AB Anayasasında Enerji

Enerji, Konvansiyonun *Paylaşılan Yetki Alanları* başlıklı isimli 13. maddesinde, Toplulukla üye ülkeler arasında yetki paylaşımı ile müşterek yürütülecek alanlar* arasına alınmıştır. Konvansiyonun³⁰¹ bir bölümü (*10. Bölüm*) enerjiye ayrılmıştır. Bu bölümde *Enerji* başlığı altında iç pazarın işleyişi ve çevrenin korunması gereği dikkate alınarak, Topluluk seviyesinde izlenecek enerji politikasının hedefleri ifade edilmiştir. Konvansiyonda enerji politikasının hedefleri olarak:

- *Enerji pazarının işleyişinin sağlanması,*
- *Birlik içindeki enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması,*
- *Enerji verimliliği ve tasarrufu ile yeni ve yenilenebilir enerji biçimleri geliştirilmesinin teşvik edilmesi belirtilmiştir.*

Ayrıca, Konvansiyonun diğer maddeleri ile çelişkili olmamak kaydıyla, bu hedeflere ulaşabilmek için, *Bölgeler Komitesi*'ne ve *Ekonomik ve Sosyal Komite*'ye danışıldıktan sonra gerekli yasal düzenlemelerin yapılması gereği vurgulanmıştır. Madde III-234(2)(c)'ye** aykırı olmamak kaydı ile, çıkarılacak Avrupa yasaları veya çerçeve yasalarının, bir üye ülkenin farklı enerji kaynakları arasındaki tercihini ve enerji kaynağının genel yapısını ve bu ülkenin enerjiyi kullanma koşullarını etkilememesi gereği açıkça belirtilmiştir. Konvansiyona göre Konsey, enerji konularında Avrupa Parlamentosu'na danıştıktan sonra oybirliği ile hareket edecektir.

³⁰⁰ Europa Constitution, http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm (20 Aralık 2005)

* Enerji ile birlikte Toplulukla Üye ülkeler arasında müşterek yürütülecek diğer alanlar: İç Pazar; özgürlük güvenlik ve adalet; Tarım ve balıkçılık (deniz biyolojik kaynakları); Ulaştırma ve TENs (Trans-European Networks); Sosyal Politika; ekonomik sosyal ve bölgesel kaynaşma; çevre; tüketicinin korunması; Halk sağlığı konuları

³⁰¹ European Convention, PART III The Policies and Functioning of the Union, Chapter III, Policies in Other Specific Areas Section 10, Energy, Article III-157.

** Madde III-234 (Article III-234) 2. (c) bir Üye Ülkenin farklı enerji kaynakları arasından tercihini ve enerji kaynağının genel yapısını büyük ölçüde etkileyen tedbirler. Konsey, oybirliğiyle, bu paragrafın ilk alt paragrafında belirtilen meselelere uygulanabilen olağan yasama prosedürünü gerçekleştiren bir Avrupa kararını oybirliğiyle alabilir. Her durumda, Konsey, AP'na, Bölgeler Komitesi'ne ve Ekonomik ve Sosyal Komite'ye danıştıktan sonra harekete geçer.

3.9.2. Avrupa Birliği Anayasasının Enerji Boyutunun Analizi

Topluluğun siyasi bütünlüşmesinin önde gelen koşulları birisi belli konularda üye ülkelerin egemenliklerini Topluluğa devretmeleridir. Anayasa metni bir bütün olarak ele alındığında özellikle dış siyaset ve güvenlik gibi daha önce üzerinde uzlaşma sağlanamayan konularda, egemenlik devrini gerektiren bağlayıcı hükümler bulunduğu görülmektedir.

Önceki bölümlerde detayları verilen, ait olduğu döneme göre farklılık gösteren Topluluk enerji politikalarının ve bu politikalara bağlı enerji eylemlerinin ortak özelliklerinden birisi, uygulamada egemenliğin Toplulukta değil üyelere olmasıdır. Topluluk içinde enerji kaynaklarının homojen dağılmaması, nükleer enerji gibi ileri teknoloji gerektiren enerji biçimlerinde üye ülkelerin farklı seviyelere sahip olması, üye ülkelerin çevre ve rekabet baskısına hassasiyetlerinin değişmesi gibi nedenlerden dolayı, ülkelerin enerji üretim biçimleri seçimleri konusunda yetki devri yapmaları teknik olarak da güçlükler taşımaktadır.

Anayasanın enerji ile ilgili yukarıda verilen bölümü incelendiğinde, Topluluğun, üye ülkeleri, enerji politikalarının belirlenmesi, enerji biçimlerinin seçilmesi ve enerji eylemlerinin uygulanması konularında serbest bıraktığı tespit edilmektedir. Anayasada Topluluk seviyesinde oluşturulmaya çalışılan serbest enerji pazarlarının işleyişinin sağlanmasına öncelik vermiştir. Topluluk sınırları içindeki enerji kaynaklarının güvenliğinin sağlanması gereği ortaya konularak, ithalat bağımlılığı artan bir trende sahip olan Topluluğun öz kaynaklarını etkili biçimde kullanması gereği vurgulanmıştır. Enerji verimliliği ve tasarrufu ön plana alınarak, Anayasada Topluluk genelinde, tüketim oranlarının düşürülmesinin altı çizilmiştir. Kıt'a Avrupa'sının fosil kaynakları açısından fakir olması nedeniyle fosil yakıtların alternatifini olan yeni ve yenilenebilir enerji biçimleri geliştirilmesinin teşvik edilmesi istenmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEMDE VE AVRUPA BİRLİĞİ SİYASİ SİSTEMİNDE ENERJİ

AB, Berlin duvarının yıkılmasının ardından, yeni bir yapılanma sürecine giren uluslararası toplumun başat aktörlerinden birisidir. Enerji, uluslararası dinamikleri etkileyen önemli bir strateji unsurudur. AB enerji politikasını dikkate almadan, uluslararası ilişkiler üzerine yapılacak bir incelemenin noksan girdilerden dolayı, yanlış çıktılara neden olabileceği değerlendirilmektedir. Bu kapsamda, AB'nin enerji boyutunun uluslararası dinamikler ile karşılıklı etkileşimine değinmeden önce, Topluluğun siyasi yapısının gelişim sürecini ve yakın gelecekte nasıl bir yapıda olacağını tespit etmek önemlidir.

4.1. ULUSLARARASI SİYASAL SİSTEM VE GÜVENLİK SİSTEMİ MODEL VE TEORİLERİNDE ENERJİ

Bu çalışmada enerjinin uluslararası sisteme etkisi incelendiğinden, çalışmanın bu bölümünün kapsamı; İkinci Dünya Savaşının sona erdiği 1945 sonrası ile 1989 Berlin Duvarının yıkıldığı *iki kutuplu sistemin* hakim olduğu birinci dönem ve soğuk savaş sonrası başlayan,³⁰² ABD müdahaleleri ile belirginleşen *gevşek iki kutuplu sistem veya tek kutuplu sistemin** hakim olduğu ikinci dönemle sınırlandırılmıştır.

Uluslararası ilişkiler konusunda yapılan çalışmalarda, jeostrateji ve jeopolitik kavramları sıkça kullanılmaktadır. Aslında uluslararası politika çözümlemelerinde jeostrateji ve jeopolitik kavramlarının asıl unsuru olan coğrafyanın kullanılması yeni bir olgu değildir.³⁰³ Jeostrateji, *fiziki, sosyal, ekonomik ve siyasi* boyutları ile coğrafi unsurların stratejik** açıdan incelenmesini ve sonuçlar çıkarılmasını ifade ederken; 19. yüzyılın sonlarında gelişmeye başlayan³⁰⁴ jeopolitik ise kavram olarak

³⁰² Faruk Sönmezoğlu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, İstanbul, s.566.

* İki kutuplu sistemle uluslararası siyasi sistem tam anlamıyla küresel bir nitelik kazanmıştır. İttifaklar, sürekli nitelikteki çıkarılara dayalı ve ideolojik uzantıları olan uzun süreli birliktelikler, bloklar haline dönüşmüş, aynı zamanda bloklar dışı bağlantısız aktörlerde oluşmuştur. Gevşek iki kutuplu sistem ilerleyen bölümlerde detaylı olarak verilecektir.

³⁰³ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Sistem Teorisi, Ulus Alfa/Aktüel* Kitapevi, İkinci Baskı, İstanbul, 2002. s.214.

** Kapsamında Küreselleşmenin Geleceği ve Türkiye, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Türkiye Cumhuriyetinin 80.Yılı Armağını Özel Sayısı, Eylül 2003, Yıl:1, s.81.

³⁰⁴ Nejat Eslen, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, Truva Yayınları, 2005, İstanbul, s.34.

uluslararası siyasette coğrafi etmenlerin güç ilişkileri üzerindeki etkisinin incelenmesi anlamına gelmektedir.³⁰⁵ Stratejik enerji kaynağı kavramı ise, talebi yüksek veya artan bir trende sahip olan, rezervlerinin önemli bir bölümü belli güçlerin kontrolünde olan, ekonomik değeri yüksek, ticari kullanımı bulunan enerji kaynaklarını ifade etmek için kullanılmaktadır.³⁰⁶ Uluslararası çözümlemelerde kullanılan *Uluslararası Siyasal Sistem* ve *Uluslararası Güvenlik Sistemi* yaklaşımları aşağıda sırası ile ele alınmıştır.

4.1.1. Uluslararası Siyasal Sistem

Uluslararası literatürde ve yapılan analizlerde sistem kavramı ve sistem yaklaşımı İkinci Dünya Savaşı sonrasında* kullanılmaya başlanmıştır. Arı³⁰⁷ sistem kavramını, aralarında düzenli ilişkiler bulunan, ortak özelliklere sahip ve birinde meydana gelen bir değişikliğin diğerlerini de etkilediği bağımlı değişkenler dizisi olarak tanımlamış, önceden belirlenebilecek bir şekilde birbiriyle düzenli etkileşim halinde olan birimlerin oluşturduğu bir bütün olarak ifade etmiştir. Uluslararası sistem,** ise temel öğeleri belirli sınırlarla birbirinden ayrılan ve aralarında düzenli ve bağımlı ilişkiler bulunan devletlerin oluşturduğu bir yapı olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁸

Literatürde *uluslararası toplum* ile *uluslararası sistem* kavramları aynı anlamı taşıdıklarından *uluslararası sistem* kavramının tanımı, çalışmanın içeriği bağlamında önem taşımaktadır. Bu iki kavramın farklı kullanımının nedeni ve ulus üstü arenada devletlerin davranışlarını analiz etme yöntemine farklı yaklaşımdan

³⁰⁵ Detaylı bilgi için bakınız: Oğuz Turan, *Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatürk'e kadar)*, Belge Yayınları, İstanbul: 1986.;Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, Alfa/Aktüel Kitapevi, İkinci Bası, İstanbul: 2002.;Yılmaz Tezkan, M.Murat Taşar, *Dünden Bugüne Jeopolitik*, İstanbul, Ülke Kitapları, 2002.

³⁰⁶ Türkiye'nin Stratejik Yeraltı Kaynakları Ekonomik Değerleri ve Uluslararası Yeri: İTO Y.No 2003-37 s.9.

* İkinci Dünya Savaşı öncesinde, ülkelerin oluşturduğu devletler arenası için, *uluslararası toplum*, *Dünya topluluğu*, *devletler ailesi* gibi kavramlar kullanılmıştır.

³⁰⁷ Arı, s.513.

** Bu tanımları arttırmak mümkündür. Örneğin K.J. Holsti uluslararası sistemi, kabileler, şehir devletleri, imparatorluklar veya ulusal devletler gibi bağımsız siyasal varlıkların herhangi bir şekilde toplamı olarak tanımlanmaktadır. (K..J. Holsti *International Politics:a Framework for Analysis* 2nd edition, Press, London: Prentice/Hall International 1974, s.29) Richard N. Rosecrance'a göre ise, uluslar arası sistem, bozucu girdilerden, düzenleyici mekanizmalardan ve çevresel kısıtlayıcılardan meydana gelen bir yapıdır. (Richard N.Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics*, Boston:Little, Brown, 1963, s. 220)

³⁰⁸ Oran R. Young., *System and Society in World Affairs:Implications for International Orrganizations*, International Social Science Journal. Vol. XLVII, No. 2 (June), 1995. s. 197-212. Aktaran: Arı, s.513.

kaynaklanmaktadır.³⁰⁹ Uluslararası sistem birden fazla alt sistemden oluşan bir bütün olduğundan konu üzerinde yapılan çalışmaların başarılı olabilmesi, sistemin bütünü yerine, alt sistemlerin etkisi ve dinamikleri dikkate alınarak incelenmesine bağlıdır. Koni,³¹⁰ uluslararası alt sistemleri coğrafik ve fonksiyonel alt sistemler olarak ikiye ayırmış, BM ile NATO'yu fonksiyonel alt sistemlere, Orta Doğu sistemi, Latin Amerika sistemi, Güneydoğu Asya sistemi ve Batı Avrupa sistemi gibi örgütlenmeleri ise coğrafik alt sistemlere örnek olarak göstermiştir. Alt veya üst sistemde meydana gelen değişiklikler sistemdeki tüm sistemleri ve bu sistemler arasındaki ilişkileri etkileyebilmektedir. Bu kapsamda AB'nin enerji boyutunun uluslararası güvenlik sistemine etkisi incelenirken Koni'nin alt ve üst sistem ilişkisi ile ilgili yaklaşımı dikkate alınmış, uluslararası sistemin bütünü yerine onun alt sistemleri olan NATO gibi örgütlerle ilintisi de incelenmiştir.

4.1.1.1. Uluslararası Siyasal Sistem Teorisi

Ortaya konulan varsayımsal nitelikteki uluslararası sistem modelleri, hipotezler kurabilmeyi ve bunları sınamayı sağlayabilecek bir kuramsal çerçeve imkanı yaratmaktadır. AB'nin enerji potansiyelinin uluslararası ilişkilere etkisinin analizinin yapılabilmesi uluslararası sistem modelleri incelemeyi gerektirmektedir. Sistem yaklaşımı ile uluslararası ilişkiler alanında birbirinden farklı sistem modelleri ve türleri* bulunmaktadır. Çalışmada kapsam açısından, tüm yaklaşımlar yerine Kaplan** tarafından geliştirilen, güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistem ile

³⁰⁹ Rosenau, James N. (1969), *International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research and Theory*. New York: The Free Press. s.77.

³¹⁰ Hasan. Köni, *Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme*, İ.T.İ.A. Yayınları. Ankara, 1982.

* Richard Rosecrance, sistem çözümlemesini 1740-1960 arası Avrupa tarihini dokuz tarihsel döneme ayırarak yapmaktadır. Rosecrance, Avrupa Ahengi, Milletler Cemiyeti ve BM gibi mekanizmaları düzenleyici mekanizmalar olarak dikkate alırken; devletler arasındaki güç mücadelesi, çıkar çatışmaları ve ayrılıkçı hareketler gibi sistemdeki istikrarı tehdit eden gelişmeleri bozucu olarak adlandırmaktadır. K. J. Holsti ise, tarihsel faktörlerin yanı sıra, sistemin sınırını sistemdeki siyasal birimler arasındaki ilişkileri gücün dağılımını siyasal birimlerin temel karakterlerini ve bunlar arasındaki ilişkileri düzenleyen kuralların işleyiş biçimini dikkate alarak beş uluslararası siyasal sistem modeli olarak ortaya koymuştur. Bunlar sırasıyla: 1) Hiyerarşik sistem, 2)Güç Dengesi Sistemi, 3) Gevşek iki kutuplu sistem 4) Sıkı iki kutuplu sistem ve 5) Çok kutuplu sistemdir. (Dougherty James E. Ve Robert L. Pfalzgraff. (1990), *Contending Theories of International Relations*, 3rd ed. New York: Harper Collins Publishers, Inc) Holsti, K. J. 1974, *International Politics, a framework for analysis*, 2nd ed. London: Prentice/Hall International.

** Kaplan'ın geliştirdiği uluslararası sistem modelleri sadece güç dengesi ve gevşek iki kutuplu sistem değildir. Sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve son olarak birim veto sistemi de Kaplan tarafından geliştirilmiştir.

Immanuel Wallerstein'in Dünya sistemi yaklaşımı üzerinde daha ayrıntılı durulacaktır.

4.1.1.2. Uluslararası Siyasal Sistem Modelleri

Kaplan, her sistemin durumunu incelemek ve açıklamak için beş değişken kullanmıştır. Bunlar; sistemde dengenin korunması için gerekli davranışları ifade eden temel kurallar, sistemin değişimine neden olan girdilerle ilgili değişim kuralları, aktörlerin yapısal özelliklerine ilişkin, aktörleri sınıflandırıcı değişkenler, silahlanma düzeyi, teknolojik gelişme, ekonomik durum gibi aktörlerin sahip oldukları güç öğelerine ilişkin kapasite değişkenleri, ve son olarak aktörler arasındaki iletişim düzeyi ile ilgili enformasyon değişkenleri olarak sıralanabilir.³¹¹

Güç Dengesi Sistemi; Esas olarak 18. ve 19. yüzyılda Avrupa'da yaşanan klasik güç dengesi sisteminden yola çıkılarak geliştirilen güç dengesi sistemi, sayıları en az beş olması gereken ve güçlerinin yaklaşık olarak eşit olduğu varsayılan ulusal devletlerden oluşmaktadır. Sayılarının üçe inmesi durumunda herhangi iki devletin anlaşarak diğer devleti ortadan kaldırma yoluna gitmeleri olasılığı nedeniyle ülke sayısı en az beş olarak ifade edilmiştir. Sistem içindeki hiçbir koalisyonun veya devletin, sistemin yıkılmasına yol açacak şekilde üstünlük kurmasına izin verilmemektedir. Sistemde her devlet kapasitesini arttırma ve sistemde başat duruma geçme güdüsüyle hareket etmesine rağmen, güçlerinin birbirine yakın olması ve diğerlerinin bu doğrultudaki amaçlarına engel olması nedeniyle hiçbir devlet diğerlerinin üzerinde sürekli bir hakimiyet kuramaz. Üstünlükler ve ittifaklar kısa süreli ve geçicidir. Güç dengesi sisteminde, devletler bu nedenle istikrarlı bloklar oluşturamazlar. Çünkü, bunların temelini oluşturan çıkarların her an değişmesi söz konusudur. Ayrıca bu tür sistemlerde, devletler arasında yalnızca ideolojiye dayanan ittifaklar görülmez. Başka bir deyişle güç dengesi sisteminde farklı ideolojilere sahip devletler ittifaklar oluşturabilecekleri gibi benzer ideolojiyi benimsemiş devletler ittifak oluşturmak gereğini duymayabilirler.³¹² 18. yüzyılda İngiltere, Avrupa güç dengesi sisteminin dengeleyicisi durumundaydı. Bunun nedeni, İngiltere'nin çatışma bölgesine uzaklığı, Avrupa'da toprak elde etme emellerinin olmaması ve büyük bir

³¹¹ Arı, s. 517.

³¹² Arı, s.518.

deniz gücüne sahip olmasaydı. Nitekim bu konumunu 20. Yüzyılın başına kadar başarılı bir şekilde sürdüren İngiltere, bu yüzyılda artık Avrupa güç dengesi sisteminin taraflarından biri durumuna gelmiştir. Bunun nedeni, hem İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi, hem coğrafya faktörünün sağladığı avantajın ortadan kalkarak Avrupa güç dengesi sisteminin İngiltere'yi de içine alacak şekilde genişlemesi, hem de Sovyetlerin gücünün artmasıdır. Kaplan, güç dengesi sistemi modelini 18. ve 19. yüzyıl Avrupa sisteminden yola çıkarak geliştirdiğinden, örnekleri de bu dönemden seçmektedir.³¹³

Gevşek İki Kutuplu Sistem; Birçok yönüyle güç dengesi sisteminden farklıdır. Bu tür sistemin en belirgin özelliği devletlerin iki ana blokta toplanmalarıdır. Bu yaklaşımda bloklara katılmayan ve tarafsız politikalar izleyebilen devletler* bulunduğunu da belirtmek gerekir. Bu sistemde mevcut bütün devletlerin üyesi olduğu BM gibi ulus üstü aktörlerin yanı sıra, her iki bloğun (*ABD ve SSCB liderliğinde*) NATO ve Varşova Paktı gibi kendine has örgütleri bulunmaktadır. Gevşek iki kutuplu sistemin özelliğinden kaynaklanan dengeleyici rolü yerine, bağlantısızlar gibi blok dışı devletler ya da evrensel örgüt yerine getirilen arabulucu rolü bulunmaktadır. Bloklar hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip değilse, sistem bir ölçüde güç dengesi sistemine benzer ve devletlerin belli ölçüde hareket serbestlikleri vardır. Fakat ittifak değiştirmeler ancak iki blok etrafında olabileceğinden bu noktada güç dengesi sisteminden farklılık göstermektedir. Bloklardan biri hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip iken diğeri değilse, bu durumda bazı sonuçlar ortaya çıkacaktır. Hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip olmayan blokta bağlar gevşek olduğundan devletlerin hareket serbestlikleri vardır ve bloksuz devletlerle ilişki kurabilmekteler; hatta onlarla ekonomi ve güvenlikle ilgili alanlarda işbirliğini öngören paktlar oluşturabilmektedirler. Bununla beraber hiyerarşik örgütlenme yapısına sahip olan bloğun varlığı diğer bloğu da etkilemekte, gerek blok içi gerekse blok dışı hareket serbestisini sınırlamaktadır. Fakat her iki blok da hiyerarşik örgütlenme yapısına sahipse, üyelik çok katı olacak ve hareket serbestisi sadece bloksuz devletler için söz konusu olabilecektir. Kaplan'a göre sistemdeki tüm blok

³¹³ Morton A. Kaplan, 1969, *Variants on Six Models of the International System*, s. 295.

* Bloklara katılmayan ve tarafsız politikalar izleyen devletlere 1950'lerden sonra, Hindistan, Mısır, Endonezya, Gana örnek olarak verilebilir.

üyesi devletler, kendi bloğunun amaçlarını evrensel aktörün amaçlarına, evrensel aktörün amaçlarını blok devletlerin amaçlarına üstün tutarlar. Bloksuz devletler, blok devletleri arasındaki savaş tehlikesini azaltmaya çalışırlar. Evrensel aktörler, bloklar arasındaki uyuşmazlıkları azaltmaya çalışırlar ve sistemin istikrarını tehdit eden bozucu durumlarda bloksuz devletleri harekete geçirirler.³¹⁴

Dünya Sistemi Yaklaşımı; Immanuel Wallerstein tarafından ortaya atılmıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyal olayları bölgesel ve ulusal düzey yerine, küresel düzeyde (*Dünya Sistemi içerisinde*) açıklamayı amaçlamaktadır.³¹⁵ Dünya sistemi kavramı ile kastedilen tek bir kapitalist sistemdir. Bu sistemin içinde örgütlenme yapısı birbirinden farklı devletler yer almaktadır. Sistemde merkez ile çevre arasında güç ve zenginlik bakımından belirgin eşitsizlikler vardır. Güç merkezleri dünyanın belirli bölgelerinde toplanmıştır; buna karşılık çevre dağılmıştır; buralarda yoksulluk ve güçsüzlük hakimdir. Bu ikisinin arasında kalan bölgeler ise yarı çevre özelliği taşımaktadır. Bu sistemde merkezde yer alan ülkeler arasındaki rekabet her zaman çatışma riski taşımaktadır. Sistemin devamı için bazı dengelerin istikrarlı bir şekilde korunması gerekmektedir. Wallerstein'e göre *Dünya İmparatorlukları* ve *Dünya Ekonomileri* olmak üzere iki çeşit dünya sistemi vardır. Dünya İmparatorlukları tek bir politik yapıdır; dünya ekonomileri* bundan farklıdır. Dünya Sisteminin temel bölümlerinin zengin ve yoksul coğrafi alanlar oluşmaktadır. Kapitalist sistemde sermaye özel sektörün ve uluslararası işletmelerin kontrolündedir. Sistem içerisinde yatırım kararlarının alınmasında devletin bir etkisi yoktur. Özel sektör kuruluşlarının kendi belirttikleri strateji çerçevesinde karar verilmektedir. Bu sistem içerisinde devletin yatırım kararlarında özel sektör kuruluşlarını yönlendirmesi veya onlara baskı yapması mümkün değildir. Merkezi bölgeler, özellikle ileri teknoloji gerektiren

³¹⁴ Arı s.522.

³¹⁵ Detaylı bilgi için bakınız; İrfan Kaya Ülger, Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme, Gündoğan Yayınları, Birinci Bası, İstanbul: 2002, Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Sistem Teorisi, Ulus Alfa/Aktüel* Kitapevi, İkinci Bası, İstanbul: 2002. ; Immanuel Wallerstein, *The Capitalist World Economy*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979; Immanuel Wallerstein, *The Rise and Future Demise of the Capitalist World Systems, Perspectives on World Politics*, M.Smith et al,eds,London, Croom Helm, Open University, 1979.

* 16. yüzyıldan beri dünyada tek bir ekonomi vardır. O da kapitalist ekonomidir, gittikçe genişlemekte ve küreselleşmektedir. Kapitalist sistemde sermayenin büyük bölümü kamuda değildir; özel sektörün ve uluslar arası mali kuruluşların elinde toplanmıştır. Anılan kuruluşlar çokuluslu bir yapı taşımaktadır. Böyle bir sistem içerisinde yatırım kararlarının alınmasında devletin bir etkisi yoktur. Özel sektör kuruluşlarının kendi belirttikleri strateji çerçevesinde karar verilmektedir. Bu sistem içerisinde devletin yatırım kararlarında özel sektör kuruluşlarını yönlendirmesi veya onlara baskı yapması mümkün değildir.

sanayi üretiminde uzmanlaşmışlardır. Çevre bölgelerin temel zenginliği *doğal kaynaklardır*. Yarı çevre ise ikisinin arasında yer almaktadır. Kısmen sanayileşmiştir, ücretler oldukça düşüktür, teknoloji geridir ve yaratılan katma değer sınırlıdır. Wallerstein'e göre, Çevre bölgeler ekonomik gelişme için merkez bölgelere tamamen bağımlıdır. Bu çerçevede çevre bölgeler özeklikle yabancı sermayeye yatırımları için hayati önlem taşıyan alt yapının tamamlanmasına önem vermektedirler. Kendi olanakları ile alt yapı yatırımlarının kuramayan çevre bölgeler merkezin finans kuruluşlarından borç almaktadırlar. Benzer şekilde ürünlerine Pazar bulabilmek için merkeze mal satmak zorundadırlar. Merkez bölgelerin avantajları arasında uygun çevre koşulları, çok iyi kültür ortamı ve araştırma alt yapısı ve yüksek ücretleri de saymak gerekir. Çevre ülkelerin tek avantajı ucuz iş gücüdür. Çevre ülkeleri, emek yoğun sanayi yatırımları için uygun alanlardır. Kimi devletler ekonominin belirli oranda geliştirmekte ve merkeze haline gelme ihtimali belirlemektedir aynı zamanda kimi yarı çevre ülkelerin çevreye dönüşme tehdidi de, merkezle kurulan ilişkiye bağlı bir seyir izlemektedir.³¹⁶

Dünya sistemi içinde birden çok merkez bölgenin varlığı sık karşılaşılan bir durumdur. Böyle durumlarda merkez bölgeler arasında çekişme yaşanmaktadır. Kendi çevrelerinde ekonomik etki sağlayacakları bir alan oluşturmaya önem veren merkez bölgeler, bu çevrede etrafında bulunan ülkelerle ticari ve ekonomik ilişkilerini canlandırmakta ve bu yöntemle onları kontrol etmeye, üçüncü ülkelerin ekonomik etki altına alınan bölgelere girmesini önlemeye çaba göstermektedirler. Sistemin en etkili unsuru olan hegemon devlet uluslararası ekonomik sistemi kendisine en fazla yarar sağlayacak şekilde düzenlemektedir. Rakiplerine kıyasla mevcut sistemde kendisi azami derecede yararlanmaktadır.

4.1.1.3. Uluslararası Siyasal Sistemde Enerjinin Analizi

Uluslararası siyasal sistem çözümlerinde kullanılan, Kaplan'ın *güç dengesi* ve *gevşek iki kutuplu sistem* ile Wallerstein'in *Dünya sistemi* yaklaşımlarında enerji unsurunun etkisi bulunmaktadır.

³¹⁶ Ülger, s. 37.

Kaplan'ın güç dengesi sistemi yaklaşımında, sistem içindeki hiçbir aktör diğerine üstünlük sağlayamamaktadır. Bu denge, enerji kaynaklarının kontrol yetisinin, başat aktörler arasında eşit paylaşılmasını gerektirmektedir. Sistem gereği her devlet kapasitesini arttırma ve sistemde başat duruma geçme güdüsüyle hareket ettiğinden, bu amacın gerçekleşmesi için enerji kaynaklarının kontrol edilmesi şarttır. 18. yüzyılda, Avrupa güç sisteminin dengeleyicisi durumunda olan İngiltere, sömürgeleri vasıtasıyla o dönemin enerji kaynaklarını kontrol eden küresel bir avantaja sahipti. Sömürgelerin zamanla elden çıkması ile İngiltere'nin eski gücünü kaybetmesi bu yaklaşımı desteklemektedir.

Kaplan'ın diğer sistemi olan ve çalışmada incelenen, gevşek iki kutuplu sistemde devletlerin iki ana blokta toplandığına değinilmişti. Bu yaklaşımda BM gibi ulus üstü aktörlerin yanı sıra, NATO ve Varşova Paktı gibi blok üyeleri de bulunmaktadır. Bu sistemde kutupların başat aktörleri enerji kaynaklarını kontrol etmeden, diğer kutba üstünlük sağlayamadıklarından, enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlamak için sürekli mücadele etmek zorundadırlar. Rusya, Hazar bölgesi fosil yakıtlarını, boru hatları ile Rusya'nın içlerine, coğrafi avantajını kullanarak taşıırken, Doğu Avrupa'daki müttefiklerine nükleer enerji teknolojisi transfer etmek zorunda kalmıştır. Varşova Paktının dağılmasından sonra Batıya entegre olmaya çalışan Estonya, Letonya, Litvanya gibi eski Sovyet bağlısı ülkelere, dönemin teknolojisi ile yapılan eski tip nükleer santrallerini kapatmaları koşulu ile Batının enerji şebekelerine dahil olmaları için izin verilmiştir. İhtiyaç duyduğu enerji temininde 1970'lere kadar sıkıntı yaşamayan Batı ülkeleri ise ilk petrol krizinden sonra enerji arzının sürekliliğini sağlamak adına önemli adımlar atmışlardır. Bu sistemde yer alan her iki kutup kendi imkanları ölçüsünde, Irak hareketi, Afgan müdahalesi veya çokuluslu bölgesel mali ve teknik yardım projeleri gibi, gerek askeri gerekse mali boyutlu aktif eylemler içinde olmak zorunda kalmışlardır.

Wallerstein'ın Dünya sistemi yaklaşımında, uluslararası çözümler bölgesel veya ulusal değil küresel düzeyde yapılmaktadır. Kapitalist sistem olarak kabul edilen Dünya sistemindeki aktör ülkeler, merkez, çevre ve yarı çevre ülkeleri olarak gruplandırılmışlardır. *Dünya İmparatorlukları ve Dünya Ekonomileri* olmak üzere iki çeşit dünya sistemi olduğunu ileri süren Wallerstein'e göre çevre ülkeleri

enerji kaynaklarına sahiptirler. Teoride bahsedilen *Dünya Ekonomileri*'nin alt yapısını oluşturan serbest Pazar aktörleri, kamudan bağımsız hareket eden önemli çok uluslu özel işletmelerdir. Birinci bölümde detayları verilen Yedizkızkardeşler, dönemine göre, birçok bağımsız ülkenin bütçesinden daha büyük sermayeleri ile küresel gelişmelere yön vermişlerdir. Günümüzde çok uluslu şirketler hükümetlerin izlediği ulus üstü politikaları da etkileyebilmektedirler. Doğal kaynaklar, çevre bölgelerin temel zenginliği olarak ifade edilmişse de Merkezdeki güçler, konumlarını koruyabilmek için bu kaynakları kontrol etmek zorundadırlar. Ayrıca Dünya imparatorluğunun alt yapısında bulunan kapitalist ekonomik sistem, doğası gereği, rekabet edebilmek adına enerji pazarlarına serbestçe ulaşımı sağlamak durumundadır.

Literatürde en çok kabul gören ve çalışmada incelenen üç uluslararası siyasal sistem yaklaşımında da enerjinin etkili olduğunun tespiti, ulus üstü seviyede yapılacak analizlerde enerjinin dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.

4.1.2. Uluslararası Güvenlik Sistemi

Uluslar arası ilişkiler, birbirinden farklı nedenlerden dolayı hızla değiştiğinden, günümüze dek uluslararası alanda gelişmelerden etkilenen stratejistler tarafından birbirinden farklı çok sayıda güvenlik teorisi üretilmiştir. Teorilerin tümü incelendiğinde, tek başına hemen hiçbirisinin sistemin tamamına net çözümler üretmediği tespiti yapılabilir. Bu yaklaşımla, sırası ile daha önce üretilmiş güvenlik merkezli teoriler, ardından ekonomik ve jeokültür merkezli teoriler verilmiştir.

4.1.2.1. Güvenlik Merkezli Teoriler

Yirminci yüzyıl başlarında geliştirilmeye başlanan güvenlik merkezli jeopolitik teorilerin ortak özelliği, devletleri, coğrafyaları, siyasi hudutları, fiziki yapıları, genişlikleri, bütünlükleri, konumları, nüfus yapısı, ekonomik yapısı, doğal kaynakları, teknolojik kapasitesi, sosyo politik yapısı ve askeri güçleri ile değerlendirmeleridir.³¹⁷

³¹⁷ Eslen, s.34.

Güvenlik merkezli ilk jeopolitik teori, Mackinder'in* *Kara Hakimiyet Teorisidir*. Mackinder'e göre;³¹⁸ *Doğu Avrupa'ya egemen olan, merkez bölgesini kontrol eder, merkez bölgesine egemen olan, Dünya adasını (Asya, Avrupa ve Afrika) kontrol eder, Dünya adasına egemen olan dünyayı kontrol eder*. Mackinder'in bu teorisine göre, merkez bölgesinin çevresindeki kenar kuşakta bulunan ülkeler Almanya, Avusturya, Balkanlar, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan ve Çin'dir. Amerikalı Nicholas J. Spykman (1893-1943) Mackinder' in teorisine karşı *Kenar Kuşak Teorisini* ileri sürmüştür.³¹⁹ Teoride kenar kuşak, merkez bölge ile denizlere kıyısı olan devletler arasındaki ara bölgedir. Buna göre; *kenar kuşağa (Rimland) egemen olan, Avrasya'ya hakim olur; Avrasya'ya hakim olan ise dünyaya hakim olur*. ABD'nin iç kuşakta oluşturduğu ittifaklar çemberi (*Nato, Cento, Seato*), bu teorinin bire bir uygulaması olmuştur. Deniz Hakimiyet Teorisini ileri süren Amerikalı Amiral Alfred T Mahan'a (1840-1914)³²⁰ göre *Denizlere hâkim olan bir devlet dünyaya hakim olur*. Mahan, büyük devletler arasındaki bir savaşın sonuçlarının kesin olarak denizlerde alınacağını iddia etmiş ve ABD'nin ana yurttan uzak bölgelerde savaşına imkan sağlayacak bir deniz politikası uygulamasını savunmuştur. *Heartland* önemini yitirdiğini ifade eden Amerikalı George T. Runner'a göre ise, Dünyaya hâkim olmak için havaya hükmedebilmek gerekmektedir. Yeterli hava gücüne sahip olmadıkça bölgelerin önemi yoktur. Alman Rotzell'in (1844-1904) *Devlet İçi Alan* teorisini, *Devlet içi Hayat Alanı* olarak değiştiren Alman General Karl Haushoffer'a (1864-1941) göre, *devlet canlı bir organizmadır ve her organizma gibi güçlendikçe büyümek zorundadır. Bunun için de hayat alanını, ülkesini geliştirmelidir.***

* İngiliz Sir Halford Mackinder 1861-1947. Heartland kavramı ile Mackinder, Batıda Volga, doğuda Sibirya, güneyde Himalayalar ve kuzeyde Kuzey Buz Denizi arasındaki bölgeyi ifade etmiştir.

³¹⁸ Sir Halford Mackinder, *Geopolitics, and Policymaking in the 21st Century* <http://www.carlisle.army.mil/USAWC/parameters/00summer/fettweis.htm> (2 Nisan 2006).

³¹⁹ Introductory Notes to Heartlands and Rimlands.

<http://facweb.bhc.edu/academics/science/harwoodr/GEOG1051/Reading/HeartRimIntro.htm> (2 Mart 2006).

³²⁰ Alfred Mahan *Power on Sea*, 1890 <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/protected/alfred.htm> (2 Mart 2006).

** Hitler'in İkinci Dünya Savaşında bu görüş doğrultusunda hareket ettiği ileri sürülmektedir.

4.1.2.2. Ekonomik ve Jeokültür Merkezli Teoriler

Fukuyama* 1993'te ekonomi merkezli *Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisini* ileri sürmüştür. Teoride Fukuyama, Dünya'nın Sovyetler Birliği'nin çöküşünün ardından tek kutuplu bir sisteme yöneldiğini kabul eder.³²¹ Ona göre tek kutuplu bu sistem, serbest piyasa mekanizmasına dayalı liberal, kapitalist batı demokrasisini beraberinde getirmiştir, sonuçta, insanoğlu tarih boyunca aradığı ideal sistemi teoride en mükemmel sistem olarak tanımlanan batı demokrasisinde bulmuştur. Bütün alternatif değer sistemleri ve medeniyet yapıları, tarihin bu son döneminde ortaya çıkan batı demokrasisinin ve medeniyetinin değer yargılarının gerisinde kalmıştır. Fukuyama'ya göre; aranılan en ideal sistem bulunduğuna göre artık insanlık için, tarih sona ermiştir.³²²

1993 yılında *Medeniyetler Çatışması Teorisini* ileri süren (ABD Harvard Üniversitesinde Stratejik Araştırmalar Merkezi Başkanı) Huntington'a göre, Dünya dinî ve etnik blok oluşumlarının ve çatışmalarının eşliğinde duran bir çağa girmektedir. Sınırlar, artık ulus devletleri değil, kültür bölgelerine göre belirlenecektir. Geleceğin global politik çatışmaları, uygarlıkları birbirinden ayıran çizgiler üzerinde olacaktır. NATO'yu batı uygarlığının güvenlik organizasyonu olarak gören Huntington, batı ile tarihi, dini ve kültürü aynı olan devletlerin (Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Slovakya gibi) NATO'ya derhal alınmasını, Baltık devletleri, Slovenya ve Hırvatistan'a kapının açık tutulmasını, Ortodoks ve Müslüman devletlerin alınmamasını, Türkiye** ve Yunanistan'ın NATO'dan çıkarılmasını önermektedir. Büyük medeniyetleri Batı, Konfüçyüsçülük, Japon, İslâm, Hint, Slav-Ortodoks, Lâtin Amerika ve Afrika medeniyetleri olarak sıralamaktadır. Huntington'a göre, Batı uygarlığı Dünya coğrafî olanaklarının yüzde 24,2'sini, İslâm uygarlığı yüzde 21,1'ini, Ortodoks uygarlığı ise, yüzde 13,7'sini

* Japon asıllı Fukuyama, ABD George Mason Üniversitesi Kamu Siyaseti Enstitüsünde profesör ve Uluslararası İlişkiler Programı Enstitüsü Direktörüdür.

³²¹ Franchis Fukuyama, *Tarihin Sonu ve Son İnsan*, Dün Yayıncılık, 1999, İstanbul, s.160.

³²² Franchis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*. New York: Free Press, 1992.

<http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama/index.html> (2 Aralık 2005).

** Huntington, Türkiye ile ilgili olarak "Mekke'yi reddeden ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra Türkiye, Taşkent'e bakmalı ve Yunanistan sınırından Çin'e kadar yedi ülkeyi kuşatan ve yeniden hayat bulan bir Türk medeniyetinin lideri olma fırsatını aramalıdır." demektedir.

kontrol etmekte olup nüfus ve alan itibarıyla Çin ve İslâm uygarlığının oranları büyürken, Batı ve Ortodoks uygarlığının oranları düşmektedir.³²³

Zbigniew Brzezinski'nin, 1997'de geliştirdiği *Büyük Satranç Tahtası* teorisine göre, Dünya bir satranç tahtası, Avrasya ise en verimli oyun alanıdır. Bu alanda jeopolitik oyuncu, jeopolitik mihver ve jeopolitik eksenler vardır. Bu oyun alanında başoyuncu olarak ABD'yi gören Brzezinski; *mevcut küresel koşullarda, Avrasya'nın yeni jeopolitik haritasında kilit önemdeki en az beş jeostratejik oyuncu ile beş jeopolitik mihver olarak belirlenebilir. Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan büyük ve etkin oyuncularlardır. Ukrayna, Azerbaycan, G. Kore, Türkiye ve İran kritik olarak önemli jeopolitik mihver rolünü oynarken, Türkiye ve İran aynı zamanda sınırlı kapasiteleriyle jeostratejik oyunculardır.* demektedir. Avrupa kıtasını *demokratik köprüler*, Eski Sovyet Rusya topraklarını *kara delik*, Kafkasya ve Orta Asya'yı *Avrasya Balkanları*, Doğu Asya'yı *Uzakdoğu çıpası* olarak tanımlamaktadır. Anlaşılacağı üzere, bu teori, sadece ABD'yi en büyük küresel güç olarak ele alan ve tamamen Spykman'ın *kenar kuşak teorisi* üzerine oturtulmuş ekonomik ve jeokültür merkezli bir teoridir.³²⁴

İngiliz araştırmacıları Barry Buzan ve Gerald Segal, Huntington'a karşı çıkarak 1995'te medeniyetler bütünleşmesi teorisini ileri sürerek; *Gelecekte medeniyetler çatışması olmayacak. Batı medeniyeti, medeniyetlerin birbirinin boğazına sarılması yerine birbirlerine karışmasını sağlayacak. Çünkü batı medeniyeti alternatifsiz olarak Dünyaya hâkim olacak*¹⁸ görüşünü ileri sürmüşlerdir.

1933'te yayımlanan *Gelecek Vizyonları (The Shape of Things to come)* adlı kitabında, *Modern Dünya Devleti Teorisi*'ni ileri süren H. G. Wells,³²⁵ *22. yüzyılın başlarında devlet, ulusçuluk, ırkçılık ve düzeni sağlayan diğer araçlara artık ihtiyaç duymayan dünya çapında özgürleşmiş bir topluma yol açmak için kendini feshedecek, modern dünya devleti oluşacaktır. Bireysel mülkiyete gerek kalmayacak*

³²³ *If Not Civilizations, What? Samuel Huntington Responds to His Critics*
<http://www.foreignaffairs.org/19931201faresponse5213/samuel-p-huntington/if-not-civilizations-what-samuel-huntington-responds-to-his-critics.html> (23 Mart 2006).

³²⁴ Zbigniew Brzezinski, *Büyük Santranç Tahtası*, Çev:E.Dikbaş, E. Kocabıyık, İstanbul, Sabah Kitapları, 1988, ss.40-42.

³²⁵ *The Shape of Things to Come by H.G.Wells.*
[http://etext.library.adelaide.edu.au/w/wells/hg/w45th/\(10](http://etext.library.adelaide.edu.au/w/wells/hg/w45th/(10) Nisan 2006).

temel İngilizce Dünya dili olacaktır. demiştir. Aynı konuyu geliştiren Robert Heilbroner, 1996 yılında yayımlanan kitabında; *gelecek ile ilgili olarak iki vizyon oluşabileceğini, buna göre ya küresel etkin bir hükümetin orta yolu bulacağını ya da hükümetin tamamen ortadan kaldırılabileceğini* ileri sürmüştür. Heilbroner, küresel bir hükümetin barışı sağlayacağını, ulus devletin ve ulusun da ortadan kalkacağını, ortak bir ikinci dil ve bir tür ikinci kültür ile Dünya hükümetinin Dünyayı yöneteceğini iddia etmektedir.³²⁶

4.1.2.3. Uluslararası Güvenlik Sistem Teorilerinde Enerjinin Analizi

Uluslararası güvenlik merkezli teorilerde, enerji kavramı genelde somut biçimde ifade edilmemiş olsa da, söz konusu teori ve modellerin hemen hepsinin oluşum veya uygulama unsurlarında enerji veya enerji bölgeleri bulunmaktadır.

Jeopolitik teoriler ve bunların doğrultusunda geliştirilen jeostratejik uygulamaların temelinde, sanayi devrimi ile başlayan trende bağlı olarak; ekonomik kaynaklara sahip olma, stratejik ulaştırma yollarının güvenliğini sağlama ve küresel pazarlara hakim olma yoluyla bir güvenlik sistemi yaratmak bulunmaktadır.

Güvenlik sistemi oluşturmak için uygulanması ileri sürülen jeopolitik teorilerin yukarıda sıralanan eylemlerin tümü enerji ile ilintilidir. Örneğin; *ekonomik kaynaklara sahip olma* eyleminin başarıya ulaşabilmesi için enerji kaynaklarının yoğun bulunduğu bölgelerin kontrol altına alınması gerekirken, *stratejik ulaştırma yollarının güvenliğini sağlama* eylemi ise ancak enerji nakil yollarının güvenliğinin sağlanması ile mümkün olabilecektir. *Küresel pazarlara hakim olma* konusunda başarılı olabilmek ulusal sınır tanımayan acımasız piyasa koşullarında rekabet edebilme yetisine bağlıdır. Üretim maliyetini artırıcı unsurlar arasında enerji maliyetleri ön sıralardadır. Dolayısı ile küresel pazarlara hakim olabilmek için enerji arz güvenliğinin sağlanması gerekir. Bu yaklaşımlardan da anlaşılacağı gibi, güvenlik merkezli jeopolitik teorilerin temelinde yatan temel unsurlardan birisi enerjidir.

³²⁶ Robert L. Heilbroner, *Gelecek Vizyonları*, Cep Düşün Kitapları, 1996, s.12.

20. yüzyılın başlarında teknolojik nedenlerden dolayı günümüzden farklı enerji biçimleri kullanılıyor olması, o dönemin jeopolitik teorilerinin oluşmasında enerji, günümüzdeki teorilerden farklı etkiler yapmıştır. İçten yanmalı motorların kullanılmaya başlanmasında önce buhar gücünün egemen olduğu, petrol yerine kömürün kullanıldığı bu dönemde üretilen teorilerde, stratejik tercihlerin bugünden farklı olması doğaldır. Ancak pek olası görülme de yaklaşık bir asır önce ileri sürülen güvenlik merkezli jeopolitik teorilerin günümüze uyarlanması halinde, her birinin enerji ile ilintisi olmaksızın uygulanamayacağı değerlendirilmektedir.

Mackinder, *Kara Hakimiyet Teorisinde* Dünya adasını aşamalı olarak kontrol ederek, Dünyanın kontrol edilebileceğini ileri sürmektedir. Mackinder bu teorisinde, Almanya, Avusturya, Türkiye, İran, Pakistan, Hindistan Çin ve Balkanlardaki ülkeleri, merkez bölgesinin çevresindeki kenar kuşakta bulunan ülkeler olarak belirlemiştir. Bu ülkeler küresel enerji piyasasının önemli aktörleridir. Spykman'ın *Kenar Kuşak Teorisinde*, sırası ile önce kenar kuşağa, ardından Avrasya'ya egemen olunarak Dünyaya hakimiyetinin ele alınacağı ileri sürülmüştür. Avrasya enerji yoğun bir bölgedir. Ayrıca enerji aktarım güzergahlarını kontrol eder. Mahan, denizlere hâkimiyetin, Runner ise havaya hâkimiyetin Dünyanın kontrol edilebilmesi için gerekli olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu kapsamda, havada ve denizde hakimiyetin sağlanabilmesi için gerekli harp silah ve araçlarının normal tüketimlerinden çok daha fazla miktarlarda enerji tüketecekleri göz önüne alındığında, enerji ihtiyacının sürekli karşılanması gereği hayati önemi sahiptir. Dolayısı ile bu iki teorinin de uygulanabilmesi, enerji kaynaklarının kontrol altında tutulmasına bağlıdır. Çalışmanın dördüncü ve son bölümünde verilecek olan *Körfez Krizleri ve Afganistan Müdahaleleri* incelendiğinde konu üzerinde daha somut tespitler yapılabilecektir.

Jeopolitik teorilerden daha sonra ileri sürülen ekonomik ve jeokültür merkezli teorilerde, enerjinin öneminin tespiti daha kolay yapılabilmektedir. Güncel küresel gelişmelere dayalı olarak üretilmeleri ve olası uygulama alanlarının mevcut koşullarda incelenebilmesi bu kolaylığı beraberinde getiren önemli bir nedendir.

Fukuyama'nın 1993 tarihli *Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisinde* ileri sürdüğü tek kutuplu sisteme giden küresel siyasi yapının, ekonomik alt yapısında, serbest piyasa mekanizması bulunmaktadır. Fukuyama tarafından ideal sistem olarak lanse edilen kapitalist sistemin dikte ettiği liberal yaklaşımların başarılı olabilmesi için enerji kaynaklarının kontrol edilmesi gerekmektedir. Enerji piyasalarında arz güvenliği ve rekabet koşulları oluşmadıkça, serbest pazarın tüm enstrümanları ile birlikte işlemesi mümkün olmayacaktır.

Huntington, *Medeniyetler Çatışması Teorisinde*, Dünyayı dinî ve etnik blok çatışmalarının beklediğini ileri sürmektedir. Huntington'un teorisinde belirlediği medeniyetlerin kontrol ettikleri coğrafyada bulunan enerji bölgeleri ve enerji nakil hatları, medeniyetler çatışmasının önde gelen nedenleri arasındadır.

Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası Teorisinde*, satranç tahtasına benzetilen yerküredeki jeopolitik oyuncu, mihver ve eksen ülkeler belirlenirken, enerjinin dikkate alındığı görülmektedir. Teoriye göre büyük ve etkin oyuncular olduğu ifade edilen Fransa, Almanya, Rusya, Çin ve Hindistan aynı zamanda önemli enerji aktörleridir. Rusya Hazar doğal gazının batı pazarlarına iletilmesinde stratejik konumu ile, Fransa elektrik üretiminde nükleer enerji kullanım oranında, Almanya ise yenilenebilir enerji üretiminde lider konumu ile diğer ülkelerden ayrılmaktadırlar. 2020 yılında Dünya pazarında önemli bir yere sahip olacak Çin ve Hindistan ise küresel enerji pazarını etkileyecek tüketim potansiyeline sahiptirler. Tüketecekleri enerji kaynaklarını satın alacakları yerlerin ve biçimlerin seçiminde bu ülkelerin izleyecekleri politikalar, enerji piyasasında önemli etkiler yaratacaktır. Bu oyun alanında Brzezinski tarafından baş oyuncu olduğu iddia edilen ABD'nin enerji bölgeleri olan Irak ve Afganistan müdahalelerinden sonra tüm dengeleri değişen enerji piyasasının durumu *Büyük Satranç Tahtası Teorisinde* enerjinin önemini gösterecek yöndedir. Jeopolitik mihver rolünü oynayan ülkeler arasında gösterilen Ukrayna ve Türkiye, Hazar bölgesinde ve Rusya'da bulunan fosil yakıtların Batıya aktarılması için kullanılan enerji güzergahlarında stratejik konumlara sahiptirler. Azerbaycan, Hazar denizini kontrol eden konumu ile önem taşıırken, petrol ihraç eden ülkeler arasında olan İran, hem Hazar bölgesini hem de Basra Körfezini kontrol eden coğrafi konumu ile önemli bir ülkedir. Bu yaklaşımlar bağlamında, Spykman'ın

Kenar Kuşak Teorisi üzerine inşa edildiği değerlendirilen ve ekonomik ve jeokültür merkezli bir teori olan *Büyük Satranç Tahtası Teorisinin* küresel enerji mücadeleleri ile çok yakından ilgili olduğu değerlendirilmektedir.

Buzan ve Segal'in Huntington'a karşı ileri sürdükleri *Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisinde* ileri sürdükleri gibi medeniyetlerin bir araya barış içinde gelebilmesi için tükenme eğilimindeki kıt fosil enerji kaynaklarının yoğun bulunduğu bölgelerin kullanımı için ulus üstü uzlaşmaya varılması ve homojen dağılmayan enerji kaynaklarına eşit şartlarda ulaşabilmeye imkan sağlanması gerekmektedir. Aynı yaklaşım Wells'in ileri sürdüğü *Modern Dünya Devleti Teorisi* içinde geçerlidir.

4.2. AB'NİN SİYASAL SİSTEMİNDE ENERJİ VE STRATEJİK BOYUTU

Schuman tarafından hazırlanan planla* Fransa ile Almanya arasında savaş çıkma ihtimalini azaltmak amacıyla, kömür ve çelik üretiminin ulus üstü bir otoriteye verilmesi ile oluşturulacak bir işbirliği mekanizması öneriliyor ve bu işbirliğine istekli diğer ülkeler davet ediliyordu.³²⁷ AB'nin temellerini atan bu ilk somut işbirliğinin esas unsurunun, (*çelikle birlikte*) kömür üretiminde işbirliği yapılması olması, Topluluk adına enerjinin önemini gösteren bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım, Topluluğun enerji boyutunda siyasal sistemin gelişimini önemini ortaya koymaktadır.

4.2.1. Topluluğun Siyasal Sisteminin Gelişimi

AB'nin mevcut siyasi örgüt yapısı aslında 1990'ların başında Maastricht Antlaşması ile şekillenmiştir. 1991 yılında imzalanan Antlaşmaya göre,³²⁸ AB'nin üç

* Schuman Planı'nın ayrıntıları o dönemde Fransa Planlama İdaresi Başkanı Jean Monnet tarafından düzenlenmiştir. Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman'ın 9 Mayıs 1950 tarihli planının metni şu ifadelerle başlamaktadır "Dünya barışı, kendini tehdit eden tehlikelerle aynı oranda çabalar olmadan korunamaz. Örgütlü ve canlı bir Avrupa'nın uygarlığa yapabileceği katkı, barışçı ilişkilerin korunması ve sürdürülmesi için zorunludur... Ancak, Birleşik Avrupa kurulamamış, savaş çıkmıştır. Avrupa aniden ve tek bir plana göre oluşturulamaz. Önce fiili bir dayanışmayı yaratacak somut kazanımlarla kurulacaktır..."

³²⁷ Declaration of 9 May 1950, http://europa.eu.int/abc/symbols/9-may/decl_en.htm (2 Nisan 2006)

³²⁸ The Maastricht Treaty, Provisions Amending the Treaty. Establishing the European Economic Community with a View to Establishing the European Community. www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf (2 Mart 2006).

sütunundan (*pillar*) birisi* ulus üstü nitelikteki Avrupa Topluluklarıdır. Avrupa Topluluklarının temelleri, Belçika, Hollanda, Lüksemburg, Almanya, Fransa ve İtalya tarafından imzalanan Paris ve Roma Antlaşmalarına dayanmaktadır. Paris Antlaşması ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), Roma Antlaşmaları ile de Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrupa Atom Enerji Topluluğu (AAET) kurulmuştur. Hukuksal bakımdan ayrı birer örgüt olan Topluluklar, aşamalı olarak bütünleşmeye başlamış, sonunda 1957 yılında imzalanan Füzyon Antlaşması³²⁹ ile birleşmişlerdir. Bu birleşme siyasi yapıyı da etkilemiş, önceleri her üç örgüt için kullanılan *Avrupa Toplulukları* ifadesi yerine *Avrupa Topluluğu* ifadesi kullanılmaya başlanmıştır.³³⁰ Bu iki kavramın yerine Maastricht'ten sonra kullanılmaya başlanan *Avrupa Birliği* teriminin yerine AB'nin ulus ötesi sütununu vurgulamak için belli alanlarda zaman zaman *Avrupa Toplulukları* teriminin kullanımına devam edilmektedir.

Avrupa Topluluklarını oluşturan üç topluluktan biri olan AKÇT, 18 Nisan 1951'de imzalanan Paris Antlaşması** ile kurulmuştur.³³¹ AKÇT'yi kuran ve *Montaunion* olarak da anılan Paris Antlaşmasınının 2. maddesinde Topluluğun amacı; *Üye ülkelerin genel ekonomileri ile uyum içerisinde, ortak bir kömür ve çelik topluluğu oluşturulması, ekonominin geliştirilmesi ve böylece hayat standardının yükseltilmesi* olarak belirlenmiştir. 50 yıllık bir süre için imzalanan Paris Antlaşmasınının sona ermesi ile 23 Temmuz 2002'de AKÇT'ye ait uluslararası anlaşmadan kaynaklanan hak ve yükümlülükler AT'na geçmiş, yaklaşık 1.6 milyar Euro değerindeki AKÇT varlıkları ise AB bütçesine aktarılmıştır.³³² Avrupa Topluluklarını oluşturan üç topluluktan ikincisi olan AAET'nu kuran Roma Antlaşması, ise 25 Mart 1957'de AET'nu kuran Roma Antlaşması ile aynı tarihte imzalanmıştır. AAET'nun temel amacı, Avrupa'da nükleer enerji endüstrisinin kurulması, geliştirilmesi, barışçı yollardan kullanılması ve nükleer enerji üretiminin

* 1993 Kasım ayında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında belirlenen diğer sütunlar *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası* ile *Adalet ve İçişlerinde İşbirliğidir*. AKÇT'nu Kuran Antlaşma, 18 Nisan 1951'de Paris'te kurucu altı üyenin temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Antlaşma 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir

³²⁹ *The Fusion Treaty* www.dadalos-europe.org/int/materialien/begriffe_e-f.htm (3 Nisan 2006).

³³⁰ Ülger.s.12.

** 1993 Kasım ayında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasında belirlenen diğer sütunlar *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası* ile *Adalet ve İçişlerinde İşbirliğidir*.

³³¹ *General background to the ECSC* http://europa.eu.int/ecsc/results/index_en.htm (11 Nisan 2006).

³³² *Commemoration of expiry of the ECSC Treaty: Programme of Events* .
http://europa.eu.int/ecsc/events/index_en.htm (11 Nisan 2006).

artırılması konularında çalışmalar yapılmasıdır.³³³ Avrupa Topluluklarını oluşturan üç topluluktan sonuncusu ve en önemlisi olan AET'nun kurulması için Brüksel'de imzalanan anlaşmanın 2. maddesinde AET'nin amacı; ortak bir pazarın kurulması ve üye devletlerin ekonomik politikalarının giderek yaklaştırılması yoluyla, Topluluğun bütününde ekonomik faaliyetlerin uyumlu bir şekilde geliştirilmesini, sürekli ve dengeli bir büyümeyi, daha fazla istikrarı, yaşam standardının hızla yükselmesini ve Topluluğun bir araya getirdiği Devletler arasında daha sıkı ilişkilerin kurulmasını sağlamak olarak ifade edilmiştir.* 248 madde, ek ve protokollerden oluşan AET'yi kuran Roma Antlaşmasında Avrupa'nın siyasi bütünlüğe ulaşmasının AET'nin nihai hedefi olarak belirlenmesi AET Anlaşmasına ayrı bir anlam kazandırmaktadır. 80'li yılların ortalarına kadar, küresel gelişmelerin ve Topluluğun iç dinamikleri nedeniyle siyasi bütünleşme sürecindeki durağanlık, 1987 yılında, mevcut antlaşmalara değişiklikler getiren ve yeni politikaların oluşturulduğu Avrupa Tek Senedi (ATS) ile son bulmuştur.³³⁴ Tek Senet ile kurumsal yapı değişikliklerinin yapılması ve yetki alanlarında genişlemeye gidilmesi gibi bir seri değişiklik getirilmiştir. ATS'nin ardından, 1993 yılında, yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması Topluluğun siyasi yapısının şekillenmesinde** önemli bir kilometre taşıdır. Maastricht Antlaşması ile Ortak Para Politikası, Topluluk seviyesinde yetki ve faaliyet alanlarının genişletilmesi, AET'nin AT adını alması, savunma, güvenlik, adalet ve içişlerinde işbirliği gibi siyasi bütünleşme adına egemenlik yetki devri gerektiren temel konular esasa bağlanmıştır. Maastricht Antlaşmasıyla hem siyasi hem de ekonomik bir birlik için adım atan AT, artık topluluk kavramı yerine Birlik kavramı üzerinde durmaya başlamıştır. Son genişleme kuşağı için işbirliği yapılması gibi siyasi bütünleşme adına önemli adımlar içeren Amsterdam Antlaşması o döneme kadar olan antlaşmalardaki hukuksal çerçeveyi bir bütünde toplamak ve tamamlamak amacı gütmektedir. Amsterdam Antlaşması ile

³³³ *Nuclear Issues*, <http://www.euratom.org/> (11 Nisan 2006).

* *AET'ni Kuran Antlaşma*, 17 Nisan 1957'de Brüksel'de kurucu altı üye ülke temsilcileri tarafından imzalanmıştır. *AKÇT'ni Kuran Antlaşma*, 18 Nisan 1951'de Paris'te kurucu altı üyenin temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Antlaşma 25 Temmuz 1952'de yürürlüğe girmiştir.

³³⁴ *European Parliament Resolution on the Single Act* (17 April 1986)

www.ena.lu/europe/european-union/single-european-act-luxembourg-1986-hague.htm. (17 Mart 2006).

** Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalara değişiklik getiren diğer antlaşmalardan farklı olarak, yeni bir çatı yapı oluşturan Antlaşmanın, bu özelliğini yansıtmaması sebebiyle, Maastricht Antlaşması yerine, Antlaşmanın resmi adının (Avrupa Birliği Antlaşması) kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir

belli konularda, Topluluk seviyesinde ulus üstü irade ortaya konulmuştur. Antlaşma ile AB'nin kurumsal ve siyasal yapısının da güçlendirilmesi hedeflenmiştir.³³⁵

Amsterdam Antlaşması'ndan üç yıl sonra, 2000 yılında imzalanan Nice Antlaşması, AB'nin siyasal yapılanması adına önemli adımlardan biri olarak kabul edilir. Çetin geçen uzun müzakerelerin ardından üzerinde uzlaşılan Nice Antlaşma metninde, 2004'te birinci aşaması gerçekleşen son genişleme kuşağının teknik altyapısı, Topluluk kurum ve politikalarında eski ve yeni üyelerin temsil ve yetki oranları, kısaca genişlemiş AB'nin derinleşme şekli ifade edilmiştir.³³⁶ Siyasi bütünleşmenin eylemsel çabalarının son aşaması *Avrupa Birliği Anayasası*dir.* Topluluğun siyasal bütünleşmesi konusunda, özellikle belli konularda üye ülkelerin egemenlik devri konusunda yaşadıkları tedirginlikler nedeniyle, diğer bütünleşme alanlarına göre başarılı olunamamasının nedenleri ilerleyen bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır. Siyasi bütünleşme üzerine yapılan çalışmalarda genelde ihmal edilmesine rağmen; Topluluğa *ekonomik dev siyasal cüce* sıfatı getiren siyasal bütünleşme başarısızlığının önemli nedenlerinden birisi de enerji alanında egemenlik yetkilerini devretmelerinde üyelerin yaşadığı çekincelerdir.³³⁷

Topluluğun tek bir çatı altında toplanmasından önce aynı altı üye ülke tarafından kurulan üç topluluktan ikisi olan AKÇT'nin *kömür*, AAET'in ise *nükleer* enerji kaynaklarının üretim ve kontrolü gibi direkt olarak enerji ile ilgili olarak teşkil edilmiş olması, ekonomik bütünleşme amacı ile yola çıkan AB'nin esasen enerji konusuyla oldukça ilintili olduğunun işaretidir.

³³⁵ İktisadi Kalkınma Vakfı, *Amsterdam Antlaşması*, İstanbul, Haziran 2000, Sayı:62, s.1.

³³⁶ Sanem Baykal, *Avrupa Birliği Derinleşme Süreci*, Türk Dış Politikası, Baskın Oran(ed.), İletişim Yayınları, İstanbul: 2001, s.808.

* Bütünleşme sürecinin son adımı olarak değerlendirilen Anayasa ve Anayasa'nın enerji boyutu çalışmanın ikinci bölümünde verildiğinden bu bölümde anayasa ile ilgili detay verilmeyecektir. Avrupa Topluluklarını kuran antlaşmalara değişiklik getiren diğer antlaşmalardan farklı olarak, yeni bir çatı yapı oluşturan Antlaşmanın, bu özelliğini yansıması sebebiyle, Maastricht Antlaşması yerine, Antlaşmanın resmi adının (Avrupa Birliği Antlaşması) kullanılmasının daha uygun olduğu düşünülmektedir.

³³⁷ Ülger, s.169.

4.2.2. Topluluğun Siyasal Sisteminin Enerji Boyutu

Uluslararası siyasi arenada söz sahibi olabilmek adına, yukarıda kısaca belirtilen aşamalardan geçen Topluluğun bugünkü siyasi sistemi kapsamında; enerji Topluluğun kurumsal yapısı ve karar alma süreçlerinde önemli yer tutmaktadır.

4.2.2.1. Kurumsal Yapıda (AB Kurumlarının) Enerji Yetki ve Sorumlulukları

Topluluğun kurumsal yapısı başlığı altında sırası ile AB Konseyi, AB Bakanlar Konseyi, Avrupa Komisyonu, Avrupa Parlamentosu, Avrupa Adalet Divanı, Sayıştay, Ekonomik Sosyal Komite, Bölgeler Komitesi, AB Merkez Bankası, Avrupa Yatırım Bankası ve AB Ombusmanı kısaca ele alınmış, her kurumun enerji alanında yetki ve sorumlulukları verilmiştir.

4.2.2.1.1. Avrupa Birliği Konseyi

Avrupa Birliği Konseyi,* AB'nin en üst düzeyde yetkili siyasi organıdır. 1974 yılından beri yılda iki kez *Birlik Üyesi Devletlerin Devlet veya Hükümet Başkanları* ile *Avrupa Komisyonu Başkanını* Topluluk politikalarının genel hatlarını belirlemek ve uluslararası günceli tartışmak üzere bir araya getirmektedir.³³⁸ AB Konseyi, 1970'lerin ilk yarısında *de facto* bir oluşum olarak ortaya çıkmış, 1987 yılına gelinceye kadar Topluluk antlaşmalarında AB Konseyi'ne yer verilmemiştir. AB Konseyi'nin temeli, 1961'de Paris'te toplanan Üye Hükümet Temsilcileri Konferansı'na (*The Conference of Representatives of Member States*) kadar gitmektedir. 9-10 Aralık 1974'te Paris'te yapılan zirvede, Fransa Cumhurbaşkanı Valery Giscard d'Astaing, Devlet ve Hükümet Başkanları düzeyinde yapılan konferansların kurumsallaşması ve adının da *Avrupa Konseyi* olarak belirlenmesi

* AB Konseyi ile Avrupa Konseyi sıklıkla karıştırılmaktadır. Avrupa Konseyi İkinci Dünya Savaşı sonrasında 5 Mayıs 1949'da kurulmuştur. Merkezi Strasbourg'dadır. 41 üyesi vardır. Ekonomik-sosyal-kültürel-bilimsel-hukuki ve idari işbirliğini geliştirmek üzere kurulmuş hükümetler arası bir örgüttür. Avrupa Konseyinin çalışmaları AB'ni tamamlayıcı nitelikte olup iki örgüt her zaman işbirliği içinde olmuştur. Avrupa Konseyi'nde anılan amaçlara aykırı tutum içinde olan devletlere karşı iki tür yaptırım uygulanmaktadır:1.Üyeliğin askıya alınması, 2. Üyelikten ihraçtır. Avrupa Konseyi'nin başlıca organları Bakanlar Konseyi, Parlamenterler Asamblesi, Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Kongresi ve Sekreteryadır. Bakanlar Komitesi, Avrupa Konseyi'nin karar organıdır. Üye devletlerin Dışişleri Bakanlarından veya daimi temsilcilerinden oluşur. Tüm çalışmaların iki dilde yayınlayan Avrupa Konseyinin resmi dili İngilizce ve Fransızca'dır.

³³⁸ Tekinalp, 2000, s. 218.

teklifini ortaya atmıştır. Üye ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanlarının biri Brüksel’de, diğer ikisi de Dönem Başkanı ülkelerde olmak üzere, yılda üç kez bir araya gelmesi kabul edilmiştir. AB Konseyi, ilk kez 1986 yılında imzalanan ATS ile yasal kimlik kazanmıştır. AT Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından 1983 Haziran ayında toplanan Stuttgart zirvesinde yayınlanan bildiri (Solemn Declaration on the European Union) AB Konseyi’nin (o zamanki adıyla Avrupa Konseyi) görev tanımı yapılmıştır.* AB Konseyi’nin Maastricht Antlaşmasında belirlenen resmi statüsü, Amsterdam Antlaşmasıyla korunmuştur. Devlet ve Hükümet Başkanlarından oluşan AB Konseyi’nin toplantılarına (zirve) Komisyon Başkanı da katılmaktadır. AB Konseyi toplantılarının birincisi Haziran, ikincisi Aralık ayında, dönem Başkanlığını yürüten üye ülkenin Devlet-Hükümet Başkanının yönetiminde yapılmakta, toplantıların gündemi Bakanlar Konseyi tarafından belirlenmektedir. Her toplantı sonunda yayımlanan Başkanlık Sonuç Bildirgeleri (European Presidency Conclusions)’nde Topluluğun gündemini ve gelecekteki eylemlerinin oluşturan hususlar bulunmaktadır.**

Zirve olarak adlandırılan söz konusu toplantılarda, üye ülke devlet veya hükümet başkanları AB’nin orta ve uzun vadeli politikalarını belirlemektedirler. Dolayısıyla Avrupa Konseyi, Topluluğun enerji politikasının belirlenmesi ve uygulanması adına en yetkili Topluluk kurumudur.

4.2.2.1.2. Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi

Bakanlar Konseyi, AB’de temel kararların alındığı kurumdur. Merkezi Brüksel’dedir. Konsey başkanlığı her Üye Devlet altı aylık dönemler için sırayla üstlenir. Üye Devletlerin Birlik nezdindeki Büyükelçileri’nden oluşan Daimi Temsilciler Komitesi (COREPER) Konsey’in çalışmaları için gerekli hazırlıkları yapar ve belirli hazırlıkları yapmak veya özel konuları incelemekle görevli komiteler oluşturarak Konseyin talimatlarını yerine getirir. Nitelikli çoğunluk için gereken oy

* Buna göre, Avrupa Toplulukları ile ilgili politik ve ekonomik konularda yapıcı uyarılarda bulunmak, yeni faaliyet alanlarında işbirliğini teşvik etmek ve dış ilişkilerde Topluluğun tavrını belirlemek, Konseyin görevleri olarak sayılmıştır.

** Başkanlık sonuç bildirgelerinde geçen enerji ile ilgili konular çalışmanın ikinci bölümünde detaylı verilmiştir. Çalışmanın kapsamının darlığı ve günümüz enerji stratejisine etkisi göz önünde bulundurularak, 1994 yılından sonra yapılan Zirvelere ait sonuç bildirgeleri incelenmiştir.

toplamı 232 (yüzde 72.3)'dir. Topluluk toplam nüfusunun yüzde 62'sini temsil eden desteği bulan herhangi bir üye ülke, kararın blokesini talep edebilir. Konsey'de kararların çoğu, her üye ülkenin nüfusu oranında oy ağırlığına sahip olduğu nitelikli çoğunluk ile alınır. Ancak, dışişleri ve savunma politikası gibi hassas alanlarda oybirliği ile karar alınması gerekmektedir. Enerji ile ilgili kararlar nitelikli çoğunlukla alınmaktadır, oy birliğine ihtiyaç bulunmamaktadır. AB üyesi her ülke, dönüşümlü olarak Konsey başkanlığını altı ay süresince üstlenir. Aralarında *Ulaştırma, Telekomünikasyon ve Enerji Konseyi*nde bulunduğu Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi, Ekonomik ve Mali İşler Konseyi, Adalet ve İçişleri Konseyi, İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici Hakları Konseyi, Rekabet Konseyi, Tarım ve Balıkçılık Konseyi, Çevre Konseyi, Eğitim, Gençlik ve Kültür Konseyi olmak üzere toplam dokuz farklı Konsey konfigürasyonu vardır. 2004'teki son genişleme kuşağından sonra (25 üyeli) üyelerin konseyde oy dağılımları* Tablo-59'da verilmiştir.

Tablo 54 AB üyelerinin 1 Kasım 2004 tarihi itibarıyla oy dağılımı

Üye Ülke	Oy miktarı
Almanya, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık	29
İspanya, Polonya	27
Hollanda	13
Belçika, Çek Cumhuriyeti, Yunanistan, Macaristan, Portekiz	12
Avusturya, İsveç	10
Danimarka, İrlanda, Litvanya, Slovakya ve Finlandiya	7
Kıbrıs Rum Yönetimi, Estonya, Letonya, Lüksemburg, Slovenya	4
Malta	3
Toplam (Romanya 14 ve Bulgaristan 10, hariç)	321

Kaynak: AB Bakanlar Konseyi, AB Resmi İnternet Sitesi, www.eu.int (2 Aralık 2005)

Bakanlar Konseyi her üye devletin kendi hükümetini taahhüt altına sokmaya yetkili bakanlar** düzeyindeki temsilcilerinden oluşmaktadır. Konsey Başkanı'nın girişimi veya Komisyon üyelerinin talebi üzerine gündemdeki konulara göre üye

* 1 Kasım 2004 öncesinde Bakanlar Konseyindeki oy dağılımı Almanya, İngiltere, Fransa ve İtalya 10'ar oy; İspanya 8 oy; Belçika, Yunanistan, Hollanda ve Portekiz 5'er oy; Avusturya ve İsveç 4'er oy; Danimarka, Finlandiya, İrlanda 3'er oy ve Lüksemburg da 2 oy şeklindeydi. Toplam oy sayısı 87, nitelikli çoğunluk 62, basit çoğunluk da 44 oydan oluşuyor. Kararı bloke edebilecek azınlık oyu ise 26'dı.

** Tarım Bakanları tarım ürünleri fiyatlarını ele alırlar; istihdamla ilgili konular Çalışma ve Sosyal İşler Bakanları tarafından görüşülür; genel politika sorunları, dışişleri ve Birliği ilgilendiren temel konular Dışişleri Bakanları'nın yetkisi kapsamındadır.

ülkelerin ilgili bakanları nezdinde toplanır. Enerji konularında yapılacak Bakanlık Konseyine üye ülkelerin enerji bakanları katılırlar. Bakanlar Konseyi enerji politikaların belirlenmesinde önemli bir kurumdur.

4.2.2.1.3. Avrupa Komisyonu

Avrupa Komisyonu, AB'nin hükümeti olarak tanımlanabilir. Merkezi Brüksel'de olan Komisyonun, (*her üyeden birer*) Komisyon üyesi olmak üzere toplam 25 üyeden oluşmaktadır.* Komisyon Başkanı ise Avrupa Konseyi tarafından, Komisyon üyeleri içinden 5 yıl süre ile seçilmektedir. Hem Komisyon Başkanı, hem de üyeler görevlerini atandıkları ülkeden bağımsız olarak yerine getirirler.³³⁹ Komisyon haftada bir kez toplanmakta ve faaliyetlerine çok sayıda Komite yardımcı olmaktadır.** Komisyon'un görevleri; *AB'nin çıkarlarını korumak, dış dünyada AB'ni temsil etmek, onun adına görüşmeler yapmak, Bakanlar Konseyi'nin çıkaracağı hukuksal düzenlemeler için önerilerde bulunmak ve Topluluk Antlaşmalarının koruyuculuğunu üstlenmek* olarak sıralanabilir. Komisyon kararları genelde oybirliği ile alınmaktadır. Bununla birlikte, konsensüs sağlanamaması durumunda nitelikli oy ile de karar alınabilmektedir. Bu durumda dahi alınan kararlar, ortak politika haline dönüşmekte ve karara katılmayanlar bakımından da bağlayıcı karakter taşımaktadır. Dünyanın her bölgesinde bulunan AB temsilcilikleri idari bakımdan Komisyon'a bağlıdır. Özellikle 1980'li yılların sonunda uluslararası siyasal sistemdeki gelişmeler, Komisyon'un AT dış ilişkilerindeki rolünü önemli oranda artırmıştır. Topluluk eylemlerinin icrasından sorumlu olması itibari ile, Topluluğun ortak enerji politikasının oluşumunda etkili bir role sahip olmasının yanı

* Komisyon üyeleri beş yıl süre ile görev yapmaktadır. Komisyonun Son genişlemeden önce 20 üyesi bulunmaktaydı. Komisyon üyelerinin yarısı, (*her birinden üye olmak üzere*) Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve İspanya tarafından seçilmekte, geriye kalan 10 üye ise diğer üye devletleri temsilen dönüşümlü olarak görev yapan birer komiserden vardı. Komisyon'u görevden alabilecek tek organ AP'dur. Komisyon tarihinde ilk kez 1999 Mart ayında tüm üyeler istifa etmişlerdir. Bunun nedeni, Bağımsız Uzmanlar Komitesi tarafından hazırlanan bir raporda Komisyon'un kötü yönetim, yolsuzluk ve kayırma nedeniyle suçlanmış olmasıdır. Rapor ile birlikte Komisyon Başkanı Jacques Santer ve üyeler istifa etmişlerdir. Yeni Komisyon Başkanı Avrupa Konseyi'nin 24-25 Mart 1999'da gerçekleşen olağanüstü toplantısında belirlenmiştir. Anılan toplantıda İtalya eski Başbakanı Romano Prodi, AB Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından oybirliği ile Komisyon Başkanı seçilmiştir.

³³⁹ Tekinalp, s.223.

** Genel Müdürlüklerin başında Genel Müdür (Director-General) bulunmaktadır. Komisyon'da görev 15 binin üzerindedir. Geçici görevlendirilenler ve diğer yan kuruluşlarda çalışanlar da dikkate alındığında toplam personel sayısı, 20 bini aşmaktadır. Komisyona yardımcı olan Komitelerin önemli olanları: Üye Olmayan Ülkelerle Görüşmeler Özel Komitesi, Sosyal Fon Komitesi, Orta Vadeli Ekonomik Kalkınma Komitesi, Bütçe Politikası Komitesi, Sosyal Fon Komitesi, Ulaştırma Komitesidir.

sıra, enerji politikasının yürütülmesinden Komisyon sorumludur. Çalışmanın ikinci bölümünde verilen enerji programlarının etkin biçimde uygulanması da Komisyonun sorumluluğundadır. Ayrıca, üye ülkelerin kurucu anlaşmalardan ve diğer AB mevzuatlarından kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmeleri hususunun takibini* Komisyon yapmaktadır. Aday ülkelerin Toplulukla yaptıkları müzakerelerin yürütülmesi sorumluluğunu da taşıyan Komisyon, aday ülkelerin üye olmadan önce enerji piyasasını ve enerji ile ilgili mevzuatının Topluluğa uyumlaştırılmasında önemli işleve sahiptir. Komisyon Başkanı, Avrupa Konseyi'nin zirvelerine ve diğer *ad hoc* (özel) görüşmelere tıpkı 16. üye gibi katıldığından AB'nin en üst karar mekanizmasında temsil edilmesi nedeni ile enerji ile ilgili alınacak kararlarda etkili olabilecek bir konuma sahiptir.

1958 yılında AET Antlaşması yürürlüğe girdiği zaman Komisyon bünyesinde bulunan 9 Genel Müdürlük sayısı, Topluluğun genişleme ve derinleşmesine paralel olarak 1999 sonu itibariyle 26'ya yükselmiştir.** Genel Müdürlükler Komisyon adına kendi alanlarında Topluluk eylemlerinin yürütülmesinden sorumludur. Bu Genel Müdürlükler arasında Komisyon adına enerji konularında sorumlu olan müdürlük, *Enerji ve Ulaştırma Genel Müdürlüğü (DG XVII The Directorate-General for Energy and Transport)* dür. Bu müdürlükler genelde numaraları ile anılmaktadırlar. *DG XVII* olarak ifade edilen enerji ve ulaştırma genel müdürlüğünü 2006 yılı itibari ile Andris Piebalgs yapmaktadır. *DG XVII*, idari olarak, aynı zamanda Komisyon başkan yardımcısı olan Enerjiden sorumlu komiser Matthias Ruete'e bağlıdır. Brüksel ve Lüksemburg'da bine yakın çalışanı bulunan *DG XVII*'nin görevleri Topluluğun enerji ve ulaştırma politikalarını oluşturmak, TENS'lerin desteklenmesi

* Komisyon öncelikle ve her şeyin üstünde Antlaşmalar'ın korunması ve gözetilmesiyle yükümlüdür. Görevini yerine getirirken tarafsız davranır ve Antlaşma hükümleri ile Antlaşmalar temelinde alınan kararların doğru biçimde uygulanmasını gözetir. Üye Devletler'den herhangi birine karşı Antlaşma ihlali soruşturması başlatabilir ve gerekli gördüğünde konuyu Avrupa Adalet Divanı'na götürür. Bunların yanı sıra özellikle AB'nin rekabet kurallarını ihlal etmeleri durumunda kişilere ve şirketlere para cezası verebilir.

** DG I Dış İlişkiler, Ticaret Politikası, Kuzey ; Amerika, Uzak Doğu, Avustralya ve Yeni Zelanda; DG IA Dış İlişkiler: Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu, OGDG ve AB'nin Dış Temsilcilikleri; DG IB Dış İlişkiler: Güney Akdeniz, Orta ve Uzak Doğu, Güney ve Güney Doğu Asya ve Kuzey-Güney İşbirliği; DG II Ekonomik ve Mali İşler; DG III Endüstri; DG IV Rekabet; G V İstihdam, Endüstri İlişkileri ve Sosyal İşler; DG VI Tarım; DG VII Taşımacılık; DG VIII Kalkınma; DG IX Personel ve İdari İşler; DG X Enformasyon, İletişim, Kültür ve Medya; DG XI Çevre, Nükleer Güvenlik ve Sivil Koruma; DG XII Bilim, Araştırma ve Geliştirme; DG XIII Telekomünikasyon, Enformasyon Pazarı ve Araştırma; DG XIV Balıkçılık; DG XV İç Pazar ve Finansal Hizmetler; DG XVI Bölgesel Politika ve Uyum; DG XVII Enerji; DG XIX Bütçe ; DG XX Mali Kontrol; DG XXI Vergi ve Gümrük Birliği; DG XXII Eğitim, Mesleki Eğitim ve Gençlik; DG XXIII Girişim Politikası, Ticari İşler ve Turizm Politikası; DGXXIV Tüketici Politikası ve Tüketicinin Sağlığını Korunması.

için mali destek programlarının yönetilmesi ve ulaştırma ve enerji konularında teknolojik araştırma ve gelişim olarak sıralanabilir.³⁴⁰

4.2.2.1.4. Avrupa Parlamentosu

Avrupa Parlamentosu (AP), fonksiyonları açısından ulusal parlamentolardan farklıdır. Danışma organına³⁴¹ yakın bir işleve sahiptir. Geçen süre içerisinde etki ve gücünü sürekli arttırmıştır. 92’de Maastricht, ardından 97’de Amsterdam Anlaşmaları ile AP salt bir danışma organı olmaktan çıkıp ulusal parlamentolara yakınlaşan bir yasama gücüne sahip olmuştur. Parlamento komisyonları genellikle ayda iki defa Brüksel’de toplanır. * Parlamento Başkanı** 2 buçuk yıl süreli olarak görev yaptığından, bir yasama döneminde iki kez başkan seçilir. AP, toplantıları ve çalışmaları halka açık olan tek Topluluk kurumudur. Tartışmaları, görüşleri ve kararları *AB Resmi Gazetesinde* yayınlanmaktadır. Parlamenterler, ya, Belçika, Birleşik Krallık ve İtalya’da olduğu gibi bölgesel, ya da Avusturya, Danimarka, Fransa, İspanya, Lüksemburg’da olduğu gibi ulusal, ya da Almanya gibi karma temele dayalı bir nispi temsil sistemine göre yapılan doğrudan ve genel seçimlerle seçilirler. Belçika, Lüksemburg ve Yunanistan gibi bazı üyelere oy kullanmak zorunludur. Üyelikle bağdaşmayan durumlar ve çift görevler AP Üyelerinin bir takım profesyonel etkinliklerde ve (*yargıç, bakan, veya kamu kuruluşu yöneticiliği gibi*) başka bazı görevlerde bulunmaları yasaktır. Maastricht Anlaşmasının 1993’te yürürlüğe girmesinden itibaren, AB üyelerinden herhangi birinin yurttaşı olsa da başka bir üye ülkede yaşayan herkes oturduğu ülkede seçme ve seçilme hakkına sahiptir. Parlamentosunun enerji ile doğrudan yasama yetkisi yoktur. Ancak Topluluğun kurumsal yapısı sahip olduğu yetkileri ile enerji konusunda diğer

³⁴⁰ DG XVII The Directorate-General for Energy and Transport
http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_en.html (3 Nisan 2006).

³⁴¹ Tekinalp, s.195.

* Merkezi Strasbourg’da olmakla birlikte, AP çalışmalarını tarihsel nedenlerle üç ayrı yerde yürütmektedir. Topluluk aynı zamanda kurulmamıştır. AKÇT Lüksemburg’da kurulurken AAET ve AET Brüksel’de kurulmuştur. Fransız-Alman barışının bir sembolü olarak Strasbourg önce Avrupa Konseyinin, ardından da 1952’de AP’nun merkezi oldu. Bu kurumların bu şekilde üç ayrı yerde bulunması AB Konseyinin Edinburg toplantısında (1992) ve Amsterdam Anlaşmasında (1997) resmileştirildi.

** Doğrudan seçimlerin yapıldığı 1979 Haziran ayından günümüze AP Başkanlığını üstlenen kişilerin isimleri, ülkeleri ve bağlı oldukları siyasi grupları: 1979-1982 Simone Veil (Fransa- Liberal); 1982-1984 Pieter Dankert (Hollanda- Sosyalist); 1984-1987 Pierre Pflimlin (Fransa- Hıristiyan Demokrat); 1987-1989 Lord Plumb (İngiltere- Muhafazakar); 1989-1992 Enrique Baron (İspanya- Sosyalist); 1992-1994 Egon Klepsch (Almanya - Hıristiyan Demokrat); 1994-1997 Klaus Hansch (Almanya –Sosyalist); 1997-1999 Jose Maria Gil-Robles (İspanya- Hıristiyan Demokrat); 1999-2002 Nicole Fontaine (Fransa- Hıristiyan Demokrat); 2003- Pat Cox (İrlanda –Liberal)

Topluluk kurumlarının yetkisini paylaşmakta ve belli seviyelerde denetlemektedir. Parlamento, enerji ile ilgili bir Komisyon önerisi hakkında kendi belirlediği bir *raportör* marifetiyle bir rapor tasarısı* hazırlamasını isteyebilir. Ortak karar usulünde olduğu gibi Parlamento, enerji ile ilgili bir tasarının ikinci kez görüşülmesini talep edebilir. Parlamenterler bireysel olarak, genel kurul oturumlarında enerji politika uygulamaları ile ilgili sözlü veya yazılı sorularla Komisyon ve Konseyi denetleme hakkına sahiptirler.

Tablo 55 Avrupa Parlamentosunun Aday ve Üye Ülkelere Göre Sandalye Dağılımı

AB-15	1999-2004	2004-2007	2007-2009	AB-25	1999-2004	2004-2007	2007-2009	
Almanya	99	99	99	Polonya	-	54	54	
Birleşik Krallık	87	78	78	Çek Cum.	-	24	24	
İtalya	87	78	78	Macaristan	-	24	24	
Fransa	87	78	78	Slovakya	-	14	14	
İspanya	64	54	54	Litvanya	-	13	13	
Hollanda	31	27	27	Letonya	-	9	9	
Portekiz	25	24	24	Estonya	-	6	6	
Yunanistan	25	24	24	GKRY	-	6	6	
Belçika	25	24	24	Malta	-	5	5	
İsveç	22	19	19	Slovenya	-	7	7	
Avusturya	21	18	18	AB 25 Toplam	-	732	-	
Danimarka	16	14	14	AB-27	1999-2004	2004-2007	2007-2009	
Finlandiya	16	14	14					
İrlanda	15	13	13	Romanya	-	-	36	
Lüksemburg	6	6	6	Bulgaristan	-	-	18	
AB 15 Toplam	626	-	-	AB 27 Toplam	-	-	786	
AB-29					1999-2004	2004-2007	2007-2009	
Türkiye	Konvansiyon, parlamenter sayısını 750 ile sınırlamaktadır. Konvansiyonun, Türkiye ve Hırvatistan'ın üyeliğinden önce kabul edilmesi halinde parlamenter sayılarında yeni bir düzenlemeye ihtiyaç duyulacaktır.							
Hırvatistan								
AB 29 Toplam					-	-	750	

Kaynak: AB Resmi İnternet Sitesinden edinilen Bilgilerden derlenerek oluşturulmuştur. www.eu.int (12 Mart 2006)

AP'nun Bütçe üzerindeki yetkisi enerjiye ayrılan mali boyutuna etki edebilecek boyuttadır. AB'nin söz konusu yılda gereksinme duyduğu mali kaynakları sağlayan bütçe, AP Başkanı tarafından imzalanmadan yürürlüğe konamaz.** Ortak

* Raportör, rapor tasarısını tartışılmak üzere komisyona sunar; görüşüldükten sonra, rapor tasarısı oylanır ve bu süreçte değişikliğe de uğrayabilir; rapor bundan sonra genel kurulda tartışılır, değişiklikler yapılır ve oylanır.

** Topluluğunun kendi kaynaklarını yaratan 1970 ve 75 Lüksemburg Anlaşmalarından beri AP ve Konsey bütçe yapma gücünün iki kolu haline gelmiştir, başka bir deyişle bütçe yetkisini paylaşmaktadırlar. Bütçe tasarısı Mayıs

karar usulü içine alınan enerji biçimlerinin seçimini etkileyen çevre konularında, Parlamento diğer kurumlarla eşit yetkiye sahiptir.

4.2.2.1.5. Avrupa Adalet Divanı

Avrupa Topluluğu Adalet Divanı (*ATAD*), kurucu antlaşmaların ve ikincil (*secondary*) hukuk normları olarak adlandırılan tüzük ve yönergelerle alınan kararların uygulanmasından ve yorumlanmasından sorumlu organdır.³⁴² Adalet Divanı'nda üye devletlerce 6 yıl süre ile seçilen 16 yargıç görev yapmaktadır. (*Adalet Divanı'nın talep etmesi halinde Bakanlar Konseyi oybirliği ile sayının artırılmasına karar verebilir*) Bunlar, üye ülkeler tarafından bağımsızlığı hakkında tam bir güven veren ve kendi ülkelerinde en yüksek yargıç görevlerinin yerine getirilmesi için gereken koşullara sahip veya hukuk bilimi alanında görüşleri ile yeteneklerini kabul ettirmiş kişiler arasından ittifakla seçilirler. Divanın yargılama süreci, yazılı aşama, soruşturma aşaması ve sözlü aşamadan* oluşmaktadır. Fransız idari yargı usulünü esas alarak çalışmalarını yürüten Adalet Divanı'nın kararları özel ve tüzel kişileri ve devletleri doğrudan bağlayıcı nitelik taşımaktadır. Divan kararları ulusal yasalarla çeliştiği takdirde dahi doğrudan uygulanmaktadır, temyiz edilemezler.

AB'nin ulus üstü karakter taşıyan birinci sütunu Adalet Divanı'nın yetki alanı sınırlarını belirlemektedir. Bir başka ifadeyle hükümetler arası yapıdaki ikinci ve üçüncü sütunlar Adalet Divanı'nın yetki alanı dışındadır. Bununla birlikte, AT'nin dış ekonomik ilişkileri ile ODGP'nin kesiştiği durumlarda (*örneğin yaptırımlar*) Adalet Divanı'nın aldığı kararlar ODGP'ni de dolaylı olarak etkilemektedir. Adalet Divanının yetki alanına giren davaları kabaca üye ülkelerin birbirlerine karşı açtıkları davalar, Komisyon'un üye ülkeler karşı açtığı davalar, Topluluk kurumlarının birbirleri aleyhine açtığı davalar ve iptal davaları olarak dört ana kategoriye ayırmak

ve Aralık ayları arasında iki kez görüşüldükten sonra da Parlamento ile Konsey arasında harcama miktarı üzerinde anlaşmaya varılmadığı takdirde Parlamento bütçeyi tümüyle reddetme hakkına sahip olarak aynı usulü yeni baştan uygulamak gerekir. Bütçe onaylandıktan sonra, Parlamento ayrıca Bütçe Denetleme Komisyonu aracılığıyla kamu fonlarının yönetimini denetler.

³⁴² Tekinalp, ss.230-269.

* Yazılı aşamada tarafların iddiaları ve bu iddiaların dayanakları alınır. Bunun sonucu Divan soruşturmaya gerek görür ise, taraflar ve tanıklar sözlü olarak dinlenmek üzere mahkeme önüne çıkar veya kanıt belgeleri incelenir. Sözlü aşamada ise taraflar, bizzat yahut avukatları aracılığıyla temsil edilirler. Bunu takiben yargıçlar karar alırlar. Karar, açık bir celsede açıklanır.

mümkündür. Roma Antlaşmasının 170. maddesine göre, üye ülkelerden birisi, diğer bir üye ülkenin yükümlülüğünü yerine getirmediği kanaatine varırsa Divan'a dava açabilmektedir. Antlaşmanın 169. maddesi ise Komisyon tarafından bir üye devletin antlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde Divan'a başvuru yapılabileceği hükmü yer almaktadır. Roma Antlaşmasının 173. maddesinde düzenlenen iptal davaları ise Bakanlar Konseyi ve Komisyon'un tavsiye ve görüşleri dışında kalan tasarruflarına karşı Adalet Divanı'na başvurulabilmektedir. İptal davası açmaya yetkili olanlar Topluluk organları, üye ülkeler, gerçek kişiler ve tüzel kişilerdir. Adalet Divanının yetki alanına giren öteki davalar ise Toplulukta çalışan personelin hukuki rejimine ilişkin davalar; Avrupa Yatırım Bankasını ilgilendiren anlaşmazlıklara ilişkin davalar; Konsey tüzüklerinde öngörülen para cezalarının uygulanmasına karşı açılan davalar olarak sıralanmaktadır. Adalet Divanı'nın karşı karşıya olduğu binlerce davada yardımcı olunması amacıyla 1989 yılında Adalet Divanı bünyesinde *İlk Derece Mahkemesi** oluşturulmuştur. İlk Derece Mahkemesi, başta gerçek kişiler tarafından açılan ve işletmeler arasındaki haksız rekabete ilişkin olmak üzere çeşitli davalarda hüküm vermek ile görevlidir.

Adalet divanının enerji ile eylemlerde yetkisinin bulunduğu davalar, Divanının yetki alanına giren enerji ile ilgili davalardan üye ülkelerin birbirlerine karşı açtıkları, Komisyon'un üye ülkeler karşı açtığı davalar, Topluluk kurumlarının birbirleri aleyhine açtığı davalar ve iptal davaları olarak sıralanabilir. Ayrıca divan kararları ulusal mevzuatın üzerinde olduğundan üye ülkeler ve üye ülkelerdeki özel ve tüzel kişiler Divanın enerji ile aldığı yaptırım kararlarına uymak durumundadırlar.

4.2.2.1.6. Sayıştay

Sayıştay, AB'nin mali yönetiminin hukuka uygunluğunu denetlemek amacıyla 22 Temmuz 1975'te kurulan hesap mahkemesidir. Maastricht

* Bidayet Mahkemesi olarak da bilinir. Avrupa Konseyi tarafından 24 Ekim 1988'de alınan bir kararla kurulan ilk derece mahkemesidir. Faaliyetlerine 1989 yılında başlamıştır. Bidayet Mahkemesi, üye ülkeler tarafından 6 yıllık süre ile atanan 15 yargıçtan oluşmaktadır. Yargıçların bağımsızlıkları güvence altındadır. Avrupa Toplulukları Adalet Divanı içerisinde yer alan ve Mahkemenin yükünü hafifletmeyi amaçlayan Bidayet Mahkemesinin temel görevi, fertlerin ve tüzel kişilerin başvurularını kabul etmek, incelemek ve kendi görüşü ile birlikte Avrupa Toplulukları Adalet Divanına sevk etmektir. Bidayet Mahkemesinin tek hakimle nihai karar vereceği davalar ise Avrupa Topluluklarında görev yapanların özlük haklarına ilişkin davalar, özel kişilerle tüzel kişileri olumsuz etkileyen yasal düzenlemeler aleyhine açılacak iptal davaları ve Toplulukla yapılan tahkim sözleşmelerine ilişkin davalarla sınırlanmıştır.

Antlaşmasıyla AB organı sıfatı kazanan Sayıştay'ın merkezi Lüksemburg'dadır. Sayıştay, AB'nin gelir ve giderlerini incelemeye yetkilidir. Gelirlerin tam olarak toplanıp toplanmadığına harcamaların yasalara uygun olup olmadığı Sayıştay tarafından incelenmektedir. Gerekliğinde yerinde denetleme yapabilir. Ayrıca her yıl bir önceki mali yıla ilişkin bir rapor hazırlar ve bunu Avrupa Parlamentosu'na ve Konsey'e sunar. Bu yıllık rapor, AP'nun Komisyon'un bütçeyi idaresini onaylayıp onaylamamasında önemli bir rol oynar. Sayıştay, bunların yanı sıra, AB mali tüzükleri kabul edilmeden önce görüş bildirir. Topluluk organları ve üye ülkelerdeki kurumlar Sayıştay'ın talebi olan bilgi ve belgeleri vermekle yükümlüdür. Her mali yıl sonunda Sayıştay bir rapor hazırlamaktadır. Bu rapor aynı zamanda Resmi Gazetede yayınlanmakta ve Topluluk organlarına gönderilmektedir. Sayıştay üyeleri, AP'nun görüşü alınarak Bakanlar Konseyi tarafından oybirliği ile 6 yıllık süre ile atanan 15 denetçiden oluşmaktadır. Sayıştay Başkanı, üyeler arasından üç yıllık süre ile seçilmekte, ayrıca ilk toplantıda, ayrıca üyeler arasında görev taksimi yapılmaktadır. Sayıştay, anlaşmalarla belirlenen mali yükümlülükleri yerine getirmemek suretiyle AB'yi zarara uğrattığına kanaat getirmesi halinde Komisyon aleyhine ATAD'na dava açma hakkına sahiptir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşmasıyla Sayıştay'a Bakanlar Konseyi ve AP'na rapor sunma yetkisi verilmiş, ayrıca denetleme yetkisi kapsamına AB'nin üçüncü ülkelerdeki temsilcilikleri ve AYB tarafından yönetilen fonlar da dahil edilmiştir. Bunun dışında Sayıştay, gündemdeki konular hakkında resen görüş açıklama hakkına sahiptir.³⁴³

Sayıştay'ın enerji konularında yetkisi mali boyutludur. Topluluğun enerji eylemlerinin mali boyutunun denetlenmesi, gerekli gördüğü hallerde Komisyon aleyhine ATAD'na dava açma hakkına sahip olması ve bütçe hakkında hazırladığı bir önceki mali yıla ilişkin raporun bağlayıcı olması Sayıştay'ı enerji konularında söz sahibi yapmaktadır.

4.2.2.1.7. Ekonomik Sosyal Komite

Başta işverenler, sendikalar, çiftçiler, tüketiciler ve diğer çıkar grupları olmak üzere sivil toplumun görüşlerini temsil eden ve çıkarlarını koruyan bir danışma

³⁴³ Tekinalp, s. 271.

organı ve AB karar alma sürecinin ayrılmaz parçasıdır. Ekonomik ve sosyal politika alanında karar alınırken danışılması gereken Komite, önemli gördüğü konularda kendi inisiyatifiyle de görüş bildirebilir. Ekonomik ve Sosyal Komite, üye devletler tarafından 4 yıl için atanan 344 üyeden oluşur. Ekonomik ve Sosyal Komite enerji konularında oluşturulacak politikaların üretilmesinde bir danışma kurulu konumundadır.³⁴⁴ Enerji politikalarının sosyal ve ekonomik boyutu ile ilgili girdiler sağlar.

4.2.2.1.8. Bölgeler Komitesi

Ekonomik ve Sosyal Komite ile benzer şekilde bir danışma organı olan Bölgeler Komitesi, AB karar alma sürecinde bölgesel ve yerel görüşlerin dikkate alınmasını sağlar. Bölgesel politika, çevre, eğitim, gençlik, ulaştırma gibi yerel ve bölgesel yönetimleri ilgilendiren konularda karar alınırken Bölgeler Komitesi'ne danışılması gerekmektedir. Komite ayrıca bu alanlarda kendi inisiyatifi doğrultusunda görüş bildirebilir. 1994 yılında Maastricht Antlaşması ile oluşturulan Bölgeler Komitesi, üye ülkelerin tavsiyeleri doğrultusunda Konsey tarafından 4 yıl için atanan 344 bölgesel ve yerel yetkiliden (*bölgesel başkanlar, bölgesel parlamenterler, belediye meclis üyeleri, belediye başkanları vb.*) oluşur.³⁴⁵ Ekonomik ve Sosyal Komite gibi Bölgeler Komitesi de enerji konularında görüş bildirmekten öte bir yetkiye sahip değildir.

4.2.2.1.9. Avrupa Birliği Merkez Bankası

Avrupa Birliği Merkez bankası (*AMB*), Ekonomik ve Parasal Birlik (*EPB*) sürecinin üçüncü aşamasına geçme öncesinde Maastricht Antlaşması'na dayanılarak 1998 yılında Frankfurt'ta kurulmuştur. Avrupa Para Enstitüsünün yeniden yapılanması sonucunda kurulan AMB'nin temel amacı, AB'nin para politikasını uygulamaktır. Bu çerçevede her türlü para politikalarını üye ülkeler merkez bankaları ile işbirliği yaparak uygulamak, Birliğin parasal istikrarını korumak, Birliğin kur politikasını tayin etmek, Euro'nun tedavülünü sağlamak, döviz işlemlerini sevk ve idare etmek, resmi döviz rezervlerini tutmak ve yönetmek, ödeme işlemlerini

³⁴⁴ Tekinalp, s.277.

³⁴⁵ Tekinalp, s.279.

düzenlemek bankanın görevleri arasında sayılmaktadır. AMB, enerji konuları ile ilgili bir görevi olmaması nedeniyle bu konuda bir yetkiye de sahip değildir.

4.2.2.1.10. Avrupa Yatırım Bankası

Avrupa Yatırım Bankası (AYB) AB'nin dengeli büyümesine katkıda bulunacak yatırım projeleri için kredi sağlayan AB'nin özerk ve kar amacı gütmeyen finans kuruluşudur. AB'nin özerk finansman kurumu olan AYB, 1958 yılından beri AB üyesi ve AB'nin işbirliği anlaşmalarının olduğu ülkelerdeki yatırım projelerine uygun koşullarda kredi sağlamaktadır. Mali piyasalardan borçlanılarak ve bankanın hissedarı olan AB üyesi ülkelerin ekonomik büyüklükleri oranında yaptığı sermaye katkısıyla finanse edilen AYB'nin merkezi Lüksemburg'dadır.

AYB'nin finanse ettiği, işlerinde enerji ile dolaylı olarak ilintili Avrupa Çevre Ajansı'nın bulunduğu bazı teknik, bilimsel ve idari konularla ilgili olarak 16 Avrupa Topluluğu Ajansı bulunmaktadır. AYB'nin öncelikli hedefi AB'nin dengeli gelişimine katkıda bulunmaktır. Bunun kapsamda AYB'nin görevleri* arasında çevrenin korunması ve enerji kaynaklarının devamlılığına yönelik projelere finansman sağlanmasının da bulunması AYB'nin enerji konusundaki yetkisini belirlemektedir. AYB'nin finanse ettiği enerji programları ve yıllara göre yapılan finans destek tutarları çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir.

4.2.2.1.11. Avrupa Birliği Ombudsmanı

Ombudsman pozisyonu Maastricht Antlaşması tarafından oluşturulmuştur. AB vatandaşları, iş dünyası ve kurumları veya herhangi bir AB ülkesinde ikamet eden gerçek kişiler ile AB'de kayıtlı olan tüzel kişilerin AB kurumları (*Avrupa Adalet Divanı ve Avrupa İlk Derece Mahkemesi hariç*) hakkındaki şikayetlerini soruşturur. Ombudsman, AP tarafından 5 yıl için seçilir.³⁴⁶ Kendisine direkt olarak yapılan enerji ile ilgili usulsüzlük müracaatları ile kendi inisiyatifi ile yapacağı müdahaleler AB Ombudsmanının enerji ile ilgili eylemleridir.

* AYB'nin diğer görevleri Avrupa ulaşım ve telekomünikasyon ağlarının geliştirilmesine, endüstri ve küçük işletmelerin uluslararası düzeyde rekabet gücünün artırılmasına yönelik projelere finansman sağlamaktadır.

³⁴⁶ Detaylı bilgi için bakınız: Mahir Işıkay, *Avrupa Birliği Hukuku'nda Ombudsman*, DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Avrupa Birliği Anabilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

4.2.2.2. AB Kurumlarının İşlevleri ve İlişkilerinde Enerjinin Analizi

AB kurumları AP, Konsey, Komisyon, Adalet Divanı ve Sayıştay olarak kabul edilir. AB kurumsal yapısından oldukça fazla sayıda kuruluş olmasına rağmen *kurum** olarak ifade edilmesinin nedeni Topluluk adına hareket edebilmeleri ve karar alabilmeleridir.³⁴⁷ Gereğinde tek başına hukuk koyabilme yani yasama gücüne sahip olması, Topluluklar ve dolayısı ile AB adına siyasi kararlar alabildiği ve üç sütunda da yetki ve görevleri bulunduğu için AB'nin en güçlü kurumu AB Konseyidir. Konseyin bir özelliği de üye ülkelerin ulusal çıkarlarını Komisyon ve diğer kurumlar nezdinde koruması yani *birlikçiliğe* karşı ulusalcı bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Buna karşın Komisyon AB'nin hükümeti durumunda olup yürütme organıdır. AB'nin hedef ve çıkarlarını savunur. *Birlikçi ve Toplulukçudur*. Komisyonun belli alanlarda yasama yetkisine sahip olması onu, Konseyden sonra ikinci önemli kurum yapar. Amsterdam Anlaşmasında biraz daha etkin olan parlamento klasik anlamda bir parlamentodan öte demokratik bir platformdur. Adalet divanının yargı gücü Topluluklar ile sınırlıdır. Özetle aralarında altlık-üstlük ilişkisi olmayan AB kurumları kuvvetler ilkesi yerine fonksiyonlarını yerine getirebilme esasına uygun yapılandırılmıştır. Tekinalp'e göre bu yapı hem kurumlar arasında (*yatay*) hem de AB ile üyeler arasında (*dikey*) çıkacak ihtilafa karşı AB'ne inisiyatif sağlamıştır.

Topluluğun günümüze kadar oluşturduğu enerji politikasının gelişiminde kurumların işlevleri yukarıda belirtilen kurumların yetki seviyelerine bağlı olarak belirlenmiştir. Konsey doğal olarak Topluluğun enerji politikasının belirlenmesi ve uygulanmasında en yetkili Topluluk kurumudur. Alınan enerji konularında kararların alt yapısını Bakanlar Konseyi oluştururken, Komisyon ise enerji politikasının icrasında fonksiyonel bir etkiye sahiptir. Parlamento enerji ile kısmi denetim görevini idari ve mali boyutta yaparken Sayıştay bu denetimin sadece mali boyutunda yetkilidir. Enerji konularında, Adalet Divanı usulüne uygun olmayan işlemlerin sorumlularının davaları ile (ancak Topluluk sınırlarında ise) yetkilidir.

* Anlaşmaların Almanca metinlerinde *organ* İngilizce ve Fransızca metinlerde ise *kurum* terimi kullanılmıştır.

³⁴⁷ Tekinalp, s.191.

AB stratejik enerji konuları ile ilgili kararları aynı zamanda *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)* kapsamında aldığından AB'nin ODGP araçları enerji konularında da kullanılmıştır. ODGP araçları arasında olan ortak eylemlerden * 5 Mart 1996 tarihli Kore Yarım Adası Enerji Geliştirme Ajansı, 29 Nisan 1997 tarihli Nükleer konularla ilgili Ticari Madenler gibi AB'nin ODGP kapsamında kabul ettiği ortak eylemlerdir.

4.2.3. AB'nin Siyasal Sisteminin Güvenlik Boyutu ile Enerjinin İltisi

AB'nin enerji politikasının, uluslararası güvenlik sistemine etkisinin analiz edilebilmesi için Topluluğun siyasal boyutunun ve onun bir alt uzantısı olan güvenlik boyutunun tüm yönlerini dikkate almak gereklidir.

Öncelikle dış politika kavramının neyi ifade ettiği belirtmekte fayda olduğu değerlendirilmektedir. Ortak bir paydada birleşilen bir dış politika tanımı olmasa da, çok genel bir ifadeyle; dış politika, bir devletin diğer devletlere ve uluslararası örgütlere karşı izlediği ekonomik, askeri, siyasi eylemlerin tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Charles Hermann³⁴⁸ dış politikayı *bir ülke hükümetinin yetkili karar alıcılarının ya da onların temsilcilerinin, kendi iç politikalarının dışında kalan uluslararası aktörlerin davranışlarını etkilemeye yönelik eylemler* olarak tanımlarken, Joseph Frankel³⁴⁹ *bir devletin diğer devletlerle ilişkileri çerçevesinde aldığı kararlar ve giriştiği çabalar* şeklinde tanımlamıştır. Dış politika hakkındaki düşüncelerin, dış politika tanımlarının çeşitliliği, farklı ekol ve yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Bilge'nin³⁵⁰ tanımı biraz daha kapsamlıdır: *Bir devletin kendi sınırları dışında, milli menfaatlerini gerçekleştirmek için izlediği amaç, hareket tarzı ve kullandığı usullerdir.*

AB açısından dış politika kavramının içeriği tamamen farklıdır. Kurulduğundan beri, AB'de “*Avrupa Toplulukları Dış Politikası*”, “*Siyasal Dış*

* Ortak eylemler, Bakanlar Konseyi tarafından saptanır. Bunlar, genellikle, AB'nin müdahalesini gerektirecek spesifik durumlarla ilgilidir. Amacı, kapsamı, süresi ve uygulama için AB emrine verilen araçların nitelik ve miktarı önceden belirlenmektedir.

³⁴⁸ Charles F.Herman,*Policy Classification: A Key to Comparative Study of Foreign Policy* 1972 (akt) Ülger, s.21.

³⁴⁹ Joseph Frankel, *The Making of Foreign Policy*, Oxford University Press, Oxford,1993, s.1.

³⁵⁰ Suat Bilge, *Milletlerarası Politika*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966,s.297.(akt) Faruk Sönmezoglu, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, 2.Baskı, İstanbul,1995, s.127.

Politika (veya Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, ODGP)” ve “*Üye Devletlerin İzlediği Dış Politikalar*” gibi, üç farklı dış politika uygulaması görülmektedir.³⁵¹ 91 Maastricht’te Topluluğun üç ayağından biri olarak kabul edilen ancak hükümetler arası seviyede kalan, diğer ortak politikalar gibi uluslar üstü seviyeye taşınamayan siyasal dış politika nedeniyle, Topluluğun ekonomik alandaki başarılarını, siyasi alanda gösteremediği değerlendirilmeleri yapılmaktadır.

Çalışmanın içeriğine etkisi dikkate alınarak, diğer dış politika uygulamaları yerine *Siyasal Dış Politika (Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası, ODGP)* üzerinde durularak güvenlik ve enerji analizi yapılmaya çalışılacaktır. Ekonomik amaçlı olarak kurulan Topluluğun siyasi boyutu, hem Topluluğun genişlemesi ve derinleşmesinin hem de küresel gelişmelerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Topluluğun siyasi boyutunun bu denli değişimi onun alt uzantısı olan güvenlik boyutunu da doğal olarak etkilemiştir.

4.2.3.1. Topluluğun Güvenlik Sisteminin Tarihi Arka Planı

AB güvenlik sisteminin ilk somut adımlarının atıldığı yıllar, aslında Topluluğun kurulduğu yıllardır.³⁵² Haziran 1950’de patlak veren Kore Savaşının değiştirdiği küresel dengeler, Almanya’nın Avrupa’ya entegre olması ve onun güvenliğine katkıda bulunmasını gerektirmiştir. Bu dönemde İngiltere ve Fransa’nın Avrupa savunması için ABD’nin desteğini zorunlu görmeleri nedeniyle, başlattıkları NATO’dan (*ve ABD’den*) bağımsız bir Avrupa ordusu yaratma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmış, üstelik NATO’nun kurulması, Avrupa’da güvenlik endişelerini ortadan kaldırmamıştı. Bu dönemde, Avrupa’yı koruyan ABD’nin nükleer şemsiyesinin caydırıcılık özelliği de ortadan kalkınca, ABD’nin katkılarının etkisi ile Avrupa Devletleri kara güçlerini (*conventional forces*) artırma ihtiyacını duymuşlardı.³⁵³

Batı Avrupa savunmasının o dönem tehdit olarak görülen Ruslara karşı Almanların katkısı olmaksızın sağlanamayacağı değerlendirildiğinden, Batı

³⁵¹ Ülger, s. 22.

³⁵² Beril Dedeoğlu, *Avrupa Birliği Bütünleşme Süreci I:Tarihsel Birikimler, Düünden Bugüne Avrupa Birliği Boyut*, 2003,s.17.

³⁵³ Martin J Dedman, *The Origins of the European Union 1945-95*, London: Routledge, 1996, s.70.

Almanya'nın bir şekilde İkinci Dünya Savaşından sonra takılan zincirlerinden kurtulması gerekiyordu. Truman yönetimi,³⁵⁴ Batı Avrupa'nın Sovyetler'i caydıracak daha güçlü bir savunmaya sahip olmasını ve Batı Almanya'nın katkısının NATO dahilinde olması gerektiğini savunmuştu. ABD, Kore'de savaşıyordu, İngiltere'nin küresel askeri sorumlulukları vardı, Fransa ise Hindicini'nde kolonyal bir savaş içinde bulunmaktaydı. Bu sebeple ABD açısından Batı Almanya'nın kendi kendini savunacak kapasitede olması, Avrupa güvenliği için hayati öneme sahipti. NATO güvenlik sisteminin Fransa'yı, yeniden silahlanmış Almanya'ya karşı koruyamayacağını düşünen ve savaş sonrası önemli mali sıkıntılar içerisinde olan Fransa'nın direnci,* ABD'nin Avrupa'ya verilecek kredilerini Almanya'nın silahlanması şartına bağlaması ile kırılmıştı. Fransa'nın Alman-Fransız çelik ve kömür endüstrisinin ulus üstü bir otoriteye devredilerek, Alman endüstrisinin kontrol altında tutulmasını amaçlayan AKÇT'nin kurulmasını engellenmesinden endişe duyan Fransa, Almanya konusunda fazla direnemedi. Almanya'nın NATO içinde silahlanması, Almanya'nın kendi endüstrisi üzerinde tam kontrol sağlamasına yol açabilir; söz konusu gelişme, AKÇT'yi kuracak Paris Antlaşması henüz imzalanmadığı için ölü doğmasına sebep olabilirdi.³⁵⁵ Özetle, Almanya'nın yeniden silahlanmasından çekinen, Alman silahlı gücüne de ihtiyaç duyan ve bu konuda ABD baskısı altında kalan Avrupa devletleri, bu karmaşık durumun çözümünü, Avrupa'da savunma alanında ulus üstü bir modelin yaratılmasında bulmuşlardır.³⁵⁶

Bu gelişmelerin ardından, Jean Monnet tarafından taslağı hazırlanan, dönemin Fransız Başbakanı Robert Pleven'in adıyla anılan planda; bir Avrupa ordusu kurulması fikrinin ortaya atılması aşamasına gelinmiştir.³⁵⁷ Plan esasen, İngiltere ve ABD'nin Almanya'nın silahlandırılması konusunu NATO bünyesinde çözüme önerisine karşılık, Fransızların Avrupa Savunma Topluluğu** (AST) içinde bir

³⁵⁴ Gülnur Aybet, *The Dynamics of European Security Cooperation. 1945-91*. Macmillan Press. London, 1997, p.71.

* Bu durumda Fransa için en uygun çözüm, ulusal orduların yok edilerek Batı Avrupa'da kurulacak uluslarüstü niteliği olan bir savunma örgütüne Almanya'yı entegre ederek, ulusal Alman ordusunun dirilişini engellemektir.

³⁵⁵ Alan Milward, *The Reconstruction of Western Europe 1945-1951*, Routledge, London, 1984, p.395.

³⁵⁶ Rita Cardozo, *The Project for a Political Community (1952-54)*, (ed.) Roy Pryce, *The Dynamics of European Union*, Routledge Publishers, London, 1989, p.51.

³⁵⁷ Ülger, s.52.

** AST Antlaşması'nda Avrupa ordusunun 40 tümen (divisions) ve yaklaşık 100.000 personelden oluşacağı belirtilmiştir. Ordunun 14 tümenini Fransa, 12'sini Batı Almanya, 11'ini İtalya ve 3'ünü de Benelüks ülkeleri sağlayacaktır; ancak bu tümenler karıştırılacak ve hiçbir kolordu (corps) tek bir ülkenin askerlerinden

Avrupa ordusu oluşturma projesidir. yaratılmasıdır.³⁵⁸ 20-25 Şubat 1952'de Lizbon'da yapılan zirvede NATO üyelerinin onayını alan AST Antlaşması, 27 Mayıs 1952'de Fransa, Almanya, İtalya, Lüksemburg, Belçika ve Hollanda arasında imzalanmıştır.

İngiltere AST'nin kurulmasıyla birlikte ABD'nin, artık Avrupa kendi güvenliğini sağlayabiliyor düşüncesiyle Batı Avrupa ve Batı Almanya'dan kuvvetlerini geri çekmesinden endişe duymuştur.³⁵⁹ ABD ise İngiltere'nin tam tersi bir politika izlemiş, başlangıçta Almanya sorununu, Batı Almanya'nın NATO'ya dahil edilmesiyle çözülmesini istemiş olsa da AST'yi kurma girişimlerine hem maddi hem de siyasi destek vermiştir. Çünkü ABD* için esas olan, Amerikan askerlerinin Avrupa'da sürekli bulunmasına gerek kalmadan Sovyetler Birliği'ni caydırmak ve Alman militarizminin yeniden canlanmasını önlemektir. AST ise ABD tarafından bu politika açısından en uygun çözüm olarak görülmüştü. Fransa, ise Batı Almanya'nın yeniden silahlanmasına hangi yolla olursa olsun karşı gelmiş, ancak Pleven Planı ve AST'yi, NATO çözümüne göre kötünün iyisi olarak değerlendirmiştir. Ancak, Fransa'da hükümet değişikliğiyle Schuman'ın yerine gelen Dışişleri Bakanı George Bidault, AST'nin Fransız birliğine zarar vereceğini ve NATO içinde etkisini azaltacağını düşünmüş; Fransa'nın sömürgelerine öncelik vermesini istemiştir. Dolayısıyla AST Fransızlar için ikinci planda kalmıştır. Çünkü Hindicini'nde savaşmakta olan Fransa, Sovyetlerle antlaşmaya varacağı bir zamanda Moskova'nın sıcak bakmadığı bir Antlaşmayı onaylayarak pozisyonunu tehlikeye atmak istememiştir. AST Antlaşması, Şubat 1953'te Fransa Ulusal Meclisi'nin onayına sunulmuş, sonuç olarak, 30 Ağustos 1954'te Fransa Ulusal Meclisi tarafından Komünist ve Gaullist oylarla 319 ret oyuna karşılık, 264 kabul oyu ve 43 boş oyla reddedilmiştir. Böylece AST'nin hayata geçme şansı, kendi fikir babası Fransa

oluşmayacaktır. Bu ordunun tek bir bayrağı ve üniforması olacak, ayrıca Topluluğun kendine ait tek bir bütçesi olacaktır. Ordunun teçhizatı ortaklaşa temin edilecek ve tatbikatlar ortaklaşa yapılacaktır. Bu ordu Avrupa Savunma Bakanı'nın yetkisi altında olacak, talimatlarını Avrupa Parlamentosu'na sorumlu olacak uluslarüstü nitelikteki Avrupa Bakanlar Konseyi'nden alacaktır. Batı Almanya'da hiçbir ad ve şekil altında Genelkurmay Başkanlığı kurulmayacak; Batı Almanya'nın Avrupa Ordusu'na sağlayacağı 12 tümen 10'u Alman olmayan komutanların emri altında olacaktır. Ayrıca, Batı Almanya'nın söz konusu 12 tümen dışında başka askeri birlik toplamasına kesinlikle izin verilmemiştir.

³⁵⁸ Timothy Bainbridge, *The Penguin Companion to EU*, Penguin Books Limited, London, 1998, p.200.

³⁵⁹ Dedman, s.78.

*ABD Dışişleri Bakanı Dulles, Aralık 1953'te Avrupalı devletleri, AST'nin başarısız olması durumunda Amerika'nın Avrupa'ya olan askeri taahhütlerini yeniden gözden geçirmekle tehdit etmiştir. Söz konusu tehdit, Fransa'nın Antlaşmayı onaylamasını hızlandırmayı hedeflemiştir.

tarafından ortadan kaldırılmıştır. AST Antlaşmasıyla birlikte, Antlaşmanın 38. maddesine göre aynı uluslar üstü yapıya dayanarak kurulması planlanan Avrupa Siyasi Topluluğu da ölü doğmuştur.

AST'nin başarısızlığı, Avrupa'nın güvenlik alanındaki işbirliği çabalarının daha geniş bir bütünleşme çerçevesinde ve siyasi birliğin altında oluşturulması görüşünün de başarısızlığı anlamına gelmiş, Avrupa bütünleşme süreci bundan sonra ekonomik alanda devam etmiştir. AST'nin başarısızlığı üzerine, bütünleşme çabaları ve hala çözüm bekleyen bir sorun olan Batı Almanya'nın yeniden silahlandırılması için alternatif yollar aranmaya başlanmıştır. NATO'nun kurulması ile ikinci plana düşen Brüksel Anlaşması 1950'de inisiyatifi Fransa'dan alan İngiltere sayesinde yeniden canlanmıştır. İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden'in, Almanya'nın NATO'ya alınmasına ve Brüksel Antlaşması'nın Batı Almanya ve İtalya'yı alacak şekilde değiştirilmesine ilişkin önerisi, 28 Eylül 1954 tarihinde yapılan ve AST ülkeleri, ABD, Kanada ve İngiltere'nin katıldığı Londra Konferansı'nda taraflarca görüşülerek* Almanya'nın NATO'ya girmesine rıza göstermişlerdir.³⁶⁰ Londra Konferansı'nı takiben 22-23 Ekim 1954 tarihlerinde yine İngiltere'nin gayreti ile toplanan Paris Konferansı'yla üç yeni anlaşma imzalanmıştır. Bunlardan birincisi ile Almanya'nın egemenlik hakları iade edilmiş ve bu ülke üzerindeki işgal statüsü kaldırılmıştır. İkincisi ile Almanya NATO'ya katılmış, üçüncüsü ile de İtalya ve Almanya Brüksel Anlaşması** ve Organizasyonunu kabul etmiştir. Böylece orijini Brüksel Anlaşmasına dayan Organizasyon BAB*** olarak isim değiştirmiştir.³⁶¹ BAB, Avrupa'da etkin bir örgüt haline gelememiştir. Fransa, Batı Almanya, İtalya ve Benelüks ülkelerinin 1957 tarihli Roma Antlaşması'yla kurdukları AET'na İngiltere

* Söz konusu konferans sonunda neredeyse tüm taraflar karşılıklı olarak taviz vermiştir: ABD askerlerinin Avrupa'da konuşlandırılmasına devam edeceği ABD Başkanlık Deklarasyonu ile garanti altına alınmış, İngiltere Avrupa kıtasında kalıcı olarak askeri kuvvet bulundurmaya, Almanya nükleer ve kimyasal silah üretiminden vazgeçmeyi kabul etmiş, Fransa ise Almanya'nın NATO'ya girişine rıza göstermiştir

³⁶⁰ Fergus Carr and Kostas Ifantis, *NATO in the New European Order*, Macmillan Press Ltd., London, 1996, s.59.

** Değiştirilmiş Brüksel Antlaşması'nın önsözünde (dibace) imzacı devletler BAB'ın üç hedefini; *Batı Avrupa'da ekonomik iyileşmeye yönelik sağlam bir temel oluşturmak; her türlü saldırgan politikaya karşı direnişte karşılıklı yardımda bulunmak ve Birliği desteklemek ve Avrupa'da bütünleşmeyi teşvik etmek* olarak belirlemişlerdir

*** Elli yıl için kurulmuş olan örgüt, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın kendi savunmasını kendisinin yapmasını amaçlamıştır. AB'ni kuran ve altılar olarak bilinen Belçika, Hollanda, Lüksemburg, İtalya, Fransa ve Almanya'ya ilave olarak İngiltere, Yunanistan Portekiz ve İspanya'dan oluşan 10 üyesi olup çeşitli üyelik statüleri vardır. BAB'a üye olabilmek için NATO üyesi ve AT üyesi olmak gerekmektedir. Antlaşmaya göre taraflardan birine yapılan silahlı bir saldırı, NATO'daki uygulamaya benzer şekilde tüm üyelere yapılması sayılacaktır.

³⁶¹ Atilla Eralp, *Devlet Sistem ve Kimlik, İletişim Yayınları*, İstanbul :1997, İkinci Bası s,55.

katılmamış, AET'nin üyeleri aynı zamanda BAB üyesi olduğundan, söz konusu örgüt, İngiltere'nin AET'ye üye olduğu tarih olan 1973'e kadar AET ülkeleri ile İngiltere arasında diyalogu sağlayan bir platform işlevi görmüştür.³⁶² BAB'ın rolü, 1980'lere gelindiğinde değişmeye başlamıştır. Söz konusu dönemde kısmen ABD'nin (özellikle Başkan Ronald Reagan döneminde) nükleer başlıkları Avrupa'dan geri çekme isteğinin Avrupalıları kaygılandırması, kısmen de Avrupa bütünleşmesine güvenlik boyutunu ekleme ihtiyacı gibi nedenlerle BAB tekrar canlandırılmak istenmiştir. Önce Ekim 1984'te üye ülkelerce kabul edilen Roma Bildirisi, ardından Ekim 1987'de Lahey'de üye ülkelerin dışişleri ve savunma bakanlarının katıldığı BAB Konseyi'nce onaylanan "Avrupa Savunma Çıkarları Platformu" ile BAB'a ikili misyon yüklenmiştir: *Avrupa'nın güvenlik alanında kimliğini belirlemek (provide) ve NATO ile AT arasında köprü vazifesi görmek.*³⁶³ 1984'te AGSK'nın geliştirilmesi ile tekrar canlanan BAB ile NATO'nun Avrupa ayağı güçlendirilmiş, savunma alanında üyeler arasında işbirliği artırılması hedeflenmiştir.

Tam anlamıyla bir savunma ittifakı olan BAB'ın, savunmanın gündemde olmadığı bir dönemde, hazır NATO da varken, genişleyen yeni güvenlik ve savunma kavramı kapsamında güncel ihtiyaçlara yanıt veremediği ortadadır. 13 Kasım 2000 tarihinde Marsilya'da yapılan AB Balkanlar Konseyi toplantısında BAB ile AB ve ilgili ülkeler arasındaki mevcut politik diyalogun sona erdirilmesi ve BAB'ın çalışma gruplarının bir geçiş dönemi sonunda söndürülmesi kararı verilmiştir.³⁶⁴

4.2.3.2. Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikası'nda Enerji

Topluluk üyelerinin dış politika ve güvenlik alanlarında görüş ayrılıkları nedeniyle ODGP, (*Common Foreign And Security Policy, CFSP*) Topluluklar karar mekanizmasına dahil edilmemiştir. İngiltere, Danimarka, Yunanistan ve Portekiz ortak dış politika alanındaki işbirliğinin Topluluk karar mekanizması içine

³⁶² Joseph I. Coffey, *WEU After the Second Maastricht*, Pierre-Henri Laurent and Marc Maresceau(eds.), Vol. 4, The State of the European Union: Deepening and Widening, Lynne Rienner Publishers, London,1998, ss.113-114.<http://www.weu.int> (22 Nisan 2004).

³⁶³ Mary M. Mckenzie, *The Construction of the European Pillar: Beyond the Status Quo???*, Mary Mckenzie and Peter H. Loedel (eds.), Praeger Publishers, Westport, The Promise and Reality of European Security Cooperation: States, Interests and Institutions, p.103.

³⁶⁴Hasret Çomak, *Türkiye, NATO, AGSK ve AGSP*
<http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html> (28 Mayıs 2004).

alınmasına karşı çıkarken, Fransa, Almanya, Benelüks ülkeleri ve Komisyon aksini savunmuşlardır.³⁶⁵ Maastricht Antlaşmasında belirlenen AB'nin üç sütunundan ikincisini oluşturan ODGP, teknik* olarak hükümetler arası işbirliği boyutunda işlemektedir. Söz konusu Antlaşmanın³⁶⁶ J maddesinde 11 alt madde olarak düzenlenen ODGP, AB'nin güvenliği ve savunması ile ilintili tüm konuları kapsamaktadır. Bu hükümler, Avrupa dış politikasına yön veren temel ilkeler niteliği taşıdığından çalışmanın içeriği açısından önem taşımaktadır. Antlaşmanın J.1. maddesi 1. fıkrasında, bu başlık altında dış politika ve güvenlik politikasına ilişkin tüm uygulamaları içeren ODGP'nin tanım ve uygulamasının *Birlik ve Üye Devletler* tarafından yerine getirileceği belirtilmektedir. ODGP kararlarının uygulanmasından altı aylık periyotlarla değişen AB Dönem Başkanı sorumludur.

Maastricht Antlaşmasına göre, karar alma sürecinin ilk aşaması hükümetler arası konferanslar olarak icra edilen, hükümetler seviyesinde yapılan danışma ve görüşmelerdir. Alınacak kararlarda en etkin olan kurum daha önce belirtildiği gibi, üye ülkelerin devlet ve hükümet başkanlarının oluşturduğu AB Konseyi'dir. Zirve olarak ifade edilen Konsey toplantılarında ODGP'nin esasları belirlenmektedir. Alt yapısı Bakanlar Konseyinde belirlenen ODGP, AB Konseyi tarafından somutlaştırılır. ODGP konularında karar alınabilmesi için nitelikli oy yerine oy birliği gerektiğinden uzlaşmaya varıp sonuç almak çoğu zaman mümkün** olmamaktadır. AB'nin uluslararası hukuk süljesi olmadığı için ODGP ilgi alanına giren uluslararası anlaşmalar, AB Dönem Başkanı tarafından imzalanmaktadır.

Birliğin ODGP amaçlarını gerçekleştirmesi üye devletlerin sistematik işbirliğiyle (*J.1. maddesi 3. fıkra*) ve ortak çıkarların söz konusu olduğu alanlarda ortak eylemlerin uygulanmasıyla (*J.3. maddesi*) sağlanmaktadır. ODGP'nin amaçları (*J.1.madde 2. fıkra*) aşağıda sıralanmıştır:

³⁶⁵ Ülger, s. 83.

* Maastricht Antlaşmanın L maddesine göre, ikinci sütun Avrupa Toplulukları Adalet Divanı'nın yargı yetkisi dışındadır.

³⁶⁶ The Maastricht Treaty, 7 February 1992
<http://www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf> (12 Aralık 2005).

** Bununla birlikte, Maastricht antlaşmasının J.3. madde 2. fıkrasında nitelikli çoğunluk oyu ile de karar alınabileceği öngörülmüştür. Ancak, Antlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten Amsterdam Antlaşmasına kadar geçen süre içinde nitelikli çoğunluk oyu ile karar alınması mümkün olmamıştır.

- *Birliğin ortak değerlerini temel çıkarlarını ve bağımsızlığını korumak.*
- *Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini tüm yöntemlerle pekiştirmek.*
- *BM Ana Sözleşmesi ve Helsinki Nihai Senedi hükümleri ve Paris Şartı amaçları ile uyumlu olarak uluslararası barış ve güvenliği korumak.*
- *Uluslararası işbirliğini güçlendirmek.*
- *Demokrasiyi ve hukuk düzenini geliştirmek ve pekiştirmek, insan hakları ve temel özgürlüklere saygıyı geliştirmek* olarak sıralanmaktadır.

ODGP'nin Anlaşmada sıralanan amaçları arasında enerji net bir ifade ile belirtilmemiş olsa da *Birliğin ve üye devletlerin güvenliğini tüm yöntemlerle pekiştirmek* ve *Uluslararası işbirliğini güçlendirmek* olarak ifade edilen amaçlara ulaşılabilmesi için enerji konularında Topluluğun etkin eylemler içinde olması gerektiği değerlendirilmektedir. Enerji arz güvenliği temin edilmeden üye devletlerin güvenliğinin sağlanmasından söz edilemeyeceği gibi, uluslararası işbirliği konularının en üst sıralarında enerji ile ilgili konular gelmektedir.

ODGP'nin uygulanması kapsamında AB'nin kullandığı araçlar, ortak stratejiler, ortak eylemler, ortak tutumlar, ortak deklarasyonlar, yapıcı çekimserlik olarak sıralanabilir. Bu araçlar henüz ODGP ile ilintili enerji alanlarında etkin olarak kullanılmamış olsa da, yakın gelecekte olası bir uluslararası enerji sorununda kullanılacak ilk enstrümanlar olmaları adına önem taşımaktadırlar:

Amsterdam Antlaşması³⁶⁷ ile getirilen ODGP araçlarından olan ortak stratejilerin sınırları Antlaşmanın 13. maddesinde belirlenmiştir. Ortak stratejiler, Bakanlar Konseyi'nin tavsiyesi üzerine AB Konseyi tarafından üye devletlerin önemli çıkarlarının söz konusu olduğu alanları içeren genel nitelikli politikalardır. Ortak strateji kararında, stratejinin amacı, süresi ve finansmanının açık biçimde belirtilmesi zorunludur. Ortak stratejilerin uygulamaya aktarılması ortak eylemler ve ortak tutumlarla mümkün olmaktadır. Ortak stratejiler, sadece bir ODGP aracı değildir; aynı zamanda AB'nin dış ilişkilerine uyum sağlama işlevi görmektedir.

AB'nde ortak eylemler ikinci ve üçüncü sütunlarda söz konusudur. ODGP konularında (ikinci sütununda) uygulanacak ortak eylemlerin kapsamı Amsterdam

³⁶⁷ Text of the Treaty of Amsterdam,
<http://www.eurotreaties.com/amsterdamtext.html> (24 Aralık 2005).

Antlaşmasının 15. maddesinde belirlenmiştir. Amsterdam Antlaşmasının yürürlüğe girmesinin ardından üçüncü sütunda “*ortak eylem*”e ilave olarak “*karar*” ve “*çerçeve karar*” adlı iki yeni araç daha gündeme gelmiştir. Ortak eylem kararları belli koşullara bağlanmıştır. Ortak eylemlerin amacı, boyutları, süresi ve uygulama koşulları başlangıçta tanımlanmaktadır. Ortak eylemler, Avrupa Siyasi İşbirliği döneminde ATS’nin 30. maddesinde* yer almıştır. Ortak eylem kararları ve bu kararların uygulamasına ilişkin kararlar, Bakanlar Konseyi tarafından nitelikli çoğunluk oyu ile alınmaktadır. 1992 Lizbon zirvesinde Ortak eylemlerin ilkeleri** de belirlenmiştir.

Amsterdam Antlaşmasının 15. maddesinde AB’nin bir coğrafi bölge veya bir konu hakkında yaklaşımını ortaya koymak amacıyla ulusal politikalar için yol gösterici ve temel oluşturacak nitelik taşıyan ortak tutumların Bakanlar Kurulu tarafından kabul edileceği hükme bağlanmaktadır. Ortak tutumlara ilişkin kararlarda oybirliği, genel kural olarak varlığını korumaktadır. Bununla birlikte, savunmaya ilişkin olmamak kaydıyla, ortak tutum kararlarında nitelikli çoğunluk oyu ile de karar alınabilmektedir. Tüm üye ülkelerden uluslararası platformlardan tutumu savunmaları, ulusal politikalarını ortak tutumlara göre uyarlamaları beklenmektedir.

Ortak Deklarasyonlar (*Common Declaration*), üçüncü bir ülkeye veya uluslararası bir soruna ilişkin olarak yapılan duyurulardır. Uluslararası sistemde meydana gelen gelişmeler konusunda yayınlamaktadır. Siyasi olayların akışını etkilemek amacıyla yayınlanırlar. Bakanlar Konseyi toplantısı sonrasında yapılan açıklamalar *AB Bildirgesi (Declaration by the European Union)* olarak, Konsey toplantısı olmadığı zamanlarda yapılan açıklamalar ise *AB Adına Başkanlık Açıklaması” (Declaration by the Presidency on behalf of the European Union)* adıyla yayınlanmaktadır.

* ATS’nin 30. maddesi: *Topluluk ve üye devletler, ortak çıkarlarını ilgilendiren herhangi bir dış politika konusundan birbirlerini haberdar etme ve birbirleriyle bu konuda danışmalarda bulunma yükümlülüğü içerisinde, uyum ve kararlılıkla hareket ederek ortak eylem kararı alıp uygulayacaklardır*

** Demokratik prensipleri ve demokratik kurumların güçlendirmek, insan hakları ile azınlık haklarına saygıyı geliştirmek; Bir bölgede siyasal istikrarın geliştirmek, bölgesel veya bölge altı ekonomik ve siyasal bütünlüşmeyi teşvik etmek amacıyla siyasal ve ekonomik altyapı kurmaya katkı sağlamak; Çatışmaların çözümlenmesine ve önlenmesine katkı sağlamak; Kriz durumlarında uluslararası koordinasyonun oluşturulmasına destek olmak; Silahların yayılmasını önlemek, terörizm ve uyuşturucu trafiği gibi beynelmilel çıkarları ilgilendiren konularda var olan işbirliğini güçlendirmek.

İlk kez 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşmasıyla ODGP, alanında karar alma sürecine getirilen yapıcı çekimserlik müessesesi (*Constructive Abstention*), söz konusu antlaşmanın 23. madde birinci fıkrasında düzenlenmiştir. Buna göre, ODGP sütununda kararlar oybirliği ile alınmaktadır. Çekimser kalan bir veya birden çok üyenin tutumu, kararın çıkmasını engellememektedir. Bu durumda, bir veya birden çok üyenin çekimser kalmasıyla alınan karar, AB adına geçerlilik taşımakta, buna karşılık çekimser kalan üye veya üyelerden söz konusu kararın gereklerini yerine getirmeleri istenmemektedir. Çekimser kalan üye veya üyeler bir açıklama yaparak, Birliği bağlayan kararın yürütülmesiyle* ilgili olmadıklarını ifade etmektedirler.

4.2.3.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'na Enerjinin Etkisi

Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP), Topluluk üyelerinin, savunma ve güvenlik alanında ortak sorumluluk üstlenmeleri amacıyla 1990'lı yıllarda başlattıkları bir girişimdir. Maastricht Anlaşması ile uygulamaya konulan Topluluk üç ayağından biri olan ODGP şemsiyesi altında oluşturulan yeni bir açılım olan AGSP, gelecekte AB'nin güvenlik boyutunu oluşturacaktır.

Amsterdam Antlaşması'nın 17. maddesinde** yasal zemini hazırlanan oluşturulan AGSP'nin temelleri, Fransa Cumhurbaşkanı Jacques Chirac ile İngiltere Başbakanı Tony Blair'in 1998'de Saint-Malo'da bir araya gelmeleri ile atılmıştır. Howorth'a göre³⁶⁸ Saint Malo zirvesinin yapılmasının üç önemli nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Fransa'nın uzun zamandan beri güvenlik alanında gerçek bir Avrupa ayağının oluşturulması için yaptığı baskıdır, ikinci neden, İngiltere'nin Avrupa'da savunma alanındaki bütünleşme fikrine koyduğu elli yıllık vetoyu kaldırması, üçüncüsü ise ABD'nin AB'ne daha fazla savunma alanında

* İkinci sütunda oybirliği kuralına istisna teşkil eden yapıcı çekimserlik müessesesi kimi uzmanlarca eleştirilmektedir. Bakanlar Konseyi'nde yapıcı çekimserlik müessesesi çerçevesinde karar alınabilmesi için, AT Antlaşmasınının 205. maddesi 2. fıkrasına göre, çekimser kalan üyelerin oylarının sayısının toplamın üçte birini geçmemesi gerekmektedir. Buna göre, üç büyük veya 8 küçük devlet, bu yöntemle karar alınmasını engelleyebilmektedir.

** "ODGP, eğer Avrupa Konseyi bu yönde karar verirse, ortak bir savunma anlayışına dönüşebilecek olan ortak bir savunma politikasının giderek oluşturulması dahil olmak üzere, Birliğin güvenliği ile ilgili tüm sorunları kapsar... silahlanma alanında işbirliği yapmak yoluyla, üye devletlerin uygun gördüğü ölçüde, bir ortak savunma politikası çerçevesinin aşamalı olarak oluşturulması desteklenir"

³⁶⁸ Jolyon Howorth. *European Defence and the Changing Politics of the European Union: Hanging Together or Hanging Separately?* Journal of Common Market Studies. Vol.39. No:4. November 2001. pp.28-30.

otonomi vermeye sıcak bakmaya başlamasıdır. Genelde zıt iki kutbun liderliğini yapan bu iki ülke liderinin üzerinde anlaşmaya vardığı hususlar³⁶⁹ AGSP'nin çerçevesini belirlemiştir:

- *Amsterdam Antlaşması'nın ODGP'ye ilişkin maddelerinin tam olarak ve hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi.*
- *Bu amaçla Birliğin, uluslararası krizlere müdahale edebilmek için, yeterli askeri kuvvetlerle desteklenmiş otonom eyleme geçebilecek kapasiteye ve söz konusu kuvvetleri kullanmaya karar verecek araçlara ve hazırlığa sahip olması.*
- *NATO'nun bir bütün olarak müdahil olmadığı hallerde, Birliğin askeri faaliyetler hakkında karar alıp uygulaması için, AB'nin BAB'ın varlıklarını gereksiz şekilde yinelemeden ve Birlik ile gelişmekte olan ilişkilerini de göz önünde bulunduracak biçimde, durum analizi yapabilecek, istihbarat kaynakları ve stratejik planlamaya sahip olacak uygun yapıya ve kapasiteye kavuşturulması.*
- *Avrupa'nın; güçlü ve rekabetçi bir savunma ve teknoloji sanayii ile desteklenmiş, yeni risklere hızlı bir şekilde müdahale edebilecek güçlendirilmiş silahlı kuvvetlere ihtiyacı olduğu.*

Zirve sonunda yapılan açıklamada, Avrupa güvenlik boyutuna dair en dikkat çeken nokta Topluluğun güvenlik alanında *otonomisinden* ilk defa bahsedilmesidir.³⁷⁰ Bu yaklaşım, AB'nin NATO'dan ayrı olarak hareket etme konusundaki niyetini ilk defa ifade etmesi ile farklıdır. 1999 Köln Zirvesinde³⁷¹ AB üye ülkeleri AGSP'nin kurumsal çerçevesini onaylamışlardır. Ayrıca AGSP'yi güçlendirme sürecinde Petersberg görevlerinin* merkezi rolünü vurgulamışlar;

³⁶⁹ Franco-British Summit Joint Declaration on European Defence, Saint-Malo, 4 December 1998, <http://www.bits.de/CESD-PA/8e-f.html> (15 Aralık 2006).

³⁷⁰ Pascal Boniface, *The NATO Debate in France*, NATO Conference on NATO Enlargement, 7 Ekim 1997, s.9 <http://www.nato.int/acad/conf/enlarg97/boniface.htm> (16 Aralık 2006).

³⁷¹ Presidency Conclusions, Cologne European Council, 3-4 June 1999, <http://www.europa.eu.int> (26 Haziran 2004).

* BAB üyelerinin Haziran 1992'de Almanya'nın Petersberg kasabasında yaptığı toplantıda kabul edilen hükümleridir. Petersberg Görevleri, insani görevler, arama ve kurtarma faaliyetleri, barışı koruma ve barış oluşturma faaliyetlerini de içine alan krizi yönetimi ve güç kullanmayı içermektedir. Petersberg Görevleri, Amsterdam Antlaşmasıyla AB'nin ikinci sütununu oluşturan ODGP kapsamına alınmıştır. AB içerisinde "tarafsız ülkeler" olarak bilinen İrlanda, Finlandiya, İsveç ve Avusturya, Petersberg Görevlerini içeren BAB'ın operasyonel faaliyetlerinin AB bünyesine alınmasına onay vermiştir. Bu konudaki hükümler oybirliği ile kabul edilmiştir. Öte yandan Kasım 2000'de Marsilya'da toplanan BAB Bakanlar Konseyi, Petersberg Görevlerinin AB bünyesine alınmasına ve BAB'ın görevinin Brüksel Antlaşmasınının 5. maddesiyle sınırlı kalmasına karar vermiştir. 1999 Aralık ayında toplanan Helsinki zirvesinde kurulmasına karar verilen 50-60 bin kişilik Acil Müdahale Gücü'nün faaliyetleri Petersberg görevleri ile sınırlandırılmıştır. AB ülkeleri arasında sağlanan mutabakata göre, Petersberg Görevlerini icra edecek askeri güç, çokuluslu birliklerden oluşacaktır. Söz konusu

NATO eylemlerini olumsuz etkilemeyecek, Saint-Malo Deklarasyonu'nun ikinci maddesini* teyit etmişlerdir.³⁷² Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde ise AGSP'nin amacı, “*kendi başına karar alabilme ve NATO katılımı olmaksızın uluslararası krizlere müdahale edebilme yeteneği oluşturmak*” şeklinde belirlenmiştir. Ayrıca Zirve'de belirlenen “Ana Hedefler” (*Headline Goals*) çerçevesinde, 2003 yılında faaliyete geçmek üzere, kolordu seviyesinde (*50-60 bin kişilik veya 15 tugaydan*) oluşturulacak, 60 gün içinde toplanabilecek ve görev alanında en az bir yıl kalabilecek alt yapıyla donatılmış bir acil müdahale gücünün** oluşturulması karara bağlanmıştır. Faaliyetleri daha önce belirtildiği gibi Petersberg Görevleri'yle sınırlandırılan, Acil Müdahale Gücü'nün sürekli olarak silah altında tutulması yerine, ihtiyaç duyulduğunda toplanması öngörülmüştür.³⁷³ Tüm bu yaklaşımlar, AB üye ülkelerinin, savunma harcamaları ve Avrupa savunma sanayisini bütünleştirmeleri adına cesaretlendirici bir etki yapmıştır.³⁷⁴ AB üye ülkeleri Saint-Malo Zirvesi sonrasında Avrupa savunma sanayisini bütünleştirme çalışmalarına hız vermişlerdir.³⁷⁵

1999 yılı boyunca AGSP'nin kurumsal ve askeri boyutunu şekillendirmek için kat edilen mesafe, AB üye ülkelerinde hakim olan güçlü siyasi iradenin de bir yansıması sayılmaktadır. 2000 yılı da Avrupa Konseyi'nin Santa Maria de Feira ve Nice'te yaptıkları toplantılar sonunda AGSP'nin operasyonel hale getirilmesi için önemli kararların alınması bakımından önemlidir. 2000 yılı Haziran ayında gerçekleştirilen Avrupa Feira Konseyi'nde AGSP'nin geliştirilmesi konusunda üye

güç, operasyona karar verildiğinde 60 gün içinde bir araya gelip görev sahasında asgari bir yıl kalacak donanımına sahip olacaktır

* Buna ilave olarak, söz konusu Zirve ile, NATO içinde geliştirilmekte olan ve NATO'nun askeri olarak yeniden yapılandırma planının parçası sayılan AGSK'den farklılığını vurgulamak için, AGSP (*tamamiyle AB'ye özgü askeri yetenekleri geliştirme projesi*) terimi ilk kez AB'ye ait hukuki bir belgede yer almış oluyordu

³⁷² Howorth and Forster, p.4.

** Bu gücün faaliyetlerinin Petersberg görevleri ile sınırlı tutulacağı ve gerekli komuta, kontrol, istihbarat kapasitesi, lojistik ve diğer muharebe destek hizmetleri, ayrıca hava ve deniz kuvvetleri ile takviye edilerek askeri anlamda kendi kendine yetebilecek düzeye getirileceği belirtilmiştir. Söz konusu gücün mantıken dönüşümlü olarak intikal ettirilebilir 200 bin profesyonel, iyi eğitilmiş askerden oluşmasının gerekli olduğu vurgulanmıştır. Buna ilave olarak, söz konusu Zirve ile, NATO içinde geliştirilmekte olan ve NATO'nun askeri olarak yeniden yapılandırma planının parçası sayılan AGSK'den farklılığını vurgulamak için, AGSP (*tamamiyle AB'ye özgü askeri yetenekleri geliştirme projesi*) terimi ilk kez AB'ye ait hukuki bir belgede yer almış oluyordu

³⁷³ Presidency Conclusions, Helsinki European Council, 10-11 December 1999,

<http://www.europa.eu.int> (26 Haziran 2005)

³⁷⁴ François Heisbourg, *Europe's Strategic Ambitions: The Limits of Ambiguity*, Survival, Vol:42, No:2, Summer 2000, pp.12-13.

³⁷⁵ P. Van Ham, *Europe's Common Defence Policy: Implications for the Trans-Atlantic Relationship*, Security Dialogue, Vol:31 (2), p.219.

ülkelerin kararlılığı teyit edilmiş; 2000 yılının Aralık ayında toplanan Nice Avrupa Konseyi'nde ise AGSP'nin ODGP'nin bir uzantısı olduğu resmen ilan edilmiştir. Ayrıca *Siyasi ve Güvenlik Komitesi (Political and Security Committee)*, *Avrupa Askeri Komitesi (European Military Committee)* ve *Avrupa Genel Kurmayı (European Military Staff)* adıyla üç birim oluşturulmuştur.

AGSP oluşumu, İngiltere'nin savunma ve güvenlik konularının AB içinde ele alınmasına karşı kullandığı vetoyu kaldırmasıyla, AGSP'nin askeri yapısı ve kurumsal çerçevesinin ortaya çıkması ile Topluluğun bir sütunundan çok daha fazlasını ifade etmektedir. AGSP, *Petersberg Görevleri** ile sınırlı tutulmuştur. AGSP'nin getirdiği bir başka yenilik BAB'ın operasyonel faaliyetlerinin AB içine alınmasıdır.³⁷⁶ AGSP ile AB'nin, Birliğin öncülüğünde başlatılacak askeri operasyonlarda karar verme otonomisi ve örgütsel çerçevesinin korunmaktadır. AGSP ile AB'nin Acil Müdahale Gücü'nün oluşturulmaktadır. AGSP'nin beşinci özelliği; söz konusu politika çerçevesinde AB üyesi ülkelerin, Birlik öncülüğünde yapılacak olan askeri operasyonlarda NATO imkan ve kabiliyetlerinden otomatik yararlanmak istemeleridir.

AB'nin, 2006 yılı itibariyle, Topluluk karar mekanizmaları ile sevk ve idare edeceği küresel anlamda bir ordusu bulunmamaktadır. AGSP, AB'nin küresel bir güç olabilmesi ve yakın gelecekteki enerji mücadelelerinde etkinlik sağlayabilmesi için, caydırıcı veya icracı olarak, olası bir askeri eylem imkanı adına, AB güvenlik birimlerini oluşturmak durumundadır. Soğuk savaş dönemi boyunca NATO şemsiyesi altında oluşturulmuş Avrupa güvenlik sistemi nedeniyle, çok yüksek maliyetli askeri gereksinimler (*komuta kontrol sistemleri, hava indirme ve uçarbirlik donanımı, AVACS uçakları ile yapılan muharebe istihbarat imkanları gibi*) Topluluğun kontrolünden ziyade üyelerin ulusal inisiyatiflerinde ve NATO karar mekanizması kontrolünde belirlenmiş ve temin edilmiştir. Diğer ortak politikaların gerçekleşmesini engelleyecek kadar büyük harcamalara neden olacak bu ve benzeri askeri kabiliyetlerin yenilerinin oluşturulması AB'nin mali imkanları pek olası

* Petersberg görevleri AB'nin, kolektif savunma ve otomatik müdahaleyi düzenleyen Washington Antlaşması'nın 5. maddesi ile Brüksel Antlaşması'nın 5. maddesi çerçevesinde hiçbir fonksiyon üstlenmediğini de belirtmek gerekir. Söz konusu fonksiyon, münhasıran NATO bünyesinde tutulmuştur.

³⁷⁶ Çınar Özen, *Consequences of the European Security and Defence Policy for the European Non-EU NATO Members*, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı:1, Güz 2001, s.143.

görülmemektedir. AB'nin artan enerji bağımlılığı ve enerji arzının sürekliliğinin sağlanmasının gereği dikkate alındığında, enerji bölgeleri ve enerji transit coğrafyaları üzerinde Topluluğun siyasi iradesini benimsetebilmesi ve diğer küresel aktörlerle bu bölgeden eşit imkanlarla faydalanabilmesi gereği en azından orta vadede AGSP'nin şekillenmesinde etkili olacaktır.

4.3. AB'NİN SİYASİ BÜTÜNLEŞME SÜRECİNDE ENERJİ

Victor Hugo'nun 1849'da sarf ettiği sözlerle* düşünsel temellerinin atıldığı kabul edilen AB'nin bütünleşme süreci, bugün AB kurumlarınca üzerinde uzlaşılmış, üye ülkelerce onay aşamasında olan somut bir anayasanın kabulü noktasına gelmiştir.³⁷⁷ Bu sözlerin üzerinden geçen iki asra yakın sürede Kıt'a Avrupa'sı milyonlarca insanın ölümüne neden olan iki büyük Dünya savaşına ev sahipliği yapmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşının büyük tahribatından aldığı acı derslerin etkisiyle, Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman** tarafından gündeme getirilen plan, Avrupa ülkelerinin altısının bir araya gelmesine vesile olmuş ve AB'nin günümüzdeki bütünleşme süreci ekonomik boyutu ile başlamıştır. AB siyasal bütünleşme adına şimdiye kadar hiç erişemediği kadar yüksek bir seviyeye ulaşmış olsa da, Avrupa'nın lokomotif ülkelerinin zaman içerisinde yaşadığı sıkıntılara farklı yaklaşımları ve neredeyse birbiri ile tam taksit yönde olan dış politika seçimleri Topluluğun geleceği ile ilgili tartışmaları sıcak tutmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde, uluslararası ilişkilerde bütünleşmenin kavramsal boyutu ve bütünleşme teorileri verilecek, bu teoriler ile Topluluk enerji politikalarının AB'nin geleceğine ve bütünleşme biçimlerine etkisi değerlendirilmeye çalışılacaktır.

4.3.1. Uluslararası İlişkilerde Bütünleşmenin Kavramsal Boyutu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, yeniden yapılanma sürecine giren uluslararası sistem gereği, ulusal aktörler varolabilmek adına, uluslararası ve ulus

* Victor Hugo 1849'da sarf ettiği şiirsel ifadeler: “Bir gün gelecek, bu kıt'anın tüm ulusları, kendilerine has üstün özelliklerini ve bireysel güzelliklerini kaybetmeksizin bir araya gelecekler, Avrupa kardeşliğini ve yüksek Avrupa birliğini oluşturacaklar. Bir gün gelecek, fikirlerin açıkça ifade edildiği fikirlerden başka hiçbir savaş olmayacak. Bir gün gelecek, mermilerin ve bombaların yerini oylar alacak.” şeklindeydi.

³⁷⁷ Why the European Union? http://europa.eu.int/abc/12lessons/index1_en.htm (13 Nisan 2006).

** Robert Schuman, (1886-1963) Lüksemburg'da doğmuştur. İki savaş arası dönemde Dışişleri Bakanlığı görevinde bulunmuştur. Kömür ve çelik sektörlerinin ortak yönetim altına alınmasını önermiştir. AP'nun ilk oturumunda başkan seçilmiştir. Schuman Bildirisinin yayınlandığı 9 Mayıs 1996'dan beri “Avrupa günü” olarak kutlanmaktadır.

üstü örgütlenme yoluna gitme* eğiliminde oldular. Bu eğilime hız veren temel etkenin, ulus devletlerin kendi güvenliklerini sağlama ve savunma sistemlerini geliştirme konusunda mali ve teknoloji yetersizlikleri olduğu değerlendirilmektedir. Dolayısı ile tarihte, uluslararası platformda bir çok örneği bulunan bütünleşme biçimleri, 1945 sonrası dönemde siyasi ve güvenlik sistemi üzerinde yapılacak analizlerde dikkate alınması gereken bir konu olmuştur.

Haas,³⁷⁸ bütünleşmeyi, siyasi aktörlerin sadakatlerini, beklentilerini ve siyasi eylemlerini, kurumlar aracılığıyla üye devletler üzerinde yetkilere sahip olabilecek yeni bir merkeze kaydırma konusunda ikna edilmeleri süreci olarak tanımlanmaktadır. Literatürde bütünleşme, kavramı yerine, entegrasyon veya derinleşme kavramları da kullanılmaktadır. Arı'ya göre;³⁷⁹ barışı korumak, daha büyük amaçlı kapasitelere ulaşmak, belli spesifik görevleri yapmak, yeni bir imaj ve kimlik kazanmak bütünleşmenin amaçlarıdır. Bu amaçlara ulaşabilmek için sistemdeki aktörler arasında iki farklı tip güvenlik işbirliği biçimi görülmektedir. Birincisi, daha önce bağımsız olan katılımcı ülkelerin ortak bir idari sistem altında egemenliklerini tamamen bir üst otoriteye devrettikleri (*ABD, Birleşik Krallık gibi*) birlik oluşumları,** diğeri ise katılımcı ülkelerin egemenlik haklarından vazgeçemeyerek bazı ortak görevlerini belli işbirliği platformunda yürüttükleri (*NATO, BM gibi*) çoğulcu işbirliği topluluklarıdır.

Bağımsız olan katılımcı ülkelerin ortak bir idari sistem altında egemenliklerini tamamen bir üst otoriteye devrettikleri amalgam bir güvenlik topluluğu oluşturmanın toplumsal ve ekonomik koşulları arasında; siyasi yaklaşımların uyumlu olması, ortak güçlü ekonomik beklentiler ve kazanımlar olması, siyasi, ekonomik ve idari kapasitede artış olması sayılabilir. Amalgam bir güvenlik topluluğu üyeleri, alınan ortak idari tedbirleri kabul etmek ve desteklemek durumundadırlar. Ulus-devlet veya federasyonlara benzer bir yapıya sahip amalgam

* İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan örgütlere AET (1957), NATO (1949), EFTA (1960), Afrika Birliği Örgütü (AOU,1963), Amerikan Devletleri Örgütü (OAS,1948), Varşova Paketi (VP,1955), COMECON (1949) ve Arap Birliği (1945) gibi örgütlenmeler örnek olarak verilebilir.

³⁷⁸ Ernst B. Haas; *Uniting Europe: Political, Social and Economic Forces*, Akt. Ülger s.35.

³⁷⁹ Arı, s.446.

** Arı bu tip güvenlik oluşumlarını *Amalgam Güvenlik Toplulukları* olarak ifade etmiştir.İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan örgütlere AET (1957), NATO (1949), EFTA (1960), Afrika Birliği Örgütü (AOU,1963), Amerikan Devletleri Örgütü (OAS,1948), Varşova Paketi (VP,1955), COMECON (1949) ve Arap Birliği (1945) gibi örgütlenmeler örnek olarak verilebilir.

güvenlik topluluklarında, entegre birimin tüm unsurları, tarihsel bir aşama izleyerek parçaların bir araya gelmesi veya ilgili parçaların toplanmasıyla bütünleşir. Bütünleşme, genellikle daha gelişmiş ve daha üst seviyede bulunan bir veya birkaç siyasal aktörün çevresinde toplanmayla başlar ve genişler. Amalgam yapının doğası gereği amalgam güvenlik topluluğun üyeleri arasındaki siyasal görüş ayrılıkları* azalır. Görüş ayrılıklarının bulunması halinde amalgam güvenlik topluluğu dağılabilir veya dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalabilir. Pratikte, amalgam birliklerinin tam oluşmadığı örnekler** de (*konfederasyonlar*) bulunmaktadır. Bazı amalgamlar kısmi amalgam sürecinden geçmeden genel amalgama dönüşebilir. İtalya'nın birleşmesi bu tür fonksiyonel amalgam süreci yaşanmadan gerçekleşmiş bir genel amalgam örneğidir.³⁸⁰

Uluslararası gelişmeler, çoğulcu (*plüralist*) güvenlik toplulukları oluşmasını ve sürdürülmesine daha uygun bir zemin hazırlamaktadır. Çoğulcu güvenlik topluluklarının doğası gereği hedeflere ulaşabilmek için daha az koşulun bir araya gelmesi yetmektedir.

AB siyasi bütünleşmesi halen amalgam bir birlik oluşturmaktan uzaktır. Ekonomi fonksiyonu üzerinden sağladığı başarı ile daha ziyade çoğulcu (*plüralist*) güvenlik toplulukları şeklinde ifade edilebilecek Topluluk siyasi yapısının plüralist yapısını sürdürmek yerine kısmi veya genel bir amalgam birlik şeklinde kendine uluslararası platformda yer alma olasılığı, aşağıda bütünleşme teorileri yardımı ile incelenmeye çalışılacaktır.

4.3.2. Bütünleşme Teorileri ile AB'nin Siyasi Bütünleşmesi

Topluluğun siyasi bütünleşmesinin teorik boyutu ile ilgili çalışmalar diğer boyutları ile ilgili yapılan çalışmalardan oldukça azdır. Bunun nedeni Topluluğun siyasi boyutunun hukuki bir zemininin Maastricht Anlaşmasından sonra

* Örneğin, İtalyan ve Almanya birliğinin oluşmasından sonra da Amerikan kolonilerinin 1776'da bir birlik kurmalarından sonra da savaşın birbirine karşı kullanılmaması ve aralarındaki ayrılık noktalarının artık gündeme getirilmemesi söz konusu olmuştur. İngiltere ile İrlanda arasındaki birliğin dağılması, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun dağılması ve ABD'nin 1861'de dağılma tehlikesi geçirmesi bir başka örnektir. 19.yüzyıldaki Alman Gümrük Birliği, İsviçre Kantonları, İngiltere ile Galler ve İngiltere ile İskoçya arasındaki birleşmeler daha sonra genel amalgama dönüşmüş olan kısmi amalgamlardır.

** 19.yüzyıldaki Alman Gümrük Birliği, İsviçre Kantonları, İngiltere ile Galler ve İngiltere ile İskoçya arasındaki birleşmeler daha sonra genel amalgama dönüşmüş olan kısmi amalgamlardır.

³⁸⁰ Arı, 459.

oluşturulmasıdır. Uluslararası ilişkiler disiplininde devletler, federasyonlar, konfederasyonlar, birlikler ve ulus üstü yapılanmaları kapsamında, AB'nin bütünleşmesini açıklamak amacını taşıyan bir çok teori üretilmiştir. Ancak bu teorilerde, AB bütünleşmesinin ekonomik boyutu incelenmiş, siyasi boyutunda dış politika genelde ihmal edilmiştir.

Arı,³⁸¹ uluslararası ilişkilerde işbirliğini açıklamak için Plüralizm (*çoğulculuk*), Liberalizm, Transnasyonalizm ve Karşılıklı Bağımlılık Yaklaşımı, Çok taraflılık Teorisi gibi teorileri ve yaklaşımları kullanmıştır. Ülger,³⁸² uluslararası teoriler arasından Neofonksiyonalist Teori, Dünya Sistemi Yaklaşımı Teorisi ve Klasik Uluslararası İlişkiler Teorisi (*Realist Teori*) olmak üzere seçtiği üç teori ile AB'nin siyasi bütünleşmesini izah etmeye çalışmıştır.

Arı, Neofonksiyonalist Teori konusunda çalışma yapan teorisyenlerin yaklaşımlarını vererek, AB'nin bütünleşmesine açıklamalar getirmeye çalışırken, Ülger ise, yaptığı analiz sonucunda, çalışması kapsamına aldığı diğer teorileri yetersiz bulmuş, AB'nin siyasi bütünleşmesinin izahının ancak *Klasik Uluslararası İlişkiler Teorisi (Realist Teori)* ile yapılabileceğini ileri sürmüştür. Bu açıklamalar kapsamında, çalışmanın hacmi dikkate alınarak, tüm bütünleşme teorileri yerine, siyasi bütünleşme konusunda en yaygın olarak kullanılan *Neofonksiyonalist Teori* hakkında kısa bilgi verilmiştir.

Neofonksiyonalizm teorisini temelinde fonksiyonalizm yaklaşımı bulunmaktadır, aslında bir anlamda onun devamı sayılabilir. Ernst Haas, Philippe Schmitter, Leon Lindberg, Joseph Nye, Robert Keohane ve Lawrence Scheinman AB'nin oluşumunu neofonksiyonalizm teorisi ile açıklamaya çalışan teorisyenlerdir. Mitrany'nin dallanma (*ramification*) olarak ifade ettiği görüşleri, Haas teorisinde *spill-over* kavramı şeklinde yer bulmuştur. *Spill-over* etkisi denen bu yaklaşıma göre, bir sektörde gerçekleşen entegrasyonun diğer sektörlerdeki entegrasyonu teşvik edeceği kabul edilmektedir. Joseph Nye, *otomatik siyasallaşma* ve *spill over* etkilerinin Haas ve Mitrany'nin ifade ettiği gibi her zaman olumlu olmayacağını ileri

³⁸¹ Arı, ss.341-485.

³⁸² Ülger, s.32.

sürmektedir. Nye'ye göre, Fonksiyonların arasındaki bağlantı* *spill-over* etkisi yapıyorsa, bu süreç *spill-back* şeklinde de işleyebilir. Avrupa ekonomik işbirliğini inceleyen Leon Lindberg, 1950-70 arası dönemde, AT'nun kurumsal yapısının büyüdüğünü, örgütsel alt birimlerin niceliğinde, düzenlenen toplantı sayısında ve kolektif birim sayılarında artışlar olduğunu görmüştür.

AET'nu en iyi entegrasyon örneği olarak gösteren, Amitai Etzioni,³⁸³ güçlü birliğin merkezinde tek bir güçlü devlet** olabileceği gibi birden fazla devletin liderliğinde de bir birleşmenin gerçekleşebileceği ileri sürerek, bu yaklaşımın Deustch'un kullandığı merkez bölge (*core area*) kavramına benzediğini belirtmektedir. Bazı birliklerde bir devlet açıkça süper devlet rolü oynarken bazılarında birkaç tane devlet*** başat role sahipken, pek çok birlikte, güç ve yetki bakımından tüm birlik üyeleri eşit statüdedirler. Birleşme süreci, iç dinamiklerin veya dış güçlerin etkisiyle**** başlayabilir.

Amitai Etzioni, *spill-over* kavramından önce *take-off* kavramının***** aşılması gerektiğini düşünmektedir. Türkçesi *havalanma* olan *take off* kavramı, bir uçağın yerle ilişkisinin kesildiği anı ifade etmektedir. Bu durumu entegrasyonlara benzeten Etzioni'ye göre ulus üstü bir birlikte *take-off* aşamasına kadar, egemenlik yetkisi birlik üyelerinde, *take-off* aşamasından sonra ise birliğin kendisindedir. Ekonomik alandan siyasal alana doğru olabileceğine işaret eden Haas'ın *spill-over* tanımlamasında, tereddütleri olduğunu ifade eden Etzioni'ye göre fonksiyonel entegrasyon saat yönünde ya da ters yönde gerçekleşmektedir. Saat yönünde olduğunda ilk başlangıç aşamasından sonraki aşamalar intibak aşaması

* Başka bir deyişle, mevcut bir entegrasyonun diğer alanlarda da yeni entegrasyonlara yol açmama olasılığı olduğu gibi mevcut entegrasyonun dağılma olasılığında söz edilebilir.

³⁸³ Amitai Etzioni, *The Epigenesis of Political Communities at the International Level* J.N.Rosenau, (ed.) *International Politics and Foreign Policy, A Reader in Research Theory*, New York: The Free Press, 1969, ss.346-358 (Akt., Arı, s.466).

** Prusya öncülüğündeki Alman Birliği, Gana önderliğinde gerçekleşen Gana-Gine-Mali birleşmesinin (1969) ve Mısır önderliğindeki Birleşik Arap Cumhuriyeti (BAC,1958-1961) bunun başlıca örneklerini oluşturmaktadır

*** Birinciye İngiliz Uluslar Topluluğu içinde İngiltere'nin konumu, ikinciye ise Latin Amerika Serbest Ticaret Bölgesi içinde Brezilya, Arjantin ve Şili'nin konumları örnek olarak gösterilebilir.

**** Dışarıdan bir gücün bazı devletleri birleşme doğrultusunda teşvik etmesine örnek olarak Marshall yardımı alacak Avrupa ülkelerinin Avrupa Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (OEEC,1948) şeklinde örgütlenmelerini verebiliriz. Zira bu örgütlenme ABD'nin tavsiye ve direktifleriyle gerçekleşmiştir. Birleşmenin teşvikçisi olan ülke bu birleşmenin dışında kalmayarak birleşme içinde yer alabilmektedir.

***** Bir başka deyişle uçak havalanmadan önce motorun gücüyle ivme kazanır ve bu esnada yer istasyonunun talimatlarına uygun hareket eder. Uçak yerle ilişkisi kesildikten ve havalandıktan sonra istasyonla ilişkisi normal bir seviyeye iner ve bu andan itibaren emir almaktan ziyade kendi hakkında bilgi verir ve bilgi alır.

(*yükümlülükten ziyade ödüllerin olduğu dönem*), tahsis edici aşama, sosyal bütünleştirici aşama (*itaat;compliance*) ve son olarak normatif bütünleştirici (*memnuniyet:consent*) aşamadır. Fonksiyonel bütünleşme sürecinde her iki sıra da izlenebilir. Deustch'un varsayımı dikkate alındığında saat tersi sıranın daha yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Haas'ın çalışmaları bağlamında AKÇT'yi bu yaklaşıma örnek gösteren Etzioni, intibak aşamasının gümrük birliği olarak, tahsis aşamasının ise kömür ve çelik piyasası temelinde bir ortak Pazar oluşturarak gerçekleştiğini, AP'nun ve federal ve konfederal kurumlaşmaların oluşturulmasıyla ise siyasal entegrasyon ve dolayısıyla normatif düzeyin başlama aşamasına geldiğini ifade etmektedir. Haas'ın 1957'de yaptığı çalışmanın döneminde, supranasyonal örgütlenmelerin gelişmemiş olduğuna dikkat çeken Etzioni, birlik oluşturmaya çalışan ülkelerin özelliklerine, meydana getirilmeye çalışılan birliğin niteliğine ve fonksiyonel sıralamaya bağlı olarak birliğin gerçekleşme olasılığının yükseleceğini vurgulamaktadır. Başka bir deyişle birleşmeye çalışan devletlerin, bağımsızlık durumlarına, sanayileşme seviyelerine veya ulusçuluk baskınlık derecesine göre takip edilecek sıra, farklılaşabilmektedir. Ayrıca birliğin amacının siyasal yoksa ekonomik olması da bu konu da etkili olabilmektedir. Bir birleşme için ideal birleşme sırasının izlenmemesi birliğin gerçekleşmesini engelleyebilir.

Bütünleşme teorileri kapsamında Topluluğun siyasi bütünleşmesinin tüm boyutlarını izah edebilecek bir teori olmadığı değerlendirilmektedir. Ülger, her ne kadar spill-over etkisinin dış politikada etkili olamadığı gerekçesi ile neofonksiyonalist teorisi ile AB bütünleşmesinin tam olarak izah edilmesinin mümkün olmadığını iddia etse de, Etzioni'nin teorisinin bizce bütünleşme sürecine en uygun teori olduğu değerlendirilmektedir. Teori kapsamında Etzioni'nin merkez bölgesini (*core area*) AB için Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi lokomotif ülkelerin oluşturduğu değerlendirilebilir. Etzioni'ye göre bazı ulus birliklerinde bir devlet açıkça süper devlet rolü oynarken bazılarında birkaç tane devletin süper devlet rolünü yerine getirdikleri gözlenebilmektedir. Bu yaklaşım AB'nin tek bir başat ülke başat etrafında toplanmamasını da izah etmektedir. Etzioni'nin ifade ettiği take-off aşamasını, Topluluk için örneklemek gerekirse bir ülkenin AB üyesi olması adına geçirdiği süreç veya AB Anayasasını tüm onay süreçlerinden geçirmesi ile tamamlayacağı süreç olarak değerlendirilebilir. Haas'ın *spill-over* etkisi ise

Topluluğun ekonomik sektörde elde ettiği başarıları diğer sektörler taşıması ile gerçekleşmektedir. Ülger'in itirazı bu noktadır. Ona göre Topluluk seviyesinde ekonomik alanda elde edilen başarıya rağmen, tek bir Topluluk dış politikası oluşturulamaması, spill-over etkisinin gerçekleşmediğini göstermektedir. Ancak mevcut durumda net bir olumsuzluk yakın gelecekte başarılı sonuçlar alınmayacağını göstermez. Etzioni'ye göre fonksiyonel entegrasyon saat yönünde gelişmesi konusunda AKÇT'yi ardından kömür ve çelik piyasası temelinde bir ortak Pazarı ve Avrupa Parlamentosu'nun aşamalı olarak oluşturulması güzel birer örnektir. Fonksiyonel bütünleşme farklılığı yaklaşımı da AB ile uyumludur. Euro alanına katılmayarak belli fonksiyonel alanlarda İngiltere'nin geri durması teorisinin bu boyutuna örnek oluşturmaktadır.

4.3.3. AB'nin Olası Bütünleşme Seçeneklerinde Enerjinin Analizi

Avrupa'yı birleştirme düşüncesinin, çok eski tarihlerde önemli düşünürler ve siyasiler tarafından ifade edildiğine daha önce değinilmişti. Ancak siyasi birleşme sürecinin resmen 1648 Westphalia Antlaşması ile birlikte başladığı ve ancak ulus-devletlerin ortaya çıkışından sonra Avrupa Federasyonu düşüncesinin olduğu kabul edilir. 1648 Westphalia Antlaşmasının üzerinden 300 yıl geçtikten sonra 1948'de Churchill'in³⁸⁴ Zürich'te yaptığı konuşmada ortaya attığı *Avrupa Birleşik Devletleri* fikri, tarihi boyunca birbirleri ile savaşmış olan Avrupalılara pek gerçeğe dönüştürülecek gibi gelmemişti. Günümüzde AB'nin bütünleşme sürecinde, (*üye ülkelerin bazılarında yapılan referandumlarda reddedilmesine rağmen, en azından*) Topluluk organlarında ve üye ülke hükümet ve devlet başkanlarınca Konvansiyonun* onaylanması aşamasına gelinmiştir.

Yine de AB'nin geleceğinde birden fazla siyasi bütünleşme pratiklerinin görülebileceği sıkça ifade edilmekte ve özellikle Topluluğun yaşadığı kriz dönemlerinde bu seçeneklerden olumsuz olanların gündeme getirilmektedir. Bu yaklaşımlardan altısında³⁸⁵ (*Çok Vitesli Avrupa, Değişken Geometrili Avrupa,*

³⁸⁴ Avrupa Ulus-Devletlerinden Federal Avrupa Birliğine, <http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> (7 Mart 2006)

* Konvansiyon ikinci bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

³⁸⁵ Karluk, ss. 31-41.

Seçmeli Avrupa, Avrupa Birleşik Devletleri, Tek Merkezli Birbirine Geçmiş Halkalar Şeklinde bir Avrupa, Esnek Bütünleşme) enerjinin etkisi yeri tespit edilmiştir.

Çok Vitesli Avrupa (Multi Speed Europe); Çok vitesli Avrupa, AB bütünleşmesinde belirlenen ortak hedeflere üye ülkelerin farklı tarihlerde ulaşmasını öngören bir yaklaşımdır. AB homojen bir yapıya sahip olmaması ve ülkelerin birbirleri arasında nispi farklılıkların olması nedeniyle, üye veya aday ülkelerin Topluluk müktesebatına uyumlaştırması ve Topluluk normlarına aynı zamanda ulaşması pek mümkün değildir. Ülkeler belirledikleri alanlarda, karşılıklı çıkarlarını gözeterek, kapasiteleri ölçüsünde farklı sürelerde ortak hedeflere ulaşmalıdır. Bu yaklaşımın sonuçta bütünleşmenin tamamlanmasını ancak sürecin üyelerce ülke yeteneklerine bağlı olarak gerçekleştirilmesini öngörmektedir. Belli alanlarda farklı hızlarda bütünleşme veya derinleşme olası iken belli alanlarda Topluluk ortalamasının gerisinde kalınmasının önemli sorunlar yaratacağı değerlendirilmektedir. Çok Vitesli Avrupa yaklaşımı ilk kez, 1975 yılında Tindemans tarafından hazırlanan raporda³⁸⁶ ve Spinelli'nin 1984 tarihli AB Antlaşması Taslağı'nda görülmüştür. Tek pazara ilişkin düzenlemelerden kimi üyelerin geçici olarak muaf tutulması, AB'ye yeni katılan devletler için geçiş dönemi verilmesi ve Maastricht Antlaşmasıyla üye ülkelere ekonomik ve parasal birliğe katılmalarının farklı tarihlerde olabileceğinin öngörülmesi, Çok Vitesli Avrupa yaklaşımının pratikte görülen örnekleridir.³⁸⁷

Avrupa bütünleşmesine ilişkin yaklaşımlardan ikincisi, *Değişken Geometri* *Avrupa (Variable Geometry Europe)* modelidir. Almanya tarafından önerilen bu modelde AB ülkelerinin merkez çekirdek (*hard core*) ve çevre olmak üzere iki ana kategoriye ayrılması, merkez çekirdekteki ülkelerin bütünleşme seviyesinin diğerlerinden daha önde olması varsayımına dayanmaktadır. Merkez çekirdeği Topluluk hedeflerine en ileri seviyede ulaşabilen, çoğunluğunu kurucuların oluşturduğu ülkeler yer alırken, çevre ülkeler ise bütünleşmenin belli alanlarında kendisini muaf tutan veya bütünleşme gereklerini yerine getirme kapasitesinden

³⁸⁶The Tindemans Report:all right for some governments (and the powerful forces?) from Europe (19-20 January 1976)

<http://www.ena.lu/europe/crisis-recovery/right-governments-powerful-forces-europe-1976.htm> (17 Mart 2006)

³⁸⁷İrfan Kaya Ülger, *Avrupa Birliği Ansiklopedisi*,

http://www.turk-ab.org/yayinlar/ab_bilinci_serisi.asp (14 Mart 2006).

yoksun ülkelerdir. Çevre ülkelerin oluşturduğu halka tek tip değildir. Bu ülkeler bütünleşme seviyesine katılım düzeyine göre kendi aralarında kategorilere ayrılabilirler. Çevre ülkeler çekirdeğe katılıp katılmamakta serbesttir. Bununla birlikte, tıpkı Çok Vitesli Avrupa yaklaşımında olduğu gibi Değişken Geometrilik Avrupa yaklaşımında da asgari bir ortak bütünleşme zorunlu görülmektedir. 1992 yılında imzalanan ve 1993 Kasım ayında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşmasının ekonomik ve parasal birlik hedefleri için öngörülen hükümler bu modelin pratik uygulamasında rastlanılan örneklerdir. AB çerçevesi dışında gerçekleşen Schengen inisiyatifi kapsamındaki ülkeler bu modele uymaktadır.

Tek Merkezli Birbirine Geçmiş Halkalar (Europe of Concentric Circles) Yaklaşımı; Almanya'nın önerdiği Değişken Geometrilik Avrupa Yaklaşımı'na alternatif olarak Fransızlar tarafından ortaya atılmıştır. Bu yaklaşımda Topluluğun bütünleşme ile genişleme süreçlerinin eş zamanlı olarak işletilebilmesi öngörülmektedir. Yaklaşımda tek merkezli halkaların en içte kalanı merkez çekirdektir. Merkez halkaya dahil olan ülkeler bütünleşme sürecinde derinleşmeyi ve hızlanmayı hedefleyen ülkelerdir. Bu ülkeler, ODGP oluşturacak ve EPB'yi gerçekleştireceklerdir. Değişken geometrilik Avrupa yaklaşımından farkı merkez çekirdeğe hangi ülkelerin dahil olacağını belirtmemesidir. Merkez ülkeler objektif kriterlere göre belirlenecek, normatif bir alan yaratılmayacaktır. Tek merkezli ikinci halkayı, tüm üye ülkeler ile tam üyeliğe aday olan ortak ülkeler oluşturacaktır. İkinci halkanın kapsamındaki ülkeler zamanla merkez halkaya dahil olabilirler. Tek merkezli dış halka, yakın gelecekte AB'ne tam üyelik hedefi olmayan ülkelerden oluşacaktır. Bu halkaya dahil olan ülkeler, Topluluğa güçlü, ticaret anlaşmaları veya diğer angajmanlarla bağlı olacaklardır. Sonuçta AB üye veya aday ülkelerin, ortak politikalara zaman içinde uyum sağlamaları* ile aşamalı olarak tek merkezli

* En içteki halkada, bütünleşme sürecinde en ileri seviyeye gelişmiş olan AB ülkeleri vardır. Bu ülkeler, EPB'yi gerçekleştirmiş, ODGP oluşturulmuşlardır. Merkez çekirdeğin dışındaki ikinci halka, çekirdeğin öngördüğü bütünleşme seviyesini sayılamamış olan AB üyelerini kapsamaktadır. Bu halkaya dahil olabilmek için AB ortak politikalarının benimsenmiş olması gerekir. 3. halkaya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovenya, Estonya, GKRY, Slovakya, Litvanya ve Letonya dahildir. 4. Dördüncü halkada Bulgaristan, Romanya yer alacaktır. AB'ne Katılım Öncesi Stratejisi, dördüncü halkadaki ülkeleri kapsamaktadır. Bu halkaya dahil olan ülkeler, AB'ne orta vadede tam üye olabilecek ülkelerdir. 5. halkada AB'nin ticaret anlaşmaları imzaladığı ülkeler yer alacaktır. Bu ülkeler, AB'nin bütünleşme süreci ile alakasız olduklarından, en dışındaki halkada bulunmaktadır. Aslında 3. halka olması gereken Türkiye, AB ile GB'ni gerçekleştirmiş olmasına rağmen 3. ve 4. halkaya dahil olamamıştır.

halkaların sayısı ikiye inecek ve zaman içinde tüm ülkeler merkez halkada buluşacaklardır.

Seçmeli Avrupa (A La Carte Europe); Avrupa bütünleşmesinde üye devletlerin uygun gördükleri program ve politikaları seçmelerini ve sadece onlara katılmalarını öngören modeldir. Bu programa göre, üye devletler Avrupa bütünleşmesi içerisinde, bir mönüden yemek seçer gibi çıkarlarına en uygun politikaları seçecek ve sadece onlara katılacaklardır. Bununla birlikte, bu yaklaşımda bütün üye devletlerin asgari ortak hedefi benimsemeleri zorunludur. AB'nin bütünleşmesini imkansızlaştıran bir yaklaşımdır. Kurucu Antlaşmalarla çelişen bu model İngiltere gibi ülkelere desteklenmektedir. Seçmeli Avrupa modelinin sonucunda Topluluk aşamalı olarak gümrük birliği veya serbest ticaret bölgesine dönüşebilecektir.

Avrupa Birleşik Devletleri (United States of Europe) Yaklaşımı; AB'ni federe devletler yapısına dönüştürmeye amaçlamaktadır. Üye ülkelerin milli egemenliklerini her alanda AB organlarına devretmeleri anlamına gelmektedir. Gerçekleşme olasılığı en azından şimdilik pek mümkün görülmemektedir. Özellikle dış politika konusunda yaşanan sıkıntılar göz önüne alındığında başarıya ulaşması uzun zaman alabilecektir.

Esnek Bütünleşme (Flexible Integration) Yaklaşımı; Bütünleşmenin gerçekleştirilmesi için farklı bir yöntem benimsemektedir. Bu yaklaşıma göre ülkelerin bütünleşme sürecinde buldukları yerler ya da öngörülen politikaları gerçekleştirme seviyeleri, önemini kaybetmektedir. Yaklaşım, AB politikalarını iki gruba ayırmaktadır. İlk grup, her ülke için uyulması zorunlu politikalardan meydana gelmektedir. Bu politikalar AB'nin ortak paydasıdır. İkinci grup ise seçimlik politikalardan oluşmaktadır. Tam üye ve aday ülkeler bu gruptaki politikalardan istediklerini benimseyerek aralarında serbest işbirliği (*serbest ortaklık*) kurulabileceklerdir. Her ülkenin serbest ortaklığa dahil olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bu yaklaşım, AB'ne dahil olmak isteyen tüm aday ülkelere tam üyelik hakkı tanımaktadır. Tek şart, ülkelerin gruptaki ortak paydayı oluşturan zorunlu politikalara uyum sağlamalarıdır. Esnek Bütünleşme, Yaklaşımı aynı

zamanda ikinci gruptaki seçimlik politikalarla ülkelere serbestlik tanımakta, Değişken Geometrilili Avrupa Yaklaşımı'nın her ülke için çizdiği bütünleşmeye uyumu, bir zorunluluk olmaktan çıkmaktadır.

Karluk,³⁸⁸ bu yaklaşımları yorumlarken AB'nin 21. yüzyıldaki yapısında tek bir kurumsal çatı altında olmasının önemini vurgulayarak, merkez çekirdek içinde olan üye ülkeler diğer üye ülkelerden önce bazı hedeflere ulaşmak için ortak kurumları kullanabileceklerini iddia etmiştir. Uzun vadede Schengen Antlaşması'nda olduğu gibi Kurucu Antlaşmalar çerçevesi dışında bir merkez çekirdek oluşturulmayacaktır. Esnek bütünleşme ile de AB, hızı ve hedefleri üye ülkelere göre değişiklik gösteren bir bütünleşme anlayışı içinde olacaktır. Birbiri içine geçen halkalar Avrupa'sında merkez halkanın içinde tek para, savunma birliği gibi konularda bütünleşmek isteyen üye ülkeler bulunacak, bunun çerçevesindeki halka ise *kamu hukuku* olacaktır. Bu kapsamda bütün üye ülkeleri içerecek, daha dış bir halka da bütün aday üye ülkeleri kapsayabilecektir. Başta eski AB Komisyonu Başkanı Jacques Delors ve bir dizi devlet adamı çok vitesli Avrupa yaklaşımını savunmuşlardır. Alman Dışişleri Bakanı Joschka Fischer 12 Mayıs 2000'de Berlin'de Humboldt Üniversitesi'ndeki tarihi konuşma ile, İngiltere eski Başbakanı Margareth Thatcher'in 20 Eylül 1988'de Belçika'nın Bruges şehrinde yaptığı konuşmaya cevap vermiştir. Avrupa bütünleşmesinin hedefinin Avrupa Federasyonu olması gereği* üzerinde durmuş, bütünleşme için bir Avrupa çekirdeğinin oluşturulmasını önermiştir. Brüksel'in ulus devletlerle çelişmeyen fakat onları tamamlayan ortak yasama ve yürütme mekanizmalarıyla donanmasını, bunun da ancak mevcut üye ülkelerin öncülerini kapsayan ve lokomotif görevi yapacak çekirdek bir grubun kendi arasında yeni bir anlaşma imzalamasıyla mümkün olabileceğini açıklamıştır. Bu konuşmanın ardından, Avrupa bütünleşmesinin

³⁸⁸ Karluk, s.40.

* *Konfederasyondan Federasyona Avrupa'nın Bütünleşmesi'nin Alacağı Nihai Biçim Üzerine Düşünceler* başlıklı konuşmasında Fischer, "Avrupa bütünleşmesinin son tuğlası, yani siyasal bütünleşme de artık yerine konmalıdır. Avrupa parlamentosu iki meclisli hale gelmelidir. Birinci Meclis, aynı zamanda ulusal meclislerin de üyesi olan seçilmiş üyelerden oluşmalıdır. İkinci Meclis ise ya doğrudan seçilen senatörlerden ya da bir tür devletler meclisi olmalıdır. Avrupa Konseyi bir Avrupa Hükümeti biçimine dönüşmeli veya seçimle gelen Avrupa Komisyonu'nun başkanına geniş yetkiler tanınmalıdır. AB üyelerinin çoğu ya da bir bölümü, bir Avrupa anayasası üzerinde anlaşarak siyasal bütünleşmeye öncülük etmelidirler."

egemen ulus-devletlerin artan işbirliği veya egemenliğin devredildiği federasyon seçeneklerinden* hangisi olacağı tartışılmıştır.

Yukarıda detayları verilen altı bütünleşme alternatifine, Topluluğun lokomotif ülkelerinin yaklaşımı ışığında; AB'nin 21.yüzyıldaki olası yapısı konusundaki seçeneklerin gerçekleşmesinde enerjinin etkisini incelemek için, seçeneklerin Topluluğun geleceği hakkındaki öngörüsüne bakılarak sınıflandırması daha doğru olacaktır. Bahsedilen altı farklı yaklaşımın *Esnek Bütünleşme* ve *Seçmeli Avrupa* yaklaşımları dışında kalan dört yaklaşımında da farklı hız ve biçimlerde de olsa süreç sonunda Topluluğun siyasi boyutu dahil olmak üzere tam bütünleşme sağlanacağı öngörülmektedir. Burada farklı hız ve biçimlerde de olsa Avrupa'nın bir şekilde bütünleşeceğini ifade eden çok vitesli Avrupa; değişken geometri Avrupa, Avrupa birleşik devletleri, tek merkezli birbirine geçmiş halkalar şeklinde bir Avrupa yaklaşımlarının pratikte gerçekleşmesi enerji stratejileri ve politikalarının uyumlaştırılması ile mümkün olabilecektir. Bu dört yaklaşımda üye ülkeler bir şekilde ulusal enerji stratejileri ve politikaları üzerindeki egemenlik haklarını aşamalı olarak Topluluğa devredecekler ve enerji konularında Topluluk ortak karar mekanizmaları ve kurumları etkili olacaktır. Bir başka deyişle, tam bütünleşmeyi öngören bu dört yaklaşımın başarıya ulaşması ulusal enerji stratejileri ve politikalarının uyumlaştırılarak Topluluk seviyesine taşınması şartına bağlıdır. Diğer iki yaklaşım olan *Esnek Bütünleşme* ve *Seçmeli Avrupa* yaklaşımlarının doğası gereği, aday ülkelerin uygun gördükleri program ve politikaları seçmeleri ve sadece onlara katılmaları öngörüldüğünden, bu yaklaşımlarda AB'nin bütünleşmesinin başarısı, ulusal enerji strateji ve politika tercihlerine bağlı olacaktır. Bütünleşme başarısı adayların ulusal enerji stratejilerine bağlı olduğu kadar, Topluluğun o dönem için izlediği enerji politikasının hedefleri ve öncelikleri ile enerji politikasının sağladığı avantajlara da bağlı olacaktır. Bütünleşme sürecinde Topluluk ile üye ülkelerin işbirliği yapması gereken konuların başında; çevreye

* Fischer'in Almanya Başbakanı Gerhart Schröder ve Fransız liderler (milliyetçi görüşleriyle tanınan İçişleri Bakanı Jean-pierre Chevènement hariç) tarafından desteklenirken, İngiltere tarafından desteklenmemiştir. Topluluk için *Franco-Germen İmparatorluğu* benzetmesinin yapılmasına neden olan Almanya ile Fransa'nın AB bütünleşmesine yönelik olumlu yaklaşımları, merkezinde Fransız-Alman işbirliğinin yer aldığı bir "*Avrupa Çekirdeği*"nin öncülüğünde, bir yandan genişlerken öte yandan federalleşme yönünde derinleşen bir Avrupa olması yönünde iradedir. İngiltere ise Hükümetler arası işbirliğini ilerleten, ama siyasal bütünleşmeden kaçınan bir Avrupa tarafından desteklenmektedir.

etkileri ve enerji şebekelerinin sınır ötesi yapısı gereği, ulusal coğrafyalarla sınırlandırılmayan enerji konuları gelmektedir. Topluluğun ve üyelerin enerji yaklaşımlarındaki radikal farklılıklar giderilemediği takdirde, ulusal çözümler yerine küresel çözümler gerektiren enerji sorunları *Esnek Bütünleşme* ve *Seçmeli Avrupa* yaklaşımlarının başarıya ulaşmasına engel olacaktır.

Sonuç olarak, enerji alanında tam bir uzlaşma ve işbirliği sağlanmadığı takdirde, süreç ve sonuçları farklı da olsa, yukarıda bahsedilen altı farklı AB bütünleşme yaklaşımının hiçbirisinde başarı sağlanamayacaktır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ENERJİ POLİTİKASININ ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE STRATEJİK ETKİLERİ

Uluslararası siyasal sistem ve güvenlik sisteminin model ve teorilerinin en önemli bileşenlerinden birisinin enerji olduğuna daha önceki bölümlerde değinilmiş, bu model ve teorilerin enerji ile etkileşiminden bahsedilmişti. Konunun pratiğe dönüşümü çerçevesinde, enerji ile ilgili uluslararası gelişmeler, AB boyutu ağırlıklı olarak ele alınarak, AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisinin stratejik analizi yapılmıştır.

5.1. ENERJİNİN ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİSİ

Batı dünyasının enerji bağımlılığının artma eğilimi içinde olmasının da etkisiyle, enerji arzının kesintiye uğramasının potansiyel nedenleri ve olası sonuçları üzerine yapılmış bir çok çalışma³⁸⁹ bulunmaktadır. Ulusüstü seviyede enerji politikası enstrümanları arasında bulunan enerji sürdürülebilirliği ve enerji krizleri incelemeye değerdir.

5.1.1. Ulusüstü Seviyede Enerji Politikası Enstrümanları

Enerji Arzının Sürdürülebilirliği ve Enerji Krizleri; AB, hazırladığı Yeşil Kitap'ta³⁹⁰ Avrupa'nın geleceğinin güvenli, makul fiyatlı, çevreye duyarlı sürdürülebilir bir enerji arzına bağlı olduğunu ifade ederken AB için enerji arzının iç ve dış olmak üzere iki boyutu olduğunu belirtmiştir. AB için enerji arzının iç boyutu tüketici, çevre, güvenlik politik ve ekonomik boyutları kapsamına alırken, dış boyutu enerji arz ve talebi arasındaki açığı kapatmak için yeterli ve uygun arz koşullarının sağlanması ile ilgilidir. İç enerji potansiyelini dikkate alarak dış bağımlılıktan

³⁸⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Study on Energy Supply Security and Geopolitics, Final Report, January 2004, DGTREN, Contract number TREN/C1-06-2002, ETAP programme, (By the Clingendael International Energy Programme (CIEP), Institute for International Relations 'Clingendael', The Hague, the Netherlands); Green Paper "Towards a European strategy for a security of energy supply"; Bielecky, J., "Energy Security: is the Wolf at the Door?", *Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol. 42, 2002; Horsnell, P., *The Probability of Oil Market Disruptions: with an Emphasis on the Middle East*, Houston: Rice University/James Baker III Institute for Public Policy, 2000; Stern, J., *The Security of European Natural Gas Supplies*, London: The Royal Institute for International Affairs, 2002; IEA, *Regulatory Reform of European Gas*, Paris: IEA/OECD, 2001; IEA, *Flexibility in Natural Gas Supply and Demand*, Paris: IEA/OECD, 2002; Mitchell, J.V., 'Renewing energy security'. London: RIIA, July 2002-09-24.

³⁹⁰ Green Paper, *Towards a European strategy for a security of energy Supply*, Technical Document Commission Européenne, s.1.

kurtulma hedefi yerine dışa bağımlılığı yönetebilme hedefine yoğunlaşan³⁹¹ Topluluk, bu kapsamda Yeşil Kitap'ta AB enerji arzı için fiziksel ve ekonomik olmak üzere iki farklı riski vurgulamıştır. Fiziksel riskler kısa vadeli enerji arz kesintileri ile bir veya birden fazla enerji kaynağının veya belli bir coğrafyadan yapılan arzın kesintiye uğraması olarak ifade edilmiş, ekonomik riskler ise endişe uyandıracak seviyelere ulaşan fiyat sapmaları olarak gösterilmiştir. Komisyonun 1995'te enerji üzerine yayınladığı Beyaz Kitap³⁹² enerji arz güvenliğinin önemini vurgulamaktadır. Uluslararası Enerji Ajansı enerji arz güvenliğine elektrik arzı boyutu ile yaklaştığı çalışmasında³⁹³ yeterli arzın sağlanması için; ulaşılabilir yakıt çeşitlemelerine ait farklı teknoloji seçimlerinin ve elektrik enerjisinin iletim şebekelerinin yeterliliğinin gereğini vurgulamıştır. Ajansın daha önce yaptığı değerlendirmede³⁹⁴ ise enerji güvenliğinin enerji pazarının işleyişinin bozulmasından kaçınmanın ötesinde bir unsur olduğu ifade edilmiş, bununla birlikte enerji güvenliğinin sağlanması adına olası riskler için bir takım ilave yaklaşımlar* ileri sürmüştür. Bu yaklaşımlar, çok boyutlu bir fenomen olarak, enerji arzı güvenliğinin, çok farklı nedenlerden çok farklı biçimlerde belli çerçevede belli zaman veya belli yerlerde çok farklı sonuçlar doğuracak önemli kavram olduğunu göstermektedir.

Arz güvenliği ile sebep sonuç ilişkisi içinde olan, hem üretici hem de tüketici ülkelerin ekonomilerinde önemli etkiler yaratacak seviyede enerji arz veya talebinin aniden denge noktasından sapmasını ifade eden enerji krizlerinin³⁹⁵ farklı nedenleri bulunmaktadır. Kısa vadede üretici ülkelerdeki iç ekonomik ve siyasi istikrarsızlık; ithalat veya ihracat kısıtlamaları veya boykot ambargo benzeri uygulamalar nedeni ile enerji arzı kesintiye uğrayabilir. Kısa veya uzun dönemde önemli ekonomik etkiler yaratan fiyat artışları da arz boyutlu enerji kriz nedenleri arasındadır. Enerji

³⁹¹ *European Commission Report, Energy and Transport 2000-2004*, Directorate-General for Energy and Transport, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. s.52.

³⁹² COM(95)682 of 20.12.1995 – An Energy Policy for the European Union

³⁹³ IEA, *Flexibility in Natural Gas Supply and Demand*, Paris: IEA/OECD, 2002; Mitchell, J.V., 'Renewing energy security'. London: RIIA, Temmuz 2002.

³⁹⁴ IEA, *The IEA Natural Gas Security Study*, Paris: IEA/OECD, 1995, ss.17, 23, 26.

* Uzun Dönemli Risk; Ekonomik veya siyasi nedenlerden kaynaklanan artan talebin karşılanması için yeni bir arzın sağlanması, Disruption Riski; Var olan kaynakların politik uyumsuzluklar, kazalar veya çok sıradışı iklim şartları, Teknik Riskler; Kazalar, sabotaj veya doğal felaketler, Dağıtım Riskleri; Uzun dönemli enerji dağıtımının mobilize alt yapısının yetersizliği, Siyasi Riskler; Ulusal veya uluslararası bir oluşumun neden olacağı düzensizlikler.

³⁹⁵ DGTREN, *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, Final Report, January 2004, Contract number TREN/C1-06-2002, ETAP programme, (By the Clingendael International Energy Programme (CIEP), Institute for International Relations 'Clingendael', The Hague, the Netherlands), s.36.

krizlerinin nedeni sadece üretim kısıtlamaları değil, aynı zamanda üretimin talep miktarını aşması sonucu, fiyatların düşmesidir. Bu durumda tüketici ülkelerde enerji pazarına arz yapan şirketlerin aynı zamanda üretici ülkelerde de faaliyet göstermeleri nedeniyle düşük seviyede bir fiyatla üretim yapmaları imkansızlaşırken, bu durum, uzun vadede ihracat ve hükümet gelirlerinin düşmesi sonucunu da beraberinde getirir. Sonuç olarak, gerek enerji arzının kısıtlanması, gerekse talebin arz miktarını aşması olarak görülen her iki durumda da, sürdürülebilir bir enerji dengesinin ulusal enerji piyasası için sağlanmasından da söz etmek mümkün değildir. Tüketici ülkelerde yaşanabilecek gelişmeler de üretici ülkeler için enerji krizi yaratmak adına risk taşımaktadır. Bu gelişmelerin, üretici ülkeler veya bu ülkeler tarafından oluşturulmuş organizasyonların izledikleri politikaları değiştirmeleri, üretim ulaştırma ve dağıtım şebekelerine yatırım yapmamaları, üretici ülkelerdeki makro-ekonomik istikrarsızlık, enerji pazarının oluşturulmasında³⁹⁶ ve hükümetlerin izledikleri enerji politikalarında³⁹⁷ yaşanan başarısızlıklar gibi belli nedenleri bulunmaktadır.

Enerji krizleri ihracatçı ülkelerin iç politika sorunlarından da kaynaklanabilir. Nijerya'da yaşananlar iç politika sorunlarından kaynaklanan enerji krizlerine örnek olarak verilebilir. Nijerya'da bulunan kabilelerin paylaşım uzlaşmazlığı yüzünden yaşanan siyasi karmaşa nedeniyle bu ülkeden yapılan petrol arzı kesintiye uğramıştır. İhracatçı ülkelerin iç politika sorunlarından kaynaklanan sorunlar uzun vadeli enerji projeleri için yabancı yatırımcıların çekinmelerine neden olabilir. Enerji krizlerinin nedenlerinden bir diğeri, bir veya birkaç tüketici ülkeyi hedef alan bir grup üretici ülkenin ihracat kısıtlamaları olabilir. Bu kısıtlamalara örnek olarak 1973/74 petrol krizinin yaşanmasına neden olan Hollanda ABD ve Danimarka'nın boykot edilmesi amacıyla bu ülkelere yapılan ihracatın durdurulması verilebilir.* Terör faaliyetleri, insan hakları ihlalleri, özellikle nükleer kimyasal biyolojik silahlarla ilgili uluslararası anlaşmalara uyulmaması nedeni ile bir veya birden fazla üretici ülkenin

³⁹⁶ Van der Linde, C., *The State and the International Oil Market, Competition and the Changing Ownership of Crude Oil Assets*, Boston/Dordrecht/London: Kluwer Academic Publishers, 2000, pp. 67-80.(Akt:Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.37).

³⁹⁷ Shleifer A.,Vishny R.W., *The Grabbing Hand, Government Pathologies and their Cures*, Cambridge (Mass.):Harvard University Press, 1998, pp. 81-89. (Akt:Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.37)

* Bu örnekte petrol adeta bir silah gibi kullanılmıştır. 1978/79 krizlerinde ABD diplomatlarının rehin alınması ve petrol sektöründeki grev çok büyük etkiler yaratmış İran'dan petrol ithal eden tüketici ülkelerde panik yaşanmasına neden olmuştur.

uyguladığı ambargolar da enerji krizlerine neden olabilmektedir. 1990'da Irak'a uygulanan tecrit uluslararası petrol pazarına arz miktarını düşürmüştür. (*Ancak alternatif enstrümanlara sahip olmalarının avantajı ile tüketici ülkeler enerji krizinin tetiklenmesine engel olmuşlardı.*) Ham petrol rafine edilmeden kullanılamayacağı için rafine edilme sürecinde meydana gelecek olası bir aksama enerji krizlerine neden olabilecektir.³⁹⁸ Küresel petrol pazarının rafine kapasitesinin yüzde 5'ini oluşturan Kuveyt, Irak işgali altındayken, Irak'ın çekilmesi için uygulanan ambargo nedeniyle özellikle hafif rafine ürünlerinin arzında sorunlarla karşılaşmıştı.³⁹⁹

Enerji pazarında fiyatların çok düşük olması halinde kazananın çok kaybeden olacağı genel bir kabuldür. Çok düşük seviyedeki fiyatlar, üretici ülkelerin fiyatları artırma çabası gereği üretim miktarlarını azaltmalarına neden olacağından, bu durumda kaybedenler daha ziyade büyük petrol şirketleri ve tüketici ülkeler olmaktadır. Petrol fiyatlarının çok düşük olması halinde (*örneğin Uluslararası Enerji Ajansı'nın minimum fiyat olarak belirlediği varil başına 7 dolar olması halinde*), çok sayıda petrol ve doğal gaz yatırım projesi duracak, ardından enerji arzında dar boğazlar yaşanacaktır. Fiyatların bu seviyede sürmesi ise daha ciddi sorunları beraberinde getirecektir. Bu şartlar altında petrol üreten şirketler yatırım maliyetlerini ve sermayelerini karşılayamamaları nedeniyle önlemler almak zorunda kalacaklardır. Bu şartların daha da uzaması durumunda 1973 sonrası petrol piyasasında olduğu gibi şartlarının bozulmasına ve enerji yatırımlarının durma noktasına gelmesine neden olacaktır. Bu tehdidi küresel anlamda değerlendiren Uluslararası Enerji Ajansı'nın Uluslararası Enerji Programı kapsamında Kasım 1974'te oluşturduğu ve en düşük petrol fiyatının varil başına 7 dolar olmasını öngören bir *önleme* mekanizması bulunmaktadır. Bu mekanizma, petrol fiyatları pratikte, 1986'da 8 dolar ve 1998'deki 10 dolar seviyesinden başka daha düşük seviyelere düşmediğinden, pek kullanılamamış olsa da, petrol yatırımcılarına güven vermesi adına yeni enerji yatırımlarını motive etmiştir. Genelde arzu edilir gibi görünse de, yukarıda yapılan açıklamalar kapsamında, çok düşük petrol fiyatlarının AB enerji arzının güvenliği açısından önemli tehditler oluşturabilecek etkiye sahip olduğunun değerlendirilmesi yapılabilir. Enerji arz güvenliği belli politik riskler

³⁹⁸ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s.38.

³⁹⁹ Verleger, P.K. (1990) 'Understanding the 1990 Oil Crisis', *The Energy Journal*, Vol. 11. No. 4, pp.15-33.

yüzünden kesintiye uğrayabilir. Üretici ülkelerde yaşanan radikal rejim veya politika değişimleri veya iç politika dinamiklerinde yaşanan sürekli istikrarsızlık tüketici ülkelerde önemli etkiler yaratabilir. Özellikle doğrudan yabancı yatırım için yasal alt yapıya sahip olan ülkelerdeki siyasal istikrarsızlık yabancı yatırımcıyı kaçırırken, kısıtlı kapasiteli yerli yatırım nedeniyle enerji üretim kapasitesinin altında üretim yapılmasına neden olur. Rusya ve Hazar bölgesine 1990’larda yatırım yapılamaması bu konuda verilebilecek bir örnektir. Küresel anlamda ekonomik sistemde ve siyasi yapıdaki radikal değişimler petrol ve doğal gaz arzının sürekliliğinin sağlanmasında önemli derecede etkilidir. Örneğin Rusya ve Hazar petrol ve doğal gaz potansiyeline uzun süre tam olarak ulaşılabilmek mümkün değildi. 1989’da Berlin Duvarının yıkılışının ardından oluşan yeni küresel siyasi sistem kapsamında, yeniden yapılanan Doğu Avrupa ülkeleri ile eski Sovyetler Birliği ülkeleri daha fazla enerji kaynağını uluslararası pazara aktarabilir hale gelmişlerdir. Çin’in Dünya pazarlarına açılması da bu konuda verilebilecek bir başka örnektir. Tam anlamıyla transformasyonlarını gerçekleştirmemiş olsalar da Afrika, Latin Amerika ve Asya’da bulunan ülkelerin aşamalı olarak küresel pazarlara açılması enerji piyasasının arz güvenliğini etkileyecek yöne gelişmelerdir. Jeopolitik gelişmeler enerji arz güvenliği ile doğrudan ilintilidir. Uluslararası ilişkiler veya jeopolitik sistem sadece ülkeler tarafından değil, aynı zamanda ülke olmayan aktörler tarafından da şekillendirildiğinden daha önce üçüncü bölümde bahsedilmişti. Daniel Yergin’in,⁴⁰⁰

...ABD’nin 1970’lerde az petrol ithal eden ülke konumundan çok petrol ülke konumuna geçmeye karar vermesi, ABD’nin dış politikasının esasını sonsuza dek değiştirmiştir...

şeklindeki ifadesi bu yaklaşımı doğrular niteliktedir. Uluslararası ekonomik ve politik sistemde yaşanan uzlaşmazlık ve çatışmalar enerji arz güvenliğinin jeopolitik riski olarak ifade edilmektedir. Nedenleri genelde sistemin başat ülkeleri arasında yaşanan rekabet ve üstünlük sağlama gayretleri olan yerel ya da bölgesel çatışmalar enerji arzının kesintiye uğramasına neden olabilmektedir. Ortadoğu sorunu, Irak-İran arasındaki savaş, 1990’ların başındaki Irak ve 1978 İran devrimi gibi olaylar jeopolitiğin arz güvenliğini tehlikeye attığı durumlara gösterilebilecek birkaç

⁴⁰⁰ Hoyos, C., “Energy Companies see a big Future of Gas. But will the West’s increasing dependence imperil its fuel security?”, Financial Times, 15 August 2003, p.9.

örnektir. Tablo-56’da son Irak müdahalesine kadar çeşitli siyasi kriz nedenleri ile yaşanan önemli arz kesintileri ve süreleri verilmiştir:

Tablo 56 1973-1990 arası Siyasi Krizler Nedeni ile Orta Doğuda Yaşanan Arz Kesintileri

	Arz Kesintisi		Toplam Petrol Üretimi (x milyar)
	Süre	Miktar (x milyar)	
İlk Petrol krizi (<i>Ekim 1973: 4. Ortadoğu savaşı, Arap petrol üreticilerinin uyguladığı ambargo</i>)	Yaklaşık 6 ay	4,3- 4,5 milyon varil/gün (2 ay) 2,2- 2,6 milyar varil/gün (2 ay)	58 milyon varil/gün (tüm dünya üretimi) 31 milyon milyar varil/gün (OPEC)
İkinci Petrol krizi (<i>Aralık 1978ve Ekim1980: İran Devrimi, İran Irak savaşı nedeni ile petrol üretiminin hızla düşmesi</i>)	Yaklaşık 4 ay	5,3- 5,6 milyon varil/gün (2 ay) 3,8 milyon milyar varil/gün (2 ay)	63 milyon varil/gün (tüm dünya üretimi) 30 milyon milyar varil/gün (OPEC)
<i>İran Irak savaşı (Irak’ın İran’a saldırısı)</i>	Yaklaşık 5 ay	3,7- 4,1 milyon varil/gün (2 ay) 2,5- 3,0 milyar varil/gün (3 ay)	57 milyon varil/gün (tüm dünya üretimi) 18 milyon milyar varil/gün (OPEC)
Körfez Krizi(1990: Irak’ın Kuveyt’i işgal etmesi)	Yaklaşık 7 ay	5,0- 5,3 milyon varil/gün (2 ay) 4,0- 4,7 milyar varil/gün (3 ay)	66 milyon varil/gün (tüm dünya üretimi) 25 milyon milyar varil/gün (OPEC)
1999 OPEC kararı	12 aydan fazla	1 varil/gün’den fazla OPEC üretimini kesmesi	75 milyon varil/gün (tüm dünya üretimi) 31 milyon varil/gün (OPEC)

Kaynak: Felix Chr. Matthes Security of Supply - A challenge for Energy policy in Europe, Freiburg, October 2001, Öko-Institute.

Ulus üstü Seviyede Enerji Arz Güvenliği Enstrümanları; 1900’lü yıllardan beri petrol ve son 20 yıldır doğal gaz giderek daha etkin biçimde ulusal ve ulus üstü ekonomilerin temel girdisi olmakla kalmayıp, diğer enerji biçimleri ile birlikte ulusal dış ve güvenlik politika belirleyicisinin önemli bir bileşeni haline geldiğine daha önce birinci bölümde değinilmişti. Tüketici ülkelerin enerji politikalarının düşük enerji arz maliyeti, enerji arz güvenliği, çevre faktörü olarak üç temel ayak üzerine inşa edildiğinden bahsetmiştik. Ülkeler enerji ihtiyaçlarını karşılamada bu üç ana hedef üzerine yoğunlaşırken kendi iç pazarlarının dinamikleri çerçevesinde birbirinden farklı biçimlerde çok sayıda enerji politikası ve bu politikalara ait araçların seçenekleri arasında tercih yapma durumundadırlar. Ülkeler, iç kaynaklarla ithal ettikleri kaynaklar arasında dengeyi kurmaları, farklı tipteki teknolojiler arasından optimum seçimi yapabilmeleri ve son olarak çevre maliyet ve ulusal güvenlik konularını göz önüne almaları halinde başarılı olabileceklerdir.

Ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, genelde, vergiler, sübvansiyonlar, yasal düzenlemeler ve kamu iyeliğindeki enerji kurumları gibi somut enerji araçları bulunmaktadır. Burada her ülkede farklı olmak kaydı ile bu enerji politikası araçlarının teknik, doğal ve ekonomik kısıtlamalara sahip olduğunu da belirtmek gerekir. Coğrafi koşullar enerji pazarının ölçeği, enerji pazarının yapısı tüketim ve üretim potansiyeli gibi unsurlar bu araçların kullanım etkinliğini belirleyecek faktörler olarak sıralanabilir. Küresel siyasi sistemde var olabilmek için büyük önem taşıyan enerji arz güvenliğinin sürdürülebilirliğinin sağlanması için uluslararası ilişkilerde kullanılan siyasi enstrümanlar, Önlem alma (*prevention*), Caydırıcılık (*deterrence*), Kontrol altında tutma (*containment*) olarak üç sınıfta toplanabilir.⁴⁰¹ Önlem alma, arzdaki kesilmeleri indirgeyecek politik bir çevre yaratırken; caydırıcılık, siyasi nedenlerden dolayı arz kesilmesini engelleyecek politik usullerdir. Kontrol altında tutma ise arz kesilmesinin ulusal güvenlik ve ekonominin üzerindeki etkisini azaltmayı amaçlar. Enerji arz güvenliği enstrümanlarının uygulanması için kullanılan araçlar belli durumlarda bu enstrümanların sadece birine değil ikisine veya üçünün başarılmasını sağlayabilir. Örneğin, enerji politika araçlarından birisi olan stratejik petrol rezervlerinin tutulması⁴⁰² üç enstrümanın amacına hizmet ederken, bir diğer enerji politika aracı olan enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesi ise daha dar bir alanda etkili olacaktır.

Yerel Kaynaklar; Yerel kaynaklardan yerel üreticilerin enerji pazarını beslemesi halinde enerji güvenliğinin sağlanması çok daha kolaydır. Ulusal anlamda yerel enerji kaynaklarına dayalı bir ulusal enerji endüstrisini geliştirilmesi ve maliyetlerin dış enerji kaynakları ile baş edebilecek durumda olması durumunda, enerji politikalarının uygulanması için genelde çok özel gayrete gerek olmayacaktır.

Enerji Çeşitliliği; Genelde enerji arzındaki çeşitlilik ve orijin anlamında daha fazla arz güvenliği sağlar. Enerji çeşitliliği sanıldığı gibi aksine çok geniş bir

⁴⁰¹ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s.64.

⁴⁰² Directorate-General for Energy and Transport, *European Commission Report, Energy and Transport 2000-2004*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2004. s.4.

uygulama alanı bulunmaktadır. Enerji çeşitliliği, yakıt çeşitleri (*farklı karışım biçimleri ile*), yakıt kaynakları (*ithal eden şirket veya ithalatın kaynağının coğrafi konumu ile*) teknoloji tipleri ve teknoloji kaynaklarındaki çeşitlilik olarak ifade edilebilir. Son yıllarda artan doğal gaz kullanım payı, yenilenebilir enerji kaynaklarına yöneliş, biyo yakıtlarla fosil yakıtların farklı karışımlar biçiminde kullanılması, enerji çeşitliliğine verilecek örneklerdendir.

Enerji Sistemleri Esnekliği; Arzın güvenliği enerji sistemlerindeki esneklikle de güçlendirilebilir. Enerji sistemindeki esnekliğin teknik, operasyonel ve ekonomik olarak birkaç farklı biçimde pratikte uygulanır. Tekerlekli taşıtlar genellikle benzin ve dizel gibi tek çeşit yakıt kullanırlar. Son yıllarda artan bir sayıda araç hem benzin hem de LPG kullanır. Enerji sistemindeki esnekliğe dair en çok olarak elektrik üretiminde görülür.

5.1.2. Stratejik Açıdan Küresel Enerji Aktörleri

AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisinin stratejik analizinin yapılabilmesi için, uluslararası gelişmelerin doğası gereği, diğer küresel enerji aktörlerinin güncel enerji stratejilerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Çalışmanın içeriği, fosil kaynaklar üzerine yapılan analizlerden oluştuğundan, petrol ve doğal gaz rezervlerinin önemli bir kısmının bulunduğu enerji yoğun bölgeler ile en çok enerji üreten ve tüketen ülkelerin enerji potansiyel ve stratejilerinin, AB ile etkileşimi önemlidir.

5.1.2.1. Enerji Bölgeleri

Yerküredeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 70'e yakın bir bölümü⁴⁰³ Hazar Denizi ve Basra Körfezi civarında bulunmaktadır. Hazar Denizi ve Basra Körfezinin bulunduğu coğrafyalarda küresel başat aktörlerin enerji mücadeleleri siyasi, ekonomik ve askeri boyutu ile özellikle son yıllarda en üst seviyelere taşınmıştır. Enerji mücadeleleri ABD ve Rusya gibi başat aktörler ve Türkiye, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi bölgesel aktörler arasında kendi ulusal menfaatleri doğrultusunda sürmektedir. Küresel enerji pazarında Rusya, İran, Cezayir, Norveç ve

⁴⁰³ Bilim & Teknik Dergisi, "Dünya Petrol Rezervleri" Temmuz 2004 sayısı, s. 40.

Venezüella üretici ülkeler olarak önem taşıırken, Çin, Japonya, Hindistan gibi tüketici ülkeler enerji tüketim potansiyelleri ile enerji pazarını yönlendirmektedir.

5.1.2.1.1. Hazar Denizi

Hazar bölgesi ülkeleri* (*uluslararası ilişkiler terminolojisinde*) Azerbaycan, İran, Kazakistan, Rusya ve Türkmenistan olmak üzere beş ülkeden oluşmaktadır. (Tablo-62) Rus Azerbaycan'ında petrol sanayiinin gelişmesi ile Pennsylvania'daki Amerikan petrolünün gelişmesi yaklaşık olarak aynı zamanda olmuştur. 1863 yılında Bakü'de ilk rafineri inşa edilmiştir. 1877-1878 yıllarında Apsheron petrol bölgesinden Bakü'ye ilk petrol hattı döşenmiştir. Rus Devrimi yaklaşırken Rusya'nın petrolünün yüzde 95'i Bakü petrol yataklarından sağlanıyordu.⁴⁰⁴

Tablo 57 Hazar Bölgesi Ham Petrol ve Doğal Gaz Üretim Tüketim Öngörüsü

Hazar Bölgesi (Rusya-İran hariç)	Ham Petrol (1000 varil/gün)				Doğalgaz (milyar m ³ /yıl)			
	Üretim		Tüketim		Üretim		Tüketim	
	2010	2020	2010	2020	2010	2020	2010	2020
Azerbaycan	1279	1042	1350	1033	12,4	28,9	7,2	15,6
Kazakistan	1645	2500	222	362	24,3	40,3	16,6	32,7
Türkmenistan	300	260	125	168	70,6	92,5	14,1	17,1
Özbekistan	130	100	190	244	67,5	61,1	61,3	74,7
Toplam	3354	3960	774	1198	174,7	222,8	99,2	140,2
Notlar	<p>1. Hazar bölgesi kanıtlanmış petrol rezervlerinin 17 ile 44 milyar varil olduğu değerlendirilmiştir.</p> <p>2. 2004 itibariyle bölgede petrol üretimi kabaca günde 1.9 milyon varil olarak gerçekleşmiştir. 2010'da üretimin 3.1 milyon varile yaklaşacağı öngörülmektedir.</p> <p>3. Tablo'da verilen rakamlar yeni keşfedilen rezervleri de kapsayacak şekilde politik ve teknik engellerin ışığında yapılan öngörülere göre oluşturulmuştur.</p> <p>4. Öngörüler de EIA/IEO 2004., OGJ; Production, EIA; Forecasts, Interfax, IEA, CERA, SKRIN, APS Review ve World Oil, verileri ile değerlendirilmiştir.</p>							

Kaynak: Oil and Gas Journal, Research Center, Statistical Tables,

<http://shop.store.yahoo.com/ogjresearch/ogjtables.html> ve

Caspian Sea Region: Survey of Key Oil and Gas Statistics and Forecasts August 2005, Energy Information Administration http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Caspian/images/caspian_balances.xls

Hazar Denizi Yasal Rejim Tartışması; 1940 yılında yapılan anlaşmadan beri *Sovyet-İran Denizi* statüsünde olan Hazar Denizi soğuk savaş döneminde uluslararası platformda pek gündemde değildi. SSCB'nin dağılmasının ardından, Hazar

* Merkez Avrasya (*Central Eurasia*) kavramı ise Merkez Asya'yı (*Central Asia*; Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan) ve Güney Kafkasya'yı (*South Caucasus*; Ermenistan, Azerbaycan, Gürcistan) kapsamaktadır.

⁴⁰⁴ Bernard Lewis, *Ortadoğu Hristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi* (Kitabın özgün adı: *The Middle East Çeviren*; Selen Y.Kölay), Arkadaş Yayınevi, 2005, Ankara, s.409.

Denizinin enerji potansiyelinin paylaşımı, sadece bölgedeki beş ülkenin değil uluslararası arenadaki tüm aktörlerin ilgisini bölgeye çekmişti. 435 bin km² (*İran'ın dörtte biri Kuzeyden güneye 1200 km, doğudan batıya 430 km boyutundaki*)⁴⁰⁵ bu dev iç denizin bölüşümünün uluslararası karmaşık bir hukuki sorun haline gelmesinin nedeni jeopolitik güç dengeler açısından çok büyük önem taşımasından kaynaklanıyordu.

Hazar bir denizde olması gereken oşinografik özelliklere sahip olmaması nedeni ile bir *uluslararası göl*, açık denizlere bağlanan uluslararası bir su bağlantısına sahip olmaması nedeniyle de bir *iç deniz* olarak tanımlanamamaktadır. En önemli çıkışı olan Volga nehrinin Rusya hakimiyetinde olmasından dolayı, uluslararası bir kimliği de olmayan Hazar Denizinin durumunu *UNCLOS*'a göre⁴⁰⁶ veya uluslararası hukuk kaynakları tamamen açıklamak için yetersiz kalmaktadır. Bu kaos içerisinde çözüm için yapılan girişimler günümüze kadar inişli çıkışlı bir seyir içerisinde süregelmiştir. Bu kapsamda bölge ülkeleri balıkçılık, bölgesel kalkınma ve çevre konularını müzakere etmek için Astrakhan (1992) ve Tahran'da (1993) iki kere bir araya gelmişler, çetin geçen uzun süren görüşmeler sonucunda, 2001 Kasımında Rusya Kazakistan, Azerbaycan ve Türkmenistan Hazar denizinin kabul edilir sınırlarla bölünebileceğine, uzlaşmazlık halinde ikili anlaşmalarla sorunun çözümlenmesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır.⁴⁰⁷ İran sadece Deniz yatağının yüzde 12 ile 13'ünü almasını⁴⁰⁸ gerekçe göstererek bu çözüm tarzına karşı olumsuz tavır sergilemiş, ayrıca, 1921 ve 1940 sözleşmelerinin geçerliliğini koruduğunu ileri sürerek, kendisine yüzde 20'den aşağı bir deniz tabanı payı verilmesini masaya oturtmak için şart koşmuştu. Ardından Rusya ve Türkmenistan tarafından 2002'de yapılan anlaşmayı da reddetmiştir. Halen süren çözümsüzlük bölgede yapılacak büyük çaplı yatırımları engellerken yakın gelecekte soruna çözüm getirilebileceği değerlendirilmemektedir.

⁴⁰⁵ *Caspian Sea* <http://www.geocities.com/gorgancity/Caspiansea.html> (4 Mart 2006).

⁴⁰⁶ BM'nin Deniz Hukuku Konvansiyonu, 1980'lerin başlarında 135 üye ülke tarafından imzalanmıştır. UN Convention on the Law of the Sea Agreement Relating to the Implementation of Part XI of the Convention http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm (3 Mart 2006).

⁴⁰⁷ BBC Monitoring Service, November 1, 2001.

⁴⁰⁸ EIA, '*Iran-Country Analysis Brief*', May 2002, on-line version.

Hazar Bölgesi ve ABD; Önemli enerji ithalatçılarından birisi olması nedeni ile enerji kaynaklarına ulaşmayı stratejilerinde ön planda tutan ABD, sadece körfez bölgesinde değil yanı zamanda hazar bölgesinde de dominant bir etkiye sahiptir. ABD’li stratejistlerin yoğunlaştıkları nokta konunun ticari çıkarlar, güvenlik sorunları ve dış politika hedefleri arasında dengenin sağlanmasıdır. ABD’nin bölgedeki asıl gayesi, Rusya’nın bölgedeki genel dominant etkisini kırmak, bölgede etkin olmaya başlayan İran’a engel olmak maksadıyla petrol ve doğal gaz kaynaklarını ve iletim şebekelerini kontrol etmektir. Bu kapsamda bölge enerji kaynaklarının batıya aktarılmasında en ekonomik ve en güvenli yollar olan ham petrol ve doğal gaz boru hatlarının yapımına en büyük katkının* ABD tarafından yapılmış olması bu ülkenin bölgeye olan ilgisini göstermektedir. Bölgede Rusya’nın hakimiyetinin kırılması için Gürcistan, Ukrayna, Özbekistan, Azerbaycan ve Moldavya tarafından imzalanan *GUUAM* bölgesel anlaşmasının⁴⁰⁹ arka planında ABD’nin desteği bulunmaktadır. Detayları ilerideki bölümlerde verilecek olan 11 Eylül saldırılarından sonra bölgede askeri gücü ile de kendi varlığını gösteren ABD, bölgenin enerji zenginliğinden faydalanmanın yanı sıra Batı pazarlarına ve Güney Doğu Asya’ya da sevkini de kontrol etmeye çalışmaktadır. ABD’nin bölgedeki stratejik yaklaşımı bölgeyi ilgi alanları içinde tutan Rusya ve İran’ın etkisini azaltmaya çalışmaktır. Bu yaklaşımla ABD’nin bölgedeki varlığı doğal olarak özellikle Rusya, İran ve Çin için bir tehdit olarak algılanmaktadır.

Hazar Bölgesi ve Rusya; Rusya, Hazar bölgesinde dominant rolünü sürdürme ve kendi güvenlik sistemi kapsamında bölgede işbirliği oluşturma gayreti içerisinde. Yeni siyasi yapılanma sürecinde Rusya için eski Sovyet devletleri, güvenlik, siyasi ve ekonomik işbirliğini yeniden hayata geçirmek mümkündür. Bölgedeki bir diğer işbirliği, Beyaz Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya ve Tacikistan tarafından oluşturulmuş, esasen insani alanlarda ve ekonomik alanda işbirliğinin derinleştirilmesini hedefleyen Avrasya Ekonomik Topluluğu⁴¹⁰ (*Eurasian Economic Community*) girişimidir. Rusya’nın hem enerji üreticisi olması hem de

* Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı ile Trans-Hazar Petrol boru hattının yapımına en büyük katkı İran ve Rusya ile birlikte ABD hükümeti ve ABD’li petrol şirketleri tarafından yapılmıştır.

⁴⁰⁹ The Guuam Group: *History and Principles Briefing Paper, November 2000*

<http://www.guuam.org/general/browse.html> (4 Mart 2006).

⁴¹⁰ EAEC (East Asia Economic Caucus); *East Asia and the International System*,

<http://www.trilateral.org/projwork/tfrsums/tfr55.htm> (2 Mart 2006).

coğrafi pozisyonun sağladığı imkanla transit enerji köprüsü konumu ile küresel petrol pazarında önemli bir aktördür. Bölgeden ihraç edilen petrol ve özellikle doğal gazdan elde edilecek ticari kazanımların farkında olan Rusya, Rus enerji şirketleri marifetiyle bölgede liderlik konumunu (*aynı Batı şirketlerinin yaptığı gibi*) elde etmeyi hedeflemektedir. Rusların bölgede izleyeceklerini açıklamış oldukları resmi bir enerji stratejisi bulunmamaktadır. Üstelik her bakanlık, bölge yönetimi, yerel idareciler hatta bireyler bölgede kendi belirledikleri politikaları uygulamaktadır. Bu yaklaşım doğal olarak Rus dış politikasına da yansımaktadır. Bakanlıklar arasındaki koordine noksanlığı Rus enerji devlerinin bölgede etkin olmasını engellemektedir. Yüzde 10'u Rus petrol şirketi LUKoil'e ait olan ve 1994 Eylülünde imzalanan AIOC Petrol Anlaşması'nın imza törenine katılmayan Rus Dışişlerinin resmi bir açıklama ile anlaşmayı yasadışı olarak nitelendirmesine rağmen, Rus Enerji Bakanlığı'nın törende bir temsilci bulundurması Rus makamları arasındaki koordinesizliğin en güzel örneklerindedir.⁴¹¹

Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı Projesi'ne iklim koşullarının uygun olmaması nedeni ile karşı çıkan Moskova, bölgedeki bir diğer önemli boru hattı projesi olan Mavi Akım Boru hattı projesi denizin altına döşenen en derin boru hattı özelliği taşınması ve onarım bakım maliyetlerinin yüksekliğine rağmen desteklemesi bölgeye yönelik Rus stratejisini göstermektedir. Üçüncü bölümde değinildiği gibi Bölge ülkeleri ile yaptığı ikili anlaşmalar, yukarıda bahsedilen *GUUAM* anlaşması ve ABD'nin başat ülke rolü oynadığı NATO'nun doğuya doğru genişlemesi kapsamında, bölge ülkeleri üzerinde etkinliğini artırmak eğiliminde olan ABD'nin bu tutumu Rusya'yı rahatsız etmektedir. Sadece bölgede değil tüm Dünya'da ABD'nin liderlik konumuna yeni bir alternatif oluşturabilmek amacıyla, Rusya özellikle Çin ve İran ile stratejik ittifaklar oluşturma çabalarını sürdürmektedir. Bu kapsamda İran'la nükleer işbirliğine giderken ikili ekonomik siyasi ve ekonomik işbirliğini geliştirmek için Çin'le birlikte Şangay İşbirliği Örgütü⁴¹² (*Shanghai Co-operation Organisation, SCO*)'nü kurmuştur. Türkmenistan hariç tüm Merkez Asya ülkelerinin üye olduğu örgütle batının bölgedeki etkisinin azaltılması hedeflenmiştir. Rusya'nın

⁴¹¹ Azerbaijan Oil Contracts, *Azerbaijan International Operating Company (AIOC)*, http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_socar_aioc.html (5 Mart 2006).

⁴¹² Origin of the SCO (Shanghai Cooperation Organization), <http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm> (4 Mart 2006).

Sibirya petrol alanından Çin'in Daqing şehrine kadar uzanan 2,5 milyar dolarlık 2,400 km uzunluğundaki boru hattı projesini 2003 Mayıs'ında Çin Ulusal Petrol Şirketi (*China National Petroleum*) ile Rusya'nın Yukos firmasının imzalamaları, 2005 ile 2030 arasında Çin'in Rusya'dan 150 milyar dolar değerinde petrol alması konusunda anlaşmaları, Çin'in Lake Baikal kıyılarından Moğolistan'ın kuzeyinden Japonya'ya uzanacak 3,800 km. uzunluğunda ve 5,2 milyar dolar maliyete sahip bir başka petrol boru hattı için müzakerelere başlanması ile Rusya'nın Asya-Pasifik bölgesinde enerji konusunda dominant olma özelliğini uzun vadeli olarak sağlamlaştırırken, ABD'nin gayretlerini boşa çıkarma stratejisinin de bir parçası olmaktadır.⁴¹³

Hazar Bölgesi ve Çin; Çin'in bölgede etkili olması 1991 sonrasındadır. Büyüyen ekonomisi ile 2004 yılı itibari ile, Çin ABD'nin ardından Dünya'nın en çok petrol tüketen ülkeleri⁴¹⁴ sıralamasında ikinci sıradadır. Çin ekonomisinin bu şekilde büyümesinin devam etmesi bu ülkeyi artan biçimde petrol ve gaz bağımlısı yapması öngörülmektedir. Bu kapsamda bölge, Çin için hem güvenlik hem de enerji açısından büyük önem taşımaktadır. 1997'de Kazakistan'la yaptığı anlaşma ile Çin Kazak petrollerinin araştırılması hakkını ve Kazak petrol şirketi, *Aktobermunaigaz*'ın yüzde 60'ını satın almıştır. Aynı yıl içerisinde bu şirketle, Batı Kazakistan'daki Aktyubinsk ile Çin'deki Xinjiang bölgesini birbirine bağlayan 3,5 milyar dolar maliyete sahip 3 bin km uzunluğundaki boru hattı üzerinde anlaşmışlardır. Gerçekleşmesi halinde, hat İran ve Türkmenistan'a kadar uzayacak kapsamlı bir projedir. Çin'in bölgedeki iç siyasi sorunları nedeniyle zaman içerisinde proje durma noktasına gelmiştir.⁴¹⁵ Küresel siyasi yapının ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu bir sisteme doğru gitmesinden endişe eden ve bu trendi kendisine tehdit olarak algılayan Çin, özellikle kendi sınır komşularına yönelik komşuluk ilişkileri geliştirmeye başladı. Çin'in Rusya ile geliştirdiği ikili işbirliğini temelinde bu kaygı bulunmaktadır. Ancak bu aşamada sadece ABD'nin değil, uzun vadede Rusya'nın da bölgede hakim konuma gelmesinin Çin'i rahatsız edeceğini belirtmek gerekir. Çin'in en önemli

⁴¹³ China National Petroleum Corporation (CNPC), http://www.chinacp.com/eng/cporg/cporg_cnpc.html (11 Mart 2006).

⁴¹⁴ Dünyada Petrol Üretim, İhracatçı, Tüketici ve İthalatçı Ülkeleri, 2004 (milyon varil /gün)Energy Information Administration (EIA), www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ (2 Mart 2006).

⁴¹⁵ Walker, T., Corzine, R., 'China Buys \$4.3bn Kazakh Oil Stake, *Financial Times*, June 5, 1997, p. 9.

hassasiyetlerinden birisi olan Xinjiang Uighur bölgesindeki ayrılıkçı hareketlerin bölgede radikal İslam kaynaklı ayrılıkçı hareketlerden etkileneceği değerlendirilmektedir. Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Pakistan ve Hindistan'a komşu olan Xinjiang Uighur bölgesi, petrol ve doğal gaz kaynaklarının yoğun olarak bulunmasının yanı sıra seyrek nüfusu ile nükleer denemeler için elverişli olması ile de Çin için önemli bir bölgedir. İkiz kule saldırılarından çok önce uluslararası terörle savaşa başlamış olan Çin'in, ABD ile teröre yaklaşımı, Çin'in İran'ı müttefik olarak görmesi ile, ABD'nin terörist ülke olarak ilan etmesi noktasında ayrılmaktadır.

Hazar Bölgesi ve İran; İran, Hazar bölgesi petrol ve doğal gaz kaynaklarının ihraç edilmesinde sahip olduğu coğrafi avantajın yanı sıra petrol ihracatında Dünya sıralamasında dördüncü olması, Rusya'dan sonra doğal gaz üretiminde kanıtlanmış rezervler ile ikinci olması ile uluslararası anlamda önemli bir enerji aktörüdür. OPEC üyeleri arasında ikinci en büyük ihracatçı ülkedir. İran'da dokuz adet rafineri bulunmaktadır. Oldukça gelişmiş boru hatları sistemine sahiptir.⁴¹⁶ *Hürmüz Boğazı* enerji naklinde stratejik öneme sahiptir. İran, Türkmenistan'la Batı Türkmenistan'daki *Korpeze* doğal gaz bölgesi ile İran'ın kuzeyindeki *Kord-Kui* kentine bağlayan, 198,4 km. uzunluğunda boru hattı inşası için 190 milyon dolar maliyetli bir anlaşma imzalamıştır. İran, 25 yıl süre ile yılda Türkmenistan'dan 177 ile 212 milyar feet³ doğal gaz almak üzere anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmalar kapsamında Türkmen gazının yüzde 35'i İran üzerinden aktarılacaktır. Ayrıca Ermenistan ve Türkmenistan devlet başkanlarının yaptıkları anlaşma gereği Ermenistan'a satılacak yılda 70.6 milyar feet³ doğal gazın İran üzerinden taşınması, İran'ın bölgedeki stratejik konumunu güçlendirmiştir. AB'nin İran'a yaklaşımı ABD'nin yaklaşımından farklıdır. Avrupa liderleri hemen her fırsatta bir şekilde ABD'nin İran'a olası askeri müdahalelerini desteklemediklerini açıklamışlardır. 2002 yılında AB liderlerinin İran ile ticari ilişkilerin normal seyrine döneceğini açıklamaları İran üzerindeki ABD etkisinin azaltılması yönünde bir çaba olarak değerlendirilmektedir. AB, İran'ın ana ticaret ortağıdır. Yüzde 80'i petrol ve petrol ürünleri olmak üzere AB'nin yıllık ithalat oranı yaklaşık 8 milyar Euro iken İran'dan

⁴¹⁶ 'A Brief History of Iran Oil and Petroleum Industry', *Mash'al*, publication of Oil Ministry, no. 183, September 2000, pp. 30-32.

ithalatı 5.2 milyar Euro'dur. Özellikle Hazar denizinin paylaşımı konusunda yaşanan tartışmada İran çıkarımı Rusya ile işbirliğinde görmektedir. Rusya ile İran arasındaki işbirliğinin bir başka boyutu,⁴¹⁷ 1991 yılından beri Rusya'nın İran'a sağladığı modern silah ve teçhizat desteği ile nükleer teknoloji transferidir. İran'ın nükleer teknoloji ile donatılması sadece bölgede değil ABD, AB, İsrail ve Türkiye için radikal kırılmalara yaşanmasına neden olacaktır.⁴¹⁸

Hazar Bölgesi ve Türkiye; Çalışmanın ikinci bölümünde bahsedildiği gibi, Türkiye büyüyen ekonomisinin de etkisiyle artan enerji açığı ile net bir enerji ithalatçısı bir ülkedir. Türkiye'nin doğal gaz ihtiyacının yüzde 17'sini Rus doğal gazı karşılamaktadır. Tükettiği petrolün yüzde 90 gibi yüksek orandaki miktarını Suudi Arabistan, İran, Irak, Suriye gibi Orta doğu ülkeleri ve Rusya'dan ithal etmektedir. Yakın gelecekte Rus doğal gazının Türkiye'nin enerji açığını karşılayamayacağı değerlendirildiğinden Hazar bölgesinin enerji kaynaklarının Türkiye için önemli bir alternatif olacağı öngörülmektedir. Enerji açığı Türkiye gibi artan ve Kuzey denizinde üretim miktarlarının düşmesini dikkate alan AB için de önemli bir alternatif olan Hazar enerji kaynaklarının Topluluğa aktarılmasında Türkiye jeostratejik bir öneme sahiptir. Bakü Tiflis ve Mavi Akım boru hatları bu anlamda önemli projelerdir. Çok yüksek maliyetli bu projeler için uluslararası enerji aktörleri arasındaki oyunda kazananlar Hazar bölgesinin geleceğinin şekillenmesinde etkili olacaklardır. Azerbaycan petrol ve doğal gazının Gürcistan ve Türkiye üzerinden taşınması bu üç ülkeye de önemli kazançlar sağlayacaktır.⁴¹⁹ İran'ın Tebriz kentinden boru hattından* doğal gaz ithalatının Rusya'nın fiyatlarını düşürmesi nedeni ile İran'dan durdurulması⁴²⁰ Tahran ile Ankara arasında gerginlik yaratmıştı. Ekonomik İşbirliği Organizasyonu (*Economic Co-operation Organisation, ECO*)⁴²¹ örneğinde olduğu gibi Türkiye ile İran arasında olumlu yönde işbirliği girişimleri de

⁴¹⁷ Cohen, A., *Putin's Foreign Policy and US-Russian Relations*, *The Heritage Foundation*, no. 1406, January 18, 2001.

⁴¹⁸ Eisenstadt, M., *Preparing for a Nuclear Breakout in the Middle East*, *Policywatch*, no. 550, Washington D.C.:The Washington Institute for Near East Policy, August 2001.

⁴¹⁹ Ahto Lobjakas, *Caucasus: Pipelines Bring Danger Along With Wealth* <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/c23b69bf-dfbc-4ce6-bbad-c365e9919549.html> (2 Mart 2006).

* 10 Aralık 2001 açılmıştır. İran'ın Tebriz kentinden Ankara'ya yılda 10 milyar m³ doğal gaz taşımaktadır. 2,577 km uzunluğundadır.

⁴²⁰ Lelyveld, M., 'Turkey: Ankara cuts Gas Prices after Russian Concessions', *Eurasia Insight*, October 6, 2002, on-line version.

⁴²¹ *Economic Co-operation Organisation* <http://www.ecosecretariat.org/> (3 Mart 2006).

bulunmaktadır. Özbekistan'da Kerimov'un iktidardan ayrılarak İslami usullere göre yeni bir yönetimin işbaşına gelmesi Bölgedeki etkinliğin Türkiye aleyhine İran'a avantaj sağlayacağı değerlendirilmiştir. Türkiye'nin İsrail ve Azerbaycan ile yakın işbirliği halinde olması İran'ın Rusya ve Hazar bölgesindeki diğer ülkelerle yeni işbirliği arayışlarına neden olmuştur. Rusya da Türkiye'yi bölgede önemli bir rakip olarak görmektedir. Türkiye'nin doğusundaki 3. Ordunun varlığı, Türk ordusunun genelinde 25 yıllık bir modernizasyon programı uygulanıyor olması, Hazar bölgesinde askeri varlığı giderek sayıca azalan ve ekonomik olarak modernize edilemeyen Rus Ordusu tarafından endişe verici bulunmaktadır. NATO üyesi olarak soğuk savaş dönemi boyunca karşı paktlar içerisinde bulunan Türkiye, silah endüstrisi için Pazar arayan Rusya ile silah satış anlaşmaları yapmaktadır. Rusya, Türkiye'nin inisiyatifi ile başlatılan Karadeniz Ekonomik İşbirliği Organizasyonu⁴²² (*Black Sea Economic Cooperation Organisation, BSEC*)'na katılmıştır. Mavi Akım projesinde ortak menfaatler için bir araya gelen iki ülke ABD destekli BTC projesinde rakip durumundadırlar.

Hazar Bölgesi ve Avrupa Birliği; Giderek artan enerji bağımlılığı ve Kuzey denizindeki rezervlerin azalma eğilimine girmesi ile yeni kaynak arayışına giren AB için Hazar bölgesi, Ortadoğu'daki siyasi gelişmelerin de etkisi ile büyük önem kazanmıştır. Topluluk tükettiği gazın yüzde 40'a yakın bir oranını Rusya'dan ithal etmektedir. AB'nin toplam enerji ithalatının yüzde 45'ini karşılayan OPEC'in yerini alamasa da Hazar bölgesi enerji rezervleri, Topluluk için önemli bir alternatif olacaktır. Yeniden bir siyasi yapılanma için hazırlıksız olan bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından bölgede yaşanabilecek bir kaosun ekonomik ve politik etkilerinden ziyade AB'nin güvenliğine olumsuz etkileri olacağı değerlendiren AB bölgeye etkili eylemler oluşturma gayreti* içinde olmuştur. ABD'nin aksine, ne Topluluk seviyesinde ne de üye ülkeler bazında, farklı ülke öncelikleri nedeniyle bölgede kapsamlı bir politika gündemi oluşturulamamıştır. Daha önce belirtildiği gibi örneğin Almanya Doğu Avrupa, Fransa Kuzey Afrika, İngiltere ise Baltık devletlerine yönelik politikalar üzerine yoğunlaşmışlardır. AB'nin bölgedeki politikası ABD'den farklı olarak İran'la işbirliği içinde ve Rusya'yı tehdit

⁴²² *Black Sea Economic Cooperation Organisation*, <http://www.bsec-organization.org/> (3 Mart 2006).

* AB enerji programlarının detayları çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir.

eden yönü bulunmayan yaklaşımlar içermektedir. AB, 1991'den beri bölgede etkinliğini ortaklık ve işbirliği anlaşmaları ile yürütmektedir. Bu kapsamda Tacikistan hariç Beyaz Rusya, Moldavya, Moğolistan, Rusya ve and Ukrayna ile bu tarz ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Ayrıca detayları daha önce verilen enerji programları da bulunmaktadır.*

Tablo 58 Hazar Bölgesi Mevcut Petrol Boru Hatları

Petrol Boru Hattı	Güzergah	Kapasite 1000 varil/ gün	Uzunluk	Yaklaşık Maliyet	Açıklamalar
Atyrau-Samara Boru Hattı	Atyrau (Kazakistan)'dan Samara (Rusya)'ya	310	720 km	37.5 milyon dolar	Rus boru hattı sistemidir. Hattın kapasitesi ilave pompa ve ısıtma istasyonları ile artırılmıştır.
Bakü-Ceyhan	Bakü (Azerbaycan)'den Tiflis (Gürcistan) üzerinden Ceyhan'a	1000	1730 km	2.9 milyar dolar	Detayları çalışmada ayrıca verilmiştir.
Bakü-Supsa	Bakü'den Karadeniz'deki Supsa (Gürcistan) limanına	145 (600 olması öngörülmektedir.)	858 km	600 milyon dolar	1999 Nisanında aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.
Baku-Novorossiisk (Kuzey Hat)	Baku'den, Çeçenya üzerinden, Karadeniz'deki Novorossiisk (Rusya) limanına	100'den 300'e çıkarılması öngörülmektedir.	1446 km (150km'si Çeçenya'da)	Kapasite artırımı için 600 milyon dolar ihtiyaç bulunmaktadır.	1997 sonunda aktif olarak kullanılmaya başlanmıştır.
Bakü-Novorossiisk Pipeline (Çeçenya üzerinden Makhachkala bağlantısı ile)	Bakü'den Dağıstan ve Tikhoretsk (Rusya) üzerinden Karadeniz'deki Novorossiisk limanına	120 (demiryolu ile birlikte 160); Planlanan 360	340 km	140 milyon dolar	2000'den beri faaliyette.
Hazar Boru Hattı Konsorsiyumu (Caspian Pipeline Consortium (CPC))	Tengiz petrol sahasından (Kazakistan) Karadeniz'deki Novorossiisk limanına	565	1650 km	2.5 milyar dolar birinci aşama, toplam 4.2 milyar dolar tamamı	2001'de ilk tanker yüklendi.

Kaynak: [Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html);http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html

* Detaylı bilgi için çalışmanın ikinci bölümündeki *AB Enerji Programları*'na bakınız; Technical Assistance to the Commonwealth of Independent States (TACIS); Transport Corridor Europe-Caucasus-Central Asia (TRACECA); the Black Sea Regional Energy Centre (BSREC) ve the Black Sea Environmental Program (BSEP); Interstate Oil and Gas Transport to Europe (INOGATE) programlarının detayları bu bölümde verilmiştir.

AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, *The Organisation for Security and Co-operation in Europe, OSCE*) Avrupa çıkarları ile doğrudan ilintili bir başka uluslararası kurumdur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında AGİT dokümanları özellikle Paris Şartı'nda AB'nin küresel anlamda hedeflerini ABD ile baş edecek şekilde düzenlerken, Akdeniz, Ortadoğu Kuzey Afrika ve Doğu Avrupa ile Hazar bölgesine yönelik yaklaşımlarını da belirlemektedir.⁴²³

Hazar Bölgesi ve Boru Hatları; Soğuk savaş döneminde Hazar bölgesinin enerji kaynakları Rusya üzerinden veya Rusya'nın kontrolünde yapılıyordu. Özgürlüklerine kavuşmalarının ardından bölge ülkeleri bir taraftan petrol ve doğal gaz üretim hacimlerini artırmaya diğer taraftan da enerji iletim imkanlarını geliştirmeye çalıştılar. Petrolün ve özellikle doğal gazın taşınmasında en etkili ulaştırma biçimi boru hatları olmasına rağmen Hazar Bölgesinin enerji kaynaklarının üretiminde ihraç edilmesinde en büyük engel yeterli boru hattı şebekesi bulunmamasıdır. Mevcut boru hatları, kötü dizayn edilmiş kalitesiz malzemenin yapılmış, önemli miktarda bakıma ihtiyaç gösteriyor olsalar da, Rusya mevcut boru hatlarını bölgeyi kontrol altında tutabilmek için kullanıyordu. Bölge ülkeleri Rusya'ya olan bu bağımlılıktan kurtularak AB, ABD ve Asya pazarlarına açılmak için yeni boru hatları inşa etmenin veya ettirmenin yollarını aramaya başladılar.

Jeopolitik etkenlerin belirlediği bölge ülkelerinin kullanacağı; Gürcistan üzerinden Akdeniz (*Ceyhan*), İran Basra körfezi, Pakistan Hindistan Okyanusu, Çin Denizi Shanghai limanı (*İpek yolu üzerinden*), Karadeniz Baku-Supsa ve/veya Baku Novorossiysk limanı olmak üzere beş ana enerji çıkış noktası bulunmaktadır. Bu çıkış noktaları baz alınarak inşa edilen veya planlanan doğal gaz ve ham petrol boru hatları ile ilgili detaylar Tablo (58-60)'da verilmiştir.

Boru hatlarının başlangıç-varış noktaları ile sponsorlarının nitelikleri bölgedeki enerji kaynaklarının üzerindeki stratejik yaklaşımları yoruma gerek bırakmadan açıkça göstermektedir. Örneğin Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye boru hattı, başlangıç ve varış noktaları itibari ile Azerbaycan ve Türkiye arasındaki işbirliğini göstermenin yanı sıra, büyük oranda ABD tarafından mali açıdan

⁴²³ Charter of Paris, for a New Europe, Paris 1990.

desteklenmesi nedeniyle de ABD'nin bölgeyi Rusya'nın etkisinden uzak tutma stratejisinin etkin bir aracı olma özelliğini taşımaktadır.

Tablo 59 Hazar Bölgesi Planlanan ve Yapım Aşamasına Olan Petrol Boru Hatları

Petrol Boru Hattı	Güzergeh	Kapasite 1000 varil/gün	Uzunluk	Yaklaşık Maliyet	Açıklamalar
Merkez Asya	Kazakistan'dan Türkmenistan ve Afganistan üzerinden Gwadar (Pakistan)'a	1000	1733 km	2.5 milyar dolar	Anlaşma imzalanmış olmasına rağmen, proje bölgedeki siyasi karmaşa ve mali destek noksanlığı nedeni ile beklenmektedir.
Iran-Azerbaycan	Baku to Tebriz (İran)	200'den 400'e opsiyonlu önerildi.	Kesin değil	500 milyon dolar	TotalFinaElf tarafından önerilmiştir.
Iran Oil Swap	Neka (İran)'dan Tahran (İran)'a	175'den 370'e	346 km	400 ile 500 milyon arası	Yapım aşamasında
Kazakistan-Çin	Aktyubinsk (Kazakistan)'da n Xinjiang (Çin)'e	400'den 800'e opsiyonlu önerildi.	3000 km	3 –3,5 milyar dolar	Kazakistan'ın yeterli petrol akışını sağlayamaması nedeni ile 1997'de anlaşma imzalanmasına rağmen Fizibilite çalışmaları durduruldu.
Kazakistan - Türkmenistan-Iran	Kazakistan'dan Türkmenistan üzerinden Kharg Adasına (İran) on Persian Gulf	1000 önerildi	1550 km	1.2 milyar dolar	TotalFinaElf tarafından önerilmiştir. Fizibilite aşamasındadır.
Khashuri-Batum	Dubendi (Azerbaycan) 'dan Khashuri (Gürcistan) üzerinden Batum'a	İlk olarak 70, aşamalı olarak 140 ve 160	Dubendi'den Khashuri'ya demiryolu ile ardından 175 km boru hattı Khashuri'den Batum'a	70 milyon dolar boru hattının revizyonu için	ChevronTexaco, varolan boru hattının yeniden inşası ve yaygınlaştırılması projesini iptal etti.
Trans-Hazar (Kazakistan İkiz boru hatları)	Hazar denizi kıyısındaki Aqtau (Batı Kazakistan)'dan Bakü'ye; Ceyhan'a genişleme olasılığı mevcut.	-	Bakü'ye kadar 616 km	2 milyar dolar (4 milyar dolar Ceyhan opsiyonu için)	Fizibilite çalışmasının ardından 1998'de Royal/Dutch Shell,ChevronTexaco,ExxonMobil ve Kazakistan tarafından imzalanan anlaşmaya rağmen proje Hazar denizi yasal durumu üzerindeki anlaşmazlık nedeni ile durduruldu.

Kaynak: [Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html);http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html

Ayrıca bu boru hattının Arap dünyasına ait olmayan, OPEC üyesi ülkeleri kapsamına almayan laik Müslüman ülkelerin katılımı ile oluşturulması gibi farklılığı bulunmaktadır. Mavi Akım ise Türk Rus işbirliğine dayalı bir enerji aktarım projesi olması nedeniyle ABD projeye karşı tutum izlemiştir. Rus gazına yüzde 66 olan

bağımlılık proje ile 80'lere çıkacak ayrıca bölgede ABD'nin oluşturmaya çalıştığı etkiyi zayıflatacaktır. Stratejik yönleri büyük önem taşıyan BTC projesi ile Mavi Akım projelerinin doğal olarak alternatifleri de* üretilmiştir.

Tablo 60 Hazar Bölgesinde Mevcut, Planlanan ve Yapımı Süren Doğal Gaz Boru Hatları

Doğal Gaz Boru Hattı	Güzergah	Kapasite milyar m ³ /yıl	Uzunluk	Yaklaşık Maliyet	Açıklamalar
Bakü-Erzurum	Bakü (Azerbaycan)'dan Tiflis (Gürcistan) üzerinden Erzurum'a	254 (Planlanan)	900 km	1 milyar dolar	Detayları çalışmada ayrıca verilmiştir.
Merkez Asya Gaz "Centgas"	Daulatabad (Türkmenistan)'dan Herat (Afganistan) üzerinden Multan (Pakistan)'a, Hindistan'a uzatılma olasılığı var.	700	1450 km Multan'a kadar (ilave 667 km Hindistan'a)	\$2 milyar dolar Pakistan'a (500 milyon Hindistan için)	Ortaklık anlaşması Türkmenistan, Pakistan, Afganistan ve Özbekistan tarafından imzalandı.
Merkez Asya	Türkmenistan ve Özbekistan'dan Kazakistan üzerinden Saratov (Rusya)'a	3.5	-	-	Faal halde. Türkmenistan bu hattı Ukrayna'ya Rusya üzerinden toplam 8.83 trilyon f ³ (2002-2006arasında)
Çin Gas	Türkmenistan to Xinjiang (China). Japonya'ya uzatılma olasılığı var.	1	-	10 milyar dolar; Japonya ilave olursa aratacak	ExxonMobil, Mitsubishi ve CNPC tarafından fizibilitesi tamamlandı.
Trans-Hazar	Türkmen başı (Türkmenistan)'dan Bakü ve Tiflis üzerinden Erzurum'a	565 ilk aşamada, sonunda 1100	1700 km	2-3 milyar dolar	Proje durduruldu, Türkmenistan ve Azerbaycan arasında görüşmeler sürüyor.
Korpezhe-Kurt-Kui	Korpezhe (Türkmenistan)'dan Kurt-Kui (İran)'a	283-350; olası genişleme ile 459	207 km	190 milyon dolar; 2005 genişlemesi 300-400 milyon dolar	1997'den beri faal halde.

* BTC ve Mavi Akım projelerinin alternatifleri; 1. Trans-Balkan Hattı (Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan Petrol şirketleri tarafından oluşturulan konsorsiyum. Karargahı New York'ta. Doğu-Batı Koridorunun iç bölümünü oluşturarak, Hazar enerjisini Rotterdam'a ve ABD'nin kuzeyine taşınmasına imkan sağlaması hedeflenmiştir. Kar dağılımı yüzde 50 Rusya yüzde 25'er Yunanistan ve Bulgaristan şeklindedir.) 2. Ukrayna Polonya Hattı, (Odessa'dan Brody (Ukraine)'ye ve oradan Gdansk (Polonya)'ya ulaşacak ve Zastawa (Polonya) Schwechat (Avusturya), kuzey Druzhba hattı ile Plotisk (Polonya) ve/veya Gdansk (Baltık Deniz sahili)'nde son bulacaktır.) 3. Romanya, Hırvatistan hattı (Constanza (Romanya)'dan Macaristan, Slovenya ve veya Hırvatistan'dan Trieste'ye. 4. İran Pakistan Hindistan Hattı (AB tarafından ABD'nin Türkmen Afgan hattına karşı desteklenmektedir.)

Kaynak: *Caspian Sea Region: Key Oil and Gas Statistics*; <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/caspgrph.html> (5 Mayıs 2006)

5.1.2.1.2. Basra Körfezi

Basra Körfezi dünya enerji rezervlerinin yüzde 60'ından fazlasına sahip potansiyeli ile küresel enerji pazarında çok büyük önem taşımaktadır. En çetin enerji mücadelelerinin yaşandığı bölgenin önemini yakın gelecekte de koruması beklenmektedir. Bölgedeki Suudi Arabistan, BAE, Kuveyt, Irak gibi ülkeler sahip oldukları fosil enerji rezervleri ile uluslararası ilişkilerin önemli aktörleridir. 1970 sonrasında Körfez dışında petrol rezervleri bulunması, körfez petrolünün Dünya üretimindeki payını düşürse de,⁴²⁴ en azından 20-30 yıllık bir perspektifte körfez petrolünün liderliğinde değişim olacağı değerlendirilmemektedir. Basra Körfezi enerji rezervlerinin küresel enerji pazarında önemi özellikle Irak savaşı sonrası hiç olmadığı kadar artmıştır. 2020'de tüm Dünyadaki petrol ithalatının yüzde 40'ının körfez bölgesinden yapılacağı değerlendirilmektedir.⁴²⁵

ABD'nin Irak müdahalesi ayrı bir başlık altında ele alınmıştır. Diğer Körfez ülkelerini dikkate almadan, küresel enerji pazarı, Körfez bölgesi veya bölge ülkeleri için yapılacak değerlendirmeler noksan veya yanlış çıktılara neden olacağından diğer ülkeler kısaca analiz edilecektir. Basra körfezinde sürekli barış sağlayabilmenin ikisi ulus devlet olmak üzere üç önemli aktör arasında uzlaşma sağlanması ile mümkün olacağı değerlendirilmektedir. Bu aktörler, İran, Irak ve başta Suudi Arabistan olmak üzere Körfez İşbirliği Konseyi (*Gulf Co-operation Council, GCC*) ülkeleridir.⁴²⁶ Körfez İşbirliği Konseyi ülkeleri⁴²⁷ Kuveyt, Katar, Umman, Bahreyn, Birleşik Arap Emirliği ve Suudi Arabistan'dır.* Konsey, başat ülke durumundaki Suudi Arabistan'ın girişimi ile 1981 yılında kurulmuştur. Amacı körfez ülkeleri arasındaki işbirliği artırarak dış güçlerin bölgede olası bölücü hareketlerini engellemektir. Örgütün ekonomik bütünleşme süreci 1980'lerde ekonomik hayatta yaşanan değişim

⁴²⁴ Telhami, S., Hill, F., *Does Saudi Arabia Still Matter?*, *Foreign Affairs*, Vol. 81, no. 6, 2002, s. 167-78. <http://www.brookings.edu/views/articles/hillf/20021101.htm> (4 Şubat 2006).

⁴²⁵ The European Union's oil Supply, 4 October 2000 www.eu.int/comm/energy/oil/doc/2000_10_oil_supply_en.pdf, s.3.

⁴²⁶ Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.186.

⁴²⁷ Gulf Cooperation Council – GCC; <http://www.arab.de/arabinfo/gcc.htm> (6 Şubat 2006).

* Konsey başkanlığı yıllık periyotlarla üyeler arasında sıra ile yapılırken, örgütün Konseyin karargahı Suudi Arabistan'ın Riyad kentindedir.

yüzünden yavaşlamıştı. İran-İrak savaşından sonra bölgede istikrarın sağlanması için belli konularda standartlar oluşturan Konsey tarım, endüstri, güvenlik ve ticaret gibi alanlarda işbirliği gayretlerini giderek artırmıştır. Bu kapsamda Konsey ülkeleri 1982’de Körfez Standartlar Organizasyonu⁴²⁸ (*Gulf Standards Organization*)’nu, 1984’te ise Körfez Yatırım Şirketi⁴²⁹ (*Gulf Investment Corporation*)’ni kurdular. Bölge ülkelerinin en belirgin özelliği, gelirlerinin çok büyük bir oranda petrol ve doğal gaz üretim ve ihracatına bağımlı olmasıdır. Endüstrileşmiş ülkelerin aksine bu ülkelerdeki petrol zenginleri ulusal servetin neredeyse tümünü kullanmaktadırlar. Ekonomik yapıları, petrol ve doğal gaz fiyat değişimlerine karşı oldukça hassas olmasına rağmen, Konsey ülkeleri hala küresel petrol piyasasında petrol ve doğal gaz fiyatlarının belirlenmesinde etkili olamamışlardır. Bölgede Suudi Arabistan’ın dominant durumu devam etmektedir. Saddam’ın yönetime karşı yapılan ABD’nin Irak müdahalesinin bölgede huzuru ve istikrarı sağlama adına yakın gelecekte pek başarı vaat etmemesi bölgede istikrarsızlığın uzun süre devam edeceği öngörüsünü beraberinde getirmektedir. ABD bölgede petrolün öneminin artması nedeniyle Ortadoğu’yla iki savaş arası dönemde ilgilenmeye başlamıştır. Amerikan petrol şirketleri bu dönemden başlayarak Irak, İran, Kuveyt ve Bahreyn’de işletme konsorsiyumlarına katılmaya başladılar. ABD, bu kapsamda 1938’de Suudi Arabistan’da ayrıcalıklar elde etmiştir.⁴³⁰

Bölge ülkeleri ana enerji üreticisi ve ihracatçısı olmaları nedeni ile ayrı başlık altında inceleneceğinden Körfez bölgesi ile ilgili daha fazla detay verilmesine gerek olmadığı değerlendirilmiştir.

5.1.2.2. Enerji Üreten Ülkeler

İran, Suudi Arabistan, Cezayir ve Venezüella gibi ülkeler küresel enerji pazarında etkili olabilecek miktarda petrol ve doğal gaz rezervlerine sahiptir.

⁴²⁸ *Gulf Standards Organization*, www.gccstandards.org/english/index.html (6 Şubat 2006).

⁴²⁹ *Gulf Investment Corporation*, www.gulfinvestmentcorp.com/ (6 Şubat 2006).

⁴³⁰ Maxime Lefebvre, *Amerikan Dış Politikası* (Kitabın özgün adı: La politique étrangère américaine Çeviren; İsmail Yerguz), İletişim Yayınları, Birinci Baskı, 2005, İstanbul, s.119.

5.1.2.2.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, 10.37 milyar varil/gün kapasitesi ile petrol üretiminde, 8.73 milyar varil/gün kapasite ile petrol ihracatında Dünya lideri olması ve 235 Trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile sadece bölgede değil aynı zamanda küresel anlamda önemli bir enerji aktörüdür.⁴³¹ Batısında Kızıldeniz, doğusunda Basra Körfezi yer almaktadır. Kuzeyde Ürdün ve Irak, kuzeydoğuda Kuveyt, doğuda Katar, BAE ve Umman, güneyde ise Yemen ile sınır komşusudur. Basra Körfezini kontrol eden ve Arap Yarımadası'nın büyük bir bölümünü oluşturan bir ülke konumu* itibariyle jeostratejik öneme sahiptir. Suudi Arabistan İslami şeriat kuralları üzerine kurulu bir krallıktır. 1982 yılından beri Kral Fahd (*Bin Abd Al Aziz Al Saud*)⁴³² Cumhurbaşkanlığı ve Devlet Başkanlığı makamında bulunmaktadır. Adalet kurumları şeriat mahkemeleri, uyuşmazlık divanları ve uzlaştırma komitelerinden oluşmaktadır. Suudi Arabistan Dünya petrol rezervlerinin yüzde 25'ine doğalgaz rezervlerinin yüzde 3,7'sine sahiptir. Petrol fiyatları ve üretilen ulusal petrol miktarının Suudi Arabistan ekonomisi ve devlet bütçesi üzerindeki belirleyici rolü sürmektedir. Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara rağmen, Suudi Arabistan toplam ihracatı ve GSMH'sı içindeki oranı kayda değer ölçüde değişmemektedir. Petrol fiyatlarındaki düşüşler ya da yükselişler büyüme oranına, cari işlemler dengesine ve bütçeye doğrudan yansımaktadır. Nüfusu 23 milyona yaklaşırken kişi başına gelir 10 bin doların üzerindedir.

Suudi Arabistan'ın Ulusal Güvenlik Sistemine Etkisinin Analizi; Arap ve İslam davalarını desteklemek, Suudi Arabistan'ın dış politikasının temel ilkelerinden birisidir. Suudi Arabistan, belirlediği dış politika hedeflerine ulaşabilmek için elinde bulundurduğu çeşitli dış politika araçlarını kullanmaktadır. Bunların başında, İslamiyet'in iki kutsal şehri olan Mekke ve Medine'yi topraklarında bulundurmasının Arap ve İslam alemindeki dini/psikolojik etkisi yer almaktadır. İkiz Kule

⁴³¹ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47\(Dec.10,2004\)From:U.S.Energy Information Administration. http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal,%20Vol.102,%20No.47(Dec.10,2004)From:U.S.Energy%20Information%20Administration.%20http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html) (3 Şubat 2006).

* S.Arabistan'ın toplam yüzölçümü, 1,960,582 km²'dir. Arazi şekilleri bakımından genel olarak çöllerle kaplıdır. Kara sınırları toplamı 4.415 km, toplam sahil şeridi uzunluğu ise 2.640 km'dir. Çoğunlukla yerleşim olmayan kum çöllerini sebebi ile büyük sıcaklık farklılıkları olan sert bir çöl iklimine sahiptir. Arazisinin sadece 4350 km²'si sulu tarıma elverişlidir.

⁴³² King Abdul Aziz bin Abdul Rahman Al Saud (Ibn Saud) <http://www.saudinf.com/MAIN/b42.htm>(2 Şubat 2006).

saldırıların ardından Afganistan'daki Taliban rejimini sona erdirip Irak'ı hedef alan ABD'ne karşı tutucular cihad çağrılarını artırmışlardır. Sayıları azımsanamayacak bir düzeyde olan Usame Bin Ladin yanlıları da, ABD'nin baskılarıyla kendilerine karşı harekete geçen rejimi hedef almışlardır. Kuruluşundan sonraki yaklaşık 50 yıl süresince devlet oluşum sürecini büyük ölçüde tamamladığı kabul edilen Suudi Arabistan'ın nüfus kapasitesi ve askeri gücünün yetersizliği sebebiyle dış politikada *denge* siyaseti izlemek durumunda kaldığı söylenebilir. Suudi Arabistan, bu bağlamda, bölgesel tehdit unsurlarına denge teşkil edecek bir dış aktörün desteğine sırtını dayama lüzumunu hissetmiştir. 1930'lu yıllardan 50'li yıllara kadar Ürdün ve Irak'taki Haşimiler, 1960'lı yıllarda Nasır idaresindeki Mısır ve onun desteklediği Yemen, 1970'lerde Yemen ve Oman'daki radikal sol hareketler, 1980'lerde Şii rejimini ihraç etmeye çalışan İran ve 1990'larda Kuveyt'i işgal eden Irak'a karşı denge arayışında olmuş, bölgede diğer Körfez ülkeleri ile bölge dışında da başta ABD olmak üzere diğer önde gelen Batılı ülkeler ile böyle bir dengeyi sağlamıştır.

5.1.2.2.2. Rusya

Rusya, 9.27 milyar varil/gün kapasitesi ile petrol üretiminde ve 6.67 milyar varil/gün kapasite ile petrol ihracatında Suudi Arabistan'dan sonra Dünya ikincisi olması ve 1680 Trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri Dünya lideri olması itibari ile küresel anlamda önemli bir enerji aktörüdür.⁴³³

1991 yılının sonunda Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, Rusya devlet ve millet kimliğini revize ederken dış politikasına da yeni yaklaşımlar getirdi. Rusya'yı ABD'nin ikinci kutbu olarak küresel bir güç olması gerektiğini savunanlar ve daha liberal ve demokratik batı ile işbirliği içinde olan bir Rusya olması gerektiği görüşünü savunanlar olmak üzere Rusya'da halen iki farklı görüş bulunmaktadır. 1980'lerdeki *Perestroika* döneminde su üstüne çıkan bu görüş ayrılığı kapsamında Batı yanlılarına göre Rusya'ya da çoğulcu demokrasinin uygulanması gerekirken, diğer tarafta Avrasya (*Eurasianists*) tarafının görüşünü savunanlara göre Rusya sosyolojik, coğrafi, tarihi ve kültürel olarak ne batı ne de doğuya aittir. Avrasyacılar,

⁴³³ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal), Vol.102, No.47 (Dec.10,2004) From: U.S. Energy Information Administration. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

Rusya'nın güçlü bir devlet olarak Avrasya kıta'sının süper gücü olması gerekmektedir.⁴³⁴ Başkan Putin, Rusya'nın sınırlı siyasi ve ekonomik gücüne dikkat çekerek imtiyaz sağlanması gerektiğini ileri sürmüştür.⁴³⁵ Putin başkanlığındaki yönetim beklenenin aksine iç ve dış politika konularında sıkı bir kontrol sağlamıştır. Putin'in çalışmanın içeriği ile ilgili önemli eylemi, (*medya gündeminin belirlenmesinde etkili olan ve oligarşik görüşlere sahip bazı politbüro üyeleri** ile birlikte) Gazprom'un yöneticileri ve Savunma bakanlığı ile koordine etmeden ve Kremlin'den onay almadan İran'la nükleer görüşmeleri kesen Atom Enerjisi Bakanı Yevgeny Adamov'u değiştirmesi olmuştur. Önceki başkan Yeltsin'in Duma ile uzlaşmaz ilişkilerinin aksine, Putin'in politikaları Duma'dan destek görmektedir.⁴³⁶

Rusya'nın iç siyasi sorunları bu ülkenin enerji dinamiklerini etkileyecek yöndedir. 1991'de Rusya'dan bağımsızlığını ilan eden Çeçenya'ya 1994'te Rus birliklerini girmesi ile başlayan çatışmalar** Bakü-Novorossiysk petrol hattından yapılan enerji arzının güvenliğini tehdit etmektedir. Çeçen savaşının ilk yıllarında bazı Dağıstan'lı savaşçılar, Çeçen tarafından savaşa katılmışlardır. Bu yüzden Rusya tarafından bombalanan Çeçenya'daki istikrarsızlık devam etmektedir. Prigorodny arazisi için İnguş bölgesinde ve Kuzey Oseta'da 1992'de başlayan savaş 400 kişinin ölümüne, 60 bine yakın kişinin göç etmesine neden olmuştur.⁴³⁷

Ortadoğu'da İran, Irak ve Türkiye, Rusya açısından diğerlerinden daha önemli üç ülkedir. İran ve Türkiye, Rusya ile askeri ve ekonomik ticari ortak olarak işbirliği halinde olsalar da, Merkez Asya ve Güney Kafkaslardaki ekonomik ve siyasi alanlarda Rusya'nın rakibidirler. Daha önce belirtildiği gibi, Rusya'ya 8 milyar dolar borcu olan Irak, Rus petrol şirketlerinin pay alması adına önemli bir enerji pazarıdır. Suudi Arabistan ve İsrail, Rusya'nın bu ülkelere nazaran daha az ilgi alanına girse

⁴³⁴ Amalendu, M., 'Shanghai 5 and the emerging alliance in Central Asia: the closed society and its enemies', *Central Asian Survey*, Vol. 20, no. 3, 2001, pp. 305-321.

⁴³⁵ Smith, M.A., *Russian Foreign Policy 2000: The Near Abroad*, Conflict Studies Research Center, December, 2000.

* Boris Berezovsky ve Vladimir Gusinsky.

⁴³⁶ Detaylı bilgi için bakınız: See Putin'in 16 Mayıs 2003'deki konuşması (State of the Union Address)

** Çeçen savaşında çoğu sivil 100 bine yakın kişi ölmüştür. Ruslar 1999'da Çeçenya'yı yeniden işgal ettiler. Sorun hala çözülebilmemiş değildir. İkiz kule saldırıları sonrasında ABD'nin yeni geliştirdiği konsept kapsamında, Rusya bölgede daha kolay hareket serbestisi bulmuştur. 2002 Ekiminde Moskova'nın Zavod Tiyatrosuna yapılan baskın tüm Dünya'nın dikkatini bölgeye çekmişti.

⁴³⁷ Center for Defense Information (CDI), In the Spotlight: *The Special Purpose Islamic Regiment*, March 28, 2003, <http://www.cdi.org>. (2 Mart 2006).

de, önemli bir petrol üreticisi olan Rusya'nın küresel petrol fiyatlarının belirlenmesi konusunda diğer önemli bir üretici ülke olan Suudi Arabistan'a ihtiyacı bulunmaktadır. Yukarıda bahsedilen Rusya'nın iç siyasi sorunlarından birisi olan dini öğelere sahip Çeçen direnişçilerinin Suudi Arabistan tarafından desteklenmesi şüphesi Rusya'yı tedirgin etmektedir. Eski Rusya döneminde İsrail'e göçen çok sayıda insan nedeniyle ticari ve kültürel nedenlerden dolayı Rusya ve İsrail'in pek çok ortak yanı bulunmaktadır. Her iki ülkenin siyasi karşıtlarının İslami kimliği taşımaları nedeniyle, bu ülkeler için ayrı bir işbirliği gereği doğurmaktadır. Bu kapsamda, (*helikopterler ve AWACS uçakları gibi*) ortak askeri malzeme üretimi ve satışı bu iki ülkenin işbirliği yaptığı konuların başında gelmektedir. Rusya'nın İran'la işbirliği içinde olduğu askeri ve nükleer konular ise Rus-İsrail ilişkilerinde önemli bir çelişkidir. Rusya bu ülkelerle olan ilişkilerini, örneğin petrol sektöründe gelişim alanında Irak'la, nükleer teknoloji satışında İran'la silah satışında yasal olarak Türkiye ve İran'la yasa dışı olarak Irak'la, doğal gaz satışında Türkiye ile olmak üzere belli alanlara yoğunlaştırmıştır. Çeçen sorunu, Rusya ile ilişkilerini üst seviyede tutmaya çalışan İran ile Türkiye'deki kamuoyu Ruslara karşı Çeçenleri desteklemektedir. AB'nin en büyük komşusu Rusya olmasına, Rusya'nın en önemli ticari ortağı ve direk yabancı yatırımların en büyük payının AB'ne ait olmasına rağmen Rusya'nın AB ile ilişkileri ticaret kısıtlamaları vizeler, Çeçenya'da yaşanan insan hakları ihlalleri gibi nedenlerle sürekli olarak kesintiye uğramıştır. Rusya'nın AB ile ilişkilerinin odak noktası enerjidir. Rusya, tek başına AB'nin doğalgaz ihtiyacının yarısını uranyum ihtiyacının üçte birini karşılamaktadır.⁴³⁸ Charles Grant ve Katinka Barysch'a göre* AB'nin Rus enerji pazarı ile ilgilenmesinin birden fazla nedeni bulunmaktadır. Rus kaynaklı enerji fiyatları küresel enerji pazarına göre daha düşüktür. Gazprom'un Rus enerji pazarındaki tekeli kendi piyasasını serbestleştirmeye çalışan AB için engel teşkil etmektedir. Ayrıca Rus enerji pazarının yeterli potansiyele sahip olmasına rağmen düşük gelişim hızı nedeniyle, müdahale edilmemesi halinde, AB'nin artan enerji açığını yakın gelecekte kapatamayacağı öngörülmektedir. Rus enerji pazarında önemli bir yer tutan nükleer enerji sektöründe

⁴³⁸ European Energy Priorities, An outline of the European Commission's plans for 2005, European Commission Directorate-General for Energy and Transport, p.6.

http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_fr.html (2 Kasım 2005).

* Charles Grant, Avrupa Reform Merkezinin (*the Centre for European Reform*), yöneticisidir. Katinka Barysch ise aynı merkezde başekonomisttir.

AB standartlarına uyum sağlanmasının teknik ve mali boyutu önemli sıkıntılar yaratmaktadır. Üstelik, AB yasal mevzuatı, zenginleştirilmiş uranyum ithal miktarının yüzde 20'yi aşmasına müsaade etmemektedir. Petrol sektöründe daha fazla AB yatırımına ihtiyaç duyulurken özellikle genişleme sonrasında elektrik pazarında Rusya'dan ithal edilen elektrik enerjisinin uzun vadeli perspektiflere ihtiyacı bulunmaktadır.⁴³⁹ Kısaca AB ile Rusya ilişkilerinde her iki tarafta birbirine ihtiyaçları olduğunun bilincinde olarak üst seviyelerde işbirliklerini devam ettirecekleri değerlendirilmektedir.

Rusya'nın ABD ile ilişkileri 11 Eylül saldırılarından sonra oldukça farklı bir biçimde gelişmiştir. Saldırıların ardından Rusya terör ile mücadele kapsamında ABD tarafından yapılan eylemleri desteklemiştir. Ancak Irak savaşı Rusya için tam bir çelişki olmuştur. Bir tarafta Rusya'nın ekonomik çıkarları için önem taşıyan Irak petrol rezervleri diğer taraftan terörle mücadele eden ABD'nin desteklenmesi Rusya'yı tam bir açmazın içinde bırakmıştır. Putin Irak savaşına karşı çıkan Fransa ve Almanya ile aynı tarafı seçmiştir. Rusya'daki Müslüman nüfusu da dikkate alan Putin, zaten Çeçen savaşı yüzünden gerilimi artan bu kesimin reaksiyonundan endişe etmiştir. Fransa ve Almanya ile aynı safta savaşa karşı çıkmak aynı zamanda olası bir Franco-Germen-Rus bloğunun oluşumuna neden olacak ve ABD'nin tek başat aktör olarak küresel sistemde belirleyici rolünü kısıtlayacaktır. Ancak, diğer taraftan ABD ile iyi ilişkiler, Irak'ın yeniden organize edilmesinde ve enerji kaynaklarının paylaşımında Rusya için önemlidir.⁴⁴⁰ Kısaca Rusya'nın enerji stratejisinin esasını kendi öz kaynaklarının küresel enerji pazarındaki payını artırmak oluşturmaktadır.⁴⁴¹

Rusya uluslararası ilişkilerde her dönemde etkili olmuş önemli bir aktördür. Daniel Kimmage⁴⁴² Rusya daha önce Hristiyanlığın savunucusu olarak kendisini üçüncü Roma ilan etmesi ve ardından Konüizmle küresel dengeleri değiştiren iki önemli fikri ortaya atmıştır. Üçüncü ve son hamleyi ABD'nin yönlendirdiği kabul edilen küreselleşmeye karşı durma olabileceğini ifade etmiştir. Rusya'nın bu

⁴³⁹ Charles Grant ve Katinka Barysch, *The EU-Russia Energy Dialogue*, Centre for European Reform Briefing Note, Mayıs 2003

⁴⁴⁰ Amineh, M.P., *Russian Foreign Policy Toward Iran and Central Asia 2000-2003*, forthcoming. 2003.

⁴⁴¹ Gaddy Clifford, *Russia's Gas Strategy*;

<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/c23b69bf-dfbc-4ce6-bbad-c365e9919549.html> (3 Mart 2006).

⁴⁴² Daniel Kimmage, Central Asia: The Mechanics Of Russian Influence,

<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/09/6d5eb0e7-46c9-478f-a061-721c7a849264.html> (3 Mart 2006).

yaklaşım ile yakın gelecekte bu konumunu enerji ağırlıklı olarak sürdüreceği değerlendirilmektedir.

5.1.2.2.3. İran

İran, 4 milyar varil/gün ham petrol üretim kapasitesi (petrol üreten ülkeler sıralamasında Suudi Arabistan, Rusya ve ABD'nin ardından dördüncü) 2,55 milyar varil/gün ham petrol ihracat kapasitesi (petrol ihraç eden ülkeler sıralamasında Suudi Arabistan, Rusya ve Norveç'in ardından dördüncü) ve 940 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile önemli bir petrol ülkesidir.⁴⁴³ İran,* kuzeyde Hazar Denizi, Ermenistan, Azerbaycan ve Türkmenistan, doğuda Afganistan ve Pakistan, güneyde Umman Denizi, güney batıda Basra Körfezi, batıda Irak ve Türkiye ile çevrelenmiş bulunmaktadır. Ortadoğu'da bugün genelde hakim olan Batı ülkelerine karşı duyulan düşmanlık İran'da da yoğun olarak görülmektedir.⁴⁴⁴ İslam Devrimi'nin gerçekleştirdiği 1979 yılına kadar İran monarşik bir devlettir. Devrimden sonra İslam dini devletin ve toplumun her kademesinde hakim duruma gelmiştir. İran'daki siyasi rejim, kaynağını Humeyni tarafından yazılmış olan Hükümet-i İslam adlı kitaptan almıştır. İran İslami Danışma Meclisi, Anayasayı Koruyucular Konseyi (Şurayı Nigehban) ve Milli Uzlaştırma Konseyi temel siyasi** organlardır. İran'da yürütme görevini icra eden Hükümet, Cumhurbaşkanı, 7 Cumhurbaşkanı Yardımcısı ve 20 Bakandan oluşmaktadır. 1989'da Başbakanlık kaldırılarak, başkanlık sistemine geçilmiştir. Yargı sistemi bağımsız görünmesine rağmen, dini makamların doğrudan kontrolü altında bulunmaktadır. Dış ticaret fazlası veren İran'ın ihracatının yüzde 82'sinin ve devlet bütçesinin yüzde 60'a yakın bölümünün petrol gelirleri

⁴⁴³ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47\(Dec.10,2004\)From:U.S.Energy Information Administration. http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal,%20Vol.102,%20No.47(Dec.10,2004)From:U.S.Energy%20Information%20Administration.%20http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html)

* İran 5.128 km.si kara, 2.616 km.si deniz olmak üzere toplam 7.744 km.lik bir sınıra sahiptir. Kara sınırlarının, 522 km.si Pakistan, 936 km.si Afganistan, 488 km.si Türkiye, 1.336 km.si Irak, 960 km.si Türkmenistan, 35 km.sini Ermenistan ve 593 km.si Azerbaycan ile dir. İran'ın Hazar Denizi kıyısı 644 km., Basra Körfezi kıyısı ise 1.952 km.dir.

⁴⁴⁴ Abdurrahman MÜNİF, *Bir Uygarlığa Karşı Savaş*, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara: s. 288.

** İran'da yasama kuvveti, İran İslami Danışma Meclisi'ne aittir. Bu meclis, seçimle gelen milletvekillerinden oluşur ve anayasaya göre üye sayısı 290'dır. Milletvekilleri, gizli oyla doğrudan doğruya halk tarafından ve 4 yıllık bir süre için seçilirler. İran İslami Danışma Meclisi, adından da anlaşılacağı üzere bir danışma meclisi niteliğindedir. Dini hukukçular (FUKUHA) arasından dini Lider tarafından seçilen 6 kişi ile Yargı Erki Başkanı tarafından gösterilen adaylar arasından meclis tarafından seçilecek 6 hukukçudan oluşmaktadır. İslam Meclisi'nce alınan bütün kararlar, zorunlu olarak Anayasayı Koruyucular Konseyi'ne gönderilir. Bu kurula gelen meclis kararlarının İslam esaslarına ve anayasaya uygun olup olmadığı en çok 10 gün içerisinde incelenir. Anayasayı tevsir etme yetkisine sahip olan Anayasayı Koruyucular Konseyi, Cumhurbaşkanı ve Meclis seçimleriyle, referandumu da denetler.

oluşturmaktadır. Devrim sonrası, kamu kontrolüne geçen İran ekonomisinde Bonyad olarak adlandırılan ve dini misyonunun yanı sıra ticari ve sanayi işletmelerine sahip olan vakıflar, yüzde 45'e yakın pay ile belirleyici rol oynamaktadır. 70 milyonun üzerinde olan İran nüfusunun yüzde 98'i Müslüman'dır. (Müslümanların da yüzde 90'ı Şii ve yüzde 10'u Sünni'dir). İran nüfusu tam bir milliyetler mozaği* halindedir.

İran dış politikası, İsrail ve ABD düşmanlığına dayanmakta, Orta Doğu'da bu iki devletin aleyhine dış politikasını tanzim etmektedir. İran-İrak ilişkileri, 1980-1988 yıllarındaki savaşın ardından ortaya çıkan temel sorunlar nedeniyle genel olarak inişli-çıkışlı bir seyir izlemiştir. İran ile Irak arasında; karşılıklı olarak rejim muhalifi unsurlara destek verilmesi savaş tazminatı, esirlerin iadesi Körfez Savaşı sırasında Irak tarafından İran'a gönderilen savaş uçaklarının geri verilmemesi gibi sorunlar nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklarda, 1997'den itibaren azalma kaydedilmiştir. İran, Irak harekati sırasında *Temkinli Aktif Tarafsızlık* politikasını sürdürmüştür. İran, güçlü kuzey komşusu Rusya Federasyonu ile geçmişte olduğu gibi bugün de dengeli ve toprak bütünlüğüne saygılı bir ilişki sürdürmektedir. Son dönemde İran ile AB ülkeleri ilişkilerinin giderek ilerlediği, Dışişleri Bakanı, Meclis Başkanı ve Cumhurbaşkanı düzeyinde ziyaretlerin yapıldığı, iki taraf ilişkilerinde ilk kez bir Ticaret ve İş Birliği Anlaşması akdedilmesi düşüncesinin ortaya atıldığı ve bir ortak komisyon ile Parlamentolar arası bir ilişki modelinin gündeme geldiği gözlenmektedir.

İran'ın Ulusal Güvenlik Sistemine Etkisinin Analizi; İran ile ABD önderliğindeki Batı ülkelerinin İran'la blok oluşturacak seviyede çatışması, İran'daki rejim değişiminden sonra başlamıştır. Ancak yaşanan sıkıntılara rağmen, 11 Eylül sonrası İran, ABD'ye Taliban ile mücadelede yardım ve Afganistan'da kurulacak yeni rejim için işbirliği önermişti, 2002 yılında Başkan Bush'un yaptığı konuşmada⁴⁴⁵ (*State of the Union address*), İran'ın şeytan ekseninde olduğunu

* Halen İran nüfusunun iki ana unsurunu Farslar ve Azeriler oluşturmakta olup, her iki grubun nüfuslarının birbirlerine yakın olduğu ifade edilmektedir. Farslar ve Azerilerin genel nüfusa oranları yüzde civarındadır. Dolayısı ile Azeri Türkleri İran'da azınlık değil, Farslar ile birlikte İran'ın ana unsurudur. Geriye kalan %25'lik kesimi ise, Azerilerin dışındaki çok sayıda çeşitli Türk toplulukları (Türkmenler, Kaşgailer, Afşarlar, Hamseler, Halaçlar, Boyar Ahmet, Karagözlü, Agaçeriler vb.) ile Araplar, Kürtler, Beluciler, Hıristiyanlar, Yahudiler ve diğerleri oluşturmaktadır.

⁴⁴⁵ Flynt L. Leverett, *Iran: The Gulf Between Us, Senior Fellow, Foreign Policy Studies, The New York Times*, January 24, 2006, <http://www.brookings.edu/views/op-ed/leverett/20060124.htm> (22 Şubat 2006).

ilan etmesi bu iki ülkenin yakın gelecekte işbirliği yerine karşılıklı bloklarda yer alacağını göstermişti.

Nükleer alanda çalışmaları ile son günlerde gündemi oldukça fazla işgal eden İran askeri alanda çok güçlü olmasa da, körfezi kontrol eden jeopolitik konumu ile bölgeden yapılan enerji arzının güvenliğine tehdit oluşturmaktadır. 2001'de 2 adet İran jetinin bir BP/Amoco araştırma gemisinin üzerinde taciz uçuşu yapması aynı gün bir İran hücum botunun Azerbaycan karasularında bir başka araştırma gemisini taciz atışı yapması bu yaklaşımın gerçeğe dönüşebileceğinin birer örneğidir.⁴⁴⁶ ABD ile İran arasındaki gerginlik küresel enerji pazarının istikrarını tehdit eden sonuçlar doğurabilecek niteliktedir. 1992'de Clinton hükümetinin uygulamaya koyduğu kısıtlayıcı yasa (*Iran Non-Proliferation Act*)⁴⁴⁷ ve ardından 1996'daki İran ve Libya enerji sektörlerine yatırım yapılmasını yasaklayan yasa (*Iran-Libya Sanctions Act, ILSA*)⁴⁴⁸ iki ülke arasındaki ilişkilerin uluslararası enerji sektörü adına olumsuz etkilerine örnek olarak verilebilir.

İran'ın nükleer teknoloji kullanımı kapsamında uranyum zenginleştirme çalışmaları ABD ve AB başta olmak üzere uluslararası aktörlerin en çok ilgilendiği konular arasında olduğuna değinmiştik. İran hükümetinin uranyum zenginleştirme çalışmalarına uluslararası arenada ABD ve İsrail tarafından net bir olumsuz tavır sergilenirken, AB ve Rusya'nın tavrı daha ılımlıdır. İran her ne kadar çalışmaların barış maksatlı olduğunu ifade etse de, ABD istihbaratına ve Uluslararası Atom Enerjisi Topluluğuna göre, İran durdurulmazsa, 5 yıl içinde bir veya birkaç nükleer silah üretme kapasitesine ulaşacaktır. Pollack'a göre,⁴⁴⁹ sorun ABD tarafından yapılacak bir askeri müdahale yerine potansiyel rejim muhaliflerinin başlatacağı kadife devrim ile de çözümlenebilir. Bölgedeki tek Nato ülkesi olan Türkiye ile teknolojik yönden en çok gelişmiş ülke olan İsrail arasındaki askeri işbirliği* İran'ı

⁴⁴⁶ Olson, R., *Turkey-Iran Relations, 2000-2001: the Caspian, Azerbaijan and the Kurds*, *Middle East Policy*, June 1, 2002.

⁴⁴⁷ Iran Nonproliferation Act Sanctions, www.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/22238.htm (4 Mart 2006).

⁴⁴⁸ *Iran Non-Proliferation Act* fpc.state.gov/documents/organization/23591.pdf,

⁴⁴⁹ Pollack, K.M., 'Securing the Gulf', *Foreign Affairs*, Vol. 82, no. 4, pp. 5-7.

* 1996 Şubat ayında Türkiye ve İsrail arasında imzalanana ilk işbirliği anlaşması ile başlayan Askeri İşbirliği süreci kapsamında İsrail pilotları Türk hava sahasını kullanarak eğitim yapmaya başlarken Türk Hava Kuvvetlerine ait F-4 Phantom and F-5 savaş uçaklarının modernizasyonu İsrail tarafından yapılmaktadır.

huzursuz etmektedir.⁴⁵⁰ Ayrıca İran Irak'taki gelişmeleri yakından takip etmekte ve özellikle bölgedeki etnik ve dini gruplardan kendisine yakın olanlara desteğini farklı boyutlarda sürdürmektedir. Bölgede daha ziyade farklı ve hasmane ilişkiler* içinde olduğu Suudi Arabistan ile Irak konusunda çok benzer hatta müşterek yaklaşımlara sahiptir.

5.1.2.2.4. Irak

Irak, Arap yarımadasında jeostratejik önemi bulunan bir başka Ortadoğu ülkesidir. Irak, 2,03 milyar varil/gün petrol üretim kapasitesi, 1,48 milyar varil/gün petrol ihracat kapasitesi** ve 110 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile enerji mücadelelerinin sıcak savaş boyutuna geldiği ve istikrarın bir türlü sağlanamadığı küresel bir enerji aktörüdür.⁴⁵¹

Dünyadaki toplam petrol rezervinin yaklaşık yüzde 11'ine sahip olması nedeniyle, Irak'ın ekonomisi petrol üzerinden elde edilen yüksek gelire dayalıdır. Daha 1930'lu yıllarda, Kerkük petrolünü Suriye üzerinden Akdeniz kıyılarına ulaştıran boru hattının açılması ile elde edilen petrol geliri, Irak ekonomisinde öne çıkmaya başlamıştır. O dönemde elde edilen petrol geliri, öncelikle tarım modernizasyonunda ve sanayiinin geliştirilmesinde kullanılmıştır. 1970'li yıllarda Kerkük petrolünü bir taraftan Basra Körfezine, diğer taraftan Türkiye üzerinden Akdeniz'e taşıyacak yeni petrol boru hatlarının hizmete sokulması ve bunlara 1980'li yılların ortasında Irak (*Al-Hadithah*)- S.Arabistan (*Yanbu*) petrol boru hattının inşası ile ülkenin petrol gelirinde ciddi artışlar ortaya çıkmıştır. 1970'li yıllarda 1.23 milyar dolarlık petrol gelirine sahip olan Irak'ın bu geliri, 1980'li yıllarda artmış ve 25 milyar doları bulmuştur. Ancak özellikle yakın geçmişte yaşanan İran-Irak Savaşı sonrası uygulanan ambargo nedeniyle petrol gelirleri azalmıştır. İki ülke arasında

⁴⁵⁰ Joint Naval Exercise by Turkey-Israel and United States', *Middle East Monitor*, Vol. 28, no. 1, January 1998, p.5.

* Örneğin Basra körfezindeki Abu Musa, Greater Tunb ve Lesser Tunb adalarının egemenliğinin paylaşımında Suudi Arabistan ile sorun yaşayan İran bu adaların egemenliğinin kendisinde olduğunu iddia etmektedir.

** Irak, Kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi, güneyde Suudi Arabistan, batıda Suriye ve Ürdün ile çevrilidir. 438.446 km²'lik yüzölçümü ile Türkiye'nin yarısından fazla bir sahayı kapsamaktadır. Irak'ta iklim, bölgeden bölgeye değişiklik gösterir.

⁴⁵¹ Energy Information Administration (EIA), www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47 (Dec. 10, 2004) From: U.S. Energy Information Administration. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

yaşanan savaş boyunca 1980'den 1988'e kadar geçen sürede Basra Körfezinde seyreden petrol tankerlerine yapılan saldırılar sonucunda denize gömülen binlerce varil ham petrol bu iki ülkeye ekonomik zarar vermekle kalmamış aynı zamanda çevreye de önemli zararlar vermiştir.⁴⁵²

Irak'ın Ulusal Güvenlik Sistemine Etkisinin Analizi; ABD harekatı ve Saddam'ın devrilmesinden önce askeri darbe ile idareyi ele geçiren BAAS'cılar, Irak'ın bütün kurumlarına hakim olmuşlardır. Irak'ta yaşayan Iraklı Şii gruplar ABD karşıtı tutum içindedirler. Irak'ta İran benzeri ABD düşmanı İslami bir rejimin Şii şeyhler ve din adamları tarafından desteklenmesi ihtimali yüksektir. Irak petrol alanlarının etkin bir yönetimle yeteri kadar mali finans desteği sağlanması halinde savaş öncesi kapasitesinin dört katından fazla yani 10 milyon varil günlük kapasiteye ulaşacağı öngörüsü⁴⁵³ ABD'nin müdahale sonrası elde edeceği kazanımları ifade etmek için yeterli olacaktır.

5.1.2.2.5. Cezayir

Cezayir, Dünya sıralamasında 1,68 milyar varil/gün kapasite ile petrol ihracatında 10. olması ve 160,5 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile 8. sırada⁴⁵⁴ olmasının yanı sıra önemli miktarda enerji ithalat bağımlısı olan AB'ne coğrafi olarak yakınlığın sağladığı avantajlara sahip bir enerji aktörü konumundadır. Afrika Kıtası'nın Sudan'dan sonra en büyük* yüzölçümüne sahip ülkesidir. Cezayir arazi yapısı; kıyıya paralel ve yaklaşık 100 km. derinliğinde oldukça verimli ovalar ve yüksek platolardan oluşmaktadır. Ülkenin büyük bir kısmı çöldür.

Cezayir, bağımsızlığını kazandığı 1962 yılından itibaren tek partili siyasi rejim çerçevesinde Milli Kurtuluş Cephesi (*FLN–Front de Liberation Nationale*)⁴⁵⁵ tarafından yönetilmiş olup, 1989 yılında yapılan halk oylamasıyla kabul edilen yeni

⁴⁵² Saudi Arabia: Environmental Issues, <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/saudenv.html> (12 Mayıs 2006).

⁴⁵³ James T. Bartis, *Iraqi Oil and the Global Economy*, This opinion article appeared in the Albany Times-Union on January 6, 2003.

⁴⁵⁴ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47 \(Dec. 10, 2004\) From: U.S. Energy Information Administration.](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal, Vol.102, No.47 (Dec. 10, 2004) From: U.S. Energy Information Administration.)
<http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

* Cezayir, yaklaşık 2.381.743 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin üç katı alana sahiptir. Toplam sınırları 6343 km'dir. (Kıyı şeridi 1200 km.; Komşuları ve Sınır uzunlukları Fas 1559 km, Batı Sahra 42 km., Moritanya 463 km., Mali 1376 km., Nijer 956 km., Libya 982 km., Tunus 965 km.)

⁴⁵⁵ *FLN – Front de Liberation Nationale* www.globalsecurity.org/military/world/war/algeria.htm (2 Şubat 2006).

anayasayla çok partili sisteme geçilmiştir. Cezayir halihazırda, başkanlık sistemi* ile yönetilen bir cumhuriyettir. 1989 yılında çok partili sisteme geçildikten sonra, Cezayir’de İslami bir devlet kurmayı amaçlayan FİS (*İslami Selamet Partisi*)⁴⁵⁶ 1990 yılında yapılan belediye başkanlığı seçimlerinde üstünlük sağlayarak yönetimi erken seçime zorlamıştır. 1991 Aralık ayında yapılan iki turlu seçimin birinci turunu büyük çoğunlukla FİS’in kazanmasından sonra, demokratik rejimin tehlikeye gireceğini gören Ordu, yönetime el koymuştur. Seçimler iptal edilmiş, olağanüstü hal ilan edilmiş, FİS kapatılmış, yöneticilerinin bir kısmı tutuklanmıştır. FİS, kapatılmasını müteakip, Suudi Arabistan’dan sağladığı finansla Afganistan, Pakistan ve İran’da eğittiği militanlarını dağa çıkararak GİA (*Silahlı İslami Grubu*)’yu oluşturmuş ve bu örgütle silahlı mücadeleye başlamıştır. GİA, Cezayir’de İslami bir devlet kuruluncaya kadar yönetimle hiçbir pazarlığa girişmeyeceğini belirterek, terör eylemlerine devam etmektedir. Gelirlerinin yüzde 96.8 oranında petrol ve doğalgaz ürünlerinin ihracatına dayalı olmasından dolayı petrol fiyatlarının aşırı yükselmesi, bağımsızlığın kazanıldığı 1962 yılından bu yana Cezayir’in makroekonomik seviyede en verimli dönemini yaşatmaktadır.

Cezayir’in Ulusal Güvenlik Sistemine Etkisinin Analizi; Cezayir’in en büyük dış sorunu yıllardır çözülemeyen ve Cezayir ile Fas arasında sürekli gerginliğe yol açan *Batı Sahra Sorunu*’dur. Cezayir, fosfat madenleri bakımından zengin olan bu bölgenin Fas hakimiyetine girmesini istememekte ve bu nedenle bölgenin bağımsızlığı için mücadele eden *Polisario Cephesini* desteklemektedir. Cezayir, Batı Sahra Bölgesini bağımsız bir devlet gibi görmekte ve Polisario Örgütü’nün askeri атаşe dahil resmi temsilciliklerini bulundurmaktadır. Cezayir’de 10 yılı aşkın bir süreden beri süren politik kaos, Avrupa ve özellikle Fransa tarafından dikkatle izlenmektedir. Özellikle mevcut yönetimin İslami bir sistemle değişme ihtimali sonucunu doğurabilecek kriz 1990’lardan sonra daha yoğun biçimde yaşanmaya başlamıştır.⁴⁵⁷ AB-Akdeniz işbirliğinin önemli bir ortağı olan Cezayir aynı zamanda ABD tarafından uygulamaya konulan BOP’nin de anahtar ülkelerindedir. İspanya,

* Cezayir Millet Meclisi’ndeki 380 olan parlamenterler 4 yıl görev yapmaktadır. Cezayir’de ayrıca, 144 senatörden oluşan bir millet konseyi (*Senato*) bulunmaktadır. Millet konseyi 25 Aralık 1997’de seçilmiş olup, 48 vilayetten üçer senatörden oluşmaktadır. Senatörlerin üçte ikisi doğrudan vilayet ve belediye meclisleri tarafından, üçte biri de devlet başkanı tarafından seçilmektedir. Senatörlerin görev süresi 6 yıldır

⁴⁵⁶ FİS, lexicorient.com/e.o/fis.htm (11 Şubat 2006).

⁴⁵⁷ Fuller, Graham, *Algeria: The New Fundamentalist State?*, Santa Monica: Rand, 1996.

Portekiz, Fransa ve İtalya giderek artan oranda Cezayir doğal gazına bağımlı durumdadırlar. Mevcut boru hatları ile Portekiz (*İspanya üzerinden*) tüm doğal gaz ihtiyacını Cezayir'den ithal ederken, İspanya yüzde 75, İtalya yüzde 54 oranında Cezayir'e bağımlıdır.⁴⁵⁸ Şimdiye dek Cezayir'den gaz arzında önemli bir sorunla karşılaşılmamış olsa da, bundan sonra enerji arzında kesinti olasılığı halen sürmektedir. Ayrıca Cezayir'deki radikal dincilerin muhtemel eylemleri başta AB ve ABD olmak üzere uluslar arası güvenlik sistemini tehdit etmektedir. İkiz kule saldırılarını planlayanların esin kaynağı olduğu değerlendirilen ve 1990'ların ortalarında, Paris'te uçak kaçırarak Eyfel kulesini hedef alan Cezayir'deki radikal dincilerin başarısızlıkla sonuçlanan eylemleri Batı dünyasında önemli etkiler yapmıştı. İkiz kule saldırılarının ardından 2002 ve 2003 yılında Avrupa ülkelerinde Usame bin Ladin ve Al-Quade ile ilintisi olduğu iddiası ile haklarında yasal işlem yapılan 50'den fazla kişinin büyük bir çoğunluğunun Cezayir'li olması bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

5.1.2.2.6. Venezuela

Venezuela, OPEC'in kurucu üyesi olmanın yanı sıra ABD'nin başta gelen tedarikçilerindedir. Dünya sıralamasında 2.86 milyar varil/gün kapasite ile petrol üretiminde 9., 2.36 milyar varil/gün kapasite ile petrol ihracatında 5. ve 151 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile 9. sıradadır.⁴⁵⁹ Devlet başkanı Hugo Chávez, Venezuela, petrol pazarında önemli yetkilere sahiptir. Petrol piyasasında tekel durumunda olan petrol şirketi *PDVSA*⁴⁶⁰ kamu kontrolündedir. Ülkede enerji kaynaklarına yabancı yatırımlara izin verilmesi konusunda henüz tam olumlu bir yaklaşım geliştirilememiştir. *PDVSA* uluslararası enerji aktörleri ile ortak projeler için adımlar atmış olsa da ülke kaynakların üzerinde ulusal egemenliğin saklı kalması ilkesi korunmaktadır.⁴⁶¹ Petrol endüstrisi aynı zamanda Venezuela için önemli bir istihdam kaynağıdır. Bu durum petrol üretiminin 1999'daki OPEC kararı ile azaltıldığı dönemde olduğu gibi, ülke ekonomisinde olumsuz etkiler yapmaktadır.

⁴⁵⁸ ICG, *Algeria's Economy: The vicious circle of oil and violence*, ICG Africa Report, no. 36, 2001.

⁴⁵⁹ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal), Vol.102, No.47 (Dec.10,2004) From: U.S. Energy Information Administration. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

⁴⁶⁰ *PDVSA* www.skyrme.com/updates/u68_fl.htm (2 Şubat 2006).

⁴⁶¹ Van der Linde, C., *The State and the International Oil Market-Competition and the Changing Ownership of Crude Oil Assets*, Studies in Industrial Organisation, Boston/Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000, p.13.

1999'daki OPEC kararına hükümet uyma kararı alırken, *PDVSA* bu karara karşı çıkmıştır. Bunun üzerine hükümet, *PDVSA* çalışanlarının yarısına yakını (40 bine yakın) işten çıkarmıştır.⁴⁶² Bu tür politik kaoslar yüzünden yabancı yatırımcılar ülkede yeni enerji kaynakları arayışına girmekten ve büyük hacimli uzun vadeli yatırımlar yapmaktan çekinmektedirler.

5.1.2.2.7. Nijerya

Nijerya en büyük bölgesel petrol üreticisidir. Nijerya, Dünya sıralamasında 2.51 milyar varil/gün kapasite ile petrol üretiminde 12., 2,19 milyar varil/gün kapasite ile petrol ihracatında 8. ve 176 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile 7. sıradadır.⁴⁶³ Atlantik doğal gaz pazarında Nijerya'nın önemini artıracak enerji gelişim ve üretim projeleri devam etmektedir. Sabotajlar ve grevler gibi toplumsal olaylar, petrol üretiminde daralmalar meydana gelmesine neden olmuştur.⁴⁶⁴ Mevcut yönetim ile çatışma içinde olan *Ijaw*'lar petrol üretim tesislerine yönelik terör eylemleri ile üretimi sürekli kesintiye* uğramasına neden olmaktadır.⁴⁶⁵

5.1.2.3. Enerji Tüketen Ülkeler

Petrol pazarında, sadece üreticilerin değil, aynı zamanda tüketicilerin de etkili olduğundan daha önce bahsetmiştik. Tüketim hacimleri itibariyle üst sıralarda yer alan, ABD, Çin, Japonya ve Hindistan gibi ülkelerin enerji politikalarını, tüketim biçimlerini veya enerji tedarik noktalarını değiştirmeleri hem çok uluslu (*petrol şirketleri, petrole dayalı işbirliği organizasyonları gibi*) küresel enerji aktörlerinde hem de (*genelde petrol endüstrine bağımlı ekonomik yapıları gereği*) üretici ülkelerde etkili olmaktadır. Bu kapsamda yüksek miktarlarda enerji tüketen ülkeler uluslararası güvenlik sisteminde etkili aktörlerdir.

⁴⁶² IEA, *Monthly Oil Market Report*, September 2003, p.14.

⁴⁶³ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal), Vol.102, No.47 (Dec.10, 2004) From: U.S. Energy Information Administration. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

⁴⁶⁴ Petroleum Intelligence Weekly, 31 Mart 31, 2003, s. 3.

* Merkez hükümetle çatışma içinde olan *Ijaw*'lar petrol üretim tesislerini sık aralıklarla işgal edip isteklerinin karşılanmaması halinde tesisleri havaya uçurmakla tehdit etmektedirler. Petrol işletmeleri de saldırılara uğramakta, yüksek miktarlarda fidye talepleri ile karşılaşmaktadırlar. Bu tür olaylar 0.8 milyar varil/ gün üretim kaybına neden olmuştur.

⁴⁶⁵ Frynas, Jędrzej George., *Corporate and state responses to anti-oil protests in the Niger Delta, African Affairs*, Vol. 100, 2001, s. 27. afraf.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/100/398/27 (6 Mart 2006).

5.1.2.3.1. Amerika Birleşik Devletleri

Uluslararası ilişkilere tek yanlı bir yaklaşım içerisinde olan ABD’nde enerji konuları ulusal hedefler arasında öncelikli bir yere sahiptir. Soğuk savaş sonrası tek kutuplu bir yapılanma sürecinde olan uluslararası sistemden kaynaklanan hareket serbestisi içerisinde, 2001’deki İkiz Kule saldırılarının sağladığı zeminde, ABD’nin enerji yoğun bölgelere yaptığı askeri müdahaleler enerji piyasasında radikal değişimlere neden olmuştur.⁴⁶⁶ ABD, Dünya sıralamasında 8,69 milyar varil/gün petrol üretim (*Suudi Arabistan ve Rusya’dan sonra 3. sırada*), kapasitesine karşın 20,5 milyar varil/gün tüketim kapasitesi (*En yakın takipçisi 8,69 milyar varil/gün tüketim kapasitesi ile Çin’dir.*) ile net bir petrol ithalatçısıdır. Petrol ihracat etmeyen ABD, 189 trilyon feet³ kanıtlanmış doğal gaz rezervleri ile 6. sıradadır.⁴⁶⁷ Küresel anlamda önemli üretim miktarlarına sahip olmasına rağmen, aynı zamanda Dünyanın en büyük tüketicisi olma özelliğine de sahiptir. Petrol ithalatını daha ziyade Kanada, Meksika, Venezüella, Suudi Arabistan ve diğer Orta doğu ülkelerinden yapmaktadır. Artma eğiliminde olan tüketim oranlarının, azalmakta olan üretim potansiyeli ile karşılanması beklenmediği gibi, yerel üretim maliyeti diğer ülkelerden ithal edilen petrol maliyetinden yüksektir. ABD’nin doğal gaz rezervleri Dünya toplam rezervinin yüzde 3.2’sini (177.4 tf³), Dünya toplam üretim miktarının yüzde 22.5’ini oluşturmaktadır. Doğal gaz tüketiminin 2020’ye kadar her yıl yüzde 2,1 oranında artacağı öngörülmektedir. Bir başka deyişle yeni doğal gaz rezervleri bulunmazsa, ABD rezervlerinin on yıl içerisinde tamamen tükeneceği değerlendirilmektedir.⁴⁶⁸ ABD’nin doğal gaz pazarının bu durumu daha şimdiden, ani fiyat yükselmelerine neden olan doğal gaz kesintilerinin yaşanmasına neden olmaktadır. Ayrıca Atlantik okyanusunda doğal gaz taşıyan büyük tanker gemiler olası terörist eylemler* için muhtemel hedef durumundadırlar.⁴⁶⁹

⁴⁶⁶ Rhodes, Edward, *The Imperial Logic of Bush’s Liberal Agenda, Survival*, Vol. 45, no. 1, 2003, s.135. www.iiss.org/showdocument.php?docID=106 (6 Mart 2006).

⁴⁶⁷ Energy Information Administration (EIA), [www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil & Gas Journal](http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Oil%20&%20Gas%20Journal), Vol.102, No.47 (Dec.10,2004) From: U.S. Energy Information Administration. <http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleu.html>

⁴⁶⁸ EIA, *International Energy Outlook 2002*, www.eia.doe.gov (24 Mart 2006).

* 2001 Ekiminde doğal gaz taşıyan büyük tanker gemilerin alınan bir duyum üzerine üç hafta boyunca Boston Limanında ayrılmalarına izin verilmemesi bu konuya verilebilecek örnekler arasındadır.

⁴⁶⁹ www.newportthisweek.com/News/2001/1018/Harbor/011.html (5 Mart 2006).

ABD'nin ulusal enerji güvenliği, yeterli ve süreklilik arz eden enerji kaynakları ile sadece ABD'yi desteklemeyi değil aynı zamanda küresel ekonomik büyümeye desteklemesine bağlıdır. Bu yaklaşımda dikkati çeken husus, ABD'nin tek kutuplu sistemin başat ülkesi konumunu devam ettirme koşullarından birisi sadece kendi ekonomisini değil ABD pazarının ihtiyaç duyduğu diğer ekonomilerine yetecek miktarda enerji güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır.⁴⁷⁰ Artan enerji bağımlılığı aynı zamanda eski Avrupa (*Old Europe*) olarak adlandırılan geleneksel ortaklarla çıkar çatışmasına dönüşebilecek bir karaktere sahiptir. Bu olay, ABD'nin *Trans-Atlantik* ilişkilerine yeni bir boyut getirecektir. Yakın gelecekte OECD, Uluslararası Enerji Ajansı gibi çok uluslu kurumlar vasıtası ile sağlanan uzlaşma zemininin oluşması güçleşecektir. Bu gelişme beraberinde diplomatik ilişkilerde radikal bir değişimi ve enerji kaynaklarının paylaşımında önemli çatışmaları beraberinde getirerek, geleneksel müttefikleri rakip haline dönüştürebilecektir.⁴⁷¹

ABD'nin enerji stratejisi; Tek kutuplu yapı özellikleri taşımaya başlayan uluslararası siyasal sistemin başat aktörü olan ABD'nin, bu konumunu muhafaza edebilmesi ve uluslararası ilişkilerin tüm boyutlarında belirleyici rolünü sürdürebilmesi direkt olarak enerji ile ilgilidir. Dünya'nın en büyük enerji ithalatçısı olan ABD için, bu kapsamda, enerji arz güvenliğini sağlamak hayati öneme sahiptir. ABD'nin enerji stratejisinin önceliğini enerji arz güvenliğini sağlamanın araçlarından birisi olan enerji temin noktalarını çeşitlendirmek oluşturmaktadır. Bu yaklaşımdan hareketle, tek bir ülke veya bölgeye bağlı kalmamak adına ABD, 60'tan fazla ülkeden ham petrol ithal etmektedir. Bunun doğal sonucu olarak tüm bu ülkeler enerji arzının güvenliğinin sağlanabilmesi için, ABD'nin ilgi alanına girmektedir.⁴⁷²

2020'nin ortalarına kadar tüm Dünyadaki petrol kaynaklarından yapılan arzın yarısına yakınının iç siyasi sorunlardan kaynaklanan istikrarsızlıklar nedeniyle kesintiye uğrayacağı değerlendirilmektedir.⁴⁷³ Prensip olarak, ABD, dış politika hedefleri ile uyumlu olmak kaydı ile, ABD kökenli işletmelerin ulusal sınırlar

⁴⁷⁰ Strengthening Global Alliances: *Enhancing National Energy Security and International Relationships*, Chapter 8, p.8-1.

⁴⁷¹ Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.207.

⁴⁷² Ebel, S., www.csis.org/africa/0208_SudanEbel.pdf (2 Mart 2006).

⁴⁷³ CSIS, *The Geopolitics of Energy into the 21st Century*, p. xvii.
www.coleurop.be/file/content/publications/pdf/Collegium23.pdf (2 Mart 2006).

dışında petrol arama ve enerji teknolojisi yatırımlarını desteklemektedir. Ancak politika ile ekonomi hedefleri her zaman birbiri ile örtüşmemektedir. Örneğin Libya'ya uygulanan kısıtlamalar, ABD kaynaklı direk yabancı yatırımın bu ülkeye yapılmasını engellemektedir. Amerikan şirketleri Libya enerji pazarının açılmasını beklerken ABD yönetimi bu konudaki yaklaşımını değiştirecek gelişmeler için 2006 yılında önemli adımlar atmıştır. ABD'nin Ortadoğu politikası, sadece Libya'ya değil aynı zamanda İran'a da ABD kökenli petrol şirketlerinin yatırım yapmasını engellemektedir. Bu ülkelerin rezervleri küresel enerji pazarında etkili olabilecek hacimlere sahip olduğundan, ABD hükümetinin bu ülkelere olan yaklaşımındaki değişimler, uluslararası petrol piyasasında arz (*üretim ve ihracat*) boyutlu etki yapacaktır.⁴⁷⁴

ABD'nin tek taraflı yaklaşımı kendi ulusal çıkarlarını korumak maksadını taşıyordu. Bu yaklaşımların doğal sonucu olarak ABD hükümetleri enerji bölgelerinde daha etkin olabilmek için tüm koşulları zorlamıştır. Merkez Asya gibi küresel enerji pazarına yeni katılan bölgelerde ABD'nin bir şekilde bulunması Amerikan petrol şirketlerinin bu bölgelerde faaliyet göstermesine imkan sağlamış olmasına rağmen, bu bölgelerde ekonomik ve askeri olarak bulunmamanın anti-Amerikancılığı artıracığı olasılığını da beraberinde getirmesinden endişe edilmektedir. ABD başkanı George W. Bush'un Ulusal enerji Politikası Geliştirme Gurubunun* hazırladığı bir rapora⁴⁷⁵ önsöz olarak yazılan sözleri ABD'nin enerji politikası hakkında fikir vermektedir:

ABD, geleceğin planlandığı ancak bugünün ihtiyaçlarını da karşılayan bir enerji politikasına sahip olmalıdır. İnaniyorum ki biz doğal kaynaklarımız geliştirebilir, çevremizi koruyabiliriz

ABD'nin enerji politikasının hedefleri yenilenebilir enerji kaynakları, nükleer enerji ve kömür kullanım oranının artırılması ve enerji iç pazarına kesintisiz enerji arzının sağlanması olarak sıralanabilir. Öngörülere göre, ABD'nin fosil yakıtları kullanım oranı giderek artacaktır. Arz güvenliğinin sağlanması ve enerji bölgelerinde

⁴⁷⁴ Marcel, V., & Mitchell, J.V., *Iraq's Oil Tomorrow*, RIIA Paper, April 2003, s. 1.

* *National Energy Policy Development Group*

⁴⁷⁵ *Reliable, Affordable, and Environmentally Sound Energy for America's Future Report of the National Energy Policy Development Group*, May 2001, bookstore.gpo.gov.

daha etkin olma adına, ABD hükümeti *Bakü-Tiflis-Ceyhan Boru Hattı* gibi alt yapı projelerine büyük önem vermektedir. Bu tip projelerin daha önce Rusya'nın ve kısmen İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltmak için etkili enstrümanlar olduğuna değinmiştik. Bu yaklaşıma Bushehr Reaktöründeki İran-Rusya işbirliğine ABD'nin karşı çıkması örnek olarak verilebilir.⁴⁷⁶

Bu gelişmelere karşın ABD ile Rusya arasındaki ilişkiler, karşılıklı çıkarlar doğrultusunda gelişmeye devam etmektedir. Rusya her ne kadar geçmişte batılı şirketlerin yaptığı yatırımlar açısından pek iyi bir sicile sahip değilse de, siyasi gelişmelerden etkilenmeyen güvenilir bir petrol ve doğal gaz ihracatçısıdır. 2010'a kadar üretimini günde 9,5 milyon varile çıkarmayı hedefleyen Rusya en büyük petrol tüketicisi olan ABD enerji pazarına bu kapsamda ihtiyaç duymaktadır.⁴⁷⁷ Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen, hükümetler arası görüşmelerle sağlanan uzlaşmanın Rus petrol pazarında ne kadar etkili olacağı tartışmaya açıktır. Yeni kurulan ABD ile Rusya arasındaki bu ilişkinin güvenilirlik seviyesi uluslararası gelişmelerle test edilebilecektir. ABD işgali altındaki Irak'ın Rusya'ya olan 10 milyar dolar civarındaki borcuna yapılacak işlem bu konuda örnek teşkil edecek, muhtemel borç iptali ikili ilişkilerde kalıcı etkiler yaratabilecektir.⁴⁷⁸

2001 terör saldırıları ABD'nin enerji arz güvenliği yaklaşımında radikal değişimler yaratmıştır. Bu konu, ayrı bir başlık altında verilmiştir. Ortadoğu ve eski Sovyet Cumhuriyetlerinden ithal edilen petrol arzında kesintiler olma ihtimali Venezüella ve Nijerya gibi petrol üreticilerinde yaşanan siyasi istikrarsızlıklar enerji arz güvenliğinin geleceği hakkında önemli endişeler yaratmaktadır. Kanada* ABD'nin ham petrol ihtiyacının yüzde 15'ini karşılamaktadır. Teknolojik gelişmeler sonucu tespit edilen olası yeni petrol rezervleri ve uluslararası enerji arz kesinti

⁴⁷⁶ Victor, D.G., & Victor, N.M, *Axis of Oil?*, *Foreign Affairs*, Vol. 82, no. 2, 2003, s. 61.

www.archives.gov/research/alic/periodicals/selected-journals-contents.html (21 Mart 2006).

⁴⁷⁷ Legvold Robert, *All the Way. Crafting a U.S.-Russian Alliance*, *The National Interest*, Vol. 70, s. 23. National Security Department of Politics New York University V53. -0712001 Spring 2004.

www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/Pemcfp.pdf -

⁴⁷⁸ Victor, *Axis of Oil?*, s. 50.

* ABD Enerji Bilgi Ajansı (*US' Energy Information Agency,EIA*) verilerine göre , teknolojik gelişmelere sonucunda yapılan çalışmalarda paralel olarak Kanada'da çok önemli ekonomik özellikli petrol yatakları bulunduğu tespit edilmiştir. ABD'nin komşusu bir ülkede yapılan bu keşif ABD enerji arz güvenliği adına büyük önem taşımaktadır. 175 milyar varil kapasitenin Petrol ve Gaz Gazetesi (*Oil and Gas Journal*)'e göre yakın gelecekte 315 milyar varile çıkacak ve Kanadanın üretim kapasitesinin yüzde 60'ını oluşturacaktır.

ihtimalinin yüksekliği dikkate alınır, Kanada coğrafi konumu itibari ile yakın gelecekte ABD için en güvenilir enerji ithal opsiyonu olarak değerlendirilebilir.

Clinton yönetiminden beri, ABD hükümetleri OPEC* birliğini parçalamaya çalışmaktadır. Aslında, küresel ham petrol piyasasında kısa dönemde de olsa öngörülebilir bir yapı oluşumu, maliyetlere bağlı olarak petrol fiyatlarının belli oranlarda yüksek seviyelerde tutulması gibi fonksiyonları ile belli seviyelerde istikrar sağlayan OPEC yakın geçmişe kadar, ABD'li petrol üreticileri için faydalı bir organizasyon olmuştur. OPEC'in dağılması, bu kapsamda ABD'li petrol üreticilerinin, Rusya dahil olmak üzere petrol üreticisi ülkelerindeki petrol arama ve petrol piyasasının gelişim faaliyetlerinin yoğunluğunu azaltacak ve bu ülkelerdeki istikrarın bozulmasına yardımcı olacaktır. ABD, enerji kaynaklarının bulunduğu bölgelerdeki çeşitliliği artırmak için, (*Arctic National Wildlife Refuge, ANWR*)⁴⁷⁹ gibi Alaska'da koruma altındaki bölgelerde petrol aramayı mümkün kılan bir yasayı çıkarmak için çalışmaktadır. ABD'nin ulusal enerji stratejisinde⁴⁸⁰ günde 1 milyon varil civarında petrol kapasitesi olan Alaska'nın, ABD'nin enerji bağımlılığını azaltmayacağı değerlendirilse de yeni bir arz noktası olması ile önemli taşımaktadır. Ayrıca enerji arz güvenliğini sağlamak için ABD yönetiminin ABD'li endüstri kurumları ile koordine içinde yürüttüğü bir uygulaması bulunmaktadır. Bu uygulama kapsamında, petrol şirketleri aynı zamanda kendi tesisleri için hükümetçe onaylanmış güvenlik planları hazırlamak zorundadırlar.⁴⁸¹

Ülke içindeki boru hatları ve Alaska'daki petrol kaynaklarını güneye aktarmak için inşa edilmiş TAPS** boru hattı sistemi ABD enerji pazarı ve enerji arz güvenliği için büyük önem taşımaktadır.⁴⁸² Doğal gaz talebi iç üretim miktarını çok aştığı için ABD hükümeti için zorunluluk haline gelen doğal gaz ithalatı, öncelikli

* OPEC ile ilgili detaylı bilgi çalışmanın birinci bölümünde verilmiştir.

⁴⁷⁹ Welcome to the Arctic Refuge. <http://arctic.fws.gov/> (7 Mart 2006).

⁴⁸⁰ US Government, *National Energy Strategy*, ss.5-9.

⁴⁸¹ *Oil & Gas Journal*, June 23, 2003, ss. 20-30.

** TAPS bir boru hattı sistemidir. 800 mil uzunluğundadır.OPEC ile ilgili detaylı bilgi çalışmanın birinci bölümünde verilmiştir.

⁴⁸² *What is TAPS?* <http://tapseis.anl.gov/guide/what.cfm> (22 Şubat 2006).

enerji konuları arasındadır. Düşük depolama kapasitesi ve çok yüksek fiyatları ile hem tüketiciler hem de politikacılar için önemi gittikçe artmaktadır.⁴⁸³

5.1.2.3.2. Çin

Büyüyen ekonomisi, modernize etmeye başladığı silahlı kuvvetleri ve nüfus gücü ile Çin, Avrasya'da büyüyen bir dev ve ABD'nin en önemli potansiyel rakibidir. Dünyanın en kalabalık ülkesi olan Çin'in günümüzde 1.2 milyarlık nüfusu içinde* 800 milyonu, iç kesimlerde yaşayan köylülerdir ve hala sefil yoksulluk koşulları altında atalarının uyguladığı ilkel yöntemlerle tarımla geçimlerini sağlamaktadırlar.⁴⁸⁴

Dış kaynaklı enerjiye bağımlı olan ve enerji ithal oranı gittikçe artmakta olan Çin, Avrasya'daki ciddi jeostratejik atılımları için zaman içinde uygun şartların oluşumunu beklemektedir.⁴⁸⁵ Çin'in önderliğinde, Rusya ve İran'ın da dahil olduğu bir ittifakın, ABD önderliğindeki mevcut küresel yapıya karşı bir tehdit oluşturması olasılığını dikkate almak gerekir.⁴⁸⁶ Yakın gelecekteki Çin tehdidi ABD'nin Doğu Asya'daki çıkarlarını tehlikeye atmasının yanı sıra ABD'deki çeşitlilik ve çok kültürlülük kültürlerine de darbe vuracak özelliklere sahiptir.⁴⁸⁷

Mahan ve Mackinder gibi geleneksel stratejistlere göre 1990'larda belirlenen ABD'nin uzun dönemli Avrasya bölgesine yönelik yaklaşımlarından farklı olarak; Çin hükümetinin dış ilişkiler stratejileri, bağımsızlık teması üzerine kuruludur. Bu yaklaşımla aynı zamanda çok kutuplu bir küresel sistem oluşturulması hedeflenmiştir. Çin güvenlik politikası enerji arz güvenliği ile direkt olarak ilgilidir. Sovyetler birliğinin parçalanması, Hindistan'ın stratejilerini revize etmesi, Avrasya bölgesinde ABD'nin ekonomik ve askeri güç kullanarak müdahalesi, Avrasya ve

⁴⁸³ *Oil & Gas Journal*, 23 Haziran 2003, s. 41.

* Guizhou' da, derme çatma kulübelerin ve diğer sefalet göstergelerinin arasında aç çocukların da şişmiş karınları da açıkça görülebilir. Burası, Birinci Dalga Çin'dir. Tersine Çin'in kıyı eyaletleri, tüm dünyanın en gelişen bölgeleri arasındadır. Fabrikalarla dolu Guangdong' pırıl pırıl yeni yüksek yapılar göğü delmektedir ve girişimler global ekonomiyle bütünleşmiştir.

⁴⁸⁴ Alvin ve Heidi Toffler, *Üçe Bölünmüş Bir Dünya ve Zenginlerin Başkaldırısı, Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara, s. 265.

⁴⁸⁵ Nejat ESLEN, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, Truva Yayınları, 2005, İstanbul: ss.44-47.

⁴⁸⁶ Zbigniew Brezezinski, *Çatışan Uygarlıklar Esnek Batının Zayıf Surları*, (NPQ Yayın Yönetmeni Nathan Gardels'in Brezezinski'yle Washington'da yaptığı aynı adlı mülakattan aktarılmıştır.)

⁴⁸⁷ Samuel Huntington, *ABD Ulusal Çıkarlarını Kaybederken, Medeniyetler Çatışması*, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara: s.161.

Pasifik Asya'da petrol ve doğal gaz üretim ve tüketim biçimlerinin değişimi gibi faktörler Çin'i güvenlik ve enerji konularındaki yaklaşımlarını gözden geçirmeye zorlamıştır. Nükleer teknolojiye sahip olması ve ABD ile yakın ilişkileri ile ekonomik alanda önemli ilerlemeler kaydetmesi, Hindistan'ı Çin'in potansiyel rakibi haline getirmiştir. Süper güç olan ABD'nin küresel üstünlüğü, uzun dönem güvenlik stratejilerinde başarılı olabilmek için, ona diğer küresel güçlerle kısa ve orta vadeli ortaklıklar yapma imkanı sağlamaktadır. Çin her ne kadar, ABD ile geçici taktik işbirliklerine gitse de, aktif uzun dönem stratejilerinin takibi, daha ziyade stratejik savunma konumunu tercih eden Çin için pek mümkün değildir. Kore, Güneydoğu Asya, Merkez ve Batı Asya ve Körfez bölgesi gibi geniş bir komşu kitlesine sahip Çin'in ABD karşıtı tutum ile bölgede enerji hedefleri adına başarılı olması pek mümkün görülmemektedir. Kamuoyuna pek yansımaya da, Çin, Japonya'nın Kore yarımadasındaki istikrarsızlık ve enerji ile ilgili sorunlara yaklaşımı konusunda tedirginlik duymaktadır. Üstelik Çin açıklamalarında, Hint Okyanusunda ve Japon Denizinde Japonya'nın stratejik askeri gücünü artırması Çin'in deniz güvenliğini tehdit etmektedir.

OECD 2004 yılı itibariyle, küresel açılımlar sürecine giren Çin ile eğitim, tarım, çevre ve ekonomi gibi bir çok alanda işbirliğini artırmıştır.⁴⁸⁸ Ayrıca, 1992-1998 yılları arasında Çin, Şangay İşbirliği Örgütü⁴⁸⁹ (*Shanghai Cooperation Organization, SCO*) gibi kurumlar ve ikili anlaşmalar yolu ile enerji istikrarını ve güvenliğini sağlamaya çalışmıştır.⁴⁹⁰ Petrol bağımlılığı giderek artan Çin'in ikili işbirliği içine girdiği ülkeler olan, Kazakistan, İran, Irak ve Sudan gibi ülkelerin çoğunun aynı zamanda ABD'nin terörü desteklemekle itham ettiği ülkeler olması tesadüf değildir. 2001 sonrası ABD'nin Afganistan ve Irak askeri müdahaleleri Çin'in Pakistan ve İran'la daha kapsamlı hale getirirken, merkez Asya ülkeleri ile olan ilişkilerini zayıflatmıştır. ABD'nin askeri müdahaleleri Çin'in Ortadoğu'dan yaptığı enerji ithalatın istikrarı konusunda tedirgin etmiş ve Çin enerji yoğun bölgelerle daha etkin politikalar izleme gereği duymuştur. Bu kapsamda Hazar

⁴⁸⁸ OECD Annual Report 2005, 45 th Anniversary, Public Affairs Division, Public Affairs and Communications Directorate, the Secretary-General of the OECD

⁴⁸⁹ *Shanghai Cooperation Organization*, <http://www.sectso.org/home.asp?LanguageID=2> (1 Ocak 2006).

⁴⁹⁰ Daniel Kimmage, 2005 In Review: *The Geopolitical Game In Central Asia* <http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/12/509208c8-5d99-481b-8a52-e121e4bd664d.html> (4 mart 2006).

bölgesi Çin için hayati öneme sahiptir. Ayrıca Çin'in bu kapsamda, Rusya ve İran ile işbirliğini artıracığı değerlendirilmektedir.

5.1.2.3.3. Japonya

Japonya'nın istikrarlı bir enerji stratejisi olmadığı genel bir kabuldür. Bu istikrarsızlık kısmen dış kaynaklı baskılardan kaynaklansa da, asıl neden kalıcı uzun dönem stratejilerin geliştirilmesi ve uygulanmasına karşı gösterilen iç dirençtir. Japon enerji güvenlik stratejisinin temel taşlarından birisi Kuzey Asya enerji pazarında Çin'in etkisini azaltmaktır. Bu kapsamda Japonya daha önce Rus kaynaklarının Asya pazarlarına taşınması için Çin'in kuzeyinde bulunan *Daqing Bölgesinden* geçecek olan boru hattının Nakhodka'dan geçmesi için özel bir gayret göstermektedir. Bu konuda Rusya'nın seçimi Kuzeydoğu Asya enerji pazarının geleceğinde belirleyici rol oynayacaktır. Tam tersine bir gelişme de olasıdır. Ancak bu durumda Japonya, Dünyanın en büyük petrol bölgesi olarak kabul edilen İran'daki Azegedan bölgesi petrol araştırma imkanlarından yoksun kalabilir. Japonya enerji stratejisini oluştururken, Çin'den başka, ABD'nin enerji stratejilerini de dikkate* almaktadır. Japon hükümet kabinesi 2003 Temmuzunda, ABD tarafından Japon özel ekonomik bölgesi olarak kabul edilen alanda enerji araştırmalarını yoğunlaştırmak için kurumsal anlamda işbirliğini geliştirme gayretlerini artırarak, kayda değer miktarda fonlar ayırmıştır. Eski ABD büyükelçisi olan Okazaki Hisahiko'ya göre ABD ve İngiltere'nin ulusal çıkarları Japonya'ya dayalı açılımları da gerektirmektedir. Doğal olarak bölgede Çin, Kore ve aynı zamanda Hindistan enerji arz güvenliğinin sağlanması adına Japonya'nın önemli rakipleridir. Ancak, Asya'nın tümü için temel yaklaşım, Çin ve Japonya'nın küresel anlamda diğer Asyalı komşuların, AB ve ABD ile farklı ilişkiler içinde olduğu dikkate alındığında, işbirliğine gitmeleri gereğidir. Rusya ile yıllarca sürmüş tarihi savaşlar, rekabet, sürtüşme, düşmanlık, (*Japonya'nın Rusya'nın işgali altında olduğunu iddia ettiği*

* Japon başbakanı, kabinede değişiklik yaparak ABD karşıtı yönleri ile tanınan Shoichi Nakagawa'yı Ekonomi, Ticaret ve Endüstri Bakanı olarak atayarak, ABD'nin nükleer enerji üzerindeki anlaşmazlıkta İran üzerindeki baskıya karşı, İran yanlısı bir yaklaşımı olduğunu göstermesi bu konuya örnek olarak verilebilir.

topraklarda yaşanan) çözümsüz görünen toprak paylaşım sorunları Japonya-Rus ilişkilerinin sağlıklı bir zemine oturtulmasına engel olmaktadır.⁴⁹¹

1990'ların ortalarından itibaren organizasyonel bir çerçevede, Asya enerji işbirliği projeleri gibi ortaklıklar vasıtası ile enerji konularında Asya bölgesi ülkelerinin arasındaki gerginliğin azaltılması için sayısız girişimde bulunulmuştur. Kuzey doğu Asya Enerji İşbirliği Projesi (*Northeast Asian Energy Co-operation Project*) gibi Japon kökenli organizasyonlar bu girişimler içinde önemli olanlar arasındadır. Japonya'nın enerji bölgeleri üzerinde güç sağlama stratejisi askeri boyuttan ziyade uluslararası işbirliği enstrümanlarına dayalı bir yaklaşımdır.⁴⁹² İran ve Körfez ülkeleri konusunda takip edilen, Japon dış politikası, 1950'lerden günümüze dek uygulanan ABD stratejilerinden oldukça farklı hedefler içermektedir.

8 yıl süren İran ve Irak savaşı boyunca tarafsız bir politika izleyen Japonya'nın enerji arzının korunması gündeme geldiğinde, ABD'nin yanında yer alacağı öngörülmektedir. Japonya'nın ABD'nin Körfez hareketına verdiği destek sadece ABD'nin, Kuzey Kore'nin nükleer programına karşı çıkışını desteklemek değil, (*hem Hıristiyan hem de beyaz olmayan bir ülke desteğinin İslam Dünyasında yaratabileceği olası menfi etkilerine rağmen*) aynı zamanda enerji arz güvenliği adına Ortadoğu bölgesinde ortak çıkarları desteklemektir.

Japonya'nın ABD ile işbirliği Körfez ve Ortadoğu politikası, enerji arz bölgeleri konusunda Çin ile rekabet etmek üzere şekillendirilmemiştir. Ancak özellikle İran, Irak ve Sudan'dan petrol ithal eden Çin'in, enerji stratejilerinde sıkıntılar yaşanmasına neden olmaktadır. ABD ise İran, Irak, AB, Çin, Japonya ve Rusya gibi ülkelerle karmaşık bir politika izlediğinden ABD, Japonya ve Rusya arasında günümüze dek çok önemli bir anlaşmazlık veya çatışma yaşanmamıştır.

Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerde dahil olmak üzere pasifik okyanusuna kıyısı olan tüm ülkelerle işbirliği sağlayarak bölgedeki enerji pazarında istikrarın sağlanması için Çin ve Japonya, *ASEAN Plus Three Organizasyonu* ve

⁴⁹¹ Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.345

⁴⁹² *Northeast Asian Energy Co-operation Project*

www.rice.edu/energy/research/asiaenergy/index.html -(20 Şubat 2006).

APEC gibi bir takım organizasyonlar kurduklarından bahsedilmişti. Japonya bu organizasyonlarla Serbest Ticaret Bölgeleri ve alanları (*Singapur'la olduğu gibi*) oluşturarak Çin'in aleyhine bir gelişme ile sonuçlanacak olan bölgede Japon liderliği hedefine güdüyordu. Bu tür koordinesizlikler, ABD ve AB ile rekabet etmeye çalışan Asya ekonomileri için dezavantaj olarak değerlendirilmektedir. Bu arada Çin ve Japonya'nın enerji konularında birbirleri ile çatışmadan kaçınmak için azami dikkat ettiklerini belirtmek gerekir. Japonların enerji politikası opsiyonları ABD ile bir seviyede işbirliği içinde olurken stratejik seviyede ABD'nin küresel enerji yaklaşımlarından farklılaşabilir. Japonya'nın İran ile Azadegan petrol sahası konusundaki görüşmeleri ABD'nin bu bölgede izlediği politikalar ters düşmektedir. ABD'nin Japonya'nın enerji arz güvenliğini tehlikeye atacak coğrafi avantaja sahip olması, Japonya'yı enerji alanlarında daha fazla manevra imkanı tanıyacak AB ile enerji işbirliğine yönelmesine neden olabilecektir.

5.1.2.3.4. Hindistan

Hindistan, 835 milyon nüfusuyla* dünyanın ikinci kalabalık ülkesidir.⁴⁹³ Net bir enerji ithalatçısı olan Hindistan'ın, artan nüfusu büyüyen ekonomisi ile daha fazla enerji bağımlısı bir ülke durumuna geleceği öngörülmektedir. Enerji sektörüne kamusal bir yaklaşım içerisinde olsa da Hindistan belli enerji konularında direk yabancı yatırıma yasal olarak imkan tanımaktadır. Petrol ve doğal gaz açısından kendi ihtiyaçlarını karşılayamayan Hindistan için enerji ithalatı büyük önem taşımaya rağmen Pakistan ile yaşanan sorunlar dış ilişkilerde daha ön planda tutulmaktadır. Bu yüzden Türkmenistan'dan Hindistan'a Pakistan üzerinden geçecek olası bir doğal gaz boru hattının geleceği Pakistan ile ilişkilere bağlı olacaktır. Hindistan'ın artan petrol ihtiyacının yüzde 70'i ulaştırma sektöründen kaynaklanmaktadır. Kömür enerji talebinin yarısından fazlasını karşılamaktadır.⁴⁹⁴ Enerji arz güvenliği yakın gelecekte daha da artacağı öngörülen enerji açığının kapatılması adına önem kazanmakla birlikte diğer ulusal çıkarlarla da yakından

* Hindistan sosyal yapısı üçe bölünmüş elitleri ve aralarındaki kopuşla karakterize edilmektedir. Kalabalık köylü kitleleri yüzyıllar öncesinde olduğu gibi bir arada yaşar; orada da yine kabaca 100-150 kişiyi barındıran, geniş ve büyüyen bir sanayi kesimi görülür ve yine üyeleri internete ve dünya iletişim ağına bağlı olan evlerinde PC'leriyle çalışan, bilgisayar programı ve ileri teknoloji ürünleri ithal eden, diğer toplum kesimlerinininkinden tümüyle farklı bir gündelik gerçekliği yaşayan küçük, ama hızla büyüyen bir Üçüncü Dalga kesimi vardır.

⁴⁹³ Alvin ve Heidi TOFFLER, s. 266.

⁴⁹⁴ IEA, *World Energy Outlook*, 2002, s. 292.

ilintilidir. Hindistan kolayca Bengaldeş doğal gaz şebekesine bağlanma imkanına sahip olmasına rağmen bu yönde bir plan veya çalışma yoktur. Doğal gazla çalışan ve yapım aşamasında olan yeni enerji santrallerinin doğal gaz tüketimin artıracığı değerlendirilirken, 2010 itibari ile günde 7,4 milyar feet³ tüketim oranına ulaşılacağı öngörülmektedir.

Daha önce bahsedildiği gibi merkez Asya doğal gazını Türkmenistan'dan Hindistan'a Pakistan üzerinden taşınması projesi tamamen Hindistan ile Pakistan arasındaki ilişkilerin düzelmesine bağlıdır. Bu sıkıntı İran'dan Hindistan'a enerji aktarımında da söz konusudur. Uzun dönemde doğal gaz kullanımının artması doğal gaz iletim ve üretim altyapısına daha fazla önem mali destek sağlanmasına neden olmaktadır. Hindistan kanıtlanmış petrol rezervleri 5.4 milyar varildir. Eğer yeterli yatırım yapılırsa iç üretim kolaylıkla artabilir. 2030 yılında Hindistan'ın petrol ithalat bağımlılığının yüzde 94 oranlarına kadar (*günde 5,6 milyar varil*) çıkacağı öngörülmektedir.⁴⁹⁵ Aşamalı olarak iç enerji pazarının yabancı yatırıma açılacağı değerlendirilmektedir.

Hindistan, küresel enerji pazarında net bir enerji ithalatçısı aktör olarak yer almaktadır. Güçlü özel Hindistan kaynaklı petrol işletmelerinin yokluğu ve kamu petrol şirketlerinin yetersizliği nedeni ile küresel enerji pazarında yakın gelecekte oldukça hassas bir yapıya sahiptir. Uluslararası enerji pazarındaki ağırlığı talep yönünde yapacağı tercihlere bağlıdır.

5.1.3. Avrupa Birliği Açısından Stratejik Önemdeki Boru Hattı Projeleri

Küreselleşen dünyada, rekabet edebilmenin vazgeçilmez unsuru olan enerjinin, üretim kaynaklarından talep merkezlerine ekonomik ve sürekli biçimde ulaştırılması yani enerji arz güvenliği için boru hatlarının en güvenli ve verimli ulaştırma biçimi olduğuna değinmiştik. Boru hatlarının verimli olması, geçtiği bölgelerin de güvenli ve istikrarlı olmasını gerektirmekte ve jeopolitik açıdan boru hatlarının bulunduğu bölgeye değer katmaktadır.

⁴⁹⁵ IEA, *World Energy Outlook*, 2002, s. 285.

5.1.3.1. Ortadoğu ve Hazar Bölgesi Boru Hattı Projeleri

Ortadoğu ve Hazar Bölgesi ülkeleri ile Avrupa arasında coğrafi köprü konumunda olan Ukrayna, Rusya ve Türkiye üzerinden geçen (*veya geçmesi planlanan*) ham petrol ve doğal gaz boru hatları, AB açısından, stratejik önem taşımaktadır. Ukrayna ile 2006 kışındaki enerji kesintisi sonucunda AB'ne enerji arzında yaşanan kriz, konunun stratejik önemini gösteren güncel bir örnektir. Mevcut boru hatlarının stratejik değerlerinin düşürülmesi maksadıyla bölgedeki üretici ve aktarıcı ülkeler kendi aralarında işbirliği yaparak daha etkin enerji aktörleri haline gelebilmek maksadıyla alternatifler üretme gayreti içindedirler. Bu alternatifler;

- *Arnavutluk-Makedonya-Bulgaristan Boru Hattı Projesi*; Trans Balkan hattı olarak da bilinen konsorsiyumun karargahı Pound Ridge, New York'dadır. Batı doğu hattının önemli bir parçası olması öngörülmektedir. Proje ile bölge kaynakları Rotterdam'a oradan da ABD'ne taşınacaktır.
- *Bulgaristan, Yunanistan ve Rusya Boru Hattı Projesi*; İstanbul boğazından geçerek Bulgaristan ve Yunanistan'ının Alexandroupolis kentine enerji aktarım projesidir. Trans-Balkan boru hattı olarak da bilinir. Projenin yüzde 50'sini Rusya alırken kalan yüzde elliye Bulgaristan ve Yunanistan (*yüzde 25'er olarak*) eşit olarak paylaşacaktır.
- *Ukrayna ve Polonya Boru Hattı Projesi*; Odessa'dan Brody'a (*Ukrayna*), oradan Gdansk'a (*Polonya*), opsiyonel olarak Zastawa (*Polonya*)'ya, Schwechat (*Avusturya*), veya Kuzey Druzhba hattı Plotsk'ta (*Polonya*) ve/veya Baltık sahilinde Gdansk'a
- *Romanya'dan Macaristan Slovenya ve/veya Hırvatistan Boru Hattı Projesi*; Constanza (*Romanya*)'dan başlayan Macaristan üzerinden Slovenya ve/veya Hırvatistan'dan Trieste'ye. Constanza 'dan bir by-pass'la 1200 km uzunluğa sahip güney doğu boru hattı. AB bu hattan doğal gaz ithal etmeye hazır olduğunu açıkladı.

AB, Inogate programı marifetiyle, Avrupa Tebriz'den Nahcivan üzerinden Ermenistan'a doğru inşa edilecek bir boru hattının yapımını desteklemektedir. İran doğal gazının Pakistan üzerinden Hindistan'a taşınması projesi AB tarafından desteklense de, ABD tarafından desteklenen ve Hindistan'a yine Pakistan üzerinden

ancak İran yerine Türkmenistan gazının taşınması projesi ile çelişmektedir. 2003 Nisanında Ukrayna, Türkmen doğal gazının batı pazarlarına taşınması için yapmış olduğu 1 milyar dolarlık boru hattı projesi ile önemli bir atılım yapmıştır. Söz konusu boru hattının uzunluğunun 1,070 km olması, Kazakistan üzerinden geçmesi ve 2007’de tamamlanması öngörülmektedir.⁴⁹⁶

5.1.3.2. Türkiye üzerinden AB’ne ve Batı Pazarlarına Enerji Aktaran Boru Hattı Projeleri

Türkiye, enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerden Batı pazarlarına aktarılmasındaki köprü konumu ile jeostratejik öneme sahiptir. Bu avantajı kullanmak için Türkiye son yıllarda, çok uluslu birçok enerji projesi* ile enerji terminali olma yolunda ilerlemektedir. Bu kapsamda Türkiye, zengin enerji kaynaklarına sahip küresel enerji aktörleri olan komşu ülkelerle işbirliğine giderek fosil enerji kaynaklarından yoksun olmasının dezavantajını ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. Türkiye’nin Irak’la enerji aktarımında yapmış olduğu işbirliği kapsamında** inşa edilen Kerkük-Yumurtalık boru hattı bu konuda verilebilecek örneklerindedir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁶ Study on Energy Supply Security and Geopolitics, s.193.

* Türkiye’nin iç enerji pazarının bir parçası olan ancak çalışmanın içeriği ile direkt ilintisi olmayan Botu hatları da bulunmaktadır: *Ceyhan - Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı*; Kırıkkale Rafinerisi ham petrol ihtiyacını karşılayan 448 km. uzunluğundaki hattın yıllık taşıma kapasitesi ise 5 Milyon tondur. Ceyhan Deniz Terminali’nden başlayarak, Kırıkkale Rafinerisi’nde son bulur. 2005 yılında 25.986 bin varil ham petrol taşınmıştır. *Batman - Dörtöl Ham Petrol Boru Hattı*; Batman ve çevresinden çıkarılan ham petrolü tüketim noktalarına ulaştırmak üzere 4 Ocak 1967 tarihinde TPAO tarafından işletmeye açılan bu hattın mülkiyeti, 10 Şubat 1984 tarihinde BOTAŞ’a devredilmiştir. Yıllık taşıma kapasitesi 3.5 milyon ton olan boru hattının uzunluğu ise 511 km.’dir. 2005 yılında 10.108 bin varil ham petrol taşınmıştır. *Şelmo - Batman Ham Petrol Boru Hattı Projesi*; Şelmo sahasında üretilen ham petrolü Batman Terminali’ne taşıyan boru hattının uzunluğu 42 km. olup, yıllık taşıma kapasitesi 800.000 tondur. Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı ile 2005 yılında 634 Bin varil ham petrol taşınmıştır. www.botas.gov.tr (25 Aralık 2005)

** ABD müdahalesi öncesinde başlayan işbirliğinde, Türkiye için müdahale sonrası bir çelişki oluştuğunu belirtmek gerekir. Türkiye’nin ABD’yi desteklemesi halinde hem iç kamuoyu baskısının hem de güney bölgesindeki etnik çatışma riskinin artması olasılığı bulunmaktadır. Destekte bulunmaması durumunda ise bölgede uzun vadede ABD’nin inisiyatifi ile Türkiye’nin aleyhine gelişebilecek bir oluşuma engel olunamayacağı gibi enerji aktarımı açısından sahip olduğu stratejik konumun avantajından faydalanamayacaktır. Türkiye’nin iç enerji pazarının bir parçası olan ancak çalışmanın içeriği ile direkt ilintisi olmayan Botu hatları da bulunmaktadır: *Ceyhan - Kırıkkale Ham Petrol Boru Hattı*; Kırıkkale Rafinerisi ham petrol ihtiyacını karşılayan 448 km. uzunluğundaki hattın yıllık taşıma kapasitesi ise 5 Milyon tondur. Ceyhan Deniz Terminali’nden başlayarak, Kırıkkale Rafinerisi’nde son bulur. 2005 yılında 25.986 bin varil ham petrol taşınmıştır. *Batman - Dörtöl Ham Petrol Boru Hattı*; Batman ve çevresinden çıkarılan ham petrolü tüketim noktalarına ulaştırmak üzere 4 Ocak 1967 tarihinde TPAO tarafından işletmeye açılan bu hattın mülkiyeti, 10 Şubat 1984 tarihinde BOTAŞ’a devredilmiştir. Yıllık taşıma kapasitesi 3.5 milyon ton olan boru hattının uzunluğu ise 511 km.’dir. 2005 yılında 10.108 bin varil ham petrol taşınmıştır. *Şelmo - Batman Ham Petrol Boru Hattı Projesi*; Şelmo sahasında üretilen ham petrolü Batman Terminali’ne taşıyan boru hattının uzunluğu 42 km.

Bakü-Ceyhan (Hazar Akdeniz) Ham Petrol Boru Hattı; Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) ham petrol boru hattı projesi, Azerbaycan'da üretilen ham petrolün boru hattı ile Gürcistan üzerinden Ceyhan'daki bir deniz terminaline, buradan da tankerlerle dünya pazarlarına ulaştırılmasını amaçlamaktadır. *Hazar-Akdeniz boru hattı* olarak da adlandırılan projenin tutarı takriben 2.4 milyar dolardır. Yılda 50 milyon ton ham petrol taşıma kapasitesine sahip olması öngörülen anılan boru hattı, bölgede daha önceden inşa edilmiş boru hattı sistemine bir alternatif olmak yerine Hazar bölgesi enerji aktarımına ilave bir ihraç olanağı olarak tasarlanmıştır. Sangachal (*Bakü-Azerbaycan*) çıkış noktasından başlayan 1,070 km'si Türkiye'de olmak üzere toplam 1,730 km uzunluğundaki boru hattının Türkiye varış noktası Ceyhan terminalidir. Maksimum kapasitesi 1 milyon varil/gün (*50 Milyon ton/yıl*) olan proje 10-12 pompa istasyonuna sahiptir.⁴⁹⁸

Tablo 61 Bakü-Ceyhan Boru Hattı Pay Dağılımı

Pay Sahibi Şirket	Pay Yüzdesi
BP Exploration (Hazar denizi) Ltd.	30.10
Socar	25.00
Unocal BTC Pipeline Ltd.	8.90
Statoil BTC Caspian AS	8.71
TPAO	6.53
ENI	5.00
TOTALFINAELF	5.00
Diğerleri (Itochu Oil Exploration (Azerbaycan) Inc 3.40.; Inpex2.50 Conocophillips Delta-Hess (BTC) Ltd. 2.36	

Kaynak : <http://www.botas.gov.tr/projeler/tumprojeler/btc.asp> (28 Nisan 2006)

olup, yıllık taşıma kapasitesi 800.000 tondur. Şelmo-Batman Ham Petrol Boru Hattı ile 2005 yılında 634 Bin varil ham petrol taşınmıştır. www.botas.gov.tr (25 Aralık 2005).

⁴⁹⁷ Park, B., "Strategic Location, Political Dislocation: Turkey, the United States and Northern Iraq", *MERIA*, Vol. 7, no. 2, June 2003, pp. 11-12.

⁴⁹⁸ *Hazar Akdeniz Ham Petrol Boru Hattı* www.btc.com.tr (28 Aralık 2005).

Şekil 8 Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Projesi

Kaynak: <http://www.ntv.com.tr/news/325392.asp>,NTV-MSNBC (28 Aralık 2005)

Projenin resmi başlangıcı olarak Ankara Deklarasyonun imzalanması* kabul edilmektedir.⁴⁹⁹ BTC projesi ile Türkiye, Güney Kafkasya ve Orta Asya'yı, Türkiye ve Akdeniz'e bağlaması planlanan sağlam bir güvenlik koridoru oluşturmuş ve bu sayede enerji arz güvenliğini sağlamış olacaktır. Proje Türkiye'nin jeopolitik önemini artıracak ve Türk Boğazları'ndaki yoğunluğu azaltacaktır. Üstelik Bu proje ile Türkiye yılda 300 milyon dolar gelir elde etmesi beklenmektedir.

*Irak – Türkiye Ham Petrol Boru Hattı; Irak-Türkiye HPBH gerçekte paralel iki hattan** oluşmaktadır. Irak'ın Kerkük ve diğer üretim sahalarından elde olunan*

* ABD'nin, birden fazla boru hattı yaklaşımı çerçevesinde, Hazar petrollerinin ülkemiz üzerinden Akdeniz'e indirilmesini desteklediğini resmen açıklaması projenin hayata geçirilmesi istikametinde önemli bir aşamayı oluşturmuştur. 75. yıl kutlamaları vesilesiyle 29 Ekim 1998'de Türkiye'de davetli olarak bulunan Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan Cumhurbaşkanı, ABD Enerji Bakanı Bill Richardson'un müşahit sıfatıyla katıldığı bir törenle Ankara Deklarasyonu'nu onaylamışlardır. Ankara Deklarasyonu ile aynı gün imzalanan "Türkmenistan'dan Doğalgaz Alımı ve Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattına İlişkin Anlaşma" ile 9 Aralık 1998 tarihinde Mobil, Shell ve Chevron ile Kazakistan Hükümetinin imzalamış olduğu Kazakistan petrol ve doğalgazının Türkiye'ye naklini sağlayacak boru hattının Fizibilite Anlaşması, Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattını destekler yönde etki yapmıştır. Türkmenistan ve Kazakistan'dan Türkiye yönünde Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına paralel boru hatlarının inşası Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına ilave petrol sağlayacak ve söz konusu hattın inşaat maliyetini düşüreceği değerlendirilmiştir. Bu Anlaşmalar paketi, Azerbaycan-Gürcistan-Türkiye arasında imzalanan Hükümetler arası Anlaşma, parafe edilen "Geçiş Ülkesi", Türkiye'nin Garantisini ve boru hattının Türkiye bölümünün yapımına ilişkin Anahtar Teslimi Anlaşmalarını kapsamaktadır.

⁴⁹⁹ BTC, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/baku.htm> (28 Aralık 2005).

** Yıllık 35 milyon ton kapasiteli boru hattı 1976'da işletmeye alınmıştır. Ancak bu birinci hat fiilen Mayıs 1977'de çalışır duruma gelmiştir. 1983'te başlayıp 1984 yılında tamamlanan proje kapsamında hattın kapasitesi 46,5 milyon tona yükseltilmiştir. Birinci boru hattı 641 km'si Türkiye'de olmak üzere 986 km uzunluğundadır. Birinci boru hattına paralel olan ve Ağustos 1987'de işletmeye alınan ikinci boru hattı ile de taşıma kapasitesi 70,9 milyon tona ulaşmıştır. İkinci boru hattı 656 km'si Türkiye'de olmak üzere 890 km uzunluğundadır. Hattın toplamı 579 km'si Türkiye'de olmak üzere 1876 km uzunluğundadır.

ham petrolü Ceyhan Deniz Terminali'ne ulaştırmaktadır. 35 Milyon ton yıllık taşıma kapasitesine sahip bulunan söz konusu boru hattı, 1976 yılında işletmeye alınmış ve ilk tanker yüklemesi 25 Mayıs 1977'de gerçekleştirilmiştir. 1990 yılında körfez krizi nedeniyle kapatılan hat 1996 yılında tekrar işletmeye alınmıştır. Son müdahaleye kadar BM Güvenlik Konseyi'nin 1997 Haziranında aldığı kararla sınırlı petrol sevkiyatı yapıyordu. 1997 yılında bu hattan taşınan ham petrol 17,9 milyon tondur. Bölgede yaşanan siyasi belirsizliklerden dolayı kullanımı kesintiye uğrayan hattın geleceği ABD'nin Irak askeri müdahalesi sonrasında artık tamamen bu ülkenin bölge ile ilgili izleyeceği politikalara bağlı olacaktır. Irak- Türkiye HPBH'dan 1991-1995 yılları arasında siyasi nedenlerle uygulanan ambargolar nedeni ile petrol taşınmamıştır. BM tarafından Irak'a verilen izinler doğrultusunda 2005 yılında Irak-Türkiye Ham Petrol Boru Hattı ile taşınan ham petrol miktarı 13,166 Bin varildir.

Şekil 9 Türkiye Ham Petrol Boru Hatları

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr/projeler/etud/btc.html> (28 Aralık 2005)

Ceyhan Samsun Ham Petrol Boru Hattı; Ukrayna ve diğer Karadeniz ülkelerinin ham petrol ve/veya rafineri ürünleri taleplerinin karşılanmasında Çanakkale ve İstanbul Boğazlarından geçecek tanker taşımacılığına gerek kalmaksızın, boru hattı taşımacılığını amaçlayan bir projedir. Bu hat Ceyhan Terminali'nden başlayacak ve Samsun'da son bulacaktır. Samsun'dan Ukrayna ve diğer Karadeniz ülkelerine ham petrol tankerlerle taşınacaktır. Geçmişte bu hat

üzerinde durulmuş olmakla birlikte şimdilik beklemekte olan bir proje durumundadır.⁵⁰⁰

Musul-Hayfa Boru Hattı; Musul-Hayfa arasında daha önce var olan petrol boru hattı, 1948 yılından bu yana Arap-İsrail savaşları nedeniyle kullanılmamaktaydı. Son siyasi gelişmeler ışığında Türkiye'nin ABD'nin Irak hareketına asker desteği vermemesi üzerine yeni arayışlar içinde olan ABD yönetimi ile İsraili yetkililerin üzerinde tartıştığı petrol boru hattının yeniden faaliyete geçirilmesi için hazırlıklara başlandı. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'na rakip olacak ve Irak petrolünü İsrail üzerinden Akdeniz'e aktarmayı hedefleyen Musul-Hayfa Petrol Boru Hattı, Irak petrolünün yüzde 40'ının çıkarıldığı Kerkük'ten başlayıp Ürdün üzerinden İsrail'e uzanıyor. Kimi uzmanlara göre bu projenin uzun vadede Türkiye'ye zarar verebileceği değerlendirilirken, bazı enerji uzmanları ise yılda 80 milyon ton petrol taşıyabilen Yumurtalık-Kerkük Boru Hattı yanında yılda 5 milyon ton taşıyabilen Musul-Hayfa Hattı'nın Türkiye için ciddi bir tehdit oluşturmayacağını savunmaktadır. ABD'nin Kerkük-Yumurtalık boru hattına alternatif araması ve bölgede kontrol altına aldığı enerjinin güvenle taşınabilmesi amacıyla ürettiği yeni politikalar kapsamında, Musul-Hayfa Petrol Boru Hattını Türkiye üzerinde baskı kurma aracı olarak da kullanılabilir. Irak petrolünün Hayfa'daki petrol rafinerilerine pompalanması planının İsrail hükümetine, ABD tarafından yapılacak bir jest olarak da değerlendirilebilecekken, öte yandan Kerkük-Musul-Hayfa boru hattı nedeniyle Türkiye'nin İsrail'le ilişkilerinde sıkıntılar yaşanabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir.

⁵⁰⁰ Tüsiad, s. 171.

Şekil 10 Türkiye Doğal Gaz Boru Hatları ve Projeleri

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr/projeler/etud/btc.html> (28 Aralık 2005)

Doğalgaz Boru Hatları ve Projeleri; Türkiye'nin enerji pazarının ihtiyacı olan doğalgazın arz güvenliğini sağlamak için oluşturulmuş projeler aynı zamanda AB içinde büyük önem taşımaktadır.

Tablo 62 Türkiye'nin Yıllara göre Doğal Gaz Alım Miktarları (milyon cm³)

	RF	İran	Mavi Akım	Cezayir	Nijerya	TPAO	Spot LNG	Toplam
1987	432		-	-	-	88	-	520
1990	3.246		-	-	-	111	-	3.357
1995	5.560		-	1.058	-	-	240	6.858
2000	10.079		-	3.962	780	154	-	14.975
2005	12.857	4.322	4.969	3.786	1.013	138	-	27.167

Kaynak: www.botas.gov.tr (12 Mart 2006)

Türkiye'nin yakın dönemde mutabakat sağladığı ve uygulamaya koyduğu doğal gaz anlaşmalarının detayları ve bu anlaşmalar kapsamında yıllara sari olarak ithal edilen doğal gaz miktarları Tablo-(62 ve 63)'de verilmiştir.

Mavi Akım (RF-Karadeniz-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı) Projesi; Rusya'dan Türkiye'ye toplam yılda 30 milyar m³ doğal gazın, Karadeniz'in altından geçen 1252 km boru hattı ile taşınma projesidir.⁵⁰¹ 2.4 milyar dolara mal olması beklenen 1252

⁵⁰¹ *Mavi Akım nedir?* <http://fisiiltigazetesi.tripod.com/gorduk.html> (26 Aralık 2005).

km uzunluğundaki boru hattının, 376 km'lik bölümü, dünyada denizin 2100 metre altına dönecek ilk boru hattı olma özelliğini taşıyor. Rusya ile imzalanan üçüncü anlaşmaya göre yılda 16 milyar m³ doğalgaz sağlanacak Proje kapsamında, inşasına başlanılan paralel iki boru hattından birinin 8 milyar m³/yıl kapasiteli olması planlanmaktadır.

Tablo 63 Türkiye'nin Mevcut Doğalgaz Alım Anlaşmaları

Mevcut Projeler	Miktar (milyar m ³ /yıl)	Anlaşmanın Detayları			
		Süre (Yıl)	Tutarı (Milyon Dolar)	Anlaşma Tarihi	Başlangıç Tarihi
RF (Batı)	6,0	25	804	18 Eylül 1984	1987
Cezayir	4,0	20	636	14 Nisan 1988	1994
Nijerya	1,2	22	192	9 Kasım 1995	1999
İran	10,0	25	1.340	8 Ağustos 1996	2001
RF (Mavi Akım)	16,0	25	1.936	15 Aralık 1997	2001
RF (Batı)	8,0	23	-	-	1998
Türkmenistan	16,0 (İlave 14,0 Avrupa'ya sevk)	30	2.144	21 Mayıs 1999	2004
Azerbaycan	6,6	15	-	-	2001
RF (Kapasite Artırımı)	8	23	1.072	10 Aralık 1996	1998
Toplam				67,8 milyar m³/yıl	

Kaynak: <http://www.enerji.gov.tr> ve <http://www.dtm.gov.tr> sitelerinden derlenerek oluşturulmuştur. (14 Aralık 2005)

Rusya, enerji politikasının temelini sahip olduğu uluslararası boru hatları sistemi ve yaptığı uzun vadeli anlaşmalarla bölgedeki enerji pazarında tekel konuma gelmek oluşturmaktadır. Rusya'nın enerji politikası kapsamındaki Mavi Akım Projesi ile Türkiye, Hazar doğalgazının en büyük alıcısı sıfatını kazanacaktır. Türkiye'nin 2010 yılı için toplam 68 milyar m³'lük doğalgaz alım anlaşması bulunurken, tüketiminin ise en yüksek ihtimalle 50 milyar m³ olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir. Bu durumda Türkiye'nin elindeki fazla doğalgazı Avrupa gibi yeni pazarlara ihraç edecek projeler geliştirmesi önem kazanmaktadır.⁵⁰²

⁵⁰² Ender Şenkaya, *Hazar paylaşılmayan sular ısınıyor* <http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm> (16 Aralık 2003).

Şekil 11 RF-Karadeniz-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr/projeler/etud/btc.html> (28 Aralık 2005)

Tablo 64 Mavi Akım Projesi İle İlgili Bilgiler

Maliyet	2.4 milyar dolar
Toplam Uzunluk	1252 km
Türkiye Bölümü	500 km
Rusya Bölümü	376 km
Karadeniz Geçişi	376 km
Hat Kapasitesi (2 paralel hat toplamı)	16 milyar m ³ /yıl
Deniz Geçişi Maksimum Derinlik	2100 metre
Denizde Günlük Yapım Hızı	7 km
Deniz İnşaatı Günlük Maliyeti	1 milyon dolar
Deniz inşaatı yapım süresi	2 ay

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr/projeler/etud/btc.html> (28 Aralık 2003)

Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi; Türkiye ve Yunanistan arasında doğal gaz şebekelerinin enterkoneksiyonu ve *Güney Avrupa Gaz Ringi*'nin gerçekleştirilmesi kapsamında önemli bir projedir.⁵⁰³ Boru hattının Türkiye sınırları içindeki 200 km uzunluktadır ve Karacabey-Marmara Denizi Geçişi-İpsala/Kipi güzergahını takip edecektir. Anadolu yakasında Değirmencik, Avrupa yakasında Kızılcaterzi noktaları arasından Marmara Denizinin altından geçecek olan hattın denizin altına döşenecek kısmı 17 km'dir. Kızılcaterzi, İpsala arası ise 68 km olacaktır. İpsala/Kipi ile Komotini arasındaki Yunanistan'da bulunacak kısmın uzunluğu ise 85 km olarak planlanmıştır.

⁵⁰³ *Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi* <http://www.enerji.gov.tr/detay.asp?id=72> (23 Subat 2004).

Şekil 12 Türkiye Yunanistan Boru Hattı

Kaynak: <http://www.botas.gov.tr> (23 Aralık 2005)

Yunanistan ile yapılacak alım-satım anlaşması kapsamında, ülkeye ilk yıl için 500 milyon m³'lük bir gaz satışı öngörülmüştür.. 20 yıl süreli yapılan anlaşma gereği taraflardan biri tarafından son verilmediği sürece 5 yıllık dönemler halinde otomatik olarak uzayacaktır. Ayrıca iki ülke üçüncü taraflara ait gazın kendi boru hattı sistemleri üzerinden Avrupa Bölgesi ile Balkanlara transit geçişinin sağlanması için, Enerji Şartı Anlaşması hükümlerine göre tüm önlemleri almaktan sorumlu olacaktır.⁵⁰⁴ Türkiye'yi bir enerji köprüsü yapma çabaları doğrultusunda önemli adımlardan olan Türkiye Yunanistan doğal gaz boru hattı projesinin inşası için, ilk imza 2004 yılında Ankara'da atıldı. Yunanistan'ın yıllık ihtiyacı olan yaklaşık 3 milyar m³'lük doğal gaz ile İtalya'nın yıllık 8 milyar m³'lük doğal gaz ihtiyacının bu hattan ihraç edilmesi planlanmaktadır. Yunanistan'a ilk aşamada 750 milyon m³ daha sonra da artarak 1 milyar m³ kadar doğal gaz taşıyacak olan hat, Yunanistan sonrasında Adriyatik denizini geçerek İtalya'ya ulaşması planlanmıştır. Hat için, 2004 yılının ikinci yarısında ihaleye çıkılacağı ve hattın 2006 yılında çalışmaya başlayacağı belirtiliyor. Yunan doğal gaz şirketi *DEPA* ile Türk doğal gaz şirketi *BOTAŞ*'ın kontrolünde olacak hattın, Türkiye bölümünün maliyeti 80 milyon dolardır. Hattın aynı zamanda, 2006 yılından itibaren devreye girecek olan Şah Deniz projesi ile Azerbaycan'dan gelecek olan doğal gaz, Güney Avrupa boru hattı ringine taşınması düşünülmektedir.⁵⁰⁵ Proje Rusya ile imzalanan alım garantili anlaşma gereği ithal edilecek ihtiyaç fazlası doğalgaza ne yapılacağı soruna ihraç yolları yaratma

⁵⁰⁴ Yunanistan'la Doğalgaz Köprüsü <http://www.gnkur.tsk/ntvmsnbc/ntvmsnbc/257598.asp-cp1=1.htm> (17 Şubat 2004).

⁵⁰⁵ Türkiye Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi <http://www.enerji.gov.tr/detay.asp?id=72> (23 Subat 2004).

imkanı açısından çözüm olabilecek nitelik taşımanın yanı sıra Avrupa ile enerji bağlantısı oluşturma açısından da çok önemli bir adımdır.

Rusya Federasyonu-Avrupa-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı; Batı terminali olarak adlandırılmaktadır. 1984'te eski Sovyetler Birliği ile doğal gaz sevkiyatına dair anlaşma* imzalanmıştır. 1986-88 yıllarında yapılan hat Bulgaristan sınırından Malkoçlar İstasyonu'ndan Türkiye'ye girmekte, Kırklareli üzerinden Marmara Ereğlisi'ne, Silivri'den İstanbul'un batısına ve boğazdan geçerek İstanbul'un doğusuna ulaşmakta, Bursa üzerinden Ankara'ya gelmektedir. Ayrıca Adapazarı üzerinden Karadeniz Ereğlisi'ne de gitmektedir. Bu hattın Türkiye üzerindeki toplam uzunluğu 842 km'dir. Hat ilk önce 1987 yılında Hamitabat'a ulaşmış, burada Trakya Kombine Çevrim Santrali'nde elektrik üretiminde doğal gaz kullanılmaya başlanmıştır. Bu hattın sağlanan doğal gaz 1988 yılında IGSAŞ'da, Ambarlı Santrali'nde ve Ankara'da binalarda kullanılır duruma gelmiştir. 1992 yılında İstanbul ve Bursa'da, 1996 yılında İzmit'te ve Eskişehir'de de doğal gaz kullanılmaya başlanmıştır.⁵⁰⁶

Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğalgaz Boru Hattı Projesi; İran-Türkiye hattı ile birlikte Doğu terminali olarak da adlandırılmaktadır. Türkmenistan, Suudi Arabistan, Katar, Rusya ve İran'ın ardından dünyanın beşinci büyük doğal gaz rezervine sahiptir.⁵⁰⁷ Proje, Türkmenistan doğal gazının Türkiye'ye ve Türkiye üzerinden doğalgaz açığı olan Avrupa'ya ve Dünya pazarlarına nakli açısından çok önemlidir. Projeye ait anlaşma, 29 Ekim 1998'de ülke Cumhurbaşkanları tarafından Ankara'da imzalanmıştır. Anlaşma 30 yıllık bir süreyi kapsamaktadır. Kararlaştırılacak bir süre içerisinde 16 milyar m³'ü Türkiye tarafından satın alınmak, kalanı da Avrupa'ya sevk edilmek üzere yılda toplam 30 milyar m³ Türkmen doğalgazının Hazar denizinin altından, Azerbaycan ve Gürcistan üzerinden Türkiye'ye, oradan da Avrupa'ya boru hattı ile taşınması öngörülmektedir. Türkmenistan ve Türkiye arasında doğal gaz alım-satım sözleşmesi 21 Mayıs 1999

* Türkiye adına BOTAŞ, Rusya adına Soyuzgazexport tarafından yürütülmüştür.

⁵⁰⁶ Tüsiad, s. 173.

⁵⁰⁷ "Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi" <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/hazar.htm> (24 Ocak 2004).

tarihinde Aşkabat'ta imzalanmıştır.⁵⁰⁸ Türkmenistan'ın, yukarıda detayları verilen Mavi Akım Projesi ile kayba uğradığı* söylenebilir.⁵⁰⁹

Şekil 13 Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Boru Hattı

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/hazar.htm> (24 Ocak 2006)

İran-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi; Bu projeye, İran'dan ilk etapta Türkiye'ye sonra da Avrupa'ya uzanacak bir boru hattının yapılması amaçlanmaktadır. İran'dan doğal gaz alımına ait anlaşma 1996 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmaya göre Türkiye İran'dan 22 yıl süre ile doğal gaz alacaktır. Bu alım ilk aşamalı olarak 10 milyar m³'e çıkacaktır. Proje Doğubeyazıt'tan başlamakta Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri üzerinden Ankara'ya ulaşmaktadır. Doğubeyazıt ile Erzurum arası 800 km; Erzurum ile Ankara arası 905 km'dir.

Mısır-Türkiye Doğalgaz Boru Hattı Projesi; Henüz tasarım aşamasında olan ve Mısır'ın Akdeniz altına dönecek boru hatlarından 10 milyar m³/yıl gaz

⁵⁰⁸ *Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi* <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/hazar.htm> (24 Ocak 2004).

* Bu konuda en büyük etken, Saparmurat Niyazov gibi ülke yöneticilerinin Trans Hazar boru hattının 16 milyar m³ hesaplanan kapasitesinin yüzde 50 bedeline varan geçiş bedeli isteyen Azerbaycan yerine, İran üzerinden geçiş konusundaki ısrarı oldu. Bunun sonucunda Türkmenistan, Dünya doğalgaz piyasasındaki konumunu Rusya ile İran'a bağlamak zorunda kaldı. Mavi Akım Projesi devreye girdikten sonra Türkiye'nin 2010 yılı doğalgaz ihtiyacının en az 35, en çok da 50 milyar m³ olarak öngörüldüğü dikkate alınırsa Türkmen gazının ithal edilmesi ancak ihracat amaçlı olabilecektir. Yüksek tüketim koşulları oluşursa Türkiye'nin Türkmen gazına ancak 2007 yılından sonra ihtiyaç duyacağı değerlendirilmektedir. Ama bu olasılık da Azerbaycan Şah Deniz havzasında bulunan yeni gaz rezervleri nedeniyle pek gerçekçi gözüküyor. BP'nin Şah Deniz doğalgazını 2004 yılından itibaren Türk pazarına getirmesi hedefleniyor. 2004 yılında 2 milyar m³/yıl olarak başlayacak alım 2007 yılında 6.6 milyar m³/yıl'a çıkmış olacaktır.

⁵⁰⁹ Ender Şenkaya, *Hazar paylaşılmayan Sular Isınıyor* <http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm> (16 Aralık 2003).

gönderebileceği teklifinden kaynaklanmıştır. Finansman maliyetinin yüksekliği projenin gerçekleşmesini zora sokmaktadır.⁵¹⁰

5.2. KÜRESEL ÇEVRE KAVRAMININ ENERJİ STRATEJİLERİNE ETKİSİ

Küresel iklim değişimi, aslında yenilenebilir enerji politikalarından ulaştırma yönetimine, endüstriyel üretim emisyonlarından ormancılığa kadar geniş bir alanla ilgilidir.⁵¹¹ Küresel ısınmanın neden olabileceği ani iklim değişikliklerinin ve sonuçlarının ciddi güvenlik meselelerine dönüşebileceği kabul edilmektedir.⁵¹²

5.2.1. Küresel Enerji Politikalarında Çevre

Küresel ısınmaya karşı uluslararası tedbirler geliştirme gayretleri 1990 yılından sonra başlatılmıştır.⁵¹³ Bu gayretlerin başında ise sera etkisi yaratan gazların emisyonunun azaltılması gelmektedir. İklim Değişikliği Üzerine Hükümetler arası Panel (*The Intergovernmental Panel on Climate Change IPCC*)'in 1990 yılında yayınladığı raporda,* sera etkisi yapan gazların emisyonunun yüzde 60 oranında azaltılması gerektiği belirtilmektedir.⁵¹⁴ Dünya toplam nüfusunun sadece yüzde 4'üne sahip olan ABD, küresel sera gazı emisyonunun yaklaşık dörtte birine, sanayileşmiş 15 Avrupa ülkesi ise yüzde 10'una neden olmaktadır. Bu nedenle de başta ABD olmak üzere sanayileşmiş ülkelerin küresel ısınmaya ve eko-sistemin bozulmasına neden oldukları söylenebilir. Buna rağmen ABD, küresel ekonomik dengeleri bozabileceği iddiası ile sera gazı emisyonunun azaltılmasını kabul etmemiştir. Yaşantımızı ve geleceğin nesillerini etkileyecek olan küresel ısınma enerji politikalarının oluşumunda önemli etkiler yapmaktadır. Yakın gelecekte küresel güvenlik sisteminin dinamiklerini biçimlendireceği değerlendirilmektedir.

⁵¹⁰ Tüsiad s. 176.

⁵¹¹ Environment, Energy, Europe An Investment for Now and the Future, European Commission Community Research, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2000 s.6

⁵¹² Nejat Eslen, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler, Truva Yayınları*, 2005, İstanbul: s.107.

⁵¹³ Eslen, s.110.

* IPCC'nin söz konusu raporu; 21. Yüzyıl içinde potansiyel olarak yıkıcı bir küresel ısınmayı öngörmekte ve artan küresel ısınma nedeni ile alarm çanlarının çalması ile temiz enerji teknolojilerinin geliştirilmesi için girişimlerin hızlandırılması gerektiğini ifade etmektedir. Raporda özetle küresel ısınma ile ilgili şu hususlara yer verilmektedir.

⁵¹⁴ New special reports <http://www.ipcc.ch/> (6 Mart 2006)

5.2.2. AB'nin Çevre Politikası Küresel Boyutu

Ulusal sınırlar tanımayan çevre sorunları Topluluğun çevre düzenlemelerinde önemli rol oynamıştır. Hollanda'daki nehirlerin kalitesi, Fransa ve Federal Alman Cumhuriyeti'ndeki fabrikaların atıklardan dikkati çekecek kadar etkilenmiştir. Avrupa'da batıdan doğuya esen rüzgarlar Birleşik Krallığın kömür dumanlarından kaynaklanan hava kirliliğini Kuzey Avrupa'ya da taşımıştır. Sandoz Kimya şirketinde ortaya çıkan yangın İsviçre'den başlayarak 30 ton toksit atığın 10 günde Ren yoluyla Batı Almanya, Fransa ve Hollanda arasında Kuzey Denizine taşınmasına neden olmuş ve yüzlerce köy ile kent yarım milyon balık ve telafi edilmez bir zararlar karşı karşıya kalmıştır. Avrupa'da ortaya çıkan sorunlar bir yana 1986 yılında Sovyetler Birliği'nden yayılan radyoaktif bulut Avrupa'nın yarısını etkilemiştir.

5.2.2.1. AB'nin Çevre Politikasının Tarihi Arka Planı ve Çevre Eylemleri

Kurucu Anlaşmalarda, Topluluğun görevleri arasında çevrenin korunmasına açıkça atıfta bulunulmamıştır. Bu eksikliğin başlıca nedeni, Roma Anlaşmasının imzalandığı dönemde, ekonomik gelişmeye daha çok önem verilmesi, çevre ile ilgili tehditlerin fark edilmemesidir. Ancak Atom Enerjisi Topluluğunun çalışmalarının niteliği gereği, çalışanların korunması ve özellikle de ilişkili sektörlerde çalışanların zararlı ışınlar/radyasyon etkisini giderilmesine yönelik insan sağlığına ilişkin çalışmaları bugünkü çevre kapsamında düşünülmesi de bulunmaktaydı.⁵¹⁵

İklim değişikliğini de kapsayan Topluluk çevre konuları Anlaşmanın *çevre* başlığı altında hem Topluluğu hem de üyelere sorumluluk vererek birbirini bütünler şekilde oluşturulmuştur.⁵¹⁶ Topluluk çevre politikası, 1973 yılında Topluluğun Bakanlar Kurulunda biçimlendirilmiştir. Topluluğun çevre ile ilgili yayınladığı yönergeler çevre politikasının uygulanmasında; su ve hava kalitesi pazarlama kullanım toksit atıkları gibi çeşitli yönleri kapsamaktadır.⁵¹⁷ 1972'de Komisyon çevrenin durumunu değerlendiren ilk raporunu hazırlamış, Topluluk çevre programının devamını kararlaştırmıştır. 17 Nisan 1973'te Komisyon, Konseye,

⁵¹⁵ Toprak, s. 107.

⁵¹⁶ Martijn L.P. Groenleer ve Louise G. van Schaik, *The EU as an 'Intergovernmental' Actor in Foreign Affairs Case Studies of the International Criminal Court and the Kyoto Protocol*, Centre for European Policy Studies Working Document No. 228/August 2005.

⁵¹⁷ TÜSİAD, *AT'da Çevre Politikaları ve Uygulamaları*, El Broşürü.

*Avrupa Toplulukları Çevre Eylem Programı** önerisini sunmuştur. Bakanlar Konseyi, 1973-1976 arasında çevre ile ilgili (deterjanlar, benzindeki kurşun miktarı, egzoz gazları, radyasyona karşı güvenlik gibi konularda) çok sayıda yönetmelik kabul etmiştir. 1975'te Dublin'de Çalışma ve Yaşama Koşullarının İyileştirilmesi Avrupa Vakfının (*European Foundation for the Employment of Living and Working Conditions*) kurulması çevreye dair atılan bir başka önemli adım olmuştur. 77'de Komisyon çevre politikalarındaki olumlu değişme ve doğal kaynakların rasyonel kullanımına ilişkin politikaları içeren, *çevrenin durumu* adı altında ikinci raporunu yayınlamıştır. Ardından, 1978'de Akdeniz'in kirlenmesine karşı Barselona ve Ren nehrinin kimyasal kirlenmesine karşı Bonn Anlaşmasını imzalanmıştır. 1979'da Avrupa Yaban Hayatını ve Doğal Çevresini Koruma Anlaşması (*European Wild Life and Natural Habitats*) imzalanmış ve takip eden yıllarda çevre korumacı politikalar hızlandırılmıştır. 1960'lı yıllardan itibaren azalıp artan çevre korumacı anlayış, 1980'lerden itibaren uluslararası alanda çevre, gittikçe artan bir ilgi kazanmıştır. Topluluk, 1980'li yıllardan itibaren kamuoyunun ilgisinin artışı da Topluluk çevre politikasının etkili olmasını sağlamıştır. 1987'de Roma Anlaşması'nın yenileştirilmesi ile Amsterdam'da çevre üzerinde daha sıkı bir otorite tesis edilmiştir. Topluluk Mahkemesi, Ortak Pazar'la birlikte *çevreyi korumanın ticaretin üstünde öncelik taşıdığı* kuralını koymuştur.

Çevre düzenlemeleri Topluluk seviyesinde, üye ülkelerin çevre ile ilgili yasalarının eşgüdümüne yoğunlaştırılmıştır. Örneğin Kuzey Denizine atılan atıkların azaltılması hususunda öngörülen limitler için hazırlanan antlaşmalarda AB önemli rol oynamıştır. Topluluğunun, yakın zamandaki en önemli faaliyetlerinden birisi ozon deliğinin büyümesi ile ilgilidir. 1987 yılında Montreal'de AT üyelerinin ve ABD'nin de dahil olduğu 31 ülke yüzyılın sonunda bu kimyasal maddelerin üretimini yüzde 50 azaltılacaklarını teyit etmişlerdir. Mart 1989'da New York Times bu konudaki faaliyetlere ilişkin olarak *umulmadık güç birliği* başlığı atmıştır. Gerçekten de bu dönemde, Topluluk üyesi 12 devlet bu gazların üretiminin mümkün olduğu kadar (*yüzde 85'e varan oranlarda*) azaltılmasında anlaşmışlardır.

* 22 Kasım 1973'de üye ülkelerin temsilcilerinin bir deklarasyonu biçiminde kabul edilen bu program; kirlenmenin azaltılması ve önlenmesi ile çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi, topluluk ülkelerinin uluslararası forumlarda birlikte hareketini amaçlıyor, *kirleten öder (polluter pays)* ilkesinin uygulanmasını benimsiyordu.

Topluluk, 1989 yılında hava kirliliğinin kontrolü için, küçük motorlu araçlarda 1992'de emisyon kontrolü standartlarının tamamlanması kararını almıştır. 1987-1997 yılları arasında kapsayan Topluluğun çevre alanındaki 4. Eylem Programı kapsamında; Almanya, Hollanda, Belçika ve Danimarka otomobil emisyon standartlarını uygun motorlu araçlar üretilmeye başlanmıştır. Ancak Birleşik Krallık için bu tamamen elde edilebilir durumda değildi. İklim değişikliği hakkında *BM Çerçeve Sözleşmesi*'ne taraf olan devletlerce 1997 yılında kabul edilen Kyoto Protokolü kapsamında, AB kendini *Sera gazının emisyonlarının, 1990 yılındaki düzeylerine kıyasla, 2010 yılına kadar yüzde sekiz azaltılması gibi yeni bir hedef* belirlemiştir. AB, çevrenin korunmasında önemli rol oynayan yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmekte ve toplam enerji tüketiminde bu kaynakların payını 2010 yılına kadar yüzde 15'e çıkarmayı planlamaktadır. AB, yenilenebilir enerjilerin kullanım oranını artırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda uygulamaya koyduğu ve detayları ikinci bölümde verilen *Altener, Joule ve Thermie* gibi programlar da, yenilenebilir enerjilerin kullanım oranının artırılmasına yöneliktir. Topluluk, CO₂ emisyonlarını azaltmak için, Topluluk, yeni enerji santrallerinde (*izin verilen azami*) emisyonları belirleyen yönergeler çıkarmıştır. Petrol sektöründe de, çevreyi korumak için tedbirler alınmıştır. Avrupa sularında bulunan yaklaşık 6 bin petrol platformunun nasıl söküleceği ve elden çıkarılacağı, tartışma konusu olmuştur. *Kuzey Doğu Atlantik Deniz Çevresinin Korunması Hakkında Sözleşme* Kuzey Denizi bakımından açık deniz tesislerinin bertaraf edilmesini kararlaştırmıştır. Barselona Sözleşmesi çerçevesinde Akdeniz için de benzer bir yaklaşım vardır. Çevrenin korunması alanında girişimlerden bir diğeri, otomotiv ve petrol sektörleriyle ortaklaşa 1992 yılında Avrupa Komisyonu tarafından başlatılmış olan *Oto-Petrol Programı*dır. Bu program, Dünya Sağlık Örgütü tarafından hazırlanan bir dizi hava kalitesi standartlarını belirlemiş ve hava kalitesinde iyileşme sağlamak için arabalar ve yakıtlar ile ilgili olası tedbirleri ortaya koymuştur.⁵¹⁸

⁵¹⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s.8.

5.2.2.2. 2000'li Yıllarda Avrupa Birliği Çevre Politikası

Tüm dünyada olduğu gibi AB de iklim değişimi ile büyük tehlike altındadır. Stephen Tindale'ye göre* gaz emisyonlarının makul biçimde istenen seviyelere düşürülememesi halinde Kıt'a Avrupasında yükselen sıcaklık ortalamaları beraberinde sıtma gibi tropikal salgın hastalıkları getirecek ve özellikle güney Avrupa'da kriz seviyesine ulaşacak su kesintileri yaşanmaya başlanacaktır.⁵¹⁹ AB sınırları dışında da etkili olacak olan su sıkıntısının aynı zamanda küresel anlamda 3 milyar insanı etkilemesi ve AB sınırları mülteci akımına neden olması beklenmektedir. Southampton Oşinografi Enstitüsüne göre,⁵²⁰ Gulf Stream'in Avrupa kıyılarına getirdiği sıcak su akımında yüzde 30 azalma bulunmaktadır. Yakın gelecekte Avrupa'nın yeni bir buzul çağına girmesi de mümkündür.

2000'li Yıllarda AB Çevre Politikasını değerlendiren Marcel Rommerts'in⁵²¹ hazırladığı rapor önemli tespitleri içermektedir. İklim değişikliği kapsamında, artan emisyon miktarları Kyoto Protokolünün getirdiği yükümlülüklerin yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Rommerts'e göre 1990'lardaki emisyon miktarının 2030'da yüzde 8 oranında azaltılması gerekirken, tahminlere göre gelecekte bir tedbir alınmazsa Toplulukta emisyon oranının yüzde 5 artacaktır. Bu trendi durdurmak için ilave tedbirlere ihtiyaç vardır. Çevre etkilerinin ulusal sınırları tanımadan her yere ulaşabildiği dikkate alındığında, Topluluk bu konuda yüksek maliyetlerle karşı karşıyadır. Topluluk, aynı zamanda kısa ve orta vadede enerji arz şartlarını etkilemede de güçlüler çekmektedir. Yenilenebilir ve alternatif enerji kaynakları cesaretlendirici oranlarda olsa da ilave desteğe ve daha ötesi uygulama için zamana ihtiyaç göstermektedir.

Aslında daha kısa sürede daha etkin olabilmek, ancak yerleşim alanlarında ve ulaşım sektöründe önemli adımlar atmakla mümkündür. Ancak AB seviyesinde yasal düzenlemeler, enerji talebini düşürme ve tüm üyelerce kabul görüp

*Tindale, Birleşik Krallık Greenpeace başkanıdır.

⁵¹⁹ Stephen Tindale, The EU Must Do More on Climate Change, CER Bulletin, Issue 46 February/March 2006, http://www.cer.org.uk/articles/46_tindale.html (7 Nisan 2006).

⁵²⁰ National Oceanography Centre, Southampton <http://www.soc.soton.ac.uk/> (15 Nisan 2006).

⁵²¹ Marcel Rommerts, *New Challenges to Energy Security*, Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent, Marcel Rommerts, http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. (17 Nisan 2006).

desteklenecek somut bir hedefler henüz belirlenememiştir. Geliştirilmiş enerji etkinliği şimdiden enerji talebinin düşürülmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Bazı tahminlere göre, bu gelişmeler sayesinde son 20 yılda topluluk içinde üretilen kömür ve nükleer güç kaynaklarını diğer enerji türleri ile bir dengeye getirmek mümkün olabilecektir. Bu katkının gelecekte de sürmesi beklenmektedir. Çevre ile ilgili hazırlanan yeşil kitapta,* Komisyon belli alanlarda inisiyatifi kendi üzerine almıştır. Yeşil kitapta talep tarafından oluşturulan pazarın transformasyonu ve tüketici davranışlarındaki benzersiz değişim için Komisyon bir takım aktif eylemler başlatmayı önermiştir. Örneğin 2000 baharında Komisyon enerji etkinliği ve *Avrupa İklim Değişim Programı* için eylem programını kabul etmiştir. Halen bu planda önerilenler uygulamadadır. Ulaştırma sektöründe bu eğilimin devam etmesi halinde emisyonlar 1990 yıllarına göre 2010'da yüzde 40 oranında artacağı öngörülmektedir. Bunu engellemek için demiryolları yeniden canlandırılmalı, özel araç kullanımı rasyonelleştirilmeli ve karayolu ulaştırma sektörü yeniden organize edilmelidir. Komisyon 2002'de "*Avrupa 2010 yılı Ulaştırma Politikası İçin Beyaz Kitap*" yayınlamıştır. Bu kitapta Komisyon, alternatif motor yakıt stratejisini teşvik ederek ve kara yolu taşımacılığında vergilendirme yoluna giderek, 2010 yılına kadar karayolunda biyo-yakıtların oranının yüzde 6'ya çıkarılmasını öngörmüştür. Bununla birlikte orta ve uzun vadede doğal gaz ve hidrojenin yakıt olarak kullanımının otomotiv sektöründe yaygınlaşacağı tahmin edilmektedir. Komisyon rüzgar enerjisinde elde edilen başarıdan bahsederken toplam enerji tüketiminde yenilenebilir enerji oranının 2010'a kadar yüzde 6'dan, yüzde 12'ye çıkarılmasını içeren bir plan hazırlamaktadır.

5.2.3. Kyoto Protokolü

Kyoto Protokolü 1992 yılında kabul edilen BM İklim Değişikliği Konvansiyonu (*UN Framework Convention on Climate Change*) kapsamında 1997 yılında, artan küresel ısınma oranlarının yarattığı endişe ile onaylandı.⁵²²

* Komisyon beş alanda inisiyatifi kendi üzerine almıştır: 1.Enerji etkinliğinin artırılması, 2.Alternatif ulaştırma politikası, 3. Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanılması, 4. Arz güvenliğinin otomisinin sağlanmasının sürdürülmesi ve 5.Topluluk seviyesinde üye ülkelerin genel sorunlarına çözüm bulunması.

⁵²² *Kyoto Protocol to the UN Framework Convention On Climate Change*, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html>(2 Mart 2006).

AB,* Japonya ve ABD gibi çevreyi kirletmede daha fazla sorumlulukları olan ülkeler için birtakım hedefler belirleyen protokol, AB açısından arz güvenliği sağlanmış bir enerji kaynağı olan kömürün kullanımından vazgeçilerek enerji arz güvenliğinin sağlanması için yeni arayışlar içinde olunması adına tamamlayıcı bir faktör olmuştur. Topluluk enerji arzını tehlikeye atsa da çevre konularını daha öncelikli olarak değerlendirerek Kyoto hedeflerinden uzaklaşmayı göze alamamıştır. Ayrıca protokolün, bu yaklaşımda, ulusal sınırlar içindeki imkanlarla üretilen ve ithalat bağımlılığını azaltan yenilenebilir enerji biçimlerinin toplam enerji tüketim biçimleri içindeki payının artmasına katkıda bulunacağı değerlendirilmektedir. Enerji talep artışları ile ilgili tedbirlerin etkili olduğu tespitlerine rağmen, 1990 yılı ile mukayese edildiğinde CO₂ emisyonlarının 2000 yılında yüzde 18 artacağı üstelik bu oranın artan otomobil sayısı ile yüzde 28'e yükseleceği öngörülmektedir. Elektrik üretiminde AB yasal mevzuatı 1997 yılı itibari ile yüzde 17 olan yenilenebilir enerji payını 2010'da yüzde 22'ye çıkarmayı ve yılda 17,5 Mtoe enerji tasarrufu sağlayan biyo-yakıt kullanımını 2010'a kadar yüzde 5,75 oranında artırmayı hedeflemektedir.

Ayrıca elektrik ve doğal gaz pazarlarının tamamen liberalleştirilmesi ile farklı enerji sektörlerinde rekabet sağlanacak ve daha düşük yatırım maliyetli ve daha küçük ölçekli enerji projelerinin yolu açılmış olacaktır. Kömürden doğal gaza geçişe imkan sağlayan bu yaklaşım daha uzun vadede CO₂ emisyonlarının azaltılmasına imkan sağlayacaktır.⁵²³

Tablo 65 Kyoto Protokolü Kapsamında AB 15 Emisyon Oranları (1990 seviyesine göre)Yüzde Değişimi

Ülke	Değişim	Ülke	Değişim	Ülke	Değişim
Avusturya	-13	Almanya	-21	Hollanda	-6
Belçika	-7,5	Yunanistan	+25	Portekiz	+27
Danimarka	-21	İrlanda	+13	İspanya	+15
Finlandiya	0	İtalya	-6,5	İsveç	+4
Fransa	0	Lüksemburg	-28	B.Krallık	-12,5

Kaynak: Renewable energy Technologies and Kyoto Protocol mechanisms Joint Implementation in Central and Eastern Europe.

* 2000 yılında protokolü onaylayan AB'nin, greenhouse gazlarının 1990 seviyelerine göre 2008-2012 yıllarına kadar yüzde 8 oranında azaltılmasının kabul ettiğinden daha önce bahsetmiştik.

⁵²³ European Climate Change Programme (ECCP), *Second ECCP Progress Report. Can we meet our Kyoto Targets?* April 2003, s. i. <http://europa.eu.int/comm/environment/climat/eccp.htm>(3 Mart 2006).

Kyoto Protokolünün uygulanması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde fosil yakıtlara olan talebin azaltılması yönünde etkili olacaktır. Bu gelişimin doğal sonucu olarak küresel pazarda fosil yakıtların ulaşımını kolaylaştıracak, gelişmekte olan ülkeler enerji ihtiyaçlarını daha makul imkanlarla karşılayabilecektir.⁵²⁴ Kyoto Protokolünün çalışmanın içeriğine etkisi, gelişmiş ülkelerin, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranlarının artırılması ve *greenhouse* gazlarının emisyonları ile ilgili hedeflerine ulaşımını kolaylaştırmasının yanı sıra, enerji arz güvenliği sağlanması avantajını beraberinde getirmesidir.

5.2.4. Çevre Kavramının Enerji Stratejilerine Etkisinin Analizi

Fosil yakıtların kullanılması ile daha yoğun biçimde artmaya başlayan çevre sorunları öngörülerden çıkıp, günlük yaşamda çıplak gözle görülür hale gelince, çevreye daha fazla zarar veren ileri seviyede sanayileşmiş ülkeler, bir takım tedbirler almak zorunda kaldılar. Öncelikle çevreye verilen zararın nedenlerinin tespiti ve bu nedenlerin nitelik ve nicelik olarak etkisinin azaltılması kapsamında eylemler görüldü. Çalışmanın içeriğini kapsamında, enerji arz güvenliğinin artırılması için bu eylemlerden; yenilenebilir kaynakların kullanım oranlarının artırılması ön plana alınmıştır. Enerji arz güvenliğinin artırılması hedefi ile tezat oluşturmasına rağmen yerel kaynak olma özelliğine sahip olan kömür kullanımından çevreye olumsuz etkileri dikkate alınarak vazgeçilmesi ve doğal gaz kullanım oranının artırılmaya çalışılması çevre konusunun çok hassas bir konu olan enerji ithalat bağımlılığının önüne geçebildiğini göstermektedir. Bu yaklaşımla enerjinin uluslararası güvenlik sistemine etkilerinin daha etkin incelenebilmesi için çevre konusunun da dikkate alınması gerektiği tespiti yapılabilmektedir.

5.3. KÜRESEL ENERJİ MÜCADELELERİ

Küresel enerji mücadeleleri dönemin başat enerji biçimine göre enerji rezervlerinin yoğun olduğu bölgelerde yaşanmıştır. Yakın geçmişteki ve günümüzdeki enerji mücadeleleri, petrol ve doğal gaz kaynaklarının bulunduğu Orta Asya ve Orta Doğuda sürdürülmektedir.

⁵²⁴ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, *AB Enerji Politikası*, s. 228.

5.3.1. Küresel Enerji Mücadelelerinin Orta Asya boyutu

Orta Asya'daki enerji mücadelelerini inceleyen çok sayıdaki çalışmanın içerik ve yaklaşımları çok farklı olsa da, bu çalışmaların hemen hepsinde iki temel benzerlik bulunmaktadır. Ortadoğu fosil kaynaklarının arzının siyasi nedenlerle kısıtlanması veya bloke edilmesi ile Orta Asya bölgesindeki enerji kaynaklarının önemini artırması benzerliklerin birincisi olarak değerlendirilebilirken, diğer benzerlik ise fosil yakıtlara alternatif geliştirilememesi ve petrol talebinin arz miktarının çok üzerine çıkması nedeni ile yeni kaynak arayışları kapsamında, Orta Asya bölgesinin enerji potansiyelinin batı pazarlarının ilgi alanına girmesidir. Küresel siyasal sistem ve uluslararası güvenlik anlayışının değişimi bölge enerji kaynaklarının kullanımında etkili olmuştur. Sovyetler Birliğinin mutlak egemenliğinin sürdüğü dönemde bölge zenginlikleri büyük oranda Ruslar tarafından kullanılırken, başta batılı gelişmiş ülkeler olmak üzere diğer ülkelerin bölge zenginliklerinden faydalanabilmesi ve bölgedeki üretici ülkelerin bu zenginlikleri kullanabilmesi ancak, Sovyetler Birliğinin yıkılmasından sonra mümkün olabilmiştir.

5.3.1.1. Soğuk Savaş Dönemi

Soğuk savaş* döneminde ABD'nin uyguladığı çevreleme (*containment*) stratejisinin hedefi, Sovyetlerin ve komünizmin yayılmasını önlemektir. Çevreleme stratejisinin araçları askeri, ekonomik, politik-diplomatik ve psikolojik güç vasıtalarıydı. Soğuk Savaş döneminin başlangıç yıllarında ABD büyük stratejisinin *politik-diplomatik* boyutunu oluşturan Truman Doktrini** ile ABD, Avrupa'nın

* Soğuk Savaş; ABD ve SSCB liderliğindeki ülkeler arasında İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından başlayan ve 1990 yılına kadar süren rekabet ve çatışmayı ifade etmektedir. Soğuk savaşın başlangıcı savaştan sonra SSCB'nin Doğu Avrupa'dan askerlerini çekmemesi, uydu rejimler kurmasıyla başlamış, savaşın yaralarını sarmak amacıyla ABD'nin Batı Avrupa ülkelerine 1947'de başlattığı Marshall yardımlarıyla hızlanmıştır. SSCB'nin 1948-1949 yılları arasında Berlin'in müttefiklerin elinde bulunan Batı bölümüne abluka uygulaması, 1949 yılında NATO'nun kurulması, aynı yıl SSCB'nin ABD'nin atom tekeline son veren bomba imal etmesi, 1950 yılında Sovyetler Birliği tarafından desteklenen Kuzey Kore'nin ABD'nin koruması altındaki Güney Kore'ye saldırması iki taraf arasında yaşanan önemli gerginliklerdendir. 53'de Stalin'in ölümü, beklenen aksine iki blok arasındaki gerilimi ortadan kaldırmamış, 54'de BAB, 1955'de ise Varşova Paktı kurulmuştur. Soğuk savaşın en belirgin özelliği, SSCB ve ABD'nin doğrudan karşı karşıya gelmemeleridir. 60'da SSCB ile Çin Halk Cumhuriyeti ilişkilerinde ortaya çıkan gerilim Soğuk Savaşın daha komplike bir görünüm kazanmasını sağlamıştır. Doğu Avrupa Devrimlerinin ardından önce Varşova Paktı dağılmış, ardından 1991 Aralık ayında 15 Cumhuriyet'ten oluşan SSCB çözülmüş, 45 yıla damgasını vuran soğuk savaş sona ermiştir.

** Truman Doktrini, Marshall planı ile ekonomik strateji, NATO ile de askeri strateji desteğini sağlayarak etkinliğini artırmıştır.

güvenliğine yoğunlaşarak Avrupa ülkelerine destek sağlamıştır.⁵²⁵ Savaşlar ve gerginlikler dönemi olan Soğuk savaş sürecinde, sözsüz bir anlaşmayla, ABD ve Sovyetler Birliği belli başlı muhalifleriyle birlikte birbirleriyle doğrudan doğruya savaşa girmemek için farklı usuller uyuluyordu.⁵²⁶ Soğuk savaş döneminde ABD, Rus egemenliği altında bulunan ve dış Dünya ile ilişkileri kesik olan Orta Asya bölgesinin enerji boyutu ile değil, siyasi boyutu ile ilgili* stratejik yaklaşımlarda bulunmuştur.⁵²⁷

Bölgenin Sovyetler Birliği'nin denetiminden çıkarılmasının, o dönemin koşulları altında mümkün olmaması, Orta Asya'yı, Avrupa'nın ve sistemin diğer kutbu ABD'nin ilgi alanının dışında tutmuştu. Üstelik, Stalin, Kruşçev ve hatta Brejnev döneminde izlenen ekonomik politikalar, Orta Asya'da ayrılıkçı hareketlerin filizlenmesini imkan vermemişti. Ruslar bölgenin zenginliklerini Sovyetler Birliği'nin diğer noktalarına aktardıklarından, bölge ülkeleri sahip oldukları potansiyellerini kendileri adına kullanamamışlardı. Komünist sistemin Doğu Avrupa'da izlediği politika burada da uygulanmış, Orta Asya Cumhuriyetlerinde bulunan enerji kaynaklarının kullanıldığı veya işlendiği imalat sektörleri farklı bölgelere kurulmuştu. Bunun sonucu olarak Moskova'nın kurduğu üretim ve ticaret sistemi Orta Asya Cumhuriyetlerinin ekonomik olarak tek başlarına ayakta durabilmelerini imkansız kılmıştı. Rus yönetimi ekonomik sistemi kurmanın yanı sıra izlediği etnik politikalarla da bölge ülkelerini etkisiz kılmaya çalışmıştı. Her bir cumhuriyetin içine yerleştirilen etnik azınlıklar yoluyla, ulusal bilincin yaratılmasının önüne geçmeye çalışan Moskova, bu Cumhuriyetlerde homojen nüfus oluşumlarını engellemeyi başarmıştı. Bu kapsamda Kazakistan'da Türk olduğu kadar Rus kimliği özellikleri görülmeye başlanıyor, Özbekistan ve Tacikistan Türk ve Fars özelliklerini birlikte taşıyorlardı. Türkmenistan ve Kırgızistan'ın durumları da pek farklı değildi. Yönetici, elit ve entelektüel tabaka doğrudan Moskova'nın denetimi altına girmişti. Orta Asya Türklerinin bölgelere göre lehçelerinin farklılığından faydalanan bilinçli

⁵²⁵ Eslen, s.25

⁵²⁶ Robert Cooper, *Ulus Devletin Çöküşü, 21. Yüzyılda Kaos ve Düzen* (Kitabın özgün adı: The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-First Century Çeviren; Berrin KARAHAN), Güncel Yayıncılık, 2005, İstanbul: ss. 26-28

* Bu kapsamda 1950-1979 döneminde ABD'nin Orta Asya'ya ilişkin ilgisini çeken yegane şey, Sovyetler Birliği'nin dikkatlerden uzak biçimde bu bölgede nükleer silah denemeleri yapması olmuştur.

⁵²⁷ Çağrı Erhan, *Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları*, Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye, (der.), Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir, Seçkin Ankara, 2002, s.70

politikalar sayesinde, Bolşevik Devriminden önce bölgede hakim olan Türkçe'nin yerini yavaş yavaş Rusça alıyordu. Komünist rejimin uygulandığı ülkelerde dinin toplum yaşamından çıkarılmasını hedefleyen politikalarda olduğu gibi, burada da aynı politika izlenmiş ve bölgede etkin olan İslam dininin Orta Asya halklarının birleştirme imkanı yok edilmeye çalışılmıştır. Böylece bu cumhuriyetlerin birlikte hareket etme imkanını ortadan kaldırırken, Moskova'ya bağımlılığının artırılması hedeflenmiştir.

5.3.1.2. Soğuk Savaş Sonrası

1917 Ekim Bolşevik Devrimiyle kurulup İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında dünyayı etkileyen alternatif bir güce dönüşen Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin liderliğindeki Sosyalist Doğu Bloku (*Varşova Paketi*) ile bunun karşısında yer alan esas olarak liberal demokrat–*gelişmiş* kapitalist Batı Bloku (*NATO*) arasındaki mücadeleden oluşuyordu. Bu iki kutup arasında cereyan eden soğuk savaş sosyalist Doğu Bloku' nun ve akabinde SSCB' nin dağılmasıyla sona erdi.⁵²⁸

1989'da olanlar sadece Soğuk Savaş'ın sonu değil, aynı zamanda Avrupa'daki güç dengesinin de* sonudur.⁵²⁹ Soğuk Savaş sonrasında uluslararası siyasal sistem tek kutuplu sisteme doğru süratle dönüşürken, bu değişimden Orta Asya bölgesi de etkilenmiştir. Soğuk savaş sonrası bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ile eş zamanlı olarak, bölgede siyasi, sosyal, ekonomik birçok alanda radikal kırılmalar yaşandı. Sovyetler Birliği'nin dağılmasını takip eden ilk yıllarda, Kuveyt'in Irak tarafından işgali, Filistin-İsrail sorunu, Bosna ve Kosova'da yaşanan problemler, NATO'nun yeniden yapılandırılması ve geleceği, Rusya'nın yeni uluslararası yapılanmadaki yeri gibi gelişmeler yüzünden ABD, bölgeye gerekli ağırlığı verememişti. ABD'nin bölgeye ilgisi 1990'ların ortalarından

⁵²⁸ Murat Yılmaz, *Medeniyetler Çatışmasına Giriş* Samuel P.Huntington, Medeniyetler Çatışması, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara: ss.14,15.

* 1989 Yılı pek çok açıdan Avrupa tarihinde bir dönüm noktasıdır. Bundan sonra yaşananlar 1789, 1815 ya da 1919 olaylarının çok ötesindeydi. Bu tarihler devrimler, imparatorlukların çöküşü ve güç odaklarının yeniden yapılanmasını temsil eder. 1989 yılına dek değişim, yerleşik güç dengesi ve egemen bağımsız devlet yapısı içinde gerçekleşti.1989 ise farklıydı. Bu yılda yaşanan dramatik değişimler –devrimler ve müttefiklerin yeniden yapılanması- Avrupa'da devlet sisteminde değişikliği zorunlu kıldı.

⁵²⁹ Robert COOPER, *Ulus Devletin Çöküşü*, 21. Yüzyılda Kaos ve Düzen (Kitabın özgün adı: The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-First Century Çeviren; Berrin KARAHAN), Güncel Yayıncılık, 2005, İstanbul: ss. 17,18.

itibaren arttı ve ABD yönetimi bölge ile ilgili politikasının* ana hatlarını netleştirdi. Rusya ise bölgede etkinliğini tekrar artırma çabasına girerken, AB bölgeye yönelik uygulamaya koyduğu projelerle** Orta Asya ile ilgisini belli etmeye başlamıştı. Bölge ile yakından ilgilenen küresel aktörlerden olan Çin mevcut siyasi boşluktan faydalanarak siyasi etkinliklerde bulunurken, Türkiye bölgeye yönelik pasif politikalar izliyordu.⁵³⁰

Küresel aktörler bölgenin enerji potansiyelinden azami biçimde faydalanmaya çalışırken, bölge ülkelerinin uluslararası sistemin başat aktörlerinden beklentileri oldukça farklıydı. Bu beklenti farklılıkları enerji kaynaklarından faydalanma konusunda yapılacak uzun vadeli işbirliği biçimlerinin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Gürcistan, hala Rus kuvvetlerinin mevcudiyetinden kurtulma gayreti içindeyken, Ermenistan Karadağ ihtilafı yüzünden Rusya'ya muhtaç olup Rus kuvvetlerinin ülkesinde kalmaya devam etmesine sıcak bakmaktaydı.⁵³¹ Rusya'nın, Azerbaycan'ı kontrol altına alarak, hem Kafkasya'ya hakim olma, hem de Orta Asya'nın dış Dünya ile irtibatını kesme yaklaşımı İran ve Ermenistan tarafından desteklenirken, ABD ve Türkiye, Rusya'nın bu politikasının karşısındaydı. Özbekistan, Kırgızistan ve Kazakistan gibi ülkelerinin yöneticileri ABD ile işbirliği yaparak yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri gibi ithamlardan kurtulmayı planlarken, Afganistan'daki Taliban benzeri radikal İslamcı grupların etkinlikleri, bu ülkelerin yönetimlerinden de rahatsızlık duymaktaydılar.

Bugün, eski siyasi gücünden uzak olan Rusya, Hazar Havzası'ndaki enerji potansiyelinin taşıyıcısı olma amacından vazgeçmiş değilken, ABD, bölgede istikrarı koruyarak, bölgeyi tekrar kontrolü altına almasını önlemek için Rusya'yı İran'dan tecrit etme politikası izlemektedir. Bölgedeki enerji kaynakları üzerinde Rusya'nın kurmaya çalıştığı tekeli kırmak için Türkiye üzerinden geçecek boru hattı projelerini

* Clinton'un Orta Asya politikası; bölge devletlerinin demokratikleşme ve pazar ekonomisine geçiş süreçlerini hızlandırmak ve sağlamlaştırmak; Hazar enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamak, bunun için de buradaki enerji potansiyelinin Rus denetiminde olmayan güzergahlarla Dünya pazarlarına aktarılması için projeler geliştirmek; bölgesel çatışmaları barışçıl yollarla çözüme kavuşturmak ve son olarak Amerikan firmalarının bölgedeki ticari faaliyetlerini desteklemek olarak ifade edilen başlıca dört unsur üzerine dayanmaktaydı.

** *Traceca, Inogate* gibi bölgeye yönelik benzer AB projelerinin detayları çalışmanın ikinci bölümünde verilmiştir.

⁵³⁰ İlhan Uzgel, *ABD'yle İlişkiler, Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Yorumlar, Belgeler*, Baskın Oran (der.), Cilt. II, İstanbul, İletişim, 2001, s. 278.

⁵³¹ <http://www.stradigma.com/turkce/kasim2003/vizyon.html> (17 Aralık 2005).

destekleyen Clinton yönetimi, 1994'te Ukrayna'ya doğalgaz göndermeyi kesmesi için Türkmenistan'a baskı yapmıştı. Ekim 1998'de, Azerbaycan ulusal petrol şirketlerinin yetersiz ve isteksiz davranmaları üzerine ABD yönetiminin, BOTAŞ'a 823 milyon dolarlık bir yardım yapması ABD'nin Orta Asya enerji kaynaklarının Batı'ya Türkiye üzerinden aktarılması yönünde tercihini yaptığı bir göstergesidir. ABD yönetiminin Bakü-Ceyhan ve Trans-Hazar hatlarına destek vermesinin nedeni, hatların ABD ile iyi ilişkiler içinde bulunan ülkelerden geçiyor olması ve hatlar sayesinde bu ülkelerin, Batı'nın çıkarları doğrultusunda, birbirlerine daha da yaklaşabileceği düşüncesiydi.⁵³² Ayrıca ABD, Rusya'yı daha iyi kontrol edebilmek için, (1997'ye kadar süren Clinton'un birinci döneminde) Rusya'nın Batı tarzı demokratik piyasa modeline dönüşümüne destek verdi. Küreselleşme sürecinde büyük ölçekli çok uluslu şirketlerin kontrolündeki sermayeler vasıtası ile yönlendirilecek Rus pazarı, bölgede uluslararası güvenlik ve istikrar için Rusya'nın kontrol edilebilmesinde etkin bir araç olarak ABD tarafından kullanılabilirdi. Bu yaklaşımın uluslararası sistemin tek kutuplu bir yapıya dönüşümünü kolaylaştırarak ABD'ye avantaj sağlayacağı değerlendiriliyordu. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarının ardından egemenliklerini etkin olarak kullanmaları SSCB'nin boşluğunu Rusya yerine ABD'nin doldurmasını kolaylaştırıyordu. Bölge ülkelerinin yeniden yapılanma sürecinde muhtaç oldukları ekonomik yardımları etkin olma adına kullanan ABD ve AB ülkeleri bu konuda Rusya'ya avantaj sağladılar. Yeni kazandıkları egemenliklerini paylaşma konusunda isteksiz olan bölge ülkeleri ile işbirliğinin oluşturulmasında, Türkiye ile Bölge ülkelerinin kültürel yakınlıklarının faydalanan ABD, Türkiye'nin dahil olduğu çok uluslu enerji projeleri ile hem Rusya'nın bölgede etkin olmasını engelleme, hem de kendi ekonomik çıkarlarını gerçekleştirmeyi hedeflemişti. ABD'nin bölgeye yaklaşımı sadece çok uluslu enerji projeleri ile sınırlı kalmadı. Orta Asya ülkelerinin NATO'nun Barış için Ortaklık (*BIO, Partnership for Peace, Pfp*) programına dahil edilmesi gibi güvenlik merkezli işbirlikleri ile bölgeden terör ihraç edilmesi olasılığının azaltılmasını da hedeflenmiştir. Bölge ülkelerinin liberal ekonomik anlayışa sahip olması, uluslararası ticarete entegre olmalarını sağlayarak ABD kökenli işletmelere yeni Pazar imkanları sağlamaktaydı. Orta Asya dinamiklerinden faydalanılabilmesi için bölgede asker

⁵³²Mustafa Aydın, *New Geopolitics of Central Asia and Caucasus Causes of Instability and Predicament*, Ankara, Center for Strategic Research (SAM), <http://www.mfa.gov.tr/grupa/sam/20.htm#08>, (28 Kasım 2005)

bulundurması gerekmesine rağmen detayları ilerleyen bölümlerde verilecek olan ikiz kule saldırılarına kadar ABD, bu imkanı bulunamamıştı. 1998 tarihli *Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi*'nde, bölgedeki enerji rezervlerinin uluslararası pazarlara aktarılmasının ve bölgenin istikrarının için taşıdığı önem açıkça ifade edilmekteydi. Temmuz 1999'da ABD Kongresi'nden geçen *İpek Yolu Strateji Yasası* * süper gücün, Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarının ana hatlarını açıkça ortaya koymaktaydı.⁵³³ İpek Yolu Stratejinin temelini, ABD'nin bölgedeki ekonomik ve ticari çıkarlarının sağlanmasını kolaylaştırmak oluşturuyordu. Stratejiye göre, ABD dış politikası ve uluslararası yardımları bölge ülkelerinin ekonomik ve siyasi bağımsızlıklarının yanı sıra, demokrasi inşası, serbest pazar politikaları, insan hakları ve bölgesel ekonomik bütünleşme konularına da yoğunlaşmalıydı.⁵³⁴

5.3.2. 11 Eylül'ün Enerji Stratejilerine Etkisi

11 Eylül saldırıları, uluslararası güvenlik sistemine yönelik stratejilerin yeniden ele alınmasını gerektirecek önemli değişikliklere neden olmuştur. Önceleri kamu güvenliği biçimine ele alınan ulusal güvenlik yaklaşımı, saldırıların ardından eşitlik ve bireysel özgürlük kavramına yeni bir yaklaşım getirilmesi konusunu da içererek birey güvenliği yaklaşımı merkezli bir platformda değerlendirilmeye başlanmıştır. Saldırlardan sonra, *biz veya onlar* şeklinde kategorize edilmiş veya ülkeler arasında sınırların savunmasına dayalı bir güvenlik konsepti yerine (*daha geniş kapsamlı tüm taraflarca kabul edilecek normlar, değerler, çıkarlar, kimlikler ve tanımlara dayalı*) küresel bir güvenlik anlayışı oluşturulmasına ihtiyaç duyulduğu görüldü.⁵³⁵ Saldırıları karmaşık ulus merkezli kurumlara dayalı askeri güçlerin işbirliğine dayalı mevcut güvenlik sisteminin, yeni tehdit karşısında başarısız olmasının yanı sıra bir çok hassas ve zayıf yönü olduğu da görülmesini sağladı.

* Bu yasaya göre, bir zamanlar Orta Asya ve Güney Kafkasya'nın en önemli ekonomik hattı olan tarihi İpek Yolu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'dan geçmekteydi. İpek Yolu üzerindeki halkların birbirine bağımlılığı ve karşılıklı işbirliği yoluyla eski ekonomik ilişkilerini tekrar tesis etmeleri, egemenliklerinin teminat altına alınması kadar, demokratik ve pazar reformlarının başarısı için de önemliydi. Orta Asya ve Güney Kafkasya ülkeleri arasında siyasi, ekonomik ve güvenlik ilişkilerinin güçlendirilmesi bölgenin istikrara kavuşmasına da hizmet edecekti. Bölgede demokrasilerin ve serbest pazar ekonomilerinin gelişimi, uluslararası özel sektör yatırımcılarının bölgeye girişlerini teşvik edecekti.

⁵³³ US House of Representatives, H.R. 1152, "Silk Road Strategy Act of 1999 - A Bill To Amend the Foreign Assistance Act of 1961 to Target Assistance to Support the Economic and Political Independence of the Countries of the South Caucasus and Central Asia", 106th Congress, 1st Session.

⁵³⁴ *Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları*, s. 70-71.

⁵³⁵ Ikenberry, G.J., *After Victory: Institutions, Strategic Restraint, and the Rebuilding of order after Major Wars*, Princeton: Princeton, 2001.p.23

11 Eylül saldırıları ve ABD Stratejileri; 11 Eylül saldırılarının ABD müdahalesi ile Taliban rejiminin yıkılmasının ardından, El-kaide örgütü tarafından yapıldığı ileri sürülmüştü. Uluslararası sistemde Soğuk savaş sonrasında hem devlet hem de devlet olmayan aktörler askeri işbirlikleri yerine daha ziyade ekonomik işbirliklerine yoğunlaşmışlardır. Bu kapsamda küresel doğal gaz ve petrol kaynaklarının paylaşımı ve kontrolü, öncesine göre daha fazla önem kazanmıştır. Ancak bu yaklaşım da beraberinde doğal gaz ve petrol kaynaklarının paylaşımında ki ekonomik rekabeti askeri boyutlara taşımıştır. Mücadele askeri boyutta kendini gösterirken etnik düşmanlık, yoksulluk gibi sosyal boyutlar mücadele ile birlikte görülmeye başlanmıştır.⁵³⁶ 2000 seçim kampanyasında Bush ve ekibi tarafından ileri sürülen üç stratejik hedef olan⁵³⁷ Körfez Bölgesi, Orta Asya ve Kolombiya'ya, 11 Eylül saldırılarından önce ABD tarafından askeri bir eylem yapma imkanı yoktu. 11 Eylül saldırıları küresel terörle mücadele kapsamında yapıldığı iddia edilen Afganistan operasyonu başlatmak için zemin sağladı. Operasyonla Taliban rejimine son verildi ve bölgedeki enerji kaynaklarının kontrolünün sağlanması adına askeri varlık bulundurulma imkanı sağlandı. 11 Eylül öncesi dönemde ABD, bölge ülkelerinde yaşanan yoğun insan hakları ihlallerini kabul ederken, hatta kendi resmî raporlarında bunlara yer verirken eleştirinin ötesine geçmemiş ve Orta Asya ülkelerinin yönetimlerine karşı herhangi bir yaptırım uygulamaktan kaçınmıştı.* 11 Eylül eylemleri, ABD'ye sadece terörle mücadele iddiası ile enerji yoğun bölgelere askeri operasyonlar yapma imkanı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda enerji üreticisi Orta Asya ve Hazar bölgesi ülkeleriyle yakın ilişkiler** oluşturmasını sağlamıştı.⁵³⁸ Bu gelişmeler sonucunda, *bir bakıma* kendi oluşturduğu yasal zemin sayesinde, Rusya'nın *zaruri olarak verdiği onayla*, Orta Asya'daki askeri

⁵³⁶ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s. 46

⁵³⁷ *ABD Hegemonyası Çağı Hızlı, Hareketli ve Ölümcül*

<http://www.kozmopolit.com/Irakspecial/MTKlaretr1.html> (Bu metin Le Monde Diplomatique Kasım 2002 sayısından tercüme edilmiştir.) 17 Aralık 2005).

* Bunun esas nedeni bölgedeki rejimlerin yerine kurulabilecek demokratik yönetimlerin büyük ölçüde Orta Asya'da giderek güç kazanan İslamî eğilimleri ve Taliban benzeri grupları iktidara getirebileceğinden duyulan endişedir. Ancak, radikal İslamcı grupların Batılı değerler üzerinden yürütülen küreselleşme olgusunu reddeden ve küreselleşmeyi hedef alan tutumları da Washington yönetimini rahatsız etmekteydi.

** Afganistan operasyonunda, ABD, Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan hava sahalarını kullanmakla yetinmeyip, Kırgızistan'a 3000, Özbekistan'a 1000 Amerikan askeri yerleştirdi. Sus payı olarak Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'a yapılan ekonomik yardımlar bir önceki yıla göre 2 kat artırılarak, 2002 mali yılı için 580 milyon dolar olarak belirlendi.

⁵³⁸ Nejat Eslen, *Enerji için Kıyasıya Kavga*,

http://www.radikal.com.tr/veriler/2002/05/14/haber_37592.php (17 Aralık 2005).

konuşlanmasına başlayan ve bölge ülkeleri ile yakın oluşturduğu uzun dönemli işbirliği eylemleri ile 2001 yılı sonunda, Orta Asya enerji bölgesinin kontrolünü tamamen ABD'ye geçmiş oldu. Rusya'nın bölgedeki etkinliğini tamamen sona erdirme riskine rağmen, askeri, siyasi ve ekonomik güçten yoksun olması nedeniyle Rusya bu müdahalelere reaksiyon veremedi. Sonuç olarak ABD'nin küresel hakimiyetini güçlendirebilmesi ve bunu uzunca bir süre devam ettirebilmesinin ancak Afganistan operasyonu öncesine kadar giremediği Orta Asya bölgesine girmesiyle mümkün olabileceği değerlendirilmiştir. Bu sayede Rusya, Çin ve Hindistan'ın birlikte hareket etme eğilimleri içine girdiği bir dönemde attığı bu adımla ABD, kendisine meydan okuyabilecek bir gücün Asya'da yükselmesini engelleyebilecekti.

11 Eylül saldırıları ve AB'nin Stratejisi; Büyük oranda petrol ve doğal gaz ithalat bağımlısı olan AB, 11 Eylül ardından gelen ABD'nin askeri müdahaleleri ile enerji arz güvenliği sorunu ile karşılaştığının farkına vardı. Orta Asya ve Ortadoğu gibi iki önemli arz bölgesinde ABD'nin asker bulundurmasına yol açan 11 Eylül ardından bölgede asker bulundurma imkanı olmayan AB'nin bölgede boru hatları inşası gibi uzun dönemli enerji projeleri için yatırım yapma, bölge ülkelerine sosyal içerikli yardım programlarına finans katkısı sağlama gibi aktif eylemlere yoğunluk vermeye başladı.⁵³⁹

11 Eylül saldırıları ve Küresel Petrol Pazarı; Petrolün ticari bir mal olarak kullanılmaya başlandığı 1900'lü yıllardan sonra sürekli değişim içinde olan petrol pazarının 1973 yılından sonra biçimsel anlamda önemli değişimler yaşadığına daha önce değinmiştik. Küresel petrol pazarının değişim sürecinin kilometre taşlarından sonuncusu 11 Eylül saldırılarıdır. Bu saldırılar sonrası enerji yoğun bölgede yaşanan mücadeleler önemli ölçüde tüketici ülkeler için enerji arz güvenliğini sorununu artırmış, Orta Doğu'daki Arap petrol üretici ülkeleri ile ABD ilişkileri etkilemiştir. ABD ile özel ilişkilere sahip en büyük petrol üreticisi sıfatı taşıyan Suudi Arabistan'ın ABD için konumu radikal biçimde değişmiştir. ABD'nin Suudi Arabistan'ı kullanarak petrol pazarını idare etmesi imkanı ortadan kalkmıştır. ABD'nin önderliğine yürütülen terörle mücadele sürecinde aşamalı olarak İslam

⁵³⁹ M5 Savunma ve Strateji Dergisi, *Enerji Sorunu*, Sayı 108, s.21.

ülkelerinin dini bir blok olarak görülmeye başlanmasıyla, enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu ülkelerin İslam ülkeleri olması enerji güvenliği adına ABD ve AB ülkelerinde önemli riskler doğmasına neden olmuştur. El Kaide'nin Ortadoğu'daki saldırıları bölgedeki politik stabiliteyi bozmaya amacı taşımaktadır. ABD, Avrupa, Rusya ve Çin, *yeni büyük oyun* olarak adlandırılan oyunun başat aktörleri olmuşturlardır.

Pahalı ve riskli olan doğal gaz pazarında temel tüketici ülkeler 11 Eylül olayları sonrası arz güvenliğini ciddi anlamda engelleyeceğini düşünmektedirler. Ayrıca Amerika'nın ikiz kule saldırıları sonrasında başlayan küresel terör mücadelesi kapsamında Irak'ın işgalinin kritik konumdaki petrol ihraç ülkelerinde zaten var olan politik tahribat hassasiyetinin artacağı değerlendirilmektedir. ABD'nin ve Birleşik Krallık'ın, müdahalede aldıkları risk karşılığı Irak petrol rezervlerine diğer ülke yatırımcılarının girişimlerine engel olacaktır. Irak'ta yaşanan uluslararası siyasi kriz, tüketici ülkeleri diğer arz noktalarına yönlendirmesi nedeni ile diğer üretici ülkelerin stratejik önemi artmaktadır. Daha önce Irak'ta yaşanan siyasi ve askeri krizler nedeniyle zengin fosil kaynaklarına sahip olmasına rağmen Irak'ın bu zenginlikten faydalanamaması ve küresel bir ekonomik güç olarak potansiyelinin karşılığı hak ettiği yeri alamaması bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.⁵⁴⁰

5.3.3. Orta Doğu Stratejileri ve Körfez Savaşlarında Enerji

Coğrafi konumları Avrupa'ya göre belirlenmiş ve isimlendirilmenin de bu şekilde yapıldığı 12 Arap ülkesi ve İsrail'den oluşan ve 6.420 bin km² yüz ölçümüne sahip *Orta Doğu* bölgesinin Avrupa'ya olan mesafesine göre isimlendirilmesi İkinci Dünya Savaşı sonrası rastlar.⁵⁴¹ Bu dönemde başlayan bölgenin stratejik önemine teknolojik gelişmelerle paralel olarak enerji kaynakları da eklenmiştir. Genelde petrole dayalı bir ekonomik yapıya sahip olan Ortadoğu ülkeleri petrol piyasasındaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedir.⁵⁴²

⁵⁴⁰ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s.47.

⁵⁴¹ Mehmet Tomanbay, *Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği*, Birinci Bası.,Gazi Büro Kitabevi:1998 s.75.

⁵⁴² İzzetin Önder *Orta Doğu Ülkeleri ve Türkiye*", *Derleyen: Sabahattin Şen*, Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu, Birinci Baskı, Bağlam Yayınları, İstanbul:1993, s.22.

Petrolün bulunması, çıkarılması ve kullanılması, bu yüzyılda bölgedeki en önemli değişikliklerinden biri olmuş ve Ortadoğu'nun Rusya yönetimindeki yerlerinde başlamıştır. Avrupalı ve Amerikalı iş adamları, henüz bağımsız olan İran ve Osmanlı topraklarında ayrıcalık kazanmak üzere ilk girişimleri kapsamında 20. yüzyıl başlarında İran şahının verdiği ilk önemli ayrıcalıkla Ortadoğu petrolü ticari olarak batılı ülkeler tarafından ilk defa kullanılmaya başlanmıştır. Ardından sırasıyla İran, Irak, Arabistan'da yeni büyük petrol yatakları bulunmuş ve böylece Ortadoğu petrol üreten bölgelerden biri olmuştur.⁵⁴³

5.3.3.1. Uluslararası Güvenlik Sisteminde Orta Doğu Bölgesi

Sanayi devriminin ikinci aşaması ile Avrupa'yı Uzak Doğuya bağlayan en önemli su yolu olan Süveyş Kanalı'nın yönetiminde ve Ortadoğu petroleri üzerinde söz sahibi olabilmek dönemin başat ülkeleri için önemli hale gelmeye başlamıştı.⁵⁴⁴ Bölgede 1516 Mercidabık ve 1517 Ridaniye zaferleri ardından başlayan *Osmanlı Döneminin*⁵⁴⁵ bitmesinin ardından süreklilik arz eden istikrarsızlık, bugün büyük eleştirilere neden olan bir ülkenin bir başka ülke tarafından uluslararası güvenliğin sağlanması gerekçe gösterilerek işgal edilmiş olması noktasına gelmiştir.⁵⁴⁶ Kuveyt'in Irak tarafından işgali bölgeye batılı güçlerin uzun süre sonra askeri müdahalesi için yeterli gerekçeler yaratmıştır. Armaoğlu'nun dediği gibi,⁵⁴⁷ bölgenin Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki en kısa ömürlü büyük devletler mücadelesi sonucunda kaybedilmesi, stratejik açıdan bölgenin öneminin o dönemlerde başladığının işaretidir. Bölgenin İkinci Dünya savaşı sonrasında yeni coğrafyasının şekillendirilmesinde dikkati çeken ilk nokta sınırlar çizilirken hatta yeni devletler kurulurken yöre halkına hiç danışılmamış olmasıdır.⁵⁴⁸ Bunun altında büyük

⁵⁴³ Bernard Lewis, *Ortadoğu Hristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi* (Kitabın özgün adı: The Middle East Çeviren; Selen Y.Kölay), Arkadaş Yayınevi, 2005, Ankara: s.409.

⁵⁴⁴ Şükrü Sina Gürel, *İkinci Petrol Kriz Sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC*, Derleyen: Sabahattin Şen "Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu", Birinci Bası, Bağlam Yayınları, İstanbul:1993, s.123.

⁵⁴⁵ Rıfat Uçarol *Tarihte; Dicle-Fırat Nehirleri İkinci Petrol Kriz Sonrasında Ortadoğu Petrolleri ve OPEC*, Derleyen: Sabahattin Şen "Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu", Birinci Bası, Bağlam Yayınları, İstanbul:1993, s.123.

⁵⁴⁶ Tolga Yarman *Türkiye ve Ortadoğu Düne Bugüne Kısa Bir Bakış*, Derleyen: Sabahattin Şen "Su Sorunu, Türkiye ve Ortadoğu", Birinci Bası, Bağlam Yayınları, İstanbul:1993, s.42.

⁵⁴⁷ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 14. Bası, Alkım Yayınevi, İstanbul, s.54.

⁵⁴⁸ Vefa Toklu, *Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye*, Birinci Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara:1999, s. 97.

devletlerin uzun vadede bölgedeki enerji kaynaklarından faydalanabilme düşüncesi kendi ulusal çıkarları doğrultusunda bölgeyi paylaşması yatmaktadır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra yaşanan gelişmeler üzerine Orta Doğu'dan çekilen İngiltere, şimdi ABD'nin yanında bölge için mücadele etmektedir. ABD'nin Saddam Hüseyin'in kitle imha silahları ürettiği iddiası ile Irak'a saldırarak bölgeye yerleşme planı, 1914'te başlayan Birinci Dünya Savaşı sonrasında oynanan oyunların* güncel bir versiyonu olarak değerlendirilmektedir.⁵⁴⁹ Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere, Ortadoğu haritasını tek başına çizerken en önemli etkenlerden birisi de Musul petroleri olmuştur. Musul petroleri bir bakıma Ortadoğu'nun geleceğini belirlerken, Türk dış politikası da en büyük yarayı Musul sorununda almıştı. Bölgede, Irak ve Suriye'deki aşiretlere birer devlet sözü verilerek, İngiltere ve Fransa'nın mandaterliği altına alınmanın hesabı içerisine girilmişti. İstiklal Savaşı'nın zaferle sona ermesinden sonra, Türkiye ile İngiltere ve müttefikleri arasında başlayan Lozan Barış Anlaşması görüşmelerinde İngiltere'nin Musul ve Kerkük'teki petrol sahalarını Türkiye'ye bırakma gibi bir niyeti yoktu. Lozan'da yapılan görüşmelerde Irak sınırı üzerinde mutabakata varılamadı. Lozan Anlaşması'nın 3. maddesine göre, Türkiye ile Irak arasındaki sınır dokuz ay içerisinde Türkiye ile İngiltere arasında tespit edilecekti. Belirlenen süre içinde iki hükümet arasında anlaşma olmaması durumunda anlaşmazlık Milletler Cemiyeti'ne götürülecekti. Bu çerçevede Türkiye ve İngiltere arasındaki görüşmeler 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da başladı. Türkiye, Musul petrolerinden İngiltere'ye pay vermeyi teklif etti ama İngiltere buna yanaşmadı. İngiltere, Musul ve Kerkük dışında Hakkari'nin de Irak'a verilmesini talep ediyordu. Konu 20 Eylül 1924'te Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirildi. Milletler Cemiyeti bir komisyon oluşturarak bölgede incelemelere başladı. Komisyonun amacı bölgenin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını belirlemek ve ardından bir halk oylaması yaparak bölge halkının asıl niyetini

* 1917'de Bağdat'ı 1918'de de Kerkük'ü ele geçiren İngilizler, Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada Musul yakınlarına kadar gelmişti. Nisan 1920'de yapılan Sanremo görüşmeleri sırasında Musul petrolerinin yüzde 25 hissesini Fransa'ya veren İngiltere, Fransa'nın siyasi desteğini kazanırken, saf dışı bırakılan ABD, bu duruma tepki göstererek Ankara'yı destekleyen bir tavır içerisine girmeye başlamıştı. İngiltere ABD'yi kazanmak için daha sonra 1922'de ABD'ye Musul petrolerinin yüzde 20'sini vermeyi kararlaştırmıştı. Böylece Irak adı altında Musul'un da içinde bulunduğu topraklarda Osmanlı Devleti'nin ilişkisi tamamen kesilirken, bölgede İngiltere'nin inisiyatifinde yeni bir yönetim oluşturulmaya başlamıştı. İngiltere, 29 Haziran 1921 tarihinde yapılan bir referandum ile Faysal'ı Irak Kralı olarak ilan etmesi ile Irak Krallığı fiilen kuruldu.

⁵⁴⁹ M5 Savunma ve Strateji Dergisi, *Petrol Phastası Anglo-Sakson'lara* Sayı 108, s.43.

belirlemektir. Hazırlanan raporun sonuç bölümünde aksini iddia etmedikleri sürece Musul'un hukuken Türk hakimiyetinde olduğu kaydedilirken, Irak'ın Musul üzerinde hiçbir hakkının olmadığından söz edildi. Buna rağmen Milletler Cemiyeti, 16 Aralık 1925'te Musul'un Irak'ın mandasına verilmesini kararlaştırdı. Ardından yapılan görüşmeler sonucunda Türkiye, Irak ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Anlaşması* ile bugünkü Türkiye-Irak sınırı belirlendi.

Gerek uluslararası sistemin başat aktörleri gerekse bölge ülkeleri tarafından dini, etnik ve kültürel nedenlerle bölgede yaşanan çatışmalarda, değişmeyen tek şey belki de hemen her dönemde süreklilik arz eden *istikrarsızlıktır*. Üç dinin kutsal saydığı değerlere ev sahipliği yapan bölge hala çözümlenememiş din kökenli çatışmalara uzun yıllar ev sahipliği yaparken, İran-Irak savaşında olduğu gibi hem Arap-Pers çatışması gibi ulus bazlı, hem de Sünni-Şii çatışması gibi mezhep çatışmasından kaynaklandığı ifade edilen sonuçsuz mücadelelere sahne oldu. Süreklilik arz eden istikrarsızlık, bölgenin sahip olduğu potansiyele paralel olarak bir gelişme göstermesine engel olmuştur.

5.3.3.2. Körfez Savaşlarının Enerji Boyutu

Bazıları Birinci Körfez Savaşı'nı bir toplu güvenlik hareketi ya da ilkenin savaşı değil aslında Batı tarafından çıkarların** toplu savunması olarak kabul ediliyordu.⁵⁵⁰ Askeri etkilerinin ötesinde Körfez Savaşı, kamuoyunun zaptedilmesine ve kültür, düşünce özgürlüğü, gerçeği bilme hakkı ve itiraz etme ya da diğerlerinin düşüncesine katılmama hakkı gibi uzun yıllar boyunca elde edilmiş kazanımlarını ayaklar altına alınmasına neden olduğu ileri sürüldü.⁵⁵¹ Başta Almanya olmak üzere AB ülkelerinden bazıları Irak'taki işgalle ilgili olarak ABD ile pazarlık yapmaya

* Buna göre, Irak, Bölge petrollerinden elde ettiği gelirin yüzde 10'unu 25 yıl süre ile Musul üzerindeki haklarından Türkiye'ye verecekti. Daha sonra da yapılan anlaşmayla Türkiye 500 bin İngiliz Sterlini karşısında bölgedeki petrol üzerindeki haklarının tamamından vazgeçti.

** Kimilerinin zamanında dikkat çektiği gibi: eğer Kuveyt petrol yerine havuç üretiyor olsaydı, Irak'ın saldırganlığına cevap vermek için büyük bir koalisyonun kurulması mümkün olmazdı. Birinci Körfez Savaşı yeni bir düzen için değil, eski düzenin korunması için verilen bir savaştır.

⁵⁵⁰ Robert COOPER, *Ulus Devletin Çöküşü*, 21. Yüzyılda Kaos ve Düzen (Kitabın özgün adı: The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-First Century Çeviren; Berrin KARAHAN), Güncel Yayıncılık, 2005, İstanbul, s. 65.

⁵⁵¹ Abdurrahman MÜNİF, *Bir Uygarlığa Karşı Savaş*, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara: ss. 288,289.

çalışırken, başta İngiltere olmak üzere AB'nin 25 üyesinin 13'ü* de Irak'taki işgale askerleriyle katıldı. Bu ülkelerden sadece İspanya, sonradan askerlerini tümüyle geri çekti.⁵⁵²

Askeri bir işgal sonucu, ABD tarafından Irak petrol rezervlerinin geçici olarak fiziki kontrolü ABD'nin enerji arz güvenliğini sağlamak için yeterli olmamasına rağmen⁵⁵³ ABD'nin Irak müdahalesinin Petrol kaynakları ile doğrudan bağlantılı olduğu ile ilgili bir çok destek bulunmaktadır. 2001 başlarında başkan Bush'un dış politika öncelikleri ne kitle imha silahları ne de küresel terörizm ile mücadele etmekte, Michael Klare'e göre⁵⁵⁴ öncelik petrol üreticilerinden ABD pazarlarına petrol arzının kesintisiz sağlanmasıydı. Clare bu görüşünü aynı yıllarda ABD'nin bir çok bölgesinde yaşanmaya başlanan doğal gaz ve petrol kesintileri (örneğin Kaliforniya'daki elektrik kesintilerine) yaşanması ile ülke tarihinde ilk defa duyulan enerji arz endişesine, toplam tüketimin nerdeyse yarısına yakının ABD dışından ithal ediliyor olmasına ve Bush'un başkanın en önemli görevinin enerji arz güvenliği sağlanması olduğunu açıklamalarına dayandırmaktaydı.

Marcel ve Mitchell'e göre⁵⁵⁵ enerji arz güvenliğinin sağlanması için gereken, petrolün pazara getirilmesi ve herhangi bir nedenle oluşabilecek kesintilerin önüne geçilmesidir. Petrol ithalatçısı ülkeler adına enerji arz güvenliği petrolü kimin alıp kimin sattığı ile ilgisiz olup, petrol küresel ticari bir mal olması nedeniyle fiyatı Bağdat'ta belirlenmemektedir. ABD'nin ileri sürdüğü demokratik bir Irak oluşturma amacı ile başlayan Irak müdahalesinin başarıya ulaşmasının Suudi Arabistan ve İran'da da (*rejim değişimi olasılığı yönünde*) olumlu etkiler yapabileceği değerlendirilse de Irak petrol pazarının doğrudan yabancı yatırımlara açılacak olması petrol arz miktarının artmasına neden olacaktır. Teknoloji deneyim ve teknik elemandan yoksun olan Irak, petrol pazarının serbestleştirilmesi sürecinde petrol

* Bu ülkeler, İtalya, İspanya, Hollanda, Danimarka, Portekiz, Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya, Estonya ve Slovakya'dır.

⁵⁵² Erkin ÖZALP, Avrupa Birliği Yalanları ve Gerçekler, NK Yayınları, Birinci baskı, 2004, İstanbul, s.13.

⁵⁵³ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s.210

⁵⁵⁴ Michael Klare, Bush-Cheney Energy Strategy: Procuring the Rest of the World's Oil <http://www.commondreams.org/views04/0113-01.htm>(24 Mart 2006)

⁵⁵⁵ Marcel, V., ve Mitchell, J.V., *Iraq's Oil Tomorrow*, RIIA Paper, April 2003, s.1.

gelirlerinin nasıl harcanacağı konusu da dahil olmak üzere* halen ABD kontrolünde hareket etmektedir.⁵⁵⁶ Irak petrol bakanının bir takım yetkilere sahip olmasına rağmen önemli kararlar ABD'li yetkililerce alınmaktadır. Üstelik Saddam döneminde imzalanan enerji sözleşmelerinden bazıları** ABD tarafından geçersiz sayılmıştır.⁵⁵⁷ Ayrıca Saddam yönetiminin Rusya, Fransa ve Çin ile günde milyar varil kapasitesinin üzerinde yakın gelecekte gerçekleştirmeyi planladığı projeler iptal edilmiştir.⁵⁵⁸

ABD'nin, Soğuk savaş sonrasında ortadan kalkan Sovyet tehdidi ile oluşan tek kutuplu sistemin kendisine sağladığı avantajlara sahip olduğuna daha önce değinmiştik. ABD'nin, Irak'a askeri müdahale için BM'e ultimatoma vermesi (*verdiği ultimatoda izin verilmese bile gerekenin yapılacağını ifade etmesi*), Almanya-Fransa eksenli AB muhalefeti ve NATO içinde yaşanan krizi dikkate almadan, bölgeye müdahale etmesi müdahalenin ABD için ne kadar gerekli olduğunu göstermektedir. Bölgede, müdahale öncesinde ABD'nin İsrail'i himaye eden politikalarının destekçisi olan (*ABD'deki en güçlü lobilerden biri olan*) Yahudi lobisinin*** müdahaledeki etkisi bilinmektedir. ABD'nin, Ortadoğu'da uygulamaya çalıştığı politikanın temel argümanlarının başında enerji kaynaklarını kontrol etmek gelmektedir. Diğerleri ise, İsrail'e tehdit oluşturma potansiyeli taşıyan ülkeleri (*özellikle Irak, Suriye ve İran'ı*) kontrol altında tutarak İsrail'in güvenliğini sağlamak, emperyalizme karşı tavır alan radikal İslam tehlikesini azaltmak ve bölge ülkelerinde var olduğunu iddia ettiği kimyasal ve biyolojik kitle imha silahlarını ortadan kaldırmak oluşturmaktadır.⁵⁵⁹

ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney'nin; *Daha önce hiç bir zaman, Ortadoğu ve Hazar gibi birden bire böylesine stratejik önem kazanan bir bölge*

* ABD'li petrol uzmanı Philip Carroll başkanlığında üç kşiden oluşan Koalisyon Dağıtım Otoritesi (*The Coalition Provisional Authority, CPA*), petrol gelirlerinin nasıl dağıtılacağına karar vermektedir.

⁵⁵⁶ *Petroleum Intelligence Weekly*, Vol. 42, no. 23, June 9, 2003, s.8.

** Bunlara LUKoil ile yapılan *West Qurna* Anlaşması (600 kbbl/d), Suriye ile yapılan *SPC Nur Alanı* Anlaşması (50 kbbl/d), CNPC'nin Al-Ahdab sözleşmesi (90 kbbl/d) örnek verilebilir.

⁵⁵⁷ *Study on Energy Supply Security and Geopolitics*, s.210.

⁵⁵⁸ *Petroleum Intelligence Weekly*, Vol. 42, no. 22, June 2, 2003, s. 1.

*** İsrail kendi güvenliği açısından komşu Arap ülkelerinden hiç birinin nükleer güce sahip olmasını, ya da konvansiyonel silahlar açısından vurucu gücü yüksek, ekonomik ve siyasi açıdan güçlü bir ülke olmasını istememekte, bunun için ABD yönetimlerine her dönemde baskı yapmaktadır.

⁵⁵⁹ Cemalettin Taşkiran, *Türkiye ve ABD 'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları*
http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_02.html (17 Aralık 2005).

olmamıştı şeklindeki değerlendirmesi enerji kaynaklarını kontrol etmek amacının müdahalenin diğer hedeflerinden daha önde tutulduğunu destekler yöndedir. Irak Ulusal Kongresi lideri Ahmet Çelebi'nin *Amerikan şirketleri Irak petrolünden fazlasıyla pay alacaklar*⁵⁶⁰ açıklaması ise müdahalenin diğer hedeflerine tam olarak ulaşamamış olsa da en azından *enerji kaynaklarını kontrol etmek* için gerekli ortamı sağladığını göstermektedir. Ortadoğu'daki Çoğu petrol üreticisi ülke, örtük bir biçimde kimliğini yitirdi. 1970'lerden günümüze, petrolün üretim seviyesi ve fiyatını belirleme tutkusu, Ortadoğu'da kaos ve huzursuzluğun en önemli nedeni oldu. Petrol gelirlerinin aktarımında irrasyonel yöntemler kullanılması, zengin ve yoksul Araplar arasında bir uçurum yarattı; bu da istikrarsızlık ve gerginliğe yol açtı. Bunun da ötesinde, büyük miktarda silah alımı, ekonomik çarpıklıklara ve siyasal yolsuzluklara neden oldu.⁵⁶¹

Körfez savaşları, AB üye ülkelerindeki tüketiciler açısından üç farklı sonucu beraberinde getirdiğini de belirtmek gerekir: 1999 yılından sonra en yüksek seviyesine ulaşan petrol fiyatları, rafine ve dağıtım biçimlerinde değişim ve son olarak petrol ve petrol ürünlerinde vergi oranlarının değişimi.⁵⁶²

Özetle ifade etmek gerekirse, küresel güvenlik sisteminde çeşitli nedenlerle sürekli çatışmalara sahne olan ve her dönemde bir şekilde gündemde kalan bölgenin günümüzdeki stratejik önemi, sahip olduğu petrol ve doğal gaz rezervlerine küresel aktörlerin artan ilgisi ile şimdiye dek hiç olmadığı kadar artmıştır.

5.3.4. Büyük Ortadoğu Projesi (BOP) 'nde Enerji

ABD Başkanı Bush, tüm Dünya ilerlerken, birçok Ortadoğu ülkesinde yoksulluğun artmasını, kalıcı demokratik kurumlar oluşturulamadığından bölgenin var olan şiddet ihraç etme potansiyelinin giderek artma olasılığını, bölge haklarının neredeyse tümünün sosyal haklardan yoksun olmasını böyle bir projeye yönelmelerinin en önemli gerekçesi olduğunu ileri sürmüştür. Projenin mimarlarından olan Dick Cheney, BOP'un ana fikrinin, bütün bölgeye demokrasiyi

⁵⁶⁰ Selim Erken, *Siyah Altın*, <http://www.patikalar.net/iceviri8.htm> (17 Aralık 2003).

⁵⁶¹ Abdurrahman MÜNİF, *Bir Uygarlığa Karşı Savaş*, Vadi Yayıncılık, 2005, Ankara: s. 284.

⁵⁶² The European Union's oil Supply, 4 October 2000, www.eu.int/comm/energy/oil/doc/2000_10_oil_supply_en.pdf, s.3.

yayarak bölgede gelişmeyi ve barışı garantilemek olduğunu söylemektedir. Projenin uygulanma sürecinin kilometre taşlarını sınırlardaki hukuk ihlallerini önlemek, dinsel ve ulusal azınlıkların kendi yazgısını belirlemesi, bütün bölgeyi zehirleyen yanlış ideolojileri bastırmak için eğitimdeki büyük ilerlemeyi sağlamak oluşturmaktadır.⁵⁶³ ABD, BOP ile Avrasya'da kendisine rakip olabilecek güçler ortaya çıkmadan ve bölge halkı ABD karşıtı bir bombaya dönüşmeden bölgesel çıkarlarını korumak ve çıkarlarını geliştirmek istemektedir.⁵⁶⁴ ABD tarafından açıklanan BOP'un hedefleri aşağıda sıralanmıştır:⁵⁶⁵

- *Siyasi hedefler*; Bölge ülkelerindeki rejimlerin ve yönetimlerin daha demokratik nitelikler kazanması, uluslararası sistem ile bütünleşme niyeti sergilemeleri ve ABD'nin oluşturduğu global ve bölgesel ortaklıklar içinde yer almaları.
- *Güvenlik hedefleri*; Küresel sisteme yönelik olarak bu coğrafyadan kaynaklanan tehditlere karşı her türlü aktif mücadelenin verilmesi ve küresel ve bölgesel askeri konuşlanmanın buna göre düzenlenmesi (bölgede askeri varlığın artırılması).
- *Ekonomik hedefler*; Bölge ülkelerinde ekonomik kalkınmanın sağlanması, enerji gelirlerine bağımlılığın azaltılması, halkın refah seviyesinin artırılması ve bu ülkelerden oluşacak talebin küresel talebe katkı sağlaması.
- *Ticari hedefler*; Bölgede oluşturulacak Orta Doğu Serbest Ticaret Girişimi (MEFTI, Middle East Free Trade Initiative) ile ABD ve bölge ülkeleri arasında karşılıklı ticari bağımlılık oluşturulması ve ticaretin genişletilmesi.
- *Enerji hedefler*; Bölge enerji rezervlerinin, üretim alanlarının ve taşıma yollarının güvenliğinin sağlanması ve enerji arzının ve fiyat istikrarının sürdürülmesi olarak sıralanabilir.

BOP'nin enerji boyutu; BOP kapsamındaki ülkelerin hemen hepsinin küresel enerji pazarı ile direkt ilgili ülkeler olması projenin nerdeyse tamamen enerji ile ilgili olduğuna dair değerlendirmeler yapılmasına neden olmaktadır.⁵⁶⁶ Ortadoğu'nun petrol ve doğal gaz rezervleri açısından ne kadar zengin bir bölge olduğuna daha önce değinilmişti. ABD'nin resmi görüşünü açıklarken Cheney, Ortadoğu'nun 2050 yılına

⁵⁶³ Kemal Evcioglu, *ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (Alfa, Kaos, Omega, Tapınak)*, Umay Yayınları, Birinci Baskı, 2005, İstanbul, ss. 115-116.

⁵⁶⁴ Nejat Eslen, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, Truva Yayınları, 2005, İstanbul: ss.244-245.

⁵⁶⁵ Emin Gürses, Mahir Kaynak, *Büyük Ortadoğu Projesi*, İlk yayınevi, s. 21.

⁵⁶⁶ Eslen, ss.235, 236.

kadar stratejik önemini koruyacağını ileri sürmektedir.⁵⁶⁷ ABD enerji stratejilerini ekonomi ve güvenlik stratejilerinin temeline oturtmaktadır. Bu kapsamda, 2001 yılında yenilediği global enerji stratejisini BOP ile bütünleştirerek uygulamaktadır.⁵⁶⁸ BOP içindeki enerji kaynaklarının güvenliğini sağlamayı hedefleyen ABD, Orta Asya ve Kuzey-Orta Afrika gibi yeni enerji alanlarının uluslararası pazarlara açılmasını öngörmekte ve enerji gelirlerinin global talep yaratacak nitelikte kullanımını planlamaktadır. ABD'nin BOP ile aktif bir tutum içine girmesi, Ukrayna, Gürcistan gibi Rusya'nın kendi arka bahçesi gördüğü alanlara el atması, Çin'in ve AB'nin çıkarlarının önünü kesme arayışı, ABD'nin tek kutupluluk iradesine karşı başkaldırı olarak görülmektedir.⁵⁶⁹

Sonuçta küresel aktörlerin enerji kaynaklarının kontrolü için uzun zamandır sürdürdükleri mücadelelerinin, ABD tarafından ortaya atılan BOP kapsamında daha etkin biçimde ve ABD güdümünde sürdürüleceği değerlendirilmektedir.

5.4. AB ENERJİ POLİTİKASININ ULUSLARARASI GÜVENLİK SİSTEMİNE ETKİSİ

Uluslararası arenada önemi giderek artan küresel bir aktör olan AB, genişleme ve derinleşme sürecindeki başarısına paralel olarak, tüm alanlarda olduğu gibi, enerji sektöründe de etkin bir konuma gelmiştir. AB için ortak bir enerji politikası oluşturmanın oldukça kompleks bir süreç olduğuna değinmiştik. AB enerji sektöründe hükümetler, ulusal düzenleyiciler, dev şirketler, yerel otoriteler gibi birçok farklı aktör bulunması, tüm tarafların katılımını ve ortak çıkarını sağlayan etkin bir enerji politikası oluşturulmasını güçleştirmektedir.⁵⁷⁰ Üstelik AB siyasi bütünleşmesinde yaşanan zafiyet, ortak enerji politikasının karar alma mekanizmalarının üye ülkelerden alınarak, Topluluk seviyesine taşınmasına engel olmaktadır. Tek bir Avrupa enerji politikası kurulmasının asıl savunucuları olan Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğu doğal gaz ve petrol ihtiyacı için neredeyse tamamen Rusya'ya bağımlı durumdadırlar. Giderek artan enerji ithalat bağımlılığı,

⁵⁶⁷ Evcioğlu, s. 117.

⁵⁶⁸ Şahin, s.42.

⁵⁶⁹ Evcioğlu, s. 200.

⁵⁷⁰ Doing More With Less, Green Paper on Energy Efficiency, European Commission, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005, ISBN 92-894-9819-6.

kısa vadede Topluluğun tüm eylemlerinde kendisini göstermesi beklenen enerji krizlerine yol açacağı öngörüsünü de beraberinde getirmektedir. Günlük yaşamda etkisini hissettirmeye başlayan çevre sorunlarının yarattığı baskılar, çok uluslu yaklaşımlar olmadan, çözüm üretmeyi imkansızlaştırmıştır. 1900'lü yıllardan sonra önemini artırmaya başlayan fosil yakıtların yoğun olarak bulunduğu bölgelere, küresel aktörlerin askeri boyutlu müdahaleleri, Topluluğu enerji konularında daha etkin olmaya zorlamıştır. Bu kapsamda Komisyon 2000 yılında çıkardığı Yeşil Kitap (*Green Paper on the security of energy Supply*) ile Topluluğun günümüzdeki enerji stratejilerinin oluşumunda ilk adımları atmıştır.⁵⁷¹

5.4.1. AB Enerji Politikasının Stratejik Dinamikleri

Topluluk ekonomisinin gelişmesine bağlı olarak, AB'nin (2006 yılına göre) 2030'a kadar enerji talebinin, yüzde 60'tan fazla artacağı, hatta 2050'de ise neredeyse iki katına çıkacağı öngörülmektedir.⁵⁷² 2015'e kadar petrol talebinin yüzde 70'i uluslararası ticarete tabi olacak ve enerji üreten bölgeler, Basar Körfezi, Batı Afrika, Hazar Bölgesi ve Rusya gibi belli coğrafyalarla sınırlanacaktır.⁵⁷³ Bu kapsamda Birol,* 2030'lardaki AB'nin enerji açığının Rusya'dan (*extra 79 milyar m³*), Merkez Asya'dan (*extra 51 milyar m³*), Ortadoğu'dan (*extra 157 milyar m³*), Batı ve Kuzey Afrika'dan (*extra 136 milyar m³*) ve Amerika'dan (özellikle Trinidad ve Tobago) (*extra 18 milyar m³*) ithal edilecek ilave enerji ile karşılanacağını ileri sürmektedir.⁵⁷⁴

Komisyon tarafından hazırlanan Yeşil Kitapta,⁵⁷⁵ AB'nin, Topluluk seviyesinde izleyeceği enerji stratejisi ile ilgili bazı somut tespitler yapmıştır. Komisyon tarafından hazırlanan söz konusu kitapta, enerji altyapısı için 1 trilyon Euro tutarında acil yatırıma ihtiyaç duyulan yeni bir çağa girildiği belirtilmiştir. 2006

⁵⁷¹ Energy and transport, General Report 2004 - Chapter XVI <http://www.europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2004/rg32.htm> (17 Aralık 2005).

⁵⁷² The Shell Report 2004, *Meeting the energy challenge – our progress in contributing to sustainable development*

⁵⁷³ Nick Butler, *Energy Security: A New Agenda for Europe*, October/November 2004-CER Bulletin, Issue 38, http://www.cer.org.uk/articles/38_butler.html (7 Mart 2006).

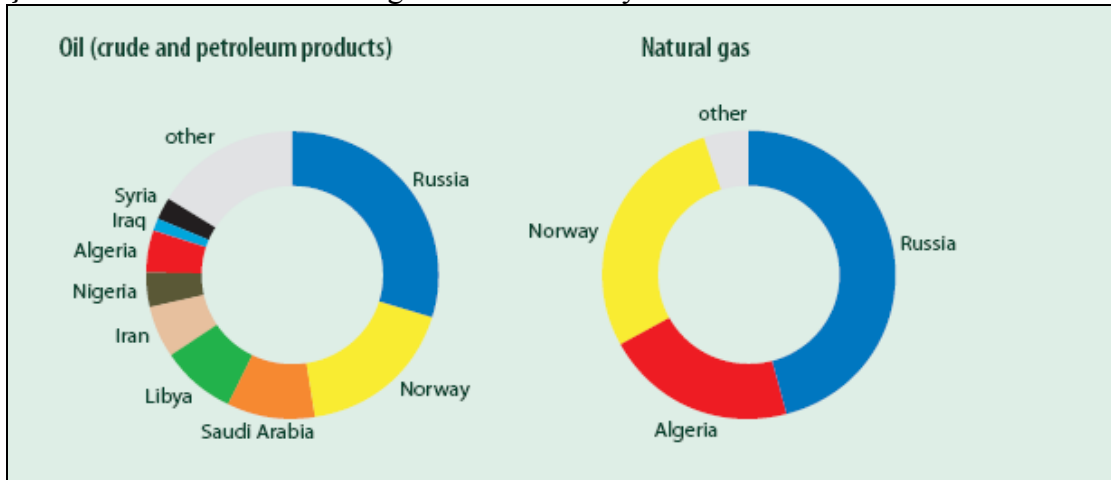
* Dr. Fatih Birol Uluslararası Enerji Ajansı baş ekonomistidir.

⁵⁷⁴ John Roberts, *The Turkish Gate: Energy Transit and Security Issues*, Turkish Policy Quarterly, s.20.

⁵⁷⁵ Green Paper, *A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy*, Commission of the European Communities, Brussels, 8.3.2006, COM(2006).

Topluluk bütçesinin⁵⁷⁶ 121 milyar Euro olarak bağlandığı göz önüne alınırsa, sadece enerji altyapısı için bile Topluluğu bekleyen maliyetin büyüklüğü görülecektir. Sürekli artan küresel enerji talebi ile paralel olarak, AB'nin Rusya, Norveç ve Cezayir'den (Şekil-13) ithal ettiği doğal gaz miktarının da önümüzdeki 25 yılda yüzde 80 artacağı öngörülmektedir. Daha çevre dostu olan doğal gaz kullanım oranının AB genelinde artması çevre sorunlarını azaltmamaktadır. 1994'ten 2006'ya kadar yüzde 20 artan CO₂ emisyonlarının, 2030'larda yüzde 60 oranında artacağı beklenmektedir. Gaz emisyonları nedeni ile yerkürenin ısısı ortalama 0,6 derece atmıştır. Tedbir alınmaması halinde, yüzyılın sonunda 1,4 ile 5,8 arasında bir artış beklenmesi Topluluğun tüm bölgelerinde çok önemli ekonomik ve ekosistem sonuçları yaşanacağını göstermektedir. Petrol ve doğal gaz fiyatları AB içinde neredeyse iki katına yaklaşmıştır. Artan enerji talebine bağlı olarak fiyatların yüksek seviyede kalacağını beklenmesi enerji etkinliği konusunda yapılacak araştırma ve geliştirme faaliyetlerini tetikleyecektir.

Şekil 14 AB'nin Petrol ve Doğal Gaz İthalat Kaynakları

Kaynak:European Commission, Report on the Green Paper on Energy: The Stakes, s.17

Topluluğun iç enerji pazarında henüz tam rekabet koşulları oluşturulamamıştır. Enerji piyasasına katılan aktörlerin sayısının artması ve enerji esnekliğinin sağlanması piyasaların serbestleşmesine yardımcı olacaktır. Bununla birlikte, hükümetler sürekli olarak serbestleşme ve enerji arz güvenliği arasındaki

⁵⁷⁶ *The European Budget*, http://europa.eu.int/comm/budget/budget_glance/index_en.htm (23 Şubat 2006).

dengeyi gözetmek durumunda kalacaklardır.⁵⁷⁷ Serbest enerji pazarının beklenen seviyede oluşması için Topluluk seviyesinde etkin yasal düzenlemelere ve bu düzenlemelerin pratiğe dönüştürülmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Ayrıca, halen Topluluk kurumlarında enerji konularında yaptırım yetkisi bulunmamaktadır.

Tüm bu dinamiklerin etkisi altında, AB üyeleri kendi ulusal önceliklerine göre belirledikleri enerji politikalarını uygulamaktadırlar. Topluluk seviyesinde Komisyon tarafından belirlenen enerji stratejisi, sürdürülebilirlik, rekabet edebilme kapasitesi ve arz güvenliği olmak üzere üç temel ayak üzerinde oturtulmuştur. Bu üç temel ayak üzerine inşa edilecek enerji stratejisi kapsamında belirlenen temel eylem alanları* arasında *ortak bir dış enerji politikası oluşturulması ve izlenmesi ile enerji arz güvenliğinin sağlanması* bulunmaktadır. Bu eylemlerinin pratiğe dönüştürülmesi bir şekilde uluslararası güvenlik sistemini etkileyecek özelliklere sahiptir. Komiser *Piebalgs*'ın Topluluğun ortak enerji politikasının gelecek beş yılda odaklanacağını ileri sürdüğü altı ana önceliğin** arasında; *AB dış ilişkilerini daha da güçlendirerek enerji arz güvenliğini sağlamak* da bulunmaktadır.⁵⁷⁸ Topluluğun 2003-2006 yılları arasında uygulamaya koyduğu ve detayları çalışmanın ikinci bölümde verilen *Avrupa için Akıllı Enerji Programı (Intelligent Energy for Europe 2003-2006)*'nda Topluluk enerji etkinliğini yılda yüzde 1 artırmak, 2010'a kadar yenilenebilir enerji tüketimini yüzde 6'dan yüzde 12'ye,⁵⁷⁹ yenilenebilir enerji kullanarak elde edilen elektrik oranını yüzde 22'ye çıkarmak gibi somut hedefler belirlemiştir.⁵⁸⁰ Yenilenebilir

⁵⁷⁷ Dag Klackenberg, Christian Egenhofer, Kyriakos Gialoglou, Rethinking The EU Regulatory Strategy for the Internal Energy Market, CEPS Task Force Report no. 52, December 2004, ISBN 92-9079-534-4, 2004, Centre for European Policy Studies.

* Belirlenen temel eylem alanları arasında AB iç enerji pazarının tamamlanması, Farklı enerji kaynaklarının Topluluk seviyesinde kullanılması, Lizbon stratejisi kapsamında iklim değişikliği ile mücadele., stratejik enerji tenoloji planının uygulanması.

**Komiser *Piebalgs* tarafından ifade edilen ortak enerji politikası öncelikleri; *Enerji etkinliğinin artırılması, Tüm AB vatandaşlarının yararına olacak şekilde çalışan etkin elektrik ve doğal gaz iç pazarının oluşumu, Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanım oranlarının artırılması, Nükleer enerji kullanım emniyet ve güvenliğinin güçlendirilmesi, Çevre konuları ve teknoloji geliştirme ile enerji politikasıdır.*

⁵⁷⁸ European Energy Priorities, An outline of the European Commission's plans for 2005.

⁵⁷⁹ Bu hedef aynı zamanda beyaz kitapta da belirtilmişti: White Paper for a Community Strategy and Action Plan, Communication from the Commission, Energy for The Future: Renewable Sources of Energy COM(97)599 final (26/11/1997)

⁵⁸⁰ Intelligent Energy For Europe, Multiannual Action Programme 2003-2006 European Commission Directorate General for Energy and Transport, s. 3.

enerji kullanılarak elektrik üretiminde gelinen noktada Topluluk üye ülkeleri dört ana grupta sınıflandırılabilir:⁵⁸¹

- Ulusal hedeflerine ulaşmayı başaracak enerji politikalarını uygulamaya koymuş olanlar (*Danimarka, Finlandiya, Almanya ve İspanya*)
- Ulusal hedeflerine ulaşmayı başaracak enerji politikalarını uygulamaya başlamış olanlar (*Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda, Hollanda, İsveç ve Birleşik Krallık*)
- Enerji politikalarını yeniden gözden geçirdiklerinde ulusal hedeflerine ulaşma kapasitesine sahip olanlar (*Yunanistan ve Portekiz*)
- Henüz net bir ulusal enerji hedefi ve politikası belirlememiş olanlar (*Son kuşak üyeleri ve diğer üyeler*)

Topluluk için belki de en önemli opsiyon olan nükleer enerji konusunda yetki ve sorumluluk tamamen üye ülkelere bırakılmıştır. 10 Aralık 2002’de ATAD, nükleer güvenlik konusunda yetkiyi üye ülkelere bırakarak Komisyona vermiştir.⁵⁸² Yukarıda bahsedilen konuların hemen hepsinin farklı biçimlerde de olsa yıllardır sürmesine rağmen, günümüzde Topluluğun gündemine daha fazla taşınması, sorunların hacimsel anlamda artmasından kaynaklanmaktadır.⁵⁸³

Tüm bu gelişmeler ve Topluluğun iç enerji dinamikleri dikkate alındığında, çözümlenmesi gereken bir çok enerji sorunu arasından önceliği enerji arz güvenliğinin sağlanmasının aldığı tespiti yapılabilir. Arz güvenliğinin sağlanması önceliği göz önünde bulundurularak oluşturulan AB enerji stratejileri ve bu stratejiler kapsamında Topluluk seviyesinde oluşturulan enerji politikaların pratiğe dönüştürülebilmesi çok yönlü yaklaşımlar gerektirmektedir. Topluluğun siyasi bütünleşmesi dahil olmak üzere bugün geldiği noktada yeniden yapılanmasını da içerebilecek bu yaklaşımlar sadece Toplukta değil aynı zamanda diğer küresel aktörlerde de önemli etkiler yaratacaktır.

⁵⁸¹ Renewable Energy to take off in Europe? 2004–Overview and Scenario for the Future, European Commission Directorate-General for Energy and Transport.

⁵⁸² Report on the Green Paper on Energy, The Green Paper: The Stakes, s16.

⁵⁸³ Fernando de Esteban, *The Future of Nuclear Energy in Europa*, Brüksel, 23 Mayıs 2002

5.4.2. AB Enerji Politikasının Küresel Aktörlere Olası Etkileri

Uluslararası güvenlik sisteminde yakın gelecekte Topluluk enerji politikasının içerik ve uygulanış biçiminin seçimlerinden kaynaklanacak bir çok önemli değişimin olması beklenmektedir. Komisyon Başkanı Barroso⁵⁸⁴ Topluluğun enerji politikasının daha ziyade dış ilişkileri ile ilintili* olduğunu ifade etmektedir. Bu bölümde Topluluk enerji politikalarının diğer küresel aktörlerde görülebilecek olası etkileri ele alınacaktır.

AB'nin iç enerji pazarının 2010'a kadar tamamlanması gayretleri sürmektedir. Ayrıca enerji yoğun bölgelere yapılan askeri müdahalelerle değişen uluslararası gelişmeler küresel enerji pazarında baskı yaratmaktadır. Hemen hepsi net enerji ithalatçısı olan Topluluk üye ülkelerinin endişe ile izledikleri ABD inisiyatifinde gelişen enerji müdahaleleri ile ülke bazında mücadele etmek yerine, Topluluk seviyesinde mücadele etmeyi tercih edecekleri değerlendirilmektedir. Şimdiye kadar kendi ulusal enerji politikalarına öncelik veren üye ülkelerin Topluluk enerji stratejisine uymak zorunda kalacak olmaları nedeniyle, Topluluğun önümüzdeki yıllarda ortak bir enerji stratejisi izleyeceği öngörülmektedir.

AB'nin enerji strateji ve politikalarının enerji üreten ülke ve bölgelerle ilişkilerinden çok ABD'nin eylemlerinden etkilendiği söylenebilir. Soğuk savaş sonrası uluslararası sistem, güç dengesi etrafında değil, Amerikan hegemonyası etrafında inşa edilmiştir.⁵⁸⁵ İki kutuplu sistemin başat aktörü Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından hiçbir aktör küresel olarak askeri, ekonomik ve kültürel anlamda önemli bir güce sahip olan ABD'yi dengeleyecek şekilde ikinci aktör olamamıştır.⁵⁸⁶ Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Védrine⁵⁸⁷ 2000'li yıllara girilirken

⁵⁸⁴ Paul Taylor, EU seeks G8 drive for open energy market, http://today.reuters.com/business/news/Article.aspx?type=ousiv&storyID=2006-04-29T092358Z_01_L29456357_RTRIDST_0_BUSINESSPRO-ENERGY-EU-USA-DC.XML

* AB Komisyonu Başkanı Jose Manuel Barroso'nun transatlantik forumunda yaptığı konuşmada kullandığı yukarıdaki ifadesi ...enerji arz güvenliğinin sağlanması için enerji üreten ve transit konumdaki ülkelerdeki yasal enerji mevzuatını enerji ve enerji pazar koşullarını oluşturmak için dış ilişkilerimizi ve işbirliğini güçlendirmeliyiz...şeklindedir.

⁵⁸⁵ Robert Kagan and William Kristol, *The Present Danger*, The National Interest, Spring 2000.

⁵⁸⁶ Joseph S. Nye, *The American National Interest and Global Public Goods*, International Affairs, 78, 2 (2002a), s.233.

⁵⁸⁷ Joseph S. Nye, *Limits of American Power*, Political Science Quarterly, Vol.117, No:4, 2002-2003b, s.545.

tek kutuplu sistemin başat aktörü olarak ABD'yi* göstermiştir. Brzezinski'ye göre,⁵⁸⁸ askeri, ekonomik, teknolojik ve kültürel olmak üzere dört önemli alanda Amerika'nın küresel üstünlüğü söz konusudur. Tüm bunlar ABD'ye, daha önce hiçbir devletle mukayese edilemeyecek derecede siyasi nüfuz sağlamıştır. Bu küresel devin ekonomik alanda dengeleyicisi olan AB'nin, yakın gelecekte etkin askeri yeteneklerle desteklenmiş etkili bir siyasi bütünleşme oluşturması halinde, ABD'ye meydan okuyabilecek tek aktör olacağı değerlendirilmektedir. Huntington'a göre,⁵⁸⁹ Topluluk siyasi olarak bütünleştiği takdirde, 21. yüzyılın önde gelen gücü haline gelebilecek nüfus kaynağı, ekonomik kalkınma, teknoloji ve askeri güce sahip olabilir. Ona göre gelecek yüzyıl Amerika'nın yüzyılı değilse bile çok büyük ihtimalle Avrupa'nın yüzyılı olacaktır. Ancak ABD'nin karşısına askeri güç olarak çıkmak sanıldığı kadar kolay değildir. AB'nin, ABD'ye karşı ikinci bir kutup olarak Dünya siyasetindeki yerini alması Moravcsik'e göre, zamanı ve kaynakları boşa harcamaktır. Bunun nedeni Avrupa'nın ABD'nin savunma gücüne rakip olabilecek miktarda askeri gücü oluşturacak mali kaynağı bulamayacak olmasıdır. Diğer hedeflerden vazgeçilmesini gerektiren bu yaklaşım, yani Avrupa Ordusunu oluşturmaya çalışmak, Avrupa'yı güçlendirmek yerine zayıflatacaktır.⁵⁹⁰

İkinci Dünya savaşı sonrası temelleri atılan ve soğuk savaş sürecinde devam eden ABD ile Rusya arasındaki çok boyutlu çatışmada Avrupa savaş alanı** durumundaydı.⁵⁹¹ Kıt'a Avrupa'sının savaş yaralarının sarılması maksadıyla, ABD'nin Marshall yardımları ile başlayan, Avrupa ve Amerika arasındaki ekonomik işbirliği, küreselleşmenin getirilerinin paylaşılması yönünde oldukça fonksiyonel biçimde iki tarafında yararına işliyordu. ABD'nin tek kutuplu sistemin başat ülkesi konumunu devam ettirme koşullarından birisi sadece kendi ekonomisini değil, ABD

* Fransız Dışişleri Bakanı Hubert Védrine ifadesi şöyledir: ABD 20. Yüzyılın süper gücü olma statüsünün çok daha ötesine gitmiştir. Bugün Amerika'nın üstünlüğü, ekonomisi, ulusal parasının değeri, askeri gücü, hayat tarzı, dili ve popüler kültür ürünleri düşüncüyü şekillendirerek, dünyayı etkisi altında almakta, hatta düşmanlarının bile ilgisini çekebilmektedir."

⁵⁸⁸ Brzezinski, 1997, s.24.

⁵⁸⁹ Samuel Huntington, *The U.S.- Decline or Renewal?*, Foreign Affairs, Vol. 67, Winter 1988-1989, s.93.

⁵⁹⁰ Zbigniew Brzezinski, *Living with a New Europe*, The National Interest, No.60, Summer 2000.

** Amerika, Avrupa'da stratejik ve taktik nükleer silahlarla desteklenmiş 12 tümen, 2 filo ve hava kuvveti konuşlandırmıştır.

⁵⁹¹ Robert COOPER, *Ulus Devletin Çöküşü, 21. Yüzyılda Kaos ve Düzen* (Kitabın özgün adı: The Breaking of Nations Order and Chaos in the Twenty-First Century Çeviren; Berrin KARAHAN), Güncel Yayıncılık, 2005, İstanbul: s. 151.

pazarının* ihtiyaç duyduğu diğer ekonomilerine de yetecek miktarda enerji güvenliğinin sağlanmasına bağlıdır. Küresel anlamda önemli üretim miktarlarına sahip olmasına rağmen, aynı zamanda Dünyanın en büyük tüketicisi olma özelliğine de sahip olan ABD'nin, artan enerji bağımlılığı aynı zamanda eski Avrupa (*Old Europe*) olarak adlandırılan geleneksel ortaklarla çıkar çatışmasına dönüşebilecek bir karaktere sahiptir. Enerji bağımlılığı, ABD'nin Atlantik ötesi ilişkilerine yeni bir boyut getirecektir. Bu gelişme beraberinde siyasi ilişkilerde radikal bir değişimi ve enerji kaynaklarının paylaşımında önemli çatışmaları beraberinde getirerek, geleneksel müttefikleri rakip haline dönüştürebilecektir.

AB, ABD'nin Ortadoğu bölgesine yönelik politikasından endişe duymaktadır. Daha önce detayları verilen ABD'nin bölgeye yönelik BOP kapsamında uyguladığı enerji stratejisi aslında sadece AB'ni değil, aynı zamanda diğer tüketici ülkeleri de olumsuz yönde etkilemektedir. ABD'nin siyasi nedenlerle petrol üreticisi olan Libya ve İran'a uyguladığı yaptırımlar, uluslararası petrol piyasasında arz (*üretim ve ihracat*) boyutlu olumsuz etki yapmaktadır.⁵⁹²

ABD hükümeti, arz güvenliğinin sağlanması ve enerji bölgelerinde daha etkin olma adına etkili enstrümanlar olan enerji alt yapı projelerine, Rusya'nın ve kısmen İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltmak için büyük önem vermektedir. AB'nin enerji politikası, ABD ile Rusya arasındaki ilişkilerin biçimlenmesinde de etkilidir. 2010'a kadar üretimini günde 9,5 milyon varile çıkarmayı hedefleyen Rusya için AB enerji pazarı büyük önem taşımaktadır. Hazar bölgesi ülkeleri ile girilen ikili ilişkiler sadece AB enerji politikasından değil aynı zamanda Topluluğun ODGP'ndan da etkilenmektedir. Hem Orta Doğu'da hem de Hazar bölgesinde siyasi ve enerji boyutu ile önemli bir aktör olan İran'ın nükleer enerji konusundaki girişimlerine uluslararası başat aktörlerin verdiği reaksiyon bu yaklaşıma örnek olarak verilebilir. ABD ve İsrail tarafından net bir tavır alınan İran'a, AB'nin lokomotif ülkeleri olan Fransa, İngiltere ve Almanya'nın nükleer programdan vazgeçmesi karşılığında İran'a Orta Asya'dan enerji ihracında ana transit hattı olması için destek önermesi⁵⁹³ bölge

* ABD, petrol ithalatını daha ziyade Kanada, Meksika, Venezüella, Suudi Arabistan ve diğer Orta doğu ülkelerinden yapmaktadır.

⁵⁹² Marcel, V., & Mitchell, J.V., *Iraq's Oil Tomorrow*, RIIA Paper, April 2003, s.1.

⁵⁹³ Bakû-Ceyhan'a darbe, <http://www.milliyet.com.tr/2005/08/06/dunya/adun.html>. (17 Kasım 2006).

üzerinde tüketici ülkelerin farklı çıkarları olduğunu göstermektedir. Sorun, ABD'nin İran'a verilen destekten rahatsızlık duyması noktasında, AB, Çin ve Rusya'dan İran'la ilişkilerini kesmeye zorlaması veya İran'a askeri bir müdahalede bulunması durumunda belirginleşecektir. Gerçekleşme olasılığı bulunan bu yaklaşım uluslararası güvenlik sisteminde tüm dinamiklerin yeniden gözden geçirilmesini gerektirecektir. Çin ve Rusya ile mukayese edildiğinde AB, henüz dış siyaset bütünlüğünü sağlayamadığı ve bu zafiyetin uzantısı olarak askeri güç oluşturamadığı için, enerji bölgelerinde çıkarlarını korumada diğerlerine göre etkinliği daha az bir jeostratejik oyuncu durumundadır.⁵⁹⁴ Artan enerji bağımlılığı ve yükselen enerji maliyetleri, AB'nin ODGP oluşturmasında ve Topluluk karar mekanizmaları ile yönetilecek ABD ve NATO'dan bağımsız bir güvenlik sistemi oluşturulmasında etkili olacaktır.

Genelde göz ardı edilen AB'nin Karadeniz'e yönelik stratejisi Rusya'nın da ilgi alanına giren üç ana ayak üzerine oturtulmuştur. Bu üç temel AB'nin güney doğu Avrupa ve Türkiye'yi de içine alan genişleme süreci, güney sınır komşularına yönelik boyutu ile Avrupa Komşuluk Politikası (*the European Neighbourhood Policy, ENP*) Karadeniz'deki enerji bölgelerinin kullanımı⁵⁹⁵ olarak sıralanabilir. Türkiye'nin AB'ye stratejik, askeri ve ekonomik getirisinin bilincinde olan AB'nin bütünleşme sürecinde karar mekanizmalarında etkili olan belirleyici aktörler⁵⁹⁶ Türkiye'nin olası AB üyeliği Rusya'yı özellikle enerji konusunda olumsuz yönde etkileyeceğini değerlendirmektedir. Enerji sektöründe arz boyutu kadar talebinde önemli etkileri bulunmaktadır.⁵⁹⁷ Bu kapsamda önemli bir Pazar olan AB'nin tedarikçisi durumundaki Rusya bu avantajını Türkiye'ye kaptrabilir.

Süper güç haline gelen ABD, sahip olduğu hegemon konum ile dünyadaki önemli enerji kaynakları üzerindeki kontrolünü askeri boyuta taşımış, gücünü daha da artırmıştır. Ancak ABD'nin dünya ticareti ve üretimindeki payı, beklenenin aksine soğuk savaş dönemine göre düşmüş, AB, Çin, Japonya ve Uzak Doğu ülkeleri

⁵⁹⁴ Nejat ESLEN, *Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler*, Truva Yayınları, 2005, İstanbul: s.44-47.

⁵⁹⁵ Marius Vahl, *The EU and Black Sea Regional Cooperation: Some Challenges for BSEC*, http://www.ceps.be/Article.php?article_id=420

⁵⁹⁶ İsmail CEM, *Avrupa'nın "Birliği ve Türkiye İkinci Cilt*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, İstanbul: s. 309

⁵⁹⁷ Jan van Brummen, *CEPS Task Force on Towards a coherent EU climate change strategy beyond Kyoto, Deploying existing technologies: energy efficiency*, Presentation, 22 Ekim 2004.

ABD'ye göre ekonomik açıdan güçlenmişlerdir.⁵⁹⁸ ABD'nin ardından Dünya'nın en çok petrol tüketen ülkeleri sıralamasında ikinci sırada olan Çin ekonomik büyümesi ile paralel olarak daha yoğun biçimde petrol ve gaz bağımlısı hale gelmektedir. Çin enerji açığını kapatmak için Kazakistan'la işbirliği içerisindedir. AB için Çin önemli bir pazardır. Topluluğun Çin ile enerji alanında kuracağı işbirliği bölgede ABD'nin siyasi nüfuzunu azaltacaktır. Üstelik Çin'in yakın gelecekte elde edeceği ekonomik güç Toplum için çok boyutlu yeni açılımlar getirebilecektir.

İran, nükleer enerji konusunda, ABD ve İsrail ile önemli sorunlar yaşarken Rusya ve Çin ile yakın ilişki içerisindedir. İran, Rusya'dan sonra doğal gaz üretiminde kanıtlanmış rezervleri ile Dünya sıralamasında ikinci durumdadır. İran'ın Rusya ile yapacağı uzun vadeli işbirliği, doğal gaz pazarında, piyasa fiyatlarını ve arz koşullarını belirleyecek bir *doğal gaz tekeli* oluşumunu olası hale getirecektir. AB ise yüksek oranda doğal gaz bağımlısı olması ve tükettiği gazın yüzde 40'a yakın bir oranını Rusya'dan ithal etmesi itibari ile, bu iki ülke ile ABD'nin ilişkilerini yakından izlemek durumundadır. Özellikle İran'ın ABD tarafından işgali ile yaşanacak uluslararası anlamda bir kriz, ilk etapta Rusya'dan gelen doğal gaz arzında kesintiye neden olmasa da, İran'dan yapılan arzın kesintiye uğramasına neden olacaktır. Arz daralmasına yola açması muhtemel bu gelişim, küresel doğal gaz fiyatlarının artışı da beraberinde getirecektir. AB'nin tüketim oranları göz önüne alındığında, Rusya gaz arzında hiç kesinti yapmasa bile, artan enerji fiyatları Avrupa Pazarını olumsuz yönde etkileyecektir.

Hazar bölgesi enerji rezervleri, Toplum için önemli bir alternatiftir. Yeniden bir siyasi yapılanma için hazırlıksız olan bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmasının ardından AB, bölgede etkili eylemler oluşturma gayreti içinde olmuştur. ABD'nin aksine, ne Toplum seviyesinde ne de üye ülkeler bazında, farklı ülke öncelikleri ve Toplum seviyesinde etkin bir dış siyaset oluşturulamaması nedeniyle bölgeye yönelik etkili bir enerji stratejisi yoktur.

AB-Akdeniz işbirliğinin önemli bir ortağı olan Cezayir'in aynı zamanda, ABD tarafından uygulamaya konulan BOP'nin de anahtar ülkeleri arasında sayılması

⁵⁹⁸ Gökay, ss.64-65.

bu ülkenin stratejik önemini göstermektedir. Cezayir coğrafi konumu göz önüne alındığında, AB için enerji arz güvenliği adına çok önemli bir aktördür. Ancak Cezayir’de 10 yıldır süre gelen politik kaos, Avrupa ve özellikle Fransa’da endişe yaratmaktadır. Fransa’dan başka İspanya, Portekiz ve İtalya da değişik oranlarda* Cezayir doğal gazına bağımlıdırlar. Şimdiye dek Cezayir’den gaz arzında önemli bir sorunla karşılaşılmamış olsa da, bundan sonra enerji arzında kesinti olasılığı halen sürmektedir.

AB enerji stratejilerinin şekillenmesine önemli etkenlerinden birisi de Türkiye’dir. AB aday ülkesi statüsünde Türkiye fosil yakıtlardan yoksun olması ve net bir enerji ithalatçısı olmasına rağmen, enerji kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu enerji bölgeleri ile AB arasında köprü durumunda olması itibari ile Topluluk için önem taşımaktadır.⁵⁹⁹ 2006 kışında yaşanan doğal krizi, doğal gaz ihtiyacının yüzde 40 oranında Rusya’dan ithal eden Topluluğu, ne kadar önemli sorunlarla karşı karşıya bırakacağını göstermiştir. Topluluğun enerji arz güvenliğini sağlamak için enerji kaynaklarını çeşitlendirebilmesi adına Türkiye’ye ihtiyacı bulunmaktadır. Topluluğa Hazar bölgesi ve Orta Doğu bölgesinden gelecek enerjinin nakledilmesi için kullanılması gereken optimum deniz ve karayolu güzergahları ile boru hatları Türkiye coğrafyasından geçmek durumundadır. Günlük petrol ithalatı yaklaşık 11,5 milyon varile olan Topluluk için, bu kapsamda, günde 1,6 milyon varil kapasiteli Irak-Türkiye petrol boru hattı ile günde 1,6 milyon varil kapasiteli Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı önemi ortadadır. Üstelik İstanbul ve Çanakkale Boğazlar’ından yaklaşık 1,4 milyon varil petrol tankerlerle taşınmaktadır.

Rusya ve Cezayir’den başka gelecek yıllarda doğal gaz arz noktalarının çeşitlendirilebilmesi için alternatif olabilecek ülkeler Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, İran, Irak, Katar, Suudi Arabistan Suriye ve Mısır’dır. Teknik olarak boru hatlarının tercih edilmek zorunda olduğu doğal gazın bu ülkelerden iletimi için inşa edilmesi öngörülen boru hatları güzergahlarında da Türkiye olmak durumundadır. Dünyanın doğal gaz rezervlerinin yüzde 45’ine yakın

* Mevcut boru hatları ile Portekiz (*İspanya üzerinden*) tüm doğal gaz ihtiyacını Cezayir’den ithal ederken, İspanya yüzde 75, İtalya yüzde 54 oranında Cezayir’e bağımlıdır.

⁵⁹⁹ Kemal Derviş, Daniel Gros, Micheal Emerson, Sinan Ülgen, *Çağdaş Türkiye’nin Avrupa Dönüşümü (The European Transformation of Modern Turkey)*, Birinci Baskı, Doğan Kitapçılık, 2004, İstanbul, s.72.

bir orana sahip Rusya'nın Türkiye ile doğrudan doğal gaz sağlayan bir Mavi Akım boru hattı projesi AB enerji politikası için hayati öneme sahiptir. BTC petrol boru hattının yanına, yapılması planlanan yıllık 20 milyar m³ kapasiteli doğal gaz boru hattı Türkiye'nin AB için önemini daha da artırmaktadır. Rusya, Norveç ve Cezayir'den sonra Türkiye'nin dördüncü stratejik kanal olarak Avrupa'ya gelecek olan yüksek miktarda doğal gaz tedariki için önemli bir kapı olması yakın gelecekte AB Türkiye ilişkilerinin odak noktasını oluşturacaktır.

Özetlemek gerekirse; Fosil kaynaklardan yoksun olan ve yüksek enerji tüketim oranlarına sahip olan AB, küresel enerji pazarında arz yönlü değil talep yönlü bir aktör olarak yer almaktadır. Çevre baskısı, enerji arz kesintilerine hassas piyasası Topluluğun enerji politikasının şekillenmesinde önemli etkenler olarak görülmektedir. Topluluk enerji politikası kapsamında belirlediği hedeflerine ulaşabilmek, çıkar çatışması içinde olacağı diğer küresel aktörlere avantaj sağlaması siyasi bütünleşme sürecinde daha aktif adımlar atmasına bağlı olacaktır. Enerji arz güvenliğinin sağlanması nedeni ile oluşan baskının da etkisi ile beraber geleceği değerlendirilen Topluluğun siyasi bütünleşme başarısı uluslararası güvenlik sisteminde belirgin etkiler bırakacaktır. AB ordusunun oluşumunu da gerektirecek bu gelişme, NATO'nun misyonu ve yapısını da etkileyecek ve yakın gelecekte çıkar çatışmasına dönüşeceği değerlendirilen Transatlantik ilişkilerde çok farklı sonuçlar yaratacaktır.

SONUÇ

Topluluğu oluşturan AET, AKÇT ve AAET'ndan ikisinin *atom ve kömür* gibi enerji kaynakları konusunda işbirliğine üzerine oluşturulmuş olması, AB'nin temelinde enerji konusunda yapılmış bir uzlaşma olduğunu göstermektedir. Temelleri kurulduğu yıllarda atılan, 1950'lerde ilk şeklini alan Topluluğun enerji politikası, küresel gelişmeler, teknolojik ilerlemeler, Topluluğun genişleme ve derinleşme dinamikleri gibi unsurlardan etkilenerek kademeli olarak gelişmiş, günümüzde uluslararası güvenlik sistemine etki edecek dinamiklere sahip olmuştur.

AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisini tespit edebilmek için önce enerjinin öneminin ve stratejik öneme sahip enerji kaynaklarının belirlenmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Tarih boyunca, farklı biçimlerde, değişik amaçlar için kullanılan enerji, insan var olduğundan beri onun yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Isınmak, pişirmek gibi ilkel uygulamalarla başlayan enerji kullanımı, günümüzde çıplak gözle görülemeyen atomun parçalanması ile elde edilen enerjiyle, yerkürenin sonunu getirebilecek noktalara taşınmıştır. Her dönemde başat aktörler, güçlerini muhafaza ederek refahlarını sağlamak ve olası rakiplerini bu imkandan yoksun bırakmak için, sürekli olarak dönemin enerji merkezlerine egemen olma gayreti içinde olmuşlardır. Teknolojinin gelişimine paralel olarak çeşitleri ve kullanım biçimleri artsa da enerji kaynaklarının giderek çoğalan insan nüfusuna yetecek miktarda olmaması, enerjinin önemini artırmış, enerji kaynakları için önemli mücadeleler yaşanmasına neden olmuştur. Bu mücadeleler, yaşanan dönemin dinamiklerine bağlı olarak, sıcak savaş boyutuna kadar taşınabilmiş ve enerjiyi küresel güvenlik sisteminin önemli bir girdisi haline getirmiştir.

Küresel anlamda tüketim oranları göz önüne alındığında, fosil yakıtlardan petrol ve doğal gazın yüzde 63'e varan önemli bir ağırlığı bulunduğu tespit edilmektedir. İçten yanmalı motorların keşfi ile 1900'lü yıllardan sonra başat enerji durumuna geçen petrol, o yıllardan sonra ortaya çıkan tüm küresel çatışmaların temel nedenlerinden birisi olmuştur. Petrolü ikame etmek maksadıyla, diğer enerji kaynaklarının etkin kullanımı için önemli girişimlerde bulunulmuş, bunun sonucu olarak özellikle son yıllarda yenilenebilir enerjiler kullanılmaya başlanmış olsa da, Dünya hala fosil enerji çağındadır.

Tüm enerji kaynakları stratejik olmadığı gibi fosil kaynakların hepsi de stratejik değildir. Enerji kaynaklarının stratejik özellik kazanması için bazı kriterlere sahip olması gerekir. Kullanıldığı dönemde ve gelecekte olan talebinin hızla artması, yerküredeki rezervlerin çok önemli bir bölümünün belli güçlerin kontrolünde belli coğrafyalarda sınırlandırılmış olması, ekonomik değerinin hızla artması, hammaddesinin kullanıldığı alanda yüksek katma değer yaratması, ticari kullanımı olması, nadir bulunması, rezervlerin Dünya ticaretini ve fiyatlarını yönlendirecek boyutta olması gibi özelliklere sahip olmak enerji kaynağına stratejik olma özelliği kazandırır. Bu özelliklerin tümüne 1900'lü yıllardan sonra sahip olan petrol, bu dönemden sonra stratejik enerji kaynağı olma özelliği taşımaya başlamış, çok kısa sürede artan kullanım miktarı ile küresel anlamda kendi ismi ile anılan petrol ekonomisini oluşturmuştur. Petrol ekonomisinin başat aktörleri olan uluslararası petrol şirketleri devasa bütçeleri ile küresel mücadelelerde belli dönemlerde birçok ülkeden daha fazla belirleyici role sahip olabilmişlerdir.

Stratejik önemine rağmen petrol sorunsuz bir enerji kaynağı değildir. Petrol kullanımının artması ile arz güvenliği, çevre sorunları gibi problemler gündeme gelmeye başlamıştır. Petrol piyasasında arz güvenliği sorunu ile tüketici ülkeler 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizlerinde ilk defa karşılaşmışlardır. Önceleri petrol kaynaklarının yoğun olarak bulunduğu bölgelerde yaşanan bölgesel ya da ulusal krizler, son yıllarda ulus üstü askeri müdahaleler boyutuna taşınınca, petrol pazarında arz sorunu günümüzde bugüne dek hiç olmadığı kadar önem kazanmıştır. Ayrıca petrolün yoğun kullanımının neden olduğu çevre sorunları ile önemli ekolojik değişimler artık gözle görülür hale gelmeye başlamıştır. Petrolün tüketimi ve farklı ürün biçimlerine dönüştürülmesi sürecinde ortaya çıkan CO₂ gazının atmosferin üst tabakasında birikmesi ile oluşan *sera etkisinin* neden olduğu küresel ısınma, acil ulus üstü önlemler gerektirmektedir. Çevre baskısının giderek artması ve fosil yakıtların arz güvenliğinin küresel siyasi gelişmeler nedeni ile sağlanamaması, yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelişi de beraberinde getirmiştir. Ancak teknolojik alt yapının yetersizliği, yenilenebilir enerji kaynaklarının dezavantajları, fosil yakıtların kaynaklarını kontrol eden ve bu kaynakların kullanımı için önemli yatırımlar yapan başat ülkelerin gerekli ilgiyi göstermemesi yenilenebilir enerji biçimlerinin diğer enerji biçimleri arasındaki kullanım payının yüzde 10'un altında kalmasına neden

olmuştur. Bu nedenlerden dolayı, nükleer enerji, hidrojen, biyoyakıtlar, yenilenebilir kaynaklar gibi çeşitli alternatif enerji kaynakları arasından herhangi birinin 50 yıldan önce petrolün yerini maliyet-etkin bir şekilde doldurabileceği öngörülmektedir. Dolayısı ile Körfez krizleri ve Afganistan müdahalesi gibi daha ziyade enerji kaynaklı olduğu değerlendirilen gelişmeler ışığında, stratejik enerji kaynağı olan petrolün uluslararası güvenlik sisteminin dinamiklerini etkileyecek önemli bir unsur olduğu değerlendirilmektedir.

Petrol, AB için de stratejik öneme sahip enerji bir kaynağıdır. Enerji öncelikleri farklı olsa da Topluluk üyelerinin ortak özellikleri, hemen hepsinin net petrol ve doğal gaz ithalat bağımlısı olmaları ve bu bağımlılıklarının her geçen yıl daha da artmasıdır. Bu zafiyete rağmen 1950'li yıllarda ekonomik bütünleşme felsefesi ile yola çıkan, zaman içerisinde, ekonomik bütünleşmeden elde ettiği başarıları diğer alanlara taşıyan AB, ortak bir enerji politikası oluşturmada pek başarılı olamamıştır. Topluluk seviyesinde etkin bir ortak siyasi dış politika oluşturamamasında olduğu gibi, ortak bir enerji politikası oluşturmadaki başarısızlığın temelinde, üye ülkelerin enerji konularında egemenliklerini devretmekten çekinmeleri yatmaktadır.

Enerji konularında egemenliklerini devretmekten çekinen Topluluk üyeleri petrol ve doğal gaz ithalat bağımlılığından kurtulmak maksadıyla ulusal seviyede önemler almaya çalışmışlardır. Bazı üyeler alternatif enerji üretimi konusunda önemli adımlar atmış ve belli oranda başarılar elde etmiş olsalar da ithalat bağımlılığından kurtulacak seviyede çözüm üretememişlerdir. Örneğin, Topluluk üyelerinden Danimarka, rüzgar enerjisinden faydalanarak (*yüzde 15'lere yakın oranda*) elektrik üretiminde Dünyada lider konumunda olmasına rağmen, Danimarka'nın 20-25 yıl içerisinde enerji üretiminin üç katına yakın enerji tüketeceği beklenmektedir. Rüzgar enerjisinden enerji üretiminde faydalanma oranında son yaptığı atılımlarla Danimarka'yı geride bırakan Almanya'nın 2030'larda ürettiğinin neredeyse altı katını tüketeceği öngörülmektedir. Bir başka örnek Fransa'dır. Fransa'nın, nükleer enerji ile elektrik üretiminde Dünya lideri olması özelliği bu ülkenin enerji açığını kapatmaya yetmemektedir. Alternatif enerji üretiminde diğer üyelerin kayda değer başarılarından söz etmek mümkün değildir.

Genişleme kuşaklarının, Topluluğun enerji ithalat bağımlılığının azaltılmasına ve enerji arz güvenliğinin sağlanmasına olumlu etkisi olmamıştır. İki aşamalı olarak Topluluğa üye olması beklenen ülkeler (*ilk aşama Bulgaristan ile Romanya ikinci aşama Türkiye ve Hırvatistan*) Topluluğun petrol ve doğal gaz ithalat bağımlılığını azaltacak enerji rezervlerine sahip değildirler. Dolayısı ile fosil yakıtlara bağımlılık konusunda son genişleme kuşağı ile önemli bir değişiklik yaşamayan Topluluk için yakın gelecekteki olası genişlemenin de olumlu bir etkisi olmayacaktır. Ancak, bulunduğu coğrafyada enerji açısından, stratejik bir konuma sahip olan Türkiye'nin, Hazar bölgesi ve Ortadoğu fosil kaynaklarının boru hatları vasıtasıyla batı pazarlarına aktarılması imkanı, AB enerji piyasasında ve politikasında etkili olacağı değerlendirilmektedir. Bu boru hattı projelerinin Türkiye'ye uluslararası arenada ayrı bir önem katmasının yanı sıra, Türkiye'nin AB üyeliğinde de olumlu yönde etki edeceği öngörülmektedir. Mevcut üyelere adayların katılımının ardından Dünyanın en büyük hacimli enerji iç pazarı oluşacağından Topluluk için bu pazarın serbest bir enerji pazarına dönüşmesi, piyasaların küreselleşmesi ile giderek artan uluslararası rekabet karşısında, Topluluğun Lizbon'da koyduğu hedeflere ulaşmasında yardımcı olması adına önemlidir. AB enerji iç pazarının oluşturulmasında kömür, petrol, doğal gaz ve elektrik sektörlerinde farklı sorunlar bulunurken, artan çevre baskısı söz konusu enerji alt sektörlerini farklı biçimlerde etkilemektedir.

Topluluk enerji politikalarını eyleme dönüştürebilmek için Avrupa Enerji Şartı, Trans-Avrupa sistemleri, asgari 90 günlük tüketime eşdeğer düzeyde petrol ürünü stokları bulundurmak gibi bir takım enerji politika araçlarını kullanmaktadır. Topluluk enerji politikalarının amacına ulaşabilmesi adına, Joule, Altener, Save, Sinerji, Carnot, Etap, Sure, Thermie, Valoren, Tacis, Tracea, Inogate, Bistro Echo ve Avrupa için Akıllı Enerji Programı gibi enerji programları oluşturulmuştur. Bir kısmı aynı isimle bir kısmı da farklı isimlerle halen uygulanan bu programlarla farklı enerji hedeflerine ulaşmayı hedefleyen AB'nin, ortak enerji politikasında tatmin edici sonuçlar elde ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Topluluğun enerji politikasının geleceği Topluluğu siyasi bütünleşme sürecinde elde edeceği başarı, ABD'nin enerji bölgelerinde izlediği stratejiler, İran

ve Kuzey Kore gibi ülkelerin nükleer enerji konularında izleyecekleri politika, çevre konularında yaşanan olumsuz etkiler ve son olarak teknolojik gelişmelerle fosil yakıtlara alternatif enerji biçimlerinin üretilmesi gibi etkenlere bağlı olacaktır. Topluluğun enerji politikasının başarısı enerji konularında mücadelenin esasen üye ülkelerin enerji konularındaki egemenlik yetkilerini devrederek Topluluk seviyesinde ortak bir enerji politikası uygulanmasında yatmaktadır. Topluluğun enerji alanında daha etkin olabilmek maksadıyla kurumsal seviyede yaptığı düzenlemeler istenen seviyede başarı sağlamamıştır.

Topluluğun enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisinin incelenmesinden önce teorik boyutu ile uluslararası siyasal sistem ve uluslararası güvenlik sistemi çözümlerinde enerjinin etkisinin tespitine ihtiyaç bulunmaktadır. Çalışma kapsamına alınan ve uluslararası siyasal sistem çözümlerinde kullanılan, Kaplan'ın *güç dengesi* ve *gevşek iki kutuplu sistem* ile Wallerstein'in *Dünya sistemi* yaklaşımlarında enerji unsurunun etkisi bulunmaktadır. Kaplan'ın güç dengesi sistemi yaklaşımında, sistem içindeki hiçbir aktör diğerine üstünlük sağlayamamaktadır. Bu denge, enerji kaynaklarının kontrol yetisinin, başat aktörler arasında eşit paylaşılmasını gerektirmektedir. Çalışmada incelenen, Kaplan'ın diğer sistemi olan gevşek iki kutuplu sistemde devletlerin iki ana blokta toplandığına değinilmiştir. Bu sistemde kutupların başat aktörleri enerji kaynaklarını kontrol etmeden, diğer kutba üstünlük sağlayamadıklarından, enerji kaynakları üzerinde kontrol sağlamak için sürekli mücadele etmek zorundadırlar. Uluslararası güvenlik merkezli teorilerde, enerji kavramı genelde somut biçimde ifade edilmemiş olsa da, söz konusu teori ve modellerin hemen hepsinin oluşum veya uygulama unsurlarında enerji veya enerji bölgeleri bulunmaktadır. Güvenlik sistemi oluşturmak için uygulanması ileri sürülen jeopolitik teorilerin tümü enerji ile ilintilidir. 20. yüzyılın başlarında teknolojik nedenlerden dolayı günümüzden farklı enerji biçimleri kullanılıyor olması, o dönemin jeopolitik teorilerinin oluşmasında enerji, günümüzdeki teorilerden farklı etkiler yapmıştır. İçten yanmalı motorların kullanılmaya başlanmasında önce buhar gücünün egemen olduğu, petrol yerine kömürün kullanıldığı bu dönemde üretilen teorilerde, stratejik tercihlerin bugünden farklı olması doğaldır. Ancak pek olası görülmesi de yaklaşık bir asır önce ileri sürülen güvenlik merkezli jeopolitik teorilerin günümüze uyarlanması halinde, her

birinin enerji ile ilintisi olmaksızın uygulanamayacaktır. Jeopolitik teorilerden daha sonra ileri sürülen ekonomik ve jeokültür merkezli teorilerde, enerjinin öneminin tespiti daha kolay yapılabilmektedir. Güncel küresel gelişmelere dayalı olarak üretilmeleri ve olası uygulama alanlarının mevcut koşullarda incelenebilmesi bu kolaylığı beraberinde getiren önemli bir nedendir. Fukuyama'nın 1993 tarihli *Tarihin Sonu ve Son İnsan Teorisinde* ileri sürdüğü tek kutuplu sisteme giden küresel siyasi yapının, ekonomik alt yapısında, serbest piyasa mekanizması bulunmaktadır. Fukuyama tarafından ideal sistem olarak lanse edilen kapitalist sistemin dikte ettiği liberal yaklaşımların başarılı olabilmesi için enerji kaynaklarının kontrol edilmesi gerekmektedir. Huntington, *Medeniyetler Çatışması Teorisinde*, Dünyayı dinî ve etnik blok çatışmalarının beklediğini ileri sürmektedir. Huntington'un teorisinde belirlediği medeniyetlerin kontrol ettikleri coğrafyada bulunan enerji bölgeleri ve enerji nakil hatları, medeniyetler çatışmasının önde gelen nedenleri arasındadır. Brzezinski'nin *Büyük Satranç Tahtası Teorisinde*, satranç tahtasına benzetilen yerküredeki jeopolitik oyuncu, mihver ve eksen ülkeler belirlenirken, enerjinin dikkate alındığı görülmektedir. Buzan ve Segal'in Huntington'a karşı ileri sürdükleri *Medeniyetler Bütünleşmesi Teorisinde* ileri sürdükleri gibi medeniyetlerin bir araya barış içinde gelebilmesi için tükenme eğilimindeki kıt fosil enerji kaynaklarının yoğun bulunduğu bölgelerin kullanımı için ulus üstü uzlaşmaya varılması ve homojen dağılmayan enerji kaynaklarına eşit şartlarda ulaşabilmeye imkan sağlanması gerekmektedir. Aynı yaklaşım Wells'in ileri sürdüğü *Modern Dünya Devleti Teorisi* içinde geçerlidir. Kısaca, uluslararası siyasi sistem ve uluslararası güvenlik sistemi çözümlenmelerinde enerji dikkate alınması gereken bir unsurdur. Dolayısı ile teorik boyutta uluslararası güvenlik sistemi üzerinde yapılacak incelemelerde uluslararası arenada küresel bir aktör olan AB'nin enerji politikası ve bu politikanın uzantıları göz önünde bulundurulmak zorundadır.

Çalışmada bahsedilen teorik açıklamaların desteklediği gibi Topluluğun kurulması ile oluşan ve gelişen Topluluk siyasi sisteminde ve bütünleşme sürecinde enerji önemli bir yer tutmaktadır. Topluluk siyasi sisteminin temel taşları olan AB kurumlarının enerji politikasının gelişiminde işlevleri ve yetki seviyeleri farklıdır. Konsey doğal olarak Topluluğun enerji politikasının belirlenmesi ve uygulanmasında en yetkili Topluluk kurumudur. Enerji konularında alınan kararların alt yapısını

Bakanlar Konseyi oluştururken, Komisyon enerji politikasının icrasında fonksiyonel bir etkiye sahiptir. Parlamento enerji ile kısmi denetim görevini idari ve mali boyutta yaparken Sayıştay bu denetimin sadece mali boyutunda yetkilidir. Enerji konularında, Adalet Divanı usulüne uygun olmayan işlemlerin sorumlularının davaları ile (ancak Topluluk sınırlarında ise) yetkilidir. AB stratejik enerji konuları ile ilgili kararları aynı zamanda *Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP)* kapsamında aldığından AB'nin ODGP araçları enerji konularında da kullanılmıştır.

AB'nin enerji politikasının, uluslararası güvenlik sistemine etkisinin analiz edilebilmesi için Topluluğun siyasi boyutunun ve onun bir alt uzantısı olan güvenlik boyutunun tüm yönlerini dikkate almak gereklidir. AB açısından dış politika kavramının içeriği tamamen farklıdır. Topluluk kurulduğundan beri, AB'de "*Avrupa Toplulukları Dış Politikası*", "*Siyasal Dış Politika (veya Ortak Dış ve Güvenlik Politikası)*" ve "*Üye Devletlerin İzlediği Dış Politikalar*" gibi, üç farklı dış politika uygulaması görülmektedir. Ekonomik amaçlı olarak kurulan Topluluğun siyasi boyutu, hem Topluluğun genişlemesi ve derinleşmesinin hem de küresel gelişmelerin etkisiyle önemli değişimlere uğramıştır. Topluluğun siyasi boyutunun bu denli değişimi onun alt uzantısı olan güvenlik boyutunu da doğal olarak etkilemiştir. Topluluk üyelerinin dış politika ve güvenlik alanlarında görüş ayrılıkları nedeniyle ODGP, Topluluklar karar mekanizmasına dahil edilmemiştir. Maastricht Anlaşması ile uygulamaya konulan Topluluk üç ayağından biri olan ODGP şemsiyesi altında oluşturulan yeni bir açılım olan AGSP'nin, gelecekte AB'nin güvenlik boyutunu oluşturacağı değerlendirilmektedir. AGSP'nin başarısı Topluluğun küresel enerji mücadelelerinde etkinliğini artıracaktır.

AB'nin siyasi bütünleşmesinin izah edilmesi için, en çok tercih edilen uluslararası teorilerden Dünya Sistemi Yaklaşımı Teorisi, Neofonksiyonist Teori ve Klasik Uluslararası İlişkiler Teorisi (*Realist Teori*) arasından genelde en çok kabul göreni Neofonksiyonist Teoridir. Topluluk seviyesinde siyasi bütünleşmede yaşanan başarısızlık bu teoriyi zayıflatacak yönde olsa da, yakın gelecekte siyasi bütünleşmede başarılı olunması halinde AB'nin bütünleşmesini teorik olarak tüm yönleri ile izah edecek tek teorinin Neofonksiyonist Teori olacağı değerlendirilmektedir. Avrupa'yı bütünleştirme sürecinin resmen 1648 Westphalia

Antlaşması ile birlikte başladığı ve ancak ulus-devletlerin ortaya çıkışından sonra Avrupa Federasyonu düşüncesinin olduğu kabul edilir. 1648 Westphalia Antlaşmasının üzerinden 300 yıl geçtikten sonra 1948'de Churchill'in Zürih'te yaptığı konuşmada ortaya attığı *Avrupa Birleşik Devletleri* fikri, tarih boyunca birbirleri ile savaşmış olan Avrupalılara pek gerçeğe dönüştürülecek gibi gelmemiştir. Günümüzde AB'nin bütünleşme sürecinin sembolü olarak kabul edilen Konvansiyon (*üye ülkelerin bazılarında yapılan referandumlarda reddedilmesine rağmen*) Topluluk organlarında ve üye ülke hükümet ve devlet başkanlarınca onaylanmıştır. AB'nin geleceğinde birden fazla siyasi bütünleşme pratiklerinin görülebileceği sıkça ifade edilmekte ve özellikle Topluluğun yaşadığı kriz dönemlerinde bu seçeneklerden olumsuz olanları gündeme getirilmektedir. Bu yaklaşımlardan altısı (*Çok Vitesli Avrupa, Değişken Geometrili Avrupa, Seçmeli Avrupa, Avrupa Birleşik Devletleri, Tek Merkezli Birbirine Geçmiş Halkalar Şeklinde bir Avrupa, Esnek Bütünleşme*) incelendiğinde enerji alanında tam bir uzlaşma ve işbirliği sağlanamadığı takdirde, süreç ve sonuçları farklı da olsa, yukarıda bahsedilen altı farklı yaklaşımdan hiçbirisinde başarı sağlanamayacağı değerlendirilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse, hangi teori ile açıklanırsa açıklansın veya olası bütünleşme seçeneklerinden hangisi gerçeğe dönüşürse dönüşsün, enerji konusu Topluluk için önemini koruyacak ve Topluluk bir şekilde ortak enerji politikası oluşturmak zorunda kalacaktır.

AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisinin stratejik analizinin yapılabilmesi için, uluslararası gelişmelerin doğası gereği, diğer küresel enerji aktörlerinin güncel enerji stratejilerinin bilinmesine ihtiyaç vardır. Yerküredeki petrol ve doğal gaz rezervlerinin yüzde 70'e yakın bir bölümü Hazar Denizi ve Basra Körfezi civarında bulunmaktadır. Hazar Denizi ve Basra Körfezinin bulunduğu coğrafyalarda küresel başat aktörlerin enerji mücadeleleri siyasi, ekonomik ve askeri boyutu ile özellikle son yıllarda en üst seviyelere taşınmıştır.

Hazar bölgesinde enerji mücadeleleri ABD ve Rusya'nın liderliğinde etkinlik sağlama yönünde sürmektedir. Türkiye, Çin, Hindistan ve Pakistan gibi bölgesel aktörler kendi ulusal menfaatlerine göre, bu iki ülkeden birisi ile koordine içerisinde bölge ülkeleri ile uzun vadeli projeler geliştirerek ve anlaşmalar yaparak kendi ulusal

menfaatlerini koruma gayreti içindedirler. Enerji açığı giderek artan ABD'nin Hazar bölgesinde izlediği enerji stratejisi, Rusya ve İran'la çelişmekte ve başta AB olmak üzere tüm küresel tüketici ülkeler tarafından dikkatle izlenmektedir. ABD, bölgede inşa edilen boru hatlarına, çok uluslu şirketler marifeti ile önemli miktarlarda maddi katkılar yapmaktadır. Uzun vadeli enerji sözleşmelerinin ve sosyal içerikli yardım programlarının yanı sıra askeri işbirliği gibi enstrümanlar ile ABD, bölgede etkinliğini sürdürmeye çalışırken, Rusya'nın geçmişten beri sürdürdüğü dominant konumunu kendi lehine değiştirmeye çalışmaktadır. Rusya ise ABD'nin bu gayretlerini boşa çıkarmak için eski Sovyet devletleri ile güvenlik, siyasi ve ekonomik işbirliğini yeniden hayata geçirme gayreti içerisindedir. Çin bölgede daha ziyade Kazak petroleri ile ilgilenirken, Pakistan ve Hindistan bölgeden enerji aktarımı konusunda uzun süren anlaşmazlıklarını aşmaları halinde başarılı olabileceklerdir. Türkiye'nin hazar bölgesine yönelik politikası, Batı ile bölge arasındaki coğrafi konumun ve sosyo-kültürel bağların sağladığı avantajla, hem ABD hem de Rusya ile işbirliği içerisinde enerji aktarım projeleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Basra Körfezindeki enerji mücadeleleri Hazar bölgesine göre daha önce başlamıştır. Başta olmak üzere ABD, küresel aktörler petrolün öneminin artması ile birlikte Ortadoğu'yla iki savaş arası dönemde ilgilenmeye başlamıştır. 2020'de tüm küresel petrol arzının yüzde 40'ının yapılacağı öngörülen körfez bölgesinden enerji arzının önemi, Irak müdahalesinden sonra hiç olmadığı kadar artmıştır. Dünya enerji rezervlerinin yüzde 60'ından fazlasına sahip potansiyeli ile küresel enerji pazarında çok büyük önem taşıyan bölgede çetin enerji mücadelelerinin yakın gelecekte de artarak sürmesi beklenmektedir. ABD'nin Irak müdahalesinin bölgede huzuru ve istikrarı sağlama adına yakın gelecekte pek başarı vaat etmemesi bölgede istikrarsızlığın uzun süre devam edeceği öngörüsünü beraberinde getirmektedir.

Küresel enerji pazarında Hazar ve Körfez bölgesinden başka Cezayir, Norveç ve Venezüella başta gelen üretici ülkeler arasında yer almaktadır. ABD ve İngiltere son on yıla kadar petrol ihraç ederken artan tüketim miktarlarının üretim miktarlarını aşması nedeni ile net enerji ithalatçısı durumuna gelmişlerdir. ABD ve İngiltere'ye ilave olarak AB'nin diğer üyeleri, Çin, Japonya, Hindistan gibi tüketici ülkelerin enerji ihtiyaçları hızla artmaktadır. Enerjinin, üretim kaynaklarından Batı'daki talep

merkezlerine sorunsuz ulaştırılması için Türkiye'den başka Ukrayna ve Rusya stratejik öneme sahip ülkelerdir.

AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sistemine etkisini belirlemek amacıyla, çalışmanın içeriğinden yukarıda özetlenen veriler ışığında, enerji ile ilgili günümüzdeki ve yakın gelecekte olması kuvvetle muhtemel gelişmeler ve bu gelişmelerin sonuçları tespit edilerek aşağıda sıralanmıştır:

- AB'nin Topluluk seviyesinde ve üyeler bazında enerji ithalat bağımlılığının giderek artması ve 2030'larda bu açığın yüzde 80'lere ulaşacak olması, halen uygulanan AB enerji politikasının yetersizliğini ortaya koymaktadır.
- Küresel enerji pazarında petrol ve doğal gaz toplam tüketimde yüzde 63'lük oranla dominant enerji kaynağıdır. Petrol ve doğal gaz rezervleri tüketim oranlarını karşılamaktan çok uzak olan AB'nin, petrol ve doğal gazı ikame etmek için yapmış olduğu çalışmalardan istenilen sonuçlar alınamamıştır. Tüm bu gayretlere rağmen, alternatif enerji kaynaklarının AB tüketim oranı yüzde 6 civarında kalmıştır. Yakın gelecekte bu oranda önemli bir artış olması beklenmemektedir.
- Farklı enerji önceliklerine sahip üye ülkelerin, yakın gelecekte daha fazla etkilenecekleri enerji arz güvenliği sorununa çözümün, ancak üye ülkeler tarafından izlenen 25 farklı enerji politikası yerine, üye ülkelerin enerji konularında egemenliklerini devretmeleri ile Topluluk seviyesine taşınacak ortak bir enerji politikası uygulanması ile mümkün olacaktır.
- Topluluğun şimdiye kadar uygulamaya koyduğu enerji programları kapsamında tahsis edilen rakamlar, sorunları çözmek için oldukça yetersiz kalmıştır. Topluluğun sadece enerji alt yapısı için gelecek yirmi yılda 1 trilyon Euro'ya ihtiyaç duyulması, 2006 bütçesinin 121,2 milyar Euro olduğu göz önüne alındığında, AB'ni bekleyen enerji sorunlarının ekonomik boyutu hakkında fikir vermektedir.
- Uluslararası siyasal ve güvenlik sistemleri için bugüne kadar geliştirilmiş sistem, model ve teorilerde enerji etkin bir unsurdur. Uluslararası güvenlik sistemleri ile ilgili güvenlik, ekonomik ve jeokültürel merkezli teorilerin

- tümünün pratiğe dönüştürülmesi için yapılacak analizlerde enerji dikkate alınmalıdır.
- Enerji arz güvenliği başta olmak üzere, AB'nin yakın gelecekte karşılaştacağı enerji sorunlarına çözüm üretilebilmesi için enerji politikasının, Topluluğun ODGP ile eş güdümlü olması gerekmektedir. AB'nin enerji politikasının başarısı ODGP'nin oluşumunda sağlanacak başarıya bağlıdır. ODGP'nda başarı ise ancak, üyelerin siyasi alanda egemenliklerini Topluluğa devretmeleri ile mümkündür. Üyeler arasında enerji arz güvenlik düzeyinin asimetrik olması ve bazı üyeler için enerji arz güvenliğinin hayati öneme sahip konuma gelmesi, enerji konusunda egemenlik devrinde yaşanan çekincelerin aşılmasını zorunlu kılacaktır.
 - AB enerji piyasasının serbestleşmesi seviyesi arttıkça, üye ülke hükümetlerinin elinde enstrüman olarak kullanılan enerji araçlarının etkisi ve sayısı azalacağından enerji egemenliğinin Topluluğa devri de kolaylaşacaktır. Enerji konusunda yaşanan baskıların etkisiyle, Topluluk siyasi bütünleşmesini tamamlayacak, AB güvenlik ve dış politikası ile entegre edilmiş Topluluk seviyesinde bir enerji politikası uygulayacaktır.
 - AB güvenlik ve dış politikası ile entegre edilmiş Topluluk seviyesinde bir enerji politikası uygulanamaması halinde, küreselleşen pazarın gerektirdiği rekabet koşullarında refah seviyesini sürdürme imkanı kalmayan Topluluk bütünlüğünü koruyamayarak dağılacaktır. Topluluktan ayrılmak zorunda kalan üye ülkeler ölçek dezavantajı ile küresel rakiplerle tek başlarına mücadele edemeyeceklerdir. Enerjiyi yüksek maliyetlerle tedarik etmek zorunda kalacak ve enerji arz kesintileri ile önemli ekonomik kayıplarla karşılaşacaklardır. Topluluk üyeleri bu olasılığı göze alamayacak enerji ve dış politika konusunda işbirliğine gideceklerdir.
 - İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan iki kutuplu siyasal sistemin gerektirdiği uluslararası güvenlik sisteminde, Batı Avrupa'nın güvenliği NATO'ya dolayısı ile ABD'ye bırakılmıştı. 1989'da Berlin duvarının yıkılmasına kadar geçen süre içerisinde, Batı Avrupa ülkelerinin NATO'nun varlığından kaynaklanan güvenle yeni bir askeri oluşum gereği duymadılar. Soğuk savaş sonrası tek kutuplu sisteme dönüşen siyasi yapı ve İkiz Kule saldırılarının sağladığı siyasi

- zeminde ABD'nin enerji yoğun bölgeleri etki alanına almak için Afganistan ve Irak askeri müdahaleleri enerji piyasasında önemli kırılmalara neden olmuştur, bölgedeki gelişmeler tüketici ülkeler tarafından endişe ile izlenmektedir.
- Irak operasyonunun azalan kamuoyu desteğine ilave olarak, asker gönderen ülkelerin sayılarının azalması, ABD'yi Körfez bölgesinde yalnız bırakacaktır. Körfez bölgesinde yalnız da kalsa, enerji arz güvenliğini sağlamak adına küresel aktörler tarafından oluşturulmuş askeri bir muhalefetle karşılaşmadığı sürece ABD, Irak'taki askeri varlığını sürdürecektir. ABD'nin askeri varlığı, bölgede istikrarsızlığı beraberinde getirecek Körfez bölgesinden enerji arzının güvenliği diğer tüketici ülkeler için sağlanamayacaktır.
 - Tek kutuplu yapı özellikleri taşımaya başlayan uluslararası siyasal sistemin başat aktörü olan ABD'nin, bu konumunu muhafaza edebilmesi ve uluslararası ilişkilerin tüm boyutlarında belirleyici rolünü sürdürebilmesi direkt olarak enerji ile ilgilidir.
 - 2014 yılında AB'nin üye sayısı Bulgaristan, Romanya, Türkiye ve Hırvatistan'ın katılımı ile 29 olacağı beklenmektedir. Türkiye'nin üye olması enerji nakil hatlarının AB kontrolünde ve sınırları içerisinde olmasını sağlayacaktır. AB Irak ve İran'la sınır komşusu olacak, daha büyük ölçekli küresel anlamda enerji piyasasının dengelerini AB lehine çevirerek enerji projeleri ile kendi enerji arz sorununu çözmekle kalmayacak, önemli bir küresel enerji aktörü olarak enerji piyasasında karar verici konuma gelecektir.
 - Mevcut 25 üye ile Avrupa iç enerji pazarı 2008 yılında tamamlanacaktır. 2014'e kadar 4 yeni ülkenin katılımı ile pazarın ölçeği daha da büyüyecek, küresel dengeleri değiştirecek boyutlara ulaşacaktır. 2014'e kadar AB Dış politikası ile entegre biçimde oluşturulmuş ve Topluluk seviyesinde karar mekanizması ile yönlendirilen AB ortak enerji politikası tamamlanmış olacaktır. Bu enerji politikası ile yönlendirilen Avrupa iç enerji pazarı, AB'ni daha etkin hale gelecektir. Günümüzde küresel enerji pazarında sadece tüketici sıfatı ile yer alan AB, 2014'ten sonra, transit enerji hatlarını kontrol etme ve büyük ölçekli enerji pazarı avantajı ile enerji piyasasını yönlendirecek önemli bir güç olacaktır.

- Körfez bölgesinde İsrail yanlısı politikalar izleyen ABD, büyük bir çoğunluğu Müslüman olan ülke halklarından tepki almakta ve ABD'nin bölgedeki varlığı huzursuzluk yaratmaktadır. Bölgedeki huzursuzluk nedeniyle yaşanacak bir petrol arz kesintisi AB için Rusya, Kuzey Denizi ve Afrika'dan yapılacak ithalat artışı ile karşılanamayacaktır. Üstelik Kuzey Denizi rezervlerinin ekonomik ömrü tamamlanmak üzeredir.
- Doğal gazda durum AB için petrolden farklıdır. Rusya ve Cezayir AB için ikame edilemez gaz tedarikçileridir. AB'ndeki doğal gaz talebi artışının yarısı elektrik üretiminde kullanılacağından elektrik sektörü ithalata karşı daha hassas hale gelecektir.

Yukarıda yapılan tespitler ışığında, yakın gelecekte küresel enerji pazarında başat aktörlerin enerji çıkar ilişkileri kapsamında en yüksek olasılıklı enerji eylemleri ve işbirliği biçimleri aşağıda sıralanmıştır:

- ABD'nin önemli üreticilerden birisi olmasına rağmen tüketim miktarlarını karşılayamaz hale gelmesi başka nedenler göstererek enerji yoğun bölgeleri askeri güç kullanarak kontrolü altına almaya çalışmasının asıl nedenidir. ABD için ulusal enerji güvenliğinin sağlanamaması, AB ile enerji alanında çıkar çatışmasını ve Rusya ile işbirliğini gerektirecektir.
- Büyüyen enerji pazarı ile AB, ABD'nin enerji arz güvenliğini tehdit etmesi ticari açıdan karşılıklı menfaatlere dayalı ilişkilerin bozulmasına tarafların yeni ticari açılımlar ve ortaklıklar oluşturmasına yol açacaktır.
- Rusya demokratikleşme sürecini Topluluğun entegre enerji politikası ile eş zamanlı olarak tamamlayacaktır. Avrupa için komünist rejim tehdidi olarak algılanan Rusya bu özelliğini kaybedecektir. Siyasi rejim farkı ile ayrılan ABD ve Rusya artık AB için eşit uzaklıkta olacak, Topçululuk enerji çıkarları doğrultusunda Rusya ile işbirliğini tercih edecektir.
- 2010'a kadar üretimini günde 9,5 milyon varile çıkarmayı hedefleyen Rusya hem AB enerji pazarına hem de en büyük petrol tüketicisi olan ABD enerji pazarına bu kapsamda ihtiyaç duymaktadır. Rusya, geleneksel düşmanı ABD yerine coğrafi avantajları dikkate alarak AB ile işbirliğine girecektir.

- Çin Avrasya'da güçlü küresel bir dev olacaktır. Bu büyüme beraberinde giderek artan enerji bağımlılığını getirecektir. Çin'in önderliğinde, Rusya ve İran'ın da dahil olduğu bir ittifak, ABD'nin çıkarlarına tehdit oluşturacaktır. ABD'nin askeri müdahalelerinden rahatsız olan Çin ile yapılacak işbirliği AB'ne olumlu katkılar sağlayacak bölgedeki diğer pazarlardan faydalanmasına imkan sağlayacaktır.
- ABD tarafından açıklanan BOP ile ABD'nin aktif bir tutum içinde, Ukrayna, Gürcistan gibi Rusya'nın kendi arka bahçesi gördüğü alanlara el atması AB'nin bölgede Rusya ile yapacağı işbirliğine zemin yaratacaktır.

AB enerji potansiyel ve politikasının yukarıda maddeler halinde sıralanan yüksek olasılıklı öngörüler ve güncel tespitler ışında analiz edildiğinde bazı somut çıkarımlar yapmak mümkündür. Topluluk seviyesinde oluşturulacak entegre enerji politikasının uygulama biçiminin uluslararası güvenlik sisteminde kırılma seviyesinde etkiler yapacağını söylemek pek güç değildir.

Tespitlerin en ilginç belki de Topluluğun uzun süre önemli işbirliği içerisinde olduğu geleneksel müttefiki ABD ile enerji konusunda çıkar çatışmasına gireceğidir. Topluluğun giderek daralan enerji arzına karşılık artan talebi karşılayabilmesi için ODGP ve onun alt açılımı olan AGSP'nda önemli atılımlar yapması gerekmektedir. Türkiye'yi üyeleri arasına alacak olan AB'nin askeri alanda en azından asker sayısı ve donanım açısından önemli bir tasarrufu olmasının yanı sıra tecrübe açısından da önemli kazanımları olacaktır. Askeri bir güç oluşumu için ilave olarak ihtiyaç duyulacak ve Topluluğu sosyal hedeflerinden uzaklaştıracak seviyede ortaya çıkacak maliyetler Rusya ve İran'la yapılacak ve Türkiye üzerinden naklinin sağlanacağı büyük ölçekli enerji projeleri ile mümkün olabilecektir. AGSP'nda elde edilen başarının, siyasi alanda Çin ve Rusya ile yapılacak işbirliği anlaşmaları ile bütünleştirilmesi AB'ni küresel anlamda ABD'nin karşısına ikinci kutup olarak çıkacak kadar güçlendirecektir.

Topluluğun askeri anlamda bu seviyede güçlenmesi ABD'nin etkisi altında bulunan NATO üyesi AB ülkelerinin NATO'dan çekilmesine neden olacaktır. Bu noktada İngiltere'nin tutumu önem kazanacaktır. Ancak ABD gibi İngiltere de son

10-15 yıldır enerji üretimi ile ihtiyacını karşılayamadığından petrol ithal etmeye başlamıştır. İngiltere uzun süreden beri takip ettiği ABD yanlısı stratejisinden vazgeçerek AB'ne yönelecektir. İngiltere'nin bu tutumu ABD kanadında zayıflamaya neden olacaktır.

Nükleer enerji konusunda, ABD ve İsrail ile önemli sorunlar yaşayan İran, AB ile işbirliği içine girerek, Rusya ve Çin ile daha da yakınlaşacak ve kendisi için tehdit olarak gördüğü İsrail ve ABD'yi etkisiz hale getirmeyi tercih edecektir. Rusya'dan sonra doğal gaz üretiminde kanıtlanmış rezervleri ile Dünya sıralamasında ikinci durumda olan İran'ın Rusya ile yapacağı uzun vadeli işbirliği, doğal gaz pazarında, piyasa fiyatlarını ve arz koşullarını belirleyecek bir *doğal gaz tekeli* oluşumunu olası hale getirecektir. AB ise yüksek oranda doğal gaz bağımlısı olması ve tükettiği gazın yüzde 40'a yakın bir oranını Rusya'dan ithal etmesi itibari ile, bu işbirliğinden enerji arz güvenliği adına önemli faydalar sağlayacaktır.

Son adayların da üye olması ile genişleme sürecini, ODGP'nda elde edeceği başarı ile derinleşme sürecini ve son olarak enerji iç pazarının oluşumunu, tamamlamış bir AB, dış politika ve güvenlik politikası araçları ile entegre edilmiş ortak enerji politikası izleyecektir. AB entegre ortak enerji politikası kapsamında, geleneksel müttefiki ABD ile gireceği enerji çıkar çatışmasının doğal sonucu olarak, ABD yerine, demokratikleşme sürecini tamamlamış Rusya ve önemli fosil kaynaklarına sahip olan İran ile işbirliğine gidecektir. Türkiye'nin üye olması enerji nakil hatlarının kontrolünü, Rusya ve İran'la işbirliği doğal gaz pazarında söz sahibi olmayı beraberinde getirecektir. ABD ile ilişkilerde yaşanacak bu kırılma beraberinde, AB üyelerinin en önemli küresel güvenlik aktörü olan NATO'dan çekilmesine ve bunun sonucunda NATO'nun misyon ve ölçeğinin değişmesine neden olacaktır. Sonuçta AB entegre ortak enerji politikası, transatlantik ilişkiler başta olmak üzere uluslararası güvenlik sisteminde radikal değişimlere neden olacaktır.

AB enerji politikasının, uluslararası güvenlik sistemine etkisinin tespiti için yapılan bu doktora tez çalışması, AB'nin siyasi bütünleşmesi ve ekonomik ilişkileri üzerine çalışma yapacak araştırmacılar için daha önce tespit edilmemiş orijinal

bulgular içermektedir. Söz konusu bulguların en önemlisi belki de, AB enerji politikasının uluslararası güvenlik sisteminde özellikle transatlantik ilişkilerin radikal değişimine neden olabileceği ve ABD ile AB arasındaki geleneksel işbirliğinin çıkar çatışmasına dönüşebileceğidir. Söz konusu bulguların Ortadoğuda yaşanan sıcak gelişmeler üzerinde çalışan araştırmacılara önemli kolaylıklar sağlayacağı düşünülmektedir. Enerji terminali olma yönünde önemli girişimleri olan Türkiye'nin enerji pazarı ve küresel enerji pazarı üzerinde yapılan değerlendirmeler farklı disiplinlerde çalışan araştırmacılara ışık tutacak yöndedir. Çalışmada AB kurum ve kuruluşlarının resmi yayınları ve raporları ile konu hakkında daha önce yapılmış değerlendirmelerden, AB üye ülkelerinin resmi kaynaklarından ve uluslararası enerji aktörlerinin yayınlarından yararlanılmıştır. Bundan sonra yapılacak çalışmalarda, bu çalışmada kapsam içine alınamayan AB dışındaki diğer enerji aktörlerinin enerji stratejileri ve ODGP enerji boyutunun dinamikleri üzerinde durulması çalışmanın yapıldığı alandaki boşluğu dolduracaktır.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

- ARI, Tayyar. Uluslararası İlişkiler Teorileri. İkinci Baskı. Ulus Alfa/Aktüel Kitapevi. İstanbul. 2002.
- ARMAOĞLU, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi. 14. Baskı. Alkım Yayınevi. İstanbul.
- AYBET, Gülnur. The Dynamics of European Security Cooperation. 1945-91. Macmillan Press. London. 1997.
- BAİNBRIDGE, Timothy. The Penguin Companion to EU. Penguin Books Limited. London. 1998.
- BRZEZİNSKİ, Zbigniew. Büyük Santraç. (Çev.)E.Dikbaş. E. Kocabıyık. Sabah Kitapları. İstanbul. 1988.
- CANBOLAT, İbrahim S. Uluslarüstü Sistem AB Bir Dönüşümün Analizi. İkinci Baskı. Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd.Şti. İstanbul.1998.
- CARR, Fergus and IFANTİS, Kostas. NATO in the New European Order. Macmillan Press Ltd.London. 1996.
- CEM, İsmail. Avrupa'nın "Birliği" ve Türkiye.İkinci Cilt. Bilgi Üniversitesi Yayınları. İstanbul. 2005.
- COOPER, Robert. Ulus Devletin Çöküşü. 21. Yüzyılda Kaos ve Düzen (Çev.) Berrin KARAHAN. Güncel Yayıncılık.İstanbul 2005.
- DEDEOĞLU, Beril. Dünden Bugüne AB. Birinci Baskı. Boyut Kitapları. İstanbul. 2003.
- DEDMAN, Martin J. The Origins of the European Union 1945-95. London. Routledge. 1996.
- ERALP,Atilla. Devlet Sistem ve Kimlik. İkinci Baskı.İletişim Yayınları.İstanbul .1997.
- ERHAN, Çağrı. "Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Güvenlik Algılamaları". Uluslararası Güvenlik Sorunları ve Türkiye. (der.). Refet Yinanç ve Hakan Taşdemir. Seçkin. Ankara. 2002.
- ESLEN, Nejat. Küresel Hamleler Anahtar Stratejiler. Truva Yayınları. İstanbul. 2005.
- EVCİOĞLU, Kemal. ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi (Alfa. Kaos. Omega. Tapınak). Umay Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul.2005.
- FRANKEL, Joseph. The Making of Foreign Policy. Oxford University Press. Oxford.1993.
- FUKUYAMA, Franchis. Tarihin sonu ve son insan. Dün Yayıncılık.1999.İstanbul.
- GÜRAN, Nevzat. Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve AB. İkinci Baskı. Anadolu Matbaacılık İzmir.2000.
- GÜRSES, Emin, KAYNAK, Mahir. Büyük Ortadoğu Projesi. İlk yayınevi.

- HEİLBRONER, Robert L. Gelecek Vizyonları. Cep Düşün Kitapları. 1996.
- HUNTINGTON, Samuel. ABD Ulusal Çıkarlarını Kaybederken. Medeniyetler Çatışması. Vadi Yayıncılık. Ankara. 2005.
- KARLUK, Rıdvan. AB ve Türkiye. Genişletilmiş Altıncı Baskı. Beta Basın Yayın Dağıtım. İstanbul. 2002.
- KIŞLALIOĞLU, Mine. BERKES, Fikret. Ekoloji ve Çevre Bilimleri. İkinci Baskı. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1994.
- KÖNİ, Hasan. Genel Sistem Kuramı ve Uluslararası Siyasal Örgütlerde Karar Verme. İ.T.İ.A. Yayınları. Ankara. 1982.
- LEFEBVRE, Maxime. Amerikan Dış Politikası. İletişim Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul. 2005.
- LEWIS, Bernard. Ortadoğu Hıristiyanlığın Başlangıcından Günümüze Ortadoğu'nun İki Bin Yıllık Tarihi. (Çev.) Selen Y.Kölay. Arkadaş Yayınevi. Ankara.2005.
- LİNDE, Van der C.. The State and the International Oil Market-Competition and the Changing Ownership of Crude Oil Assets. Studies in Industrial Organisation. Kluwer Academic Publishers. Boston/Dordrecht. 2000.
- MİLWARD, Alan. The Reconstruction of Western Europe 1945-1951. Routledge. London. 1984.
- MORİN, Edgar. Avrupa'yı Düşünmek. Genişletilmiş İkinci Baskı. Afa Yayınları. İstanbul. 1995.
- MUSLU, Yılmaz. Su ve Atık Su Teknolojisi. Üçüncü Baskı. Seç Yayın Dağıtım. İstanbul. 2000.
- MÜNİF, Abdurrahman. Bir Uygarlığa Karşı Savaş. Vadi Yayıncılık. Ankara. 2005.
- ORAN, Baskın. Türk Dış Politikası. İletişim Yayınları. İstanbul. 2001.
- ORAN, Baskın. Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular. Yorumlar. Belgeler. (der.). Cilt. II. İletişim Yayınları. İstanbul. 2001.
- Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English. Oxford Univesity Pres. 1974.
- ÖZALP , Erkin. Avrupa Birliği Yalanları ve Gerçekler. NK Yayınları. Birinci baskı. İstanbul. 2004.
- ÖZEMRE, Ahmed Yüksel. BAYÜLKEN, Ahmet. GENÇAY, Şarman. "50 soruda Türkiye'nin Nükleer Enerji Sorunu" Birinci Basım. Kaknüs Yayınları. İstanbul. 2000.
- PRYCE, Roy. The Dynamics of European Union. Routledge Publishers. London. 1989.
- ROSENAU. James N. International Politics and Foreign Policy. A Reader in Research and Theory. The Free Press. New York.1969
- SEYİTOĞLU, Halil. Uluslararası İktisat. Kurtiş Matbaası. Geliştirilmiş 12. Baskı. 1998. İstanbul.
- ŞEN, Sabahattin. Su Sorunu. Türkiye ve Ortadoğu. Birinci Baskı. Bağlam Yayınları. İstanbul.1993.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk. Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi. 2.Baskı. İstanbul.1995.

SCHULZE, Hagen. Avrupa'da Ulus ve Devlet. Avrupa'yı Kurmak. (Çev.) Timuçin Binder. Literatür Yayıncılık. İstanbul. 2005.

TEKİNALP/TEKİNALP. Avrupa Birliği Hukuku. Güncellenmiş 2. Bası. İstanbul.2000.

TEZKAN, Yılmaz. TAŞAR, M.Murat. Dünden Bugüne Jeopolitik. Ülke Kitapları İstanbul. 2002.

TOFFLER Alvin ve Heidi. Üçe Bölünmüş Bir Dünya ve Zenginlerin Başkaldırısı. Medeniyetler Çatışması. Vadi Yayıncılık. Ankara.2005.

TOKLU, Vefa. Su Sorunu Uluslararası Hukuk ve Türkiye.Birinci Baskı. Turhan Kitabevi Yayınları. Ankara.1999.

TOPRAK, Zerrin.“Çevre Yönetimi ve Politikası”. İkinci Baskı. Anadolu Matbaacılık. İzmir. 2003.

TOMANBAY, Mehmet. Dünya Su Bütçesi ve Ortadoğu Gerçeği. Birinci Baskı. Gazi Büro Kitabevi.1998.

TURAN, Oğuz. Türklerde Stratejik ve Taktik Düşünceler (Mete'den Atatük'e kadar). Belge Yayınları. İstanbul. 1986.

TÜRK, Murat. Küreselleşme Sürecinde İşletmelerde Bilgi Yönetimi. Türkmen Kitapevi. İstanbul. 2003.

ÜLGER, İrfan Kaya. Avrupa Birliği'nde Siyasal Bütünleşme. Gündoğan Yayınları. Birinci Baskı. İstanbul. 2002.

YÜCEL, F.Behçet. Enerji Ekonomisi. Birinci Baskı. Akay Ofset Matbaacılık. Ankara.1994.

SÜRELİ YAYINLAR

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. AB Enerji Politikası.

Barcelona Decleration, Euro-Mediterranean Conference of Foreign Ministers, 27-28 November 1995

DGTREN. Study on Energy Supply Security and Geopolitics. Final Report. January 2004. Contract number TREN/C1-06-2002.

DOE/EIA. Department of Trade and Industry. New and Renewable Energy. Prospects for the 21st Century (London. Department of Trade and Industry. 1999). Energy Information Administration. Electricity Reform Abroad and U.S. Investment. 0616 (October 1997).

DPT. Nükleer Enerji Hammaddeleri. Uranyum-Toryum.Madencilik Özel İhtisas Komisyonu. Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu. Jeotermal Enerji Çalışma Grubu Raporu. Yayın No: : 2429. ÖİK: 487.

DPT. Madencilik ÖİK Enerji Hammaddeleri Alt Komisyonu (Nükleer Enerji Hammaddeleri Uranyum-Toryum). Yayın No:2429. Ankara,1996.

European Commission. Energy and transport: Report 2000-2004. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities. 2004.

European Commission. European Commission European Energy & Transport -Trends to 2030. European Commission Directorate-General for Energy and Transport. Brussel. 2003.

European Commission. "Energy for the Future. Renewable Sources of Energy." Green Paper for a Community Strategy COM (96) 576.

European Commission. Directorate-General for Energy (DG XVII). "Trans-European Energy Networks. Policy and Actions of the European Community."

European Commission. 1998 Annual Energy Review. DGXVII. Brussels. 2000.

European Commission. Commission Communication of 8 November 1999 - Strengthening the Northern Dimension of European energy policy [COM(99)548 - not published in the Official Journal].

European Commission. Communication from the Commission. Energy for the Future. Renewable Sources of Energy. White Paper for a Community Strategy and Action Plan COM (97) 599 final (26/11/1997).

European Commission. Main Sources of Finance for Community Energy Actions. Com/97/167.

European Commission. Green Certificates. Directive No 2003/54/EC.

European Commission. Council Decision of 14 December 1998 (ref. 1999/22/EC) Official Journal of the European Communities nL7 of 13.01.1999.

European Commission. Green Paper "Towards a European strategy for a security of energy supply" Technical Document Commission Européenne.

European Commission. Environment. Energy. Europe An Investment for Now and the Future. European Commission Community Research. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities. 2000.

European Commission Report. Energy and Transport 2000-2004. Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities. 2004.

European Commission. Report. Energy and Transport 2000-2004. Directorate-General for Energy and Transport. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities. 2004.

European Commission . COM(95)682 of 20.12.1995 – An Energy Policy for the European Union.

European Commission. Doing More With Less. Green Paper on Energy Efficiency. European Commission. Luxembourg. Office for Official Publications of the European Communities. 2005. ISBN 92-894-9819-6.

European Commission.White Paper for a Community Strategy and Action Plan. Communication from the Commission. Energy for The Future. Renewable Sources of Energy COM(97)599 final (26/11/1997).

European Commission. European Energy Priorities. An outline of the European Commission’s plans for 2005.

European Commission. Renewable Energy to take off in Europe ? 2004 – Overview and Scenario for the Future. European Commission Directorate-General for Energy and Transport.

European Commission.Green Paper. A European Strategy for Sustainable, Competitive and Secure Energy. Commission of the European Communities. Brussels. 8.3.2006. COM(2006) 105 final.

European Commission. “Intelligent Energy For Europe” Multiannual Action Programme 2003 - 2006 European Commission Directorate General for Energy and Transport.

European Convention. PART III The Policies and Functioning of the Union. Chapter III. Policies in Other Specific Areas Section 10. Energy. Article III-157.

GÜMÜŞ, M.Tarkan “Geleceğin Alternatif Enerji Kaynakları” Silahlı Kuvvetler Dergisi, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Sayı:377, Temmuz 2003, Yıl: 122

IAEA. NEI World Nuclear Industry Handbook 2003.Country Nuclear Power Profiles.

ICG. ‘Algeria’s Economy. The vicious circle of oil and violence’. ICG Africa Report. no. 36.2001.

IEA. Maximising Opportunities in the French Energy Market . Perspective on French Energy Policy.

IEA. Claude Mandi. Executive Director. Thursday 18 March 2004.

IEA.The International Chernobyl Project/Technical Report Assessment of Radiological Consequences and Evaluation of Protective Measures. Report by An International Advisory Committee. 1991.

IEA. Flexibility in Natural Gas Supply and Demand. Paris. IEA/OECD. 2002.

IEA. The IEA Natural Gas Security Study. Paris. IEA/OECD. 1995.

IEA. Monthly Oil Market Report. September 2003.

İKV. Amsterdam Antlaşması. İstanbul. Haziran 2000. Sayı.62.

İTO. Türkiye'nin Stratejik Yeraltı Kaynakları Ekonomik Değerleri ve Uluslararası Yeri. Yay.No 2003-37.

Mitchell. J.V. 'Renewing energy security'. London. RIIA. Temmuz 2002.

OECD/IEA Austria Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency.2003 .

OECD/IEA.Belgium Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

OECD/IEA.Finland Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

OECD/IEA.France Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

OECD/IEA. Germany Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

OECD/IEA Greece Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

OECD/IEA. Ireland Review. Energy Policies of IEA Countries. International Energy Agency. 2003.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

AB Komisyonu. AB Araştırma ve Teknoloji Geliştirme Altıncı Çerçeve Programı
<http://europa.eu.int/comm/research/nfp/networks-ip.html> [20 Aralık 2005]

"AB Enerji Politikası; Pazarın Açılması, Ekonominin Desteklenmesi"
<http://www.ktto.net/ab/turkce/abenerji.doc> [20 Aralık 2005]

"Ahto Lobjakas, Caucasus: Pipelines Bring Danger Along With Wealth"
<http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/c23b69bf-dfbc-4ce6-bbad-c365e9919549.html> [2 Mart 2006]

Alfred T. Mahan. "Power on Sea", 1890 <http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/protected/alfred.htm> [2 Mart 2006].

Andrew Rettman."EU's new energy policy born", <http://euobserver.com/9/21233> [20 Mart 2006]

"Anglo-Dutch, Royal Dutch Shell" http://en.wikipedia.org/wiki/Royal_Dutch_Shell Andrew Rettman, [6 Mart 2006]

"Assisting the World Bank and the Government of Romania in Developing a National Fuel Policy"
<http://www.dis.anl.gov/ceesa/programs/romania.html> [10 Ocak 2006]

Avrupa Konvansiyonu, "European Convention" <http://european-convention.eu.int> [20 Aralık 2005]

Azerbaijan International Operating Company (AIOC) “Azerbaijan Oil Contracts”,
http://www.azer.com/aiweb/categories/magazine/62_folder/62_articles/62_socar_aioc.html [5 Mart 2006]

Baudouin Bollaert. “French Nuclear Power and Its Alternatives U.S.-France Analysis, January 2001”
<http://www.brookings.edu/fp/cuse/analysis/nuclear.htm> [9 Mart 2006]

Black Sea Economic Cooperation Organisation, <http://www.bsec-organization.org/> [3 Mart 2006]

BM'nin Deniz Hukuku Konvansiyonu, UN Convention on the Law of the Sea Agreement Relating to the Implementation of Part XI of the Convention (Full texts)
http://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/closindx.htm [3 Mart 2006]

BOTAŞ, “Boru Hatları ile Petrol Taşıma Anonim Şirketi” <http://www.botas.gov.tr> [4 Mart 2006]

BTC, “Hazar Akdeniz Ham Petrol Boru Hattı” www.btc.com.tr [28 Aralık 2003]

“Caspian Sea” <http://www.geocities.com/gorgancity/Caspiansea.html> [4 Mart 2006]

“Carnot Programme” <http://europa.eu.int/comm/energy/en/carsum.htm> [12 Mart 2006]

Center for Defense Information (CDI) “In the Spotlight: The Special Purpose Islamic Regiment, March 28, 2003” <http://www.cdi.org>. [2 Mart 2006]

Cemalettin Taşkıran. “Türkiye ve ABD 'nin Irak ve Ortadoğu Politikaları”
http://www.stradigma.com/turkce/haziran2003/makale_02.html [17 Aralık 2006]

Charles Till. “Nuclear Reaction, Why do Americans fear nuclear power?”
<http://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/shows/reaction/interviews/till.html> [14 Mart 2006]

Charter of Paris, for a New Europe, Paris 1990
http://www.osce.org/documents/mcs/1990/11/4045_en.pdf [20 Mayıs 2006]

CNPC, “China National Petroleum Corporation”
http://www.chinacp.com/eng/cporg/cporg_cnpc.html [11 Mart 2006]

Commemoration of expiry of the ECSC Treaty: Programme of Events
http://europa.eu.int/ecsc/events/index_en.htm [11 Nisan 2005]

Communication from the Commission, Energy for the Future: Renewable Sources of Energy, White Paper for a Community Strategy and Action Plan COM (97) 599 final (26/11/1997)
http://europa.eu.int/comm/energy/library/599fi_en.pdf. [10 Şubat 2006]

Council Resolution of 16 September 1986 concerning New Community Energy Policy
<http://europa.eu.int/eur-lex/lex/en/repert/1210.htm> [22 Aralık 2005]

Commemoration of expiry of the ECSC Treaty: Programme of Events
http://europa.eu.int/ecsc/events/index_en.htm [11 Nisan 2006]

CSIS, “The Geopolitics of Energy into the 21st Century” www.coleurop.be/file/content/publications/pdf/Collegium23.pdf [20 Mayıs 2006]

Cyprus Energy, <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40114e.htm> [12 Aralık 2005]

Daniel Kimmage. "Review in 2005: The Geopolitical Game In Central Asia"
<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/12/509208c8-5d99-481b-8a52-e121e4bd664d.html> [4 Mart 2006]

Daniel Kimmage. "Central Asia: The Mechanics Of Russian Influence"
<http://www.rferl.org/featuresarticle/2005/09/6d5eb0e7-46c9-478f-a061-721c7a849264.html> [3 Mart 2006]

"Declaration of 9 May 1950", http://europa.eu.int/abc/symbols/9-may/decl_en.htm [2 Nisan 2006]

Department of Trade and Industry, "Conclusions of The Review of Energy Sources for Power Generation and Government Response to Fourth and Fifth Reports of Trade and Industry Committee"
<http://www.dti.gov.uk/public/frame1.html> [20 Mayıs 2006]

Diana Ivanova. "Bulgarian Energy Policy Development"
<http://www.iea.org/Textbase/work/2003/sofia/1-3.pdf> [7 Mart 2006]

Directorate-General for Energy and Transport, Energy, Transport
http://europa.eu.int/comm/ten/index_en.html [20 Mayıs 2006]

DG XVII The Directorate-General for Energy and Transport
http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_en.html [3 Nisan 2006]

EAEC (East Asia Economic Caucus) "East Asia and the International System"
<http://www.trilateral.org/projwork/tfrsums/tfr55.htm> [2 Mart 2006]

European Climate Change Programme (ECCP), "Second ECCP Progress Report. Can we meet our Kyoto Targets? April 2003," <http://europa.eu.int/comm/environment/climat/eccp.htm> [3 Nisan 2006]

EUR-Lex Database, "Legislation" http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_en.html [24 Aralık 2005]

"EU Budget at a Glance" http://europa.eu.int/comm/budget/budget_glance/index_en.htm. [23 Şubat 2006]

"Electricity", http://europa.eu.int/comm/energy/electricity/index_en.htm [20 Ocak 2006]

Energy and transport, General Report 2004 - Chapter XVI
<http://www.europa.eu.int/abc/doc/off/rg/en/2004/rg32.htm> [20 Mayıs 2006]

ECO, "Economic Co-operation Organisation" <http://www.ecosecretariat.org/> [3 Mart 2006]

Energy Competition Committee (ECC) "Raison D'Etre, (Statement of Reason)"
http://www.energy.qld.gov.au/zone_files/ECC/statement_of_reason.pdf [4 Şubat 2006]

Electricity Deregulation in the European Union, Energy in Europe, No.24,
http://europa.eu.int/en/comm/dg17/24rex_en.htm [2 Mart 2006]

Eisenhower Institute "Safeguarding the Atom for Peace, Security and Development"
<http://www.eisenhowerinstitute.org/programs/globalpartnerships/safeguarding/index.htm> [7 Mart 2006]

"Energy Framework Programme" http://europa.eu.int/comm/energy/en/pfs_4_en.html [7 Mart 2006]

Energy Information Administration (EIA), “Dünyada Petrol Üretim, İhracatçı, Tüketici ve İthalatçı Ülkeleri” www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ [3 Nisan 2006]

Ender Şenkaya, “Hazar Paylaşılmayan Sular Isınıyor” <http://www.yapiworld.com/ozel/hazar.htm> [16 Aralık 2003]

European Commission, “White Paper, An energy policy for the European Union” 1995 http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/forum/index_en.htm [20 Mayıs 2006]

European Commission Directorate-General for Energy and Transport, “European Energy Priorities, An outline of the European Commission’s plans for 2005” http://europa.eu.int/comm/dgs/energy_transport/index_fr.html [20 Mayıs 2006]

European Commission Directorate General of Energy and Transport, “Repertoire of the Acquis Communautaire Energy and Transport, (31 December 2004),” [EUR-Lex Database](http://eur-lex.europa.eu) [20 Mayıs 2006]

“Europa Constitution” http://europa.eu.int/constitution/index_en.htm [20 Aralık 2005]

European Council, “Madrid European Council, Press Release: Brussels (16/12/1995) - Press:0 Nr: 00400/95” <http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=54768&from=&LANG=9> [26 Aralık 2005]

European Council, “Presidency Conclusions, Brussels, 20 and 21 March 2003,” http://www.europa.eu.int/00/european_council/websites/index_en.htm - 26k [23 Mart 2006]

European Council, “Presidency Conclusions–Brussels, 31 December 2004” www.eu2005.lu/en/actualites/ordres_jour/2005/06/09coreperII/09coreperII.pdf [26 Aralık 2005]

European Council, “Presidency Conclusions–Brussels, May 2005” <http://72.14.203.104/search?q=cache:JnQmHblbiZUJ:www.eu2005.lu/en/actualites/conseil/2005/03/07comp02/07comp02.pdf+COUNCIL+OF+THE+EUROPEAN+UNION+Brussels,+23+March+2005+&hl=tr&gl=tr&ct=clnk&cd=2> [3 Mart 2006]

European Council, “Presidency Conclusions, Cologne European Council, 3-4 June 1999” <http://www.europa.eu.int> [22 Aralık 2005]

European Council, “Presidency Conclusions, Helsinki European Council, 10-11 December 1999” <http://www.europa.eu.int> [26 Haziran 2005]

European Council, “Presidency Conclusions-Brussels, EC, 20-21 March 2003 Press Release: Brussels (5/5/2003) Nr: 8410/03” <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=75136&LANG=9&File=/pressData/en/ec/75136.pdf&Picture=0> [3 Mart 2006]

European Council, “Presidency Conclusions – Thessaloniki, 19 and 20 June 2003” http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/76279.pdf [4 Mart 2006]

European Council, “Presidency Conclusions – Brussels, 19 May 2004” http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/83201.pdf [5 Mart 2006]

European Council, “Presidency conclusions.Seville European Council. 21 and 22 June 2002 Press Release: Sevilla (22/6/2002) Nr: 200/1/02”REV1 <http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=71212&LANG=1&File=/pressData/en/ec/71212.pdf&Picture=0> [26 Aralık 2005]

European Council, "Brussels European Council. 24 AND 25 OCTOBER 2002 Press Release: Brussels (26/11/2002) Nr: 14702/02"
<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=72968&LANG=1&File=/pressD>
 Extraordinary European Council. Brussels, 17 February 2003 Press Release: Brussels (21/2/2003) Nr: 6466/03 [3 Mart 2006]

European Council "Poland" <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e14106.htm> [20 Mayıs 2006]

European Council, "Santa Maria Da Feira European Council : Presidency Conclusions Press Release: Sta Maria da Feira (19/6/2000) Nr: 200/1/00"
<http://ue.eu.int/Newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=62050&from=&LANG=1> [26 Aralık 2005]

European Council, "Decision, 96/737/EC" www.environment.fgov.be/Root/tasks/atmosphere/klim/pub/wet/eu/96-737-EG_en.html [20 Mayıs 2006]

European Council "Cannes European Council, Press Release: Brussels (26/6/1995) - Press:0 Nr: 00211/95" http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_en.htm [26 Aralık 2005]

European Council "European Council Meeting In Laeken : Presidency Conclusions Press Release: Laeken - Brussels (14/12/2001) Nr: 00300/1/01"
<http://ue.eu.int/Newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=68827&LANG=2&File=/pressData/en/ec/68827.pdf&Picture=0> [20 Mayıs 2006]

European Council "Cardiff European Council 15 AND 16 JUNE 1998 Presidency Conclusions Press Release: Cardiff (15/6/1998) Nr: 00150/1/98 REV"
<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=54315&LANG=1&File=/pressData/en/ec/54315.pdf&Picture=0> [26 Aralık 2005]

European Council "Corfu European Council, Press Release: Brussels (24/6/1994) - Prss:0 Nr: 00150/94" <http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=54738&from=&LANG=1> [22 Aralık 2005]

European Council "CFSP Presidency Statement: Cologne (11/12/1998) - Press: 0 Nr: 00300/1/98 REV" http://europa.eu.int/european_council/conclusions/index_en.htm [26 Haziran 2004]

European Council "Essen European Council, press release: Brussels (9/12/1994) - press:0 nr: 00300/94" <http://ue.eu.int/newsroom/loaddoc.asp?bid=76&did=54760&from=&lang=9> [26 Aralık 2005]

European Parliament, "EP Resolution on the Single Act (17 April 1986)"
www.ena.lu/europe/european-union/single-european-act-luxembourg-1986-hague.htm [26 Aralık 2005]

European Council, "Göteborg European Council : Presidency Conclusions Press Release: Göteborg (15/6/2001) Nr: 200/1/01"
<http://ue.eu.int/Newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=66787&LANG=2&File=/pressData/en/ec/00200-r1.en1.pdf&Picture=3> [26 Aralık 2005]

Europa Council "Helsinki European Council"
http://europa.eu.int/council/off/conclu/dec99/dec99_en.htm [3 Nisan 2006]

Essen European Council, press release: brussels (9/12/1994) - press:0 nr: 00300/94
<http://ue.eu.int/newsroom/loaddoc.asp?bid=76&did=54760&from=&lang=9> [18 Mart 2005]

Europa Council “Vienna European Council - Presidency Conclusions / *Council-Documents mentioned in Annex IV to be found under ‘Press Release Library/Miscellaneous’ (en-fr) CFSP Presidency Statement: Cologne (11/12/1998) - Press: 0 Nr: 00300/1/98 REV”.
<http://ue.eu.int/newsroom/LoadDoc.asp?BID=76&DID=56427&from=&LANG=1>
 CFSP Presidency Statement: Cologne (11/12/1998) - Press: 0 Nr: 00300/1/98 REV [26 Aralık 2005]

The Fusion Treaty www.dadalos-europe.org/int/materialien/begriffe_e-f.htm [3 Nisan 2006]

Presidency Conclusions-Brussels, EC, 20-21 March 2003 Press Release: Brussels (5/5/2003) Nr: 8410/03
<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=75136&LANG=9&File=/pressData/en/ec/75136.pdf&Picture=0> [4 Mart 2006]

Extraordinary European Council. Brussels, 17 February 2003 Press Release: Brussels (21/2/2003) Nr: 6466/03
<http://ue.eu.int/newsroom/makeFrame.asp?MAX=&BID=76&DID=74554&LANG=1&File=/pressData/en/ec/74554.pdf&Picture=0> [3 Mart 2006]

European Council “Brussel Presidency Conclusions”
http://ue.eu.int/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/87642.pdf [11 Mart 2006]

“EU's new energy policy born”, <http://euobserver.com/9/21233> [24 Mart 2006]

“EU Energy Programs: Altener” <http://europa.eu.int/comm/energy/en/altener2.htm> [2 Ocak 2006]

“EU Budget Details” http://europa.eu.int/comm/budget/budget_detail/index_en.htm [12 Şubat 2006]

“EU calls for joint energy Policy” <http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4785474.stm> [4 Mart 2006]

“EU warns 17 states on energy laws” <http://news.bbc.co.uk/1/hi/business/4875164.stm> [3 Nisan 2006]

The European Convention, Brussels, 18 July 2003.
<http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv00850.en03.pdf> [27 Mart 2006]

Euratom, “99/21/EC, SAVE II Programme 1998-2002 on the ManagEnergy Website”
managenergy.net/indexes/I31.htm [20 Mayıs 2006]

EIA, “Saudi Arabia: Environmental Issues” <http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/saudenv.html>

EIA, “Energy Information Administration”, www.eia.doe.gov/emeu/cabs/ [11 Aralık 2005]

EIA, “Iran-Country Analysis Brief”, May 2002” www.eia.doe.gov/ [3 Nisan 2006]

EIA, “International Energy Outlook 2002” www.eia.doe.gov [5 Mart 2006]

“Estonia”, <http://www.estoniaenergy.com> [28 Aralık 2005]

Esra Demir, “Enerji Şartı Anlaşması”, <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues-8/enerji.htm> [17 Aralık 2005]

Ersan Kalafatoğlu, S. Nuran Örs, “21. Yüzyılda Bor Teknolojileri ve Uygulamaları” BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi 2003 .5.1, <http://www.balikesir.edu.tr/~hguler/BorBau-Pdf/BAUFBE2003-1-4.pdf> [10 Şubat 2006]

FLN, "Front de Liberation Nationale" www.globalsecurity.org/military/world/war/algeria.htm [20 Mayıs 2006]

From The ECSC Treaty to The Constitution, The Single European Act, http://europa.eu.int/scadplus/treaties/singleact_en.htm [20 Mayıs 2006]

Frynas, Jędrzej George., "Corporate and state responses to anti-oil protests in the Niger Delta", African Affairs, Vol. 100, 2001, afraf.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/100/398/27 [20 Mayıs 2006]

Franco-British Summit Joint Declaration on European Defence, Saint-Malo, 4 December 1998, <http://www.bits.de/CESD-PA/8e-f.html> [20 Mayıs 2006]

"FİS" lexicorient.com/e.o/fis.htm [11 Şubat 2006]

Franchis Fukuyama, "The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992" <http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama/index.html> [2 Mayıs 2006]

Franco-British Summit Joint Declaration on European Defence, Saint-Malo, 4 December 1998, <http://www.bits.de/CESD-PA/8e-f.html> [15 Aralık 2005]

Flynt L. Leverett. "Iran. The Gulf Between Us. Senior Fellow. Foreign Policy Studies . The New York Times. January 24. 2006" <http://www.brookings.edu/views/op-ed/leverett/20060124.htm> [22 Şubat 2006]

"Facts from Cohen and others, How long will nuclear energy last?" <http://wwwformal.stanford.edu/jmc/progress/cohen.html> [20 Mayıs 2006]

"Fortune's annual ranking of America's largest corporations, 2005" <http://money.cnn.com/magazines/fortune/> [20 Mayıs 2006]

Geocities, "Çevre Kirliliği" <http://www.geocities.com/isitir/cevrekorumu.htm> [2 Mayıs 2006]

"Germany National Energy Policy Overview" <http://energytrends.pnl.gov/germany/ge004.htm> [6 Mart 2006]

Gulf Standards Organization www.gccstandards.org/english/index.html [6 Şubat 2006]

Gulf Investment Corporation www.gulfinvestmentcorp.com [6 Şubat 2006]

GCC, "Gulf Cooperation Council" <http://www.arab.de/arabinfo/gcc.htm> [6 Şubat 2006]

General background to the ECSC http://europa.eu.int/ecsc/results/index_en.htm [11 Nisan 2006]

Gaddy Clifford, "Russia's Gas Strategy" <http://www.rferl.org/featuresarticle/2006/02/c23b69bf-dfbc-4ce6-bbad-c365e9919549.html> [3 Mart 2006]

Joseph I. Coffey, "WEU After the Second Maastricht, Pierre-Henri Laurent and Marc Maresceau(eds.), Vol. 4, The State of the European Union: Deepening and Widening, Lynne Rienner Publishers, London, 1998" <http://www.weu.int> [20 Mayıs 2006]

Joanna Apap and Angelina Tchorbadjiyska, What about the Neighbours? The Impact of Schengen along the EU's External borders, Centre for European Policy Studies CEPS Working Document No. 210/October 2004, <http://www.ceps.be> [12 Temmuz 2005]

- Halford Mackinder, "Geopolitics, and Policymaking in the 21st Century"
<http://www.carlisle.army.mil/USAWC/parameters/00summer/fettweis.htm> [20 Mayıs 2006]
- Hasret Çomak, "Türkiye, NATO, AGSK ve AGSP"
<http://www.stradigma.com/turkce/subat2003/makale6.html> [28 Mayıs 2004]
- "Hidrojen enerjisi alternatif olabilir mi?" <http://www.hidrojenforumu.com/haberler/Hidrojenenerjialternatif.htm> [2 Şubat 2006]
- "History of Shell"
<http://www.shell.com/home/Framework?siteId=royal-en&FC2=/royal-en/html> [4 Mart 2006]
- "History of Exxon Mobil"
http://www2.exxonmobil.com/Corporate/About/History/Corp_A_H_Kerosene.asp [9 Mart 2006]
- "History of BP" <http://www.bp.com/genericarticle.do?categoryId=2010123&contentId=2000999> [11 Mart 2006]
- "Hydrogen Source to be Dissolved"
http://www.hydrogensource.com/corp/details/0,4387,CLI1_DIV83_ETI6139,00.html [3 Şubat 2006]
- Humphrey Davy http://www.bbc.co.uk/history/historic_figures/davy_humphrey.shtml [17 Mart 2006]
- H.G.Wells, "The Shape of Things to Come" <http://etext.library.adelaide.edu.au/w/wells/hg/w45th/>
Euratom, "Nuclear Issues", <http://www.euratom.org/> [10 Nisan 2006]
- "If Not Civilizations, What? Samuel Huntington Responds to His Critics"
<http://www.foreignaffairs.org/19931201faresponse5213/samuel-p-huntington/if-not-civilizations-what-samuel-huntington-responds-to-his-critics.html> [20 Mayıs 2006]
- IAE, "About the IEA" <http://www.iea.org/Textbase/about/index.htm> [20 Mayıs 2006]
- IAEA, "The Atoms for Peace" <http://www.iaea.org/About/index.html> [20 Mayıs 2006]
- IEA, "IEA Commends Norway's Energy Policy, Stresses The Country's Key Role In International Energy Security" http://www.iea.org/Textbase/press/pressdetail.asp?PRESS_REL_ID=50 [2 Mart 2006]
- IEA, "Energy Policies of IEA Countries Switzerland 2003 Review"
<http://www.iea.org/textbase/nppdf/free/2000/switzerland2003.pdf> [20 Ocak 2006]
- "Intelligent Energy for Europe, 2003-2006"
http://europa.eu.int/comm/energy/res/intelligent_energy/index_en.htm [23 Mart 2006]
- "Introductory Notes to Heartlands and Rimlands"
<http://facweb.bhc.edu/academics/science/harwoodr/GEOG105I/Reading/HeartRimIntro.htm>
- Investment Arbitration under the Energy Charter Treaty: An Overview of Key Issues.
<http://www.transnational-dispute-management.com/samples/freearticles/tv1-2-article224b.htm> [20 Ocak 2006]
- "Iran Nonproliferation Act Sanctions" www.state.gov/r/pa/prs/ps/2003/22238.htm [4 Mart 2006]
- "Iran Non-Proliferation Act" fpc.state.gov/documents/organization/23591.pdf. [4 Mart 2006]

“Issue 38”, http://www.cer.org.uk/articles/38_butler.html. [20 Mayıs 2006]

İrfan Kaya Ülger, “AB Ansiklopedisi” http://www.turk-ab.org/yayinlar/ab_bilinci_serisi.asp[20 Mayıs 2006]

İTÜ, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü “Ham petrolden damıtma yoluyla elde edilen bileşenler nelerdir?” http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2[20 Mayıs 2006]

İTÜ, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü “LPG,LNG ve CNG nedir?” http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#14 [20 Mayıs 2006]

İTÜ Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği Bölümü “OPEC Sepet Fiyatı” [http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2\(22](http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2(22) Mart 2006)

“King Abdul Aziz bin Abdul Rahman Al Saud (Ibn Saud)” <http://www.saudinf.com/MAIN/b42.htm> [2 Şubat 2006]

Legvold Robert, “All the Way. Crafting a U.S.-Russian Alliance”, The National Interest, Vol. 70, National Security Department of Politics New York University V53. -0712001 Spring 2004 www.chathamhouse.org.uk/pdf/research/rep/Pcmcfp.pdf -[20 Mayıs 2006]

“Legislation” http://europa.eu.int/comm/energy_transport/en/lpi_en.html [3 Nisan 2006]

Le Monde Diplomatique. “ABD Hegemonyası Çağı Hızlı, Hareketli ve Ölümcül” <http://www.kozmopolit.com/Irakspecial/MTKklaretr1.html> [3 Nisan 2006]

“Lithuania, Energy” <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40105f.htm> [7 Mart 2006]

“Malta – Energy” <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/e40112f.htm> [7 Mart 2006]

ManagEnergy, www.managenergy.net [22 Nisan 2006]

Marcel Rommerts. "New Challenges to Energy Security", Special Report, Shaping an EU Energy Strategy Has Become More Urgent, , http://www.ciaonet.org/olj/ea/2003_winter/2003_winter/html. [17 Ekim 2005]

Marius Vahl. The EU and Black Sea Regional Cooperation: Some Challenges for BSEC, http://www.ceps.be/Article.php?article_id=420 [20 Mayıs 2006]

Michael Emerson and Gergana Noutcheva, From Barcelona Process to Neighbourhood Policy, Assessments and Open Issues Centre for Policy Studies No. 220/March 2005 <http://www.ceps.be> [12 Temmuz 2005]

Micheloud. “Chronology of the Standard Oil Company” <http://www.micheloud.com/FXM/SO/allraf.htm> [15 Mart 2006]

Micheloud, “The Production of Petroleum” <http://www.micheloud.com/FXM/SO/debuts.htm> [4 Şubat 2006]

Michael Klare. “Bush-Cheney Energy Strategy: Procuring the Rest of the World’s Oil,” <http://www.commondreams.org/views04/0113-01.htm> [24 Mart 2006]

“Minimum stocks of crude oil and/or petroleum products” <http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27045.htm> [2 Ocak 2006]

“Motor Vehicles: Use of Biofuels” <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l21061.htm> [25 Aralık 2005]

Mustafa Aydın. “New Geopolitics of Central Asia and Caucasus Causes of Instability and Predicament” Ankara, Center for Strategic Research (SAM)
<http://www.mfa.gov.tr/grupa/sam/20.htm#08>>,

“NATO” <http://www.nato.int/acad/conf/enlarg97/boniface.htm> [20 Mayıs 2006]

Northeast Asian Energy Co-operation Project
www.rice.edu/energy/research/asiaenergy/index.html - [20 Şubat 2006]

“Nuclear Power Systems” <http://www.ne.doe.gov/planning/NucPwr2010.html> [14 Mart 2006]

“Nuclear Accidents” http://www.anoca.org/reactor/radioactive/list_of_nuclear_accidents.html[20 Mayıs 2006]

NTVMNSBC, “Yunanistan’la Doğalgaz Köprüsü”
<http://www.gnkur.tsk.ntvmsnbc.com/ntvmsnbc/257598.asp-cp1=1.htm> [3 Nisan 2006]

Non-Nuclear Energy (Joule-Thermie) JOULE Component
<http://europa.eu.int/comm/research/joule/joule2.html> [20 Ocak 2006]

OPEC, “OPEC” <http://www.opec.org/homepage/frame.htm> [8 Aralık 2005]

Pascal Boniface, *The NATO Debate in France*, NATO Conference on NATO Enlargement, 7 Ekim 1997
<http://www.nato.int/acad/conf/enlarg97/boniface.htm> [16 Aralık 2006]

“PDVSA” www.skyrme.com/updates/u68_fl.htm [2 Şubat 2006]

“President Signs Energy Policy Act” www.whitehouse.gov/news/releases/2005/08/20050808-6.html [13 Mart 2006]

Petrol, Doğal Gaz ve Jeotermal Enerji Hakkında Merak Edilenler: Petrol ve doğal gaz nasıl oluşmuştur? İTÜ, Petrol ve Doğal Gaz Mühendisliği
http://atlas.cc.itu.edu.tr/~pdgmb/question/faq_t.html#2 [20 Mayıs 2006]

Petrol Üreticisi Ülkeler (1.000 Varil/gün) En Çok Petrol Tüketen Ülkeler” TC Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi1/petrol.htm> [20 Mayıs 2006]

Paul Taylor, “EU seeks G8 drive for open energy market,”
http://today.reuters.com/business/newsArticle.aspx?type=ousiv&storyID=2006-04-29T092358Z_01_L29456357_RTRIDST_0_BUSINESSPRO-ENERGY-EU-USA-DC.XML [20 Mayıs 2006]

Prior Future of EU Budget, Detail, http://europa.eu.int/comm/budget/prior_future/index_en.htm [20 Mayıs 2006]

Polland Energy policy, Legislative background, funds and programmes, <http://www.eva.ac.at/enercee/pl/energypolicy.htm> [6 Ocak 2006]

Robert Engler, "The Politics of Oil: A Study of Private Power and Democratic Directions (Chicago:Phoenix Books,1961), Chapter4,"Toward World Government,"
<http://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/Petroleum/engler.htm> [20 Mayıs 2006]

Romania Country Commercial Guide, http://www.factbook.net/countryreports/ro/ro_energymkt.htm
[8 Ocak 2006]

Rhodes, Edward, "The Imperial Logic of Bush's Liberal Agenda", Survival, Vol. 45, no. 1, 2003,
www.iiss.org/showdocument.php?docID=106 [20 Mayıs 2006]

"Reliable, Affordable, and Environmentally Sound Energy for America's Future Report of the National Energy Policy Development Group, May 2001" www.bookstore.gpo.gov [20 Mayıs 2006]

Save II Decision, 96/737/EC, www.environment.fgov.be/Root/tasks/atmosphere/klim/pub/wet/eu/96-737-EG_en.html. [21 Aralık 2005]

99/21/EC, Euratom, SAVE II Programme 1998-2002 on the ManagEnergy Website.
managenergy.net/indexes/131.htm [16 Mart 2006]

The Save Programme, http://europa.eu.int/comm/energy/en/pfs_save_gen_en.html [20 Aralık 2005]

"SSTAR Subcritical reactors", www.search.com/reference/Nuclear_reactor [16 Mart 2006]

Shanghai Cooperation Organization "Origin of the SCO"
<http://www.fmprc.gov.cn/eng/topics/sco/t57970.htm> [4 Mart 2006]

"Stratejik Bir Maden Olan BOR ve Türkiye Açısından Önemi" <http://www.kkk.tsk>. [9 Şubat 2006]

Selim Erken, "Siyah Altın", <http://www.patikalar.net/iceviri8.htm> [17 Aralık 2003]

Sahir Özdemir, AT'nda İkincil Mevzuat ve Karar Alma Usulleri,DPT, Mayıs 2001, Ankara
<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/hukuk/ozdemirs/ikincilm.pdf>. [12 Ocak 2006]

Switzerland PV technology status and prospects <http://www.oja-services.nl/iea-pvps/ar02/che.htm>
[20 Aralık 2005]

Slovakya Energy Ministry "Slovakya Energy Policy, legislative background, funds and programmes"
<http://www.eva.ac.at/enercee/sk/energypolicy.htm> [8 Mart 2006]

"Sustainable Energy Europe (2005-2008): A European campaign to raise awareness and change the landscape of Energy" http://www.sustenergy.org/pdf/sust-energy_brochure_en.pdf [20 Mayıs 2006]

"Synergy Programme Homepage", <http://cordis.europa.eu/synergy/home.html> [20 Aralık 2005]

"Sweden Constitution" www.finlex.fi/fi/sopimukset/sopsviite/2004/20040089 [20 Aralık 2005]

Sound Financial Management of EU Budget,
http://europa.eu.int/comm/budget/sound_fin_mgt/index_en.htm [20 Mayıs 2006]

Turkab "Avrupa Ulus-Devletlerinden Federal Avrupa Birliği'ne"
<http://www.turkab.net/ab/abmenu.htm> [20 Mayıs 2006]

"The Seven Sisters" http://www.choike.org/nuevo_eng/informes/1275.html [17 Mart 2006]

“The European Union’s oil Supply, 4 October 2000”, www.eu.int/comm/energy/oil/doc/2000_10_oil_supply_en.pdf [20 Mayıs 2006]

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı “Türkiye- Yunanistan Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” <http://www.enerji.gov.tr/detay.asp?id=7> [23 Şubat 2004]

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı “Yunanistan’la Doğal Gaz Köprüsü” <http://www.enerji.gov.tr/detay.asp?id=7> [23 Şubat 2004]

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Bor nedir?” <http://www.dtm.gov.tr/ead/bor/BOR%20VE%20TORYUM.doc>

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Basın Merkezi “Nükleer Enerji İstişare Toplantısı Gerçekleştirildi.” <http://www.enerji.gov.tr/taek.htm> [18 Nisan 2006]

TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Türkiye Enerji Politikasının Amaçları”, <http://www.enerji.gov.tr/amacvegorev.asp> [6 Ocak 2006]

T.C. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, “Petrolün Tarihçesi” <http://www.enerji.gov.tr/petroltarihce.htm> [24 Mart 2006]

T.C. Dışişleri Bakanlığı “Hazar Geçişli Türkmenistan-Türkiye-Avrupa Doğal Gaz Boru Hattı Projesi” <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/hazar.htm> [24 Ocak 2004]

T.C.Dışişleri Bakanlığı “Türkiye'nin Enerji Politikası” <http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupa/Enerji.htm> [10 Ocak 2006]

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Petrol Üreticisi Ülkeler ” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi1/petrol.htm> [24 Şubat 2006]

T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Petrol Fiyatları” <http://www.foreigntrade.gov.tr/ead/ekonomi/sayi1/petrol.htm>[7 Mart 2006]

“Trans-European Networks” <http://www.europa.eu.int/scadplus/leg/en/s06019.htm>

Trans-European Energy Freeways Across Romania http://www.worldenergy.org/wec-geis/publications/default/tech_papers/17th_congress/3_3_08.asp

Tanay Sıtkı Uyar, “Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu” Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html [7 Nisan 2006]

Türk Dil Kurumu, TDK Sözlüğü; <http://www.tdk.org.tr/tdksozluk/sozbul.ASP?KELIME=enerji> [2 Ocak 2006]

“Toryum Kaynaklarımızın Kullanımı Hakkında Bildiri” <http://www.fizikmuhoda.org.tr/bulten/toryum.doc> [20 Mayıs 2006]

“Three Mile Island: 1979 Nuclear Issues Briefing Paper 48 March 2001” <http://www.uic.com.au/nip48.htm> [17 Mart 2006]

Telhami, S., Hill, F., “Does Saudi Arabia Still Matter?”, Foreign Affairs, Vol. 81, no. 6, 2002 <http://www.brookings.edu/views/articles/hillf/20021101.htm> [20 Mayıs 2006]

The European Nuclear Society, “Pebble Bed Reactor”, <http://www.euronuclear.org/pebble.htm> [17 Mart 2006]

“The Energy Review Energy, Review Consultation”
<http://www.dti.gov.uk/energy/review/index.shtml> [17 Mart 2006]

The Guuam Group “History and Principles Briefing Paper, November 2000”
<http://www.guuam.org/general/browse.html> [4 Mart 2006]

The Maastricht Treaty, Provisions Amending the Treaty. Establishing the European Economic Community with a View to Establishing the European Community.
www.eurotreaties.com/maastrichtec.pdf [2 Mart 2006]

The Northern Dimension of European energy policy
<http://europa.eu.int/scadplus/leg/en/lvb/l27031.htm> [18 Nisan 2006]

“The Policy: What is the European Neighbourhood Policy ?”
http://europa.eu.int/comm/world/enp/index_en.htm [12 Şubat 2006]

The Save Programme, http://europa.eu.int/comm/energy/en/pfs_save_gen_en.html

“The Tindemans Report: all right for some governments (and the powerful forces?) from Europe (19-20 January 1976)” <http://www.ena.lu/europe/crisis-recovery/right-governments-powerful-forces-europe-1976.htm> [17 Mart 2006]

“Text of the Treaty of Amsterdam”, <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtext.html> [24 Aralık 2005]

“Trans-European Energy Networks TEN-E” http://europa.eu.int/comm/ten/energy/index_en.htm [10 Şubat 2006]

“Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)”
<http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty/> [23 Aralık 2005]

“Towards a Re-Oriented National Energy Policies in the EU? - Germany as a Case Study: Chapter 6: Conclusions, Energy and Research Series ENER 110”
http://www.europarl.eu.int/workingpapers/ener/110/chap6_en.htm [4 Mart 2006]

“Traceca - TRANsport Corridor Europe Caucasus Asia” <http://www.traceca.org/docs/main.php?tmi=tfaz&mi=wit> [21 Mart 2006]

The European Convention, Brussels, 18 July 2003, <http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv00850.en03.pdf> [3 Nisan 2006]

Tüsiad, “Enerji ve Çevre; Fosil Yakıtlar” www.tusiad.org/turkish/rapor/enerji/html/sec16.html [11 Ocak 2006]

Unesco “declarations”, http://www.unesco.org/iau/sd/sd_declarations.html [3 Nisan 2006]

UN, “UN Framework Convention on Climate Change” <http://unfccc.int/2860.php> [3 Mart 2006]

UN “Kyoto Protocol to the UN Framework Convention On Climate Change”
<http://unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.html> [20 Mayıs 2006]

U.S. Energy Information Administration, "Oil & Gas Journal, Vol. 102, No. 47 (Dec. 10, 2004)"
<http://www.eia.doe.gov/emeu/international/petroleum.html> [20 Mayıs 2006]

"UCLA Hydrogen Powered Car Wins 1972 Urban Vehicle Design Competition" <http://www.engineer.ucla.edu/history/hydrocar.html> [20 Mayıs 2006]

"US National Oceanic and Atmospheric Administration" <http://www.noaa.gov> [20 Mayıs 2006]

US Department of Energy, Washington, DC, 1995 "Italy. Energy Information Agency",
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/italy.html>. [4 Mart 2006]

US Department of Energy, Energy Information Administration, "Country Analysis Brief: Germany,"
<http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/germany.html> [11 Mart 2006]

United Kingdom National Energy Policy and Energy Overview,
<http://energytrends.pnl.gov/uk/uk004.htm> [7 Mart 2006]

"Welcome to the Arctic Refuge" <http://arctic.fws.gov/>

"Welcome to Shanghai Cooperation Organization" <http://www.sectso.org/home.asp?LanguageID=2>

"Welcome to Gulf Standards Organization" www.gccstandards.org/english/index.html [15 Mart 2006]

"Welcome to Gulf Investment Corporation" www.gulfinvestmentcorp.com/ [20 Mayıs 2006]

"What is TAPS?" <http://tapseis.anl.gov/guide/what.cfm> [20 Mayıs 2006]

"Why the European Union?" http://europa.eu.int/abc/12lessons/index1_en.htm [20 Mayıs 2006]

Wikipedia "Yedi kızkardeşler; Exxon Mobil" <http://en.wikipedia.org/wiki/ExxonMobil> [17 Mart 2006]

Wikipedia "Yenilenebilir Enerji" http://en.wikipedia.org/wiki/Renewable_energy [20 Mayıs 2006]

Wikipedia. "Major events in Texaco History" <http://en.wikipedia.org/wiki/Texaco> [20 Mayıs 2006]

Wikipedia, "Geothermal Energy" http://en.wikipedia.org/wiki/Renewable_energy [20 Mayıs 2006]

Wikipedia, "The History of British Petroleum" <http://en.wikipedia.org/wiki/BP> [20 Mayıs 2006]

Wikipedia, "Gulf Oil" http://en.wikipedia.org/wiki/Gulf_Oil [20 Mayıs 2006]

Wikipedia. Nuclear Energy, http://en.wikipedia.org/wiki/Nuclear_energy [12 Mart 2006]

Wikipedia. "Solar Power" http://en.wikipedia.org/wiki/Renewable_energy [23 Şubat 2006]

"Wind Energy" <http://www.afm.dtu.dk/Windenergy/index.html> [20 Ocak 2006]

White Paper, "Conclusions of the Review of Energy Sources for Power Generation," Presented to Parliament by the Secretary of State of Trade and Industry by Command of Her Majesty, October 1998, s. 23-28; Department of Trade and Industry, "The Government's Policy for Clean Coal Technologies," http://www.dti.gov.uk/ent/coal/cleaner_coal/html/back.html

White Paper: An Energy Policy for the European Union COM(95) 682, December 1995
http://europa.eu.int/comm/off/white/index_en.htm [7 Mart 2006]

“Why the European Union?” http://europa.eu.int/abc/12lessons/index1_en.htm [13 Nisan 2006]

World Nuclear Association, “Thorium” <http://www.world-nuclear.org/info/inf62.htm> [17 Mart 2006]

Zafer Üstündağ, “Nükleer Enerji ve Önemi” www.geocities.com/gergedanus/sol.htm [21 Mart 2006]

EK-1 ENERJİ ALANINDA ETKİN BAZI ULUSLARARASI KURULUŞLAR

Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu

1960 yılında kurulan Petrol İhraç Eden Ülkeler Organizasyonu, OPEC (*Organization of Petroleum Exporting Countries*), ana gelir kaynağı özellikle petrol olan 11 üye ülkenin* üyesi olduğu uluslararası bir organizasyondur.⁶⁰⁰ Amacı, petrol üreticileri için fiyat istikrarını, tüketicilere etkili ekonomik ve düzenli bir arz ve endüstrideki yatırımların geri dönüşümünü sağlamak maksadıyla üye ülkeler arasında petrol politikalarını birleştirmek ve koordine etmektir.⁶⁰¹

OPEC Dünya ihracatının yüzde 40'ına sahipken kanıtlanmış ham petrol rezervlerinin yüzde 25'ine sahiptirler. OPEC, İran, Irak, Kuveyt, Suudi Arabistan ve Venezuela tarafından 10-14 Aralık 1960 tarihinde toplanan Bağdat Konferansında kurulan OPEC'in kurucu beş üyesine daha sonra sekiz üye ilave olmuştur: Katar (1961); Endonezya (1962); Libya Sosyalist Cemahiriyesi (1962); Birleşik Arap Emirlikleri (1967); Cezayir (1969); Nijerya (1971); Ekvator (1973–1992) ve Gabon (1975–1994). *Yedi kızkardeş* olarak adlandırılan çokuluslu petrol şirketleri, tarafından kontrol edilen uluslararası petrol piyasasında, üyelerine yasal haklar çerçevesinde imtiyazlar yaratmaya çalışan ve petrol üreten gelişmekte olan beş ülke tarafından kurulmuş bir organizasyon olan OPEC'in ilk yılları organize olma gayretlerini içeren kuruluş yıllarıydı. Üyelerin sayısı on yıl içinde 10'a çıktı. Bu on yıl boyunca; üyeleri kendi iç üretim potansiyellerini kontrol edebilen ve dünya ham petrol fiyatlarında söz hakkına sahip olan OPEC, uluslararası piyasada dikkati çeken bir örgüt durumuna geldi. Petrol pazarında, ilki 1973'te Arap ambargosu ile tetiklenen ve ikincisi 79 İran devrimi ile patlayan iki önemli petrol krizinin ardından, ilk OPEC zirvesi Mart 1975'te yapıldı. Petrol piyasası orta doğudaki husumetler sonucunda ortaya çıkan bir dördüncü fiyat krizinden on yılın başında son anda kurtuldu. Fiyatlar panik nedeniyle ani artışa geçerken OPEC üyelerinin üretimi artırması ile normal seviyelere çekildi. Güney-Doğu Asya'da başlayan ekonomik

* OPEC üyeleri; Cezayir, Endonezya, İran, Irak, Kuveyt, Libya, Nijerya, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Venezuela'dır.

⁶⁰⁰ OPEC <http://www.opec.org/homepage/frame.htm> (8 Aralık 2005).

⁶⁰¹ *Petrolün Tarihçesi*, TC Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, <http://www.enerji.gov.tr/petroltarihce.htm> (8 Aralık 2005).

krizinin yaşandığı 1998'e dek fiyatlar normal seyrini sürdürdü. Bu kez OPEC üyeleri ile OPEC üyesi olmayan petrol üretiminde lider bazı ülkelerle birlikte toplu bir iyileştirme hareketini başlattılar. 2000'li yıllara gelindiğinde mega boyutlardaki teknolojik avantajlara sahip dev şirketlerin piyasalardaki etkilerine tanık olundu. Daha çok 1990'larda devam eden uluslar arası iklim değişiklikleri üzerine yapılan tartışmalar, gelecekte petrol taleplerini ciddi oranda azaltacak şekilde tehdit eder hale gelmişti. Modern enerji çağında temel değişimler, 1970'li yıllarda OPEC ülkelerinin endüstrileşmiş ülkelerin ekonomileri üzerindeki güçlerini kavradıklarında, ortaya çıktı. Bunun sonucunda yakıt fiyatları bir gecede tavana vurdu ve sürekli ucuz, sürekli daha çok enerji arzı ani bir sona ulaşır göründü.⁶⁰² OPEC belli dönemlerde küresel enerji pazarında önemli bir aktör olarak yer almışsa da günümüzde uluslararası siyasi platformda önemli etkileri olan küresel bir aktör değildir.

Uluslararası Enerji Ajansı

Uluslararası Enerji Ajansı (*International Energy Agency, IEA*), 15 Kasım 1974 tarihinde OECD'nin yapısı içinde kurulmuştur. 1973-74 petrol krizlerinin olduğu dönemde, ilk yıllardaki Ajansın misyonu acil durumlarda petrol arzının sağlanmasıydı. Fakat geçen on yıl içinde enerji piyasaları ve Uluslararası Enerji Ajansı değişime uğradı. Artık sadece petrol krizlerinin yönetimi ile değil aynı zamanda iklim değişikliği, enerji pazar reformu, enerji teknoloji işbirliği gibi konularda Ajansın ilgi alanına girmeye başladı. Uluslararası Enerji Ajansı'nın 26 üye ülkesi enerji politika analizleri enerji araştırmaları enerji bilgi toplama ve yayımı gibi bir çok farklı enerji etkinliklerinde bulunmaktadır. Ajansın enerji alanında yaptığı yayınları yaygın biçimde kullanılmaktadır.⁶⁰³ Ajans aynı zamanda 26 üyesi* için güvenilir uygun fiyatlı temiz enerji sağlanması adına danışmanlık hizmeti

⁶⁰² Tanay Sıtkı Uyar, "Türkiye Enerji Sektöründe Karar Verme ve Rüzgar Enerjisinin Entegrasyonu" Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi Yeni ve Yenilenebilir Enerji Kaynak ve Teknolojileri Araştırma Birimi, http://www.tck.org.tr/ruzgar_enerjisi.html (8 Ocak 2006).

⁶⁰³ About the IEA, <http://www.iea.org/Textbase/about/index.htm> (11 Aralık 2005).

* Avusturya, Avusturya, Belçika, Kanada, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İrlanda, İtalya, Japonya, G.Kore, Luksemburg, Hollanda, Yeni Zelanda, Norveç (özel bir anlaşma ile katılımcı statüsündedir.), Portekiz, İspanya, İsveç, İsviçre, Türkiye, Birleşik Krallık, ABD. Ayrıca Avrupa Birliği de temsil edilmektedir

vermektedir. Ajans üyeleri, enerji alanındaki kapsamlı işbirliği programını yürütmek maksadıyla *Uluslararası Enerji Programını*** oluşturmuşlardır.⁶⁰⁴

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu

Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu* (*International Atom Energy Agency/IAEA*)'nun görevi küresel anlamda nükleer teknolojinin barış maksatlı kullanılmasını teknolojilerini geliştirmektir. Kurumun oluşum süreci, ABD başkanı Eisenhower'ın 8 Aralık 1953'te BM Genel Kurulunda yaptığı *Barış için Atom* konuşması ile başlamıştır. Eisenhower'ın konuşmasının ardından, Ekim 1956'da 81 devlet Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun kurulmasını onaylanmıştır.⁶⁰⁵ Kurumun eylemleri için üç temel eylem alanı *Güvenlik ve Emniyet, Bilim ve Teknoloji* ile *Koruma Önlemleri ve Açıklık* olarak tespit edilmiştir. Ajans, kuruluşunu takip eden süreçteki, siyasi ve teknolojik değişimin etkisiyle 1958'e dek oldukça önemli değişiklikler yaşamış, belli eylemlerin pratiğe dönüşümü imkansızlaşmıştı. 1961 sonrasında Küba füze krizi iki süper gücü nükleer silahların kontrol altına alınması konusunda işbirliğine zorladı. 1961'de Uluslararası Atom Enerji Ajansı, Seibersdorf (*Avusturya*)'da müşterek küresel nükleer araştırmalar için bir laboratuvar açtı. Daha fazla ülke nükleer teknolojiye sahip oldukça işbirliği kaçınılmaz olmuştu. Fransa 1960'ta ve Çin 1964'te ajansa katıldılar. Nükleer silahların hızla yayılmasını önlemek ve nükleer silah teknolojisi üzerine yapılan çalışmalarını durdurmak için oluşan ortak anlayışa uluslararası destek artıyordu. Bu anlayış ilk meyvesini verdi ve 1968'de *Nükleer Silahların Yayılmasını Engelleme Anlaşması* imzalandı.⁶⁰⁶ Anlaşma, esasen ABD, Rusya, Birleşik Krallık, Fransa ve Çin'deki deklare edilmiş nükleer silahların sayısını sabitlemişti. Diğer devletler ise nükleer alanda faaliyet

**Uluslararası Enerji Programı sırasıyla; 1.Acil rezerv ve talep kısıtlaması yükümlülüklerini getiren kriz dönemi dağıtım planı, 2.Uluslararası petrol piyasasında yaygın haberleşme sistemi, 3.Petrol şirketleriyle konsültasyon, 4.Enerji tasarrufu ve alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi programlarını içeren uzun dönemli enerji işbirliği, 5.Üretici ve tüketici ülkelerle ilişkiler konularını içermektedir

⁶⁰⁴ <http://www.foreigntrade.gov.tr/DUNYA/ulus/63ekoisltes.htm> (12 Aralık 2005).

* Merkezi Viyana'dadır. IAEA sekreteryası 90 farklı ülkeden 2200 farklı disiplinde uzman profesyonel bir ekipten oluşmaktadır. Ajans, başkan Muhammet El Baradei ve her biri ana alt birimin başkanı olan 6 başkan yardımcısı tarafından yönetilir. IAEA program ve bütçesi tüm üye ülkelerin katıldığı Konferanslarda ve 35 üyeli yönetim kurulunun kararları doğrultusunda oluşturulur. IAEA, faaliyetleri hakkında BM Güvenlik Konseyine ve BM Genel Kuruluna düzenli rapor verir. IAEA mali kaynakları düzenli bir bütçe sisteminden desteklenir ve bütçe gönüllülük esasına göre oluşturulur. 2004 yılı bütçesi yaklaşık 268.5 milyon \$'dır. Teknik Uyum Fonu için gönüllü katkı miktarı yine 2004 yılı için 74.75 milyon\$'dır.

⁶⁰⁵ "The Atoms for Peace" <http://www.iaea.org/About/index.html> (22 Aralık 2005).

⁶⁰⁶ Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT) <http://www.un.org/Depts/dda/WMD/treaty/> (23 Aralık 2005).

göstermekten kaçınacaklardı. 1970'lerde anlaşma hemen bütün endüstrileşmiş ülkelerce ve gelişmiş ülkelerin büyük bir çoğunluğu tarafından kabul gördü. Aynı zamanda, nükleer güç arayışlarında dramatik bir artış gözlemlendi. Teknoloji olgunlaştı ve ticari alanda elde edilebilir hale geldi. 1973 petrol krizi nükleer enerji opsiyonuna ilgiyi artırdı. Ajansın fonksiyonlarının önemi arttı. Fakat trende değişti, İlk dünya çapındaki ilgi 20 yıl kadar sürdü. 1980'lerin başına dek bir çok batı ülkesinde keskin bir düşüş yaşadı. 1986 Çernobil kazasından sonra neredeyse sıfıra indi. 1990'ların başında, Soğuk savaşın sona ermesi ile ve yeni uluslararası güvenlik perspektifinin değişmesi küresel bir nükleer tartışma tehlikesini elimine etti. Nükleer silahsızlanma konusunda geniş bir alanda başarı sağlandı: Latin Amerika, Afrika ve Güney Doğu Asya ile Güney Pasifik. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile ortaya çıkan devletlerde bu tehdit bertaraf edildi. 1995'te, *Nükleer Silahların Yayılmasını Engelleme Anlaşması* kalıcı hale getirildi ve 1996'da BM Genel Kurulunda onayladı. Askeri nükleer faaliyetler her ne kadar Uluslararası Atom Enerji Ajansı'nın ilgi alanına girmiyorsa da artık ajans nükleer silahlanma ile ilgili problemlerine ilave olarak; nükleer materyalin barış amaçlı depolanması ve kullanılması, monteli ise takılı olduğu silahlardan çıkarılması, gereğinde fazla silah ve askeri stoklar, batan nükleer savaş gemilerinin nükleer artıklarının riskleri ve Orta Asya ve Pasifik'teki eski test alanlarının güvenliği ile de ilgilenecekti. Son yıllarda ajans, *Nükleer terörizme karşı tedbirler* adı altında kendine yeni bir misyon yüklemiştir.